

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

TÜRKÇEDE NOKTALAMA

SORUNLAR - ÇÖZÜMLER - TEKLİFLER

(Doktorluk tezi)

Faysal Okan ATASOY

İstanbul 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

TÜRKÇEDE NOKTALAMA

SORUNLAR - ÇÖZÜMLER - TEKLİFLER

(Doktorluk tezi)

Faysal Okan ATASOY

Yöneten
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN

İstanbul 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

Faysal Okan ATASOY tarafından hazırlanan *Türkçede Noktalama Sorunlar Çözümler Teklifler* başlıklı bu çalışma, 30/09/2009 günü yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN

Üye : Prof. Dr. Ceval KAYA

Üye : Prof. Dr. Hayati DEVELİ

Üye : Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ

Üye : Yard. Doç. Dr. Latif BEYRELİ

MSKee

Ceval Kaya

Hayati Develi

Mehmet Olmez

Latif Beyreli

ÖNSÖZ

Noktalama işaretleri, sözlü dilin yazı diline düzgün bir şekilde aktarılabilmesi için gereklidir. Abeceyi söken herkes yazı yazabilmekte, duygu ve düşüncelerini yazıya dökebilmektedir. Harfler, boşluklar, yazı tipi değişkenleri gibi baskı unsurları yanında noktalama işaretleri, konuşmayı destekleyen vurgu, tonlama, el-kol, kaş-göz-yüz hareketlerinin yazı diline aktarılmasına yarayan araçlardandır. Noktalama işaretleri, anlatılmak istenen düşüncelerin, paylaşılacak istenen duyguların yazıya aktarılmasında yazana; yazılanları doğru okuma ve anlamada okuyana kılavuzluk eden yol işaretleridir. Yaşanan heyecanı okurda da oluşturma yolunu noktalama işaretlerini etkili kullanmaktan geçer.

Noktalama işaretlerinin nerede nasıl kullanılacağını belirleyen kuralların iyi tanımlanmış olması, yazı yazarların yazılarını noktalarla tutarlı olmalarını sağlayacaktır. Tutarsız noktalama, yazılı bir metni anlamaya çalışan okuyucu için bıkkınlık verici, yorucu bir iştir. Noktalama kurallarının kurallaşma mantığı açıklanmadığı sürece, acemi veya usta yazarlardan etkili ve yerli yerinde noktalama yapmalarını beklemek boşunadır, tabi böyle bir yazarın eserleri içinde noktalama tutarlılığını ummak da. Bununla birlikte yazarın noktalama alışkanlığının hangi temeller üzerine kurulu olduğunu çözmeye çalışan bir okuyucu, gerçekte noktalama işaretlerinin nerelerde kullanıldığını tam olarak bilmiyorsa iki kere yorulacak demektir ya da pek çok yazarın ve okuyucunun yaptığı gibi noktalamayı önemsemeyenler arasında katılacaktır. Böylelikle yazının dile incelik katan bu aracı, çocuklar için sorun, büyükler için ayak bağı olmağa devam edecektir.

Noktalamanın kurallarını sorgulayan bu çalışma üç bölümden oluşmuştur:

Birinci bölümde çalışmanın problemi, amacı, önemi, çözümleme yöntemi yer almaktadır.

İkinci bölümde noktalama üzerine yapılmış çalışmalar, noktalama üzerine yorum içeren eserler, noktalama işaretleri üzerine yapılmış araştırma ve incelemeler değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölüm kendi içinde üçer alt bölüm içeren 17 başlıktan oluşmuştur. Her bir noktalama işareti için ayrı başlıklar altında o noktalama işareti ile ilgili bilgi verilmiş, ardından *sorunlar* değişik kaynaklardan alınan sorunlu örnekler üzerinde incelenmiş, bu sorunlara *çözümler* bulunmaya çalışılmış ve o işaretle ilgili *tekliflere* yer verilmiştir. Teklifler değişik yazılı metinlerden alınan örneklerle desteklenmiştir.

Türk dilinin bugünlere gelmesinde emeği olan herkese, noktalama üzerine düşünen herkese, dilin her yönünü önemseyen herkese, hocam Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN'e ve ayrıca noktalama yanlışları ile çalışmamızı olgunlaştıran usta acemi bütün yazarlara teşekkürü borç bilirim.

Faysal Okan ATASOY
Üsküdar, 01.09.2009

ÖZET

Anahtar Kelimeler: Türkçede noktalama, noktalama işaretleri, noktalama yanlışları, noktalama teklifleri.

Noktalama işaretleri, sözlü dilin yazı diline düzgün bir şekilde aktarılabilmesi için gereklidir. Noktalama işaretleri konuşmayı destekleyen vurgu ve tonlamayı, el-kol, kaş-göz-yüz hareketlerini yazı diline aktarmaya yarar. Noktalama işaretleri, anlatılmak istenen düşüncelerin paylaşılmak istenen duyguların yazıya aktarılmasında yazana; yazılanları doğru okuma ve anlamada okuyana kılavuzluk eden yol işaretleridir.

Türkçede noktalamayı inceleyen bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde çalışmanın problemi, amacı, önemi ve yöntemi yer almaktadır. Çalışmanın amacı noktalama işaretlerinin kurallarını sağlam belirlemek ve bu kurallara uygun düzgün örnekler vererek, işaretlerin her türlü metinde yerli yerinde kullanılabilmesini sağlamaktır.

Çalışmada tarama yöntemiyle elde edilen çok sayıda örnek cümle incelenmiş, bu örnekler üzerinden yanlış kullanışlar ve bu yanlış sebepleri olan sorunlar tespit edilmeye çalışılmış, sorunlara çözümler üretilmiş; her bir noktalama işareti için kural teklifleri yapılmış, teklifler örneklerle desteklenmiştir.

İkinci bölümde noktalama üzerine yapılmış çalışmalar, noktalama üzerine yorum içeren eserler, noktalama işaretleri üzerine yapılmış araştırma ve incelemeler değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerde noktalamanın bilgi bakımından öğretildiği/öğrenildiği; doğru düzgün kullanabilme becerisinin yeterli olmadığı bulguları dikkat çekicidir.

Üçüncü bölüm kendi içinde ikişer alt bölüm içeren 17 başlıktan oluşmuştur. Her bir noktalama işareti için ayrı başlıklar altında işaret ile ilgili bilgi verilmiş, ardından sorunlar değişik kaynaklardan alınan sorunlu örnekler üzerinde incelenmiş, bu sorunlara çözümler bulunmaya çalışılmış ve o işaretle ilgili tekliflere yer verilmiştir. Teklifler değişik yazılı metinlerden alınan örneklerle desteklenmiştir.

Çalışmada noktalama işaretleri ile ilgili sorunların gereksiz yere işaret kullanma, gerektiği hâlde kullanmama, yanlış işaret kullanma, eser içinde tutarsız noktalama, kuralların tam oturtulmamış olması ve kuralların altında çelişkili örneklerin yer alması bulgularına ulaşılmıştır.

Noktalama işaretleri ile ilgili kuralların bilinmesi ve işaretlerin yerli yerince kullanılabilmesi iyi oturtulmuş kuralların bol örnekle desteklendiği kılavuz kitaplarla sağlanabilir. Kılavuz kitabın her işaret için ayrı başlıklar altında kuralları verirken bu kuralları sadece edebi eserlerden değil yazının kullanıldığı değişik yazı türlerinden alınmış örneklerle desteklemesi teklif ettiği kuralları pekiştirecektir.

ABSTRACT

Key words: Punctuation in Turkish, Punctuation Marks, Punctuation errors, punctuation proposals.

Punctuation is essential to translate oral language to written language properly. Punctuation elements support oral language quality, it contribute to transfer the benefits of oral language to written language. Punctuation helps the one who writes by the mean of telling the thoughts and of sharing the emotions to be transferred to. It also helps the reader as a guide to read and understand properly.

This study, examined the Turkish punctuation consists of three parts:

In the first part, the problem in the work, objectives, importance and methods are included. The purpose of the study is to identify rules of punctuation and provide the punctuation marks to be used correctly in all kind of texts by giving examples according to the these rules.

In this study a large number of sample sentences obtained by scanning method were examined, through these examples the wrong usages and the troubles lead to these wrong usages were tried to find; and solutions to these problems are put, for each punctuation mark rules are offered, these bids have been supported with examples.

In the second chapter, the Works made on punctuation, insightful works on punctuation, researches and studies about punctuation marks were evaluated. In these evaluations, information in terms of punctuation are taught / are being learnt, the findings that the ability to use them properly is not just enough is striking the level of learning.

The third section contains 17 titles consisting of two sub-sections in itself. For each punctuation mark, under separate titles, information has been given, then the problems have been examined on the problem examples from different sources, solutions to these problems have been tried to find and the proposals have been given. Suggestions have been supported with examples from various written texts.

On the study, using unnecessary mark, no using when it is essential, using the wrong sign, inconsistent punctuation in the work, being not fit to the rules and the contradictory findings of samples are the issues related to the punctuation that have been reached.

To know about the punctuation marks and to be able to use them correctly can be provided by the support of manual books in which the rules are explained very well with a lot of samples. The guide book will reinforce the proposal rules by taking the examples not only from literary works but also from different types of papers to support them while giving the each rule under the different title.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	XII
1 GİRİŞ	15
1.1 PROBLEM DURUMU	19
1.2 ARAŞTIRMANIN AMACI	24
1.3 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	24
1.4 YÖNTEM	25
1.5 SINIRLAR	26
1.6 FARAZİYELER	27
2 NOKTALAMAYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR	28
3 NOKTALAMA İŞARETLERİ	71
3.1 NOKTA	72
3.1.1.1 Noktanın tarihi	75
3.1.1.2 Noktanın cümlelerin anlamına etkisi	77
3.1.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	78
3.1.2.1 Cümlelerin sonuna konan nokta sorunu	78
3.1.2.2 Cümle ve nokta	79
3.1.2.2.1 Göstermeye bağlı metin türlerinde	80
3.1.2.2.2 Gündelik metinlerde	81
3.1.2.2.3 Sözlüklerde	82
3.1.2.2.4 Kaynak göstermelerde	83
3.1.2.2.5 Anlatmaya bağlı metin türlerinde	85
3.1.2.3 Alıntı cümlelerinde noktanın yeri sorunu	86
3.1.2.4 Soru işareti yerine nokta konması sorunu	86
3.1.2.5 Cümle içinde noktanın sorun oluşturmaları	88
3.1.2.6 Tırnak işareti içinde nokta sorunu	89

3.1.2.7	Yay içinde nokta.....	94
3.1.2.8	Sıra belirten nokta	96
3.1.2.9	Başlıkta nokta	97
3.1.3	TEKLİFLER	98
3.1.3.1	Anlatımı/cümleyi bitiren nokta.....	98
3.1.3.2	Yay işareti ve nokta.....	100
3.1.3.3	Tırnak işareti içinde nokta	102
3.1.3.4	Kısaltmalarda nokta	105
3.1.3.5	Sayılar ve Nokta	112
3.1.3.5.1	Sıra belirten nokta	112
3.1.3.5.2	Adreslerde nokta	113
3.1.3.5.3	Başvuru listelerinde nokta	120
3.1.3.5.4	Tarihlerin yazılmasında nokta.....	121
3.1.3.5.5	Saat ve dakikayı ayırmak için nokta.....	122
3.1.3.5.6	Sayı dilimlerinin yazılmasında nokta.....	123
3.1.3.5.7	Matematikte nokta.....	125
3.1.3.6	Bibliyografyalarda nokta	125
3.1.3.7	Başlıkta nokta	126
3.1.3.8	Nokta ve uzun çizgi (konuşma çizgisi).....	126
3.1.3.9	Noktanın yazılışı.....	127
3.2	VİRGÜL	129
3.2.1.1	Virgölün tarihi	132
3.2.1.2	Virgölün anlama etkisi.....	136
3.2.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	140
3.2.2.1	Kelimeler arası bağlar ve virgöl.....	140
3.2.2.1.1	Zarf-fiiller ile virgöl	140
3.2.2.1.2	İkilemeler ve virgöl	142
3.2.2.1.3	Edatlar ve virgöl.....	143
3.2.2.1.4	Tamlama eki +In ile virgöl.....	148
3.2.2.1.5	Hal ekleri ve virgöl.....	150
3.2.2.1.6	Cümle içi bağlar ve virgöl.....	154
3.2.2.2	Bağlam - virgöl ilişkisi.....	161
3.2.2.3	Ara sözü gösteren virgöl	162
3.2.2.4	“Ve” bağlacından sonra virgöl	163
3.2.2.5	Gereksiz yere kullanılan virgöl	163
3.2.2.6	Virgölün yetmediği durumlar.....	167
3.2.3	TEKLİFLER	170
3.2.3.1	Ayırıcı - karışmayı önleyici virgöl.....	170
3.2.3.1.1	İsimlerden sonra virgöl.....	170
3.2.3.1.2	Sıfatlardan sonra virgöl	171
3.2.3.1.3	Zarflardan sonra virgöl	174
3.2.3.1.4	Bağları ayırıcı ve karışmayı önleyici virgöl	174
3.2.3.1.5	Sayılar ve virgöl	183
3.2.3.2	Bağlayıcı virgöl	184

3.2.3.3	Sıralayıcı virgül	186
3.2.3.3.1	Dizi oluşturan virgül	186
3.2.3.3.2	Cümleleri art arda sıralayan virgül	189
3.2.3.3.3	Tasdik veya ret ifadeleri ile virgül	192
3.2.3.3.4	Tekrarlı ifadelerle virgül	193
3.2.3.3.5	Bibliyografyalarda virgül	194
3.2.3.4	Virgölün yazılışı	195
3.3	NOKTALI VİRGÜL	196
3.3.1.1	Noktalı virgölün tarihi	196
3.3.1.2	Noktalı virgül - anlam ilişkisi	197
3.3.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	201
3.3.2.1	Noktalı virgül ne işe yarar?	201
3.3.2.1.1	Diziler ve noktalı virgül	204
3.3.2.1.2	Birbirine bağlanan karşıt cümleler	206
3.3.2.2	Gereksiz yere noktalı virgül	210
3.3.2.3	Noktalı virgül yerine virgül	212
3.3.3	TEKLİFLER	214
3.3.3.1	Sıralayıcı - derleyici noktalı virgül	215
3.3.3.1.1	Adres satırlarının cümle içinde gösterilişi	218
3.3.3.2	Bağlayıcı noktalı virgül	219
3.3.3.3	Sınırlayıcı noktalı virgül	224
3.3.3.4	Ayırıcı noktalı virgül	226
3.3.3.5	Başlıklarda noktalı virgül	229
3.3.3.6	Noktalı virgölün yazılışı	229
3.4	İKİ NOKTA ÜST ÜSTE	230
3.4.1.1	İki nokta üst üste işaretinin tarihi	230
3.4.1.2	İki nokta üst üste işaretinin anlama etkisi	231
3.4.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	233
3.4.2.1	Yanlış işaret yanlış anlam	233
3.4.2.2	Gereksiz kullanışlar	234
3.4.2.3	Tutarsız kullanışlar	235
3.4.2.4	İki noktadan sonra büyük harf mi küçük harf mi?	239
3.4.3	TEKLİFLER	240
3.4.3.1	Açıklama yapılacağını göstermek üzere	240
3.4.3.2	Sözlüklerde	241
3.4.3.3	Etkileyici söyleyiş için iki nokta üst üste	242
3.4.3.4	Alıntıyı göstermek üzere	244
3.4.3.5	Madde sıralamasından önce	246
3.4.3.6	Uzun ünlüleri göstermek üzere	248
3.4.3.7	Başlıklarda, eser adlarında ve bibliyografik künyelerde	248
3.4.3.7.1	Başlıklarda iki nokta üst üste	248
3.4.3.7.2	Eser adlarında iki nokta üst üste	249
3.4.3.7.3	Bibliyografik künyelerde iki nokta üst üste	250
3.4.3.7.4	Kataloglarda iki nokta üst üste	250

3.4.3.8	Genel ağ adreslerinde iki nokta üst üste	251
3.4.3.9	Konuşmaları göstermek üzere iki nokta üst üste	251
3.4.3.10	Anlatmaya bağlı metin türlerinde iki nokta üst üste	251
3.4.3.11	Göstermeye bağlı metin türlerinde iki nokta üst üste	252
3.4.3.12	Sayılar ve iki nokta üst üste	253
3.4.3.13	İki nokta üst üste işaretinin yazılışı	253
3.5	ÜÇ NOKTA (...)	255
3.5.1.1	Üç noktanın tarihi	255
3.5.1.2	Üç noktanın yazılışı	257
3.5.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	258
3.5.2.1	Yanlış kullanışlar	258
3.5.2.2	Gereksiz kullanışlar	260
3.5.3	TEKLİFLER	261
3.5.3.1	Eksik anlatımı tamamlama	261
3.5.3.2	Benzer örneklerin çokluğunu gösterme	262
3.5.3.3	Gizleme-andırma	263
3.5.3.4	Alıntılarda atlanana gösterme	265
3.5.3.5	Konuşanın sözünün kesildiğini gösterme	266
3.5.3.6	Duraklamaları gösterme	268
3.5.3.7	Suskunluğu gösterme	274
3.5.3.8	Yazı içindeki küçük bölümleri birbirinden ayırma	276
3.5.3.9	Eski eserlerin okunamayan yerlerini gösterme	276
3.5.3.10	Yazıya geçirilen konuşmalardaki eksikleri gösterme	277
3.6	SORU İŞARETİ (?)	278
3.6.1.1	Soru işaretinin tarihi	279
3.6.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	286
3.6.2.1	Soru işaretine bakış, işaretin görünüşü	286
3.6.2.2	Gerçek soru cümlesi - sözde soru cümlesi	289
3.6.2.3	Gereksiz ve yanlış soru işareti	290
3.6.2.4	Soru işaretinin yeri	291
3.6.2.5	Soru işareti ve ünlem (!), (!?)	291
3.6.3	TEKLİFLER	294
3.6.3.1	Soru anlamı yükleme	294
3.6.3.1.1	Ses, hece veya kelimeye soru anlamı yükleme	294
3.6.3.1.2	Tamamlanmamış bir söze soru anlamı yükleme	295
3.6.3.1.3	Cümleye soru anlamı yükleme	295
3.6.3.1.4	Soru yoluyla etkileyici anlatım	296
3.6.3.1.5	Soru kelimeleri, soru eki	297
3.6.3.2	Soru işareti - anlam ilişkisi	299
3.6.3.2.1	Haklılığını onaylatma isteği	299
3.6.3.2.2	Alıcıyı harekete geçirme	299
3.6.3.2.3	Tehdit etme	300
3.6.3.2.4	Olumsuzluğu ifade etme	301
3.6.3.2.5	Dikkat çekme	304

3.6.3.2.6	Çıkışma	305
3.6.3.2.7	... demek?	307
3.6.3.2.8	Ne demek...?	308
3.6.3.2.9	Şaşkınlık	308
3.6.3.2.10	... ml ne?	309
3.6.3.2.11	İyi duyamamış süsü verip vakit kazanmaya çalışma	310
3.6.3.2.12	Rica - Teklif	311
3.6.3.2.13	Haklı olduğunu göstermeye çalışma	311
3.6.3.2.14	...mlymı? / ...ml ...mı?	311
3.6.3.2.15	Beğenmeme	312
3.6.3.2.16	Küçümseme	313
3.6.3.2.17	Uyarını sorma/Tereddüdünü giderme isteği	314
3.6.3.2.18	Başa kakma	314
3.6.3.2.19	Belirsizlik anlatan soru	314
3.6.3.2.20	Başkaldırma, pişmanlık, utanma	315
3.6.3.2.21	Çaresizlik	315
3.6.3.2.22	Meydan okuma	316
3.6.3.2.23	Emir verme	316
3.6.3.2.24	Hatırlatma	317
3.6.3.2.25	Uyarı	317
3.6.3.2.26	Tenbih	317
3.6.3.2.27	Umursamama, onaylama	318
3.6.3.2.28	Özlemi dile getirme	318
3.6.3.2.29	Anlamazdan gelme	318
3.6.3.2.30	Alay etme, dokundurma, iğneleme	319
3.6.3.2.31	Acıma	319
3.6.3.2.32	Sevecenlik	319
3.6.3.2.33	Caka satma/hava atma	320
3.6.3.2.34	Bir olayı takip eden olayı bildirme	320
3.6.3.2.35	Övünme	322
3.6.3.2.36	Yok mu?	322
3.6.3.2.37	Vurgulama yoluyla soru sorma	323
3.6.3.2.38	Sebebi uygun görme	324
3.6.3.2.39	O da bir şey mi? - Abartma	324
3.6.3.2.40	Emin olamama	324
3.6.3.2.41	Tereddüt, kararsızlık	325
3.6.3.2.42	Söze kesinlik katma	325
3.6.3.2.43	Teyit	325
3.6.3.2.44	Yalanlama	326
3.6.3.3	Seçmeli soru	326
3.6.3.4	Eksiltili soru	326
3.6.3.5	Bilinmeyen veya bilgide şüpheyi gösterme	327
3.6.3.6	Tırnak içinde soru işareti	330
3.6.3.7	Yay içinde soru işareti	330

3.6.3.8	Soru işaretinin yazılışı	332
3.7	ÜNLEM İŞARETİ (!)	333
3.7.1.1	Ünlem işaretinin tarihi	334
3.7.1.2	Ünlem işaretinin anlama etkisi	336
3.7.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	338
3.7.2.1	Ünlem yerine başka işaret	338
3.7.2.2	Ünlem mi, soru işareti mi?	338
3.7.2.3	Gereksiz yere ünlem	340
3.7.3	TEKLİFLER	342
3.7.3.1	Seslenme	342
3.7.3.2	Bağırıp çağırma	346
3.7.3.3	Duygu aktarma	347
3.7.3.3.1	Şaşma	347
3.7.3.3.2	Sevinç	348
3.7.3.3.3	Üzüntü	349
3.7.3.3.4	Kızgınlık	349
3.7.3.3.5	Alay	350
3.7.3.3.6	Küçümseme - Aşağılama	353
3.7.3.3.7	Korku	354
3.7.3.3.8	Acıma - Acıyı dile getirme	355
3.7.3.3.9	Tiksinme	355
3.7.3.3.10	Karşı koyma - Karşı çıkma - İtiraz	355
3.7.3.3.11	Çaresizlik	356
3.7.3.3.12	Sitem	356
3.7.3.3.13	Hayıflanma	356
3.7.3.3.14	Beğenme	357
3.7.3.3.15	Hoşgörü	357
3.7.3.3.16	Kabullenme	357
3.7.3.3.17	Ferahlama	357
3.7.3.3.18	Çıkışma	358
3.7.3.3.19	Bezginlik	358
3.7.3.3.20	Bunalma	358
3.7.3.3.21	Yardım isteme	358
3.7.3.3.22	Söze kesinlik duygusu katma	359
3.7.3.3.23	Aşırı isteklilik	360
3.7.3.4	Hatırlatma	360
3.7.3.5	Dua - Beddua	360
3.7.3.6	Yalvarma - yakarma	361
3.7.3.7	Abartma	361
3.7.3.8	Tehdit	361
3.7.3.9	Emir - Yasak - Uyarı - Tenbih	362
3.7.3.10	Kutlama - Tebrik	365
3.7.3.11	Yay içinde ünlem	365
3.7.3.12	Tırnak içinde ünlem	367

3.7.3.13	Suskunluk ve ünlem	367
3.7.3.14	Ünlem ve üç nokta	368
3.7.3.15	Başlıkta ünlem	368
3.7.3.16	Ünlem işaretinin yazılışı	369
3.8	KISA ÇİZGİ (-)	370
3.8.1.1	Kısa çizginin tarihi	370
3.8.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	372
3.8.2.1	Konuşma çizgisi yerine kısa çizgi	372
3.8.2.2	İkilemeler arasında kısa çizgi	373
3.8.2.3	Tırnak ve kısa çizgi	373
3.8.2.4	Gereksiz yere kısa çizgi	374
3.8.3	TEKLİFLER	375
3.8.3.1	Hece bölme	375
3.8.3.2	Ayırma	377
3.8.3.2.1	Ara sözleri ayırma	377
3.8.3.2.2	Kökleri ekleri ayırma	382
3.8.3.3	Fiil kökünü gösterme	383
3.8.3.4	Ekleri gösterme	384
3.8.3.5	Heceleme	385
3.8.3.6	Önsesi gösterme	386
3.8.3.7	Arayı gösterme	386
3.8.3.8	Belirsizlik gösterme	388
3.8.3.9	Eşleştirme	389
3.8.3.10	Birleştirme	390
3.8.3.11	İkili ve çoklu öbek kurma	393
3.8.3.12	Keceleme	393
3.8.3.13	Üzerine basa basa konuşma	394
3.8.3.14	Sıfırın altında	394
3.8.3.15	Boşluk gösterme	394
3.8.3.16	Bibliyografik künyelerde kısa çizgi	395
3.8.3.17	Başlıklarda kısa çizgi	396
3.8.3.18	Matematikte kısa çizgi - çıkarma	397
3.8.3.19	Kısa çizginin yazılışı	397
3.9	KONUŞMA ÇİZGİSİ	399
3.9.1.1	Konuşma çizgisinin tarihi	399
3.9.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	401
3.9.2.1	tırnak + uzun çizgi ("—...")	401
3.9.2.2	Konuşma çizgisi yerine kısa çizgi	401
3.9.3	TEKLİFLER	403
3.9.3.1	Konuşmaları gösterme	403
3.9.3.2	nokta + uzun çizgi (.—)	404
3.9.3.3	Başlıklarda	405
3.9.3.4	Uzun heceyi gösterme	405
3.9.3.5	Konuşma çizgisinin yazılışı	406

3.10	EĞİK ÇİZGİ (/).....	407
3.10.1.1	Tarihi.....	407
3.10.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	408
3.10.3	TEKLİFLER	409
3.10.3.1	Ayırma	409
3.10.3.1.1	Varak numarası ile satır numarasını ayırma	410
3.10.3.2	Mısraları yan yana dizme	410
3.10.3.3	Seçimliği gösterme	411
3.10.3.4	“Veya” anlamında	413
3.10.3.5	Ses birimi (fonem) gösterme //	413
3.10.3.6	Oran gösterme.....	414
3.10.3.6.1	İlaç kullanma şekli ve miktarı:	414
3.10.3.6.2	Yıllık üretim oranı:	415
3.10.3.7	Başlıklarda ve bibliyografik künyelerde	415
3.10.3.8	Eğik çizginin yazılışı	415
3.10.3.9	Matematikte	416
3.11	ÇİFT TIRNAK İŞARETİ (“ ” , « »)	417
3.11.1.1	Çift tırnak işaretinin tarihi.....	417
3.11.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	420
3.11.2.1	Alıntı göstermelerde çift tırnak ve öbür işaretler	420
3.11.2.2	Bölünen alıntı ve çelişen noktalama	421
3.11.2.3	Gereksiz işaret kullanma.....	422
3.11.3	TEKLİFLER	424
3.11.3.1	Ayırma	424
3.11.3.2	Alıntıyı gösterme	424
3.11.3.3	Konuşma çizgisi yerine.....	426
3.11.3.4	Vurgu amaçlı çift tırnak.....	428
3.11.3.5	Bibliyografik künyelerde	431
3.11.3.6	Çift tırnak içinde kelime anlamı	431
3.11.3.7	Sayılarla çift tırnak	432
3.11.3.8	Çift tırnak ve öbür işaretler.....	432
3.11.3.9	Tırnak işaretleri ve nokta	433
3.12	TEK TIRNAK İŞARETİ (‘ ’) (' ').....	434
3.12.1.1	Tek tırnak işaretinin tarihi.....	434
3.12.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	434
3.12.2.1	Çift tırnak yerine tek tırnak.....	435
3.12.2.2	Tek tırnak ve nokta sorunu	435
3.12.2.3	Yönsüz tek tırnak sorunu	436
3.12.3	TEKLİFLER	436
3.12.3.1	Alıntı içinde alıntı	436
3.12.3.2	Çift tırnak içinde tırnakla vurgu	436
3.12.3.3	Sözlüklerde ve dilbilgisi kitaplarında tek tırnak	437
3.12.3.4	Vurgu amaçlı tek tırnak.....	438

3.12.3.5	Bibliyografik künyelerde tek tırnak.....	439
3.12.3.6	Sayılarla tek tırnak	439
3.12.3.7	Tek tırnak ve nokta	439
3.13	YAY ()).....	440
3.13.1.1	Yay işaretinin tarihi.....	441
3.13.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	444
3.13.2.1	Yay işaretinin cümleyi bölmesi	444
3.13.2.2	Yay içinde nokta.....	445
3.13.2.3	Yay içinde ‘yani’	446
3.13.3	TEKLİFLER	447
3.13.3.1	Ek açıklama veya örnek içeren yay	447
3.13.3.1.1	Ek bilgi	447
3.13.3.1.2	Fazladan bilgi.....	449
3.13.3.1.3	Nasıl anlaşılması gerektiği	450
3.13.3.1.4	Yay içinde örnek	451
3.13.3.2	Çeviri metinlerde yay içinde ekleme.....	452
3.13.3.3	Anlam verme	453
3.13.3.4	Okunuşu gösterme	455
3.13.3.5	Kelime aslını gösterme.....	455
3.13.3.6	Ara sözleri gösterme	456
3.13.3.7	Sözlüklerde	457
3.13.3.8	Saygı ve dua ifadeleri.....	458
3.13.3.9	Göstermeye bağlı metin türlerinde yay	459
3.13.3.10	Bibliyografik künyelerde yay.....	459
3.13.3.11	Kısa künye.....	460
3.13.3.12	Yay içinde öbür işaretler	460
3.13.3.13	Listelerde yay.....	463
3.14	KÖŞELİ YAY ([]).....	464
3.14.1.1	Köşeli yayın tarihi.....	464
3.14.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	465
3.14.3	TEKLİFLER	466
3.14.3.1	Derleyip toparlayıcı.....	466
3.14.3.2	Anlam verme	466
3.14.3.3	Değişebileceği gösterme.....	467
3.14.3.4	Ayrıntı verme	467
3.14.3.4.1	Bibliyografik künyelerde ayrıntı.....	468
3.14.3.5	Ayırma	469
3.14.3.6	Eksiği tamamlama - Metin tamiri.....	469
3.14.3.7	Metne müdahaleyi gösterme	470
3.14.3.8	Köşeli yay içinde yıldız	471
3.15	DENDEN İŞARETİ (") (“).....	472
3.15.1.1	Denden işaretinin tarihi.....	472
3.15.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	472

3.15.3	TEKLİFLER	473
3.16	KESME İŞARETİ (').....	474
3.16.1.1	Kesme işaretinin tarihi.....	475
3.16.2	SORUNLAR - ÇÖZÜMLER	477
3.16.2.1	Özel adlar sorunu.....	477
3.16.2.2	Kesme işaretinden kaynaklanan imlâ sorunları	482
3.16.3	TEKLİFLER	483
3.16.3.1	Ayırma	483
3.16.3.1.1	Özel isimlere getirilen ekleri ayırma	483
3.16.3.1.2	Harflere getirilen ekleri ayırma	486
3.16.3.1.3	Eklere getirilen ekleri ayırma.....	486
3.16.3.1.4	Sayılarla getirilen ekleri ayırma	486
3.16.3.1.5	Kısaltmalara getirilen ekleri ayırma	487
3.16.3.2	Düşen heceyi gösterme	488
3.16.3.3	Karışabileceği ayırma	489
3.16.3.4	Yay işaretleri ile kesme	489
3.17	YAZIDA KULLANILAN ÖBÜR İŞARETLER.....	492
3.17.1.1	+ Artı, toplama.....	492
3.17.1.1.1	İsimlere gelen ekleri göstermek üzere	492
3.17.1.1.2	Bibliyografik künyelerde.....	492
3.17.1.1.3	Kısa heceyi göstermek üzere	493
3.17.1.2	- Eksi, çıkarma.....	493
3.17.1.3	Yıldız (asterisk) *	493
3.17.1.3.1	Dilde olmayan kelimeyi göstermek üzere yıldız	494
3.17.1.3.2	Muhtemel eski kelimeyi göstermek üzere yıldız	494
3.17.1.3.3	Farazi cümle yapısı gösteren yıldız	495
3.17.1.4	Ters eğik çizgi \	496
3.17.1.5	° Derece işareti	496
3.17.1.5.1	Sıcaklıkları gösterme.....	496
3.17.1.5.2	Yardımcı ünlü yerine.....	496
3.17.1.6	~ Benzerlik, yaklaşıklık, denklik işareti	497
3.17.1.7	> Dil bilgisinde çıkma işareti	498
3.17.1.7.1	Ses değişimlerini göstermek üzere >	498
3.17.1.7.2	Kelimenin geçtiği dilleri göstermek üzere >.....	499
3.17.1.8	< Küçük; dil bilgisinde gelişme işareti	499
3.17.1.8.1	Kelimenin kökenini göstermek üzere <	499
3.17.1.9	Devam işareti; gönderme işareti	500
3.17.1.10	Öbür işaretler	500
3.17.1.10.1	Paragraf işareti	500
3.17.1.11	Matematikte kullanılan bazı işaretler	504
4	KAYNAKLAR	506
4.1.1	FAYDALANILAN KAYNAKLAR.....	506
4.1.2	ÖRNEKLERİN ALINDIĞI KAYNAKLAR.....	519

4.1.3	GENEL AĞ KAYNAKLARI.....	530

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
AB	Avrupa Birliği (=European Union)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri (=United States of America)
AIDS	Acquired immunodeficiency syndrome (=Edinilmiş bağışıklık yetersizliği belirtisi)
AKBİL	Akıllı bilet
AKDYTEKDK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları
Alm.	Almanca
APA	American Psychological Association
Ar.	Arapça
AŞ	Anonim Şirketi
AÜ	Ankara Üniversitesi
AYM	Anayasa Mahkemesi
bk.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler (=United Nations)
CGPM	(General Conference of Weights and Measures = Ağırlık ve Ölçümler Genel Konferansı)
C	Cilt
cm	santimetre
CMS	The Chicago Manual of Style
Çin.	Çince
DÖSİM	Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
EDOK	Eğitim Doktrin Komutanlığı
Far.	Farsça
FIFA	Fédération Internationale de Football Association (=Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği)
Fr.	Fransızca
g	gram
GD	Güneydoğu
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
Hal.	Halaçça
http	Köprü Metni Aktarım Protokolü (hypertext transfer protocol)
İHA	İhlas Haber Ajansı
İng.	İngilizce

K.K.K.	Kara Kuvvetleri Komutanlığı
KHK	Kanun hükmünde kararname
krş.	Karşılaştırınız
KUYEB	Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi
KVK	Kurumlar Vergisi Kanunu
Ltd.	Limitet
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MLA	Modern Language Association (=Modern Dil Derneği)
MÖ	milattan önce (B.C.)
NZ	New Zeland (=Yeni Zelanda)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (=Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (=Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı)
ör.	Örnek
PK	Posta kutusu
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü
rh.	<i>radiya 'llâhü anh</i> (=Allah ondan razı olsun.)
RTÜK	Türkiye Radyo Televizyon Üst Kurulu
Rus.	Rusça
S	Sayı
SBFD	Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Skr.	Sanskritçe
Şti.	Şirketi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
THY	Türk Hava Yolları
TL	Türk Lirası
Trkm.	Türkmence
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TRT1	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Birinci Kanalı
TÜKODER	Tüketiciyi Koruma Derneği
TÜRMOB	Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
TÜYATOK	Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu
TV	Televizyon

UEFA	Union of European Football Association (= Avrupa Futbol Federasyonları Birliği)
UK	United Kingdom (=Birleşik Krallık, İngiltere)
UPU	Universal Postal Union (=Uluslararası Posta Birliği)
USA	United States of America (=Amerika Birleşik Devletleri)
Uyg.	Uygurca
Yak.	Yakutça
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

1 GİRİŞ

İnsanı öbür canlılardan ayıran en önemli özelliği düşünebiliyor ve duygu-düşünce dünyasını başkalarına herhangi bir şekilde anlatabiliyor olmasıdır. İnsanın yaşamak için her iki özelliğe de sahip olması gerekir. İnsanlık çok eskilerden bu yana dille birlikte yaşamıştır. Dil sayesinde toplum olmayı başarmış, birlikte yaşamayı öğrenmiştir. Düşüncenin olmadığı yerde insanların harekete geçmesi imkânsızlaşır. Her davranış bir düşüncenin ürünüdür, bir düşüncenin sonucudur. Düşünceyle dil birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu yüzden dilin insanlık bilimlerinin tamamını ilgilendirmesi kaçınılmazdır.¹

İnsan, düşünmek için dilin imkânlarını kullanır. İnsanın toplum içindeki hayatını sürdürebilmesi düşünebilmesine bağlıdır. Düşünmenin gerçekleşmesinde dış dünyadaki nesne-kavram-olgu ve olayları; iç dünyadaki duyguları karşılamak üzere dildeki göstergeler kullanılır. İnsanlık tarihi boyunca değişik kollara ayrılan diller yalnızca göstergelerden oluşmamış; insanın iletişime geçmek istediği kişi veya kişilere iletmek istediklerini bu göstergelerle bir anlam bütünü oluşturarak ulaştırmasında değişik araçlar kullanmasını da gerekli kılmıştır. Bu araçlar, ses, yazı, ışık, renk gibi duyu organlarına göre geliştirilmiştir. Ses ve yazının imkânlarını kullanan iletişim, anlaşma ve aktarma araçları; harfler, kelimeler kelime öbekleri ve bunların amaca uygun dizilmesinde yüzyıllar boyunca topluluk zihninde belirginleşmiş sözdizimi kurallarıdır. Öncelikle sözlü olarak gelişen diller, yazının kullanılmaya başlanmasıyla, sözlü dilin özelliklerinin yazıda gösterilebilmesi için değişik araçlar geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Seslere karşılık kullanılacak yazı şekilleri (harfler), sözlü dilin inceliklerini yazıda gösterebilmeyi ve karışıklıkları önlemeyi amaç-

¹ V. Doğan GÜNAY, *Dil ve İletişim*, s. 18-19.

layan kurallar ve özel işaretler (yazım kuralları ve noktalama işaretleri) gibi. Öğretimin belli bir düzen içine sokulmasıyla sözün yazıya geçirilmesinde gerekli işaretler sistemi ve yazma öğretimi, öğretim programları içine alınmıştır.

İnsan, dili doğuştan getirmez; doğuştan getirdiği tek özelliği dil öğrenmeğe yatkınlığıdır. Kendi özelliklerine göre belirsiz bir süre içinde önce aile içinde sonra da ait olduğu çevrede, yaşadığı topluluğun dilini öğrenir. Bu, onun “ana dili”dir. Ana dili eğitimi örgün eğitim almadan da gerçekleşebilir. Ancak kişinin daha iyi düşünebilmesi, kendisini yeterli seviyede, doğru biçimde ifade edebilmesini ve karşısındaki kişinin anlatmak istediklerini eksiksiz, doğru anlayabilmesini sağlamak amacıyla her toplumda ana dili eğitimi verilir. Ayrıca bu eğitimin bir üst amacı olan, kişinin ait olduğu toplumun medeniyet anlayışını idrak edebilmesi; kendisinin, toplumunun ve bütün insanlığın karşılaşabileceği sorunları görebilmesi, bunlara çözüm üretebilmesi yine ana diline olan hâkimiyeti ile mümkün olacaktır. Bu yüzden günümüzde, aşağı yukarı her toplulukta, üyelerin çocukluktan gençliğe uzanan bir süreçte “ana dili” öğrenimi görmeleri mecburî kılınmıştır. Bu eğitim, özel ve genel amaçlarına uygun olarak, sözlü ve yazılı dil olmak üzere dilin iki temel alanında gerçekleştirilir. Dil öğretiminde dört temel beceri alanı vardır: Okuma, dinleme, konuşma ve yazma. Okuma ve dinleme, *doğru anlamağa*; konuşma ve yazma, *düzgün ifade edebilmeğe* dönüktür. Yazılı ve sözlü dilde, doğru anlamağı yahut doğru anlatmağı ölçebileceğimiz belirli kurallara ihtiyaç duyarız. Dil eğitimi sürecinde, dilin tarihî gelişmesinde oluşmuş bu kuralları dil bilgisi tespit eder ve sunar.²

‘Dil bilgisi’ anlamına gelen *gramer* kelimesi, ‘yazı bilgisi’ anlamına gelen Eski Yunanca *grammatikē*’den türemiştir.³ Kelimenin kökenindeki *gramma* ‘yazı’ sözünden de anlaşılabilirliği gibi, dil bilgisi çalışmaları, yazı dilindeki hatasız örnekler esas alınarak yürütülmüştür. Ne var ki bu yaklaşım, zaman içinde dilin biçim yönünün ağırlıkla ele alınıp öbür boyutlarının geçiştirilmesine yol açmıştır. Yine de dilbilgisi incelemelerinde dilin *sözcük seviyesinde anlam*, *dilbilgisi seviyesinde anlam*, *sözdizimi*, *biçimbilim*, *ses*, *kullanım* gibi alanlarına, ağırlıkları değişmekle birlikte, yer verildiği görülmektedir.⁴ Türkiye’de dil eğitiminin önemli bir kısmını

² A[gop] DİLÂÇAR, “Gramer...”, *TDAY-Belleten-1972*, s. 84.

³ Sevan NIŞANYAN, *Sözlerin Soy Ağacı*, s. 152.

⁴ Fatma ERKMAN AKERSON - Şeyda OZIL, *Türkçede Niteleme*, s. 41-43.

biçime dayalı dil bilgisi öğretimi yaklaşımı oluşturmaktadır. Dil eğitimi uzmanları ve dil bilimciler, okullardaki bu tarz öğretimin yetersiz kaldığı görüşündedirler.⁵ Yeni öğretim programında (2005) eğitim ve öğretim yaklaşımlarının, öğretme ve öğrenme stratejilerinin yenilendiği görülmektedir. Yeni öğretim programları da 2005-2006 öğretim yılında uygulanmaya başlandığından, geliştirilen yeni yaklaşımların sonuçları, pilot uygulama yapılan okullar⁶ dışında öğrenci-eğitici-yönetici açılarından henüz araştırılmış değildir.

Dilbilim ve dilbilgisi çalışmaları günümüzde düzenli bir şekilde gerçekleşmektedir. Türkçe üzerine de hem tarihteki gelişmesi bakımından (*art zamanlı* - dikine) hem de günümüzdeki durumu bakımından (*eş zamanlı* - yanlamasına) araştırmalar yapılmıştır, yapılmaktadır. İletişim araçlarının hızlı gelişmesi yanında ulaşım imkânları da bu gelişmelerin çabucak yaygınlaşmasını sağlamıştır. Böylece kültürler birbirini etkilemeye başlamış ve bilim dünyası da bundan nasibini almıştır. Dünya çapında yapılmakta olan dil araştırmaları, dil felsefesi çalışmaları birbirini etkilemeye devam etmektedir. Ortaya atılan kuramlar, yeni araştırma yöntemleri, dil incelemeleri ile öğretme-öğrenme üzerine geliştirilen yöntemler bütün dünyayı kısa süre içinde etkileyebilmektedir.

Türkçe dilbilgisi öğretiminde dilin yapısı üzerine yoğunlaşıldığı dikkat çekmektedir. Dil öğretiminde yapıyı esas alan yaklaşımların öğretimde amacı saptırmasına ve kendi içinde çelişkilere düşmesine örnek veren çalışmalar yapılmıştır.⁷ Bazı çalışmalarda dil öğretiminde dil bilimi

⁵ Muhsine BÖREKÇİ: “Türkçe Öğretiminin Yüzeysel Yapıyı Esas Alan Yaklaşımı ve Bunun Sonuçları”, *Dil Dergisi*: Ankara 1999 (Mart), S 77. s. 27-35.

Mukim SAĞIR: *İlköğretim Okullarında Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi*: Ankara 2002, 30. s. Nobel Yayın No: 423, Eğitim Dizisi: 131.

Özcan DEMİREL: Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin *Türkçe Öğretimi*: Ankara ⁵2003 (Ekim), 112. s. Pegema Yayıncılık.

⁶ Esra BUKOVA GÜZEL- Hüseyin ALKAN: “Yeniden Yapılandırılan İlköğretim Programı Pilot Uygulamasının Değerlendirilmesi” *KUYEB Yeni İlköğretim Programı Özel Sayısı*: 385-420. s.

⁷ Bk. Özcan BAŞKAN: “Sözdizimi”, *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*: Ankara 1980, 124-128. s. Türk Dil Kurumu Yayınları: 465.

Bk. Ayhan SEZER: “Anadili Öğretiminde Dilbilgisinin Yeri”, *Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü*: Ankara 1994 (Nisan), 113-128. s. Dil Derneği.

alanındaki yeni yaklaşımların yer alması savunulmaktadır. Özellikle İMER ve SUBAŞI-UZUN'un çalışmalarında orta öğretim kurumlarında okutulmak üzere dil bilimi dersi müfredatının öğretim programına alınması teklif edilmiştir. Dersin, bir üst eğitim kurumuna hazırlık amacıyla, öğrencilerin üniversiteye giriş imtihanında karşılaştıkları kelime, cümle ve paragraf anlamı konularına yoğunlukla yer vermesi üzerinde durulmuştur.⁸ Dil bilimi dersi 1996-1997 öğretim yılında liselerde okutulmağa başlanmıştır. Ancak okutulan bu derse ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerinin araştırılması sonucunda, derse ilişkin kaynak sıkıntısı çekildiği, öğretmenlerin yetersiz kaldıkları, öğrencilerin bu dersi yük olarak gördükleri ve derse karşı isteksiz davrandıkları; sonuçta derslerde dersin müfredatı yerine imtihanda çıkabilecek dil bilgisi konularına dönük eski çalışmaların sürdürüldüğü tespit edilmiştir.⁹ Çalışmalarda ortak şikâyet konuları araştırmacılarla eğiticiler arasındaki iletişim kopukluğu, eğitimcilerin yenilikleri takip etmemesi ve bildiklerini okumaya meyilli olmalarıdır.¹⁰ Bilim adamları ile eğiticiler arasında bir kopukluk olduğu gerçektir. Araştırmacı-eğitici-denetici işbirliği yapılarak öğretimde kullanılacak kaynaklar geliştirilebilir. Bu kaynaklarda kavram kargaşası, terim uyumsuzluğu, anlam ve tanım çelişkileri olmamasına, istisnaların sınıflandırılarak kurallaştırılmasına, böylece ortadan kaldırılmasına çalışılmalıdır. Nitekim KOCAMAN, dil öğretiminde başarıyı dil verilerinin iyi ve eksiksiz tarif edilmesine dayandırmaktadır.¹¹ Bu yüzden cümle konusundaki karmaşa ve noktalama işaretlerinin kullanılmasına ilişkin uygulamalar gözden geçirilmelidir. Dil bilgisi öğretim kitaplarındaki cümle konuları ile yaygın dil bilgisi kitaplarındaki cümle konularının; yazım kuralları ile noktalama işaretleri üzerine hazırlanmış kitapların incelenmesi ve öğrencilerin ilgisini çekecek şekilde yeniden düzenlenmesi de gerekmektedir. Dili öğrenenlerin ya da kulla-

Bk. Muhsine BÖREKÇİ: "Türk Dilinin En Büyük Sorunlarından Biri: Dilbilimin Dil Öğretimine Yansımamış Olması", *Dil Dergisi*: Ankara 1997 (Haziran), S 56, 12-17. s.

Bk. N[adır] Engin UZUN: *Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*: Ankara 1998, 168 s.

⁸ Kamile İMER - Leyla SUBAŞI UZUN: "Türkçe Öğretiminde Dilbilimin Önemi", *III. Dil Bilimi Sempozyumu 21-22 Haziran 1989*, s. 27-36.

⁹ Ayşen CEM DEĞER, - Uğur ALTUNAY: "Ortaöğretimdeki Dilbilim Dersleri Konusunda Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri", *Dilbilim Araştırmaları 1998*, s. 85-89.

¹⁰ Fatma ERKMAN AKERSON - Şeyda OZIL, *Türkçede Niteleme*, s. 346.

¹¹ Ahmet KOCAMAN: "Türkçenin Anadili Olarak Öğretiminde İşlevsel Boyut Üzerine Düşünceler", *VII. Dilbilim Kurutayı Bildirileri 13-14 Mayıs 1993*; s. 203.

nanların iletişimde yanlış anlatma ve yanlış anlama hastalıklarından kurtulabilmeleri için kuralların gözden geçirilmesi gereklilik arz etmektedir. Bu çalışma, sorunun yalnızca noktalama işaretleri yönünü ele almaktadır.

Türkçe noktalama işaretleri ile ilgili olarak LEWIS, *Turkish Grammar* adlı kitabında HONY'nin *A Turkish-English Dictionary* adlı sözlüğüne gönderme yaparak, "Türklerin henüz tam olarak Avrupaî bir noktalama yap[madıkları], tercüme ederken Türkçedeki noktalamaların dikkate alınmasa da ol[abileceği]" sözüne itiraz eder ve durumun böyle olmadığını gösteren örnekler getirir. Verdiği örneklerde Türkçede de noktalama işaretlerini düzgün okumak gerektiğini, noktalamanın anlam üzerinde değişiklik yapabileceğini göstermiştir. Kendi de Türk yazarlarının veya yayınevlerinin noktalama işaretleri konusunda birlik içinde olmadıklarını, ama Türkçe cümle anlamı için noktalamanın ne denli önemli olduğunu örneklerle gösterir.¹² Anlam için bu kadar önemli olan bir konuda birlik içinde olunamayışın altında öğretimin nasıl yapıldığı sorunu mu yoksa öğretim kaynağının içeriği mi yatmaktadır?

1.1 PROBLEM DURUMU

Türkçe dilbilgisi çalışmaları genellikle biçime dayalı anlayışı benimsemektedir. Bunun yanında Türkçe üzerine farklı anlayışlar teklif eden dilbilim kuramlarına göre yapılan dilbilim çalışmalarında da ilerleme görülmektedir. Ancak dilbilimle ilgili kuramların yer aldığı kitaplar dilimize ya çevrilmemiş yahut bir seçki şeklinde sunulmuştur. Bütünüyle çevrilenlerde de yeni türetilen Türkçe terimler yüzünden -onca terim sözlüğü olmasına rağmen- bir karmaşa söz konusudur, bu durum da bazı eserlerin asıl dilindekinden zor anlaşılır bir çevirisinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Türkçenin sözdizimi üzerinde birbirine az çok benzeyen pek çok çalışma yapılmıştır. Buna rağmen bu konu, dilbilimdeki yeni yaklaşımlar, araştırmacıların bakış açısı, tanımlama, sınıflandırma, işlev ve öğretim açılarından çözümlenmemiş pek çok sorun içermektedir. Bu sorunlar öğretime de yansımaktadır. Noktalama konusu yeni öğretim programlarında öbür konuların içine dağıtılarak verilmiş, öğretim için yeni teklifler sunulmuştur. Cümle konusunun noktalama ile birlikte ele alınması ve nokta-

¹² Bk. G. L. LEWIS: *Turkish Grammar*: 277. s.

lama öğretilirken de cümlelerin anlamından ve yapısından hareket edilmesi gerekliliği ortadadır.¹³

Cümlelerin yapısı ve anlamı üzerindeki kavram kargaşasının ve tanımlardaki çelişkilerin, öğretim ortamlarındaki yansımaları araştırılmalıdır. Yapılan bazı araştırmalarda ve Türkçe öğretiminde cümle konusunun ve bununla bağlantılı olarak noktalama işaretlerinin ele alınış biçimlerinde bir yöntem sorunu olduğu dile getirilmektedir.¹⁴ Ayrıca Türkçe öğretiminde noktalama işaretlerinin ve yazım kurallarının durumu ile ilgili çalışmalar da yapılmıştır.¹⁵ Ancak, noktalama ve yazım kuralları bilgisine ve bunların öğretimine dönük yapılmış olan bu çalışmalar eski öğretim programına göre eğitilmiş sınıflarda uygulanmıştır. 2005-2006 öğretim yılından itibaren okullarımızda uygulamaya konulan yeni öğretim programında yeni düzenlemeler yapıldığı göze çarpmaktadır.¹⁶

¹³ Noktalama işaretlerinin cümlelerin yapısı ve anlamıyla ilişkisi üzerine duran Hamza ZÜLFİKAR, yapı ve anlamla ilişkili olan noktalama işaretlerini nokta, virgül, noktalı virgül, iki nokta, üç nokta, soru işareti, ünlem işareti olarak belirlemiş, *Yüksek Öğretimde Türkçe Yazım ve Anlatım* (Ankara 1985) adlı çalışmada bu konuyu işlemiştir.

¹⁴ Buna bir örnek olarak Fatma ERKMAN AKERSON- Şeyda OZİL: *Türkçede Niteleme* s. 346-350. s.

¹⁵ Cafer BOZKURT, *Almanca ve Türkçenin Yazım Kuralları ve Noktalama İşaretleri*, Adana 2001, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. (Basılmamış)

Mahir KALFA: *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri ve Önemi*, 2000, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. (Basılmamış)

Elvan MATARACI: *İlköğretim Okullarında 1. Kademe 5. Sınıf Öğrencilerinin İmla ve Noktalama İşaretleriyle İlgili Bilgi ve Beceri Düzeyleri*, 1998, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Elvan YILDIZ: *Değişik Öğretim Kademelerindeki Öğrencilerin Yazım ve Noktalama Kurallarını Uygulama Düzeyleri*, 2002, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. (Basılmamış)

¹⁶ MEB: *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*: Ankara 2005. Yeni programda noktalama öğretimi için önerilen süre iki ders saatidir. Bu müfredat programları ile eğitilen sınıflarda noktalamanın durumu ile ilgili araştırma sonuçları yine noktalamada sorunlar yaşandığını göstermektedir. Yeni öğretim programlarında yaklaşım değişmiş olmasına rağmen ders kitaplarının içeriğinde zorunlu bazı temalara dayalı metinler üretilmesi ya da seçilmesi gerekmektedir. Buna rağmen yine temel eğitim yaklaşımındaki öğrenci merkezliliğe ve programda esnek davranmaya ters düşebilecek içerikte metinler seçildiği görülmektedir. Yeni program hazırlanırken dil bilgisine yaklaşım önceki programlara göre daha esnektir. Özellikle tanımların hazır

Üniversitelerde bütün bölümlere mecburî Türk Dili dersi konması-
nın sebepleri arasında ilk ve orta öğretimde öğrencilerin yeter derecede
dillerini öğrenemiyor olmaları gösterilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak
BÖREKÇİ, dilin kendi içinde var olan sisteminin, yapıyı esas alan dilbilgisi
öğretimi kitaplarında doğru kurulamadığını, bundan dolayı da öğretimin
ve öğrenimin mümkün olmadığını belirtmektedir. Ayrıca, dil öğreticileri-
nin dilbilim zihniyetinde olması gerektiğini de vurgulamaktadır. Dilde
sözlüğün önemine değinen araştırmacı, dilin kendine has özelliklerinin
kavram ilişkileri seviyesinde belirlediğini söylemektedir. Bunun yanında
Türkçeyi geliştirmek için Türkçenin bütün yapılarının -hem anlam hem de
şekil bakımından- belirlenmesi gerektiğini, bugüne kadar yazılan dilbilgi-
si kitaplarının Türkçenin yapılarını tanımlamakta yetersiz kaldığını öne
sürmektedir. Bunu da Türkçenin önemli sorunlarından saymaktadır.¹⁷
Yüksek öğretimde de noktalama konusunda sorunlar vardır. İkinci bö-
lümde yer alan değerlendirmelerde noktalamanın yükseköğretimdeki du-
rumuna ilişkin araştırma sonuçları yer almaktadır.

Türkçe dilbilgisi kitaplarındaki tanımların istisnalarla kafa karışıklı-
ğına sebep olması, dilbilgisi kitapları oluşturulurken yabancı dil bilgisi
kitaplarının esas alınması, dilin işlevinden çok dilbilgisi kurallarının öğre-
tiliyor olması, yüzeysel yapının araç olma özelliğinin unutulması ve amaç
olan derin yapının yerine geçmesi gibi sorunlar da araştırmacılarca sıra-

verilmesi gerekliliği belirtilmiş, öğrenciye tanım ezberletilmemesi vurgulanmıştır.
Ancak yine de dilbilimin yeni yöntemlerinden tam olarak faydalanılmadığı da gö-
rülmemektedir. Öğretimin nasıl olacağı konusunda ayrıntılı durulurken, noktalama öğre-
timi konusu sadece öbür konular içinde dağıtılarak ama eski içeriğine dokunulmadan
yer almıştır. Bütün bunların yanında yönetici-eğitici-denetçi üçlüsünün bu programı
uygulamaya yetkin hale gelebilmesi için nitelikli hizmet içi eğitimi almış olmaları
gerekliliği de vurgulanmaktadır. Bk. Banu YANGIN: “İlköğretim Türkçe Dersi Öğre-
tim Programı ve Kılavuzunun Değerlendirilmesi” *KUYEB Yeni İlköğretim Programı*
Özel Sayısı: 507. s. - Ayrıca bk. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ: “Yeni İlköğretim Progra-
mının Uygulamadaki Etkililiğinin Değerlendirilmesi” *KUYEB Yeni İlköğretim Progra-
mı Özel Sayısı: s. 339-384*; Eyyup COŞKUN: “İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf
Öğretmen ve Öğrencilerinin Yeni Türkçe Dersi Öğretim Programıyla ilgili Görüşleri
Üzerine Nitel Bir Araştırma” *KUYEB Yeni İlköğretim Programı Özel Sayısı: s. 421-
476*.

¹⁷ Muhsine BÖREKÇİ: “Türk Dilinin En Büyük Sorunlarından Biri: Dilbilimin Dil Öğre-
timine Yansımamış Olması”, *Dil Dergisi*: Ankara 1997 (Haziran), S 56, 16-17 s.

lanmaktadır.¹⁸ Dil inceleme, araştırmalarında düşülen bir hatanın da herhangi bir yöntemin dile uygulanması değil, dilin yönteme uygulanmaya çalışılması olmuştur.¹⁹ Bütün bu sorunlar içinde noktalama işaretlerinin kullanılma yerlerinin belirlenmesi, bunların kurallara dökülmesi ve uygulamadaki sorunlarla, öğretimdeki sorunların tespit edilerek çözüme kavuşturulması bir gereklilik olarak ortada durmaktadır.

Bilindiği gibi, sözlü dille yazılı dil arasında fark vardır. Yazılı dil sözlü dile göre daha cansızdır. Yazılı dil sözlü dile dayanır. Yazılı dil sözlü dilin özelliklerini yansıtabilmek için göze hitap eden araçlardan yararlanır. Bu araçlar arasında, noktalama işaretleri, büyük küçük harf farklılıkları, harflerin büyüklükleri ve biçimleri, renkler, aralıklı yazma, diğer satırlara göre içte yazma, metinlerin bölümlenmesi, başlık ve alt başlık kullanma, çeşitli sayfa düzenleri sayılabilir. Aslında yazılı dil bunları sözlü dildeki vurgu, tonlama, durak, hız gibi özellikleri yansıtmak için kullanır.²⁰ Noktalama aktarılmak istenenin daha etkili iletilmesine yardımcı olur.

GÜNAY, sözlü dil ile yazılı dil arasındaki farkı Roman Jakobson'un iletişim şemasına göre açıklamaktadır: *"Her iki dilde farklı olan, kullanılan kodlardır. Birisi sözlü iletişim kodunu kullanırken öteki grafiksel iletişim kodunu kullanmaktadır. Kullanılan kodların farklılığına bağlı olarak, sözlü dildeki farklı biçimlerdeki titreleme (fr. intonation) (vurgulu, ses uyumlu, anlatımsal, coşkulu, heyecanlı, tumturaklı vb.), jestlerin kullanımı, vericinin alıcıyla yüz yüze olmasından dolayı konuşmasına yardımcı fizikî durumu, iletişimin sağlanmasında her iki tarafın birbirine yanıt verebilmesi türündeki kolaylıklar yazılı dil için geçerli değildir. Sözlü dilde tek bir sesbirimi değiştirerek yeni bir anlam kazanmak olasıdır. (...) Yazılı dildeki bedensel davranış eksikliği, noktalama işaretleriyle giderilmeye çalışılır. Yazılı dil ile sözlü dil arasındaki fark, doğaçlama yapılan bir*

¹⁸ Muhsine BÖREKÇİ: "Türkçe Öğretiminin Yüzeysel Yapıyı Esas Alan Yaklaşımı ve Bunun Sonuçları", *Dil Dergisi*: Ankara 1999 (Mart), S 77, 27-35. s.

¹⁹ Fatma ERKMAN AKERSON - Şeyda OZIL: *Türkçede Niteleme: Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, s. 346; Süer EKER: *Çağdaş Türk Dili*: s. 455.

²⁰ Hürriyet GÖKDAYI: "Türkiye'de yazılı dil kullanımının görünümü", *Folklor/Edebiyat*, s. 7-24. Sevim SÖNMEZ: "Sözlü Dil/Yazılı Dil", *Dilbilim Araştırmaları*, 1990, s. 119-122.

konuşma ile okunan bir metinde bile farklılık gösterir."²¹ Buradan da anlaşılacağı üzere noktalama işaretleri sözlü dilin yazıya geçirilmesinde ve yazılı olanın seslendirilmesinde önemli bir iş görür. Kılavuzlar noktalama işaretlerinin kullanıldığı yerlere ilişkin örnekleri sadece edebiyatçıların (şiir-hikaye-roman vs) eserlerinden almışlardır. Bazı kılavuzlarda örnek cümlelerin hangi yazarın hangi eserinden ve eserin kaçınıcı sayfasından alındığı da belirtilmemiştir. Noktalama örneklerinin edebiyatçıların eserlerinden alınması noktalamanın edebiyatçıların işi olduğu kanaatinin yerleşmesine yol açmaktadır. Ne var ki konuşma özelliklerini yazıya tam olarak geçirebilmek amacıyla kullanılan noktalama işaretlerinin kullanılışında Türk edebiyatçıları arasında da birlik yoktur.²²

Noktalamayla ilgili tespit edilen sorunlar şunlardır:

- Yazıda noktalamaya gereken önemin verilmemesi,
- Kılavuz kitaplarda noktalama kurallarının mantığının verilmemesi,
- Kılavuz kitaplarda noktalama yanlışları yapılması,
- Noktalama kurallarını takip eden ve bu kuralların pekiştirilmesini sağlayacak olan örneklerin özensiz seçilmesi,
- Kılavuz kitaplarda bir noktalama işareti için verilen örnek içinde geçen öbür noktalama işaretlerinin yanlış kullanılması, kuralları pekiştirecek örnekler içinde noktalama yanlışlarının yapılması,
- Yazarların noktalama kurallarını bilmemesi, önemsememesi,
- Noktalamanın kurallarına uygun yapılmaması,
- Noktalamanın yalnızca imtihanlarda çıkacak soruları yapabilmek için öğretilmesi ve öğrenenlerce de sadece bu amaçla öğrenilmesi,
- Aynı eser içinde noktalama işaretlerinin yerleştirilmesinde tutarsız davranılması,
- Bir noktalama işareti yerine başka bir işaret kullanılması,
- Gerekliği yerde noktalama işareti kullanılmaması,
- Gereksiz noktalama işareti kullanılması.

²¹ V. Doğan GÜNAY: *Dil ve İletişim*, s. 98-101; Zeynep KORKMAZ: *Gramer Terimleri Sözlüğü*, s. 51;

²² G. L. LEWIS, *Turkish Grammar*, s. 276.

Problem Cümlesi:

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda, bu araştırmanın ana problemini şu sorular oluşturmaktadır: “Söze eşlik eden beden dili, duygu, tonlama ve vurgu yazıya nasıl geçirilecektir? Sese, söyleyişe ve anlama göre noktalama nasıl olmalıdır? Noktalama kurallarının uygulanmasındaki dağınıklığın sebebi nedir? Bu dağınıklık nasıl giderilebilir? Türkçe noktalama kurallarının öğretiminde, cümle konusunun tam çözülememiş olması ne gibi sorunlara yol açmaktadır?”

1.2 ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada, sözlü dilin yazılı dile aktarılmasında ve yazılı dilin seslendirilmesinde önemli iş gören noktalama işaretlerinin kullanılmasıyla ilgili sorunların tespit edilmesi, görülen dağınıklığın giderilmesine dönük tanım yetersizliklerinin giderilmesi, kural belirsizlikleri ile istisna adı verilen kural dışılıkların ortadan kaldırılması ya da sınıflandırılarak kural haline dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Sadece öğretim alanında değil, Türkçenin kullanıldığı her alanda, -günlük konuşmalar, gazete yazıları, hikayeler, romanlar, resmî yazışmalar, sanık ifadeleri, reklam metinleri gibi birbirinden farklı alanlara ait yazı türlerinde- noktalama yanlışlığının cümle anlamı üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

1.3 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Başarılı bir ana dili eğitimi, öncelikle dili doğru betimleyen ve sorun çözmeğe yardım eden çalışmalara ihtiyaç duyar. Noktalama, cümlelerin yazıya geçirilişinde ve yazının söze dökülmesinde önemli işler görür. Ancak bu konuda hem az çalışma yapılmış, hem de çalışmalar var olan noktalama kuralları üzerinden hareketle bunların uygulanma ve öğretilme/öğrenilme durumları üzerine yoğunlaşmıştır. Bazı çalışmalarda da yazım kuralları ile noktalama kuralları birlikte ele alındığı için ağırlık yazım kuralları üstüne kaymıştır²³. Noktalama işaretlerinin tarihine, geçmişten bugüne geçirdiği değişikliklere ve bugünkü kullanışlarına örnekler veren bir çalışma²⁴ yaptığı kural ve uygulama teklifleri ile var olan kurallar üzerinden Türkçenin öğretimindeki yerine ve önemine değinmiş, ko-

²³ Bk. Elvan MATARACI, Bk. Hayrettin PARLAKYILDIZ.

²⁴ Bk. Mahir KALFA, *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri ve Önemi*.

nunun öğretim yönünü dar çevreli bir araştırma ile ele almıştır. Noktalamanın çeşitli öğretim seviyelerindeki durumunu tespit etmeye dönük çalışmalar da yapılmıştır. Bütün çalışmalarda araştırmacılar, noktalamanın öğretilmediği sonucunda birleşmektedir. Türkçe öğretiminde noktalama çalışmaları, esas amacından çok, imtihanlara dönük konular olarak düşünülmektedir. Günlük yazışmalarda kararlı bir noktalama yapılmadığı, öğretimin de buna dönük olmadığı görülmektedir. Kuralları çok iyi bilen ve çoktan seçmeli sorularda noktalama işaretlerinin yerlerini doğru olarak tespit edebilen öğrencilerin bile, herhangi bir konu üzerine yazdıkları yazılarda noktalama işaretlerini, “nokta” işareti dışında, gelişi güzel kullandıkları, vermek istedikleri anlamı göz ardı ederek noktalamayı önemsemedikleri tespit edilmiştir. Bu tespitleri yapan araştırmalar ve tespitleri ile çözüm teklifleri “2. Noktalama üzerine yapılmış çalışmalar” başlıklı bölümde (s. 28) ele alınmıştır.

Noktalama işaretlerinin kurallarının tam ve doğru biçimde betimlenmesi, yanlış anlamaların önüne geçecektir. Doğru tanımlanmış dil kurallarını içeren bir çalışma, yalnızca Türkçe öğreticilerin yahut Türkçe dersini alan öğrencilerin sorunlarını çözmekle kalmayacak, ana dili Türkçe olan herkesin işine yarayacaktır. Noktalamanın Türkçe cümle anlamı üzerindeki işlevini betimlemeği amaçlayan çalışmamız, özel olarak Türkçenin öğretiminde kullanılacak bir kaynak olmakla birlikte, farklı alanlara da yarar sağlayabilecek bir nitelik taşımaktadır. Yazıyla iletişimde karşılaşılan anlaşmazlıkların, yanlış anlamalara sebep olabilecek noktalama yanlışlarının, noktalama yanlışlığı üzerinden haksızlık yapmaların, haksızlığa uğramaların önüne geçilebilmesi için bir başvuru kitabı oluşturulması amaçlanmıştır.

1.4 YÖNTEM

Araştırma, noktalama işaretlerinin kullanım alanlarını kurallaştırmak ve noktalama işaretlerinin kullanılmasında ve öğretilmesinde görülen dağınıklığı tespit etmek, yerinde kullanım örneklerini bularak bunlardan kurallara gitmek amacıyla olduğundan çalışmada tarama biçimi esas alınmıştır. Tarama biçimi araştırma, geçmişte ya da günümüzde var olan bir durumu var olduğu biçimiyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, kişi ya da nesne, kendi şartları içinde

ve olduğu gibi tanımlanmağa çalışılır. Onları, herhangi bir biçimde değıştirme, etkileme çabası gösterilmez.²⁵

Araştırmanın evrenini, Türkçede her tür yazılı kaynakta kullanılan noktalama işaretleri oluşturmaktadır. Çalışmanın doğası gereği noktalamanın tarihi gelişimine kısaca değinilmiş, günümüz Türkiye Türkçesinde üretilmiş her türlü yazılı kaynak asıl yoğunlaştığı alan olmuştur. Çalışma boyunca genellemeler yapabilmek ve sonuçlara varabilmek için hem yazılı kaynaklardan hem de konuşmaların doğrudan yazıya dökülmüş biçimlerinden örnek veri toplanmıştır.

Örnek küme'sini, edebî değeri olan düz yazı ya da şiir metinleri, bilim değeri olan yazılar (makale, rapor), edebî değerinden çok kullanım değeri olan her türden yazılı kaynak (ansiklopedi maddeleri, kullanma kılavuzu, ilaç tanıtım yazısı, yargı tutanağı, dilekçe, kira kontratı, kanun maddesi, görüşme tutanağı, parti tüzüğü, yemek tarifi...), gazete ve dergilerden derlenen günlük yazılar ve haberler, öğretim amacıyla yazılmış kitaplar oluşturmıştır. Ayrıca gramerlerin ilgili bölümleri, bu konuda yazılmış tezler, makaleler örnek seçiminde kullanılmıştır. Noktalama ile günlük konuşma dili ve edebî dilin kesiştiği farklı metinler örnek küme'sine alınmıştır.

Araştırmanın örnek küme'sini oluşturan yazılı kaynaklar, kaynak derlemesi yoluyla toplanmıştır. Düzgün kullanılmış örnekler ile hatalı kullanımlar tarama yoluyla derlenmiştir. Kaynak taraması yapıldıktan sonra yeterli sayıda örneğe ulaşıldığına kanaat getirilince veriler yanlış ve doğru kullanışlar olarak sınıflandırılmış, yanlış veya gereksiz kullanışlar yorumlanarak bunların sebepleri tespit edilmeye çalışılmış ve çözüm yolları ortaya konulmuştur; doğru kullanımlardan da kurallara gidilmiştir.

1.5 SINIRLAR

Araştırma doğuşundan bugüne, Türkçede kullanılan noktalama işaretleri ile sınırlıdır. Kullanılmağa başlanmasından bu yana noktalamanın gelişmesini göstermek üzere Cumhuriyet dönemi öncesi yazılardaki örneklere ana hatlarıyla değinilmiş²⁶, daha çok bugünkü Türkiye Türkçesi

²⁵ Niyazi KARASAR: *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar, İlkeler, Teknikler*: s. 77.

²⁶ Türkçenin değışik yazı abeceleri kullanırken yararlandığı noktalama işaretlerinin tarihten günümüze gelişimine dair daha önce bir inceleme yapılmıştır. Mahir

üzerinde durulmuştur. Günümüz eserlerinde ve günlük yazışmalarda, farklı bilim alanlarında görülen ve noktalamadan kaynaklanan cümle anlamı hataları, anlam kapalılıkları ve karışıklıkları, bunların yanında yerinde kullanılmış noktalama örnekleri ele alınmıştır. Sadece hatalara değinilmemiş, noktalamanın yerli yerinde kullanıldığı cümleler üzerinden de kurallara ulaşılmağa çalışılmıştır.

1.6 FARAZİYELER

Araştırma öncesinde aşağıdaki faraziyeler kabul edilmiştir:

Araştırmada incelenen ve değerlendirilen yazılı ürünlerde yer verilen noktalama işaretlerinin günümüzde geçerli olan noktalama kurallarına uygun olarak kullanıldığı,

Kullanılan noktalama işaretlerinin yazıyı yazan kişi veya yayınevinin tashih sorumlusu tarafından yerleştirildiği ve yazıyı düzenleyen dizgincinin yazı metnine müdahale etmediği,

Yazılı ürün ne olursa olsun onu yazan kişinin, oluşturduğu yazılı metinde yer verdiği noktalama işaretlerini bilerek isteyerek, anlatmak istediklerini tam olarak anlatacağını düşünerek kullandığı farz edilmiştir.

KALFA'nın basılmamış doktora tezi, konuyu ana hatlarıyla ve yüzyıl yüzyıl örneklen-dirir. Ayrıca Aylin KOÇ'un bu konuda bir makalesi vardır. Bu konuda batıda nokta-lama işaretlerinin doğuşu ve kullanılışını ayrıntısıyla inceleyen bir eser M. B. PARKES'in *Pause and Effect* adlı eseridir. Mahir KALFA, çalışmasında noktalamanın Tanzimat'tan sonra, gerek kılavuz kitaplarda gerekse metinlerde nasıl geliştiğini ör-neklerle açıklamıştır. Anılan çalışmada abece değişikliğinden önceki yazma ve bas-ma eserlerin fotoğrafları, birkaçı dışında, yer almamıştır. Araştırmacı, kendi yaptığı veya alıntılacağı eserlerdeki şekliyle yazı çevrimini vermiştir. Adı geçen çalışmalar, bu tezin ikinci bölümünde tanıtılmıştır.

2 NOKTALAMAYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Noktalama işaretleri, yazarın anlatmak istediği düşünceye ya da paylaşmak istediği duyguya okurun rahatlıkla ulaşmasını sağlayan yol işaretleridir. Noktalama işaretleri karışanı, karışabilecek olanı ayırmak ve karışmayı önlemek için kullanılır.

Noktalamanın okuyucular için yol gösterici olduğu bilinmeli, yazarlar için “bir yığın bunaltıcı kural” olarak görülmemelidir. Yazarların gerek anlatım tarzı olarak benimsedikleri noktalama kullanışları, gerekse herkes tarafından kabul görmüş yaygın noktalama kuralları sağlıklı bir iletişim için gereklidir.

Hem öbür dillerde hem de Türkçede bugüne kadar noktalama işaretlerinin değişik şekillerde, farklı mantıklarla aynı amaç için kullanıldığı görülür. Bu amaç, anlatılmak isteneni düzgün bir şekilde anlatabilmektir.

Noktalama işaretleri yazının icadından beri, belirli bir düzene sahip olmasa da, vardır. Antik çağda kitaplar müstensihler yoluyla çoğaltıldığı için metinlerin tashihine ihtiyaç duyulmaktadır. Satıcı okuyucusuna doğru nüshayı verebilmek için kitapçılar kopyası tamamlanan eserleri gözden geçirtmekte veya bu iş için, bugün olduğu gibi, tashihçi (*diortotai*) tutmaktadır. Noktalama işaretlerini yerleştirme ve paragrafları işaretler yoluyla belirleme işi tashihçinindir. İskenderiye’de ARISTARKHOS [MÖ 310-230]’un belli sayıda işaret kullanılmasını önerdiği söylenmektedir. Romalı Tarihçi SÜETONIUS [70-130]’a göre bu işaretlerden 21 tane vardır. Bunlardan *d. Ple (gramme)* veya iki kollu çizgi (>), bir açıklamayı; *obelos* (÷ veya -) metnin arasına giren şüpheli mısrayı; *asterisk* (*) tekrarı; *antisigma* (≡) sıra değişikliğini göstermektedir. İskenderiye’de üretilen metinlerde bu işaretler görülmektedir. Önceleri kelimeler de birbirine bitişik yazıldığı için okumak

zordur, ancak Attika²⁷ nesrinde; ISOKRATES [MÖ 436-338] zamanında cümle sonlarına işaretler konmağa başlanmıştır. Attika *drama*'sında *paragraphos* yatay çizgiler // ile belirtilmiştir, bu işaret konuşmacıların değiştiğini de göstermektedir.²⁸

Batıda noktalama işaretleri matbaanın gelişmesi ile yaygınlaşmıştır. Matbaanın baskı işini yaygınlaştırması ile pek çok yayıncı kendince bir noktalama tarzı geliştirmiş, kimi yazarlar da noktalama için üslup kaygısıyla kendi tarzlarını yerleştirmişlerdir. Her iki durumda da basılan eserlerde veya yazarın kendi eserleri içinde *tutarlı* olup olmadığına bakılmıştır.

Batı kültürünün tarihî dönemlerinde, noktalamanın yazılı metinlerde zorunlu kullanılışı çok eski değildir. FERREIRO ve PONTECORVO'nun aktardığına göre "Noktalama Batı kültüründe, M.S. 6. yy gibi yakın zamanda yerleştirilmeğe başlan[mıştır]". Bu araştırmacıların PARKES'ten aktardığına göre, *Pause and Effect* adlı çalışmasında PARKES, önceki dönemlerde noktalamanın uzman okuyucunun sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir. Aslında eski metinlerde noktalama yapılmamış, uzun bir süre kelimeler bile birbirinden ayrılmamıştır. Noktalama, aynı zamanda bir yorumcu olan *okuyucu*-nun görevi olarak görülmüştür. Okuyucu -metni sesli okuyabilmek için ve metnin anlamının iyi yorumlanabilmesini sağlayan durakların iyi bir şekilde yerleştirilebilmesi için- metni, noktalama işaretlerinin o zamanlar geliştirilme sürecinde olan değişik şekilleriyle işaretle[mıştır] (Saenger, 1995). Noktalamanın işlevi (...) kelimeler arasında düzenli bir şekilde boşluk konulması kuralı getirildiğinde değiş[miş], ondan sonra noktalama daha çok metin düzenlemesiyle bağlantılı ol[muş] ve yazarın görevi olarak düşünölmeye başla[nmıştır]."

"Eski Fransızca yazılı metinler üzerine uzun ve kapsamlı bir araştırma yapan CATASH (1980), değişik noktalama işaretlerinin dilbilgisi değerini ve yirminci yüzyılın bazı ünlü yazarlarının çağdaş eserlerinde noktalama kullanışlarını tahlil ederek noktalama işaretlerinin düzenliliğini ve tarihini ortaya çıkarmıştır. Ortaçağ edebiyatı uzmanı olan, CERQUIGLINI (1987, 1997) yirminci yüzyıl noktalamasının nasıl hile ile etkilendiğini, metni oluşturan eski yazarların asıl niyetlerine ihanet edildiğini ve değişik olan asıl metinlere, maksatlı bir şekilde, varsayılan yorumun hile ile kabul ettirildiğini iddia etmiş ve getirdiği örneklerle bu iddiasını ispata çalışmıştır. NUNBERG (1990)

²⁷ Yunanistan'ın başkenti Atina'yı da içine alan bölge. 38° 5' 0" Kuzey, 23° 30' 0" Doğu.

²⁸ Nuray YILDIZ; Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında *Antikçağ Kütüphaneleri*, s. 37-38.

de 17. yy'dan önce yazılan İngilizce metinlerin, açık/kesin grafik işaretleri olmadan kendilerine özgü oturmuş cümle düzenine sahip olduklarını önemsemeyip sonradan noktalanması yöntemine karşı çıkar. BLANCHE-BENVENISTE (1997) tarafından, metin yapılarının düzeni ile noktalama işaretlerini kullanma yolları arasındaki bağ işlenmiştir.²⁹

Batıda noktalama işaretlerinin ilk kullanılışından bugüne kadarki gelişmesini değişik yüzyıllara ait Latince yazmalardan ve basma eserlerden aldığı fotoğraflarla ayrıntılı bir şekilde işleyen araştırma³⁰ benzeri bir çalışma Türkçedeki noktalama işaretleri üzerine yapılmamıştır. Türkçe noktalama üzerine yapılan akademik çalışmalar, noktalama işaretlerinin çocuklara ve yetişkinlere öğretilmesi üzerine yapılmış çalışmalar olup sadece sorunun tespitine dönüktür. Tespit edilen sorunlar, noktalamanın önemsenmemesi, önemsenmediği için de öğretilmiyor oluşu, kararlı ve tutarlı bir noktalama yapılmamasıdır. Noktalama işaretlerinin kullanılışıyla ilgili sorunların tespitinde kullanılan yöntemler aşağı yukarı aynıdır. Bu yöntemlerde öğrencilerin kendilerine öğretilen kuralları bilme ve yerli yerinde uygulayabilme başarılarının ölçülmesi temel alınmaktadır. Bu yöntem çocuğun noktalamayı öğrenme aşamasında yaşadıklarının belirlenmesine hizmet etmemesi, öğrenmenin doğasının incelenmemesi gibi sebeplerle eleştirilmiştir. Araştırmalar başarısızlığı tespit edip dursa da bunun öğretim yöntemi geliştirmeye bir katkısı olmamaktadır.³¹

Türkçe noktalama üzerine yapılan çalışmalarda, kuralların düzgün öğretilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ancak, bunun nasıl yapılacağını gösteren ve eğitim öğretim sisteminde konunun nasıl ele alınması gerektiği

²⁹ FERREIRO-PONTECORVO, s. 544. Ayrıca metin içinde geçen makaleler için bk. Saenger, P. (1995). *Leggere nel tardo medioevo* [=Reading in the late Middle Ages=Ortaçağ sonlarında okuma]. In R. Chartier, & D. Cavallo (Eds.), *Storia della lettura* (pp. 117–154). Bari: Laterza; Cerquiglini, B. (1989). *Eloge de la variante. Histoire critique de la Philologie* [=Praising variants. Critical history of the philology=Değişkenlere övgü. Dilbiliminin eleştirel tarihi]. Paris: Editions du Seuil; Cerquiglini, B. (1997). *Les signes obscures du folio* [=The obscure marks of the folio=Yaprağın belirsiz işaretleri]. *La ponctuation. Le Discours Psychanalytique*, 18, 63–68.

³⁰ M[alcolm] B[eckwith] PARKES: *Pause and effect. An introduction to the history of punctuation in the West* (=Durak ve etki: Batıda noktalamanın tarihine giriş): Burlington USA, 1992, XVI+327 s. Ashgate Publishing Limited.

³¹ Nigel HALL, “Learning about Punctuation: An Introduction and Overview” *Learning about Punctuation*, s. 7

üzerine ayrıntılı bilgi veren düzenli bir çalışma yoktur.³² Bu konuda bir şeyler öğrenmek isteyenler ve bir şeyler öğretmek isteyen öğreticiler başvuru kitaplarına bakarak, imtihanlarda çıkmış soruları çözerek, gündelik dilde yapılan yanlışlara, yazılı metinlerde yapılan yanlışlara değinerek noktalama işaretlerini öğrenmek ve öğretmektedirler.

Noktalama üzerine yapılan çalışmalar dışında kuralları içeren pek çok yazım kılavuzu bulunmaktadır. Gerek Türkçede gerekse öbür dillerde yapılan çalışmalarda sıradan ve yaygın bilgiler yanında farklı bilgiler içeren dikkat çekici eserler vardır. Bu eserler üzerine yapılan değerlendirmeler aşağıya alınmıştır.

Mahir KALFA - *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri ve Önemi*

KALFA'nın doktora tezi olan bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Türklerin tarih boyunca kullandıkları noktalama işaretlerine ayrılmıştır. Orhon yazıtlarında ve Uygur harfleriyle yazılmış metinlerde kullanılan noktalama işaretleri, Arap harflerinin kullanıldığı İslâmî dönem eserlerinde geçen noktalama işaretleri birkaç örnek sayfa verilerek işlenmiştir. Bundan sonra Tanzimat dönemi ve sonrası noktalama işaretlerinde yazılmış kural kitapları incelenmiştir. Dönemler işlenirken edebiyat tarihçilerinin kullandığı dönem adlandırması esas alınmıştır (Tanzimat Dönemi, Servet-i Fünun Dönemi...). Cumhuriyet dönemi noktalama işaretleri ile ilgili kural bilgileri verilmiş, çalışmanın ikinci bölümünde TDK tarafından hazırlanan kılavuzlar ve şahısların hazırladığı kural kitapları ayrıntısıyla incelenmiş, noktalama işaretleri için kullanıldıkları dönemin eserlerinden örnekler verilmiştir.

Üçüncü bölümde, dil öğretiminde noktalama işaretlerinin önemi incelenmiş, edebî eserlerde görülen konuşma dili aktarımlarında ve eksiltili cümlelerde cümlenin anlam tonunu vermek, vurgulanan sözleri göstermek üzere noktalamanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Yine bu bölümde noktalama işaretlerinin yerli yerinde kullanılabilmesi için, dilbilgisi kurallarını iyi bilmenin gerektiği üzerinde durulmuş, noktalama işaretlerinin dilbilgisi ile ilgisine değinilmiştir.

³² Osman BOLULU'nun eserinin öğretici olup olmadığı üzerine yapılmış herhangi bir araştırma yoktur.

Dördüncü bölüm okullarda kullanılan öğretim programlarında noktalama işaretlerinin dağılımına ve ilkökul, ortaokul ve lise ders kitaplarında konuların ele alınışına ayrılmış, eserlerden alınan örnekler de değerlendirilmiştir. KALFA'nın değerlendirmesine göre, ders kitabı yazarlar kılavuzların kurallarını olduğu gibi almış, ancak verdikleri örnekleri değiştirirken hataya düşmüşlerdir.

Dördüncü bölümde bir de, çalışmanın yapıldığı yıl (2000) yürürlükte olan öğretim programlarına ve okullarda kullanılan ders kitaplarına göre eğitim almış öğrencilere uygulanan noktalama işaretlerini doğru yerleştirebilme becerisini ölçücü çoktan seçmeli test uygulamasına ve sonuçlarına yer verilmiştir. Test, noktalama işaretleri çıkarılmış ve yerine yay içine alınmış boşluklar içeren cümlelerle hazırlanmıştır. Öğrencilerden bu boşluklara getirilmesi gereken noktalama işaretlerini doğru bir şekilde sıralayan seçeneği bulmaları istenmiştir. Öğrenciler, Ankara ili sınırlarında okuyan ilk, orta, lise ve üniversitelerden alt, orta ve üst gelir gruplarından seçilmiştir. Toplam 100 ilkökul öğrencisine 25'er; 100'er orta, lise ve üniversite öğrencisine de 50'er soruluk test uygulanmıştır. Test sonucunda öğrencilerin noktalama işaretlerini yerinde kullanabilme becerisi ile düzgün kullanılabilen noktalama işaretleri ölçülmüştür.³³ Sadece ortalamalar üzerinden araştırma sonuçlarına ve araştırmacının değerlendirmelerine bakmak konu hakkında yol gösterici olabilir:

İlkökul öğrencilerinin noktalama işaretlerini doğru kullanabilme durumları genel ortalaması düşük tespit edilmiş olmasına rağmen virgölün

³³ Noktalama işaretleri için hazırlanmış çoktan seçmeli soru tipinde öğrenciler, kesin olarak bildikleri bir işaret üzerinden seçenekleri elemekte ve doğru cevaba ulaşmaya çalışmaktadır. Çünkü sınavlara hazırlık kitapları ve öğretmenler bu yolu öğretmektedir. Dolayısıyla soru çözerken kullanılan akıl yürütme, kurallar ve onların doğru kullanılışı üzerinden yapılıyor gibi görünmektedir. Ama birkaç kural bilmek soruları çözmeye yetebilmektedir. Araştırmacının soruları incelendiğinde bu görülmektedir. Görme zekası aracılığıyla, ayrıntıları kolayca fark edebilen öğrenciler üç beş kural bilgisiyle doğru seçeneği bulabilir. Bu durum araştırmacının ölçmeye çalıştığı *noktalama işaretlerini doğru yerleştirme becerisinin* sağlıklı sonucunu veremeyebilir. Kuralları bilen ve bunları yerli yerince uygulayabilen bir öğrencinin çoktan seçmeli teste dayalı imtihanlarda dikkat eksikliğinden dolayı başarısız olabileceği de bir gerçektir. Araştırmalarda bu durumun göz ardı edilmemesi gerekir. “Yukarıdaki cümlelerin, ‘...’ anlamı verecek şekilde noktalanmış şekli aşağıdakilerden hangisidir?” tipinde sorular, noktalamanın anlam üzerindeki etkisini ölçmede ve çocukların noktalamanın anlam değiştirici etkisini anlaması bakımından daha faydalı olabilir.

cümle içinde anlam karışıklığını gidermek üzere kullanılışı anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur (% 81).

Ortaokullar için bütün noktalama kurallarını içine alan sorular hazırlayan araştırmacı, başarı oranlarının düşük çıkması (% 40 ve aşağısı) sebebiyle “*kuralların iyi öğretilmediği*” sonucunu çıkarmıştır. Ortaokullarda öğrencilerin zorlandıkları işaretler, noktalı virgül, virgül, iki nokta, ünlem ve kesme işareti olmuştur.

Lise öğrencilerinin noktalama becerisi yüksek çıkmıştır (% 52,74). Burada, noktalı virgül ile virgölün kullanımının karıştırılıyor olması ve ikisi arasındaki farkın tam kavranmamış olması hem ortaokul hem de lise öğrencilerinde eşit çıkmış bir bulgudur.

Üniversite öğrencilerinin verdikleri cevaplara göre araştırma sonuçlarında lise son sınıf öğrencileri ile üniversite öğrencilerinin başarı düzeyi yakınlık göstermektedir (üniversite öğrencileri % 54,3; lise öğrencileri % 52,74). Buna rağmen bazı işaretlerde lise öğrencileri daha başarılı iken aynı işarete üniversite öğrencileri başarısız bulunmuştur.

Araştırmacı bütün bu sonuçlardan hareketle, noktalama işaretlerinin öğretimiyle ilgili sıkıntılar bulunduğunu, öğretmenlerin noktalama konusunda yetersiz olduğunu³⁴, ders programlarında noktalamanın yerinde ve zamanında verilmediğini, ilköğretim ve ortaöğretim ders programlarında noktalama işaretlerinin yerlerinin tespit edilmemiş olduğunu, ders kitabı ve kaynak kitapların tutarsız bilgiler içerdiğini, ders kitaplarının farklı kaynakları esas almış olduğunu belirtmiştir.

Beşinci bölüm, araştırmacının noktalama tekliflerine ayrılmıştır. Tekliflerden önce noktalama işaretleri ile ilgili kurallar, Türk Edebiyatına mal olmuş eserlerden alınan örnekler sıralanmıştır. Bu bölümün sonuna eklenen sonuç altbölümünde özetlenen konu, noktalamaya ilişkin tekliflerle son bulmuştur. Araştırmacı, noktalama işaretlerinin önem sıralamasında nokta, virgül, soru ve tırnak işaretlerinin öbürlerine göre daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Bunlar içinden de en önemli işaretin virgül olduğunu ve çalışmada virgül için on sekiz adet kullanma yeri tespit ettiğini, bunların iyi öğretilmesi ve uygulama yaptırılarak da pekiştirilmesi gerektiğini ileri sür-

³⁴ Öğretmenlerin yeterli olup olmadığı üzerinde bir araştırma yapılmamıştır. Öğrenciler üzerinde yapılan araştırmalardan çıkan sonuçlar sebebiyle bu değerlendirmenin yapıldığı görülmektedir.

müştür. Tekliflerinde yazım ve noktalama konusunda imla kılavuzlarıyla yetinmenin doğru olmadığına, dilbilgisi kitaplarının da bu konuya önem vermesi gerektiğine yer vermiştir. Dilbilgisi kitaplarında noktalamanın cümlelerin yapı ve anlam özellikleriyle birlikte işlenmesi gerektiğini söylemiştir. Noktalamanın okullardaki durumuna dair yorumlarında, konunun sadece imtihanlara hazırlık için öğretilen ve öğrenilen bir konu olarak algılanıyor olmasından dolayı gerektiği kadar önemsenmediğini belirtmiştir.

Sonuç olarak araştırmacı, noktalamanın tarihçesini, noktalamayı ele alan başvuru kitaplarında (kılavuz, sözlük, dilbilgisi...) ve makalelerdeki durumu incelemiş, değerlendirmiştir. Noktalama ile ilgili kuralları örneklemiştir.

Aziz GÖKÇE - *Osmanlı Türkçesi Metinlerinde Dil ve İmla (XVI., XVII. ve XVIII. Yüzyıl)*

XVI, XVII ve XVIII'inci yüzyıl Osmanlı Türkçesi metinlerinde Türkçenin ses özelliklerinin yazıya geçirilişini ele alan çalışma giriş, inceleme ve sonuç başlıklı üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmada noktalama işaretlerinden çok Osmanlı Türkçesinin Arap alfabesiyle yazıya geçirilişinde yaygınlaşan ve ayrılık gösteren imla hususiyetlerinin tespiti yapılmıştır.

Elvan MATARACI - *İlköğretim Okullarında 1. Kademe 5. Sınıf Öğrencilerinin İmla ve Noktalama İşaretleriyle İlgili Bilgi ve Beceri Düzeyleri*

Çalışma ilköğretim kademesi 5. sınıf öğrencilerinin imla ve noktalama işaretleriyle ilgili bilgi ve beceri düzeylerini araştırmış, her iki konuda görülen eksiklikleri tespit etmeye çalışmış, imla ve noktalama öğretimi üzerine çeşitli tekliflerde bulunmuştur. Çalışmanın bulgularından biri noktalamanın sadece bilgi düzeyinde yapılan çalışmalarla geçirilmekte olduğu, beceri ve alışkanlık yönü üzerine düşülmediğidir.

Çalışmanın ikinci bölümünde noktalama ve imla konusunda yapılmış çalışmalara genel olarak değinilmiştir. Daha çok imla konusuna eğilen çalışma, noktalama ve imlanın tarihi gelişmesini kaynaklardan derleyerek sunmuştur. İmla ve noktalamanın Latin harflerinin kabulünden önce ve sonra geçirdiği evreleri inceleyen çalışma, imla kılavuzlarındaki imla kuralları farklılıklarını yine başka kaynaklardan derleme yoluyla aktarmıştır. Bu bölümde ayrıca imla ve noktalama kuralları verilmiş, dilin ses yapısının, yazı dilinin ve konuşma dilinin özellikleri ile imla kuralları arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde imla ve noktalama öğretimi metotlarına da yer verilmiştir. Yer verilen metotlar, çalışma 96-98 yıllarında yapılmış olduğu için, daha çok davranışçı öğretim yaklaşımı üzerine geliştirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde 1996-1997 öğretim yılında 5. sınıfta okuyan ve farklı kültür ve gelir seviyelerine mensup 130 öğrenci üzerine yapılmış imla ve noktalama kuralları bilgisi ve kuralları uygulama becerisi araştırması yer almaktadır. Burada sadece noktalama ile ilgili sonuçlara değinilecektir. Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırma sonuçları yorumlanmıştır. Yorumlara göre öğrencilerin noktalama işaretlerini kullanma *beceri* düzeyleri düşüktür. Buradan noktalama işaretleri konusunda öğretmenlerin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıkları, işaretleri öğretme konusunda da bilişsel ve duyuşsal alanlarda yeterli olmadıkları kanaatine³⁵ ulaşılmıştır. Noktalama öğretiminin sadece seçme sınavlarına dönük yapıldığı, bunun da yeterli bilgi ve beceri oluşturamadığı belirtilmiştir. Öğrenci ve öğretmenin başarısının sınavlardaki başarıya göre değerlendirilmekte olduğu, noktalama ve imla kurallarının da sınavlarda çok az yer aldığı, bu yüzden iki grubun da noktalamayı ve imlayı önemsemedikleri hatta gereksiz gördükleri tespiti de yapılmıştır. Okullar arası bilgi beceri farklılıklarının, haftalık ders çizelgelerinde noktalama ve imlaya ayrıca bir ders saati ayrılmamasından, öğretmenin bu konuları önemseyip ona zaman ayırmasının tamamen kendi isteğine bırakılmış olmasından kaynaklanabileceği belirtilmiştir.

Çalışmada çocukların sosyo-kültürel farklılıklarının bilgi ve beceri düzeyiyle doğru orantılı olduğu, bunun da ailenin çocuğa sunduğu araç gerece (gazete, kitap vs), ortama (dersane, özel ders...), aile ortamına (düzgün konuşma, yazma etkinlikleri...) bağlı olduğu, bunun bilgi ve beceri düzeyini etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sonuç bölümünde araştırma sonucuna ve tekliflere yer verilmiştir. Araştırmaya göre *öğrencilerin noktalamayı doğru kullanma becerilerinin düşük olduğu, kopya (yazılı basılı bir kaynaktan yazma) çalışmasında yaptıkları hatalardan dolayı gördükleri gibi değil duydukları gibi yazdıkları, metin üzerinde verilen boşluklara noktalama yerleştirme becerisinin yeterli düzeyde olmadığı, dikte çalışmalarından elde edilen sonuçlara göre, bilgi ve*

³⁵ Çalışmada öğretmenler üzerinde bir çalışma yapılmamış sadece öğrencilerden elde edilen veriler üzerinden öğretmenler hakkında yorum yapılmıştır. Bu yüzden “kanaat” kelimesi tercih edilmiştir.

beceri seviyelerinin düşük olduğu, sosyo-kültürel açıdan da başarının orta ve üst gelir gruplarında yüksek, alt gelir gruplarında düşük olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çalışmada, öğretmenlerin bütün derslerde noktalama yanlışlarını düzeltmesi, derslerde planlı, amaçlı ve sistemli yazma çalışmalarının (dikte, kopya) yapılması, öğrencilere kılavuz kitap kullanma alışkanlığının kazandırılması, yazılardaki yanlışlar düzeltilirken öğrenciyi yıldırmamaya dikkat edilmesi teklif edilmiştir.

Muharrem METE - İlköğretim 4-8. Sınıflarda Noktalama İşaretlerinin Kullanımında Bilgi-Beceri Oranlarının Tespiti

Muharrem METE, Uşak ili sınırları içindeki 5 ilköğretim okulunun 4, 5, 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinden seçilmiş her sınıf seviyesinden 10'ar, her okuldan 50, toplam 250 öğrenci üzerinde noktalama işaretlerinin bilgi ve beceri düzeylerini ölçmeye dönük bir çalışma yapmıştır. Noktalama işaretlerinin tamamı incelenmemiş, ilköğretim programlarında yer alan toplam 8 işaret (nokta, virgül, iki nokta, kesme, soru işareti, ünlem işareti ve üç nokta) incelenmiştir.

Araştırmacı, çoktan seçmeli sorular üzerinden öğrencilerin işaretlerin kullanıldığı yerlere ait kural bilgisini ve doğru kullanımlarla ilgili bilgi düzeylerini tespit etmeye çalışmış; noktalama işaretleri kaldırılmış metinler üzerinde işaretleri doğru yerleştirebilme beceri düzeyini; okunan bir metnin öğrencilerce yazıya dökülmesi (dikte) üzerinden ve öğrencilerin yazılı kağıtları üzerinden de yine beceri düzeylerini yüzde oranlarıyla tespit etmiş, çıkan sonuçları değerlendirmiştir.

Üç bölüme ayrılan çalışmanın birinci bölümünde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan öğretim programlarında, sınıf seviyelerine göre öğretilmesi gereken noktalama işaretleri ve öğretme yöntemleri tespit edilmiştir. Araştırmaya konu olan okullarda okutulan ilköğretim Türkçe dersi kitaplarında noktalama işaretleriyle ilgili noktalama kuralları ve örnekleri de incelenmiştir. Araştırmacı var olanı olduğu gibi tespit etmiş, kurallara dair bir değerlendirmede bulunmadığı gibi, örnekleri de değerlendirmemiştir.

İkinci bölümde, yaptığı araştırmanın sonuçlarını tablolar halinde sunmuştur. Tablolar, noktalama işaretlerine göre bilgi ve beceri düzeylerinin yüzde oranları ile sınıflara göre bilgi ve beceri düzeylerinin yüzde oranlarını içermektedir. İkinci bölümde işaretlerle ilgili öğrencilerin bilgi ve beceri düzeyleri tablolastırılmış ve yorumlanmıştır. Öğrencilerin nokta ile ilgili

kuralları bilme düzeylerinin bütün sınıflarda ortalama % 67,9 olduğu; noktayı uygun yerlerde kullanma becerisi düzeylerinin yine bütün sınıflarda % 83,47 ortalamaıyla gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Virgüle ilgili kuralları bilme düzeyleri ortalaması % 54,4, beceri düzeyleri ortalaması % 50,92 olarak gerçekleşmiştir. Virgüle ilgili sonuçların düşük çıkmasına bu işaretin kullanıldığı alanın geniş olması sebep gösterilmiştir.

İki noktanın kullanıldığı yerleri bilme düzeyi ortalaması % 60,5 iken bu işareti yerli yerinde kullanabilme becerisi düzeyi % 66,6 olarak gerçekleşmiştir. Bilgi düzeyi düşük olduğu halde beceri düzeyinin yüksek çıkması araştırmacı tarafından ilginç bulunmuştur.

Kesme işaretinin genel ortalamaları ise bilgi düzeyinde % 75,4 olurken beceri düzeyinde % 57,9 olarak gerçekleşmiştir.

Soru işaretinin kullanıldığı yerlerin genel bilgi ortalaması % 80,6; beceri ortalaması % 60,5 olmuştur. Tırnak işaretinin kullanıldığı yerleri bilme düzeyleri genel ortalaması % 67,7; buna karşılık beceri düzeyleri ortalaması ise % 45,2 çıkmıştır. Soru işareti ve tırnak işaretinde ortak sonuç olan, kuralları bilme düzeyleri ile beceri düzeyleri arasındaki yüzde farkının % 20 çıkması hakkında da bu iki işaret konusunda bilgi yüklemesi yapılmasına karşılık beceri geliştirilmediği, ya da beceri geliştirmeye dönük çalışma yapılmadığı kanısına varılmıştır.

Üç nokta işaretinin bilgi düzeyi genel ortalaması % 64,3; beceri ortalaması ise % 45,2 çıkmıştır.

Ünlem işareti ise öbür işaretlerden epey farklıdır. Öğrencilerin bu işaretlerle ilgili uygulamalar sonucunda verdikleri cevapların ve yazdıklarının değerlendirilmesi ile bilgi düzeyi % 66,9 çıkarken beceri düzeyleri % 19,99 olarak gerçekleşmiştir. Bu işaretin öbürlerine göre daha az kullanılıyor olmasının beceri düzeyini olumsuz etkilediği yorumu yapılmıştır. İşaretler arası değerlendirmede de en çok hata yapılan iki işaretten ilki ünlem işareti, öbürü ünleme göre bir üst basamakta yer alan virgül işareti olmuştur.

Yukarıdaki tablo açıklamalarından sonra gelen üçüncü bölümde araştırmacının yorumlarına yer verilmiştir. Yorumlarda noktalama işaretlerinin iyi öğretilmesi kavratılması gerektiği, pekiştireç kullanılarak öğretimin desteklenmesi gerektiği ve çocukların yazdıklarında noktalama işaretlerinin kontrol edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Öğrencilere bilgi yüklemesi yapıldığı becerinin ise göz ardı edildiği söylenmiştir.

Emin Emre GÜNERİ - Ortaöğretimde (1-3 sınıflar) Noktalama İşaretlerinin Kullanımında Bilgi-Beceri Oranlarının Tespiti

Ortaöğretim öğrencilerinin noktalama işaretleri konusunda bilgi beceri oranlarını tespit etmeye dönük olan bu çalışma dört bölümden oluşmuştur. Çalışmada elde edilen sonuçlar daha önce yapılan bir başka çalışmanın³⁶ sonuçları ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Araştırmada kullanılan örnek alanı Uşak ili merkezindeki 5 ayrı genel lisenin dokuzuncu onuncu ve on birinci sınıflarının her sınıf seviyesinden iki farklı şube öğrencisi alınarak oluşturulmuştur. Toplam üç yüz öğrencinin kullanıldığı araştırmada, öğrenciler sınıf listelerinin ilk on kişisi alınarak belirlenmiştir.

Araştırma *nokta, noktalı virgöl, iki nokta üst üste, üç nokta, soru işareti, ünlem işareti, tırnak işareti* olmak üzere toplam sekiz işaretle sınırlandırılmıştır. Öğrencilerin anılan işaretlere ilişkin bilgi-beceri seviyelerini tespit etmek üzere dört ayrı belge hazırlanmıştır. Bunlar, her noktalama işaretini ölçen beşer sorunun yer aldığı toplam kırk soruluk bir test, noktalama işaretleri atılmış bir metin, öğrencilere yazdırılacak bir metin ve öğrencilerin yazdığı hikaye türü metinlerdir.

Çalışmanın birinci bölümünde MEB Tebliğler Dergisi'nde noktalama işaretlerinin öğretimiyle ilgili bilgiler yanında ortaöğretim Türk dili dersi kitaplarında verilen kurallar ile temel kaynak olarak yararlanılan TDK imla kılavuzlarındaki bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde öğrencilerin cevapları hem noktalama işaretlerine göre hem de sınıflara göre değerlendirilmiş ve tablolar halinde sunulmuştur. Tablolar önceki araştırmanın sonuçları ile karşılaştırılmıştır.

Sonuç bölümünde, elde edilen araştırma sonuçları öğrencilerin işaretlere ilişkin bilgi ve beceri oranlarına göre karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonunda elde edilen bilgiler ve araştırmacının bu sonuçlara yaptığı yorumları kısaca şöyledir:

Nokta işaretinin bilgi oranı ortalaması yüzde 88,2, beceri oranı 65,8 olarak gerçekleşmiştir. Noktanın beceri oranı öbür işaretlere göre yüksek

³⁶ Bk. Muharrem METE, *İlköğretim 4-8 Sınıflarda Noktalama İşaretlerinin Kullanımında Bilgi-Beceri Oranlarının Tespiti*.

çıkmiştir. Araştırmacı bu sonucun noktanın en fazla kullanılan işaret olmasından kaynaklandığını belirtmiştir.

Soru işaretinin bilgi oranı 91,9 yüzde ortalamasıyla gerçekleşirken, beceri oranı yüzde 38,1'e düşmüştür. Buna benzer şekilde tırnak işaretinin bilgi oranı yüzde 88,5 ortalamayla, beceri oranı ise 37,7 ortalamayla çıkmıştır. Tırnak işaretinin kullanılması gerektiği yerleri bilen öğrenciler uygulamada bunu gerçekleştiremiyor görünmektedirler. Virgülün bilgi oranı ortalaması yüzde 79,9, beceri oranı ise yüzde 31,1 olarak gerçekleşmiştir. İki noktanın bilgi oranı yüzde 63,6, beceri oranı yüzde 28; üç noktanın bilgi oranı yüzde 90, 7, beceri oranı yüzde 27,9; ünlem işaretinin bilgi oranı yüzde 86,3, beceri oranı yüzde 24,5; noktalı virgülün bilgi oranı yüzde 71, beceri oranı yüzde 16,1 ortalamalarla gerçekleşmiştir. Araştırmacı bu sonuçlardan hareketle öğrencilerin işaretlerin kullanılması gerektiği yerleri iyi bildikleri, kuralların kendilerine iyi kavratıldığı, ancak uygulamada bir sorun olduğu tespitini yapmıştır.

Araştırmada ayrıca sınıflara göre işaretlerin genel ortalaması değerlendirilmiş ve lise son sınıflarda (on birinci sınıflar) oran yüksek çıkmıştır (bilgi oranı yüzde 84, beceri oranı yüzde 34). Araştırmacı bu sonucu, öğrencilerin üniversite giriş sınavına hazırlanıyor olmalarına bağlamıştır.

Araştırmacı, kullanım alanı daha belirgin ve dar olan ayrıca üstünde çok durulan noktalama işaretlerinin kullanıldığı yerleri öğrencilerin daha iyi bildiğini, bu yüzden de bilgi oranlarının yüksek çıktığını, kullanım alanı geniş olan, az kullanılan ve kullanmak için özel bilgi gerektiren işaretlerin bilgi oranlarının ise daha düşük seviyede çıktığını belirtmektedir. Bu sonuçlardan hareketle işaretler arasındaki beceri farklılıklarını en aza indirmek için bütün işaretleri yaklaşık oranlarda kullandırmaya özen göstermek, öğretmenlerin gerekli kontrolleri yaparak işaretin gerektiği zaman gerekli biçimde kullanılmasını sağlamak tekliflerini getirmiştir.

Hayrettin PARLAKYILDIZ - İmla Kılavuzları Üzerine Bir İnceleme (T.D.K.'nın yayınları 1928-1993)

İncelemede imla kuralları ayrıntısıyla işlenmiş ancak noktalama işaretlerine Mahir KALFA'nın doktora tezinde noktalama işaretleri işlenmiş olduğu için yer verilmediği belirtilmiştir.

Emine AVCI - İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Yaptıkları Yazılı Anlatım Yanlışlarının İncelenmesi (Muğla İli Örneği)

Çalışma, İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin yazılı anlatım çalışmalarında yaptıkları yanlışları, yazılı anlatım ile ilgili davranışların cinsiyete ve okullara göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyen bir araştırmadır. Araştırma, 2005-2006 öğretim yılında, Muğla ilindeki 10 ilköğretim okulunun 8. sınıflarından rastgele seçilen şubelerinden yine rastgele seçilen 10'ar öğrenci ile toplam 284 öğrenciden oluşan örnek üzerinde yapılmıştır. Öğrencilere “kendinizi tanıtınız” konusu verilerek yazılı anlatım çalışması yaptırılmış olan bu araştırmada, gelen yazılar içinden kız-erkek öğrenci sayıları eşit olmak üzere rast gele 100 öğrencinin yazısı kullanılmıştır. Bu yazılar üzerinde, 8. sınıf Türkçe öğretim programında yer alan ve kazandırılması gereken davranışlardan 31 tanesinin kazanılıp kazanılmadığı ölçülmüştür.

Çalışma daha çok yazılı anlatım becerisi üzerine yoğunlaşmıştır. Öğrencilerin yazılı anlatımda yazım kurallarına uyup uymadıklarını, uymakta zorlandıkları konuların neler olduğunu tespit etmeye dönüktür. Yazım kuralları ile birlikte noktalama kurallarını da kapsamaktadır. Araştırmacının noktalama ile ilgili bulguları ve yorumları öbür araştırmalarla benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarında noktalamayla ilgili olarak ölçülen davranışlarda “noktalama işaretlerini doğru kullanabilme” en sık görülen yanlışlarda birinci sıraya yerleşmiştir. İki nokta işaretini doğru kullanabilme oranı % 14,05 olarak gerçekleşirken; tırnak işaretini doğru kullanabilme oranı % 24,07 olmuştur. Virgülü doğru kullanabilme becerisinin genel başarı ortalaması % 59,26; kesme işaretini doğru kullanabilme becerisi genel başarı ortalaması % 57,47; kısa çizgiyi doğru kullanabilme genel başarı ortalaması % 67,53 olarak tespit edilmiştir. (s. 76) Noktalama işaretlerinden nokta, öbür işaretlere göre daha doğru kullanılabilmektedir. (s. 80) Araştırmacı tespit ettiği sonuçlar üzerinden noktalama işaretleri ile ilgili uygulama yapılmadığı sonucuna varmıştır. (s. 80)

Öğretmenlerle yapılan görüşme sonuçlarını da sunan araştırmacı, öğretmenlerin yazılı anlatımda en sık karşılaştıkları yanlışlar arasında noktalama işaretlerinin kullanılmasında görülen yanlışlıkları saydıklarını da belirtmiştir. (s. 76) Araştırmacı, öğretmenlerin noktalama konusunda öğrencilerinden şikayetçi oldukları halde kendilerinin de, az da olsa, noktalama yanlışlarına düşüklerini tespit etmiştir. (s. 81)

Araştırmacı, virgülü doğru kullanma davranışının cinsiyete göre farklılık gösterdiğini de tespit etmiştir. Yazılarını incelediği örnek alandaki kız öğrencilerin % 66,7'si, erkek öğrencilerin % 51,82'si virgülü doğru yerde

kullanabilme becerisine sahip çıkmıştır. (s. 61) Kısa çizgiyi doğru kullanabilme davranışında da kız öğrencilerin % 80,2'si başarılı olurken, erkek öğrencilerin sadece % 49,72'si başarılı olmuştur. (s. 63)

Noktalama ile ilgili daha önce yapılan araştırmaların sonuçları ile kendi bulduğu sonuçları karşılaştıran araştırmacı, yazılı anlatımda yurdun değişik yörelerinde (Ankara-Merkez, Rize-Köy ilköğretim okulları) en çok görülen yanlışların ve başarının en düşük olduğu davranışların kendi araştırmasında buldukları ile örtüştüğünü belirtmiştir. (s. 82)³⁷

Araştırma sonuçlarına göre noktalama ile ilgili bir teklifte bulunulmamış, yazılı anlatımda karşılaşılan bütün yanlışların giderilmesi için “uygulamalara ağırlık verilmelidir” diye teklif getirilmiştir.

Şerife Tuba DERİN (AKDEN) - ŞEMSEDDİN SAMİ *Usul-i Tenkit ve Tertip*

Çalışma ŞEMSEDDİN SAMİ [1850-1904]'nin *Usul-i Tenkit ve Tertip* adlı eserinin *Usul-i Tenkit* (=noktalama usulü) adlı birinci bölümünün yazı çevrimi ve TDK İmla Kılavuzu'nun 1996 basımı ile karşılaştırmasını içerir. Çalışmada eserin *Usul-i Tertip* adlı ikinci bölümünün yazı çevrimi de yer almaktadır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. ŞEMSEDDİN SAMİ hakkında kısa bir tanıtma yazısı ardından gelen Birinci bölümde ŞEMSEDDİN SAMİ'nin bu eseri yazış gayesi, noktalama işaretlerinin tarihçesi, noktalama işaretlerinin eski yazıda uygulanması, noktalama işaretlerinin çeşitleri, her birinin şekil ve kullanılış yerleri adlı başlıklar yer almaktadır. Noktalama işaretleri-

³⁷ Araştırmada gönderme yapılan ve öğrencilerin noktalama işaretlerini kurallarına uygun kullanabilme becerisini ölçen araştırma sonuçlarını içeren tezler:

Mehrali CALP, *İlköğretim Okulları II. Kademedeki Dilbilgisi Öğretimi Üzerine Bir Araştırma (Erzurum İli Örneği)*, Erzurum 2001, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. (Basılmamış).

Fatma KAYMAN, *Ortaokullarda Türkçe Öğretiminde En Çok Kullanılan Öğretim Metotları*, Ankara 1997, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Murat ÖZBAY, *Ankara Merkez Ortaokullarındaki Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerileri Üzerine Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1995, (Basılmamış).

Mehmet ŞAMLIOĞLU, *Rize İli Köy İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretiminin Verimliliği*, , Ankara 2000, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. (Basılmamış).

Esra YEŞİL *Erzurum'daki Yatılı İlköğretim Bölge Okullarıyla İlköğretim Okulları 6. sınıf Öğrencilerinin Yazım Hataları*, Erzurum 2003, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. (Basılmamış).

nin kullanıldığı yerlerle ilgili ŞEMSEDDİN SAMİ [1850-1904]'nin tespit ve teklif ettiği kurallar ve bu kuralların TDK *İmla Kılavuzu*'ndaki kurallar ile karşılaştırması da bu bölümde yer almaktadır.

ŞEMSEDDİN SAMİ eserinde noktalama işaretleri için şu adları teklif etmiştir:

Virgöl	,	Fâsıla
Noktalı Virgöl	;	Müfreze
Nokta	.	Kâtıa
İki nokta üst üste	:	Şâriha
Kısa çizgi	-	Râbita
Uzun çizgi	—	Fârika
Yay	()	Muteriza
Köşeli Yay	[]	Tefrikiye
Tırnak işareti	“ ”	Mümeyyize
Soru İşareti	?	İstifhâmiyye
Ünlem İşareti	!	Ta‘accübiye
Üç nokta	...	Nikât-ı takdîriye
Paragraf	§	Bend
Yıldız	*	Yıldız

Turgut BAYDAR - *Türkçede Söz Diziminin Öğretimi ve Kavratılması*

BAYDAR, Erzincan ilinde 6 ilköğretim okulundan II. Kademe öğrencileri ve Anadolu Lisesi hazırlık sınıfı öğrencileri üzerinde yaptığı araştırma sonucunda imla ve noktalama yanlışlarının pek çok kompozisyon kağıdında görüldüğünü; bu yanlışlıkların bazı kağıtlarda aşırı derecede olduğunu belirtmiştir. Bazı öğrencilerin noktalama işaretlerinin nerelerde kullanıldığını bilmedikleri, bundan dolayı da bu işaretleri yanlış yerlerde kullandıkları tespitinde bulunmuştur.

Sadet MALTEPE - *Yaratıcı Yazma Yaklaşımı Açısından Türkçe Derslerindeki Yazma Süreçlerinin ve Ürünlerinin Değerlendirilmesi*

Maltepe araştırmasında alt-orta ve üst seviyede başarılı okullarda yaptığı çalışma sonucunda öğrencilerin okullarının başarılarıyla doğru orantılı olarak noktalama ve imla başarısı gösterdiklerini tespit etmiştir. Tespitlerine göre alt seviyede başarı gösteren okullarda noktalama ve yazım kurallarına uygunluk düzeyi % 34,29 çıkmıştır. Üst seviyede başarılı okul öğrencilerinde bu oran % 59,05 olarak tespit edilmiştir.

Hilâl ERDEM - *Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Yazım ve Noktalama Kurallarına Ulaşma Düzeyi*

Çalışma yüksek lisans tezidir. Dokuzuncu sınıf öğrencilerinin noktalama işaretlerini kullanabilme düzeyleri inceleyen ERDEM, öğrencilerin en başarılı oldukları işaretlerin kısa çizgi (98,8), konuşma çizgisi (% 95), nokta (% 94,2), virgül (91,6) ve soru işareti (% 75,7) olduğunu tespit etmiştir. Öğrencilerin kullanmada yetersiz kaldığı, kullanabilme seviyelerinin % 70'in altında kaldığı noktalama işaretlerinin ise üç nokta (%22,8), noktalı virgül (%53,5), tırnak (% 63,4), kesme işareti (% 65,5) ve ünlem (% 67,1) olduğunu tespit etmiştir. Araştırmacı üç nokta işaretinde görülen düşüklüğün öğrencilerin bu işaretin kullanıldığı yerlerle ilgili bilgilerinin azlığından kaynaklandığını belirtmiştir.

Avni ERDEMİR - Yavuz BAYRAM “İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin ‘Noktalama İşaretlerini Kullanma Düzeyleri’ Üzerine İstatistiksel Bir Değerlendirme”

Çalışma bir makale olarak yayımlanmıştır. Amasya ili sınırları içinde yer alan ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıf seviyesindeki öğrencilerin noktalama işaretlerini doğru kullanma becerilerini ölçmeye dönük bir çalışmadır. 15 ilköğretim okulunun belirtilen sınıf seviyelerinden 10'ar öğrencisiyle toplam 450 öğrenciden oluşan örnek alan üzerinde yapılmış bir araştırmadır. Çalışma, bir metnin seçilen öğrencilere okunarak onlardan metni aynen yazmalarının istendiği dikte yöntemiyle, yazılan metinlerde kullanılan noktalama işaretleri üzerine kurulmuştur. Yazdırılacak metinde geçen noktalama işaretlerinin kuralları için TDK *İmlâ Kılavuzu* (2000)'nda belirtilen kurallar esas alınmış, metinde işaretin hangi kurala göre kullanıldığı tespit edilerek sadece o kurala uygun noktalama yapılıp yapılmadığı ölçülmüştür.

Araştırma sonuçlarının ayrıntılı olarak değerlendirildiği çalışmada noktayı doğru kullanma becerisi bakımından okulların genel ortalaması % 81,37 olarak, virgül kullanma becerisinin genel ortalaması % 30,17 olarak gerçekleşmiştir.

Araştırmacılar noktalı virgölün kullanılacağı yerleri gösteren kurallardan metinde “*virgülle ayrılan öğelerden sonra yine virgülle ayrılacak öğelerin gelmesi durumunda iki grubu ayırmak üzere kullanılır*” kuralını gözlemiş ve sadece bir yerde bu kuralın geçtiğine, bu durumda da bir tane noktalı virgölün gerektiğine kanaat getirmişlerdir. Bir yer için de, olsa da olur

olmasa da olur diyerek buraya konan işaretini değerlendirme dışı bırakmışlardır.

Noktalı virgül kullanma becerisinin genel ortalaması başarısızlık düzeyinde % 111,55 olarak gerçekleşmiştir. Araştırmacılar başarısızlık düzeyinin yüksek çıkmasını öğrencilerin gereksiz yere noktalı virgül kullanmalarına bağlamışlardır.

Araştırmanın sonuçlarına göre soru işaretini doğru kullanma genel ortalaması % 66 olarak gerçekleşmiştir. Kesme işaretini yerli yerinde kullanabilme becerisi genel ortalaması % 55,08'dir.

Tırnak işareti (çift tırnak) metinde bir yerde geçmektedir. Bunun yanı sıra işaretin yerine konuşma çizgisi de kullanılabileceğinden araştırmacılar konuşma çizgisi kullanan öğrencileri dikkate almamıştır. Buna rağmen öğrenciler gereksiz yere tırnak işareti kullandıkları için hatalı kullanım sebebiyle başarısızlık ortalaması araştırmacılar tarafından % 106,22 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmacılar çalışmanın sonuç bölümünde sonuçları tablolar halinde topluca vermiş ve okuyucular için karşılaştırma imkânı sunmuştur. Sonuç değerlendirmelerine göre, öğrencileri noktalı virgül ve tırnak işaretinden habersiz görmekte; virgül konusunda başarısız bulmaktadırlar. Nokta konusunda başarılı olmakla birlikte, hata yüzdesini % 10'a çektiklerinde öğrencilerin hiçbir noktalama işaretinde başarılı olamadıklarını görmüşlerdir. Bütün noktalama işaretleri için göz ardı edilebilir hata oranını % 30 ve aşağısında aldıklarında hiçbir öğrencinin başarılı sayılamayacağını bulmuşlardır. Ulaştıkları sonuca göre, öğrenciler noktalama işaretlerinin nerelerde kullanılacağını bilseler de işaretleri yerleştirirken özensiz davranmaktadırlar.

Bu araştırmalar dışında noktalama-bilgisayar yazılımları ilişkisinden noktalamayla ilgili çalışmalarda konuya değişik bakış açıları sunabilecek görüşler, uygulamalar, incelemeler yer almaktadır. BAYRAKTAR ve arkadaşları noktalamayla ilgili çalışmalarda görülen yaygın yaklaşımın noktalamaya katı kurallar koyucu yaklaşım olduğunu aktardıkları makalelerinde³⁸ kılavuz kitapların durumunu güncel uygulamalarla ilgisi olmayan düzgün noktalama

³⁸ BAYRAKTAR, Murat - SAY, Bilge - AKMAN, Varol: "An Analysis of English Punctuation: The Special Case of Comma", *Proceedings of the First International Workshop on Punctuation in Computational Linguistics* <http://www.cogsci.ed.ac.uk/hcrc/publications/wp-2.html>)

için verilmiş uzun kurallar listesi olarak tasvir ederler. Çalışmada Meyer'in tezi³⁹ ile ilgili bilgiler vermişlerdir. Bu çalışmayı noktalama üzerine yapılmış betimleyici çalışmaların ilk örneği saymışlardır. MEYER, cümle yapısına bağlı noktalama ile Amerikan uygulamasını karşılaştırmaya odaklanan ve Brown Corpus (Francis and Kucera 1982)'tan alınan örneklerle çalışarak, noktalamanın işlevlerini sınıflandırmış ve bu işlevlerin nasıl gerçekleştiğini örneklerle göstermiştir. Bu işlemi, kuralcılar pek önemsemez (veya reddederler). Meyer'e göre, noktalamanın üç önemli işi vardır: metni kolayca anlayabilmesi için okuyucuya yardım etmek, kavramları vurgulamak ve metnin ritmini (ahengini) değiştirmek. Noktalama işaretlerini bu işlere göre iki ana başlık altında toplamıştır: *ayırıcı işaretler* ve *kapsayıcı işaretler*.

Aynı makale içinde tanıtılan başka bir eser de doksanlı yıllarda noktalama üzerine yapılan çalışmaların yönünü etkileyen, NUNBERG'in *The Linguistics of Punctuation* adlı eseridir. Bu çalışmada NUNBERG, noktalamanın katı kurallara bağlı olduğu ve sadece tonlamayı yansıtan bir araç olduğu genel görüşüne karşı çıkar. Yazılı ve sözlü dilin ayrı olduğunu, bu ikisinin birbirlerinden farklı sistemlere sahip olduklarını, yazılı dilde noktalamanın kendi gerçekleri olan bir dilbilim sistemi oluşturduğunu öne sürer. NUNBERG metinleri tahlil etmek için iki ayrı dilbilgisi sistemi kullanmayı önerir: *Lexical grammar* (metindeki sözcükler arasında var olan bağları tanımlayan dilbilgisi) ve *Text grammar*. *Lexical grammar*'ı, noktalama işaretleri arasında görünen metin bölümlerini text-clauses, text adjuncts, text phrases başlıkları altında toplar, bunlarla ilgili açıklama yapar. *Text grammar* (metin dilbilgisi) adını verdiği öbür sistemde ise noktalamanın yapısıyla ve noktalama işaretlerinin ayırdıkları metin bölümleri arasındaki bağlarla ilgilenir. NUNBERG'in çalışması bilgisayar yazılımlarında dil denetlemesi yapan yazılım eklentilerinin geliştirilmesine katkı sağlamıştır.

M.B. PARKES - *Pause and Effect Punctuation in The West*

PARKES'in çalışması noktalama işaretlerinin tarih boyunca kullanılışlarını, değişik şekillerini, kullanılış amaçlarını ve geçirdiği değişiklikleri ele alır. Eserde antik çağlardan 20'nci yüzyıla, yazma ve basma eserlerden alınmış örnek metinler yer almaktadır. Bu eserler noktalama işaretlerinin ilk

³⁹ Charles F. MEYER, 1983. *A linguistic Study of American Punctuation*. Ph. D. thesis, University of Wisconsin-Milwaukee. New York 1987, XV+159 s. American University studies Volume 5.

kullanıldığı, kullanma kurallarının değişikliğe uğradığı, köşe taşı niteliğindeki eserlerdir.

Emilia FERREIRO - Clotilde PONTECORVO, “Managing the written text: the beginning of punctuation in children’s writing (=Yazılı metin becerisi: çocukların yazılarında noktalamanın başlangıcı)”

Araştırmacılar çocukların noktalama işaretlerini kullanışlarını betimleme amacıyla yola çıkmışlardır. Okuma-yazmaya yeni başlayanlardan dördüncü sınıf seviyesine kadarki çocukların noktalamaya bakışlarını, noktalamayı kullanma sıklıklarını ve amaçlarını farklı sosyo-ekonomik yapılardan ve farklı kültürlerden çocukların metinleri üzerinden değerlendirmişlerdir. Çocuklar üç Latin Amerika ülkesinde konuşulan İspanyolcadan, Brezilya Portekizcesi ve İtalyanca dillerinden birini konuşmaktadırlar. Çalışmada, herkesin bilebileceği *Kırmızı Başlıklı Kız* masalını çocuklardan hikaye etmeleri istenmiş ve yazılan 1200 hikayede çocukların noktalama işaretlerini kullanış sıklıkları, amaçları değerlendirilmeye alınmıştır.

Elde edilen sonuç değerlendirmeleri arasında, çocukların noktalama işareti kullanmadan da iyi düzenlenmiş ve karışmayan metinler ortaya koyabildikleri sonucu elde edilmiştir. Araştırmacılar, çocukların, noktalamayı tam kullanamamaları da karışmayı önlemek üzere kağıtlarında düzenleme ve işaretleme yapma ihtiyacı duymaktadır. Araştırmacılar, çocukların, grafik ayırıcı (başlık ortalama, paragraf yapma, büyük harflerle yazma gibi) kullanmanın gerektiğini fark ettiklerini, nokta ve virgölü karışmayı önleyici olarak kullanabildiklerini tespit etmişlerdir. Ayrıca, çocukların noktalamada zor kabul edilen kuralları (İspanyolcada soru işaretinin hem başta hem sonda kullanılması gibi ¿...? ¡...!) uygulamada şaşılacak derecede başarılı olduklarını görmüşlerdir. Araştırmacılara göre, çocuğun noktalamayı öğrenmesinde çevrenin etkisi (okul, karikatürler gibi) vardır. Araştırmacılar, araştırmaları sonucunda çocuğun noktalama işaretini öğrenirken yaptığı yanlışları “yanlış” olarak değerlendirme yerine; çocuğun o işareti kullanma sebebini öğrenmeye çalışmanın noktalama öğretimi açısından verimli sonuçlar sağlayabileceğini, bunun bir yöntem olarak da uygulanabileceğini belirtmişlerdir.

Anne ROBINSON - Nigel HALL - Learning About Punctuation

Noktalamanın öğrenimi ve öğretimi üzerinde araştırmaya başladıklarında küçük öğrencilerin noktalamayı nasıl anladıklarını gösteren hiçbir araştırma olmadığını fark eden araştırmacılar, bu eksiği gidermek üzere çalışmışlardır. Eserde, okuma yazmayı hiç bilmeyen veya yeni öğrenen öğren-

cilerin noktalamayı anlamada ve kullanmada nasıl geliştiklerini inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

1. Nigel HALL - *Learning about Punctuation: An Introduction and Overview* (Noktalamayı Öğrenme Hakkında: Bir giriş ve genel bakış)

Makale, noktalamanın durumu, noktalamaya bakışlar ve konu ile ilgili araştırmaların değerlendirildiği bir çalışmadır. Okuma yazmaya başlayanların noktalamayı nasıl anladıklarını konu alır. Araştırmacının tespit ettiğine göre, İngilizcede yazım kuralları üzerine yapılan inceleme araştırma ve değerlendirmeler daha çok imlâ üzerine kaymıştır. Noktalama ile ilgili pek araştırma yoktur.⁴⁰ Yapılan araştırmaların, çocukların noktalamayı nasıl öğrendikleriyle alakalı görünseler de aslında çocukların noktalama işaretlerinde nasıl başarısız olduklarını tespit eden ve noktalamanın nasıl öğretilmesi gerektiğini anlatan çalışmalar olduğu belirtilmektedir. Noktalama işaretlerinin nasıl öğretilmesi gerektiğine dair ipuçlarının noktalamayı öğrenmenin doğası çözümlendikten sonra yapılabileceğini belirten araştırmacı, noktalama işaretlerini anlamlandırma, sistemi anlamlandırma, anlaşılır kılma; noktalamayı öğrenmenin doğası üzerine bir araştırma yapılmadığını söyler.⁴¹ Çocukların noktalamayı öğrenirken, imlâyı-yazı yazmayı öğrenme sırasında uyguladıkları “üretken yolu” uygulamalarına değinilen çalışmada öğretimin de buna uygun yöntemlerle gerçekleşmesi gerekirken kimsenin buna değinmemesine dikkat çekilmiştir.

Noktalamayla ilgili çalışmaların imla üzerine kaydığını tespit eden araştırmacı bunun sebebini noktalama incelemesinin zorluğuna bağlar. İmlânın bozukluğu hemen fark edilebilirken; noktalama yanlışının fark edilebilmesi için metnin dikkatle okunması gerekir. Bunun için uğraşılıp zaman harcanması gerektiğinden, kimsenin de bu zamanı harcamayı göze alamamasının çalışmalarda imlayı ön plana çıkardığını, noktalamayı geri plana ittiğini söylemektedir. İmla kurallarının katı, kesin ve değişmez oluşu, buna karşılık noktalama sisteminin esnek oluşu da çalışmalarda imla araştırmalarına kaymanın sebepleri arasında sayılmıştır.

⁴⁰ Nigel HALL - “Learning about Punctuation: An Introduction and Overview” *Learning about Punctuation*, s. 5.

⁴¹ Nigel HALL - “Learning about Punctuation: An Introduction and Overview” *Learning about Punctuation*, s. 7.

Noktalamanın tarihinde yazarların eserlerine noktalama işaretlerini yerleştirme işini yayıncılara bırakmalarından, kendi istedikleri gibi yerleştirme işini üstlenmelerine doğru bir kayma söz konusudur.⁴²

“Noktalama dilbilgisi ve tonlamaya mı dayanmaktadır, tarihi bir tesadüf müdür yoksa her üçünü de mi içerir?” sorularıyla yürütülen tartışmalara değinen araştırmacı, bunlarla ilgili sorulara PARKES’ten cevaplar getirmiştir. PARKES’e göre Roma el yazmalarında eserin noktalanması yazarın değil okuyucunun sorumluluğundadır. On yedinci yüzyıla kadar noktalama telaffuz (yazılı metni seslendirmeye dönük) için vardır. 18-19’uncu yüzyıllarda söyleyişe yardım etmekten sözdizimi ilkelerine doğru bir geçiş yaşanmıştır.⁴³ HALL, NUNBERG’in noktalamayı dilbilgisi ve sözlü dilden çok yazılı dile ait sistem olduğu görüşünü kabul ederek, noktalama işaretlerinin konuşma özelliklerini yazıda tam olarak gösteremeyeceği, söylemeyi kolaylaştıramayacağı görüşlerini benimsemiştir. BACKSCHEIDER’in, öğrencilere noktalama işaretleri öğretilirken üzerinde durulan durak farklılıklarının (az dur, çok dur, kısa soluklan, uzun soluklan gibi), bunları duymak için kulak kesilenlerce ancak fark edilebileceği görüşüne de yer verilerek (s. 9) noktalama-duraklama-soluk üçlüsü arasındaki ilişkinin zayıflığına dikkat çekilmiştir.

Çalışmada noktalamanın değişken oluşuna karşılık kural kitaplarının kesin kuralcı oluşları da eleştirilmiştir.⁴⁴ Bunun yanında, noktalama öğretiminde usta yazarların eserlerini incelemenin amaç olarak gösterilmesi de eleştirilir. Çünkü HALL burada da kılavuz hazırlayan veya öğretimi yapanlar kendi kurallarına uygun metin seçip bu metinlerin yazarlarını usta, başka yazarları sıradan yazar sayabilecekleri görüşünü haklı bulur.

Çalışmada doğru noktalama kurallarını açıklayan yüzlerce eser basılmasına rağmen noktalama öğretiminin ve öğreniminin istenen seviyede olmadığını söyleyen eserler de değerlendirilmiştir. 1900’lerden 90’lara kadar öğrencilerin noktalama başarısızlıklarına değinen eserlerin değerlendirildiği çalışmada kesin kurallar koyan dilbilgisi kitaplarıyla ve kılavuz kitaplarla, bunun yanında noktalama alıştırmaları yaptırmakla başarılı olunamadığı ortaya konmuştur. Çalışmada getirilen bir eleştiri de noktalama öğretiminin

⁴² Nigel HALL - “Learning about Punctuation: An Introduction and Overview” *Learning about Punctuation*, s. 8.

⁴³ Nigel HALL - “Learning about Punctuation: An Introduction and Overview” *Learning about Punctuation*, s. 15.

⁴⁴ Nigel HALL - “Learning about Punctuation: An Introduction and Overview” *Learning about Punctuation*, s. 10.

ne zaman başlaması gerektiği ile ilgili araştırma olmamasına rağmen, kimi araştırmacının 6 yaşı, kiminin 7 yaşı, kiminin de ilkokul ikinci sınıf sonunu önermesinedir.

Noktalama öğretimiyle ilgili iddialara değinilen çalışmada bu iddialar *kurallar öğretilmeli, yazı çalışması yaptırılmalı, yazılı metinler taklit edilmeli (kopya etmek yoluyla), yazılarda işaret kullanılırken kurallara uyulup uyulmadığı kontrol edilmeli* olarak sıralanmıştır. Bunları da kuralların çok fazla oluşu ve cümle ile ilgili dilbilgisi kurallarını bilmeyi gerektirmesinden dolayı eleştirmektedir.

Kural öğretmekle başlanan noktalama öğretiminin sorunları çalışmada şöyle incelenmiştir: Yedi yaşındaki bir çocuğa “noktayı cümle sonuna koyarız” demekle başlanan öğretimde çocuğun pek çok bilinmezle uğraşması istenmektedir. Bu yüzden yanlıştır. Ayrıca dilbilgisi kurallarına uygun bir cümle konuşma diline değil yazı diline aittir. (s. 14) konuşma dili ile yazı dili arasında farklılık vardır. Konuşma dilinde sık sık tereddütlere, kesik cümlelere, kelimeler yerine mimiklere, tamamlanmamış anlamlara, bir arada giden yarım yarım cümlelere, cümle ortasına işlenmiş değişikliklere rastlanır. Konuşma dili yazı dilinden farklıdır. Konuşma dilinde nokta yoktur, buna rağmen karşıdaki kişi konuşmayı anlar, karıştırmaz. Çocuklar da cümlenin ne olduğunu bilmeden konuşmayı ve yazmayı öğrenir. Konuşmayı cümlelere bölmeyi bilmez.⁴⁵

Çalışmada nokta ve soluk ilişkisi de eleştirilmiştir. HALL uzun duraklama veya uzun soluk alma yerini göstermek için nokta konması kuralını belirsiz bulur. Çünkü insanlar ne konuşurken ne de yazılı bir metni gerek içinden gerekse dışından okurken uzun uzun duraklamaz, uzun uzun soluk almaz. Sözünün kesilmesini istemeyenler, haber sunanlar, politikacılar cümlelerini peşpeşe sıralar. Araştırmacı, noktalamayı öğretmede kullanılan soluk-nokta ilişkisinin önceki öğretim sistemlerinde çocuğa sadece okumanın öğretilmesi, buna karşılık yazmanın geri plana atılmasıyla alakalı olduğunu ileri sürmüştür. Çalışmada noktalama işaretleri ile durak ilişkisini saçma ve faydasız bulan başka araştırmacıların görüşlerine ve ayrıca Makalede nokta-

⁴⁵ Nigel HALL - “Learning about Punctuation: An Introduction and Overview” *Learning about Punctuation*, s. 14.

lamanın fazla abartıldığını düşünen araştırmacıların görüşlerine de yer verilmiştir.⁴⁶

Çalışmada çocukların noktalamayı öğrenme aşamalarına ilişkin araştırmalara; çocukların noktalama konusundaki tavırlarını inceleyen araştırmalara; bu araştırmaların sonuçlarına, eksik yönlerine, yöntem ve yorum hatalarına, noktalamayla ilgili değişik bulgularına ve tekliflerine de değinilmiştir. Bu araştırmalarda çocukların imla kurallarındaki büyük harflerin kullanıldığı yerlere getirdikleri eleştiriler, 6 yaşındaki bir çocuğun hiçbir noktalama işareti kullanmadan bir sayfa yazı yazması ve bunu hatasız okuması gibi ilgi çekici vaka örnekleri üzerine değerlendirmeler de yer almaktadır.⁴⁷

Çalışmada noktalama işaretlerinin yanlış kullanılması ile yapılan hatalardan dolayı çocuklardan şikayet etmek yerine hataları değerlendirmeye ve çocukları anlamaya dönük çalışmalar övgüye değer bulunmuştur.

Çalışmalarda eleştirilen bir yön de hiçbir çalışmanın başka bir çalışma üzerine tahlil yapmamasıdır. Çalışmalar, bu yüzden birbirinden kopuk, birbirini desteklemeyen veya çürütmeyen parçalar olarak görülmektedir. Bir araya toplandıklarında da gözlemler ve önerilerden oluşan ilgi çekici gerçekler yığını oluşturdukları söylenmektedir.

Noktalama çalışmalarının eksik yönlerine de değinilmiştir. Buna göre noktalama öğrenmenin aşamaları için uzun süreli bir çalışma yapılması gerektiğine değinilen çalışmada, farklı yaş seviyelerinden çocukların noktalamayı anlayışları yanında aynı grubun uzun süre incelenmesinin gerekliliği üzerinde de durulmuştur. Bu yapılamadığı için noktalamayı öğrenmenin doğası, öğrenme aşamalarında yaşananlar ve en iyi öğrenmeye dönük teklifler yapılamadığı belirtilmiştir. Çocukların noktalamayı öğrenme davranışlarının metine dayalı çözümlemeler üzerinden incelenmesi, çocukların kullandıkları işaretlerle, bunları kullanım amaçlarıyla ilgili görüşlerine yer verilmemesi, çocuklarla konuşmak yerine metinler üzerinde çözümleme ve yorumlama yoluna gidilmesi çalışmalarda görülen eksiklikler arasında sayıl-

⁴⁶ Nigel HALL - "Learning about Punctuation: An Introduction and Overview" *Learning about Punctuation*, s. 17.

⁴⁷ Nigel HALL - "Learning about Punctuation: An Introduction and Overview" *Learning about Punctuation*, s. 17-27.

mıştır.⁴⁸ Çalışmada noktalamayla ilgili olarak araştırılması istenen hususlara da yer verilmiştir.⁴⁹

2. Prisca MARTENS ve Yetta GOODMAN - *Invented Punctuation (Uyduruk noktalama)*⁵⁰ Çocukların noktalama kullanmada kendilerine göre geliştirdikleri yöntemlerini ve bu özgünlüğü oluştururken dikkate değer zekâ niteliklerini nasıl yansıttıklarını inceleyen bir çalışmadır.

Çalışmada okuma-yazmaya yeni başlamış küçük çocuklara yazma alıştırmaları yaptırılmadan, onların kendi yazdıkları metinlerde kullandıkları kendilerine has işaretlerin anlamları ve o işaretleri kullanma amaçları sorularak verdikleri cevaplar değerlendirilmiştir. Sonuçta noktalamanın doğuşunda insanoğlunun yaşadığı işaret geliştirme amacını ve sürecini çocukların da aynen yaşadığı görülmüştür. Küçüklerin kendilerince yazdıkları yazılarda, sözlü dile ait heyecan unsurlarını yazıya aktarmada kelimelerle yetinmeyip işaret uydurma yolunu seçtikleri ve bu işte çok maharetli oldukları tespit edilmiştir. Çocukların kendi uydurdıkları işaretlerine yeni adlar verdikleri de olmuştur. Köpeğinin öldüğünü anlatan bir çocuğun kullandığı ve bağırarak seslenmeyi anlatan “üzüntü-ünlem” işareti, bir kalbin altına nokta koyup ünleme benzeterek çok sevdiğini ifade ettiği “kalp” işareti bunlar arasında sayılabilir. Başka bir çocuk “gülen kalp” adını verdiği işaret ile sevgisinin çokluğunu anlatmıştır. Ters soru işaretine “bil bakalım kim?” adını veren bir çocuk da yazdığı notun kime gittiğini göstermek üzere kişi adından önce eşittir (=) işareti ve onun üzerine doğru gelen ok işareti kullanmıştır.

Noktalamanın karışmayı önleyici tarafını fark eden bir çocuk karışmanın diye cümleleri ayırmak üzere kısa çizgi (-), kelimeleri birbirinden ayırmak için de artı (+) işareti kullanmıştır. Bir anasınıflı öğrencisi de cümleyi oluşturan kelimelerin sadece ilk harflerini yazarak, aralarına nokta koymuş, bunları karışmayı önlemek için kullandığını belirtmiştir. Yazdığı hikayenin sonuna hikayenin bittiğini göstermek üzere nokta koyan bir başka çocuk, hikayesini başka çocuklara okuyacağını düşündüğü öğretmenine yardımcı olmak için aralara nefes alma işareti yerleştirmiştir. Sevgisini vurgulu olarak

⁴⁸ Nigel HALL - “Learning about Punctuation: An Introduction and Overview” *Learning about Punctuation*, s. 34.

⁴⁹ Nigel HALL - “Learning about Punctuation: An Introduction and Overview” *Learning about Punctuation*, s. 35.

⁵⁰ Nigel HALL, *Learning about Punctuation*, s. 37-53.

anlatmak isteyen bir çocuk vurgulamak istediği kelimelerin altını çizmiş; bir olayın korkunç bir hal aldığını anlatmak isteyen başka bir çocuk da korku ifade eden kelimeyi yazarken giderek büyüyen harfler kullanmıştır. Rap tarzı şarkı sözü yazan bir çocuk, şarkısının nasıl okunacağını göstermek üzere hızlı okunacak kelimenin önüne taksim (/) işareti koymuş, bundan daha hızlı okunması gereken sözün ise altını çizmiştir.

Yukarıdaki örnekler üzerinden, çocukların duygularını ifade ederken işaret veya yazı değişkenleri (altı çizili, büyük harf vs) kullanma gereği duydukları, metni okumak isteyen kişiye yol gösterecek (soluk al, dur, hızlı, daha hızlı gibi) işaretlemelere başvurdıkları, karışmayı önlemek için aralara işaret koydukları yorumları yapılmıştır. Bazı çocuklar noktanın “bitirmedurdurma” işi gördüğünü kendisi fark etmiştir. Bir çocuk da bir listede sıralanan kalemelerin sonuna işaret koyma ve karışmayı önleme gereği duymuştur.

Kısaca, çalışmada, okuma-yazmayı yeni öğrenen çocuklar konuşma dili ile onun yazıda gösterilişi arasındaki farklılıkları kendileri keşfettilerinde, konuşulanları yazıya geçirirken işaretlemeye ihtiyaç duymakta; eski-lerin noktalamayı bulurken yaşadıkları süreci yaşamaktadırlar. Buna göre çocukların noktalamanın doğasını anladıkları ve belirli bir amaç için işaretleme yaptıkları sonucu elde edilmiştir. Çocuklara dıştan müdahale ile, alıştırtma yaptırmakla, noktalamanın amaç ve mantığının zorla kabul ettirilmesiyle noktalama öğretilmesinin faydasız olduğu; çocukların noktalamayı, kendilerine zaman tanınmasıyla, noktalamayı görebileceği ve kullanabileceği fırsatlar sunulması ile, tecrübe ede ede, deneye yanıla, keşfederek öğrenecekleri sonucuna ulaşılmıştır.

3. Holly ANDERSON - *Vicki's Story: A Seven-years-old's Use and Understanding of Punctuation (=Vicki'nin Hikayesi: Yedi yaşında bir çocuğun noktalama anlayışı ve kullanışı)*.⁵¹ Holly ANDERSON, bu çalışmasında 4 farklı okuldan 7 yaşındaki toplam 17 çocuğun noktalamaya bakışlarını incelemiştir. Çocuklara okuma ve yazma çalışması yaptırılmış; çocukların yazdıklarını okuma sırasında noktalama işaretlerini kullanıp kullanamadıkları ölçülmüş daha sonra bu yazılar üzerindeki noktalama işaretleri hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Okuma çalışmasında çocukların kendi seçtikleri birer kitap üzerindeki noktalama işaretlerini tanıyıp tanımadıkları, işaretlerin ne amaçla kullanıldığını fark edip etmedikleri ve sesli okumada noktalama işa-

⁵¹ Nigel HALL, *Learning about Punctuation*, s. 54-63.

retlerini okuyup okumadıkları gözlenmiştir. Bu çocuklardan sadece biri (Vicki), noktalama işaretlerinin metni okurken dikkate alınması gerektiğini söylemiştir. Araştırmada tespit edilen önemli bir sonuç, çocukların satır sonlarını cümle sonu (noktanın gerektiği yer) olarak gördüklerinin tespit edilmesi olmuştur. Çocuk kitaplarında buna dikkat edilmelidir. Vicki okuduğu metindeki noktalama işaretlerini “konuşma işaretleri” olarak adlandırmıştır. Ünlem işaretinin adını bilemese de ne amaçla kullanıldığını fark ettiğini göstermiştir. Kesme işaretini “virgül” diye adlandırmış olmasına rağmen, kelimeden düşürülen heceyi/sesi gösterdiğini doğru bilmiştir. Hemen bütün çocuklar noktanın cümle sonuna konacağını bilmiş; ancak, cümlenin ne olduğunu, cümlenin sonunun neresi olduğunu söyleyememişlerdir.

Çocuklara yaptırılan yazma çalışmasında sadece üç çocuk uzun, karmaşık, birleşik cümle kurabilmiştir. Vicki adlı çocuk, yazısında ünlem ve noktayı, büyük harfleri; kesme, yay ve kısa çizgiyi amacına uygun kullanmıştır. Ancak bunları tutarlı bir şekilde kullanamamıştır. Büyük harfleri kelime ortasında kullandığı gibi, kendi istediği şekilde bazı isimlerin (yumurta, kahvaltı, öğle yemeği) ve özel isimlerin başında da kullanmıştır. Büyük harf kullanma sebebini de kendince “kelimelerin başında, cümle başında ve isimlerin ilk harfi” olarak açıklamıştır. Çocukların ikisi dışında hiçbir büyük harflerin kullanıldığı yerleri doğru tespit edememişlerdir. ANDERSON bunun sebebini iki şeye bağlamaktadır: Harflerin kelimeleri şekillendirmek için kullanılması ve büyük harflerin kullanıldığı yerlerin çok olması.

Çocuklara kendi yazıları okutulduğunda hepsi de yazılarını doğru noktalamış gibi okumuştur. Vicki, yazısını işaretlemesini açıklarken tutarlı ve doğru cevaplar vermiş; nokta, konuşma çizgisi, ünlem ve yay kullanma gerekçelerini kurallara uygun olarak açıklayabilmiştir. Çocuğa kullandığı işaretleri kullanma amacı sorulduğunda, yay’ı okuyucunun bilemeyeceğini düşündüğü bir kelimenin anlamını vermek üzere kullandığını; kısa yazıları noktalayabildiğini ancak, uzun yazıları noktalamayı başaramadığını söylemiştir. Araştırmacı, çocuk böyle dedi diye kısa cümleler yazdırılmasının doğru olmayacağı görüşündedir.

ANDERSON, çocuğun yazdıkları ve kullandıkları doğru olmasa da, doğruları dikkate alınıp bunlar üzerine açıklama yapmasına fırsat verildiğinde noktalama öğretimi konusunda çarpıcı sonuçlar elde edilebileceğini belirtmektedir. Doğruyu ölçen testlerin noktalama öğretiminde yetersiz olduğu görüşünde olan araştırmacı, çocukların yazma, okuma, dinleme ve konuşma imkânlarını kullanmasına fırsat verilmesinin önemine değinir. Yazma konu-

sunda da öğrencinin doğru noktalama yapabilmesi için kısa cümleler yazmaya teşvik edilmesini -iyi yazma becerisini ortadan kaldıracağını düşündüğü için- doğru bulmaz. Çocuğun noktalamayı doğru kullanabilmesi için yazı yazmaya yönelttilmesini savunur. Bunun yanında, çocuğun, yazdıklarının yine kendisine yorumlatılmasını gerekli görür. Araştırmacıya göre, çocuk yazıda kullandığı noktalama işaretlerini kullanma amaçlarını (kendi geliştirdiği noktalama mantığını) kendisi tartıştığında bunların doğruluğunu yanlışlığını kendisi bulabilecektir.

4. Sandra WILDE - *Just Periods and Exclamation Points: The Continued Development of Children's Knowledge About Punctuation* (=Sadece noktalar ve ünlem işaretleri: Çocuğun noktalama hakkındaki anlayışının aralıksız gelişmesi)⁵². Sandra WILDE bu çalışmasında, altı çocuğun üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa geçişte noktalama işaretlerini kullanma becerilerinin gelişmesini incelemiştir. Gözleme dayalı uzun süreli bir çalışmadır. Çocukların üçüncü sınıftaki noktalama durumları ile dördüncü sınıftaki durumları ve gösterdikleri gelişme rapor hâlinde sunulmuştur. Araştırma sonucunda çocukların noktalamayla ilgili görüşleri, noktalamaya bakışları değerlendirilip noktalamaya ve noktalama öğretime bakışla ilgili tespitler, yeni araştırma ve öğretim teklifleri sunulmuştur. Bu tespitler ve teklifler şöyledir:

Çocukların noktalamayı kullanma becerileri üçten dörde geçerken (10-11 yaş seviyesi) gelişme gösterir. Bunda çocuklara sürekli noktalama kurallarının öğretilmesi ve sürekli kural hatırlatılması değil, düzenli yazma ve okuma fırsatı verilmesi etkili olmuştur. Çocuklara kuralları dizi hâlinde öğretmek faydalı değildir. Bunun yerine çocuğa yazı yazdırılmalı ve noktalaması değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme yapılırken çocuğun hatalarını bulup düzeltmekten ziyade çocuğun işaretleri kullanma amacı sorularak onun görüşleri alınmalı, kendisinin de noktalama üzerine düşünmesi sağlanmalıdır. Cümle yapısı ve anlamında noktalamanın önemi, çocuğu noktalamayı doğru kullanmaya teşvik eder. Ancak, cümlenin ne olduğunu çocuğa öğretmek zordur.

Çalışmada çocukları noktalama hakkında düşündürmek için bazı teklifler öne sürülmüştür.

Hikâye yazarken noktaların nereye konacağını nereden biliyorsun? sorusuna cevap veren bir yazı yazma ve bunu sınıfta tartışırma.

⁵² Nigel HALL, *Learning about Punctuation*, s. 64-73.

Tırnak işaretlerinin nasıl kullanılması gerektiği konusunda (roman, hikaye, masal gibi metinlerde) *kimin konuştuğunu ve konuşmacının nerede ne zaman değiştiğini nereden anlıyorsun?* sorusuna cevap veren bir yazı yazdırma.

Ayrıca, çalışma sırasında gözlenen çocuklar arasında kendince işaret uyduran çocuklar olmuştur. Araştırmacı bu çocukların işaret uydurma konusunda cesaretlendirilmesini, bu işaretler için kural geliştirmeye ve kuralları uygulamaya teşvik edilmesini savunmaktadır. Çocuk bu şekilde hem noktalama üzerine düşünmüş olacak, hem de genel geçer noktalama kurallarını kendisi yeniden keşfedecektir.

WILDE (Vayld)'a göre noktalamayı iyi kullanan öğrencilerin sınıf içinde öbür arkadaşlarına danışmanlık etmeleri, hatta kılavuz kitapçıkları hazırlayıp bunları sınıfta arkadaşlarıyla paylaşmaları öğretim ortamını zenginleştirecektir.

Araştırmacı, noktalama konusuna üniversite öğrencilerinin de dikkatini çekmek istemektedir. Bu konuda öğrencilerle bir dizi ders planlamıştır. İsteyip de başaramadığı bu plana göre basılı kitaplarda *noktalı virgülün* doğru ve farklı kullanılış örneklerini toplamak ve bunlar üzerine öğrencileri konuşturmak istemektedir. Bu sayede gençlerin noktalı virgülün kullanıldığı yerleri öğrenmelerini sağlayacaktır.

5. Anne ROBINSON - *Conversations With Teachers About Punctuation* (=Noktalama hakkında öğretmenlerle görüşmeler/söyleşiler)⁵³. İngiliz eğitim sisteminde 1991 yılında müfredat programlarında bir değişikliğe gidilmiş ve ülke genelindeki dağınıklığın giderilmesine çalışılmıştır. Müfredatta belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılamadığının değerlendirilmesi için merkezi ölçme yapılmış ve burada yazma çalışmalarında noktalamanın öğretilmesi de ölçülmüştür. Program değişikliği öncesi ve sonrasında bu programı uygulayacak öğretmenlerin görüşlerine başvurulmamıştır. Araştırmacı, *noktalama* konusunda öğretmenlerin görüşlerini değerlendiren bu araştırmasında çarpıcı sonuçlarla karşılaşmıştır. Çalışmada öğretmenlerin noktalamaya bakışı, öğretmenlerin noktalama geçmişi, noktalama öğretiminde öğretmenlerin kullandıkları yöntemler ve müfredat programında yer aldığına göre öğretmenlerin kendilerinden beklenenler ile öğrencilerin ulaşmaları istenen hedefler hakkındaki görüşlerinin değerlendirmeleri yer almaktadır.

⁵³ Nigel HALL, *Learning about Punctuation*, s. 74-91.

Bu değerlendirme sonuçlarına göre araştırmacının tespitleri şöylece sıralanabilir:

- Öğretmenlerle noktalama öğretimi ile ilgili olarak hiç konuşulmadan program değişikliğine gidilmiştir.

- Öğretmenlere noktalamayı nasıl öğretecekleri konusunda (ne öğretmenlik eğitimi aldıkları yıllarda ne de öğretmen olduktan sonra alındıkları hizmet içi eğitim kurslarında) hiçbir bilgi verilmemiştir. Öğretmenler noktalamayı nasıl öğreteceklerini bilmemekte, kendilerince yöntemler geliştirmeye çalışmaktadırlar.

- Öğretmenler *noktalama* hakkında, kendilerine soru yöneltinceye kadar hiç düşünmemişlerdir.

- Öğretmenler noktalama öğretimi hakkında dağınık fikirlere sahiptirler. Noktalamayı öğretirken değişik uygulamalar yapmakta/yaptırmaktadırlar. Yine de öğretmenlerin noktalama öğretimi ile ilgili görüşleri alınmalı, sınıf içindeki öğretim tecrübelerinden yararlanılmalıdır.

6. Candice ARTHUR - *Learning About Punctuation: A Look at One Lesson (=Noktalamayı öğrenme: bir derse bakış)*⁵⁴. Candice ARTHUR'un çalışması, 6-7 yaşlarındaki 30 öğrenciye öğretmenleri tarafından noktalama öğretilmesi sırasında yaşananların gözlenmesi ve bunların değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Uzun süreli bir çalışmadır. Çalışmada çocukların noktalamaya bakışları, kendilerine verilen kurallara karşı tepkileri; araştırmacının noktalamayı öğretenlerin kullandığı öğretim yöntemlerine ilişkin değerlendirmeleri ve noktalama öğretiminde uygulananların doğru tarafları ve uygulamalarda yapılan yanlışlıklarla ilgili tespitler; ayrıca noktalama öğretimiyle ilgili teklifler yer almaktadır.

ARTHUR, çalışmasında başka araştırmacıların bulgularına da yer vermektedir. Bunlardan CALKINS'e göre öğreticinin yönlendirmesi olmadan noktalama öğrenenler yönlendirilenlerden daha etkin öğrenmişlerdir. (s. 93)

CORDEIRO, GIACOBBE ve CAZDEN adlı araştırmacılarından aktardıklarına göre öğrenciler noktalamayı öğretmenlerinden, arkadaşlarından ve çevrelerindeki yazılı metinlerden öğrenmektedirler. Çocuklar noktalama bilgisine "yazılı metinleri görerek", "noktalama ile ilgili konuşulanları, arkadaşlarının konuştuklarını duyarak", "öğretmenlerinden görerek", "öğretmenin verdiği

⁵⁴ Nigel HALL, *Learning about Punctuation*, s. 92-108.

bilgileri işleyerek ve onun dağıttığı testleri, kitaplardaki alıştırmaları çözecek” ulaşmaktadırlar.

Çalışma olay gözleme ve gözlenen olayın değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır. Araştırmacı gözlediği olayın ayrıntılarını değerlendirdikten sonra noktalama öğretimi ile ilgili aşağıdaki zorlukları ve yanlışları tespit etmiştir:

- Çocuklara nokta işareti öğretilirken bahsi geçen *cümle* kavramı, çocuğa hiçbir şey ifade etmemektedir. Noktadan sonra büyük harf kullanılacağı kuralındaki *büyük harf kullanma* dilde keyfî bir uygulamadır, çocukların bunu anlaması zor olmaktadır.⁵⁵ Noktalama kurallarını anlamadan ezberleyen çocuklar, öğretmenin tahtaya yazdığı cümleyi noktalarla ona yardımcı olmuşlardır. Ancak öğretmen çocuklara danışırken kuralı içeren sorular yöneltilmiştir. Çocuklar sorulara doğru cevap vermiş olsalar da sonraki günlerde yazdıkları yazılarını doğru noktalamamışlardır. Çünkü çocuklar *törlenle öğrenme* yöntemiyle, bir takım sorulara hep bir ağızdan bağıarak cevap vermiş, önceden ezberlemiş oldukları ve “*anlamadıkları cevapları*” tekrarlamışlardır.

- Çocuklar nokta işaretini hikâyelerinin en sonuna veya her satırın sonuna koymuşlar; cümlelerin ne olduğunu tam olarak anlayamamışlardır. Konu değiştiğinde nokta konacağını anlayabilmişler ama aynı konuyu işleyen cümleleri birbirinden ayırmakta zorlanmışlardır. Çocuklarda satır sonuna nokta koymaya, orada noktayı görmeye meyil vardır.

- Noktalamayı öğretmek için kullanılan kurallara dikkat edilmelidir. Çocuklar, *cümle*, *cümle başı*, *büyük harf*, *küçük harf* gibi terimleri büyüklerin kast ettiği şekilde anlamamakta, kendince bir mantık geliştirmektedir.

7. Nadeen T. RUIZ - *A Young Deaf Child Explores Punctuation () (=Bir sağır çocuk noktalamayı keşf ediyor)*⁵⁶. Çocukların okumayı nasıl öğrendikleri konusundaki bu araştırma, araştırmacının *işitme engelli* kızının okumayı ve noktalamayı öğrenmesi üzerinedir. Noktalamanın öğrenilmesine dair değişik kuramlar yanında sese dayalı öğrenme kuramının tartışmaya açılmasını sağlayacak bilgiler içermektedir. Araştırmacı, işitme engelli olan

⁵⁵ Öğretici, ders sırasında öğretmen kendi adını büyük harfle yazma gerekçesini açıklarken adının özel isim olduğunu “çünkü ondan yalnızca bir tane” olduğunu söylemiştir. Buna karşılık, çocuklardan biri, sınıfta dört tane *Samantha* bulunduğunu söyleyip bu adların küçük mü yazılacağını sorması üzerine cevap verememiştir.

⁵⁶ Nigel HALL, *Learning about Punctuation*, s. 109-126.

kızının noktalamayı öğrenme süresince yaşadıklarını raporlaştırmıştır. Çocuğun etrafında yazılı malzemeler bulunmasının, çocuğa kitap okumanın (sağır da olsa yazılanları işaretlerle anlatma yoluyla) çocuğun yazı yazmasına fırsat verilmesinin noktalama öğrenimini desteklediği görüşündedir. Çocuğun yazılarında kullandığı değişik işaretleri yine çocuğun anlatması istenmiş, bu şekilde işaretlerin ne amaçla kullanıldığı da anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda görmeye ve anlama dayalı stratejilerin sese dayalı olandan daha etkili olduğu da söylenmektedir.

Learning about Punctuation adlı eserde bunlardan başka iki makale daha yer almaktadır. “*Who Says What? Learning to ‘Read’ the Punctuation of Direct Speech*”⁵⁷ başlıklı makalede noktalama işaretlerinin yazılı metinlerin seslendirilmesinde okumaya ne derece yardım ettiğini ölçen araştırma ve sonuçları yer almaktadır. Araştırmada çocuk kitaplarında yer alan doğrudan aktarmaları (direct speech) çocukların nasıl seslendirdiği üzerinde durulmuş, çocukların işaretleri okuyuşları değerlendirilmiştir. “*Linguistics and the Logic of Non-standard Punctuation*”⁵⁸ başlıklı makalede ise yazı yazan çocukların yazma sırasında karşılaştıkları noktalama sorunları üzerinde durulmuştur.

İsmet GÖNÜLAL - Noktalama. Noktalama adlı bu eser üç bölümden oluşmaktadır. Eserin *noktalamalar* adlı birinci bölümünde noktalama işaretleri kurallarına ve her kuralın altında o kuralı pekiştirecek örneklere yer verilmiştir. Bu bölümde on beş noktalama işareti anlatılır: *nokta, iki nokta, üç nokta, çok noktalar, soru, virgül, noktalı virgül, tırnak, tire, parantez, tek tırnak, tek parantez, ünlem, kesme, küçük çizgi*. Bu bölümün sonunda, bibliyografya ve örnekler bibliyografyası eklenmiş bundan sonra da *şiirimizde noktalama* başlığı ile Türk şiirinde kullanılan noktalama işaretlerine ve bunların kullanılış amaçlarına yer verilmiştir.

Kısaltmalar başlıklı ikinci bölüme yeniden sayfa numaraları verilerek başlanmış ve yaygın olarak kullanılan kısaltmalara açıklamaları ile yer verilmiştir. *Ölçüler* başlıklı üçüncü bölümde *metrik ölçüler, İngiliz ve Amerikan ölçüleri, millî ölçüler, Türk - Amerikan - İngiliz ölçülerine* yer verilmiştir. Bu bölümde bulunan *kimya elementleri, uluslararası otomobil kısaltmaları, bibliyografya, astronomi işaretleri, baskı işaretleri, öteki işaretler* başlıkları altında bu konularda bilgi verilmektedir.

⁵⁷ Katherine PERERA. Nigel HALL, *Learning about Punctuation*, s. 128-147.

⁵⁸ Ivanič ROZ. Nigel HALL, *Learning about Punctuation*, s. 148-169.

Geraldine WOODS - *Websters's New World Punctuation*. İngiliz ve Amerikan tarzı noktalama ile karşılaştırma yapabilmek için yararlanılan bu kaynak Amerikan İngilizcesindeki noktalama kurallarını anlatır. Eser bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde noktalamanın önemine değinilmiş, eserin öbür bölümleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. İlk bölümde *nokta, soru işareti, ünlem işareti, virgül, noktalı virgül, iki nokta, tırnak işareti, tire-kısa çizgi, yay ve köşeli yay, ellipses (iki tire), taksim işareti ve kesme işaretine* yer verilmiştir. Bu bölümde kurallar işaretin kullanıldığı yerleri belirten başlıklarla sınıflandırılarak anlatılmıştır. Bu başlıkların altına kurala uygun örnekler ve örneklerde işaretin kullanılış amacı ile ilgili açıklamalar, uyarılar bulunmaktadır. Eserde işaretlerin doğru kullanılışları ve yanlış kullanılışları, doğru veya yanlış oluş sebepleri açıklanarak anlatılmıştır. İkinci bölümde günlük dilde noktalamanın kullanıldığı belgeler (dilekçe, belgegeçer, el-mek...) bu belgelerde noktalamanın kullanılış örnekleri ve incelemeleri ile, belgelerin noktalama dışındaki öbür özelliklerine (kağıt düzeni, imza satırının yeri vs.) de yer verilmiştir. Eserin üçüncü bölümünde değişik bibliyoğrafya yazma tarzlarından APA, MLA ve CMS'ye uygun kaynakça hazırlama, dipnot ve sonnot yazma düzenleri anlatılmış, bunlara örnekler verilmiştir. Yalın bir dille yazılan eser, noktalama ile ilgili kuralları basitleştirilmiş olarak ve örneklerle anlatan kılavuz niteliğindedir.

Noktalama ile ilgili görüşler, yorumlar

İsmet GÖNÜLAL, noktalamayı “sözdizimi (stilistik) işi” olarak görür. Noktalama kurallarını öğretenlerin, kuralları öğrenenlerin, noktalamayı kullanan usta ve acemi yazarların, son olarak da halkın noktalamaya bakışları üzerine getirdiği eleştirilerini “dilimize gereken önemi vermememiz”, kuralları “neme gerekçilik” anlayışıyla küçümsememiz üzerine yoğunlaştırmıştır. Eserinde “yanlış örnek veren yazarlar”a, şayet bu yanlışlara düşmemiş olsalardı, kitabının anlamının cılız kalacağından “iyi ki bu yanlışları yaptınız” dercesine iğneleyici bir teşekkür göndermiştir.⁵⁹

WOODS’a göre noktalama işaretlerini yerleştirmenin asıl amacı anlatmak istenileni açıkça ortaya koymak, okuyucunun [yazarın] ne demek istediğini [doğru bir şekilde] kavradığından emin olmaktır. WOODS, Amerikalı yazar ve şair Edgar Allan POE’nun noktalamayı umursamayan yahut yanlış

⁵⁹ İsmet GÖNÜLAL, *Noktalama*, s. 3-7.

noktalayan yazar[ların], yanlış anlaşılmaktan [kendilerinin] sorumlu [olacaklarını] dile getiren sözlerini de aktarır.⁶⁰

Alberto MANGUEL, *Okumanın Tarihi* adlı eserinde, noktalamanın eski zamanlardan beri metinlerin doğru okunup anlaşılabilmesi gereğiyle doğru işaretler olduğunu, eskiden sözcüklerin birbirinden ayrılmadan yazıldığını, büyük-küçük harf ayrımının olmadığını, metinlerin noktalama işaretlerinden yoksun olduğunu belirtmiştir. Bu metinler sesli okuma geleneğine alışık insanların amaçlarına hizmet etmektedir. Bu insanlar art arda dizili harflerin hangi kelimelerden oluştuğunu önceden yaptıkları çalışmalar sayesinde bilmekte ve metinleri öylece seslendirmektedirler. MANGUEL bu konuda PARKES'ten alıntıyla, Bizanslı ARISTOPHANES (Aristofanes) [MÖ III. yy]'e atfedilen noktalama işaretlerinin tutarsız olduğunu söyler. Kendinden önce gelen CICERO (Çiçero) [MÖ 106-43] gibi AUGUSTINUS (Ogustinus) [354-430]'un da bir metni seslendirmeden önce bir ön çalışma yapmak zorunda olduğunu aktarmıştır. Araştırmacı, o zamanlar herhangi bir metni, bakar bakmaz okumanın yorumlama hatalarına yol açabildiğini örnekle vermiştir: “Servius, meslektaşı Donat'ı Vergilius'un *Aeneas*'ını seslendirirken COLLECTAM EXILIO PUBEM (=sürgüne göndermek için toplanan insanlar) yerine COLLECTAM EX ILIO PUBEM (Troya'dan toplanan insanlar) biçiminde okuduğu için eleştirmektedir.

MANGUEL'e göre, harflerin sözcükler ve cümleler olarak ayrılma işi oldukça yavaş olmuştur. Mısır hiyeroglifleri, Sümer çiviyazısı, Sanskritçe gibi birçok eski metin bu bölünmelere gerek duymamaktadır, eski yazıcılar işlerini o denli iyi bilmektedirler ki, görsel ayırıcılara ihtiyaçları yoktur.

Ayrıca MANGUEL, ilk dönem Hristiyan keşişlerin, yazdıklarını ezberden bildiklerini, okuma becerileri zayıf olanlara yardım için metinleri *per cola et commata* adını verdikleri tamamlanmış düşünce birimlerinden oluşan satırlara ayırdıklarını, bunun da ilkel bir noktalama yöntemi olduğunu söylemiştir. Bu noktalama sisteminin bir düşüncenin sonunda sesini yükseltme ya da alçaltma konusunda kararsız kalan okura yardımcı olduğunu söylemektedir. Bundan sonra noktalamanın gelişmeye devam ettiğini, yedinci yüzyıldan sonra bir nokta ve çizgi birleşmesinin nokta işaretinin yerini, yukarıda bir noktanın da bugünkü virgülün yerini tuttuğunu söylemektedir. İki nokta üst üstenin ise bugün kullanıldığı biçimde olduğunu belirtir. Aynı dönemlerde İrlandalı Hristiyan yazıcıların hem sözcükleri hem de

⁶⁰ Geraldine Woods, *Webster's New World Punctuation*, s. vii.

cümle içindeki kelime öbeklerini birbirinden ayırmaya başladığını ve bugünkü noktalama işaretlerinin çoğunu bulduklarını belirtmiştir.⁶¹

Osman BOLULU, pek çok usta yazarın bile noktalama yanlışları yaptığını, kimilerinin noktalamayı ayrıntı sayıp önemsemediğini ve okurların bu yüzden ustaları bile anlamakta zorluk çektiğini vurgulamıştır. Noktalamanın sadece kurallardan oluşmadığını, kuralları bilmek yanında işaretleri kullanabilme becerisinin ve alışkanlığının kazanılması gerektiğini belirtir. BOLULU, noktalama işaretlerinin yazının anlamına açıklık getirdiğini, okuyuşa ahenk kazandırmak için de kullanıldığını, anlam karışıklıklarının önüne geçtiğini söylemiştir.⁶²

Türkçede batı tarzı noktalama işaretlerinin kullanılışı üzerine yapılan çalışmaları Mahir KALFA (doktora tezinde) değerlendirmiştir. Onun değerlendirdiği eserlerdeki bilgiler yanında bahsetmediği eserlerde geçen bazı değerlendirmeler dönemin noktalama anlayışına ışık tutucudur.

Türkçede noktalama işaretlerinin kullanılışına değinen eski bir çalışma olan *Istılahat-ı Edebiyye*⁶³’de MUALLİM NACİ [1850-1893], noktalama işaretlerinin kabulünün gerekliliği üzerinde durmuştur. Buradan, o dönemde batı tipi noktalama işaretlerinin kullanılması konusunda itirazların olduğu anlaşılmaktadır. MUALLİM NACİ [1850-1893], noktalama işaretlerini “ifadenin intizamına, sadeliğine fazlasıyla yardım ediyor” olduğu için gerekli görmektedir. Batı tarzı noktalama işaretlerini kullananların o dönemde taklitçi ve züppe olarak suçlanmasını, Kur’an-ı Kerim’in nüshalarında görülen “secâvend” işaretlerinin de noktalama işaretleriyle aynı görevi görmelerinden dolayı doğru bulmaz. İnsanın, meramını düşündüğü gibi anlatabilmek için ara sıra sözünü kesmek zorunda kalabileceğini, bu kesintilerin bazen az bazen çok olabileceğini belirtir. Cümlelerin sonunda da biraz uzunca durak-

⁶¹ Alberto MANGUEL, *Okumanın Tarihi*, s. 67-69.

⁶² Osman BOLULU, s. XI-14. Araştırmacı, noktalama işaretlerinin hiç kullanılmaması, yerinde kullanılmaması veya gerekli işaret yerine yanlış işaretin kullanılması sebepleriyle oluşmuş anlam değişikliklerine ve anlatım bozukluklarına örnek vermiştir. Çalışmada, noktalama işaretlerinin çocuklara öğretilmesi için eğlenceli bir yol izlenerek, kuralları şiirleştirilmiştir. Kitapta 30 şiir yer almaktadır. İşaretlerin nerede nasıl kullanılacağına dair örnekler verilmiş, her noktalama işareti için çocuk edebiyatından örnek okuma parçaları seçilmiş, kurallar sıkıcılıktan uzaklaştırılmak ve somutlaştırılmak için resimlerle zenginleştirilmiştir. Her işaret için ayrıca noktalama işaretlerini yerleştirme alıştırmaları da bulunmaktadır.

⁶³ MUALLİM NACİ, *Istılahat-ı Edebiyye Edebiyat Terimleri*, s. 134-141.

lamak gerekebileceğini, cümle sonlarındaki duraksamaların sözü daha etkili ve açık kılacağını söyler. Bu duraklamaların, sözün tasviri olarak gördüğü yazıda noktalama işaretleriyle karşılanabileceğini, bunun karşı çıkılacak bir durum olmadığını açıklar. MUALLİM NACİ [1850-1893], noktalama işaretlerinin kullanılmasını taklitçilik ve züppelik olarak görenlerin bu görüşüne karşı çıkarken kullandığı bir delil olan Kur'an-ı Kerim'de kullanılan secâvend harflerinin noktalama işareti sayılacağı görüşünü şöyle açıklamıştır:

“Kıraat ilminin imamlarından Ebu Hâfız Muhammed bin Tayfuru 's-Secâvendî tarafından tayin olunduğuna göre Kur'ân-ı Kerîm ayetlerine konan işaretler şunlardır: Mim (م) - tı (ط)- cim (ج) , ze (ز)- sad (ص)- lâmelif (ل)

Mim (م); durmayı gerektiren işarettir ki, durulmadığı zaman manayı değiştirir.

Tı (ط); kesinlikle durulması gereken işarettir ki, durulmasının güzel olacağı kesin olan yerlerde kullanılır.

Cim (ج); durulması gerekli olabilecek yerde kullanılan işarettir ki, birleşmesinde ve ayrılmasında mahzur olmayan yere konulur.

Ze (ز); durulabilir yerlerde kullanılır. Bu sebeple, ya birleşmesi veya ayrılması uygun olan yerlerde kullanılabilir.

Sad (ص); mecbur kalındığı zaman kullanılan işarettir ki, kendinden sonra gelen ve önce gelen ayrılmadığı halde, sözün uzamasından dolayı nefesin zorlanması sebebiyle durmak zorunda kalındığı yerde kullanılır.

Lâmelif (ل); durulmaması gereken yerlere konulur.”⁶⁴

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, MUALLİM NACİ [1850-1893], şekli ne olursa olsun, yazıda gösterilen noktalama işaretleri sayesinde duraklamalar yoluyla anlam karışıklığının önleneyeğini, böylelikle açıklığın sağlanacağını, anlatımın da etkili olacağını düşünmektedir.

MUALLİM NACİ [1850-1893], eserinde “ve” bağlacı yerine kullanılan vav (و) harfine karşılık “virgül” kullanılmasını, bu işaretin de, Avrupalıların kullanışının tersine, Arap harflerinin sağdan sola dizilmesinden dolayı “ters virgül” şeklinde (،) yazılmasını teklif etmiştir. “Ve” bağlacının yerine vir-

⁶⁴ MUALLİM NACİ, *İstılahat-ı Edebiyye*, s. 138-139; Harflerin adlandırılmaları için bk. Tayyar ALTIKULAÇ: “Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 36, s. 268-269.

gölün kullanılmasına o dönemde itirazlar olmuştur. Bu itirazlar, yazıda görülen “ve”nin okunabildiği, buna karşılık teklif edilen virgülün ise okunamayacağı; yani sözlü dilde virgülün karşılığının olmadığı şeklindedir.⁶⁵

MUALLİM NACİ [1850-1893], ŞEMSEDDİN SAMİ [1850-1904]’nin noktalamayı ele alan eseri, *Usûl-i Tenkîr ve Tertib*’de virgül için “fasıla” kelimesini teklif ettiğini, MEHMED ZİHNİ [1846-1913]’nin *Al-Muntahab* adlı eserinde ise bu işarete “sekte” kelimesini uygun gördüğünü, bunun yanında kendisinin “fasıla” kelimesini tercih ettiğini yazmıştır.⁶⁶

MEHMED ZİHNİ *Al-Muktadab* adlı eserinin “İhtârât” (=hatırlatmalar) başlıklı önsözünde *Al-Muntahab* adlı eserine de gönderme yaparak hem eserde kullandığı noktalama işaretlerini ve onlara verdiği adları hem de noktalama işaretlerinin gerekliliğini şu şekilde açıklamıştır:

“Bu kitabda ekser misaller, ve onların halli, ve mu‘allimîn için lâzım olabilip de müte‘allimîniñ muhtâc olmadığı mesâ’il ve makâlât ince hurûf ile dizdirilmiştir.”

“(Minhu) ta‘bîr olunan hâmişler ve hâşiyeler ‘â’id olduğu yerden bir yıldız resmiyle ve müte‘addid olduğuna göre birer rakam ile sahîfeniñ zîrine bir hatt-ı fâsıl altına konulmuştur.”

“Kitabın gerek ‘ibârâtında ve gerek emsilesinde kelâmlar birer nokta ile ve fıkralar şu nişâne (‘) ile fasıl olunmuştur.”

“Muntahab’ın mukaddimesinde o nişâneye (sekte) ismi verilmiş ve onun noktalısı olan şu nişâneye (‘) menkûta denilmiştir.”

“Zikr olunan sekte nişânesi mâ-ba‘dini fâsıl olmak üzere ba‘zı mültebis mübtedâlar öñüne ve cümel-i müte‘âtıfa meyânında da konulmuştur.”

⁶⁵ HACI İBRAHİM EFENDİ, ve’nin yerini virgülle doldurmak isteyenlere şu delille itiraz eder: “*Vâv-ı atf* kelime olduğundan anın ma’nası vardır. *Virgül* ise yalnız bir işaret olup kelime envâ’ından olmadığından ma’nası yoktur. *Vâv-ı atf* hem kâğıdlara yazılıp görülür ve hem de ağızlardan çıkup işidilir. *Virgüli* ise kâğıdı okıyan görür, dinleyen işidemez. Bu sebeptendir ki *vâv-ı atf* yerine *virgül* konulan evrâkı istimâ’ idenler o evrâkın ba‘zı yerinin ma’nasını derhâl anlayamazlar. Bu hâl dahî lisân için bir hâlel ve bir nakîsadır.” (EL-HÂC İBRAHİM EFENDİ, *Edebiyyât-ı ‘Osmâniyye*, 1305 [1887/1888]: 76).

⁶⁶ MUALLİM NACİ, *İstilahat-ı Edebiyye*, s. 138-139.

“Makâm-ı temsilde (nahv) yâhud (gibi) lafzına bedel biri biri üstüne şu (:) iki nokta vaz‘ olunmuştur. Buña da *Muntahab*’da (noktateyn) nâmı verilmiştir.”

“Zikr olunan noktateyn nakil vâki‘ olan yerlerde makûl kavı evvelinde geçirilmiştir.”

“Bir ‘ibârenin bir ‘ibâreye hükmen veyâhud ma‘nen mûsâvâtına remz olmak üzere şu (=) iki çizgi konulmuştur ki bunun mâ-ba‘di mukâbiline mûsâvî demektir. ‘Arabca ile onun tercemesi arasında ise (ya‘nî) yerindedir.”

“İstifhâma dâ‘ir olan cümlelerde şu (؟) nişâne bulundurulmuştur. Şu (!) nişânenin bir tânesi nidâyâ ‘alâmet, ve şöyle (!!) iki tânesi ta‘accübe işâret, olmak üzere îrâd olunmuştur.”

“Bu gibi rûmûz ve işârâta ‘ibârât-ı ‘Arabîyye için pek ziyâde ihtiyâç vardır. ‘Arabî ketbinde ve ketb-i ‘Arabîyyenin tab‘ında o nişâneler terk olunmamalıdır.”

“Edât-ı nidâ mahzûf olduğu yerde ma‘nâ-yı nidânın ta‘yîni ve edât-ı nidâ hemze bulunduğu mevzi‘de hemzenin istifhâmiyyeden temyîzi o nişâneler ile vehleten hâsıl olarak kâri‘i iltibâsdan vâreste olur.”

“Bir kavli hikâyede araya bir yâhud birkaç cümle girerek kâ‘il ile makûlün arası uzadığı yerde şaşıp kalan zihinleri şu (:) iki nokta maksûda ne güzel takrîb ve îsâl eder.”

“Bakınız (mâ) lafzı edevât faslında mezkûr olduğu üzere nâfiye ve istifhâmiye ve mevsûle ve şartiyye ve masdariyye-i zamâniyye ve gayr-ı zamâniyye gibi beş altı nev‘dir ve her birinin kendine göre ma‘nâsı vardır. Halbuki resm-i hat hepsinde birdir. İmdi ‘ibârede (mâ)yı gören kimse onun hangi ma‘nâsını maksûd olduğunu nasıl bilebilsin. Karîne ile anlamak oldukça mahâretidir.”⁶⁷

⁶⁷ MEHMED ZİHNİ, *Al-Muktadab*, s. 2-3. Metnin anlamı:

Bu kitapta verilen örneklerin çoğu ve onların çözümü, öğrenenler için gerekli olup da öğrenenlerin de ihtiyâç duymadığı konular ince harfle dizilmiştir.

ŞİNASI [1826-1871] ile başlayan batı tarzı noktalama işaretlerinin kullanılması serüveni⁶⁸ ŞEMSEDDİN SAMİ [1850-1904]'nin *Usûl-i Tenkî ve Tertîb* adlı eseri ile Türkçede yaygınlaşma sürecine girmiş, bu eser ile noktalama kurallarına çekidüzen verilmeyle çalışılmıştır.

(Minhu=ondan) diye adlandırılan hâmiş (dipnot) ve hâşiyeler (ek açıklamalar) ait olduğu yerden birer yıldız işaretiyle (*), eğer açıklama birden fazla ise rakamlarla sayfanın dibine çekilen çizginin altına konulmuştur.

Kitabın gerek açıklamalarında ve gerek örneklerinde ibareler birer nokta ile ve fıkralar şu işaret (‘) ile ayrılmıştır.

Muntahab'ın önsözünde bu işarete “sekte” (=durma) ismi verilmiş, bunun noktasına (‘) menkûta (=noktalı) denilmiştir.

Adı geçen sekte işareti kendinden sonra geleni ayırmak üzere bazı benzeyen özneler önüne ve bağlanan cümleler arasında konulmuştur.

Benzerlik bağlamında “nahv” (=benzer) veya “gibi” sözünü karşılayan birbiri üstüne şu (:) iki nota konulmuştur. Buna da *Muntahab*'da “nokatayn” (=iki nokta) adı verilmiştir.

Anılan iki nokta aktarma yapılan yerlerde söylenen sözün önüne konmuştur.

Bir sözün bir söze yargı bakımından veya anlam bakımından eşit olduğunu göstermek üzere şu (=) iki çizgi konulmuştur ki bu işareten sonra gelen, önünde yer alanla eşit demektir. Arapça ile onun çevirisi arasında ise “ya‘nî” (=demektir) yerine geçer.

Soru anlamı taşıyan cümlelerde şu (?) işaret bulundurulmuştur. Şu (!) işaretin bir tanesi ünlemi gösterirken, şöyle iki tanesi (!!) şaşkınlık göstermek üzere kullanılmıştır.

Bunun gibi işaretlere Arapça cümleler için pek çok ihtiyaç vardır. Arapça'nın yazılmasında ve Arapça yazı basılmasında işaretler göz ardı edilmemelidir.

Ünlem edatlarının kullanılmadığı yerlerde, ünlem anlamının belirlenmesi ve ünlem edatı hemze (´)'nin bulunduğu yerde bu hemzenin soru anlamı veren hemzeden ayrılması bu işaretlerle birdenbire oluşarak okuyucuyu kafa karışıklığından kurtarır.

Bir sözü anlatırken araya bir ya da birkaç cümle girerek söyleyen ile söylenenin arası uzadığında şaşıp kalan zihinleri şu (:) iki nokta anlatılmak istenene ne güzel yaklaştırır ve ulaştırır.

Bakınız (mâ) lafzı edatlar bölümünde geçtiği üzere yasaklama, soru sorma, bağlama, şart koşma, zaman mastarı ve zaman anlamı taşımayan mastar gibi beş altı çeşittir. Her birinin kendine göre anlamı vardır, oysa yazımı hepsinde de birdir. Şimdi, bir cümlede (mâ)'yı gören kimse onun hangi anlamının anlatıldığını nasıl bilebilsin. Cümleden ipuçları yoluyla anlamak oldukça ustalık ister.

⁶⁸ “ŞİNASI, *Şair Evlenmesi*'nde noktalama işaretlerinden yalnızca üçünü, bunların ne mânâ ifâde ettiğini de izah ederek kullanmıştır. Sahne direktifleri, kendi ta'rifine göre, “hâli ta'rif eden ifadeler parantez () işareti içine alınmıştır; tire – işareti söz başına delâlet eder; nokta · sözün nihayetine alâmet olur” izahatını veren müellif, nokta işaretini icab eden cümlelerin sonunda değil, şahıslara ait konuşmaların sonunda kullanmıştır. ” Fevziye Aptullah TANSEL, ŞİNASI, *Şair Evlenmesi*, s. 23 Ek. “Lugatler, İzahlar ve Nüs-ha Farkları”.

Noktalama ile ilgili tartışmalarda noktalamanın sözlü dilin bütün özelliklerini yansıtamadığı konusuna değinildiği de görülür. *Yazım Kılavuzu* 2008 baskısında noktalama işaretlerinin kullanıldığı yerler “[d]uygu ve düşünceleri daha açık ifade etmek, cümlelerin yapısını ve duraklama noktalarını belirlemek, okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak, sözün vurgu ve ton gibi özelliklerini belirtmek” olarak verilmiştir.

Noktalama işaretlerinin üzerine yüklenen bütün bu görevleri ne derecede yerine getirebildiği de tartışılmıştır. “Yazılmış metinlerin içerisinde yazı biçimine çevrilemeyen konuşma dili özellikleri [olduğu] veya buna karşılık yüksek sesle sunulamayan yazı dili özellikleri [bulunduğu]”⁶⁹ bir gerçektir. ÖZÜNLÜ, konuşmaların yazıya aktarıldığında yazıdaki görünenle işitilen arasında fark olduğunu, bunun da harflerin sesleri sesbilimsel olarak değil, sesbilgisel olarak simgelemesinden kaynaklandığını söyler. Yazı dilinde parçalarüstü öğelerin gösterilemediğini de belirtir.⁷⁰ Yine de duygu ve düşüncelerin açık ve anlaşılır bir yolla yazıda gösterilebilmesini sağlamak üzere noktalama işaretleri kullanılır. Bunun yanında yazılı anlatım uygun işaretlerle ne kadar yerli yerinde noktalanırsa noktalansın, iletilenler okuyucunun harfleri, boşlukları, noktalamaları doğruya en yakın bir şekilde yorumlamasına bağlı kalmaktadır. Noktalama işaretleri dışında, başlık biçimleri, yazı tiplerindeki (Arial, Times New Roman, Verdana...) değişiklikler, fontların **kalınlık**-incelik-*eğiklik* gibi özellikleri, satırlar arası boşluklar, paragraflama, girintili yazma, paragraflar arası boşluk bırakma gibi yazı düzenleri de okuyucuyu yönlendirmektedir.

Yazıda tonlama-noktalama ilişkisini ele alan NUNBERG bu konuda “tonlama[nın], yazı alanında tam anlamıyla temsil edileme[yeceği] tam tersine [yazı dilinin] bir metinde yüksek sesle her ne okunabiliyorsa, ondan ibaret sanıl[dığı]” görüşünü aktarmıştır.⁷¹ Yazılı metni tonlamasına uygun okuma, kişinin tecrübeleriyle ilişkilidir. Savaşa gitmekte olan askerlerin “Allah Allah” dedikleri ve bu seslerin ünlem ifadesi olduğu farz edildiğinde, ünlem işareti ile yazıda “Allah Allah!” şeklinde görünen bu sözün, bağlama göre, iki şekilde yorumlanabileceği söylenebilir: Askerler bu savaşın niçin çıktığı konusunda kararsız oldukları için “Tuhaf, durduk yerde niye bu savaş çıktı ki?” anlamıyla gayet mülayim bir ses tonuyla, şaşkınlık ifadesi olarak “Allahallah!” demiş olabilirler. Bundan başka, savaş heyecanı içinde karşı

⁶⁹ Geoffrey NUNBERG, *The Linguistics of Punctuation*, s. 3-4

⁷⁰ Ünsal ÖZÜNLÜ, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, s. 161.

⁷¹ Geoffrey NUNBERG, *The Linguistics of Punctuation*, s. 6.

tarafa korku verecek yükseklikte ses tonuyla haykırarak “Allah, Allah!” demiş olabilirler. Yazar her ne anlatmak istemiş olursa olsun, ifadesini sözlü olarak ulaştıramayacağı için, okuyucu istediği gibi yorumlamakta serbest kalacaktır. Böyle bir sözün bağlamdan kopararak noktalanmasını, ya da yazının dillendirilmesini istemek yersiz olacaktır. Bu durumda okuyucu yazılmış metni, tecrübelerinden hareketle seslendirecektir.

Noktalama işaretleri ile ilgili olarak yazarların serbest bırakılması ve kurallara uyma konusunda esnek olunması da savunulmaktadır. Usta yazarların noktalama kurallarını zorlayan kullanım şekilleri onların kendilerine has yazım tarzları olarak görülür.⁷² Noktalamanın esnek olmasını savunan GENCAN, noktalama işaretleri için saydığı kuralların yaygın kullanışlardan çıktığını; yazarların anlatacağı anlama göre, cümleye katacağı duyguya, sese göre işaretlerde değişiklik yapabileceğini söyler; ancak, genç yazarların “kökleşmiş kurallara” uymalarını ister.⁷³

Noktalama ile ilgili tartışmalardan biri de noktalama işaretlerinin kullanılmasında birlik ve tutarlılık konusudur. Noktalama işaretlerinin bazen yerli yersiz kullanıldığı da bir gerçektir. Bazı noktalama işaretleri anlamı aydınlatıldığı halde, bazı kullanışlar sadece alışkanlıktan, bazıları ise tamamen yazarın felsefi okumalarından etkilendiği akımlardan kaynaklanmakta, noktalama yazı içinde tutarlı olduğunda genel kurallara uymasa da “yazarın üslubu” olarak görülmektedir.⁷⁴ Noktalamada esas olan eser içinde tutarlı olmaktır. Noktalama konusunda ne ülkeler arasında ne de bilim alanları arasında birlik vardır: İş dünyası farklı kurallar geliştirmiş, fen bilimlerinde noktalama farklı kullanılmış, beşerî bilimlerde değişik noktalama kuralları oluşturulmuştur.⁷⁵ Yazarlar ve şairler de kendilerine göre noktalama üslubu geliştirebilmektedir.

Noktalama işaretlerinin bir metin içindeki yazımı bütün bilim alanları, iş dünyası yazışmaları ile günlük kullanımda olduğu gibi bilgisayar kullanıcıları için de önem arz etmektedir. Noktalama işaretlerinin yazımı konusun-

⁷² Emel KEFELİ, “Oruç ARUOBA’da Bir Üslup Özelliği Olarak Noktalama İşaretleri”: *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Pegem A Yayıncılık Uluslararası V. Dil, Yazın, Değiş Bilim Sempozyumu (24-25 Haziran 2005) Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Değişbilim Yazıları*, 2006, Cilt II, s. 569-574.

⁷³ Tahir Nejat GENCAN, *Dilbilgisi*, (1971) s. 468.

⁷⁴ Emel KEFELİ: “Oruç ARUOBA’da Bir Üslup Özelliği Olarak Noktalama İşaretleri” *Uluslararası V. Dil, Yazın, Değiş Bilim Sempozyumu*, s. 569-574.

⁷⁵ Geraldine WOODS, *Webster’s New World Punctuation*, s. ix.

da kural kitaplarında birlikten söz edilebilir. Bu konuda TDK *Yazım Kılavuzu*'nda⁷⁶ “nokta, virgül, noktalı virgül, iki nokta, üç nokta, soru, ünlem, tırnak işaretleri, yay ve kesme” işaretlerinin “ait oldukları kelimelere bitişik olarak yazıl[dığı]” ve “kesme dışındaki işaretlerden sonra bir harf boşluğu ara veril[dığı]” belirtilmiştir. Hemen hemen bütün yazım kılavuzları bu konuda aynı fikirdedir. Ancak hem tek tırnak hem de çift tırnak işaretlerini ikiye ayıran bazı dilbilimciler bunlardan ilkinde açma tırnağı ikincisine de kapatma tırnağı demektirler. Bu durumda açma tırnağı kendinden sonra gelen kelimeye, kapatma tırnağı da kendinden önce gelen kelime veya noktalama işaretine bitişik yazılır. Kısa çizginin yazılışı da öbür işaretlerden farklıdır.

Yazı dili İspanyolca olan ülkelerde noktalama işaretlerinden ikisi (ünlem ve soru işareti) hem cümle başına hem de sonuna konmakta, cümle başındaki işaret ters (¡...!) (¿...?) yerleştirilmektedir:

¡Soy Caperucita te vengo! a hacer compañía
 ¡I am LRRH I am coming! to visit you
 ¿el lobo qué llevas adentro de esa canasta?
 ¿the wolf what are you bringing in this basket ?⁷⁷

Noktalama konusunda oluşmuş yaygın bir kural da, noktalama işaretlerinden iki tanesinin art arda kullanılmayacağıdır. Bununla ilgili ayrıntılı kurallar yeri geldikçe ele alınmıştır.⁷⁸ Bu kurala uyulduğu pek söylenemez.

Batıda yazının gelişmesi sırasında eski kaynaklarda kelimeler arasında boşlukların bulunmadığı, kelimelerin birbirine bitişik yazıldığı görülmektedir. Bu, eski metinlerin okunmasını, anlaşılmasını ve yorumlanmasını zor-

⁷⁶ TDK, *Yazım Kılavuzu*, Ankara ²⁵2008, s. 32.

⁷⁷ Emilia FERREIRO – Clotilde PONTECORVO: “Managing the written text: the beginning of punctuation in children’s writing”, *Learning and Instruction* 9 (1999), s. 554.

“¡Ben kırmızı başlıklı kız, geleceğim! Seni ziyaret etmeye”

“¿Kurt, bu sepette ne getiriyorsun?”

(Noktalama işaretlerinin asıl dilindeki kullanılış yerlerini gösterebilmek için kelime-kelime çeviri yapılmıştır.)

⁷⁸ Karşılıklı konuşmalara yer verilen eserlerde, soru ve ünlem, ünlem ve üç nokta, soru işareti ve üç nokta işaretleri bir arada kullanılabilmektedir. Tırnak, çift tırnak, yay, köşeli yay ve bunların içinde dışında yer alan işaretler iki işaretin yan yana durabildiğini gösterir. Karikatür balonlarında ve karikatürlerin altındaki yazılarda noktalama işaretlerinin birden fazla kullanıldığı görülmektedir. Hatta bu konuda kurallaşmaya gidiş olduğu söylenebilir. Bu konu yan yana kullanılan işaretlerin geçtiği bölümlerde ele alınmıştır.

laştıran bir sorundur. Metin okuma işini yapan uzman okuyucuların, eski metinleri, kendi anladıkları şekilde işaretlemesinin de noktalamayı doğurduğu belirtilmektedir.⁷⁹ Türkçede noktalama işaretlerine ele geçen ilk yazılı eserlerde rastlanır. Türkçede kelimelerin bitişik veya ayrı yazılması sorunu yazım kılavuzlarının ele aldığı önemli bir konudur. Göktürk yazıtlarında kelimelerin ve bazı eklerin birbirinden üst üste iki nokta işaretiyle ayrıldığı bilinmektedir. Uygur harfli Maniheizm ve Budist metinlerde noktalama işaretleri kullanıldığı; gerek İslam öncesine ait Uygur harfli metinlerde gerekse İslamiyetin kabulünden sonraki Arap ve Uygur harfli metinlerde kelimeler arasında boşluk bırakıldığı, manzum eserlerde ise mısralar arasında boşluk bırakıldığı görülmektedir. Avrupa’da Arap harfleriyle Türkçe basılan bazı eserlerde de noktalama işaretlerine rastlanmaktadır.⁸⁰

Batı tarzı noktalama işaretlerini eksiksiz kullanma geleneğinin 1896’da Edebiyat-ı Cedîdecilerle gerçekleştiği, şiirde TEVFIK FİKRET [1867-1915]’in, düzyazıda Halit Ziya UŞAKLIGİL [1886-1945]’in noktalama işaretlerine çok önem verdikleri söylenmektedir.⁸¹ Arap harfli Türkçe metinlerde noktalama işaretleri kullanılmasa da yazının anlaşılır olabilmesi için değişik düzenlemeler, süslemeler yapıldığı görülür. Bunlar (şiir metinlerinin sütunlu olması, düzyazı metinlerinde başlıklar dışında alıntılarının farklı renklerde yazılması vs.) yanında Türkçenin kendine has özellikleri (çekimli fiillerin sonda olması, soru kelimelerinin soru anlamı vermesi, ünlem cümlesinin kendine has özellikleri vs.) batı tarzı noktalama kullanılmamasını açıklamakta yardımcı olur. Arap harfli Türkçe metinlerde görülmeyen bir noktalama şekli de *Kur’an-ı Kerîm*’in, noktalama yerini tutan *durak harfleri*dir. *Kur’an*’ın doğru okunup anlaşılabilmesi için noktalama işaretleri yerine harfler kullanılmış; ayetlerin doğru okunması, doğru anlaşılması ve yorumlanabilmesi için okuyucuya yol gösterilmiştir.⁸² Bu da bir çeşit noktalama’dır; fakat Türkçe metinlerde bunlara rastlanmaz.

Yazıda noktalama işaretlerinin görevlerini değişik yollarla üstlenen *eğik yazı*, ***kalın yazı***, *altı çizili yazı* gibi yazı değişkenleri vardır.

⁷⁹ Emilia FERREIRO – Clotilde PONTECORVO: “Managing the written text: the beginning of punctuation in children’s writing”, *Learning and Instruction* 9 (1999), s. 544. (Araştırmacılar bunu PARKES’ten aktarmışlardır.)

⁸⁰ TÜRE, Fatma - KUT, Turgut: *Yazmadan Basmaya*, s. 19.

⁸¹ Tahir Nejat GENCAN, *Dilbilgisi*, s. 459, §549.

⁸² Tayyar ALTIKULAÇ, “Secâvendî” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 36, s. 268; Ahmet Faruk GÜNEY, *Kur’an Tercümelerinde Anlam Sorunu*, s. 75-87.

Ayrıca, okumakta olduğunuz paragrafın yazılışı gibi, paragrafların öbür paragraflara göre daha içte ve küçük puntolarla yazılması, tırnak işaretinin görevi olan alıntı aktarmanın yerine geçebilmektedir.

Bu değişkenler ve bunların uygulanmasındaki kolaylıklar ileride bazı noktalama kurallarının değişmesini, büyük harf kullanma gibi kuralların tartışılmasını sağlayabilir; bazı kuralların gereksiz hâle gelerek kullanımdan düşmesine sebep olabilir.

Noktalama işaretlerinin yazım kılavuzlarında ve noktalamayla ilgili eserlerde sınıflandırıldığı görülür: Bunlar, *söz dizimi ile ilgili işaretler* (nokta, virgül, noktalı virgül, iki nokta, üç nokta, soru işareti, ünlem işareti); *yardımcı işaretler* (birleştirme çizgisi, çizgi, noktalı çizgi, tırnak, parantez, köşeli parantez, kesme)⁸³; *cümleyi başlatma-bitirme işaretleri* (nokta, soru, ünlem, üç nokta); *cümle içinde mantıklı ayırma veya yan yana dizme işaretleri* (iki nokta üst üste, virgül, noktalı virgül ve çizgiler); *dizi oluşturma veya yazıyı düzeltme, düzenleme işaretleri* (yay, köşeli yay, çift tırnak, tek tırnak, eğik çizgi).⁸⁴

⁸³ Mertol TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986.

⁸⁴ Huda Smitshuijzen ABIFARES, *Arabic Typography*, s. 104.

3 NOKTALAMA İŞARETLERİ

Bu bölümde noktalama işaretlerinin kuralları ele alınmıştır. Her işaret için başvuru kitaplarında sıralanan kurallar incelenmiş, kural eksiklikleri ve yanlışlıkları ele alınmış, sorunlu örnekler gözden geçirilmiştir. Doğru kullanım örnekleri ile bu kullanışlardan çıkarılan kural tekliflerine yer verilmiştir.

Türkçe yazım kuralı kitaplarında ve dilbilgisi kitaplarında noktalama işaretlerinin kullanılacağı yerlerle ilgili kurallar yazım kurallarının arkasından madde madde sıralanmıştır. Bazı kılavuz kitaplarda ise işaretlerin kullanıldıkları yerlere göre sınıflandırıldığı görülür. İşaretin kullanıldığı yerleri esas alan başlıklar altında sınıflandırılması öğreticilik açısından daha kullanışlıdır. Bundan dolayı bu çalışmada işaretlerle ilgili kurallar alt alta sıralanmak yerine başlıklara dönüştürülmüştür.

Kılavuz kitaplar kuralları sıralayıp geçse de öğretimde bu kuralların olduğu gibi yazdırılarak veya okutulurken kullanılması yeterli olamaz. Kılavuz kitaba başvuran kişinin kuralların mantığına dair bilgiden yoksun olmaması gerekir. Daha önce incelenen çalışmalarda, kuralların kural olma mantıklarına değinilmediği görülmektedir. Ders kitaplarında ve öğretim amaçlı kılavuzlarda da bu konu eksik bırakılmış, kılavuzların verdiği örnekler, olduğu gibi aktarılmıştır. Hatta örnekler kısmen değiştirilip alınırken hata yapıldığı da araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir.⁸⁵ Kılavuzlarda karşılaşılan bir sorun, konu edilen işarete odaklanıldığı için diğer noktalama işaretlerinin özensiz kullanılması sorunudur. Noktalama savurganlığı da bir sorun olarak görülmelidir. İşaretin kullanış mantığı kurallaştırılırken, mantık dışı kullanışlar noktalamanın ciddiye alınmaması sonucunu doğurmaktadır.

⁸⁵ Mahir KALFA, *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri...*, s. 198-243.

3.1 NOKTA

Kalemin kağıda değdiği anda oluşturduğu benek, noktadır:

Nokta anlatılmak istenenleri sırasıyla vermeyi sağlayan sözlerin sınırlarını gösterir. İnsanlar anlatmak istediklerini söze döktüklerinde, sözleri bir dizi hâlinde sıralayarak konuşur veya yazarlar. Anlatılanlar kopuk kopuk değil, birbiri ardınca düğümlenmiş ip dizileri gibidir. Eskilerin tabiriyle söz bir ip, kelimeler de ipe dizilmiş inciler olarak görülebilir. Göze hoş gelecek şekilde ipe dizilen inciler güzel bir gerdanlık oluşturabilir. Sözleri çizgi olarak düşünmek de mümkündür. Bu durumda ipteki düğüm yerleri çizgilerin birbirlerini kestikleri yerler olur.⁸⁶

Birbirine bağlı olmayan dizileri aynı dili konuşan herkes kolaylıkla ayırabilir, tıpkı gören her gözün birbirini kesmeyen çizgileri ayırabildiği gibi. Aşağıya günlük konuşma dilinden sözler alınmıştır:

- (i) *bugün çok neşeliyim*
- (ii) *biz de dana eti seviyoruz*
- (iii) *Mehmet'i okula götürür müsünüz*
- (iv) *iki kere iki dört eder*

Yukarıdaki sözler çizgilerle gösterilse, bu sözlerin birbirine bağlanmamış inci tanelerine veya birbirini kesmeyen çizgilere benzediği görülür:

- (i) _____
- (ii) _____
- (iii) _____
- (iv) _____

⁸⁶ “Nokta (< Ar. Nukta ‘benek, zerre’, ‘bir şeyi benek benek yapmak, damla(t)mak, hediye etmek, bölüştürmek) iki doğrunun kesiştiği yerde bulunan çok küçük boyutlu uzay ögesi, az çok belirli çok küçük işaret; yazı işareti, ayırt edici işaret, özel işaret olarak kullanılan çok küçük yuvarlak; belirli yer, bölge; bir şeyle belirlenen soyut an, yer; tek bir nöbetçinin bulunduğu yer anlamlarına gelir. Arapçada rakam olarak sıfırı ifade eder; hiç, yok anlamındadır. Bilimde sanatta özel anlamlar yüklenir. ” Üzeyir ASLAN, “Osmanlı Şiirinde ‘Nokta’” *Gizli Diller ve Şifreler*, s. 294.

Yukarıdaki sözleri birbiri ardınca dizmek de mümkündür:

bugün çok neşeliyim biz de dana eti seviyoruz Mehmet'i okula götürür müsünüz iki kere iki dört eder.

Bu durum çizgilerle şöyle gösterilebilir:

Art arda dizilmiş olsalar da bu sözler arasında herhangi bir bağ yoktur. Bu yüzden birbirini kesmeyen çizgilere benzemektedirler. Bir ipe dizilmiş ve bir biri ardınca sıralanmış inciler...

Yukarıdaki sözler sıralanırken aralarına hiçbir noktalama işareti konmamıştır. Her söz kendi içinde anlamlıdır. Bu sözler arasında anlam bağı yoktur. Sözler, anlamlı birlikler halinde olduklarından, işaret kullanılmasa da birbirinden kolayca ayrılabilir. Oysa günlük konuşma ve yazışmalarda art arda dizilen sözler, birbirini kesen çizgilerin oluşturduğu aşağıdaki şekle benzer:

Birbirini kesen çizgiler, kesiştikleri yerde nokta oluşturmuştur. Çizgiler, birbirine bağlı sözleri kesişerek göstermektedir. Aşağıya buna uygun bir yazı alınmıştır:

Bugün çok neşeliyim. Hiçbir şeyin neşemi söndürmesini istemiyorum. Hayat hep böyle sevinç içinde geçse ne güzel olur Allahım! Dün biraz hüznüydüm. Şimdi dünü niye andım ki? Yeniden o üzüntüyü yaşamaya dayanamam. Bugün karamsarlığa yer yok, dünü sildim hayatımdan. Oh be, yaşamak ne güzel şeymiş.

Çizgilerin eğikliği veya düzlüğünde anlam inceliği oluşturulmaya çalışılmamıştır. Bu sözleri temsil eden çizgiler aşağıdaki gibi de olabilirdi:

İlk söz ile ikinci söz arasındaki anlam bağı, zamanı gösteren *bugün* ve konuşanın ruh halini gösteren *neşe* kelimeleri sağlamaktadır. İkinci cümle ile üçüncü cümle arasındaki bağı ise *böyle* kelimesi sağlamıştır. Konuşan kişi *dün* kelimesi ile ruh halindeki değişimi anlatmak üzere zamanda geriye

gıtmiş, böylece üçüncü cümle ile dördüncü cümle arasında bir kesişme noktası oluşturmuştur. Öbür sözlerin birbirine bağlandığını görmek aynı dili konuşanlar için pek de zor olmayacaktır.

Çizgiler birleşip tek bir çizgi olarak devam ettiğinde birleştikleri kavşakta yine bir nokta oluşur:

Yukarıdaki çizgiler aşağıdaki sözleri göstermek üzere çizilmiştir:

1.

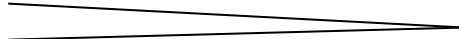
Ahmet'in iki kardeşi vardı. Biri elektrik mühendisliğinde okuyordu hatırladığım kadarıyla. Öteki ile ilgili hiçbir bilgim yok.

2.

Bugün günlerden çarşamba. Ta eskiden beri Çarşamba günleri Isparta'da halk pazarı kurulur. Haydi pazara gidelim.

Yukarıya çizilen çizgiler, noktanın nereye konması gerektiğini göstermektedir. Nokta çizgilerin kesiştiği veya kavuştuğu yerde kendiliğinden oluşmakta, dolayısıyla yerini kendisi belirlemektedir.

3.

Ben kitap okurken Süleyman uyuyordu.

Yukarıdaki sözde iki farklı işin aynı zaman aralığında yapıldığı anlatılmaktadır. Anlatılanın bittiği yere yine nokta konmuştur.

Günlük konuşmalarda ve yazışmalarda kullanılan sözler, birbirini keserek veya birbirine kavuşarak sürdürülür. Her söz kendinden önce veya sonra gelen söze hatta hem önündeki söze hem de arkasındaki söze bağlıdır. Nokta, bağlama yerlerini gösteren düğümlere de benzetilebilir.

Konuşurken ve yazarken birbiri ardınca sıralanan sözler, birbirine karışmasın diye, kesilerek verilir. Kesme yeri konuşmada nefes almakla veya uzun soluklarla, yazıda ise nokta ile gösterilir. Konuşmadaki soluklanma yerleri, yazıdaki noktalardır. Bu durum yukarıda birbirini kesen çizgilerin kesişme yerlerinde oluşturdukları noktalar ile gösterilmiştir. Çizgilerin her biri ayrı bir sözü, ayrı bir anlatım birimini temsil etmektedir.

Anlatılmak istenenleri derli toplu, anlamlı birlikler halinde sunan sözler yazıda cümle olarak görünür. Nokta işareti, anlatılmak isteneni kesme, bitirme veya cümleye son verme işaretidir. Yazar söylemek istediğini söyleyip bitirdiği yere nokta koyar.

Nokta bir yargıyı öbüründen keskin biçimde ayırır.

Çekimli bir fiille son bulsun bulmasın hüküm bildiren söz birliğinden sonra nokta konur.⁸⁷

Bilgi veya emir veren, yasaklayan, haber veren veya tasarı belirten; bir duyguyu anlatan, tavsiyede bulunan, bir şeyler teklif eden, bir şeyleri farz eden, tahmin, kuşku, kesinlik, önyargı... kısacası herhangi bir iletiyi aktaran tamamlanmış bir cümlenin sonuna nokta konur.

3.1.1.1 Noktanın tarihi

Bu işaret farklı şekillerle de olsa hemen her dilde değişik amaçlarla kullanılmıştır. Keşfedilen ilk ve en basit noktalama işaretidir. Antik çağda *distinctiones* adı verilen ve cümle bölümlerini ayırmaya dayalı noktalama sistemi kullanılmıştır. Bu sistemde yer alan noktalar (*punctūs*) satırın değişik yüksekliklerine konur, buna göre adlandırılır. Anlam bütünlüğü olan bir cümlecikten sonra veya tamamlanmamış yargı sonrasına kısa süreli duraklamayı göstermek üzere *subdistinctio* adı verilen işaret; *colon* adı verilen cümle bölümünden sonra daha uzun soluklanma yerini göstermek üzere bir harf yüksekliğinin ortasına denk gelen yere veya anlamın tamamlandığı ama yargının henüz tamamlanmadığı yere konan *media distinctio*; cümlenin tamamlandığı yere son duraklamayı göstermek üzere biraz daha yüksekte konan noktaya da *distinctio* adı verilir.⁸⁸ Bu noktaların kısmen yedinci yüzyıla ait eserlerde de görüldüğü söylenmektedir. Bu işaretlerin Isidore of Saville [560-636] tarafından yeniden düzenlendiği ve *subdistinctio*'yu *virgül* (comma) ile *media distinctio*'yu *iki nokta üst üste işareti* (colon) ile, *distinctio*'yu da *nokta* (periodus) ile değiştirdiği; bütün bu değişiklikleri yeni nesil okuyucuların işini kolaylaştırmak için yaptığı bilinmektedir.⁸⁹

⁸⁷ Mertol TULUM, *Yeni İmla Kılavuzu*, s. 42. Bu kitapta kural için “Bugün hava açık. Sen de git. Hayır. Devam etsin. Bu gece çalışmayacağım, çünkü çok yorgunum.” cümleleri örnek verilmiştir.

⁸⁸ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 21-22.

⁸⁹ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 303-304

Türkçenin yazılı dille ifadesi boyunca *anlatımı bitirme, kesme* işini üstlenen değişik şekillerde işaretler kullanılmıştır. GABAIN, Uygur metinlerinde nokta, iki nokta ve az da olsa ikiden fazla nokta kullanıldığını, bu işaretlerin iki cümle arasında yer almasına rağmen çoğu zaman hiçbir işarete yer verilmediğini, bazen de eşit iki cümle arasında yer aldığını; Mani metinlerinin öbür metinlerden noktalarının kırmızı olmasıyla ayrıldığını belirtmiştir.⁹⁰ Mani metinlerinde nokta kırmızı bir daire içinde de yer alabilir.⁹¹

Eski metinlerde kullanılan değişik işaretler bazı yerlerde göze hitap eden süslemeler gibi durmakta ise de çoğu zaman anlatımı kesmek için kullanılmıştır. Bazı manzum metinlerde mısra aralarında ayırıcı olarak kullanılan işaretler de vardır. Cümle sonlarına denk gelen kelimenin son harfi satır sonuna dek uzatılarak da beytin, cümlenin veya anlatılan bölümün bittiği işaret edilmiştir.

Osmanlıcada işarete *kâtı 'a*⁹² (=kesen) adı verilmiştir⁹³. Yazım kılavuzlarında nokta adıyla ve hemen hemen aynı kurallarla görünür.⁹⁴

Nokta genel ağ sayfalarının adreslerinde de önemli bir yer edinmiştir; www.meb.gov.tr adresinde olduğu gibi, adres birimlerini birbirinden ayırır. Ayrıca bilgisayar dosyalama düzeninde dosya adından sonra dosya uzantısını gösteren kısaltmanın önüne nokta konur, nokta konduktan sonra boşluk

⁹⁰ A. von GABAIN, *Eski Türkçenin Grameri*, s. 11. “Manihey alfabesi ile yazılan metinlerde noktalama Uygur alfabesindeki gibidir.” Talat TEKİN, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, s. 35.

⁹¹ Aylin KOÇ “Noktalama işaretlerinin tarihçesi” *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, s. 283.

⁹² ŞİNASİ'nin “nokta” adlandırması için bk. Aylin KOÇ “Noktalama işaretlerinin tarihçesi” *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, s. 285; ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. s. 28; Tahir Ken'an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43.

⁹³ “nokta” Ahmet Cevat EMRE, *Türkçe Sarf ve Nahiv...* s. 18

⁹⁴ AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **nokta** s. 17; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **nokta** s. 31; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü “İmlâ Kılavuzu”*, **nokta**, s. 39; Eğitim Yayınları *Yazım Kılavuzu*, **nokta** s. 27; GÖNÜLAL, *Noktalama*, “**nokta**” s. 3-14; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **nokta**, s. 53; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, s. XLII - *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ³1948, s. XLII; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ⁷1962, **nokta** s. XXV; KARATAŞ, *Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama*, **nokta**, s. 22; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **nokta** s. XXIV; SANDER, *Bütün Okullar İçin Yeni İmlâ Kılavuzu*, “**nokta**” s. 235; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, **nokta** s. 42; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, **nokta** s. 33; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, s. 54-57.

bırakılmaz (tez.docx, tez.ppt, tez.pdf, tez.mp3 gibi). Burada nokta, dosya adının tamamlandığını göstermektedir.

Almancada “punkt”, Fransızcada “point”, Amerikan İngilizcesinde “period”, İngilizcede ise “full point” (dolu nokta) veya “full stop” (tam durak) diye adlandırılır.⁹⁵

3.1.1.2 Noktanın cümlelerin anlamına etkisi

Noktanın cümlelerin anlamına etkisi ile öbür noktalama işaretlerinin etkisi farklıdır. Nokta öbür noktalama işaretlerine göre daha tarafsız bir etki taşımaktadır.⁹⁶ Aşağıda verilen karşılıklı konuşma, uygun tonlamayla okunduğunda bu durum daha iyi anlaşılacaktır:

- *Adın?*
- *Ali.*
- *Ali?*
- *Ali!*

Yukarıdaki cümleler eksiltili cümlelerdir. Birinci cümle bir soru cümlesidir. “*Adınız nedir?*” sorusu vurgu yoluyla *adınız* kelimesine yüklenmiş, “*nedir*” kelimesi düşürülmüştür. Bu cümle konuşma diline ait bir cümledir. “*Adın*” kelimesinin sonuna yerleştirilmiş soru işareti ile okura, soru tonlamasıyla okuması konusunda ipucu verilmektedir. Bu soruya cevap olarak söylenen ikinci cümle, soruyu karşılayan kişinin kendi adını söylediğini gösterir. Üçüncü cümlede kelimeyi, şüphe anlamı yükleyen bir soru işareti izlemektedir. Bu işaret karşı tarafın verilen cevabı tam duyamadığını, duyduğu kelimenin doğru olup olmadığını onaylatmak istediğini gösterir. Son cümle ise aynı sorunun yeniden yöneltilmesinden dolayı muhatabın ruh halini veya sesin kuvvetini yansıtan bir ünlem işareti içermektedir. Konuşan kişinin sinirlilik ya da kendini duyurma isteğiyle sesini yükselttiği söylenebilir. Bu örneklerle göre nokta işareti, soru soran kişi veya cevap veren kişi hakkında öbür işaretlerin yansıttığı anlamları vermede daha az etkilidir.

⁹⁵ Bu adlandırmanın telgraf yazımında cümlelerin tamamlandığını göstermek için çıktığı da söylenmektedir (Julian BORGER, *The Guardian*, February 3, 2006) Ancak eski noktalama geleneğine göre işaretlerin okuyucunun nefes alma yerlerini gösterdiği dikkate alınırsa bu açıklama pek doğru görünmemektedir. Ortaçağ metinlerinin noktalamasında noktada uzun soluk duraklaması, noktalı virgüle noktaya göre biraz daha az ama orta derecede duraklama, virgül de ise noktalı virgüle göre biraz daha az soluk duraklaması eskiden beri öğretilen bir kuraldır.

⁹⁶ Geraldine Woods, *Webster's New World Punctuation*, s. 4.

3.1.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

3.1.2.1 Cümlelerin sonuna konan nokta sorunu

Bütün kılavuzlarda nokta için belirlenmiş ilk kural, bu işaretin cümle-
nin sonuna konacağı kuralıdır. Kural, *tamamlanmış cümlelerin sonuna ko-
nur* şeklinde de geçmektedir. *Yazım Kılavuzu*’nda ilk kural ve örnek cümle-
ler şunlardır:

Cümlelerin sonuna konur:

*Türk Dil Kurumu, 1932 yılında kurulmuştur.*⁹⁷

Saatler geçtikçe yollara daha mahzun bir ıssızlık çöküyordu.

1941 tarihli *İmlâ Kılavuzu*’nda ilk madde “[m]anası tamam olan b[i]r
cümlelerin sonuna konulur. Bundan sonra yeni başl[a]yan cümlelerin ilk harfi
büyük yazılır.” şeklindedir.⁹⁸

Amerikan İngilizcesinde (İngiliz İngilizcesinde de) noktanın cümleyi
kesip bitirme görevinde kullanılabilmesi için cümlelerin aktaracağı anlamı
tamamlamış olması şartı getirilmiştir.

Türk Dil Kurumunun 1941 baskısı *İmlâ Kılavuzu*’ndan 2008 baskısı
Yazım Kılavuzu’na kadar yazım kılavuzlarında görülen kural değişikliğinde,
noktanın cümle sonuna konan bir işaret olarak kullanılabilmesi için anlamın
tamamlanması temel alınmıştır. 2008 baskısı kılavuzda kural “*cümlelerin
sonuna konur*” şeklinde kısaltılmıştır.

Bu durum kılavuzları hazırlayanların, kılavuza başvuran kişiler hak-
kında dilbilgisinin bazı konularında orta seviye bilgi sahibi oldukları ön ka-

⁹⁷ Bu cümlede yer alan ve *Türk Dil Kurumu* öznesinden sonra konulan virgül herhangi bir
anlam karışıklığını gidermek için değil, vurgulamayı belirtmek ve özneyi cümlelerin geri
kalanından ayırmak için kullanılmıştır. Kullanılmasa da olur.

⁹⁸ TDK, *İmlâ Kılavuzu*, İstanbul ²1941: Millî Eğitim Basımevi. s. XXXIX-XLIV. Bu kılavuz-
da, noktalama işaretleri ile ilgili kuralların imla kuralı olarak görülmediğinden yazım kıl-
lavuzlarına alınmadığı, ancak gelen istekler üzerine kurallara ana hatlarıyla yer verildiği
notu düşülmüştür. Bu nota, kılavuzun yedinci baskısına kadar yer verilmiştir (*İmlâ Kıl-
lavuzu*, TDK, Ankara 1962, s. XXIV). Ömer Asım AKSOY’un sunuş yazısıyla ve *Yeni
Yazım Kılavuzu* adıyla çıkan sekizinci baskıda (Ankara 1975) bu not kaldırılmış ve nok-
talama işaretleri ile ilgili kurallara ayrıntılı yer verilmiştir.

bulüyle hareket ettiklerini göstermektedir. Noktalama işaretlerini yeni öğrenen küçük çocuklar *cümle*nin ne olduğunu, *cümle*nin sonunu, *tamamlanmış cümle*yi, *eksik cümle*yi, *eksilteli cümle*yi bilemeyebilirler. Bu durumda noktalama kurallarının öğretilmesine daha baştan sorunlu başlanmış olmaktadır. Noktanın cümle sonuna konacağı kuralı doğru bir kuraldır. Ancak dilbilgisi kurallarından habersiz kullanıcılar için bu bilgiyi kullanmak zordur; ön çalışma yapmayı, önceden bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir.

3.1.2.2 Cümle ve nokta

Türkçe bazı dilbilimciler tarafından fiil ağırlıklı bir dil olarak görülmektedir⁹⁹. Türkçede cümle, sonuna çekimli bir fiil veya bir cevher fiil getirilen bir isimle kurulur.¹⁰⁰ İsim ve isim soylu kelimelerin yüklem olduğu cümlelerde de ek fiil (-i) veya yardımcı fiil (et-, ol-...) kullanılarak yargı tamamlanmaktadır. Cümle'nin okuyucunun veya dinleyicinin zihninde tamamlanmasını isteyen kişiler cümlelerini yüklemsiz de kurabilirler:

Okumak, okumak, okumak... günlerdir tek yaptığı.

GENCAN, cümleden öge düşürülmesini ayrıntısıyla işlemiş, cümle'nin herhangi bir ögesinin düşürülebileceğini, bunun da anlatışta eksiklik bırakmadan yapılması gerektiğini belirtmiştir. GENCAN'a göre düşen ögenin anlamı öbür kelimelere siner, böylece de cümle'nin duygu ve imge değeri üstün olur. Soru cümleleri içeren karşılıklı konuşmalarda kısa cevaplar kullanılır ve bu cevaplarda cümle'nin bazı öğeleri sözün gelişinden anlaşılacağı için tekrarlanmaz.¹⁰¹

— *Niçin hazırlanıyorsun?... Nereye gideceksin?*
 — *Okula.*
 — *Kim Uyuyor?*
 — *Turgut.*
 — *Turgut neyi aldı?*
 — *Topu.*
 — *Turgut topu kimden aldı?*
 — *Yalçın'dan.*

⁹⁹ Fatma ERKMAN AKERSON - Şeyda OZIL , *Türkçede Niteleme*, s. 51.

¹⁰⁰ Ahmet TOPALOĞLU, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, s. 48.

¹⁰¹ Tahir Nejat GENCAN, *Dilbilgisi...* § 136-137. s. 166-169.

— *Turgut, Yalçın'dan topu aldı mı?*
— *Evet.*

GENCAN'ın sıraladığı bu cümleler “*Okula gideceğim*”, “*Turgut uyuyor*”, “*Turgut topu aldı*”, “*Turgut topu Yalçın'dan aldı*”, “*Evet, Turgut, Yalçın'dan topu aldı*” şeklinde tamamlanabilir. Bu cümlelerde görüldüğü gibi cümleden bazı öğeleri atarak yalnızca soruda vurgulananı söylemek, uzun soruya kısa cevap vermek konuşma dilinde sıkça başvurulan bir yoldur. Verilen kısa cevap, özünde bir cümle anlamı barındırmaktadır. Bu yüzden, tek kelimedenden oluşsa bile, sonuna nokta konmaktadır.

Türkçede yapısı bakımından cümle oluşturmeyen kelime birliklerinin sonuna da nokta konduğu görülmektedir. Göstermeye bağlı metin türlerinde dekor açıklamaları, sözlüklerde anlamın tamamlandığı yere, anlatmaya bağlı metinlerde yazarın anlatımı kesmek istediği yerlere nokta koyduğu görülmektedir.

3.1.2.2.1 Göstermeye bağlı metin türlerinde

Göstermeye bağlı metin türlerinde (ağlatı, güldürü, müzikli güldürü, kukla, ortaoyunu, meddah, karagöz...) gösterinin yapılacağı, olayın geçeceği mekâna ilişkin notlar, oyuncuların yerleriyle ve üst başlarıyla ilgili bilgiler, gösteriye eşlik eden yardımcı unsurları (ses, ışık, perde...) belirten açıklamalar tamamlanmamış cümlelerle verilebilmektedir.

Giriş Müziği.

Dekor:

Ön perdenin önü. Ön perdeyi yırtık çuvallar gerili bir paravana yahut ipe dizilmiş fanilalar, uzun konçlu donlar teşkil edebilir. **Sahne alınlığında Projeksiyon ekranı.** Giriş müziği biter bitmez, salonun arka kapısından Hidayet girer. Projektör ona döner. Hidayet raşitik, kambur bir çocuktur. Elinde kaba kağıda basılmış resimli şarkı metinleri vardır. Dilenci edası ve makamsız sesiyle şarkı söyleyerek sahneye doğru ilerler, bu metinleri iki-üç seyirciye uzatır.

(Haldun TANER, *Keşanlı Ali Destanı* s. 29)

Yukarıdaki parçada geçen “*Giriş Müziği.*” “*Ön perdenin önü.*” “*Sahne alınlığında Projeksiyon ekranı.*” gibi kelime birlikleri yapı bakımından cümle oluşturmadıkları halde oluşturdukları birlikle bir cümle anlamı taşımaktadır. Yazar, yazının öbür birimlerinden ayırmak üzere bu söz birliklerinin sonuna nokta koyarak anlatımını kesmiştir. Tiyatro eserlerinde oyunun

geçtiği mekânla ve dekorla ilgili açıklamalarda böyle bir yol izlenmektedir; bunun hem telif hem de tercüme edilmiş tiyatro eserlerinde tutarlı bir biçimde kullanıldığı görülmektedir:

*Horozu çok olan köyde sabah erken olurmuş. **Sineklidağ'da anarşi devri: Sefalet, Rezalet, Cinayet.***

Dekor:

*Üç kapıda helaların iç avlusu. Arka cephede helalar. Erkekler 00, Kadınlar 00 yazılı. Helaların ön tarafı bir çeşit bahçe gibidir. Şerif Hanım burada kırık saksılar, hatta oturak içinde sardunyalı yetiştirmiştir. **Erkekler kısmının duvarında bir para makinesi.***

(Haldun TANER, *Keşanlı Ali Destanı*, s. 36).

Niyazi — (*İçerden*) Alişimin kaşları kaare...

Şerif — (*O tarafa doğru*) Ulan hamam mı burası, gazel okuyorsun?

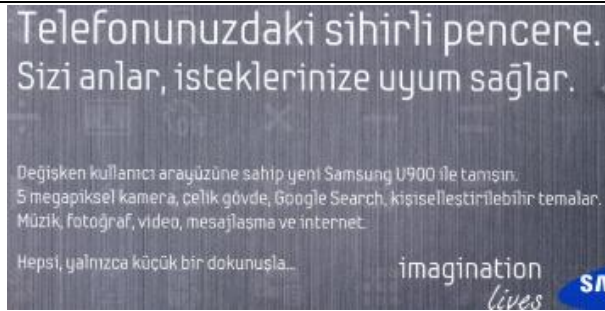
Niyazi — (*İçerden*) Parasınlan değil mi, şarkı da söylerim, gazel de okurum be...

Şerif — Ben de senin ceddine okurum. Kes sesini çek sifonu... (*Şarkı durur. **Bir sifon sesi.***)

(Haldun TANER, *Keşanlı Ali Destanı*, s. 37)

3.1.2.2.2 Gündelik metinlerde

Reklam metinlerinde anlatılanın kesilmek istendiği yerlerde cümlelerin tamamlanıp tamamlanmamasına dikkat edilmeden nokta kullanıldığı görülmektedir:

Telefonunuzdaki sihirli pencere.
Sizi anlar, isteklerinize uyum sağlar.

Değişken kullanıcı arayüzüne sahip yeni Samsung U900 ile tanışın.
5 megapiksel kamera, çelik gövde, Google Search, kişiselleştirilebilir temalar.
Müzik, fotoğraf, video, mesajlaşma ve internet.
Hepsi, yalnızca küçük bir dokunuşla...

imagination
lives **SA**

Telefonunuzdaki sihirli pencere.
Sizi anlar, isteklerinize uyum sağlar.
Değişken kullanıcı arayüzüne sahip yeni Samsung U900 ile tanışın.

5 megapiksel kamera, çelik gövde, Google Search, kişiselleştirilebilir temalar.

Müzik, fotoğraf, video, mesajlaşma ve internet.

Hepsi, yalnızca küçük bir dokunuşla...

(Atlas, Sayı 183, Haziran 2008, s.3)

3.1.2.2.3 Sözlüklerde

Sözlüklerde, kılavuz kitaplarda, açıklayıcı anlatımın kullanıldığı metin türlerinde kısa ve öz bilgi verilirken de tamamlanmamış cümle sonlarına nokta konduğu görülmektedir:

Acı (Amer): İştah açıcı ve hazmı kolaylaştırıcı.

Afrodisyak (afrodisiaque): Seks uyarıcı.

Analjezik (analgésique): Ağrı kesici.

Antipiretik (antipyrétique): Ateş düşürücü.

(M. Celal ÜLKEN, *Hipokrat'tan Bu Yana...*, s. 13.)

Bira Mayası

Faex Medicinalis. - (Saccharomycetaceae).

(...)

Fr. Lévure de Biere, Ing. Yeast, Ital. Lievito, Esp. Levadura.

(M. Celal ÜLKEN, *Hipokrat'tan Bu Yana...*, s. 17)

Yukarıya alınan parçalarda noktanın iki farklı görevde kullanıldığı görülmektedir: Sözlük metninde anlatımın bittiğini göstermek için, *demektir* anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu satırda geçen nokta cümle sonunu göstermektedir. İkincisinde *bira mayası* adlı bitkinin Latince adı verilmiş ve sonuna adın bittiğini göstermek üzere nokta konmuştur: *Faex Medicinalis*. Bundan sonra bitkinin ait olduğu ailenin adı yay içinde verilmiş, yine bunun da sonuna nokta konmuştur: *(Saccharomycetaceae)*. Kelimenin öbür dillerdeki karşılıklarının verildiği son satırda nokta iki farklı görevle kullanılmıştır: kısaltma yapmak ve anlatılanın bittiğini göstermek.

Bir sözlüğün *aba* maddesinden alınan aşağıdaki parçada noktanın sayılardan sonra sıralama yapmak için, anlam açıklamalarının sonunda cümleyi bitirmek için, anlam açıklamasına uygun örnek cümlelerin sonunu ve bu örneklerin alındığı eser sahibinin adının kısaltmasını, ayrıca adın bittiği yeri göstermek için kullanıldığı görülmektedir.

aba is. Ar. ‘abā’ 1. Yünden, dövülerek yapılan kalın ve kaba kumaş. 2. Bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük: *Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım.* “Abanın kadri yağmurda bilinir.” -Ata sözü. 3. s. Bu kumaştan yapılmış olan: *Aba terlik.* “Ayağında bir aba potur vardı.” -R. N. Güntekin. 4. Eskiden dervişlerin giydiği abadan yapılmış önü açık hırka. “Aba var, post var, meydanda er yok.” -Y. K. Beyatlı. (Bir kimseye) ~ **altından değnek göstermek** yumuşak görünmekle birlikte yine de gözünü korkutmak. ~ **gibi** (kumaş için) kaba ve kalın. ...
(TDK, *Türkçe Sözlük*, s. 1)

beşik ‘süt çocuklarını sallayarak uyutmaya yarayan küçük karyola’

~ Tkm *bışik*. – Özb *beşik*. – Krg *beşik* ‘salıncak, beşik’. – TatK *bışik*. – Blk *beşik*. – Nog *besik* ‘salıncak, beşik’. – KKlp *besik* ‘salıncak, beşik’. – Hak *pizik* ‘beşik, salıncak’. – Sag, Kaça *pezik* ‘beşik’. – Şor *pejik* ‘beşik’. – Tel *mejik* ‘tabut, mezar, beşik’. – Alt *pejik* ‘tabut’. – Yak *bisik* ‘beşik’.

Eski çağlardan beri kullanıldığını biliyoruz. Orta Türkçede beşik biçimi kullanılır. Eski Kıpçakçada da *beşik* olarak geçer.

< *beşi-* (~ *bışi-*) ‘sallamak’ + *-k* eki.

(Hasan EREN, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, s. 48)

Bir köken bilim sözlüğünden alınan yukarıdaki parçada *beşik* kelimesinin Türkçenin değişik lehçelerindeki karşılıkları ve anlamları verilmiştir. Kelimenin öbür lehçelerdeki şekilleri ve anlamı ile ilgili bilgi tamamlandığında nokta kullanılmıştır. Son cümlede kelimenin eski muhtemel şekli yay içine alınarak gösterilmiş, kökün anlamı tek tırnak içinde verilmiş, köke getirilen ek gösterilmiş ve yapı incelemesinin yapıldığı bu satırın sonuna incelemenin bittiğini göstermek üzere nokta konmuştur.

3.1.2.2.4 Kaynak göstermelerde

İlmî eserlerin kaynaklar bölümlerinde yer alan künyelerin sonuna da nokta konduğu görülmektedir:

EREN, Hasan: *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*: Ankara 1999, XXXIX+512 s.

Peter ZIEME: “Sīngqu Sāli Tutung-Übersetzer buddhistischer Schriften ins Uigurische”, *Tractata Altaica* Festschrift für Denis Sinor: Wiesbaden 1976, 767-775. s.

CLAUSON, Sir G., *An Etymological Dictionary of the Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972 (EDPT).

Sir Gerard CLAUSON: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*: London 1972, XLVIII+988 s. Oxford University Press.

Künyelerde nokta işareti künye sonuna konularak künyenin tamamlandığı gösterilmektedir. İlk iki künye sonunda geçen *sayfa* kısaltması (s.), s harfi ve bir nokta ile künye tamamlanmıştır. Kısaltma yapan nokta, künye sonuna denk geldiğinden art arda iki tane noktanın getirilmesine gerek duyulmadığı görülmektedir.

Metin içinde APA kaynak düzenini uygulayan ilmi araştırmalarda kaynakların gösterilmesinde yay içine alınan kısa künye kullanılır. Bu kısa künye ile esere gönderme yapılır. Göndermede yazarın soyadı, kitabın baskı yılı ve kitaptan alıntı yapılan sayfa numarası gösterilir. Alıntı aynen yapılmışsa yay içindeki gönderme alıntının sonuna yerleştirilir. Bazı eserlerde bu gönderme yayı'nın, bir paragrafın tamamı alıntılanmış olsa bile son cümle-nin noktasının önünde yer aldığı görülmektedir. Bu durumda sadece son cümle-nin alıntılanmış olduğu sanılabilir. Yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için gönderme, paragrafın sonuna yerleştirilmelidir.

Çizme, boyama ve inşa etme gibi faaliyetler, karmaşık süreçlerden oluşur. Çocuk bu çabaları sırasında, çeşitli öğeleri birleştirerek anlamlı bir bütün oluşturur. Seçme, yorumlama ve yenileme, bu faaliyetlerde dikkati çeken diğer işlemlerdir (Yavuzer, 1992, 12). Bu resimleri ilginç kılan; çocuğun bütün yaşantısını tanımaya yönelik çalışmalarda, dışarıya çıkan somut veriler olarak, çizgilerin içerde olup biten hakkında bazı ipuçları vermesi ve sanatsal gelişmeye ışık tutucu bazı davranışları kapsamasıdır. Bu sebeple çocuk resimleri, sanatçı, eğitimci, psikolog, terapist v.b. gibi bir çok değişik kesimlerden araştırmacının ilgi odağı olmuştur (Kırıçoğlu, 1991, 79).

(Enver YOLCU, "İlköğretim Çağı 7-15 ...", *Milli Eğitim*, s. 177)

Yukarıya alınan metinde iki tane gönderme yer almıştır. Bunlardan her ikisinin de noktanın önünde yer aldığı görülmektedir. Bu durumda alıntılanan veya yoruma kaynak olan eserden sadece son cümle için yararlanılmış anlamı çıkarılabilir. Oysa ilk gönderme önündeki üç cümle-nin, ikinci gönderme de önündeki iki cümle-nin kaynağına yapılmaktadır. Nokta işare-tine dikkat edildiğinde, sadece son cümlelerin belirtilen kaynaktan alındığını gösterecek şekilde kullanılarak yanlış yapılmıştır. Bu yanlış kullanışa sıkça rastlanmaktadır. Kapatma yayı'nın ardına nokta konursa, sadece son cümle-nin adı belirtilen eserden alıntılandığı, dolayısıyla önceki cümlelerin, künye-

si verilen eserden alınmadığı anlamı çıkar. Eğer anlatılmak istenen bu ise, gönderme noktanın içinde yer almalıdır. Eğer birkaç cümle alıntılanmışsa gönderme noktanın dışında yer almalı ve sonuna yine nokta konarak bir sonraki cümleden ayrılmalıdır.

3.1.2.2.5 Anlatmaya bağlı metin türlerinde

Anlatmaya bağlı metin türlerinde (hikaye, roman, masal...) konuşma dilini yansıtan eksik cümleleri kullanma, yazarların sıkça başvurduğu bir anlatım yoludur:

*Önce Eskişehir geçiliyor. Bir demir köprü geçiliyor. Tren yarış ediyor kendi gölgesiyle. Telgraf direkleri gitmiyor Mersin'e. **Çobanlar ve sürüleri. Bozkır. Kar örtüsü seyrelmiş yükseltiller en uzakta.***

(Necati TOSUNER, *Necati Tosuner Sokağı*, s. 46)

Bu parçada *çobanlar ve sürüleri* ile *bozkır* kelimelerinden sonra nokta konmuştur. Yazar anlatımını buralarda kesmiştir. Anlatmak istediğinin tamamlanmış bir cümle olup olmadığına bakmadan nokta ile anlatımını tamamladığını, bitirdiğini, kestiğini göstermektedir.

*Sarıkamışlıyım ben. **Hüseyin Hüsnü Şen.** Anam beni doğururken ölmüş.*

(Mustafa KUTLU, *Chef*, s. 26)

*Onun hayali bir ev almak. **Küçük müçük bir ev. Bir daire. Bizi kira köşelerinden kurtaracak bir yuva.***

(Mustafa KUTLU, *Chef*, s. 59)

*Kapıyı açıyor Refik Bey. Giriyoruz. **Geniş, ferah bir mekan. Duvarlar ahşap. Duvarlarda ne balıkçı ağı, ne tablo, ne süs. Tamamen çıplak. Ölçülü bir dekorasyon.***

(Mustafa KUTLU, *Chef*, s. 149)

Yukarıda da tamamlanmamış cümlelerin sonunda nokta görülmektedir: *Hüseyin Hüsnü Şen. Küçük müçük bir ev. Bir daire. Bizi kira köşelerinden kurtaracak bir yuva. Geniş ferah bir mekan. Duvarlar ahşap. Duvarlarda ne balıkçı ağı, ne tablo, ne süs. Tamamen çıplak. Ölçülü bir dekorasyon.* Bu cümleler bir veya birden fazla kelimedenden oluşmuş söz birlikleridir. Bu birlikler metnin öbür birimlerinden ayrılmayı gerektirecek anlam birliği oluşturmaktadır. Bunlar sırasıyla *Benim adım Hüseyin Hüsnü Şen'dir*, *Onun*

hayali küçük müçük bir ev almaktır, Onun hayali bir daire almaktır, Burası geniş, ferah bir mekandır, Duvarlar ahşaptır, Duvarlarda ne balıkçı ağı, ne tablo, ne süs vardır, Duvarlar tamamen çıplaktır, Buranın dekorasyonu ölçülü bir dekorasyondur cümlelerinin kısaltılmış biçimde söylenmiş şekilleridir. Bu yüzden sonlarına nokta konularak cümleler ayrılmıştır.

Kısacası nokta, tamamlanıp tamamlanmadığına bakılmaksızın anlatılmak istenenin bitirileceği yere konur. Kuralın bu şekilde düzeltilmesi yerinde olacaktır.

3.1.2.3 Alıntı cümlelerinde noktanın yeri sorunu

Bazı yazarlar başkasına ait sözleri alıntılarken sözü ikiye bölüp araya kelime sokma anlatışını tercih etmektedir. Alıntılanan söz tırnak içinde verilmekte sonuna virgül konulup tırnak kapatılmaktadır. Bundan sonra yazarın kelimeleri araya girmekte, sonra yeniden yarım kalan alıntı için tırnak işareti kullanılmaktadır: “aaa,” xxx “bbb.” Bunun üslup kaygısıyla yapıldığı söylenebilir. Ancak bu tip cümlelerde nokta asıl cümlelerin sonunda yer almalıdır.

Konuşmadılar da. Sadece seyrettiler onu. “Bacaklarını havaya kaldırın,” diye bağırdı arkadan biri. “Suları aksın.” Bu sözleri duyan bir görevli, duruma el koymanın zamanı geldiğini düşünerek, boğulmakta olan adama gerekli müdahaleyi yapmak üzere ön safa geçti.

(Oğuz ATAY, *Korkuyu Beklerken*, s. 25)

Yukarıdaki metinde geçen *bacaklarını havaya kaldırın,*” diye bağırdı arkadan biri. “Suları aksın.” cümlesi *arkadan biri bacaklarını havaya kaldırın, suları aksın diye bağırdı* şeklinde düz cümle haline getirilebilir. Yazar *biri* kelimesinden sonra nokta koyarak cümlelerin kalan kısmını (*suları aksın*) ana cümleden ayırmıştır. Bu durumda *suları aksın* sözleri *bağır-* fiilinden ayrılmış olur; dolayısıyla konuşan kişinin *suları aksın* sözünü bağırmadan söylediği anlaşılır. Metinde böyle bir ifade yer almadığına göre nokta yanlış konmuştur; burada nokta gereksizdir.

3.1.2.4 Soru işareti yerine nokta konması sorunu

Türkçede soru anlamı taşıyan cümlelerin sonuna nokta konabilir mi? Türkçede, cümlelere kendine özgü soru kelimeleri (ne, niçin, neden, nasıl, kim, hangi, kaç gibi) ile soru anlamı yüklenir. Bu kelimeler soru anlamını

taşıdıkları için, cümlenin sonuna nokta konsa bile cümle yine soru cümlesi olacaktır:

Niçin geldin?
Niçin geldin.

“*Niçin geldin?*” cümlesi, “*Niçin geldin.*” şeklinde noktayla bitirilmiş olsa da yine soru anlamı taşır. Buradaki noktanın veya soru işaretinin cümlenin anlamına bir katkısı yoktur. Her ikisi de cümleyi bitirme işini üstlenmiştir. Bu cümlede soru işareti yerine nokta konabilir görünse de bu doğru değildir.

Aşağıdaki cümlenin sonuna yerleştirilecek nokta veya soru işareti cümlenin anlamını değiştirir:

- (i) *Bu sorunu çözmek için ne kadar tecrübelisiniz.*
- (ii) *Bu sorunu çözmek için ne kadar tecrübelisiniz?*

Yukarıdaki birinci cümlenin sonuna yerleştirilen nokta “*ne kadar*” sorusunun anlamını soru olmaktan çıkarıp “*çok*” anlamına çevirmiştir. Böylece cümle sorun çözen kişinin bu işteki becerisine övgü niteliği taşımakta ve cümleye “*bu sorunu çözmek için çok tecrübeli biri olduğunuz belli oluyor*” anlamı yüklemektedir.

İkinci cümlenin sonuna yerleştirilen soru işareti ile cümleyi seslendiren kişi, sorunu çözmeye aday kişinin tecrübelerini merak etmekte, öğrenmek istemektedir. Bu noktalama işaretlerinin her ikisi de cümleye son verme, cümleyi kesip bitirme işaretidir; cümlenin sonunu gösterdikleri gibi anlamını da değiştirmekte, vurguyu etkilemektedir.¹⁰² Bu durumda soru işareti yerine nokta konamayacağı söylenebilir.

Yukarıdaki cümle değerlendirilirken sadece bu cümle üzerinden hareket edilmiştir. Oysa bir cümlenin noktalaması ele alınırken tek o cümle üzerinden hareket edilmemelidir. Noktalama işaretleri hem ait olduğu cümleye hem de cümlenin öbür cümlelerle birlikte oluşturduğu bağlama hizmet etmektedir. Burada, noktanın veya soru işaretinin yukarıdaki anlamları verecek şekilde kullanılışı bağlamından koparılmış bir cümle üzerinden değerlendirilmiştir. Oysa günlük dilden yazıya dökülmüş konuşmalarda veya öbür

¹⁰² Buna benzer bir örnek de Osman BOLULU tarafından verilmiştir (s. 14): “*Kötü müdür?*” “*Kötü müdür.*” İlk cümlede herhangi bir kişinin kötü olup olmadığı sorulurken, ikinci cümlede bir yönetici hakkında değerlendirme yapılmaktadır.

yazılı kaynaklarda noktalama işaretlerini gören okuyucu cümlelerin akışından cümlelerin hangi anlama geldiğini rahatlıkla anlayabilir. Noktalama, *anlamanın* çabuk ve doğru gerçekleşmesini sağlamak için yapılır, bağlama hizmet eden araç olarak görülmelidir.

3.1.2.5 Cümle içinde noktanın sorun oluşturmaları

Noktanın cümleyi bitirici özelliği ile sıra belirticisi olarak kullanılması çatışabilmektedir. Sayı adlarıyla birlikte *-ncI* eki yerine kullanılan nokta, bağlamından koparılmış bir cümlede sorun olabilir. Kısaltmalardan sonra kullanılan nokta ile cümleyi bitiren nokta da çatışabilir ve okurun yazılı metni anlamasını zorlaştırabilir. *Noktadan sonra büyük harfle başlanır* kuralı, hem *-ncI* eki yerine kullanılan hem de kısaltmalardan sonra kullanılan noktanın arkasından gelen kelimenin ilk harfinin yazımında karmaşaya sebep olmaktadır.

Türkçe söz derleme çalışmalarının bilgisayarda değerlendirilebilmesi için yazılım geliştiren ve bu yazılımın uygulanmasında karşılaşılan sorunları tespit edip çözüm teklifleri sunan ÇEBİ ve VARLIKLAR, Türkçe cümle içinde ve sonunda nokta kullanılması yüzünden bazı sıkıntılar yaşadıklarını söylemişlerdir. Araştırmacılar nokta ile ilgili belirsizlikleri şöylece örneklemişlerdir:

(i)	<i>Uluslar, bu ekonomik buhran sonucunda 2. Dünya Savaşı'nı yaşamıştır.</i>
(ii)	<i>Bu sezon kaybedilen maç sayısı 2. Dünya Kupası'na katılma şansı azalıyor.</i>
(iii)	<i>Cumhuriyetimizin 75. yılı coşkusuyla...</i>
(iv)	<i>...tahta çıkan IV. Murat...</i>
(v)	<i>...koşuda 2. Uzun atlamada ise ancak 4. olabildi.</i>

Birinci cümlede geçen nokta, sıralama görevinde *-ncI* eki yerine kullanılmıştır. İkinci cümlede geçen nokta, cümle bittiği yeri göstermektedir. Yazılım programı noktaları cümle bitiricisi olarak tanımaktadır. Her iki cümlede de noktanın önünde ve ardında yer alan kelimeler aynıdır.¹⁰³ Araştırmacılara göre cümlelerin yanlış anlaşılma ihtimali vardır.

¹⁰³ Yalçın ÇEBİ, - Özlem VARLIKLAR: "Türkçe Derlem Oluşturmada. . ." *Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı Bildirileri 14 Mayıs 2005*, s. 61-62.

Nokta ile ilgili bir sorun da kısaltma görevi yüklendiğinde ortaya çıkmaktadır. Noktanın kısaltmalarda kolaylık oluşturması amacıyla cümle içinde kullanılması, derleme çalışması yapan bir araştırmacı için, eldeki yazılım programlarının cümleleri bilgisayarda dizerken noktayı cümle bitiricisi olarak görmesinden dolayı yanlışlığa sebep olduğu söylenmiştir.¹⁰⁴

(i) ...A. Mehmet Yıldız...

(ii) Alfabenin ilk harfi A. Mehmet henüz alfabeyi bilmiyor.

Bu sorunlara çare olarak da cümle içinde noktalı kısaltma, +¹ncI eki yerine nokta kullanılmamaya gayret edilmesi teklif edilebilir. Bu konularla ilgili teklifler *Sayılar ve nokta* başlığı altında (Bk. *Sıra belirten nokta*, s. 112) verilmiştir.

3.1.2.6 Tırnak işareti içinde nokta sorunu

Çift tırnak ve tek tırnak işaretleri alıntı ve alıntı içinde alıntılarını göstermek için kullanılır. Bu işaretlerin içine yerleştirilen ve başkasına ait olan söz tamamlanmış bir cümle olarak yer aldığı cümlelerin sonuna nokta konduğu görülmektedir.¹⁰⁵

Yazım Kılavuzu'nda tırnak işaretinin kullanıldığı yerlere örnek olarak nokta içeren iki cümle verilmiştir:

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin ön cephesinde Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." vecizesi yer almaktadır.

Bakınız, şair vatani ne güzel tarif ediyor:

"Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır.

Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır."

Bu örneklerden sonra "[t]ırnak işareti içindeki alıntının sonunda bulunan işaret (nokta, soru işareti, ünlem işareti vb.) tırnak içinde kalır" uyarısı

¹⁰⁴ Yalçın ÇEBİ, - Özlem VARLIKLI: "Türkçe Derlem Oluşturmada..." *Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı Bildirileri 14 Mayıs 2005*, s. 64.

¹⁰⁵ *Yazım Kılavuzu*'nda bu konuya, tekrardan kaçınmak için olsa gerek, nokta işaretinin içinde yer verilmemiş yalnızca tırnak işaretinin konu edildiği bölümde yer verilmiştir. Bu durum kılavuz kitaplarda görülen bir eksiklik. Birlikte kullanılan ve birbirini ilgilendiren işaretlerin kurallarının her iki başlık altında da yer alması başvuru kitaplarını daha kullanılır hale getirecektir. Acemi kullanıcılar için kılavuz kitabın kolay kullanılabilir olması gerekir.

yazılmıştır. Burada nokta için, bir başka cümle içinde yer almayan bir alıntı örneği verilmiştir: “*Akıl yaşta değil baştadır.*”¹⁰⁶

Tırnak içinde gösterilen alıntılar ve karşılıklı konuşmalarda noktanın konup konmayacağı konusunda tutarsızlıklar olduğu göze çarpmaktadır. Aşağıya alınan parçada tırnak içinde gösterilen alıntı cümlesi nokta ile bitirilmiştir:

“*Bir kötülük seziyorum.*” dedi. Bakışlarını bavuldan ayırmamıştı. Durdu. “*Bir kötülük...*”
Yüzünü çevirdim yüzüme. “*Nasıl bir kötülük?..*”
“*Bilmiyorum.*” dedi.

(Necati TOSUNER, *Necati Tosuner Sokağı*, s. 38)

Yukarıdaki gibi tırnak içinde gösterilen alıntı cümlesinin, asıl cümle- nin içinde öge olmasından dolayı nokta ile bitirilmesi pek uygun durmamaktadır. Nokta, okuyucuya cümle- nin bittiğini haber vermektedir. Noktadan sonra asıl cümle- nin kalan kısmının devam etmesi anlam bakımından uygun düşmemektedir. Tırnak işareti ile okuyucuya, tırnağın içindeki kısmın alıntı olduğu ve tırnak kapatıldığında alıntının tamamlandığı uyarısı verilmektedir. Bu durumda bir tane bitirme işareti yeterlidir, ikincisi gereksizdir. Noktanın soru ve ünlem işaretleri gibi duygu değeri de olmadığından burada kullanılmasına gerek yoktur.

Bazı metinlerde tırnak içindeki alıntının sonuna hiçbir işaret konmadığı görülmektedir:

ÖÇKK Başkanı Önder Kırac “Gökova Körfez’inde acil önlemler alınmalı” dedi. ÖÇKK’nin hazırladığı raporda “Önemli koylarımızdan Karacasöğüt, İngiliz Limanı, Hırsız Koyu, Yediadalar ve Bördübet’te yoğun katı atık tespit edilmiş ve bazı noktalarda mikrobiyolojik kirlilik saptanmıştır. Yatağan Termik Santrali gibi sanayi faaliyetleri bu çerçevede ele alınarak koruyucu önlemler artırılmalıdır” denildi.

(Özcan ÖZGÜR, *Cumhuriyet*, 9 Şubat 2007, s. 3)

Neftel’in bu duruma hayli canı sıkıldı. “Hordan böyle geçecektik. Şimdi taa aşağıya inip tekrar çıkmamız lazım” diye hayıflandı.

¹⁰⁶ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 43.

(Cüneyt OĞUZTÜZÜN, *Atlas*, 2008 Haziran, s. 102)

Çıvgalar köyüne geldim. Dağdan bol sulu bir dere iniyor ve köyün içinden geçiyordu. Muhtar Erdoğan Üstündağ “Tam yerine geldin” dedi, “bu gördüğün Eşen Çayı’nın başıdır. Su, yaylamızdaki bir mağaradan çıkar. Biz buna Deliktaş deriz. Görülmeye değerdir.”

(Cüneyt OĞUZTÜZÜN, *Atlas*, 2008 Haziran, s. 105)

*Bir keresinde bir kasap azı dişlerimin büyüklüğüne bakıp:
“Ayol bu köpek değil domuz” demişti.*

(Orhan PAMUK, *Benim Adım Kırmızı*, s. 18)

Başkasına ait sözün aynen aktarıldığı cümlelerin sonunda *de-*, *söyle-*, *bağır-*, *fısılda-*... gibi fiiller kullanılmaktadır. *De-* fiili tercih edildiğinde tırnak içine alınan alıntının sonuna nokta koymaya gerek yoktur. Çünkü fiil denilenin tamamlandığını göstermektedir. *diye bağır-*, *diye fısılda-*, *diye diye ağla-* gibi fiiller kullanıldığında ünlem işareti gerektirmez, çünkü cümlelerin seslendirilmesi değil anlaşılması öncelik taşımaktadır. Bu durumda sonda kullanılan *bağır-*, *çağır-*, *ağla-*, *kükre-*, *inle-*, *haykır-*, *şaşı-* gibi fiiller ünlem işaretinin; *sor-*, *soran* gözlerle *bak-* gibi ifadeler de soru işaretinin yerini tutmuş olacaktır.

Gazetelerde de noktalama konusunda tutarlılık yoktur. Yine de iyi veya kötü örnek sunmakta pek cömerttirler. Dikkatli incelendiğinde gazetele-
rin noktalamaya önem vermedikleri görülebilir. Günlük gazete çıkarmanın telaşı buna sebep oluyor olabilir. Noktalamanın toplumun pek çok kesiminde önemsenmediği dikkate alınırsa, bu, büyük bir suçmuş gibi görülmemelidir. Günlük bir gazeteden alınmış örnekler aşağıda incelenmiştir:

Sırp golcü MK, hakkında çıkan transfer haberlerinin gerçeği yansıtmadığını söyledi. K, “Kalmak istediğimi söyledim. Fener’den ayrılmak gibi bir niyetim yok” dedi.

(Fotospor, 17 Mayıs 2008, s. 11)

Hakan Ş’yi doğum gününde gören Başbakan, “Hakan milli takıma çağrılmadın sen de buraya mı geldin?” diye espri yaptı.

(Fotospor, 17 Mayıs 2008, s. 2)

Asbaşkan YŞ, “Y, Ş’nin üzerine yürüdü” haberleri ile ilgili olarak “Bizim üzerimize kimse yürüyemez” açıklamasını yaptı.

Yukarıdaki birinci ve üçüncü örneklerde kapatma tırnağının önünde hiçbir işaret kullanılmamıştır. İkinci örnekte cümlelerin anlamı gereği soru işareti kullanılmıştır.

Bilgisayar kelime işleme yazılımları, başkasına ait bir sözün alıntılan-
dığını gösterirken kullanılan tırnak işaretinin içine yerleştirilen nokta sebe-
biyle tırnaktan sonra gelen kelimenin ilk harfini kendiliğinden büyük harfe
çevirmektedir. Bu yüzden olsa gerek yazı işiyle uğraşanlar öbür işaretleri
yerleştirmede gösterdikleri titizliği *tırnak* içinde *nokta* için göstermemekte
veya işareti virgülle değiştirmektedirler. Nokta yerine virgül kullanılması
Amerikan ve İngiliz İngilizcesinde de görülmektedir. Alıntı söz nokta gerek-
tirdiği halde asıl cümle alıntıdan sonra da devam ederse noktanın yerini vir-
gül almaktadır. İngilizce noktalamada *hiçbir tamamlanmış cümle birden
fazla son verme işareti içeremez* kuralı gereği alıntının içine değil alıntıyı da
içeren asıl cümlelerin sonuna nokta konmaktadır.¹⁰⁷

Amerikan İngilizcesinde alıntının içinde yer alan başka bir alıntı tek
tırnak işareti ile gösterilmektedir.¹⁰⁸ Amerikan İngilizcesinde eğer bir alıntı
cümlesi başka bir alıntı cümlesi ile bitiyorsa, nokta işareti tek ve çift tırnak-
lardan en içtekinin önüne konmaktadır. İngiliz İngilizcesinde ise nokta en
sonda yer almaktadır.¹⁰⁹

Tırnak işareti içinde noktanın durumu ile ilgili olarak *Yazım Kılavu-
zu*'nun *noktanın* kullanıldığı yerlerin sıralandığı bölümünde bir kural yoktur.
Tırnak işaretinin işlendiği bölümde *uyarı* içinde yer alan kuralda ve örne-
ğinde cümle içinde cümle alıntısına yer verilmiştir.¹¹⁰

Bazı metinlerde cümle içine yerleştirilen ve tırnak işareti içine alınan
alıntı cümlesi tamamlanmış bir cümle olduğu halde virgülle bitirilmekte,
tırnak kapatıldıktan sonra cümlelerin kalan kısmı verilmektedir:

¹⁰⁷ Geraldine WOODS, *Webster's New World Punctuation*, s. 8.

¹⁰⁸ İngiliz İngilizcesinde ise tek tırnak dışta, çift tırnak içte kullanılmaktadır. (“ ” ’)

¹⁰⁹ Geraldine WOODS, *Webster's New World Punctuation*, s. 9. *Canwell explained*, “My favorite saying is ‘just do it.’ ” Aynı cümle İngiliz İngilizcesinde *Canwell explained*, “My favorite saying is “just do it””. şeklinde yazılmaktadır.

¹¹⁰ Tırnak içindeki alıntının sonunda bulunan işaret (nokta, soru işareti, ünlem işareti vb.) tırnak içinde kalır: “Akıl yaşta değil baştadır. ” atasözü yüzyılların tecrübesinden süzü-
lüp gelen bir gerçeği ifade etmiyor mu? (*Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 43.)

“İleride bir kuyu, ondan on iki adım ötede de yıllardır biriktirdiğim gömülü param var,” **dedim**. “Bu anlattıklarımı kimseye söylemezsen Enişte Efendi de, ben de seni sevindiririz.”

(Orhan PAMUK, *Benim Adım Kırmızı*, s. 27)

Bu örnekte *dedim* kelimesinden sonra tırnak içine alınan söz, öndeki konuşmaya cevap olarak söylenmiş gibi durabilir. Bu yüzden burada nokta kullanılmamalıdır. Tırnak işaretleri sözü asıl cümleden ayırdığı için *dedim* kelimesinden sonra virgüle de gerek yoktur.

*Konuşmadılar da. Sadece seyrettiler onu. “Bacaklarını havaya kaldı-
rın,” diye bağırdı arkadan biri. “Suları aksın.” Bu sözleri duyan bir görev-
li, duruma el koymanın zamanı geldiğini düşünerek, boğulmakta olan ada-
ma gerekli müdahaleyi yapmak üzere ön safa geçti.*

(Oğuz ATAY, *Korkuyu Beklerken*, s. 25)

“Eski enerjim yok,” diye cevap verdi.

(Alev ALATLI, *Kadere Karşı Koy*, s. 87)

*Bu gülümsemede, hanımefendi-küçükhanım tartışmasını küçümsemediği
anlamı yoktu; daha çok, “Hoş bir hikaye! Dinledim, memnun oldum, yarar-
landım,” anlamı vardı.*

(Melih Cevdet ANDAY, *Aylaklar*, s. 8)

Biletçiye bir şeyler söyledi Kartallı Kâzım.

“– Haydi öyle olsun Kâzım Ağabey,” dedi biletçi.

(Nazım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, s. 80)

Kartallı Kâzım

yahut Yayalar köylü Kâzım Ağa

yahut İstanbullu Kâzım Efendi

(45 yaşlarında ve kurda benzeyen bir adam)

Şakir’e: “–Bir cıgara yak,” dedi.

(Nazım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, s. 48)

“Hayatımın öyküsünü günü gününe yazmak yoktu kafamda,” diyor Seferis, “hayatımızı günü gününe yaşarız, onu yazmayız.”

(Yorgo SEFERİS, *Bir Şairin Günlüğü*, s. 17)

“Garip,” dedi bana, “çeviriyi yaparken kapıcı geldi -ara sıra ava gider- ve bana bir ardıc kuşu getirdi. İyi bir işaret. Sizi aramak istedim.” Beni işkenceye sokmayan ilk çevirmen.

(Yorgo SEFERİS, *Bir Şairin Günlüğü*, s. 99)

Aşağıdaki metin, tırnak işareti içine alınmış konuşma cümlesi içermektedir. Tırnak içinde iki ayrı cümle vardır. Birinci cümle bir buyruk anlamı taşımakta ve sonunda bir nokta yer almaktadır. İkinci cümle de tamamlanmış bir cümledir. Ancak tırnak içine alınan cümle asıl cümlelerin ögesi olduğu için olsa gerek, cümle nokta ile bitirilmeden virgülle asıl cümleye bağlanmıştır.

“Kuzum Ragıp Efendi, bu meseleyi kapa. Ne bilmek, ne işitmek isterim,” dedi.

(Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, *Kiralık Konak*, s. 81)

Yukarıdaki örneklerde görülen kapatma tırnağının önüne virgül koyma geleneği Amerikan İngilizcesi noktalama kurallarıyla benzerlik göstermektedir. Bunda, bilgisayarlar için geliştirilen kelime işleme yazılımlarının *otomatik düzeltme* özelliğinin etkisi olduğu söylenebilir.

Kapatma tırnağının önündeki virgül cümlelerin devam ettiğini göstermek üzere konmaktadır. Nokta ve virgölün bu şekilde kullanılmasına gerek yoktur. Çünkü alıntının tamamlandığını tırnak işareti göstermektedir. Cümlelerin bitirilip bitirilmediği de cümle akışından anlaşılmaktadır.

3.1.2.7 Yay içinde nokta

Noktalama işaretlerinin yazılmasında iki noktalama işaretinin yan yana gelmeyeceği kabul görmüş bir kuraldır. Yay işaretleri ile alıntı gösteren tırnak işaretleri içindeki noktalama işaretlerinin durumu bu kuralın istisnasıdır.

Yay içinde nokta kullanma, cümleyi bitirme konusuyla ilişkilidir. Yay içinde başlayıp biten cümle nokta ile bitirilir. Nokta işareti, kapatma yayının içinde yer alır.¹¹¹ Kapatma yayı ile nokta arasında boşluk bırakılmaz:

¹¹¹ Bu kural *Yazım Kılavuzu*’nda “nokta” başlığı altında değil “yay ayraç” başlığı altında ilk kural olarak verilmiş ve “cümlelerin yapısıyla doğrudan doğruya ilgili olmayan açıklamalar için kullanılır” denmiş, *Anadolu kentlerini, köylerini (Köy sözünü de çekinerek*

(Ayrıntılı bilgi için lütfen iletişime geçiniz.)

Yukarıdaki cümle başka bir cümle içinde geçmemiş, bir satırda yalnız başına yer almıştır.

Yazar, bir cümlesinin içine, cümlelerin daha iyi anlaşılması için ek bilgi vermek isteyebilir. Bu bilgi yay içine alınır. Yay içinde, yazarın cümlelerin anlattığı durumla ilgili duygusunu içeren bir söz bulunabilir. Cümleden bir kelime veya kelime öbeği ile ilgili fazladan bilgi verilebilir. Okuyucuya cümlelerin anlamı ve yapısıyla doğrudan ilgisi olmayan, ama yazarın paylaşmak istediği ek bilgiler, duygular yay içine alınır. Yay içindeki bilgi veya yorum bir sayı olabilir, bir söz olabilir, alay ifade eden bir yorum olabilir. Bu bilginin yay içine alınması asıl cümlelerin anlam akışından ayrı bir bilgi, duygu, düşünce içerdiğini göstermek içindir. Yay içine alınan kelime veya öbek, yapı ve anlam bakımından bir cümle de olsa nokta ile bitirilmemelidir. Yazan kişi katma bilgi veya duygu içeren cümleyi yay içine almakla, okuyucusuna adeta şunu demek istemektedir: “Aktarmak istediğim asıl cümledir, bunun yanında yay içine aldığım cümle konuyla ilgili ek bilgi veya açıklama sunmaktadır. Bu yüzden yay içine aldığım sözler asıl cümleden ayrı bir ileti taşımaktadır.”¹¹²

Anadolu kentlerini, köylerini (Köy sözünü de çekinerek yazıyorum.) gezsek bile görmek için değil, kendimizi göstermek için geziyoruz.

Yukarıdaki metinde yay içine alınmış sözü de barındıran tek bir cümle olmasına rağmen yay içindeki cümle nokta ile bitirilmiştir. Noktanın anlamı kesme, cümlelerin bittiği yeri gösterme özelliği ile bu örnek cümle çatışmaktadır. Yay içine alınan cümle, asıl cümlelerin akışından farklı bir ileti taşımaktadır. Bu durum yay içine alınarak zaten gösterilmiştir. Bu yüzden, yay işareti içindeki ifadenin sonuna nokta konduğunda okuyucuya *ifade tamam, cümle bitti* uyarısı verilmektedir. Bu, karışıklığa yol açabilir. Böyle

yazıyorum.) gezsek bile görmek için değil, kendimizi göstermek için geziyoruz cümlesi örnek olarak verilmiştir (Yazım Kılavuzu, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 45)

¹¹² Geraldine Woods, *Webster's New World Punctuation*, s. 5. 'te “yay içine alınan cümle asıl cümlelerin bir parçasıyla ilgili bilgi içerdiği için burada tek bir cümle vardır ve bu yüzden de sadece bir tane son verme işareti gereklidir” demekte, şu örneği vermektedir: *This situation is not acceptable (I have told you so several times) and must be remedied immediately.* (=Bu durum kabul edilemez (ben bunu sana birkaç kez söylemiştim) ve acilen düzeltilmelidir.)

yapmak yerine nokta işaretinin asıl cümleinin sonuna konması daha uygun görünmektedir.

Bilmez değilim, bize karamsarlık yakışmaz. Onlara, (belki de onlara değil, daha çok kendime) Jean Genet'nin "Giacometti'nin Atölyesi" kitabını anlatıyorum. (Bizde Metis Yayınları'ndan çıkmıştı.)

(Zeynep ORAL, Cumhuriyet, 9 Şubat 2007, s. 15)

Yukarıdaki örnekte *belki de onlara değil, daha çok kendime* açıklaması asıl cümlede anlatılmak istenenle doğrudan ilgili olmayan ek açıklamadır. Yapı bakımından da asıl cümlede bir iş görmez. Bu yüzden yay içine alınmıştır. Yay içindeki bölüm cümleden atıldığında, asıl cümle, anlamından bir şey kaybetmez.

Bizde Metis Yayınları'ndan çıkmıştı cümlesi yay içine alınmış ve nokta ile bitirilmiştir. Bu cümle yazının akışı dışında bilgi içermektedir. Cümle yay içinde tamamlanmış olduğundan nokta ile bitirilmiştir.

3.1.2.8 Sıra belirten nokta

Türkçede nokta, *-ncI* eki yerine kullanılmaktadır. Ne var ki cümle içinde sıra belirtmek üzere kullanılan nokta, okuyucuya cümleyi bitirmiş uyarısı verebilir. Nokta yazımı kolaylaştırır da okuyan için bir duraksamaya sebep olabilmektedir. Maddelerin alt alta değil de yan yana dizilmesi durumunda da karışıklığa sebep olabilir.

Aşağıya alınan metinde art arda sıralanan sebepler için sayılar ve nokta (1. gibi) kullanılmış ve sebepler alt alta değil yan yana verilmiştir. Bu da karışmaya sebep olabilecek bir sorun ortaya çıkarmıştır:

Uygurcada ikilemelerden çok bir şey yoktur. Bunların hikmeti vücûdu, birinin diğerini izah etmesi, belirlemesi yani mânâsını açıklığa kavuşturmasıdır. Bu işi de, bazı istisnalar dışında hemen dâima ikinci kelime görür. Öyleyse bundan şu çıkacak: ikilemelerde birinci kelime şu veya bu sebepten ötürü yadırganmaktadır. Bu yadırganmanın muhtelif sebepleri vardır: 1. kelime yabancı bir dilden alınmıştır ve henüz dilin öz malı olmamıştır, yani kelime henüz herkes tarafından anlaşılır bir duruma gelmemiştir, 2. kelime Türkçe asıllıdır ama bağlı bulunduğu kelime âilesinden ayrı düşmüştür, dolayısıyla mânâsı bulanıklaşmıştır; semantik saydamlığı kaybolmuştur, veyahut da 3. iştikakı yenidir dolayısıyla üstlendiği yeni mânâ henüz yaygınlaşmamıştır.

Yukarıdaki metinde geçen noktalı sayılar (1., 2. ve 3.) yan yana dizilmiş maddeleri göstermektedir. Bu sayılar hemen arkalarındaki kelimelerle sıfat tamlaması (*birinci kelime, ikinci kelime, üçüncü istikak* gibi) kurabilecek durumdadır, bu durum da okuyucuyu yanıltabilir. Bunun düzeltilebilmesi için listeler alt alta sıralanabilir.

3.1.2.9 Başlıkta nokta

Başlıklarda nokta kullanılmaz.

Gazetelerde ana başlıkların altındaki başlıklarda da nokta kullanılmadığı görülmektedir. Resim altı yazılarında ise bir tutarlılık yoktur, kimi yazılarda nokta kullanılırken kimisinde kullanılmamaktadır. Sadece yazı başlıklarında, yazıların bölümlerini ve bunların alt bölümlerini gösteren başlıklar ile kitap, makale, dergi, gazete adı gibi başlıklarda nokta kullanılmamaktadır.

Alt başlıkların önünde gelen sayı ve harf sistemlerinde ayırıcı olarak nokta kullanılmaktadır: 3.1.1. *Gülcülüğün tarihi* gibi.

3.1.3 TEKLİFLER

3.1.3.1 Anlatımı/cümleyi bitiren nokta

Noktanın “tamamlanmış bir cümlelerin sonuna konur” kuralı yerine bu çalışmada “sözün bitirilmek, kesilmek istendiği yere nokta konur” kuralı teklif edilmektedir. Yazan kişi, sözü tamamlanmış olsun olmasın, anlatımını kesip bitirmek, sözünü öbür sözlerden ayırmak istediği yere nokta koyar. Aşağıdaki metinde kalın olarak dizilen cümleleri yazar, kesmek istediği yere nokta koyarak birbirinden ayırmıştır.

Gece. Geç vakit. Ahmet kendi kahvesinde tek başına oturmaktadır. Garsonu da ocakçıyı da göndermiştir. **Masada silah.** Ahmet, elinde bir bez, ara sıra uzanır, silahı alır, siler, temizler.

(Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 162)

Tamamlanmış cümle demek tamamlanmamış cümleler olduğunu da kabul etmektir. Bu yüzden noktanın kullanılacağı yer, anlatımın bittiğinin, tamamlandığının veya yazar tarafından kesildiğinin gösterilmek istendiği yer olmalıdır. Burası cümlelerin de sonu olmaktadır. Aşağıda noktanın bu amaçla kullanıldığı yerler örneklenmiştir:

Dekor:

Gecekondu meydanı. Kahvenin önü. Her yer donanmıştır.

(Haldun TANER, *Keşanlı Ali Destanı*, s. 52)

Pembe badanalı bir oda, içinde bakır eşyalar, her mevsim dayanan çiçek demetleri. Ortada bir masa, üstünde bir örtü. Vakit sabah.

(Federico Garcia LORCA, *Kanlı Düğün*, s. 28)

Samsun'dan İstanbul'a boş olarak dönen «Hüdaverdi» şilebinin zâbitan salonundayız. Solda süvarinin kamara kapısı, sağda başka bir kamara kapısı, cephede sağ tarafa yakın güverteye çıkılan kapı, ortada salonu boydan boya kaplayan büyük bir masa, kanape ve koltuklar.

(Cevat Fehmi BAŞKUT, *Hacı Kaptan*, s. 5)

Topkapı sarayı.

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 49)

Efes'te bir meydan. Maiyeti ile birlikte....

(William SHAKESPEARE, *Yanlılıklar Komedyası*, s. 15)

Yukarıdaki metinler tiyatro eserlerinden alınmıştır. Bu metinlerde görülen noktalar, tamamlanmamış cümleleri kesip bitirmek için kullanılmıştır.

Acı (Amer): İştah açıcı ve hazmı kolaylaştırıcı.

Analjezik (analgésique): Ağrı kesici.

Antipiretik (antipyrétique): Ateş düşürücü.

M. Celal ÜLKEN, *Hipokrat'tan Bu Yana...*, s. 13.

Yukarıdaki metin bir sözlükten alınmıştır. Sözlükte kelimelerin anlamını belirten ifadeden sonra nokta konmuştur. Nokta burada da anlatımın bittiğini göstermektedir.

beşik 'süt çocuklarını sallayarak uyutmaya yarayan küçük karyola'

~ Tkm *bîşik*. – Özb *beşik*. – Krg *beşik* 'salıncak, beşik'. – TatK *bîşik*. – Blk *beşik*. – Nog *besik* 'salıncak, beşik'. – KKlp *besik* 'salıncak, beşik'. – Hak *pizik* 'beşik, salıncak'. – Sag, Kaça *pezik* 'beşik'. – Şor *pejik* 'beşik'. – Tel *mejik* 'tabut, mezar, beşik'. – Alt *pejik* 'tabut'. – Yak *bisik* 'beşik'.

Eski çağlardan beri kullanıldığını biliyoruz. Orta Türkçede beşik biçimi kullanılır. Eski Kıpçakçada da *beşik* olarak geçer.

< *beşi-* (~ *bîşi-*) 'sallamak' + -k eki.

(Hasan EREN, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, s. 48)

Bir köken bilim sözlüğünden alınan yukarıdaki parçada nokta, *beşik* kelimesinin Türkçenin değişik lehçelerindeki karşılıkları ve anlamları verilmiştir. Kelimenin öbür lehçelerdeki şekilleri ve anlamı bilgisi tamamlanmış olduğunda nokta kullanılmıştır.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere noktanın konması için cümle bitmesi değil, yazan kişinin anlatımını kesmek istemesi ölçü olarak alınmaktadır. Bunun yanında, herhangi bir noktalama işareti kullanılmamış bir metni okuyan kişi, metni kendi yorumuna göre noktalar.

Bir düşünceyi, bir duyguyu anlatan, bir durumu saptayan, bir buyruk ileten kelime dizisine cümle denir. Cümle açıklama, görüş, kanı, amaç, tasa-

rı, niyet... bildirebilir, bir düşünceyi bir duyguyu anlatabilir.¹¹³ Cümlenin bittiğini göstermek üzere, aktardığı anlamın tamamlandığı yere nokta konur. Nokta, bulunduğu yerde cümlenin bittiğini işaret eder. Cümlenin öge dizisi kurallı olsun veya olmasın noktanın yeri değişmez, nokta cümlenin sonuna konur. Noktanın asıl işi sözün bittiğini göstermektir.

Bitirilen cümle, bir açıklama cümlesi olabilir:

Günlerdir beklenen kanun tasarısı bugün görüşülecek.

Bir tanım cümlesi olabilir:

*Bir dilin belli kurallarla yazıya geçirilmesi yazım (imla) olarak adlandırılır.*¹¹⁴

Bir durum belirtebilir:

Hakkında söylenenlerin hepsi doğrudur.

Bir buyruk cümlesi olabilir:

Lüzumsuzsa söndür. Oyun sırasında lütfen cep telefonlarınızı kapalı tutunuz.

Bir tavsiye olabilir:

Serin ve kuru yerde saklayınız. Kullanmadan önce iyice çalkalayınız. Tehlike anında camı kırınız. Roma'da tarihi merkezi fayton kiralayarak da gezebilirsiniz.

Tamamlanıp tamamlanmadığına bakılmadan yazarı tarafından kesilmek bitirilmek, öbür sözlerden ayrılmak istenen yere nokta konur:

Onun hayali bir ev almak. Küçük müçük bir ev. Bir daire. Bizi kira köşelerinden kurtaracak bir yuva.

(Mustafa KUTLU, *Chef*, s. 59)

3.1.3.2 Yay işareti ve nokta

Bir başka cümle içinde o cümleyle veya cümleden bir kelime ile ilgili katma bilgi veya yazarın cümlenin anlattığı durumla ilgili duygusunu içeren kelime, kelime öbeği ya da cümle yay içine alınır. Sözün yay içine alınması asıl cümlenin anlam akışından ayrı bir bilgi, duygu, düşünce içerdiğini gös-

¹¹³ Ahmet TOPALOĞLU, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, s. 48.

¹¹⁴ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. I

termek içindir. Katma bilgi yine cümlelerin anlamına hizmet etmektedir, ancak cümlelerin yapısında bir öge olarak yer almaz. Cümleden atıldığında cümle yapısında bozulma olmaz. Cümlelerin anlam sınırını çizmeye yardım eden bilgi içerebilir. Bir kelime ile ilgili diğer kelimeleri sıralayabilir, kelimelerin açıklamasını yapabilir. Bundan başka, yazarın okuyucuyla samimi bir şekilde sohbet edermişçesine duygu paylaştığı da olur.¹¹⁵

Yay içine alınan kelime veya öbek, yapı ve anlam bakımından bir cümle de olsa nokta ile bitirilmemelidir. Yazar kişi katma bilgi veya duygu içeren cümleyi yay içine almakla, okuyucusuna adeta “aktarmak istediğim asıl cümledir, bunun yanında yay içine aldığım cümle konuyla ilgili ek bilgi veya duygu sunmaktadır” demek ister.

Aşağıya alıntılanan metinde *Ölümü Zafer yutmuştur* cümlesinin açıklaması yay içinde verilmiştir. Yazar bu cümlelerin nasıl anlaşılması gerektiğini yay içine aldığı cümle ile göstermektedir. Yay içine alınan açıklama cümlesi de tamamlanmış bir cümledir. Buna rağmen cümlelerin sonuna nokta konmamıştır, çünkü cümle devam etmektedir:

Ruhun varlığına inanmak istikbâlin teminâtıdır. Ruhun varolduğuna inanılmadığı, dolayısıyla da geleceğe güven duyulmadığı yerde hayat yoktur. Hayatın bulunmadığı ortamda ahlâktan da bahsolunamaz : “Ölümü Zafer yutmuştur” (Ölüme karşı kazanılmış Zafer katîdir) diyen *Ahdiceditte*, ahlâka şaşmaz kıstasın, ‘ölüm’ olduğu hususuna dikkatimiz çekiliyor: “Ey Ölüm! dikenin nerede kaldı? Ey mezar! hani zaferin? Ölümün dikenî günâhtır. Günâhın gücü kuvvetiyse, kanundur... .. (Hz. *İsâ*) Sevgili kardeşlerim! sebât ediniz, *Rabb*’ın gösterdiği doğru yoldan ilerleyip çalışınız. *Allah* rızâsı için çalışanların gördükleri işler, Onun indinde asla boşuna değildir.”

(Ş. Teoman DURALI, *Sorun Nedir*, s. 196)

Aşağıya yay içinde nokta ile kesip bitirilmiş bir cümle örneği alınmıştır:

Evdeki plastik kablounuzu eritip de tostunuza sürer misiniz? (Doğrusu hiç aklıma gelmemişti; bir deneyelim bakalım.) İsterseniz sürmeye devam edin ama en azından gelecek nesillere, çocuklarınıza bu vicdansızlığı yapmayın.

¹¹⁵ Bütün bunlar yay işaretinin işlendiği bölümde örnek cümlelerle gösterilmiştir.

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 303)

Yukarıdaki metinde yay içinde verilen cümlede başkasının sözleri karşısında yazarın iç konuşması yer almaktadır, bu yüzden yay içine alınmıştır. İç konuşma asıl metinden ayrıdır. Yay içindeki söz başka bir cümlede gelmemiş, ayrı bir cümle olarak metinde yer almıştır. Konuşma cümlesi başlı başına bir cümle olduğu için nokta ile bitirilmiştir. Nokta, yay'ın içinde yer almıştır.

Aşağıdaki metnin son cümlesinde nokta yay'ın dışında yer almaktadır.

İki Ermeni mâbudu olarak da kabul edilen Hârût, Mârût hakkındaki çeşitli rivayetler için “İslam Ansiklopedisi”ne ve Âzer’in “Garbî Asya ve Anadolu akvâm-ı kadîmesinin din tarihi” adlı makalesine bakınız (Konya Mecmuası, V. s. sayı: 34, 1940, s. 1922-1936).

(Abdülbâki GÖLPINARLI, *Mesnevî ve Şerhi*, C 1, s. 188)

Nokta kendinden öncekilerin hepsini bir bütün hâline getirir. Noktanın yay'ın dışına konması yay içinde verilen bilgilerin de öndeki cümleye ait olmasındandır.

3.1.3.3 Tırnak işareti içinde nokta

Tırnak işareti ile ilgili kurallar kendi bölümünde incelenmiş, burada sadece *noktanın* tırnak işareti içinde yer alışı ile ilgili kural ele alınmıştır.

Çift tırnak ve tek tırnak işaretleri alıntı ve alıntı içinde alıntıları göstermek için kullanılır. Bir cümle tırnak işaretleri içinde başlayıp yine tırnak içinde bitirilmişse cümle sonuna gereken işaret konmalıdır.

Tırnak içindeki cümle bölünerek araya *dedi* gibi kelimeler alındıktan sonra cümle yine tırnak içinde devam ettirildiğinde sorun çıkabilmektedir. *diye, deyince, diyerek, derken, der demez, demekle*, gibi kelimelerle tırnak işaretinin birlikte kullanıldığı cümlelerde de sorun doğabilmektedir.

Başkasına ait konuşmanın tırnak içine alınarak noktalandığı aşağıdaki metinlerde tırnak içindeki son cümle nokta ile bitirilmemiş, tırnak kapatıldıktan sonra cümleye devam edilmiştir¹¹⁶:

¹¹⁶ Metinlerin asılları transkripsiyonludur. Okunuşunu kolaylaştırmak ve dikkati noktalama işaretlerine çekmek için transkripsiyon işaretleri kaldırılmıştır. Araştırmacılar tarafından

Anası oğlanun böyle degeç Kazanun akli başından getdi. Kara bağı sarsıldı. Dom yüreği oynadı. Karangülü gözleri kan yaş tıldı. Eydür: «Görk-lüm, oğul [başına kaza] gelse sendenmi sorarım? Korkma kayurma, avdadur. Avda kalan oğul için kayırmagıl. Yedi gün ben Kazana mühlet vergil. Yerde ise oğul çıkarayım, gökde ise endüreyim. Bulursam buldum, bulmazsam Tanrı verdi, Tanrı aldı. Neyleyeyin? Kara şiven senünile bile eyleyeyin» dedi. Han kızı eydür: «Kazan, oğul avda idüğün andan bileyin kim yorgun atunıla gedilmiş cıdanıla ardına düşesin» dedi.

Kazan gerü döndi, geldüğü yolu önine alub yortdı. Dün katdı. Anası tuymadın el altından buyurdı: «Toksan tümen genç Oğuz ardumca gelsün. Oğlan tutsakdur, begler bilsün» dedi.

(Semih TEZCAN - Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, s. 106)

Kazan bu sözleri eşitdi. Kara bağı sarsıldı, dom yüreği oynadı. Karanaklu gözleri kan yaş tıldı. «Korkma, han kızı, oğlun avdadur» dedi. «Ben oğul eve geldi sandım» dedi. «Avda kalan oğul-içün kayırmagıl. Yedi güne [degin] ben Kazana mühlet vergil. Yerde ise çıkarayın, gökde ise endüreyin. Bulursam buldum, bulmazsam Tanrı verdi, Tanrı aldı, n'eyleyeyim? Gelübeni kara şiven senün-ile bile eyleyeyim.»

Han Kızı eydür: «Kazan, oğul avda idüğünü andan bileyin-ki yorgun atunla gedilmiş cıdan-ıla ardına düşesin» dedi.

Kazan gerü döndi, geldüğü yola getdi, yortdı. Ceng itdüğü yere geldi. Leş içinde gezerken gördi-kim oğlunun kırk yegidi kırılmış, oğlunun bedevi atı oklanmış, şöyle yatur. Leş arasında oğlancugını bulmadı, altunlıca kam-çısını buldı. Bildi-kim oğul kafire dutsakdur.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, s. 89)

Kafir Tekür eydür: «Katlan, mere kavat oğul, men sana varayım» dedi.

(Semih TEZCAN - Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri* s. 164)

Kafir eydür: «Yigit, aman! Sizün dine ne derler? Dinüne girdüm» dedi. ... Oğlan babasına muştucu gönderdi, «karimüm aldum» dedi.

(Semih TEZCAN - Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri* s. 165)

Kafirler Kazanun geldiğini görüp ürkdi. Kimi atına biner, kimi kılıcın dakınur, kimi geyimin geyer. Uruz başın kaldurdu, [eydür] «Mere kafirler, ne haldür?» dedi. Kafir eydür: «Baban geldi.» Oglan eydür:

*«Mere kafirler, aman verün aman!
Tanrının birliğine yokdur güman!»*

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, s. 89)

Yukarıda olduğu gibi, kapatma tırnağının önünde işaret olmasa da okuyucu konuşma alıntısının tamamlandığını görmektedir. Bu durumda virgül veya nokta konmasına gerek yoktur. Ancak cümlelerin anlamına göre ünlem veya soru işareti gerekiyorsa bu işaretler korunmalıdır. Örnek cümlelerde de bu görülmektedir.

Tırnak içinde gösterilen alıntı cümlesi başka bir cümlelerin ögesi olarak değil de kendi başına gelirse ve başka bir işaret gerektirmiyorsa nokta ile bitirilmektedir:

“Hayrola,” dedi, “ne oldu? Baban efendiye bir şey mi oldu?”

“Öldü.”

Bir çılgılık attı.

(Orhan PAMUK, *Benim Adım Kırmızı*, s. 209)

O anda oynanan bu oyundan nasıl kurtulacağını düşündüğünü anne-me yıllar sonra şöyle anlatmış:

“Bir skandal yaratmamak için, İnebolu’dan ayrılıncaya kadar hiç kimseye bir şey belli etmedim. Sabriye Hanım gerçek bir hanımefendiydi. Ona da hislerimi belli etmemeye çok gayret ettim. Ama şiddetle ondan uzaklaşma ve yalnız yaşama arzusu duymaya başladım.”

(Leyla UMAR, *Geriye Yazılar Kaldı*, s. 10)

*Uruz başın kaldurdu, [eydür] «Mere kafirler, ne haldür?» dedi. Kafir eydür: «**Baban geldi.**»*

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, s. 89)

Yukarıdaki “Öldü.”, “Bir skandal... başladım.” ve “Kafir eydür: «Baban geldi.»” cümleleri tırnak ile son bulduğu için, nokta, tırnağın içine yerleştirilmiştir.

Amerikan ve İngiliz İngilizcelerinde tırnak işaretlerinin kullanılışı farklılık göstermektedir. Amerikan İngilizcesinde nokta kapatma tırnağının içinde yer alırken, İngiliz İngilizcesinde tırnağın dışında yer almaktadır.¹¹⁷

Tırnak işareti alıntı göstermek için değil de başka bir amaç için kullanılmışsa (vurgu amaçlı...) ve tırnak içine alınan kelime ya da kelime öbeği cümlelerin sonunda yer alıyorsa bu durumda *nokta* kapatma tırnağının arkasına konmalıdır:

Elbette öyle davranacak, çünkü o bir “sonradan görme”.

Bu cümlede tırnak işareti vurgulama amaçlı kullanılmıştır. Tırnak içine alınan kelimelerle birlikte cümle, kapatma tırnağından sonra bitmektedir. Kapatma tırnağı da cümleye dahildir, çünkü cümle içinde bir öğeyi vurgulamaktadır. Bu yüzden nokta tırnağın içine konmamış, cümlelerin sonunu göstermek üzere tırnağın dışına yerleştirilmiştir. Çünkü tırnak da cümlelerin bir parçası durumundadır.

Alıntı cümlelerinin gösterilmesi ile ilgili açıklamalar “tek tırnak” ve “çift tırnak” işaretlerinin işlendiği bölümde ayrıntısıyla ele alınmıştır.

3.1.3.4 Kısaltmalarda nokta

Yazım Kılavuzu’na göre kısaltma “bir kelime, terim veya özel adın, içerdiği harflerden biri veya birkaçı ile daha kısa olarak ifade edilmesi ve simgeleştirilmesi” olarak tarif edilmiştir.¹¹⁸

¹¹⁷ Geraldine WOODS, *Webster’s New World Punctuation*, s. 7. Ayrıca, tırnak işaretinin ayrıntıları için bk. aynı eser s. 93-112.

¹¹⁸ *Yazım Kılavuzu*’nda “bazı kısaltmaların sonuna konur” dendiikten sonra bu kuralın örnekleri sıralanmıştır:

Alb. (albay), *Dr.* (doktor), *Yrd. Doç.* (yardımcı doçent), *Prof.* (profesör), *Cad.* (cadde), *Sok.* (sokak), *s.* (sayfa), *sf.* (sıfat), *vb.* (ve başkası, ve benzeri, ve bunun gibi), *Alm.* (Almanca), *Ar.* (Arapça), *İng.* (İngilizce).

İmla Kılavuzu (1948): “[b]ir veya birkaç kelimenin ilk harfleri veya bir iki harflik kısımları kısaltma halinde yazılırsa bu kısaltmalardan sonra konulur. ” Örnek: *P. T. T.* (posta telgraf, telefon), *Dr.* (doktor), *Prof.* (profesör), *B.* (bay), *Bn.* (bayan), *bk.* (bakınız), *v. b.* (ve başkaları)... gibi.

Yazım Kılavuzu’nda ayrıca kısaltmalar dizini yer almaktadır. Bu dizinde sonunda nokta yer alan kısaltmalar ve açılımları aşağıdadır. Kısaltmaların baş harfleri dizinde verildiği şekliyle alınmış; büyük harfle başlayanlar büyük harfle, küçük harfle başlayanlar küçük harfle yazılmıştır. Bu yazım satır veya paragraf başına gelse de aslı korunmuştur.

A age. Adı geçen yayın. *agm.* Adı geçen makale, *Alb.* Albay, *Alm.* Almanca, *anat.* Anatomi, *ant.* Antropoloji, *Apt.* Apartman, apartmanı, *Ar.* Arapça, *Arş.* Gör. Araştırma Görevlisi, *ark.* Arkeoloji, *As.* Asker, askerî, askerlik, *Asb.* Astsubay, *As.* İz. Askerî İnzibat, *astr.* Astronomi, *astrol.* Astroloji, *Atğm.* Asteğmen, *atm.* Atmosfer, *Av.* Avukat. **B** bağ. Bağlaç, *Bçvş.* Başçavuş, *bitb.* Bitki bilimi, *biy.* Biyoloji, *bk.* Bakınız, *Bl.* Bölük, *bl.* Bilişim, *Bn.* Bayan, *Bnb.* Binbaşı, *bot.* Botanik, *Böl.* Bölüm, *bs.* Baskı, basım, *Bşk.* Başkan, başkanlık, başkanı, başkanlığı, *Bul.* Bulvar, bulvarı, *Bulg.* Bulgarca, **C** Cad. Cadde, caddesi, *coğ.* Coğrafya, *Cum.* Bşk. Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı. **Ç** çev. Çeviren, *Çvş.* Çavuş. **D** db. Dil bilimi, *dbl.* Dil bilgisi, *dk.* Dakika, *Doç.* Doçent, *doğ.* Doğum tarihi, *Dr.* Doktor, *drl.* Derleyen, *Dz. Kuv.* Deniz Kuvvetleri, *Dz. Kuv. K.* Deniz Kuvvetleri Komutanı, Komutanlığı, *dzl.* Düzenleyen. **E** e. Edat, *Ecz.* Eczacı, *ed.* Edebiyat, editör, *ekon.* Ekonomi, *Ens.* Enstitü, enstitüsü, *Erm.* Ermenice. **F** f. Fiil, *Fak.* Fakülte, *Far.* Farsça, *fel.* Felsefe, *fil.* Filoloji, filolojisi, *fiz.* Fizik, *fizy.* Fizyoloji, *Fr.* Fransızca. **G** Gen. General, *geom.* Geometri, *gn.* Genel, *Gnkur.* Genelkurmay, *Gön.* Gönderen, *gr.* Gramer. **H** hek. Hekimlik, hekim, hekimi, *hık.* Halk ağzı, *Hst.* Hastane, hastanesi, *Hs.* Uzm. Hesap Uzmanı, *huk.* Hukuk, *Hv. Kuv.* Hava Kuvvetleri, *Hv. Kuv. K.* Hava Kuvvetleri Komutanı, Komutanlığı, *Hz.* Hazret, *Hz.* Hizmet, Hizmette, *hızl.* Hazırlayan, *Hz. öz.* Hizmete özel. **İ** İbr. İbranice, *İng.* İngilizce, *is.* İsim, *İsp.* İspanyolca, *işl.* İşleyen, *İt.* İtalyanca. **J** Jap. Japonca, *jeol.* Jeoloji. **K** kim. Kimya, *koor.* Koordinasyon, *Kor.* Kolordu, *Kora.* Koramiral, *Korg.* Korgeneral, *krş.* Karşılaştırınız, *Kur.* Kurmay, *Kur. Bşk.* Kurmay Başkanı, Başkanlığı. **L** Lat. Latince, *Ltd.* Limitet. **M** Mac. Macarca, *Mah.* mahalle, mahallesi, *Mah.* Mahkeme, mahkemesi, *man.* Mantık, *mat.* Matematik, *Md.* Müdür, müdürlük, müdürlüğü, *mec.* Mecaz, *mim.* Mimarlık, *min.* Mineraloji, *Müh.* Mühendis, mühendisi, mühendislik, *Mür.* Müracaat, *müz.* Müzik. **N** Nö. Nöbet, Nöbetçi, *Nö. Sb.* Nöbetçi subayı, *Nu.* Numara. **O** Okt. Okutman, *Onb.* Onbaşı, *Opr.* Operatör, *Or.* Ordu, *Ora.* Oramiral, *Ord.* Ordinaryüs, *Org.* Orgeneral, *Ort.* Ortaklık, ortakları, ortaklığı, *Osm. T.* Osmanlı Türkçesi. **Ö** öl. Ölüm tarihi, *ör.* Örnek, *öz.* Özel. **P** ped. Pedagoji, *Port.* Portekizce, *Prof.* Profesör, *psikol.* psikoloji. **R** Rum. Rumence, *Rus.* Rusça. **S** s. Sayfa, *sa.* Saat. **T** Tic. Ticaret, *tiy.* Tiyatro, *tlks.* Teleks, *tls.* Telsiz, *Top.* Topçu, *Tug.* Tugay, *Tuğa.* Tuğamiral, *Tuğg.* Tuğgeneral, *Tüm.* Tümen, *Tüma.* Tümamiral, *Tümg.* Tümgeneral. **U** Uzm. Uzman. **Ü** Üçvş. Üstçavuş, *ünl.* Ünlem, *Üğm.* Üsteğmen. **V** vb. Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi, *vd.* Ve devamı, ve diğerleri, *Vet.* Veteriner, *vs.* Vesaire. **Y** Yrd. Doç. Yardımcı Doçent, *Yay.* Yayını, yayınları, *Yb.* Yarbay, *Yd. Sb.* Yedek Subay, *Yun.* Yunanca, *Y. Mim.* Yüksek mimar, *Y. Müh.* Yüksek mühendis, *yy.* Yüzyıl, *Yzb.* Yüzbaşı. **Z** zf. Zarf, *zm.* Zamir, *zool.* Zooloji. Yukarıda verilen kısaltmalar yalnızca yaygın olarak kullanılan kısaltmalardan bir seçmedir. Bazı araştırmacıların kılavuzlarda yer almayan ama kendi eserlerinde kullandıkları kısaltmaları liste halinde sundukları görülmektedir. Bu durumda eserin bütünü içinde kısaltmanın hep aynı şekliyle geçmesi, tutarlılık sağlanması açısından gereklidir. (Yazım Kılavuzu, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 50)

Bazı yaygın kelimeleri tekrar tekrar yazarak zaman kaybetmenin ve emek israfının önüne geçmek, özel adların ve kişi unvanlarının kolay yazılabilmesini sağlamak gibi amaçlarla kısaltmalara başvurulur.

Hakkında kesinleşmiş yargı kararı bulunmayan zanlıların ve tutukluların isimleri haber metinlerinde, hukuki mecburiyetle, kısaltma halinde verilmektedir. Bu durumda kişinin adı yazılmakta, soyadının ise ilk harfi nokta ile kısaltılarak verilmektedir:

Alınan bilgiye göre, İstanbul'dan piyasaya sürülmek üzere sahte para getirileceği istihbaratını alan Bursa Emniyet Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğü ekipleri, çalışma başlattı. Tarık Ç. (24), Varol Y. (44) ve Ramazan Ö.'yu (29) takibe alan polis ekipleri, bu kişileri İstanbul yolu üzerinde yakaladı. AA

(AA, 04.01.2009, 23:²⁶)

On sekiz yaşından küçük suçlu veya zanlıların, hüküm giymiş olsun olmasın, soyadları kısaltma ile verilmektedir. Herhangi bir adli olaya karışmış mağdurların isimlerinin de yazılmaması kişilerin ruhî durumlarını bozmamak açısından önemlidir; ancak yazılı ve görüntülü basında buna pek dikkat edilmediği görülmektedir. Aşağıya alınan haber metinleri olması gerektiği gibi alınmış, isimler ve kısaltmaları değiştirilmiştir. Yerleşim yeri isimleri xxx harfleri ile gizlenmiştir:

Alınan bilgiye göre, Axxx'da oto kuaföründe çalışan V.K, yıkanması için bırakılan Pxxx E. 'ye ait 06 xxx 03 plakalı cipi alıp kaçtı. Ciple Exxx'e gelen V.K, burada arkadaşlarıyla buluştu. Ciple gezen V.K. ve 6 arkadaşı, Axxx Emniyet Müdürlüğü'nün çalıntı cipi ve plakasını bildirdiği Exxx Emniyet Müdürlüğü ekiplerince Bxxx Mahallesi Axxx Caddesi'nde durduruldu. Cipteki yaşı küçük 7 çocuk, aracı durdurduktan sonra kaçmaya başladı. Kısa süren kovalamacanın ardından yakalanan çocuklar, ifadeleri alınmak üzere Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şubesi ekiplerine teslim edildi. AA

(AA, 03.01.2009, 22:⁵⁷)

Herhangi bir olayda mağdur olan on sekiz yaşından küçüklerin de adları yazılmakta soyadları kısaltılarak verilmektedir:

Tartışmanın büyümesi üzerine öfkelenen baba T.B., oğluna tabancayla ateş açtı. Oğlunu ayağından vuran T.B., hırsını alamayarak oğluna birkaç el daha ateş etti. Ağır yaralanan Kxxx B., olay yerinde hayatını kaybetti.

Zanlı baba, polis tarafından yakalanarak gözaltına alındı. Olayla ilgili soruşturma sürdürülüyor. İHA

(İHA, 04.01.2009, 23:⁴⁷)

Gazetelerde köşe yazarları, yazıları içinde kullandıkları kurum, kuruluş ve kişi adlarını yay içinde kısaltması ve önünde açıklamasıyla, yazı içinde geçtiği öbür yerlerde sadece kısaltılmış hâliyle kullanabilmektedir. Bunlarda da nokta kullanılmamaktadır.

Anayasa Mahkemesi'nin görüşüp karara bağladığı kapatılan belediyelerle ilgili düzenleme bir başka yüksek yargı organı olan Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) görev alanına giriyor. Anayasa Mahkemesi son konu önüne geldiğinde 'görevsizlik' kararı verip topu YSK'ya atmalıydı.

Bugüne kadar Anayasa Mahkemesi (AYM) bir karar verir, bizler de karardaki karşı oy kayıtlarına rağmen bunu AYM'nin resmî irâdesi sayardık. Şimdi vaziyet değişti, kararlar değil, bildiriler, karşı bildiriler ve basına verilmiş sözlü beyanlar çarpışıyor. Artık mahkemenin değil, üyelerin tavırları konuşulmakta.

Dilimizde kuruluş, kitap, dergi ve yön adlarının kısaltmaları adı oluşturan kelimelerin ilk harflerinin alınmasıyla yapılmaktadır.¹¹⁹ Bu kısaltmaların çoğunda nokta kullanılmamaktadır:

T.C.	<i>Türkiye Cumhuriyeti</i>
K.K.K.	<i>Kara Kuvvetleri Komutanlığı</i>
TBMM	<i>Türkiye Büyük Millet Meclisi</i>
AA	<i>Anadolu Ajansı</i>
GD	<i>Güneydoğu</i>

¹¹⁹ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 50-51. Kılavuzda geçen kısaltma kuralları şöyledir:

“1. Kuruluş, kitap dergi ve yön adlarının kısaltmaları *genellikle* her kelimenin ilk harfinin büyük olarak yazılmasıyla yapılır. Gelenekleşmiş olan *T. C.* (Türkiye Cumhuriyeti) ve *T.* (Türkçe) kısaltmalarının dışında büyük harfle yapılan kısaltmalarda nokta kullanılmaz. 2. Element ve ölçülerin uluslararası kısaltmaları kabul edilmiştir. *Ca* (Kalsiyum), *kg* (kilogram), *m²*(metrekare) gibi. (Bunlarda da nokta kullanılmamıştır.) 3. Kuruluş, kitap, dergi ve yön adlarıyla element ve ölçülerin dışında kalan kelime veya kelime gruplarının kısaltılmasında, ilk harfle birlikte kelimeyi oluşturan temel harfler dikkate alınır. Kısaltılan kelime veya kelime grubu; özel ad, unvan veya rütbe ise ilk harf büyük; cins isim ise ilk harf küçük olur: *Alm.* (Almanca), *Güniz Sok.* (Güniz Sokağı), *Prof.* (Profesör), *is.* (isim), *ed.* (edebiyat).”

TRT	<i>Türkiye Radyo Televizyon Kurumu</i>
RTÜK	<i>Türkiye Radyo Televizyon Üst Kurulu</i>
YÖK	<i>Yüksek Öğretim Kurulu</i>

Bazı kuruluş ve terim kısaltmaları, karşıladığı kelimenin veya kelime öbeğinin ilk sesleri alınarak¹²⁰ okunabilir sözcükler şeklinde olabilmektedir. Bu kısaltmalarda nokta kullanılmamaktadır:

TÜKODER	<i>Tüketiciyi Koruma Derneği</i>
TÜYATOK	<i>Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu</i>
EDOK	<i>Eğitim Doktrin Komutanlığı</i>
AKBİL	<i>Akıllı bilet</i>
DÖSİM	<i>Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü</i>
KUYEB	<i>Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi</i>

Tek kelimeli adların ya da terimlerin kısaltması baştan ilk üç harfin alınmasıyla yapılmakta, özel ad olanların kısaltması büyük harfle başlatılmakta, kısaltmanın sonuna nokta konmaktadır.¹²¹

Tek heceli kelimeler, ilk harfleri alınarak kısaltılmaktadır. Bu kısaltmaların sonuna nokta konmaktadır: s.(sayfa), e. (edat), c. (cilt).

Kılavuzlarda birleşik kelimelerin kısaltılmasında ilk kelimenin ilk hecesi ikinci kelimenin ise ilk harfi (*adb.* adbilim, *dilb.* dilbilim) alınmakta, bu kurala bağlı kalınmadan yapılmış kısaltmalar da bulunmaktadır: *db.* dilbilim. Birleşik kelimelerin kısaltılmasında kılavuzların birleştiği kural, bu kısaltmaların sonlarında nokta kullanılması gerektiğidir.¹²²

¹²⁰ İlk sesler alınarak yapılan bu kısaltmalarda oturmuş bir kural yoktur.

¹²¹ Yazım kılavuzlarında kısaltmaların nasıl yapılacağı konusunda birlik yoktur. Kılavuzların bir kısmı bu kurala yer vermiş ve buna göre örnek kısaltmalar yapmıştır: Eğitim Yayınları *Yazım Kılavuzu* “Ank. (Ankara), İst. (İstanbul), fel. (felsefe), mat. (Matematik)” örneklerini vermiştir. Bu kurala örnek olarak verilen “ede. (edebiyat), örn. (örnek), bak. (bakınız)”, TDK *Yazım Kılavuzu*’nda önerilen kısaltmalar (*ed. ör. bk.*) ile çelişmektedir. (*Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 58-74.)

¹²² Necmiye ALPAY, kılavuzlarda oturmuş kısaltması bulunmayan bir sözcüğün kısaltılması gerektiğinde, bunun sözcüğün ilk üç harfinin alınarak bu harflerin sonuna bir nokta koymakla (haziran ayı için “Haz. ”, Jüpiter gezegeni için “Jüp. ” gibi) yapılabileceğini söylemektedir. Bileşik sözcükler kısaltılırken ise, bitişik iki sözcükten ilkinin ilk üç harfiyle ikincisinin ilk harfinin alındığını ve sonuna nokta konduğunu belirtmiştir: “Toplumbilim”in kısaltması için “topb. ”. “Adbilim” kelimesinde olduğu gibi ilk kelimedede

İlmî eser içinde atıf yapılan eser (kitap, dergi, sözlük...) adları kısaltılarak gösterilmektedir¹²³. Bu kısaltmalarda nokta kullanılmamaktadır:

AAS	<i>Asian and African Studies (Haifa)</i>
AO	<i>Acta Orientalia (Copenhagen)</i>
ArchOtt	<i>Archivum Ottomanicum (Wiesbaden)</i>
TDAY	<i>Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı - Belleten (İstanbul)</i>
TDiA	<i>Türk Dilleri Araştırmaları (Ankara)</i>
ZBalk	<i>Zeitschrift für Balkanologie (München)</i>

(A. TIETZE, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi...* s. 27)

Dil, lehçe, ülke adları kısaltıldığında nokta kullanılmaktadır:

Skr.	<i>Sanskritçe.</i>
Slâv.	<i>Slâvca.</i>
Trkm.	<i>Türkmençe.</i>
Tü.	<i>Türkçe.</i>
Tür.	<i>Türkiye.</i>
V.	<i>Vatikan / Vaticano (Ms. Vaticano Turco 102/2).</i>

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut'un Kazan Bey...*, s. 19-23)

Kişi adları veya unvanları ile saygı ifadeleri, dualar ve eser adları da nokta ile kısaltılmaktadır. Bunların bir kısmında nokta kullanılmamaktadır:

'a. m.	<i>aleyhi 's-selâm.</i>
A Y	<i>Altun Yaruk.</i>
CC	<i>Codex Cumanicus.</i>
s. m.	<i>Şallâ 'llâhu 'alayhi va sallam.</i>

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut'un Kazan Bey...*, s. 19-23)

Av.	<i>Avukat</i>
Dr.	<i>Doktor</i>
Hk.	<i>Hakim</i>
Hz.	<i>Hazreti</i>
M. Ali	<i>Mehmet Ali</i>

üçten az harf bulunduğu takdirde, var olan harflerle yetinmek gerektiğini belirtmiş ve bu kelime için "adb." kısaltmasını örnek vermiştir. *Türkçe Sorunları Kılavuzu*, s. 139-140.

¹²³ Eser içinde yapılan atıfları gösteren kısaltmalar eserden esere değişebilmektedir. Bu kısaltmalar eserlerde liste halinde yer almaktadır.

M. Kemal	<i>Mim Kemal</i>

Uluslararası yaygın kısaltmaların dilimize girişinde birlik yoktur. Kimi kısaltmalar asıl imlasıyla kimi kısaltmalar da dilimize yapılmış çevirisinde yer alan kelimelerin kısaltmalarıyla yazılmaktadır. Hepsinin birleştiği yer noktasız kullanılıyor olmalarıdır:

AB	<i>Avrupa Birliği (=European Union)</i>
ABD	<i>Amerika Birleşik Devletleri (=United States of America)</i>
AIDS	<i>Acquired immunodeficiency syndrome</i>
BM	<i>Birleşmiş Milletler (=United Nations)</i>
cm	<i>santimetre</i>
FIFA	<i>Fédération Internationale de Football Association</i>
g	<i>gram</i>
MÖ	<i>milattan önce (B.C.)</i>
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i>
OPEC	<i>Organization of the Petroleum Exporting Countries</i>
UEFA	<i>Union of European Football Association</i>

Uzunluk, hacim, ağırlık gibi ölçülere ait birimlerin kısaltmalarında karışıklık olmaması için bazı kurallar gelişmiştir. Birim sembolleri eğer cümle sonunda yer almıyorsa sonuna nokta konmamaktadır: m, kg, g, l gibi. Bazı kısaltmalar birden fazla anlama gelebilmektedir. Meselâ, m kısaltması hem uzunluk ölçü birimi *metre* için, hem *milyon* kelimesinin kısaltması olarak ve hem de *kütle* için kullanılabilir. Bunlar arasında karışıklık olmasını önlemek üzere ölçü birimlerinin düz yazılması, kütleyi gösteren kısaltmanın ise *eğik (italik)* yazılması kabul edilmiştir: *m* = kütle; *m* = metre, *M* = mega, milyon. *l* = litre; *l* = uzunluk. *g* = gram; *g* = yer çekimi (*gravity*) gibi. Ayrıca, sayılarla birimleri gösteren kısaltmalar arasına boşluk konmaktadır.¹²⁴

2 m, 3 cm'yi, 108 mm'den, 198 g'dan, 200 kg'a, 3 t, 500 l

Yukarıda görüldüğü gibi kısaltmalara getirilen ekler kesme işareti ile ayrılmaktadır. Yaygın kısaltmalar için kılavuz kitaplar kaynaklık etmelidir. Kısaltma, kişinin kendi isteğine göre yapılmamalıdır. Bir eserde yaygın olmayan kısaltmalar kullanılmışsa eser içinde kullanılan bütün kısaltmalar, neyin kısaltması olduğunu gösteren bir liste ile gösterilmelidir.

¹²⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası_Birim_Sistemi

3.1.3.5 Sayılar ve Nokta

3.1.3.5.1 Sıra belirten nokta

Türkçede nokta, *+ncI* eki yerine kullanılmaktadır. Ne var ki cümle içinde sıra belirtmek üzere kullanılan nokta, okuyucuya cümleyi bitirmiş uyarısı verebilir; bu, yazmayı kolaylaştırır da okuyan için bir duraksamaya sebep olabilir.

Kanun maddeleri içinde yapılan atıflar ve açıklamalarda nokta yerine *+ncI* ekinin tercih edildiği görülmektedir, bu ekin yazılışında rakamla ek arasında boşluk bırakılmaktadır:

a) Bu Kanunda geçen “temel eğitim” deyimini 16/6/1983 tarih ve 2842 sayılı Kanunla getirilen ek 1 inci maddeyle “ilköğretim” olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

b) Bu Kanunda birlikte veya ayrı ayrı geçen “ilkokul” ve “ortaokul” ibareleri, 16/8/1997 tarih ve 4306 sayılı Kanunun 8 inci maddesiyle “ilköğretim okulu” olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

(Milli Eğitim Temel Kanunu, Kanun Numarası: 1739)

Yukarıda görüldüğü gibi rakamın ardından gelen ek, rakamın okunuşuna göre yazılmaktadır. *+ncI* eki, ünsüzle biten sayı adlarından sonra *+^IncI*, ünlüyle bitenlerden sonra ise *+ncI* olarak kullanılmaktadır. Yazı içinde 1, 5 ve 8 sayılarından sonra gelen *inci* eki, okunuşu sebebiyle, mücevher çeşidi anlamındaki *inci* kelimesi ile; 9 ve 10 sayılarından sonra gelen *uncu* da meslek adı olan *uncu* kelimesi ile karıştırılabilir.

Ekin rakamlarla birlikte kullanılışı şöyledir:

1, 3, 4, 5, 8, 9 rakamlarından ve herhangi bir büyük sayıda son rakamı bu rakamlardan biri olan sayıdan sonra:

+^IncI.

10, 30, 40, 60, 70, 80, 90 sayıları ve son iki basamağı bu sayılardan biri ile biten büyük sayılardan sonra:

+^IncI.

100 ve katlarından, 1.000 ve katlarından, 1.000.000 (bir milyon) ve katlarından, 1.000.000.000 (bir milyar) ve katlarından, 1.000.000.000.000

(bir trilyon) ve katlarından, 1.000.000.000.000.000 (bir katrilyon) ve katlarından sonra:

$+^I ncl$.

2, 6, 7, 20, 50 rakamlarından ve herhangi bir büyük sayıda son rakamı bu rakamlardan biri olan sayıdan sonra:

$+ncI$.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere ek, ünsüzle biten rakamlardan sonra $+^I ncl$, ünlüyle biten rakamlardan sonra ise $+ncI$ şeklinde yazılır ve okunur.

Noktalama işaretlerinin bir amacı anlam karışmalarını önlemek olduğuna göre yazı içinde rakamlar *birinci*, *ikinci*, *sekizinci*, *onuncu* kelimelerinde olduğu gibi okunuşlarına göre ve rakama getirilen ek de birleştirilerek yazılabilir. Rakam kullanılması çok gerekli görülüyorsa kılavuzlarda belirtildiği gibi, ek rakama kesme işareti ile, *l'inci* şeklinde bağlanabilir. Kesme işareti yerine kısa çizgi kullanılabilir: *1-inci*.

Bununla birlikte ekin Eski Türkçedeki şekli $+n\check{c}$ ¹²⁵, üst karakter olarak rakama eklenebilir: $1^{n\check{c}}$, $2^{n\check{c}}$, $10^{n\check{c}}$, $100^{n\check{c}}$, $2345^{n\check{c}}$. Böylece ekin yazılışında sayıların sonuna Türkçenin ses özelliğine göre nasıl getirileceği sorun olmaktan çıkacak, sadece okunuşu ile ilgili kuralın öğretilmesi gerekecektir.

3.1.3.5.2 Adreslerde nokta

Adreslerde geçen numaralandırılmış sokak cadde adlarında da $+ncI$ yerine nokta işaretinin kullanıldığı görülmektedir.¹²⁶

Ay Emlak
Bağlar Mah. 110. Cad.
1370. Sok. No: 11
32100, Isparta

¹²⁵ A. von GABAIN, *Eski Türkçenin Grameri*, s. 75.

¹²⁶ *Yazım Kılavuzu*'nda noktanın $-ncI$ eki yerine kullanılışı için "3. (üçüncü), 15. (on beşinci); II. Mehmet, XIV. Louis, XV. yüzyıl; 2. Cadde, 20. Sokak, 4. Levent" örnekleri verilmiş; art arda sıralanan rakamlardan yalnızca sonuncu rakamdan sonra nokta konacağı uyarısına yer verilmiştir. Bununla ilgili olarak da "3, 4 ve 7. maddeler; XII – XIV. yüzyıllar arasında." örnekleri sıralanmıştır. (*Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 32) *İmla Kılavuzu* (²1941)'nda "Bahis başlarına konulan rakamlar ve harflerden sonra konulur ve rakamdan sonra ('nci) anlamını gösterir." denmiştir. (s. XXXIX)

Adreslerin yazılmasında kısaltma yapılırken keyfî davranıldığına rastlanmaktadır. Bu yüzden adreslerde kısaltmaya ve noktaya yer verilmemesi daha uygun görünmektedir. Bununla birlikte adresi gösteren sokak, cadde, mahalle tabelalarında nokta yer alıyorsa adreste de noktaya yer verilmelidir:

Ay Emlak
110. Cadde
1370. Sokak, 11
32100 Isparta

Türkçede adres yazmada bir karışıklık söz konusudur:

PTT'nin genel ağ sayfasında¹²⁷ zarf üzerine yazılmış adres örneği verilmiş, adres yazmayla ilgili tavsiyeler sıralanmıştır:

Gönderiler üzerine adres ve varış yerinin önüne posta kodunun, doğru, tam ve okunaklı yazılması, gönderilerin vaktinde ve sağlıklı ulaşmasının ilk şartıdır. Tam ve doğru adres şu bilgileri içerecek şekilde yazılmalıdır:

Ad ve Soyad
Unvan (Tüzel Kişi)
Mahalle / Köy
Cadde / Sokak / Mevki / Site
Dış Kapı No / İç Kapı No
Posta kodu / Bucak (Semt) / İlçe / İl / Ülke

Adres ve posta kodunun, tam, doğru ve okunaklı olmasının yanında, gönderi üzerine, uygun yere yazılması da önemlidir. Gönderi üzerine tam, doğru ve okunaklı adres ve posta kodu yazma örneği yukarıdaki gibidir.

Posta pulu zarfın sağ üst köşesinde,
Gönderici adresi ve posta kodu zarfın sol üst köşesinde,
Alıcının adresi ve posta kodu zarfın orta yerine (biraz sağ alt köşeye yanaşık), zarfın alt kenarında 2,5 cm boşluk kalacak şekilde,
Posta kodu, alıcı adresinin bulunduğu varış yeri önünde, olmalıdır.

¹²⁷ <http://www.ptt.gov.tr/tr/interaktif/postakodu2.html> adresinde adres yazma için örnekler verilmiştir. Adres yazma örnekleri üzerine genel ağ forum sayfalarında konuyla ilgili tartışmalara rastlanmaktadır. Buralarda değişik ülkelerin adres yazma tarzlarına yer verildiği de görülmektedir.
(bk. <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=18866&highlight=adres> ve <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=27430> adresi.)

Aynı genel ağ adresinde verilen zarf örneği üzerinde de yukarıdaki açıklamalara uygun adresler görülmektedir:

Yukarıdaki zarf üzerinde gösterilen adreslerde gereksiz ayrıntılara ve yanlış yazımlara yer verilmiştir¹²⁸:

¹²⁸ Bazı devletlerin adres yazma usulleri karşılaştırma yapılabilmesi için aşağıya alınmıştır. Bu adreslerde semt, mahalle, cadde, sokak adları yerine bunları karşılayan kodların yazıldığı, sokak kodu ile kapı numaralarının da birleştirildiği ve adresin iki üç satırda tamamlandığı görülmektedir.

(Hollanda ve İspanya adres yazma tarzları <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=18866&start=10> genel ağ adresinden alınmıştır. Erişme günü: 17. 02. 2009, saat: 00:04)

Hollanda:

Alıcı Adı Soyadı

Prinsenstraat 59

1024 GR Amsterdam

Yukarıdaki adresin açılımında, Amsterdam şehrinin kodu 1000, semtin kodu 24, sokağın kodu GR'dir. Sokağın adı Prinsenstraat ve kapı numarası 59'dur.

Öbür devletlerin adres yazma tarzları:

İspanya:

C/Barcelona, 36, 3º-A

18210 Armilla/

Granada / ESPAÑA

İngiltere:

St Nicholas House

31-34 High Street,

Bristol BS1 2AW UK

veya,

Alıcı Adı SOYADI

Gower House
Croft Road
Aldershot
Hampshire GU11 3HR UK

ABD:

Alıcı Adı SOYADI
309 West 339th Street
Pankville, New York 12090
veya,
Alıcı Adı SOYADI
Suite 420
101 Cherry Street
Burlington, VT 05401 -4405 USA

Kanada:

Alıcı Adı SOYADI
90 Englington Avenue East
Suite 700
Toronto, Ontario
Canada M4P2Y3

Avustralya:

Alıcı Adı SOYADI
250 Camberwell Road
Camberwell, Victoria 3124
Australia

Hindistan:

Alıcı Adı SOYADI
II Community Centre
Panchsheel Park
New Delhi - 110 017
India

Yeni Zelanda:

Alıcı Adı SOYADI,
Cnr Airbone and Rosedale Roads
Albany
Auckland
New Zeland

Güney Afrika:

Gönderici adres alanında geçen *Mah.* kısaltması *Yazım Kılavuzu* (TDK, ²⁵2008)'na uygundur, ancak *Sk.* kısaltması uygun değildir, kısaltmanın aslı *Sok.* şeklindedir. Adreslerde şu olur bu olmaz diye ayırmak yerine hiç kısaltma kullanılmaması daha uygun görünmektedir. Çünkü *Mah.* kısaltması *Yazım Kılavuzu*'nda hem *mahkeme*, *mahkemesi* hem de *mahalle*, *mahallesi* kelimelerini karşılamaktadır.¹²⁹ Kapı numarası yazılırken de *No* kelimesinin kullanılmasına gerek yoktur. Adres şöylece düzeltilebilir:

Ufuk IĞDIR
As Bilgisayar Ltd. Şti.
Şehit Adem Mahallesi
Hacı Mehmet Sokak, 7
34420 İstanbul

Alıcı adresi alanında görülen adreste gereksiz ayrıntıya yer verildiği görülmektedir.

Nihal AGUN
Mebusevleri Mah.
Önder Cad. Ankara Ap. 11/8
06580 ÇANKAYA/ANKARA/TÜRKİYE

Belediyelerin sokak, cadde, mahalle adı verme işlerini düzenleyen yönetmelikte bir belediye sınırları içinde aynı addan yalnızca bir tane verilmesi şartı getirilmiştir¹³⁰. Bu durumda yukarıdaki adreste geçen *Önder Cadde-*

Alıcı Adı SOYADI
24 Sturdee Avenue
Rosebank
Johannesburg 2196
South Africa

¹²⁹ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 65

¹³⁰ Adres ve Numaralamaya İlişkin Yönetmelik 31. 07. 2006 tarih ve 26245 sayılı *Resmi Gazete*'de yayımlanmıştır. Yönetmelikte adres oluşturmak üzere; yerleşim birimlerine ad verilmesi, mahalle sınırlarının çizilmesi konularıyla ilgili maddeler:

“MADDE 11- mahalle, köy, mezra, mevki, küme evleri, meydan, bulvar, cadde ve sokaklara ad veya numara, binalara ise numara verilmesi zorunludur. Ayrıca, mahalle, meydan, bulvar, cadde ve sokaklara değişmeyecek sabit tanıtım numarası verilir. Belediye sınırları içinde, aynı ad veya numara birden fazla mahalle, mevki, küme evleri, meydan, bulvar, cadde ve sokaklara verilemez. ”

“MADDE 12 - Her mahalleye özel bir ad verilir. Belediye sınırları içinde, aynı ad birden fazla mahalleye verilemez. Mahalle sınırları meydan, bulvar, cadde veya sokaklardan geçecek şekilde belirlenir. ”

si'nden belediye sınırları içinde bir tane yer aldığına göre mahallenin belirtilmesi gereksizdir. Caddenin birkaç mahalleyi keserek devam ettiği düşünülebilir, bu durumda mahalle adı gerekli görülebilir. Ancak ilgili yönetmeliğe göre caddeler mahallelerin sınırlarını göstermektedir. Kapı numarası yazıldığına göre adreste apartman adına yer vermeye de gerek yoktur. Yurt içinde herhangi bir noktaya gönderilen mektupta ülke adı satırına *Türkiye*'nin yazılması gereksizdir. Zarf üzerindeki adreste göze çarpan bir hata da zarf örneğinin yerleştirildiği genel ağ sayfasında, zarf üstüne yazılan adreslerde kullanılabilecek kısaltmalardır. Bu listede *apartman/apartmanı* kelimeleri için *Apt.* kısaltması uygun görülmüştür. *Yazım Kılavuzu*'nda da *Apt.* kısaltması uygun görülmüştür¹³¹. Buna rağmen örnek adreste *Ap.* kısaltması kullanılmıştır.

PTT Genel Müdürlüğünün zarf üzerine adres yazma üzerine teklifi aşağıdaki gibidir.

Zarf ve Adres Yazımına İlişkin Özellik ve Öneriler:

1'inci satıra gerçek kişi adı ve soyadı,

2'nci satıra tüzel kişi işyeri adı/unvanı (organizasyon adı),

3'üncü satıra mahalle veya köy adı veya (Postrestant, Posta Abone Kutusu (PK ibaresi) no vb.

4'üncü satıra cadde veya sokak veya mevki (mahal/küme) veya site veya mezra adı, (belirlenmiş ise bina/parsel adı ile) dış kapı numarası ve/veya iç kapı numarası (3. ve 4. satır bilgileri birleştirilerek tek bir satırda kullanılabildiği gibi, bina adı dış kapı ve/veya iç kapı numarası bunlardan ayrı bir satır olarak da kullanılabilmektedir.)

5'inci satıra posta kodu ve bucak (semt-belde-belediye) adı veya ilçe adı veya il adı (bucak veya ilçe adları Türkiye'de tek değilse il adı bilgisine de yer verilmelidir.)

6'ncı satıra ülke adı (Yurtiçi kabul ve varışlı gönderilerde çoğunlukla yer almamaktadır.)

“MADDE 14 - Her bulvar, cadde, sokak ve küme evlere özel bir ad veya numara verilir. Meydanlara sadece ad verilir. Bir belediye sınırları içinde, aynı ad veya numara birden fazla meydan, bulvar, cadde, sokak ve küme evlere verilemez.”

¹³¹ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 54.

Uluslararası Posta Birliği (UPU) uluslararası kullanımda posta kodunun önünde ülke kodunun kullanılması halinde ülke adının yazılmamasını önermektedir. Türkiye için TR kodu kullanılıyor.)

Adres bileşenleri (/) slash kullanımı hariç birleşik halde yazılamaz, aralarında birer boşluk bırakılır. Adres bileşeni satırlarının arasındaki boşluk 1 cm'yi geçemez. Adres bileşenleri zarf alt kenarına paralel yatay yazılmalı, satır eğikliği 5 dereceyi aşmamalıdır. Alıcı adres alanında yer alan karakterlerin yüksekliği 2 mm'den fazla 6 mm'den az olmalıdır. Karakterlerin rengi siyah veya mavi olmalıdır. (Alıcı adres bileşenlerinin yazımında büyük harf kullanılması, yazı tipi olarak Times New Roman, Arial, Courier, 9-10-11-12-13-14 fontlarından birinin kullanılması önerilir.)

Gönderi üzerinde alıcı adres alanına, adres bileşenleri dışında herhangi bir bilgi yazılamaz. Gönderi üzerinde alıcı adres alanının son satırından itibaren altında kalan yüzeye (zarfın alt kenarından itibaren yaklaşık 2,5-3 cm yüksekliğindeki boydan boya oluşan alana) bir şey yazılamaz, renklendirilemez, renkli baskı yapılamaz. Bu alanın açık renklerden oluşması, (özellikle beyaz olması) gereklidir.

Adres bileşenlerinin yazılmasında aşağıdakilerin dışında kısaltma kullanılmaması,

MAH.	MAHALLE(Sİ)
CAD.	CADDE(Sİ)
BLV.	BULVAR(I)
SOK.	SOKAK(Gİ)
APT.	APARTMANI
NO:	NUMARASI
PK	POSTA ABONE KUTUSU

Aynı seviye adres bileşenleri örneğin 4. satır seviyesinde yer alan ... cad. ... sok. şeklinde birlikte kullanılmamalı, bina dış kapı numarasını nereden alıyor ise o bileşen kullanılmalıdır.

KAT, K: DAİRE veya D: şeklinde kısaltma ve ibarelerin kullanılmaması, YANI, KARŞISI, ÜSTÜ vb. şekilde dolaylı adres tanımlamalarından kaçınılması,

Bina dış/iç kapı numarasının; cadde/sokak/mevki vb. ismini bina adı yazılmış ise bina adını, NO: ibaresi yazılmış ise bu ibareyi takip etmesi,

Adres bileşenlerinin yazılmasında bina dış kapı numarası ile iç kapı numarasını birbirinden ayırmak için sağa yatık slash (/) işareti dışında işaret kullanılmaması, önerilir.

(<http://www.ptt.gov.tr/tr/interaktif/postakodu2.html>)

Çalışmanın konusu yalnızca noktalama işaretleri ile sınırlı olduğu için adresi oluşturan bilgilerin neler olması gerektiği, adresin kaç satırla sınırlı olması gerektiği konularına burada değinilmeyecektir. Bu konunun ayrı bir çalışmada ele alınması düşünülmektedir.

Adreslerin bir metinde satır içinde gösterilmesi gerekirse adresi oluşturan her satır virgülle birbirine bağlanarak yazılır:

A... B...
Önder Caddesi 11/8
Çankaya 06580 Ankara

Yukarıdaki adresin tek satırda görünüşü şu şekilde olacaktır:

Mektubun üstüne A...B..., Önder Caddesi 11/8, Çankaya 06580 Ankara adresini yazıp kalem elinden fırlattı.

3.1.3.5.3 Başyuru listelerinde nokta

Kitapların içindekiler bölümündeki listelerde veya yazı içinde maddeleri gösteren rakam veya harflerden sonra da nokta konmaktadır:

Kitabın bölümleri ve alt bölümleri rakam ve harflerin bir arada kullanıldığı rakam-harf düzeninde veya sadece sayıların kullanıldığı ondalık sayı düzeninde aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır¹³²:

Rakam harf düzeninde:

- Birinci Bölüm
- BÖLÜM BAŞLIĞI
- I. BİRİNCİ DERECE ALT BÖLÜM
- A. İKİNCİ
- 1. Üçüncü
- a. Dördüncü
- (1) Beşinci
- (a) Altıncı
- (i) Yedinci
- (ii) Yedinci
- (b) Altıncı

¹³² Halil SEYİDOĞLU, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, s. 128-130.

- (2) Beşinci
 b. Dördüncü
 2. Üçüncü
 B. İKİNCİ
 II. İKİNCİ DERECE ALT BÖLÜM
 A. İKİNCİ
 1. Üçüncü vb.

Ondalık sayı düzeninde:

1. BİRİNCİ BÖLÜM
 1.1. Birinci Derece Alt Bölüm
 1.1.1. İkinci Derece
 1.1.1.1. Üçüncü Derece
 1.1.1.1.2. Üçüncü Derece
 1.1.2. İkinci Derece
 1.2. Birinci Derece Alt Bölüm
 2. İKİNCİ BÖLÜM vb.

Madde sıralamalarında alt alta sıralanan maddelerin yazılmasında sayı veya harf sistemi kullanılırken yay, kısa çizgi veya nokta kullanılır. Öbür işaretler kullanılmaz.

Yanlış:

.....aşağıdadır:

- 1: Yasin
 2; Ali
 3= Murat
 4, Mevlüt
 5! Mustafa
 6(Fatma
 7] Selda
 8[Zehra
 9* Ümran
 10-) Hasbi
 11.) Secaet
 12)- Emine

Yukarıdaki listede rakamlardan sonra getirilen işaretler yanlış kullanılmıştır.

3.1.3.5.4 Tarihlerin yazılmasında nokta

Tarihlerin yazılmasında rakamla yazılan gün, ay ve yılı ayırmak için sayılar arasına nokta konmaktadır:

29. 10. 1923, 13. XII. 1974

Tarihlerde ay adları yazıyla da yazılmaktadır. Bu durumda gün, ay, yıl arasında nokta veya başka bir işaret kullanılmamaktadır; sadece, bir harflik boşluk bırakılmaktadır:

29 Mayıs 1453

13 Aralık 2008

3.1.3.5.5 *Saat ve dakikayı ayırmak için nokta*

Yazım kılavuzlarında saat ve dakikayı ayırmak için nokta kullanılması teklif edilmiştir. Bunun sakıncaları olabilir. Bu yüzden nokta yerine iki nokta üst üste işaretinin kullanılması ve dakikanın üstte yazılması daha uygun görünmektedir:

Saat 9 . 15 'te buluşacağız. Cümlesi, nokta işaretinin anlamı kesme uyarısını vermesinden dolayı iki ayrı cümle gibi anlaşılabilir. Bu durumda birinci cümle *saat 9*, ikinci cümle de *15'te buluşacağız* olur. Saatlerin yazılmasında iki nokta üst üste kullanılsa ve dakika öbür yazılara göre daha üstte yazılmış olsa böyle bir karışıklık olmayacaktır:

Saat 9:¹⁵'te buluşacağız.

Sabah 08:¹⁵ vapuruna yetişemedim. Nikâh, saat 15:⁰⁰'te kıyılacak.

Saatlerin yazılışında saatin arkasına ek getirileceğinde dakikayı gösteren 00 dikkate alınmamakta, ek doğrudan saat ifadesinin okunuşuna uygun olarak yazılmaktadır:

Yanlış: *Saat 15:⁰⁰'a* (okunuşu: saat on beş sıfır sıfıra), *saat 13:⁰⁰'da* (okunuşu: saat on üç sıfır sıfırda), *saat 17:⁰⁰'dan* (okunuşu: saat on yedi sıfır sıfırdan)

Doğrusu: *Saat 15:⁰⁰'e* (okunuşu: saat on beşe), *saat 15:⁰⁰'te* (okunuşu: saat on beşte), *saat 15:⁰⁰'ten* (okunuşu: saat on beşten)

Dakikada 00 dışında bir sayı yer aldığında, ek, dakikanın okunuşuna uygun olarak yazılmaktadır:

Saat 15:¹⁰'da (okunuşu: saat on beş onda), *saat 13:²⁰'den* (okunuşu: saat on üç yirmiden), *saat 18:²⁵'e* (okunuşu: saat on sekiz yirmi beşe) gibi.

3.1.3.5.6 Sayı dilimlerinin yazılmasında nokta

Binlik basamakları bulunan büyük sayıların yazılmasında her binlik dilim nokta ile ayrılmaktadır. Bu noktalar büyük sayıların okunmasını kolaylaştırmaktadır. *Yazım Kılavuzu*'nda "beş ve beşten çok rakamlı sayılar sondan sayılmak üzere üçlü gruplara ayrılarak yazılır ve araya nokta konur" denmiştir¹³³. Para ile ilgili dört rakamlı sayılar da üçlü öbekler hâlinde nokta ile ayrılmaktadır. Sayılar, binlik dilimlerine, sağdan başlanarak üçlü öbekler halinde nokta ile ayrılır¹³⁴:

1.201	<i>Bin iki yüz.</i>
20.103	<i>Yirmi bin yüz üç.</i>
301.420	<i>Üç yüz bir bin dört yüz yirmi.</i>
12.345.678	<i>On iki milyon üç yüz kırk beş bin altı yüz yetmiş sekiz.</i>
123.456.789.012	<i>Yüz yirmi üç milyar dört yüz elli altı milyon yedi yüz seksen dokuz bin on iki.</i>
123.456.789.101.112	<i>Yüz yirmi üç trilyon dört yüz elli altı milyar yedi yüz seksen dokuz milyon yüz bir bin yüz on iki.</i>
123.456.789.101.112.130	<i>Yüz yirmi üç katrilyon dört yüz elli altı trilyon yedi yüz seksen dokuz milyar yüz bir milyon yüz on iki bin yüz otuz.</i>

Para ile ilgili rakamlar yazılırken TL'nin binlik dilimleri yine nokta kullanılarak ayrılır. Ondalık dilimler virgülle ayrılır. Kuruş ondalık dilimlerden olduğu için virgülle ayrılır. Yüz kuruş bir TL'ye eşit olduğu için kuruş basamakları TL'den virgülle ayrılır:

1.234,56 TL	<i>Binikiyüzotuzdört Türk Lirası elli altı Kuruş.</i>

¹³³ TDK, *Yazım Kılavuzu*, Ankara ²⁵2008, s. 14.

¹³⁴ Ondalık haneleri üçlü gruplar halinde gruplandırmak için boşluklar kullanılabilir. Basımda bu amaç için kullanılan boşluk, kelimeleri ayıran boşluktan daha kısadır. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası_Birim_Sistemi> Erişme günü: 22. 05. 2009, saat: 14:³⁹)

Kıymetli evrak adı verilen ve üzerinde oynanarak sahtecilik yapılması ihtimali bulunan değerli kağıtların (çek, senet, kira sözleşmesi, satış sözleşmesi...) üzerindeki sayı kelimeleri birbirine bitiştirilerek yazılmaktadır:

Kiracı taraf her yılın sonunda mal sahibine kira ücreti olarak =21.345,67= TL =Yirmibirbinüçyüzkırkbeş Türk Lirası altmışyedi Kuruş= ödeyecektir.

999 rakamından sonraki sayılar binlik dilimlerine ayrılarak yazılsa da yılları gösteren ve dört rakamdan oluşan sayılar binlik dilimlerine ayrılmamaktadır:

Yanlış : 1.453 yılında *Bin dört yüz elli üç yılında*
Doğru : 1453 yılında *Bin dört yüz elli üç yılında*

Ağırlık birimleri yazılırken tonlu ifadelerde nokta kullanılmaktadır:

4) O Sınıfı - Bir motorlu araç tarafından çekilen römork veya yarı römork motorsuz yük taşıma araçlarıdır.

4.1) O Sınıfı: Azami ağırlığı 0.75 tonu aşmayan motorsuz yük taşıma aracıdır.

4.2) O Sınıfı: Azami ağırlığı 0.75 tonu aşan, ancak 3.5 tonu aşmayan motorsuz yük taşıma aracıdır.

4.3) O Sınıfı: Azami ağırlığı 3.5 tonu aşan, ancak 10 tonu aşmayan motorsuz yük taşıma aracıdır.

4.4) O Sınıfı: Azami ağırlığı 10 tonu aşan motorsuz yük taşıma aracıdır.

(<http://www.tae.org.tr/karayolu-trafik-yonetmeligi.html>)

Yukarıdaki metinde geçen 0.75 ton, 3.5 ton ifadelerinde ayrılan dilimler binlik dilimlerdendir: 0.75 ton (= 750 kg), 3.5 ton (= 3.500 kg). Burada da nokta yerine virgül kullanılması daha uygun görünmektedir. Verilen ağırlık birimi ton olduğuna göre kast edilen kg değildir.

2003 CGPM (General Conference of Weights and Measures (= Ağırlık ve Ölçümler Genel Konferansı)¹³⁵’de belirlenen onuncu kararda İngiliz-

¹³⁵ “**declares** that the symbol for the decimal marker shall be either the point on the line or the comma on the line, **reaffirms** that . Numbers may be divided in groups of three in

cede tam sayıları ondalık dilimlerden ayırmak için noktanın, Fransızcada ise virgölün tercih edildiği; bu işaretlerin yine aynı amaçla kullanılabileceği kabul edilmiştir. Bunun yanında, hiçbir işaret kullanmadan sayıları öbeklendirip aralarına boşluk konarak da yazılabileceği bildirilmiştir.

3.1.3.5.7 Matematikte nokta

Yazım kılavuzlarında noktanın matematikte çarpma işareti yerine kullanıldığı belirtilmektedir. Ancak, matematikte kullanılan çarpma işareti yazıda kullanılan noktadan farklı olarak satır çizgisinden yukarıda ve ortada (•) yazılmaktadır: $12 \cdot 3 = 36$ on iki çarpı üç eşittir otuz altı.

$$\text{OKEK } (18, 60) = 2^2 \cdot 3^2 \cdot 5 = 4 \cdot 9 \cdot 5 = 180$$

(Halil ARDAHAN, *Ortaöğretim 9. Sınıf Matematik*, EKOYAY Eğitim Yayıncılık, Ankara 2008, s.147)

Matematikte büyük sayıların binlik dilimlerini ayırmada kullanılan nokta, *Sayılar ve nokta* adlı alt bölümde (bk. *Sayı dilimlerinin yazılmasında nokta*, s. 123) işlenmiştir.

3.1.3.6 Bibliyografyalarda nokta

Bibliyografik künyelerin sonuna nokta konur. Nokta, künyenin tamamlandığını, bittiğini gösterir:

- (i) TIETZE, Andreas: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Cilt I A-E*: İstanbul-Wien 2002, 763 s. Simurg 56 Sözlük 2.
- (ii) ATAY, Oğuz: *Korkuyu Beklerken*: İletişim Yayınları, İstanbul 2008, 202 s.
- (iii) *Türkçe Sözlük I (A-J)*: [Hasan EREN] Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu: Ankara 1983, xxxvi+745 s.
- (iv) Julius Theodor ZENKER: *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*: Leipzig 1866 I, x+398 s.: 1867, II, vi+399-980 s.

order to facilitate reading; neither dots nor commas are ever inserted in the spaces between groups. , as stated in Resolution 7 of the 9th CGPM, 1948. ”
(Bk. <http://www.bipm.org/utis/en/pdf/Resol22CGPM-EN.pdf>)

- (v) Mertol TULUM, “Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlara Notlarla Katkılar - I”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 30, 2003, 517-538.
- (vi) BEYRELİ, Latif / ALIŞIK, Gülşen Seyhan (2001): *Güzel Konuşma ve Yazma*. İstanbul: MEB.

Yukarıdaki birinci künyede geçen sondaki nokta künyenin tamamlan-
dığını göstermektedir. (ii,) (iii) ve (iv) sayılı künyelerin sonundaki nokta ise
sayfa kelimesinin kısaltmasını gösteren s’nin noktasıdır. Künye sonunda iki
işaret kullanılmaması için tek nokta ile yetinilmiştir. (vi) sayılı künyede ise
hem kitap adının bittiği yere hem de künyenin sonuna nokta konmuştur.

Bilim dünyasında değişik bibliyografya yazma düzenleri kullanılmak-
tadır. Bunlardan beşerî ilimlerde yaygın bir şekilde kullanılanlar arasında
APA (American Psychological Association Citation), CMS (The Chicago
Manual of Style Citation) ve MLA (Modern Language Association Citation)
sayılabilir. Kişilerin tercihinin bırakılan ya da dergi yöneticilerince veya üni-
versite çevrelerince kabul gördüğü için mecburi tutulan atıf sistemleri ve
bibliyografik künye yazma düzenlerinin ayrıntısına burada girilmemiş, konu
gereği yalnızca noktanın kullanıldığı yere değinilmiştir.

3.1.3.7 Başlıkta nokta

Başlıklarda nokta kullanılmaz.

Gazetelerde ana başlıkların altındaki başlıklarda da nokta kullanılmadı-
ğı görülmektedir. Resim altı yazılarında ise bir tutarlılık yoktur, kimi yazı-
larda nokta kullanılırken kimisinde kullanılmamaktadır. Sadece yazı başlık-
larında, yazıların bölümlerini ve bunların alt bölümlerini gösteren başlıklar
ile kitap, makale, dergi, gazete adı gibi başlıklarda nokta kullanılmamakta-
dır.

Eserlerin içindeki başlıklar, içindekiler tablosunda nokta kullanılmadan
dizilir. Başlıklarla sayfa numaraları arasına sıra noktalar konabilir.

Seminer, sempozyum, forum, panel, konferans, konser, tiyatro duyuru-
ları ve siyasi toplantıları duyurmak için hazırlanan metinlerde de başlık-
larda noktaya yer verilmemektedir.

3.1.3.8 Nokta ve uzun çizgi (konuşma çizgisi)

Uzun çizgi (konuşma çizgisi) ile birlikte nokta eski tiyatro metinlerin-
de kullanılmıştır:

LOPAHİN. — Çok şükür tren geldi. Saat kaç?

DUNYAŞA. — İkiye geliyor. (*Mumu söndürür.*) Artık ortalık ağarıyor.

LOPAHİN. — Ne kadar gecikti acaba? En az iki saat. (*Esner, gerinir.*) Ben de olur aptallardan değilim. Gûya buraya onları istasyonda karşılamak için gelmiştim. Uyuya kalmışım; hem de oturduğum yerde. Çok fena oldu... Bri sen uyandırsaydın.

DUNYAŞA. — Ben sizi gitti sanıyordum. (*Dışarıyı dinler.*) Geliyorlar galiba.

LOPAHİN. — (*O da dinler.*) Hayır... Şunu bunu toplamak, bagajları almak... (*Sükût*)...

(Anton ÇEHOV, *Vişne Bahçesi*, s. 3-4)

Bazı sözlüklerde ve yazım kılavuzlarında kelimelerin okunuşu yer almaktadır. Okuyucuya yardımcı olmak için, uzun okunması gereken heceler çizgi (—) ile, kısa heceler de nokta (.) ile gösterilir:

esaret, -i (.—.)

esasen (.—.)

esfelisafilin (.../—.—)

(Kemal DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü*, s. 80)

Bir yazım kılavuzundan alınan yukarıdaki parçada nokta ve çizgiler kelimenin okunuşunu göstermek üzere kullanılmıştır. Buna göre, *esaret* kelimesinin ikinci hecesi olan /sa/ uzun okunacak öbür heceler kısa okunacaktır. Kısa heceleri göstermek üzere nokta, uzun heceleri göstermek üzere uzun çizgi kullanılmıştır.

3.1.3.9 Noktanın yazılışı

Nokta kendinden önceki kelimeye bitleştirilerek yazılır. Noktadan sonra bir harflik boşluk bırakılır:

Yanlış: *Onun hayali bir ev almak . Küçük...*

Yanlış: *Onun hayali bir ev almak .Küçük...*

Doğru: *Onun hayali bir ev almak. Küçük...*

Rakamla yazılan sayılarda binlik basamak dilimlerini ayıran noktanın yazılışında noktanın önünde ve arkasında boşluk bırakılmaz.

Yanlış: 9 .987

Yanlış: 9 . 987

Yanlış: 9. 987

Doğru: 9.987

3.2 VIRGÜL

Virgül karışmayı önleyen ayırıcı işarettir. Okuyucunun yazılanı doğru anlamasını sağlar. Okuyana, ses tonunu ayarlayabilmesi, yazılanları doğru okuyabilmesi için yol gösterir.

Virgül, anlama doğrudan etki eden işaretlerdendir. Konması gerektiği yerde konmayan virgül anlamı değiştirir:

(i) Soruna doğru yaklaşıyorsun.
(ii) Soruna, doğru yaklaşıyorsun.

Yukarıdaki cümlelerde virgül anlamı değiştirmektedir. (i) sayılı cümlede konuşan kişi karşısındakinin sorunu tespit etmek üzere olduğunu ifade etmektedir. (ii) sayılı cümlede ise yaklaşımının doğru olduğunu söylemektedir.

Sayılar arasında olması gerektiği yerde bulunmayan ya da bulunduğu halde görülmeyen virgül ölüme bile sebep olabilir.

1,5 cc miktarı yerine 15 cc ilaç kullanılması sonucu hastanın ölmesi veya hayatta kalması, küçücük bir virgölün yazılıp yazılmaması veya yazıldıysa görülüp görülmemesiyle ilişkilidir. Fuzûlî'nin meşhur beytindeki dalgın kâtip bir noktayı unutmakla sadece gözü kör etmektedir¹³⁶; oysa dalgın bir doktor, bir virgölü unutmakla hastayı öldürebilir.

Virgölün yanlış yerde kullanılması kişinin çevresiyle sorun yaşamasına da sebep olabilir. Bazı cümlelerde virgül kullanılmaması veya virgölün

¹³⁶ Fuzûlî'nin Divan dîbâcesi'nden

Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin

Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzu şûr eyler

Gâh bir harf sukûtiyle kılur nâdiri nâr

Gâh bir nokta kusûriyle "göz"ü "kûr" eyler. (Kenan AKYÜZ vd. , *Fuzulî Dîvanı*, s. 18)

yanlış yerde kullanılması anlamın belirsizleşmesine cümlelerin çok anlamlı olmasına sebep olmaktadır.¹³⁷

(iii) *Gül, kardeşin gelecek mi?*

(iv) *Gül kardeşin gelecek mi?*

Yukarıdaki örneklerde virgül vurgunun yerini göstermekte, sözü yazan veya söyleyen kişinin bu anlamlardan hangisini tercih ettiğini bildirmektedir.

Okuyan kişi aşağıdaki örnekleri virgülü göz ardı ederek doğru vurgulamadan okursa anlam kapanır ve hangisinin kast edildiği anlaşılmaz:

(i) *Bu küçük bir felaket.*

(ii) *Bu, küçük bir felaket.*

Bu cümlelerin aşağıdaki anlamları verecek şekilde okunması virgölün yorumlanmasına bağlıdır:

(i) Yaşanan bu olay küçük bir felakettir.

(ii) Bu çocuk bir felakettir.

Aşağıdaki örneklerde de virgül bulunmasına rağmen okuyucu vurgulamayı yanlış yorumlayarak cümlelerin anlamını değiştirebilir:

Bülent ECEVİT:

“Sayın Cumhurbaşkanı, laik demokratik cumhuriyeti ve ülke bütünlüğünü koruyucu yaptırımları daha etkili kılmak *amacıyla hazırlanan* KHK’yı geri yollamıştır.”

“Bülent Ecevit, fikrini iki farklı vurgu yapıldığında iki farklı anlaşılacak şekilde ifade etmiştir. “Amacıyla” kelimesine vurgu yaparsak *laik demokratik cumhuriyeti ve ülke bütünlüğünü koruyucu yaptırımları daha etkili*

¹³⁷ Örnek cümleler Alev ALATLI’nın *Safsata Kılavuzu* adlı kitabına kaynaklık eden <http://www.safsatakilavuzu.com/safsata%20turleri%20ve%20quncel%20ornekler-1.htm> adresinden alınmıştır. Örnek cümleler *belirsizlik safsataları*’ndan “birden fazla yoruma müsait olan ifade veya cümleden çıkarılan yargı” demek olan *çok anlamlılık safsatası (fallacy of amphiboly)* ve “bir kelime veya ifadeye vurgu yaparak farklı bir anlam elde etme veya anlamı kaydırma hatası” demek olan *vurgulama safsatası (fallacy of accent)* adlı bölümlerden alınmıştır.

kılmak cumhurbaşkanının amacı, “hazırlanan” kelimesine vurgu yaparsak bu KHK’yi hazırlayanların amacı olarak anlaşılıyor.”

(<http://www.safsatakilavuzu.com/safsata%20turleri%20ve%20guncel%20ornekler-1.htm>)

Yukarıdaki örnek cümlede geçen *amacıyla* kelimesinin vurgulanabilmesi için kelimedenden sonra bir virgül getirilmesi gerekmektedir. Virgülsüz hâliyle cümlede vurgu *hazırlanan KHK’yi* kelimeleri üzerindedir.

Virgülün yeri oynatılarak anlatılmak istenen olaydaki kişiler ve onların lakapları karıştırılabilir:

- (i) *Salih, Demirci Hamdi Usta’nın, Niko da Terzi Yani’nin yanında çalışıyordu.*¹³⁸
- (ii) *Salih Demirci, Hamdi Usta’nın, Niko da Terzi Yani’nin yanında çalışıyordu.*
- (iii) *Salih, Demirci Hamdi, Usta’nın, Niko da Terzi Yani’nin yanında çalışıyordu.*

Yukarıdaki (i) sayılı örnekte dört kişi vardır, kişiler şunlardır: Birinci kişi Salih, ikinci kişi Demirci Hamdi Usta, üçüncü kişi Niko ve dördüncü kişi Terzi Yani. (ii) sayılı örnekte ise birinci kişi Salih Demirci, ikinci Hamdi Usta, üçüncü Niko, dördüncü Terzi Yani’dır. Bu örnekte de dört kişi vardır. (iii) sayılı örnekte ise kişi sayısı beşe çıkmaktadır: Birinci Salih, ikinci Demirci Hamdi, üçüncü kişi Usta, dördüncü Niko ve son olarak beşinci kişi Terzi Yani.

Sakin, seçkin, durmuş, satılmış, güler, olgun, çetin gibi, kişilere isim olarak verilebilen sıfatlar cümle içinde kullanılırken kendilerinden sonra gelen isimlerden virgülle ayrılmazlarsa anlam karışıklığı doğabilmektedir:

- (i) *Sakin, düşman üzerine korkusuzca atıldı.*
- (ii) *Seçkin, karpuz aldı.*
- (iii) *Kan ter içinde kalan Durmuş, otobüse zorlukla bindi.*
- (iv) *Satılmış, koyunları birer birer süzdü.*
- (v) *Sami, Güler’de kitaplarını unutmuş.*

¹³⁸ Tarık BUĞRA, *Küçük Ağa*, s. 13.

- (vi) *Olgun, kavun almağa çalışıyor.*
- (vii) *Çetin, hazırlık soruşturması sırasında savcılıkta verdiği ifade-sinde hakkındaki suçlamaları kabul etmemiştir.*
- (viii) *Yavuz, hırsız paçasından yakaladı.*

Buraya kadar anlatılanlar virgölün cümle anlamı için ne derece önemli bir işaret olduğunu göstermektedir. Fakat bütün bunlar karışıklık doğacak korkusuyla virgölü savurganca kullanmayı da gerektirmez. Cümlelerin anlamında karışıklık doğacağından şüphe ediliyorsa virgöl gerekli yerlere konmalıdır. Gereksiz virgöl kullanmak da gerekli olduğu halde kullanmamak kadar yanlıştır.

3.2.1.1 Virgölün tarihi

Anlam için son derece önemli olan virgöl işareti Türkçeye Fransızca-dan gelmiştir. Kelime Latince ‘küçük çizgi, şerit, değnek’ anlamlarına gelen *virgula*’dır.¹³⁹ Kelimenin Fransızca aslı *virgule* şeklindedir ve ‘yan çizgi, eğri çizgi, /’¹⁴⁰ anlamlarına gelmektedir. Almanca’da *komma*, İngilizcede *comma*¹⁴¹ diye adlandırılır.

İskenderiye’de yaşayan Bizanslı dil bilgini Aristophanes [MÖ III. yy]’in MÖ ikinci yüzyılda geliştirdiği ancak döneminde ve sonrasında pek yaygınlaşamayan üç noktalama işaretinden biri de satır çizgisinin yukarısına ortaya [-] yerleştirilen ve *media distinctio* olarak adlandırılan virgüldür.¹⁴² ABİFARES’e göre işaret noktadan doğmuştur. Romalı yazıcılar taş kazıyacakları yazıları öncelikle fırçayla taş üstüne işaretlemektedir. Fırçanın taş üstünde bükülmesi sonucu noktanın alt tarafında oluşan küçük kuyruk işaretin öbür noktalardan farklılık kazanmasını sağlamıştır.¹⁴³ İşaretin bu şekli ile dokuzuncu yüzyıla kadar sürdüğü ve bugün kullanılan noktalama işaretlerine ancak bu tarihten sonra ulaşılmağa başlandığı bulunan eserlerden çıka-

¹³⁹ *Virgula* Lat. küçültülmüş isim. ‘ince dal, sürgün, çubuk < *virga* ‘değnek, baston, dal’ (Sevan NİŞANYAN, *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, s. 485.)

¹⁴⁰ *Webster’s Seventh New Collegiate Dictionary*, s. 993.

¹⁴¹ < Lat. *comma* “cümlelerin bir bölümü” > Geç Latin *comma* “cümlelerin bir bölümü” > Greek *komma* ‘parça, bölüm, kısım, dilim’ < *koptein* ‘kesmek’ 1. Cümle içinde, çoğu yerde ayırma işareti olarak kullanılan noktalama işareti. *Webster’s Seventh New Collegiate Dictionary*, s. 165.

¹⁴² Huda Smitshuijzen ABİFARES, *Arabic Typography*, s. 103; Aylin Koç: “Noktalama işaretlerinin tarihçesi”, *Kültür Tarihinde Gizli Diller ve Şifreler*, s. 280.

¹⁴³ Huda Smitshuijzen ABİFARES, *Arabic Typography*, s. 106.

rılmaktadır.¹⁴⁴ On beş on altıncı yüzyıllarda matbaanın yaygınlaşması ile birlikte hem harfler hem de yazıda kullanılan diğer işaretler bugünkü şekillerini almağa başlamıştır.¹⁴⁵

Önceleri, okuyucunun biraz duraklaması ve kısa süreli soluk alma yerini göstermek üzere değişik işaretler kullanılmıştır. Bu işaretlerden biri de “araverdirici değnek” diye çevirilebilecek olan *virgula suspensiva* / // / adlı işaretir.¹⁴⁶ 12-13’üncü yüzyıllarda kullanılan bu şekiller bugünkü eğik çizgiye benzemektedir. Bunun dışında bugünkü virgölün kurallarını karşılamak üzere kullanılan işaretlerden biri *punctus flexus* adı verilen işaretir: . İşaret cümle ortasında küçük duraklamaları göstermek için kullanılmıştır.¹⁴⁷ Virgöl genellikle anlamın parçalanmasını (sense of disjunction) veya *yan-cümle* (comma)nin sonunda kısa süreli duraklamayı göstermek üzere kullanılmıştır. İşarete, 14. yy İtalyan yazmalarında ‘?’ ve (basık, kısa yarı dairemsi) şekliyle sık rastlanır, erken dönem basılı eserlerde de böyle görülür.¹⁴⁸ İşaret zamanla bugünkü şeklini almıştır.

Kelimeye Osmanlı Türkçesinde *fâsıla*¹⁴⁹ (=ayırıcı) kelimesi uygun görülmüştür. Türkçede virgül, batı tipi noktalama işaretlerinin ilk kullanıldığı eserlerde henüz yoktur. ŞİNASİ *Şair Evlenmesi* adlı eserinde virgölü kullanmamıştır. Ahmet Mithat Efendi [1844-1912]’nin *Felâh-ı Beyle Râkım Efendi* adlı romanında geçmez. Tanzimat döneminde yer yer ve, ki bağlaçlarından önce ve sonra virgül kullanılmıştır, bunda Fransızcanın etkisinden söz edilmektedir. Tanzimat döneminde virgüle hak ettiği yeri veren kişi ŞEMSEDDİN SAMİ [1850-1904] olmuştur.¹⁵⁰

Fransızcanın dil ve edebiyat üzerinde etkisini en çok gösterdiği dönem olan Servet-i Fünun dönemi [1896-1901], noktalama işaretlerinin hem kurallarına uygun yerli yerinde hem de yerli yersiz savurganca kullanıldığı dönem olmuştur. Dönemin muteber yazar ve şairleri noktalamayı kurallarına uygun

¹⁴⁴ Alberto MANGUEL, *Okumanın Tarihi*, s. 69; GLAISTER, virgölün bugünkü şekliyle Yunan yazıtlarında 9. yüzyıldan beri kullanıldığı bilgisini verir. (GLAISTER, *Encyclopedia of the Book*, s. 107)

¹⁴⁵ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 50-61.

¹⁴⁶ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 45.

¹⁴⁷ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 306.

¹⁴⁸ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 303.

¹⁴⁹ ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. s. 28; Tahir Ken‘an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43. “sekte” MEHMED ZİHNİ, *Muktadab*, s. 2-3.

¹⁵⁰ Mahir KALFA, *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri ve Önemi*, s. 7-34.

kullanmağa çalışmışlar, eserlerinde de tutarlı noktalama yapmışlardır. Noktalama işaretlerinin dil bilgisi kitaplarında ayrıntısıyla işlendiği dönem, bu dönem olmuştur.¹⁵¹ Aynı dönemde yaşamış olan MUALLİM NACİ [1850-1893], *İstılâhât-ı Edebiyye* adlı eserinde vav harfine karşılık “virgül” kullanılmasını istemiş, bu işaretin de Arap harflerinin sağdan sola doğru dizilmesinden dolayı Avrupalıların kullandığının tersine “ters virgül” şeklinde yazılmasını teklif etmiştir. Dönemin eserlerinde ters virgölün kullanıldığı görülür.

Virgül ilk zamanlar Fransızca okunuşuyla değil, Osmanlı aydınının pek çok kelimeye yaptığı gibi, adı da o günkü Türkçeye çevrilerek girmiştir. Tanzimat edebiyatı ve sonrasında kelime değişik adlarla anılmıştır. MUALLİM NACİ [1850-1893], ŞEMSEDDİN SAMİ [1850-1904]’nin noktalamayı ele alan eseri *Usûl-i Tenkîr ve Tertib*’de virgül için “fâsıla” kelimesini teklif ettiğini, MEHMED ZİHNİ [1846-1913]’nin *al-Muntahab* adlı eserinde ise bu işarete “sekte” kelimesini uygun gördüğünü, kendisinin de “fâsıla” kelimesini tercih ettiğini yazmıştır.¹⁵² Naci, söze ait olan akıcılık (selâset) ve anlama ait olan açıklığın (vuzuh) virgülle sağlanabileceğini, bunların sözün dayandığı iki önemli meziyet olduğunu ve kolayca okunamayacak, kolayca anlaşılamayacak sözün yazılmaması gerektiğini söyler. MUALLİM NACİ [1850-1893]’nin üzerinde durduğu bir nokta da “ve” bağlacı yerine “virgül” kullanılması konusudur. Bağlaç yerine her zaman virgül kullanmanın mümkün olmayacağını, virgül yerine de her zaman bağlacın kullanılmasının sakıncalı olabileceğini örneklerle açıklamıştır. Burada üzerinde durduğu iki önemli nokta yine “selaset” (akıcılık) ve “vuzuh” (açıklık)’tur. Virgölün gereksiz yere kullanılmasının, duraksamaya sebep olacağına, bunun da akıcılığı bozacağına değinmiş, işaretlerin yerli yerinde kullanılmasını dilin inceliklerinden saymıştır.

MEHMED ZİHNİ Efendi, virgül için “sekte” kelimesini tercih ettiğini söylemiştir: *Al-Muktabaz* adlı eserinin “sarf” bölümünde diğer işaretlerin adlarına ilişkin teklifleri görülür:

“Bunlardan ma’dâ nidâ ve istifhâm ve nakl ve temsîl, tafsîl ve fasıl ve tevkîf alâmeti olmak üzere şu işârâtı istimâle dahi lüzum vardır; (! ? . : ;). Şuna : *noktateyn*, ve şuna () *kulâmeteyn* ve şuna « » *nimnimeteyn* demelidir ki, önceki iki tırnak kesintisi ve ikincisi iki tırnak nişanı demektir. Şuna da ,

¹⁵¹ Dönemin dilbilgisi kitaplarında görülen noktalama işareti kuralları için bk. Mahir KALFA, *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri ve Önemi*, s. 38-43.

¹⁵² MUALLİM NACİ, *İstılâhât-ı Edebiyye*, s. 139.

sekte demelidir. ve noktalısına ; *menkûte* denilmelidir.”¹⁵³ *Virgöl* için *müfrîz* kelimesi de kullanılmıştır.

Bugün kullanılan noktalama işaretleri Türkçeye Tanzimat döneminde gelişen edebiyatla girmiş olsa da, dönemin yazarları tarafından virgöl işareti pek itibar edilmemiştir. O dönemde yaygınlaşmaya başlayan gazetelerde de işarete pek fazla yer verilmemiştir.

ŞİNASİ Türkçe yazdığı manzumelerinde bu işareti kullanmamış, aynı manzumeyi çevirdiği Fransızcasında işarete yer vermiştir:

*Pâdişâhânın odur pâdişeh-i lem-yezeli
Saltanat sürmededir kendiliğinden ezeli*

*Devlet-i hâssı üzre olunmuş bünyâd
Öyle devlet ki anın hükmüne olmuş münkâd*

(Fransızca Terceme-i Meâli)

*O grand Dieu, roi des rois, maître de la nature,
De toi-même régnant de toute éternité*

*Ton empire est fondé sur l’immortalité,
Empire que régit ta libre dictature.*

- Tercümede gâipten hâzıra hitap olundu -

- Pariste Nazm olundu-

*Ne gam uçup vatanımdan baîd düştümse
Yapar garîb kuşun âşiyânını Allah*

(Fransızca Terceme-i Meâli)

*Que m’importe que le malheur
Me sépare de ma patrie,
En l’Eternel je me confie,
S’est lui qui fait le nid de l’oiseau voyageur*

(ŞİNASİ, *Terceme-i Manzûme*, s. 25-27)

ŞEMSEDDİN SAMİ [1850-1904]’nin virgölün kullanılacağı yerler ile ilgili kuralları *Usul-i Tenkîr ve Tertîb* adlı eserinde ayrıntısıyla işlemesinden sonra işaretin yaygınlaştığı söylenebilir. Bundan sonraki dönemde işaret, gerekli

¹⁵³ MUALLİM NACI, *İstîlâhât-ı Edebiyye*, s. 141. MEHMED ZİHNİ, *Al-Muktabab*, s. 32.

olduğu yerler dışında gereksiz yerlerde de kullanılmağa başlanmıştır. Zamanla işaretin kullanılması ile ilgili kurallar çoğalmış, cumhuriyet dönemindeki imla kılavuzları ile işaretin kuralları oturmağa başlamıştır. İşaretin daha çok okumada kısa bir süre durulacak yeri göstermesi, cümlede birbirine benzer işi gören öğeler arasında ayırıcı olması ve cümlenin anlamına etkisi üzerinde durulmuştur.¹⁵⁴

3.2.1.2 Virgülün anlama etkisi

Virgül, anlama doğrudan etki eden işaretlerdendir. Konması gerektiği yerde konmayan virgül anlamı değiştirir:

(i) <i>Kalp hastasına, ancak by-pass yapılır.</i>   (ii) <i>Kalp hastasına ancak by-pass yapılır.</i>

Yukarıdaki (i) sayılı örnekte kalp hastasına uygulanacak tedavi yönteminin yalnızca by-pass ameliyatı olacağı söylenmektedir, bu ifade yanlıştır. Hastalığın başka şekillerde tedavisi de mümkündür. (ii) sayılı örnekte ise sadece kalp hastalarına by-pass ameliyatı yapılabileceği anlamı çıkmaktadır.

(i) <i>Peynir ve ekmek saklama serisi ürünlerimizle peynirleri, pişmiş hamur işlerini ve ekmeği daha uzun süre lezzetli ve taze saklayın.</i>   (ii) <i>Peynir ve ekmek saklama serisi ürünlerimizle peynirleri pişmiş hamur işlerini ve ekmeği daha uzun süre lezzetli ve taze saklayın.</i>

Bir ürün tanıtma yazısından alınan yukarıdaki (i) sayılı örnekte virgül kullanılmıştır. Cümlenin virgülsüz şekli (ii) sayılı örnekte verilmiştir. Virgülün burada gerekli oluşu işaret kaldırıldığı zaman anlaşılmaktadır. Virgül cümleden atıldığında *peynirleri pişmiş hamur işleri* tamlaması ortaya çıkmakta ve ifade yanlış olmaktadır. Burada virgülün ayırıcı olarak kullanılması gerekir.

¹⁵⁴ AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, virgül s. 17; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, virgül s. 32; Eğitim Yayınları *Yazım Kılavuzu*, virgül s. 28; GÖNÜLAL, *Noktalama, "virgül"* 56-75; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, virgül, s. 54; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, virgül s. XL; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ⁷1962, virgül s. XXV; KARATAŞ, *Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama*, virgül, s. 23; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, virgül s. XXX; SANDER, *Bütün Okullar İçin Yeni İmlâ Kılavuzu*, "virgül" 234; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, virgül s. 43; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, virgül s. 34; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, s. 57-67.

- (i) *Çeviri, günümüzde Türkçede yapılmış birçok metin yayınında örneklerini gördüğümüz gibi, metindeki anlaşılmayan kelimelerin yerine anlaşılanlarını koymaktan ibaret değildir.*
- (ii) *Çeviri, günümüzde Türkçede yapılmış birçok metin yayınında örneklerini gördüğümüz gibi metindeki anlaşılmayan kelimelerin yerine anlaşılanlarını koymaktan ibaret değildir.*
- (Ceval KAYA, “Türkçe metin yayıncılığının birkaç sorunu”, *Türk Dili*, S 580, s. 312)

Yukarıdaki (i) sayılı örnekte *gibi* kelimesinden sonra virgül kullanılmış, (ii) sayılı örnekte ise aynı yerde virgül kullanılmamıştır. (i) sayılı cümlelinin anlamı şöyledir: “Günümüzde Türkçede Türkçenin eski dönemlerine ait birçok metin günümüz Türkçesine aktarılarak metin yayını yapılmaktadır. Günümüzde çevirinin iyi örneklerini görüyoruz; zira çeviri, anlaşılmayan kelimenin yerine anlaşılanını koymaktan ibaret değildir.” Burada virgül *gibi* kelimesinin sonuna *-dir* ekinin getirilmesine sebep olur. Bu yüzden cümle *Türkçede yapılan metin yayınları çeviri için iyi örneklerdir* anlamına gelmektedir. (ii) sayılı cümlelinin anlamı ise farklıdır: “Günümüzde Türkçede Türkçenin eski dönemlerine ait birçok metin günümüz Türkçesine aktarılarak metin yayını yapılmaktadır. Bu yayınlarda metindeki anlaşılmayan kelimelerin yerine anlaşılanları konulmaktadır. Böylece çeviri yapılmış olduğu zannedilmektedir. Çeviri anlaşılmayan kelimenin yerine anlaşılanı koymaktan ibaret değildir.” Burada cümle *Türkçede yapılan metin yayınları çeviri için kötü örneklerdir* anlamına gelmektedir.

Virgülün yeri değiştirilerek cümlelinin anlamı değiştirilebilir:

Sensiz oldukça, zor olacak.

Sensiz, oldukça zor olacak.

Yukarıdaki cümlelerde virgülün yeri anlamı değiştirmektedir. İlk cümlele *[o kişi] sensiz oldukça [bu iş] zor olacak* anlamına gelirken, ikinci cümlele *[bu iş] sen olmadan çok zor olacak* anlamına gelir.

(i) *Hocam, burası Türkiye olur.*

(ii) *Hocam, burası Türkiye, olur.*

Yukarıdaki cümlelerde virgül, vurgunun yerini göstererek anlamı etkilemektedir. Cümleler bağlamından koparılmış olsa da, birinci cümle *burası*

da Türkiye'ye benzer anlamına, ikinci cümle *burası Türkiye'dir*, böyle şeylerin olması mümkündür anlamına gelir.

Fakat benden sade annem, babam değil; hemen bütün mahalle yaka silkmekte idi.

(Ahmet Mithat Efendi, *Musullu Süleyman*, s. 13)

Bu cümlede ikileme arasına virgöl konulmuş, bu da anlamın değişmesine sebep olmuştur. Cümle bu hâliyle *benden babam hariç, sadece annem ve bütün mahalle yaka silkmekteydi* anlamı vermektedir. Virgöl kaldırıldığında anlam, anlatılmak istenene, *benden sadece annem babam değil, hemen bütün mahalle yaka silkmekteydi*'ye dönüşecektir. Yazarın kast ettiği anlam da budur.

Divan şiiri geleneğinde söz oyunları, şiirin farklı şekillerde anlaşılabilmesi için şairlerin başvurduğu yollardandır. *Sihr-i helâl* sanatı da bunlardan biridir. Sihr-i helâl, Bir sözcük ya da söz öbeğini kendisinden önceki cümleye ve sonraki cümleye ait olacak şekilde kullanmak sanatıdır.¹⁵⁵ Okuyucunun dilediği anlamı seçmekte hür olduğu bu şiirlerde noktalama benzeri herhangi bir işaretlemeye de başvurulmaz. Farklı noktalamaya göre şiirden değişik anlamlar elde etme işi okuyucuya bırakılır:

*Sakin sen kûy-ı cânânı uzakdur sanma ey Mecnûn
Seher yola giren âşık gece Leylâ'da akşamlar*¹⁵⁶

İsmail Belîğ (ö. 1729)

Beyit bu hâliyle şu anlama gelmektedir: “Sakin sevgilinin yerinin yurdunun uzak olduğunu sanmayasın, ey deli gibi aşka tutulmuş âşık! Çünkü ak sabahta yola çıkan âşık, gece sevgilisinde akşamlar.” Beyitteki *cânânı* kelimesinden sonra bir virgöl ve bir de *dur* kelimesinden sonra bir nokta eklenirse anlam değişmektedir:

Sakin sen kûy-ı cânânı, uzak dur. Sanma ey Mecnûn seher yola giren âşık gece Leylâ'da akşamlar.

Ey deli gibi aşka tutulmuş âşık, aman sevgilinin yerinden yurdundan uzak dur, sakın kendini oradan! Ak sabahta yola çıkan âşığın sevgilisinde akşamlayacağını sanma!

¹⁵⁵ Cem DİLÇİN, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 445-446.

¹⁵⁶ İskender PALA, *Kitâb-ı Aşk*, s. 23-28.

*Meyve-î memnû'dan tadmak günâhından beri
Kârbân-ı aşk bitmez bir beyâbandan geçer*

(Yahya Kemal BEYATLI, *Eski Şiirin Rûzgârıyla*, s. 75)¹⁵⁷

Yukarıdaki beytin ikinci mısrasındaki *bitmez* kelimesinden sonra virgül konduğunda cümle “*yasak meyveyi yeme günahı işleneli beri aşk kervanı bitmez, bir çölden geçer*” anlamını verir.

Bitmez kelimesinden önce gelen *kârbân-ı aşk* tamlamasının sonuna virgül konduğunda ise “*yasak meyveyi yeme günahı işleneli beri aşk kervanı, bitmez bir çölden geçer*” anlamı elde edilir.

Anlama doğrudan etki eden bir işaret olması, virgülün dikkate alınacak ilk özelliğidir. Virgül anlam karışıklığını önlemek için ve bağlamın gerektirdiği anlamı verecek şekilde kullanılmalıdır.

¹⁵⁷ İskender PALA, <http://euro.zaman.com.tr/euro/yazarDetay.do?haberno=28920>.

3.2.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Virgölün, anlatılmak istenene ne kadar hizmet ettiği sorunlu örnekler üzerinde açıkça görülür. Virgölün kullanılışı kelimeler arasındaki bağları bu yüzden de cümlenin anlamını değiştirmektedir.

Necmiye ALPAY, virgölün kullanılışındaki sorunlarla ilgili olarak, yedi başlık belirlemiştir. ALPAY’a göre, zarf-fiillerden, *-ken* ekinden, *gibi* edatından, tamlama eki *+In*’dan, sebebiyle anlamı veren *+dAn* ekinden ve öznen sonra getirilen virgüller, bir de “*ve, ile*” bağlaçlarından önce veya sonra konulan virgüllerin kullanılıp kullanılmaması, verilmek istenen anlama bağlıdır. Buralarda virgöl kullanılırken dikkatli olunmalıdır.¹⁵⁸

Yukarıdakilere ek olarak “*+I, +A, +dA,*” hâl eklerinden, *-Ip, -mAdAn* eklerinden sonra virgöl kullanılmasına dikkat edilmelidir. *Gibi, için, yalnız, ancak* kelimelerinden sonra virgöl getirilip getirilmemesine dikkat edilmelidir. Bunlara dikkat edilmediğinde anlatılmak istenen ile ortaya konulan cümle arasında farklılık doğabilmektedir.

Virgölün yukarıda sayılan yerlerde kullanılmasında kelimeler arası bağları etkilemesinden dolayı anlam karışıklıkları doğmaktadır. Virgölün kullanılmaması da kelimeler arasında yanlış bağlar kurulmasına yol açmaktadır.

3.2.2.1 Kelimeler arası bağlar ve virgöl

Virgöl cümle içinde kelimeler arasındaki bağların sağlıklı olmasına yardım eder. Virgöl, kelimenin bağlandığı kelimeyi değiştirir. Virgöl, yanlış tamlama oluşmasına veya cümle içinde yanlış anlamalara sebep olabilecek bağların oluşmasına engel olur.

3.2.2.1.1 Zarf-fiiller ile virgöl

Olumlu fiillere getirilen *-Ip* ekiyle kurulu yan cümlenin olumsuz fiille biten bir ana cümleye bağlanmasında sorun yaşanabilmektedir. *-Ip* ekinden sonra virgöl getirilirken verilmek istenen anlam ile ortaya çıkan anlam arasında fark oluşup oluşmadığına bakılmalıdır:

Kaşlarını yıkıp bakma öyle.

¹⁵⁸ Necmiye ALPAY, *Türkçe Sorunları Kılavuzu*, s. 242-244.

Öğrettiklerimizin aksini yapıp cemiyet hayatında nasıl davranılacağı hususunda çocuklarımıza kötü örnek olmayalım.

Yukarıdaki ilk cümlede söylenmek istenen ile anlatılmak istenen arasında virgül konsa da konmasa da anlam değişmez. Her iki durumda da *kaşlarını eğme, üzgün üzgün bakma* denmektedir. *Yık-* fiiline getirilen *-Ip* eki ile olumsuzluk her iki fiile de dağıtılmış olmaktadır. İkinci cümlede ise *yapıp* kelimesinin arkasına virgül getirildiğinde *öğrettiklerimizin aksini yapalım, böylece kötü örnek olmamış oluruz* anlamı çıkar. Virgül konmadığında *olmayalım* fiilindeki olumsuzluk *yap-* fiiline de eklenmiş olur. Böylece kelime *yapmayalım* anlamını kazanır. Söylenmek istenenin bu olup olmadığına dikkat edilmelidir.

Üç gün boyunca şehrin korkulu rüyası olup surların etrafında kuş uçurtmadılar.

Yukarıdaki cümlede *-Ip* eki cümlelerin iki tarafına zaman ve şahsı gösteren *-dılar* ekini dağıtmaktadır. Cümleyi bu hâliyle okuyan kişi tarafından *olup* fiili *oldular* şeklinde düşünülür. Böyle olunca *-Ip* eki virgölün yerini tutmaktadır, virgüle gerek yoktur.

Kalabalık şehirlerin gürültülü hayatından kaçıp yemyeşil köylere yerleşen insanların yüzüne buruk bir gülümseme fırlatır köy çocukları.

Yukarıdaki cümlede *-Ip* eki, *yemyeşil köylere yerleşen insanların kalabalık şehirlerin gürültülü hayatından kaçtığını* anlatmaktadır. *-Ip* ekinden sonra virgül konursa *kalabalık şehirlerin gürültülü hayatından kaçanlar köy çocukları* olur:

Kalabalık şehirlerin gürültülü hayatından kaçıp, yemyeşil köylere yerleşen insanların yüzüne buruk bir gülümseme fırlatır köy çocukları.

Yukarıdaki anlamlardan hangisi iletilmek isteniyorsa cümle ona göre virgüllü ya da virgülsüz yazılmalıdır.

Yürüyüşler on beş, on yedi saat falan sürüyor. Dayanmak çok zor. Yolda dökülenlere kimse bakmıyor; öyle ki pek çoğu karın üzerine düşmüş, donmuş yatıyor. Şöyle bir bakıyor sonra geçip gidiyoruz. Çocukları manzarayı görmemek için başını çeviriyor. Onları gömmedik. Kefenleyip, cenaze namazlarını kılamadık. Dağ başında kurda kuşa bıraktık. Kar onların hem kefeni hem mezarı oldu. Kurt kuş dememe bakmayın. Bu tipide, bu rüzgârda ne kuş barınır ne kurt. Her canlı bir dulda yer bulup oraya sığınır.

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 153)

Yukarıdaki parçada *kefenleyip, cenaze namazlarını kılamadık* cümlesinde virgül yanlış kullanılmıştır. Virgül kullanıldığında anlam *kefenledik ama cenaze namazlarını kılamadık* olur. Oysa yazarın anlatmak istediği bu değildir. Bağlamdan anlaşıldığına göre *kefenleyemedik, cenaze namazlarını kılamadık* anlamı verilmek istenmiştir.

3.2.2.1.2 İkilemeler ve virgül

İkilemeler¹⁵⁹ arasında virgül kullanılması da yanlıştır. Taranan yazılarda, günlük dilde çok geçen ikilemeler arasında virgül kullanılmadığı, ancak nadir kullanılan ikilemelerde veya sık kullanıldığı halde dikkatten kaçan sayı adlarıyla kurulmuş ikilemelerde de öbeği oluşturan kelimeler arasında virgül kullanıldığı görülmektedir:

Bizimle aynı düşünceyi paylaşanlar üç, bilemedin dört kişiydiler.

Bu örnekte geçen *üç bilemedin dört* öbeğinin arasında virgül kullanılmasına gerek yoktur.

Naziler Yunanistan'da.. Birkaç gün içinde Yunan adalarını da ele geçirecekler. Adalılar, işgalden önce, teknelerine değerli eşyalarını, sürülerini, para ve mücevherlerini yükleyip, Türkiye kıyılarındaki köylere, kasabalara getiriyorlar.

(Cahide BİRGÜL, *Aklın Yolu Bindir*, s. 464)

Bu cümlede geçen *köylere kasabalara* kelimeleriyle belirli bir köy veya kasaba değil üç beş yer kast edilmektedir, kast edilen yerler belirsizdir. Buradaki kelimeler ikileme öbeği olarak kullanılmıştır. Böyle durumlarda öncelik anlamın değişip değişmeyeceği olmalıdır. Burada anlamı etkilemediğinden kelimelerin arasında virgüle gerek yoktur. Ayrıca, *yükleyip* kelimesinden sonraki virgül de gereksizdir.

¹⁵⁹ “(Osm. *terkib-i ihmâlî, mühmelât*; Fr. *hendiadyoin*). Anlama güç katmak amacıyla kelimelerin veya bazı seslerin tekrarlanması; bu şekilde yapılan kelime öbeği. Başlıca dört çeşidi vardır: a) Aynı kelimenin tekrarıyla yapılanlar: *harıl harıl, teker teker, yavaş yavaş, gide gide*; b) Eş anlamlı ikilemeler: *eğri büğrü, saçma sapan, ite kaka, çoluk çocuk*; c) Karşıt anlamlı ikilemeler: *iyi kötü, aşağı yukarı, içli dışlı, bata çıka*; ç) Eklemeli ikilemeler: *ev mev, deniz meniz, kötü mötü*. (Ahmet TOPALOĞLU, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, s. 87)

Madde 8 - Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkan eşitliği sağlanır.

(Milli Eğitim Temel Kanunu, 1739 Sayılı Kanun)¹⁶⁰

Yukarıdaki kanun maddesinde geçen *kadın erkek* ikilemesi arasına virgül konmuştur, burada virgülün kullanılması gereksizdir. İkilemeyi oluşturan kelimeler arasına virgül konmaz.

3.2.2.1.3 Edatlar ve virgül

Edat öbeklerinden sonra gelen virgül, öbeğin, yakınındaki fiille bağlantısını kesmekte uzaktaki fiile bağlanmasını sağlamaktadır. Bağlantının değişmesi de anlamı etkilemektedir.

İle edatı ile virgülün birlikte kullanılışında anlatılmak istenenin değişip değişmediğine dikkat edilmelidir:

...yönetmen Hilal Saral'la birlikte monitörden çekilen görüntüleri izliyor.

(Habertürk Magazin, İstanbul 29.03.2009, s. 9)

Yukarıdaki cümlede *ile* edatı alan isim öbeği *çekilen* kelimesine bağlanmaktadır. Cümlede anlatılmak istenen ise öbeğin *izliyor* kelimesine bağlanmasını gerektirmektedir. Bu yüzden *monitörden* kelimesinden sonra virgül konmalıdır.

E.E., 3 çocuğuyla 6 ay önce kanserden ölen eşinin yanına defnedildi.

Balıkesir'de sel sularına kapılarak hayatını kaybeden K.C. 'nin sahibi işadamı E.E. ile 3 çocuğu, Teşvikiye Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından son yolculuklarına uğurlandı... E. ve çocuklarının cenazeleri, kanser sebebiyle 6 ay önce hayatını kaybeden anne M.E. 'nin Göktürk Mezarlığı'ndaki kabrinin hemen yanında toprağa verildi.

(Türkiye, 07.10.2008, s. 9)

Bir gazeteden alınan yukarıdaki haberin tamamı okunduğunda, *üç çocuğuyla birlikte defnedilen* 'in E. E. olduğu anlaşılmaktadır. Oysa ilk cümleden anlaşılan, *altı ay önce bir anne ile üç çocuğunun kanserden ölmüş* olduğudur. *3 çocuğuyla* edat öbeğinin arkasına virgül getirildiğinde öbek yakın-

¹⁶⁰ Bk. <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/88.html>

daki *öl-* fiiline değil, uzaktaki *defnedil-* fiiline bağlanır, böylece anlam düzelmiş olur.

AHSEN — (*Nuri ile birlikte bayılan Bülent'i taşıırken*) Umduğumdan kolay oldu. Happy end.

(Haldun TANER, *Keşanlı Ali Destanı*, s. 123)

Yukarıdaki örnekte *Nuri ile birlikte bayılan Bülent'i taşıırken* ifadesinde bayılan *Nuri* ile *Bülent*'tir ve *Ahsen* adlı kişi her ikisini de taşımaktadır. Oysa bağlamdan anlaşılan bayılanın *Bülent* olduğudur ve *Bülent*'i taşıyanlar *Ahsen* ile *Nuri*'dir. Cümledeki karışıklık *Nuri ile birlikte* öbeğinden sonra virgül getirilmesiyle giderilebilir. Virgül konduğunda öbek *bayıl-* kelimesine değil *taşı-* kelimesine bağlanmış olur.

Sesimizin yüksekliği, hızı ve yüz ifadelerimizle, ifade etmek istediğimiz şeyin kişisel ve duygusal önemini vurgularız.

Yukarıdaki cümlede *yüz ifadelerimizle* öbeği virgül sayesinde *vurgula-* kelimesine bağlanmaktadır. Virgül kaldırıldığı zaman tamlama, *ifade et-* kelimesine bağlanır, anlam bozulur.

Aygünlerin damadı Dr. Nuri Bayar, Demirel'in çok sevdiği genç bir politikacıydı. Son derece nazik bir insandı. Aygünlerin büyük kızı Baysan'la Kemal Bey hapisteyken evlenmişti.

(Leyla UMAR, *Geriye Yazılar Kaldı*, s. 60)

Yukarıdaki metinde geçen *Aygünlerin büyük kızı Baysan'la Kemal Bey hapisteyken evlenmişti* cümlesinden *Baysan Hanım* ile babası *Kemal Bey*'in evlendiği anlamı çıkmaktadır. Oysa anlatılmak istenen, *Baysan* ile *Nuri*'nin evliliğidir; ikisi evlenirken *Kemal Bey* (Kızın babası) hapistedir. Anlam karışıklığının önüne geçmek için *Baysan'la* öbeğinden sonra virgül konmalıdır.

...hastalıklarına rağmen oldukça dinç görünüyordu. Saatlerce takılmadan konuşabilmesi beni oldukça şaşırttı. Kendi elleriyle Antep'ten getirttiği baklavadan yedirdi.

(*Zaman Gençlik*, İstanbul, 22 Mart 2009, S 121, s. 7)

Yukarıdaki parçada *kendi elleriyle* öbeği *getirt-* fiiline bağlanmıştır (*kendi elleriyle getirttiği*), oysa bağlamdan anlaşılan bu öbeğin *yedir-* fiiline bağlanmasını gerektirmektedir (*kendi elleriyle yedirdi*). Cümledeki karışık-

lık iki şekilde giderilebilir, öbek ya *yedir-* fiilinin önüne getirilmeli ya da öbekten sonra virgül konmalıdır.

5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 184 üncü maddesinin ikinci fıkrasındaki hükmün yanlış uygulanması **nedeniyle**, konut sıkıntısı çekilen ülkemizde inşaat ruhsatına uygun biçimde yapılan bina kullanılabilir duruma gelmesine rağmen henüz yapı kullanma izninin alınmaması sebebiyle elektrik, su ve telefon hizmetlerinden yararlanılamaması pek çok vatandaşın mağduriyetine yol açmaktadır.

(17.06.2008 tarih ve 2/283 sayılı kanun teklifi, www.tbmm.gov.tr)

Yukarıdaki cümlede *nedeniyle* kelime öbeğinden sonra virgül kullanılmıştır. Bu virgül kullanılmadığında *konut sıkıntısı* çekilmesinin sebebi *hükmün yanlış uygulanması* olur, oysa metnin bağlamından *vatandaşın mağduriyetine yol açılmasının* sebebi açıklanmaktadır. *Nedeniyle* öbeğinden sonra virgül konması gereklidir, metinde virgül doğru kullanılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı ve TTNET **işbirliğiyle**, internet üzerinden yapılan TTNET VİTAMİN Yarışması sonuçlandı.

(Akşam, İstanbul, 03.07.2008, s. 2)

Yukarıdaki metinde *işbirliğiyle* öbeğinden sonra virgül kullanılmıştır. Cümle bu hâliyle yanlıştır. Çünkü virgül, *işbirliğiyle* öbeğinin *yapılan* kelimesine bağlanmasının önüne geçmiş ve öbeğin *sonuçlandı* kelimesine bağlanmasına yol açmıştır. *İşbirliğiyle* öbeğinden sonraki virgül gereksiz ve yanlış kullanılmıştır; cümleden atılmalıdır.

Gibi kelimesinden sonra virgölün kullanılışına dikkat edilmelidir. *Gibi* edatından sonra getirilen virgül, kelimelerin bağlandığı kelimeleri değiştirir; bu yüzden de cümlelerin anlamı değişir:

Senin gibi düşünen kaç kişi var.

Senin gibi, düşünen kaç kişi var.

Yukarıdaki cümlelerin birinde *gibi* edatından sonra virgül kullanılmamış, öbüründe kullanılmıştır. İkinci cümlede *gibi* edatından sonra getirilen virgül, *senin gibi* öbeğini *kişi* kelimesine bağlamış, birinci cümlede ise aynı öbeği *düşünen* kelimesine bağlayarak *düşünme* işinin özelliğini anlatır duruma sokmuştur.

Kitap okurken arkadaşım gibi yaşadığımı hissediyordum.

Kitap okurken arkadaşım gibi, yaşadığımı hissediyorum.

Yukarıdaki ilk cümleler de *gibi* edatından sonra virgölün konması anlamı etkilemektedir. Birinci cümle “*ben kitap okumam sırasında arkadaşımın yaşadığına benzer bir hayat sürdüğümü hissediyorum*” anlamına gelir. İkinci cümlede *gibi* edatından sonra virgöl kullanıldığı için “*Kitap okuyan arkadaşım okuma sayesinde hayatın farkına varıyormuş, ben de aynı duyguları paylaşıyorum*” anlamı doğmaktadır.

Her insanın duyum, algılama, davranış, düşünüş biçimleri birbirinden farklı olduğu için her insan başlı başına bir varlık olarak değerlendirilmelidir. Davranışçıların ileri sürdüğü gibi, sadece davranışları dıştan gözlemekle insan yaşantısı çözümlenemez.

Yukarıdaki metnin son cümlesinde *gibi* edatından sonra virgöl kullanılmıştır. Bu cümleden *davranışçıların ileri sürdüğü* öbeğinin *gözle-* fiiline mi *çözümle-* fiiline mi bağlanacağı virgölün kullanılıp kullanılmamasına göre değişir. Bu cümleye göre, *davranışçılar* davranışların dıştan gözlenmesiyle insan yaşantısının çözümlenemeyeceğini ileri sürmüş olmaktadır. Oysa davranışçı akım, insanı dıştan gözlemekle çözmeye çalışmaktadır, bu yüzden burada virgöl yanlış kullanılmıştır. Cümlede virgölün kısa duraklamayı göstermek üzere kullanıldığı görülmektedir, bu da anlamın bozulmasına sebep olmuştur.

Göre edatı ile birlikte kullanılan virgöl de kelimelerin veya öbeklerin bağlanma yerlerini değiştirebilmektedir:

İngiliz bilim adamları, karıncaların yuvalarının içinde konuştuğunu ifade ediyor. İngiliz gazetelerinde yer alan habere göre, yuvaların içine minyatür mikrofön ve hoparlör yerleştiren araştırmacılar, kraliçe karıncanın işçi karıncalara yönelik sesini kaydedip tekrar çaldı.

(<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/10953507.asp?gid=229>)

Yukarıdaki haberde göre edatından sonra virgöl kullanılmıştır. Buradaki virgöl kaldırılırsa anlam değişir. Cümle “*yuvaların içine minyatür mikrofön ve hoparlör yerleştir*” me işi “*İngiliz gazetelerinde yer alan habere*” uygun yapılmış gibi anlaşılabilir. *Göre* edatından sonra konan virgöl ile cümle, olan bitenin *İngiliz gazetelerinde bir haber olarak yer aldığını* anlatmaktadır.

Artık, yalnız gibi bazı kelimelerin cümlede kullanımına göre türü değişebilmektedir. Bu kelimelerin cümle içinde tür değiştirmesine veya bağlandıkları kelimenin değişmesine virgül etki eder:

Cepten para harcamam artık, param yok.

Cepten para harcamam, artık, param yok.

Cepten para harcamam, artık param yok.

Birinci cümledeki *artık* kelimesi *harcamam* kelimesine, ikinci cümledeki *yok* kelimesine, üçüncü cümledeki ise *param* kelimesine bağlanmıştır. Bağlam hangi anlamı gerektiriyorsa virgül ona uygun kullanılmalıdır. İlk cümledeki *artık* kelimesi *harca-* fiilinin zarfı olarak, ikinci cümlede *çünkü* anlamında bağlaç olarak, üçüncü cümlede *param* kelimesinin sıfatı olarak kullanılmıştır. Kelimenin tür değiştirmesine virgül sebep olmuştur.

Yalnız yaşayan edebiyatçılarla görüşmüş.

Yalnız, yaşayan edebiyatçılarla görüşmüş.

Yalnız yaşayan, edebiyatçılarla görüşmüş.

Yukarıdaki cümlelerde *yalnız* kelimesinin tür ve anlam değiştirmesine virgül sebep olmuştur. İlk ve son cümledeki *yalnız* kelimeleri *yaşayan* kelimesine bağlıdır. Birinci cümlede *yalnız yaşayan edebiyatçılar* bir öbektir. İkinci cümledeki *yalnız* kelimesi “sadece” anlamında bir edat olabileceği gibi, bir kişinin yerini tutan sıfat da olabilir. Son cümlede virgül ilk cümledeki öbeği *yalnız yaşayan* olarak kısaltmıştır. Şüphesiz, kelimenin tür ve anlam kazanmasında virgül kadar, bağlamın da etkisi vardır. Cümleler bağlamından koparıldığında sorun çıksa da bağlamı içinde böyle bir sorunla karşılaşılabilir.

Yalnız kadın ağlamasına dayanamam ben.

Yalnız, kadın ağlamasına dayanamam ben.

Yukarıdaki cümlelerin kendi başlarına geldiği farz edildiğinde birinci cümlede *yalnız* kelimesi *kadın* kelimesinin sıfatı durumundadır. İkinci cümledeki *yalnız* ise hem “sadece” anlamında edat olarak hem de “fakat” anlamında bağlaç olarak düşünülebilir:

Sadece, kadın ağlamasına dayanamam ben.

Fakat, kadın ağlamasına dayanamam ben.

Yalnız, kadın ağlamasına dayanamam ben cümlesi bağlamı içinde değerlendirildiğinde gerek “sadece” anlamında edat, gerekse “fakat” anlamında bağlaç olsun, her iki durumda da virgölün kullanılması gerekir:

(1) *Güçlüyüm, kararlıyım. Kimse beni yolumdan döndüremez. Anne sus! Ne olur, ağlama artık! Sil gözyaşını. Bakma bana öyle mahzun mahzun. Hayatta her şeye katlanırım, dayanırım da yalnız, kadın ağlamasına dayanamam ben. Beni zor durumda bırakma.*

(2) *Bu kadınların bir an evvel savaş alanından çıkarılması gerekiyor. Bu zor işi ben üstlenebilirim. Yalnız, kadın ağlamasına dayanamam ben.*

Yukarıdaki birinci metinde *yalnız* kelimesinin “sadece” anlamında edat olarak, ikinci metinde ise “fakat” anlamında bağlaç olarak geçtiği bağlam görülmektedir.

3.2.2.1.4 Tamlama eki +In ile virgül

Türkçede iki ismin +In eki kullanılarak birbirine bağlanmasıyla tamlama oluşturulmaktadır. Tamlamayı oluşturan ilk isim +In eki alırken sonraki isim iyelik eklerinden uygun olanını alır. Tamlamada araya başka kelimeler girebilir. Kılavuzlarda böyle tamlamalarda +In ekinden sonra virgül kullanılması gerektiği belirtilmektedir.

*Ormana düşen helikopter şirketin kuyruğunda pervanesi olmayan ilk helikopteri*di.

Yukarıdaki cümlede ilk bakışta, *şirketin* kelimesinden sonra virgül getirilmezse *şirketin kuyruğu* gibi yanlış bir tamlama oluşabilmektedir. Ancak, +In eki, eklendiği kelimeyi kendi vurgusu sayesinde cümle sonunda bulunan *helikopteri* kelimesine bağlamaktadır. Virgül kullanılmasa da cümle sonundaki *helikopteri* kelimesinin aldığı iyelik eki (+I), kelimenin bağlanacağı kelimeyi (+In eki almış *şirketin* kelimesini), göstermektedir. Virgölün kullanılması okuyucunun işini kolaylaştıracak ve geri dönüşlere gerek kalmadan cümleyi ilk okuyuşta anlamasını sağlayacaktır.

Kız kardeşinin ağabeyi için bir televizyon programında sarf edilen sözler sebebiyle sabaha kadar ağladığını anlatan K.Ö...

(Zaman Cumartesi, 26 Nisan 2008, s. 2)

Yukarıdaki cümlede *kız kardeşinin ... ağladığı* öbeği araya başka kelimeler almıştır. Bu yüzden *kız kardeşinin ağabeyi* tamlaması anlam karışıklığına sebep olmaktadır. *K.Ö.*’nün *kız kardeşinin ağabeyi* kendisinin de ağa-

beyi olur. Ancak, haber metninden anlaşıldığına göre anlatılmak istenen bu değil, *bir televizyon programında ağabeyi için sarf edilen sözler sebebiyle kız kardeşin ağladığıdır. Kız kardeş, K.Ö'nün görünmesidir.* Burada yanlış anlamının önüne geçmek üzere *kız kardeşinin* öbeğinden sonra virgül getirilebilir. Bundan başka, *kız kardeşinin* öbeği, *sebebiyle* öbeğinin arkasına alınabilir.

Kedinin yavrularını yemesine aldırış etmedi.

Yukarıdaki cümlede art arda gelen tamlamalardan dolayı bir anlam belirsizliği varmış gibi görünmektedir ¹⁶¹:

Kedinin yavruları

Kedinin...yemesi

Anlam belirsizliği cümlelerin bağlamından koparılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Buna uygun bir bağlam oluşturulduğunda, belirsizlik oluşmayacaktır:

Çocuk bahçede oynuyordu. Biraz ileride bir kedi hüüzünlü hüüzünlü gidip geliyordu. Çocuk kedinin bir şeyler taşıdığını fark etti. Bunlar, ölü eniklerdi. Belli ki erkek kediler, yavrularını boğmuştu. Kedicik biraz sonra yavrularını yemeye başladı. Çocuk kedinin yavrularını yemesine aldırış etmedi.

Cümle aşağıdaki şekilde düzeltildiğinde de bu karışıklık ortadan kalkmaktadır:

[Fare,] *kedinin[,]* yavrularını yemesine aldırış etmedi.

[O,] *kedinin [kendi]* yavrularını yemesine aldırış etmedi.

Cümle içinde iyelik eki alan kelimeler kendinden önceki kelimeleri kendine bağlamaya meyillidir. İlgili eki (+In) alan kelimeler de bağlanmak için, cümle içinde iyelik eki almış kelimeyi arar.

¹⁶¹ Burada bugünkü yazı dilinde *geniz n'si* (nazal *n*, *ñ*) kullanılmamasından kaynaklanan anlam belirsizliği de vardır. Çalışma noktalama işaretleri ile ilgili olduğu için bu konuya bir örnek verilerek geçilecektir:

[*Senin, onun*] *kitaplarını getirdiler.* (Kitapların kime ait olduğu belirsiz: *Senin, onun.*)

Bu sesi gösteren işaret kullanıldığında karışıklık ortadan kalkar:

Kitaplarıñı getirdiler. (Seniñ)

Kitapları'nı getirdiler. (Onuñ)

Pencerenin yıllardır açılmak nedir bilmeyen ve bu yüzden de her açmaya yeltenene haddini bildirircesine direnen paslı menteşeleri, gözüne pek tuhaf göründü.

Yukarıdaki cümlede *pencerenin menteşeleri* tamlaması araya *menteşelerin* nasıl olduğunu gösteren kelime öbeği almıştır: (*Pencerenin*) ***yıllardır açılmak nedir bilmeyen ve bu yüzden de her açmaya yeltenene haddini bildirircesine direnen paslı*** (*menteşeleri*).

Menteşeleri kelimesinden sonra gelen *göz* kelimesi iyelik üçüncü tekil şahıs eki +I'yı almıştır: *gözü*. Bu kelimedden önce ayırıcı virgül konmasa da, kelime *pencerenin* kelimesine bağlanmamaktadır. *Gözü* kelimesinden önce gelen *menteşeleri* kelimesi *pencerenin* kelimesini kendisine bağlamıştır; bu yüzden *pencerenin gözü* tamlamasının oluşması mümkün değildir. Virgül bu cümlede, yanlış tamlama oluşmasını değil, kısa soluk alma yerini göstermek üzere konmuştur.

+ yanlış tamlama oluşacaksa *In* eki almış kelimedden sonra bunu önlemek üzere virgül kullanılmalıdır.

3.2.2.1.5 Hal ekleri ve virgül

“+dAn” eki ile

Türkçede “+dAn” eki fiilin belirttiği işin nereden çıktığını gösterir. Bundan başka, *ateşlendiğinden sayıklıyor* cümlesinde olduğu gibi fiilin sebebini bildirebilir.¹⁶² *Sınıftan biri* kelime öbeğindeki gibi tamlama kurabilir.

Sebebi bildiren +dAn ekinden sonra virgölün kullanımına dikkat edilmelidir. Bu ekten sonra virgül kullanılıp kullanılmaması anlamı değiştirir:

Yakınları gelmediğinden ölen kurban teşhis edilemedi.

Yakınları gelmediğinden, ölen kurban teşhis edilemedi.

(Necmiye ALPAY, *Türkçe Sorunları Kılavuzu*, s. 243)

Yukarıdaki cümlelerden ilkinde virgül kullanılmamış, ikincisinde +dAn eki alan kelimedden sonra virgül kullanılmıştır. Birinci cümlede *kurba-*

¹⁶² Burada ekin -dlk sıfat-fiil eki almış fiillerden sonra kullanıldığı görülmektedir.

Geciktiğimizden bir sürü fırça yedik.

Babamızdan bir sürü fırça yedik.

+dAn eki yukarıdaki ilk cümlede *fırça yemenin* sebebini, ikinci cümlede ise *fırça atma* işini yapanı (işin çıktığı yeri) göstermektedir.

nın ölüm sebebi *yakınlarının gelmemesidir*. İkinci cümlede virgül, *yakınları gelmediğinden* sözünü *teşhis edilemedi* öbeğine bağlamıştır; böylece cümle-nin anlamı değişmiş, *ölenin teşhis edilememesi yakınlarının gelmemiş olma-sına* bağlanmıştır.

Aşağıya +dAn ekinin geçtiği iki cümle alınmıştır. Bu cümlelerde vir-gül, ekin tamlama oluşturmasını önleyecek şekilde kullanıldığında cümlede anlam değişmektedir:

Birinci sınıftan çocuğun biri alıp götürdü.

Birinci sınıftan, çocuğun biri alıp götürdü.

Birinci cümlede bir şeyi *alıp götürme* işi *birinci sınıfta* okuyan *bir ço-cuk* tarafından yapılmış, ikinci cümlede bir şey, *çocuğun biri* tarafından *bi-rinci* sıradaki *sınıftan* alınıp götürülmüştür. Bunlardan hangisi anlatılmak isteniyorsa ona göre virgül kullanılmalı veya kullanılmamalıdır.

“+dA” eki ile

Kelimeler söz öbeği veya cümle oluşturmak üzere bir araya gelebilir. Böyle durumlarda kelimelerin birbirine yanlış bağlanması da mümkündür. Bağlama yanlışlarının önüne geçmek için virgül kullanılır. +dA hâl ekin-den sonra getirilen virgül, eki alan kelimenin yakınındaki değil uzağındaki uy-gun bir kelimeye bağlanması gerektiğini gösterir:

Çantada yanmış defterlerim vardı.

Çantada, yanmış defterlerim vardı.

Yukarıdaki ilk cümlede *çantada* kelimesinden sonra virgül kullanıl-mamış, kelime *yanmış* kelimesine bağlanmıştır. İkinci cümlede ise *çantada* kelimesi *vardı* kelimesine bağlanmıştır.

Sınıfın ortasında kitap okuyan çocuğa hakaretler yağdırdı.

Sınıfın ortasında, kitap okuyan çocuğa hakaretler yağdırdı.

Yukarıdaki cümlelerde *ortasında* kelimesinden sonra virgölün kullanı-lıp kullanılmaması kelimenin bağlandığı kelimeyi değiştirmektedir. *Orta-sında* kelimesinden sonra virgül kullanılmadığında kelime *oku-* fiiline, vir-gül kullanıldığında ise *yağdır-* fiiline bağlanmaktadır. Birinci cümlede *kitap okuma* işi, ikinci cümlede ise *hakaretler yağdırma* işi *sınıfın ortasında* ger-çekleşmiş olur.

Bir gün Baytar Âkif adında birinin kendini görmek istediğini, Şeref Efendi Sokağındaki odasında, hademe, nargile içerken Kara Kemal'e haber vermişti.

(Mehmet Emin ERİŞİRGİL, *İslamcı Bir Şairin Romanı*, s. 103)

Yukarıdaki cümlede geçen virgüllerin kaldırılması anlamı etkilemekte, +dA eki almış *odasında* kelimesinin bağlandığı yeri değiştirmektedir. Cümledeki *odasında* kelimesinin arkasındaki virgül kelimeyi *haber ver-*fiiline bağlamaktadır, kelimenin arkasındaki virgül atılırsa kelime *içerken* kelimesine bağlanır.

Her şey 12 yaşında bir inek karşılığı evlilikle başladı.

(*Hürriyet*, 7 Haziran 2007, s. 3)

Gazetelerde okuyucunun dikkatini çekmek amacıyla çarpıcı başlıklar kullanılabilir. Yukarıdaki cümle de buna örnektir. Bu cümlede *evlilik, on iki yaşında bir inek karşılığı* yapılmış görünmektedir. Oysa haberin metni okunduğunda durumun böyle olmadığı, evlendirilen kızın *on iki yaşında* olduğu anlaşılmaktadır:

Her şey 12 yaşında bir inek karşılığı evlilikle başladı.

Çocuk yaşta ağabeyi tarafından bir inek parası karşılığı zorla evlendirilen E.Ç. 'yi kocası bir süre sonra terk etti.

Manşet altına yazılan açıklamadan kızın *on iki yaşında* olduğu ve bir *inek karşılığı zorla evlendirildiği* çıkarılmaktadır. Manşetteki *her şey 12 yaşında bir inek karşılığı evlilikle başladı* cümlesinde *on iki yaşında* öbeğinden önce ve sonra virgül konulunca veya öbek evlilikle öbeğinin önüne getirilince anlam düzelmektedir:

Her şey, 12 yaşında, bir inek karşılığı evlilikle başladı.

Her şey bir inek karşılığı 12 yaşında evlilikle başladı.

Aşağıdaki cümlede de buna benzer bir yanlışlık yapılmıştır:

Kraliçe Papa'dan boşandıktan sonra başka biriyle evlenip evlenemeyeceğini sordu.

Bu cümleden şu yanlış anlamlar çıkabilmektedir:

Kraliçe Papa öbeği oluşmuştur. Soran kişi belirsiz “o” kişisidir.

Kraliçe, Papa ile evliyken boşanmıştır.

Cümle, *Papa'dan* kelimesi iki virgül arasına alınarak düzeltilebilir:

Kraliçe, Papa'dan, boşandıktan sonra başka biriyle evlenip evlenemeyeceğini sordu.

Papa'dan kelimesi *Papa'ya* kelimesi ile değiştirilerek de anlatılmak istenen düzeltilebilir.

Burada, dört yıldır sürdürdüğümüz bu yarışmalar safhasında, ulaştığımız önemli bir sonucu da sizlerle paylaşmak durumundayım.

(Ahmet GÜNDOĞDU, “Takdim”, *Üşüyen Hayatlar*, s. 13)

Yukarıdaki cümlede virgül, *burada* kelimesini ayırmış ve *ulaş-* fiiline değil, bağlamın gerektirdiği şekilde *paylaş-* fiiline bağlanmasını sağlamıştır. Ancak *safhasında* kelimesinden sonra konan virgül, *dört yıldır sürdürdüğümüz bu yarışmalar safhasında* söz öbeğinin *burada* sözünün açıklayıcısı ara söz gibi görünmesine yol açmıştır. Ayrıca *safhasında* kelimesinin arkasındaki virgül, öbeğin *ulaş-* fiiline bağlanmasını engellemiş ve *paylaş-* fiiline bağlanmasına yol açmıştır, kaldırılmalıdır.

“+A” eki ile

Sana verdiğimiz bütün kitapları topla, dedim.

Sana, verdiğimiz bütün kitapları topla, dedim.

Yukarıdaki cümlelerde “+A” hâl ekinden sonra getirilen virgül *sana* kelimesinin bağlandığı yeri değiştirmiştir. İlk cümlede *verdiğimiz* kelimesine bağlanan kelime (*sana verdiğimiz*), virgül kullanıldığında *dedim* kelimesine bağlanmış olur (*sana... dedim*). Birinci cümlede kendisine kitap verilen kişinin sanki bu kitapları dağıttığı ve sözü söyleyen kişinin de ondan bu kitapları toplamasını istediği anlamı çıkmaktadır. İkinci cümlede ise kitapların verildiği kişi veya kişilerden toplanması ya da herhangi bir yere yayılan kitapların toparlanması istenmektedir.

“+I” eki ile

Seni yakaladığımızı haber vermek için aradım.

Seni, yakaladığımızı haber vermek için aradım.

Virgölün yukarıdaki kullanılışında “+I” hâl eki almış kelimenin bağlandığı fiilin değiştiği görülmektedir. Birinci cümlede *seni* kelimesi *yakala-*

fiiline bağılı iken, ikinci cümlede *seni* kelimesinin arkasına getirilen virgül, kelimenin *ara-* fiiline bağlanmasını sağlamıştır.

Kısacası isim hâl ekleri *+I*, *+A*, *+dA*, *+dAn*; ilgi eki *+In*'dan sonra virgölün kullanılıp kullanılmaması anlatılmak istenene bağılıdır. Kelimeler arası bağların düzgün kurulabilmesi için virgüle dikkat edilmelidir.

3.2.2.1.6 Cümle içi bağlar ve virgül

Türkçede kelimeler fiillere veya birbirlerine bağlanarak cümle oluşturur. Cümlede başka bir kelimeye bağlanmayan kelime bulunmaz. Bu bağlanma eklerle, edatlarla veya anlam yoluyla olur. Virgül ve noktalı virgül, kelime bağlarının ve anlam bağlarının yanlış kurulmasını önlemek üzere ayırıcı olarak kullanılır. Virgölün bağları etkilemesine dair örnekler aşağıdadır:

Dur durak tanımayan bu yürüyüşler canımızı burnumuza getiriyor. Yürümek yerine bir Rus birliği ile karşılaşmaya dünden razıyız. Hiç olmazsa kendimizi kardan bir sipere atar orada ölmeden önce biraz nefesleniriz.

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 153.)

Yukarıdaki cümlede *dur durak tanımayan* ifadesi öbektir, kelimeler arasında doğru olarak virgül kullanılmamıştır. *Hiç olmazsa kendimizi kardan bir sipere atar orada ölmeden önce biraz nefesleniriz* cümlesinde de virgül kullanılmamıştır. Bu hâliyle cümledeki *orada* kelimesi *öl-* fiiline bağılı görünmektedir. Yazarın anlatmak istediğine uygun doğru noktalama aşağıya çıkarılmıştır:

Hiç olmazsa kendimizi kardan bir sipere atar, orada, ölmeden önce biraz nefesleniriz.

Yukarıdaki cümlede *orada* kelimesinin arkasına getirilen virgül kelimenin *nefeslen-* fiiline bağlanmasını sağlamıştır. Böylece konuşan kişinin *orada* ölmeyi değil *nefeslenmeyi* istediği belirginlik kazanır.

Ertesi gün, seher kuşlarının taze nağmeleriyle yine güneşten evvel uyanan anam, belki bir anlık dalmış olan yorgun göz kapaklarımı pamuktan elleriyle okşamış, güzelliğini naza çekmeden, bütün haşmetiyle gösteren yeni bir güne uyandırmıştı beni.

(Olgun ALBAYRAK, “Gönül Fethine Doğru” *Üşüyen...*, s. 38)

Yukarıdaki cümlede *güzelliğini naza çekmeden* söz öbeğinden sonra konan virgül, öbeğin *uyandır-* fiiline bağlanmasına sebep olmuştur, oysa yazının bağlamı bu öbeğin *gösteren* kelimesine bağlanmasını gerektirmektedir. Burada virgölün kullanılması yanlışlığa sebep olmuştur.

Yan gözle kardeşlerine baktı. Kızın üşüdüğünü, oğlanın terlediğini gördü. Acıdı. İçinden, gidip onları kucaklamak, üşüyüp moraran.. terleyip kızaran yüzlerinden öpmek geldi.

(Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, *Abdürrezzak Efendi*, s. 16)

Yukarıdaki cümlede *içinden* kelimesinden sonra virgül getirilerek kelimenin *git-* fiiline bağlanması önlenmiş, *gel-* fiiline bağlanması sağlanmıştır. Virgül bu cümlede doğru kullanılmıştır.

Mehmet Raşit bu eseri yazmaya hevesli gençlere, imlâyı öğretmek için meydana getirmiştir.

(Elvan MATARACI, *İlköğretim Okullarında...*, s. 8)

Yukarıdaki cümlede *bu eseri* öbeğinden sonra virgül konmalıdır. Virgül kullanılmadığında, öbek yanlışlıkla, *yazmaya* kelimesine bağlanabilir. Virgül konduğunda *meydana getirmiştir* öbeğine bağlanmaktadır. Ayrıca *gençlere* kelimesinden sonra getirilen virgül de gereksizdir.

Görüldüğü üzere virgül, cümlelerin içindeki bağları etkilemekte; kelimelerin bağlanacağı yeri değiştirebilmektedir.

“Metin, sen misin?”

“Benim, hayatım.”

Yukarıya alınan karşılıklı konuşma cümlelerinde virgölün kullanılmaması anlamın değişmesine sebep olur. İkinci cümledeki *Benim* ve *hayatım* kelimeleri arasına virgül konmazsa iki kelimenin bir tamlama oluşturmaya yol açılmış olur ve *hayır ben değilim, benim hayatımdır* anlamı oluşur. Burada karışmayı önlemek üzere *benim* kelimesinden sonra virgül kullanılmıştır.

İnsan oğlunun geleceğini düşünmez mi?

İnsan, oğlunun geleceğini düşünmez mi?

Yukarıdaki cümlede *insan* kelimesinden sonra virgül kullanılmaması *insan oğlu* tamlamasının oluşmasına yol açabilir. Buna benzer bir karışıklık

doğmaması için öbür cümlede de virgül kullanılmıştır. Virgülün kullanılıp kullanılmaması bağlamın gerektirdiği anlama bağlıdır:

Toprak ananın attığını kabul eder mi?

Toprak, ananın attığını kabul eder mi?

Birinci cümlede *toprak ana* tamlaması oluşmuş, ikinci cümlede ise *toprak* kelimesinden sonra virgül getirilerek tamlama oluşmasına engel olunmuştur. Bağlam bu anlamlardan hangisini gerektiriyorsa ona göre virgül kullanılmalı veya kaldırılmalıdır.

Ellerimde diğer öğretmen arkadaşlarımla paylaşmak için aldığım Hasan'ın resmi.

(Hatice COŞKUN, *Üşüyen Hayatlar*, s. 357)

Yukarıdaki cümlede *aldığım* kelimesi *Hasan* kelimesine bağlanmakta ve yanlış bir tamlama oluşmaktadır. *Hasan'ın resmi* tamlaması belirli tamlamadır. Belirli tamlamada sıfat, önüne geldiği kelimenin özelliğini verir. Burada *diğer öğretmen arkadaşlarımla paylaşmak için aldığım* öbeği yanlışlıkla *Hasan* kelimesinin önüne konmuş ve onun sıfatı durumuna düşmüştür. Oysa bu öbek, *resmi* kelimesinin özelliğini vermek üzere kurulmuştur. Dolayısıyla ya *Hasan'ın* kelimesinden sonra getirilmeli ya da hem *ellerimde* hem de *aldığım* kelimelerinden sonra virgül kullanılmalıdır. Ya da cümlede kelime dizilişi değiştirilmelidir: *Ellerimde Hasan'ın diğer öğretmen arkadaşlarımla paylaşmak için aldığım resmi.*

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, New York'ta uzun yıllar öncesine ait nostaljik bir sürprizle karşılaştı. Gül, BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon ile buluşacağı akşam yemeği için kaldığı otelden ayrılırken, THY'den emekli olup New York'a yerleşen Serpil Özkul adlı Türk vatandaşı yanına yaklaştı. Kendisini tanıtan Özkul, İzmir Kemal Reis İlkokulunda öğrenciliği döneminde Cumhurbaşkanı Gül'ün dedesi İsmail Hakkı Satoğlu'nun, öğretmeni olduğunu söyledi.

(Zaman, 11 Ocak 2008, s. 12)

Yukarıya alınan haber metninin son cümlesinde *İsmail Hakkı Satoğlu'nun* öbeğinden sonra virgül kullanılmış, *İsmail Hakkı Satoğlu'nun*, *Serpil Özkul'un* öğretmeni olduğu gösterilmiştir. Virgül kullanılmadığında *Gül'ün dedesi İsmail Hakkı Satoğlu'nun öğretmeni* tamlaması oluşur. Bu durumda *Serpil Özkul, İsmail Hakkı Satoğlu'nun öğretmeni* olur.

Resmi yazılarda kanunların sıra sayıları ile birlikte *sayılı* kelimesi eklenerek kullanıldığı görülmektedir: *1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu*, *657 sayılı Devlet Memurları Kanunu* gibi. Bu kullanışta da *sayılı* kelimesi ile devamındaki kanun adı sıfat tamlaması oluşturmaktadır; kelimedden sonra virgül kullanılarak karışma önenebilir.

Sandık Kurulu Başkanı olarak görev yaptığınız sandıkta oy kullanabilmeniz için, SEÇMEN BİLGİ KARTI ve FOTOĞRAFLI KİMLİK KARTİNİZİ mutlaka yanınızda bulundurmanız gerekmektedir. 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanunun ilgili hükümleri uyarınca tebliğ olunur.

Yukarıdaki örnekte geçen *298 Sayılı* kelime öbeğinden sonra virgül kullanılmadığı için öbek *seçimlerin* kelimesine bağlanmıştır. Bu da, kanunun, sadece *298 sayılı seçimler* ile ilgili *temel hükümleri ve seçmen kütüklerini* düzenleyen bir kanunmuş gibi anlaşılmasına sebep olmuştur. Oysa söylenmek istenen *298 Sayılı Kanun*'dur. *Sayılı* kelimesinden sonra virgül getirilerek bu yanlışlık düzeltilebilir.

Genelkurmay Başkanı Necmetin Sadıkov, suikastın ayrıntılı bir şekilde incelendiğini ifade ederken, soruşturmayı yürüten Askerî Başsavcı Halar Veliyev, Rızayev'in, şoförünün arabadan çöp atmak için ayrıldığı sırada kafasından vurulduğunu açıkladı.

(Zaman, 12 Şubat 2009, s. 1)

Yukarıdaki cümlede *Rızayev'in* kelimesinden sonra getirilen virgül, kelimenin *şoförünün* kelimesi ile tamlama oluşturmamasını ve anlam karışıklığı doğmasını önlemek için konmuştur. Virgül konmadığı zaman vurulan kişinin *şoför* olduğu anlamı çıkabilir.

Yine aynı haberde geçen *ifade ederken* kelimesinden sonra kullanılan virgül de gereklidir. Virgül konmadığı zaman cümlemin anlamı bozulmaktadır. *Sadıkov*'un açıklama yaptığı sırada *Başsavcı* 'nın soruşturma işiyle meşgul olduğu anlatılıyor sanılabilir. Oysa açıklamayı iki kişi birbiri ardı sıra yapmıştır: *Sadıkov ... ifade etti sonra da Başsavcı ... açıkladı.*

Sinemacı Şerif'e benzeyen, biletsiz seyirci yakalamış gibi kaşlarının altından doktora bakıyor o sırada; peki, diyor, taş nerede?

(Hasan Ali TOPTAŞ, *Kayıp Hayaller Kitabı*, s. 32)

Yukarıdaki cümlede geçen *benzeyen* sıfat-fiili, *biletsiz seyirci* tamlamasının sıfatı olmadığı için karışmayı önlemek üzere virgülle ayrılmıştır. Virgül kaldırıldığında *Sinemacı Şerif'e benzeyen biletsiz seyirci* tamlaması oluşur. Burada virgül gereklidir.

Bakıcı anne şefkatini veremez.

Bakıcı, anne şefkatini veremez.

Yukarıdaki cümlelerde fiillere getirilen ve onları sıfat yapan *-IcI* eki- nin cümlede yer alışına örnek verilmiştir. İlk cümlede bu eki alan kelimedenden sonra işaret konmamı; ikinci cümlede virgül kullanılmıştır. İlk cümlede *bakıcı anne* sıfat tamlaması oluşmuş, ikinci cümlede bu tamlamanın oluşmaması için araya virgül konmuştur. Anlatılmak istenen, bağlama uygun olan hangisi ise ona göre virgül getirilmeli veya kaldırılmalıdır.

Asil bir ailenin kızı olan Suphi'nin annesi Münire Hanım eve, güzel Sırrıccemal'i cariye olarak verir.

Yukarıdaki cümleden anlaşılan, *asil bir ailenin kızının Suphi* olduğudur. Oysa Suphi erkek adıdır. Yazarın anlatmak istediği, *asil bir ailenin kızı olan* kişi Suphi değil, onun *annesi Münire Hanım*'dır. Cümle *olan* kelimesinden sonra virgül getirilerek düzeltilebilir. Bundan başka, *asil bir ailenin kızı olan* öbeği *Suphi'nin* kelimesinden sonra getirilerek de cümle düzeltilebilir.

Televizyonda pek çok konuda uzman var. Doğru bir konuda uzmanlar. O da milletimizin moralini bozma konusunda.

Bu metinde geçen *doğru* kelimesinin kullanımına dikkat edilirse virgülün kullanılmaması, kelimeyi *konu* kelimesine sıfat yapmıştır:

Doğru bir konuda uzmanlar.

Doğru, bir konuda uzmanlar.

Birinci cümlede *doğru bir konu* tamlaması oluşmuş, ikinci cümlede ise virgül tamlamayı engellemiştir.

İsrail çocukları bile vuruyor.

(TRT1 Ana haber programı alt yazı, 28 Aralık 2008, 18:³⁰)

Yukarıdaki cümle bir ana haber programında alt yazı olarak geçmiştir. *İsrail* kelimesinden sonra virgül kullanılmadığı için *İsrail çocukları* tamlama-

ması oluşmuştur. Haberin bağlamına göre vur- işini yapan *İsrail*'dir, işten etkilenen ise *çocuklardır*. Ancak yukarıdaki cümleye göre işi yapan *İsrail çocuklarıdır*. Haberin bağlamına göre cümlelerin doğrusu *İsrail, çocukları bile vuruyor* şeklinde virgüllü olmalıdır.

Aşağıdaki haber metninde *sanatçı kimliğinin arkasına saklanarak* söz öbeği iki virgül arasına alınmadığından kelimeler birbirine yanlış bağlanmıştır:

Mumcu, şunları kaydetti: "... Buna rağmen Fazıl Say'ın sanatçı kimliğinin arkasına saklanarak şahsımla ilgili olarak kamuoyuna gerçeklerle bağdaşmayan açıklamalar yapmasını üzüntüyle izliyorum."

(Zaman. 17.12.2007, s. 24)

Bu haberde *Fazıl Say'ın ... açıklamalar yapması* kelime birliği anlatılmak istenmektedir. Ancak, cümlede *Fazıl Say'ın arkası* öbeği de oluşabilmektedir. Cümleden *Fazıl Say'ın arkasına saklanan*ın belirsiz olduğu da çıkarılabilir. Oysa *Mumcu, Fazıl Say, sanatçı kimliğinin arkasına saklanarak şahsımla ilgili olarak gerçeklerle bağdaşmayan açıklamalar yapmaktadır, bunu üzüntüyle izliyorum*, demektedir. Cümlede *Fazıl Say'ın* öbeğinden sonra virgül konmalıdır.

Küskünlüğü, bir tuhaf yoksullaşması fukaranın, yüreğine batmıştı....

(Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, *Kutsal Mahpus*, s. 58)

Yukarıdaki *fukaranın bir tuhaf yoksullaşması* tamlamasında unsurlar yer değiştirmiş ve tamlanan (ikinci unsur - *yoksullaşması*) sıfat almıştır. *Fukaranın* kelimesinden sonra gelen *yüreğine* kelimesindeki +I eki iyelik ekidir, bu yüzden de iki kelime arasına virgül konmazsa *fukaranın yüreği* tamlaması oluşabilir. Burada virgül, karışmayı engellemek için kullanılmıştır.

İçinde *diye* kelimesi geçen cümlelerde bu kelimenin önünde virgülün kullanılmasına gerek yoktur:

*Unutursun diye çok korkuyorum.
Yar diye diye öleceğim.
Daha çocukları bile görmedim diye gitti.
Çocuklarımı göremedim diye diye gitti.
Sen gelmiyorsun diye geldik.
Okulun her tarafını kirletiyoruz diye bize kızdı.*

*O geldi diye ayrılmak zorunda kaldım.
Sen dedin diye ben söylemeye gerek duymadım.
Seni sevdim diye cezalandırdılar.*

Aşağıda aynı eserin değişik sayfalarından alınmış, içinde *diye* kelimesi geçen cümleler yer almaktadır. Bu cümlelerde yazarın *diye* kelimesinden önce kimi yerde virgül kullandığı kimi yerde kullanmadığı görülmektedir. Bunun sebebi, *diye* kelimesinden önce virgüle gerek duyulacak bir anlam karışıklığının doğmamasıdır:

*Söküp onu da bıraktı ötekilerin yanına ve hayal ede ede artık epeyce ustalaşmışcasına; “Üst üste koymayacaksın bu mübarekleri,” **diye** söylendi. (s. 8)*

*Hiç konuşmadığımız halde iki kişilik bir kişi gibi aynı anda, aynı yöne doğru yürüyorduk ki, “İnşaallah filmin birinci yarısı bitmemiştir,” **diye** fısıldadım ben Hamdi’ye. (s. 8)*

*İşte o zaman kulağıma eğilip; “Çok saçma,” **diye** fısıldadı Hamdi. (s. 9)*

*...hiç umulmadık bir anda ağzını perde boyunca açarak üstümüze doğru; neden ağlıyor bu çocuk lan, **diye** kükredi.*

*Atsa n’olur ha, atsa n’olur **diye** dikleniyordu beriki...*

*...adamın, tafralanma lan bana, **diye** haykırdığını işitiyorduk. (s. 12)*

*Sonra kadın, benim on elim mi var da ikisiyle yufka açıp sekiziyle çocuk bakayım, **diye** soruyordu.... (s. 12)*

*Derken adam, karnım açlıktan gurulduyor benim diyordu yol yorgunu bir sesle, hadi iki bazlama ver de yiyeyim! Zıkkımın pekini ye, **diye** homurdanıyordu kadın. Öteki dikilip bakıyordu bir süre; demek zıkkımın pekini? Evet, pekini! Kocana? Kocama! Sen epeyce dişlendin anlaşılan? Dişlendim! Anlaşılan sen, diyordu öteki, bir araba dayak istiyorsun? Beriki susuyordu bu sırada ve o susup hâlâ söylenirken öteki, artık şekerleri bitiriyordu çocuk ve daha var mı acaba daha var mı **diye** heybenin gözlerini karıştırmaya başlıyordu. (s. 13)*

*“N’oldu ona lan?” **diye** sordu Hamdi. (s. 13)*

(Hasan Ali TOPTAŞ, *Kayıp Hayaller Kitabı*, s. 8-13)

Diye kelimesi edat olarak kullanılabilir. Buralarda da kelimedenden önce virgül kullanılmasına gerek yoktur.

KOÇ, *Yeni Dilbilgisi* adlı eserinde *diye* kelimesinin ‘adlı, adında’ anlamlarında edat olarak kullanıldığını belirterek örnek vermiştir¹⁶³:

Ertesi gün diye bir şey yoktu.
Ali Usta diye birini tanımıyorum.
Karagöl diye bir yer varmış.

Yukarıdaki cümlelerde de virgülün kullanılmasını gerektirecek anlam karışıklığı oluşmamaktadır.

Kendine bile duyurmaktan çekinircesine dua ediyordu Tanrım, bu konuk evimize bir tedirginlik getirmiş olmasın diye!

(Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, *Kutsal Mahpus*, s. 61)

3.2.2.2 **Bağlam - virgül ilişkisi**

Cümleler içinde bulunduğu bağlama göre anlam kazanır. Kelimelerin oluşturduğu bağlam, kelimelerin yeni anlam kazanması sağlar; bunun yanında, cümlelerin başka cümlelerle oluşturduğu bağlam da cümlelerin anlamını etkiler.

Cümleler birbirlerinin anlamını sınırlandırır. Bağlamından koparılan sözün anlamı belirsizlik, daralma veya genişleme gibi anlam kaymasına uğrayabilir.

Tek başına bir cümlelerin noktalama yapılırken o cümleden çıkabilecek anlamlar üzerinde durulur ve değişik noktalama ile cümlelerin kazanabileceği bütün anlamlar gösterilir. Cümlelerin bir metin içindeki öbür cümlelerle ilişkisi, metnin bağlamına uygun noktalama gerektirir. Virgülün de bir cümlede gerekli gerekmediği bağlamla ilişkilidir:

Kafasında dâhice bir kıvılcım çakmışcasına ansızın köylüsü olan belediye reisine dönerek ‘buldum!’ der.

Bu cümlede geçen *ansızın* kelimesinin *dön-* kelimesine mi *köylüsü ol-* kelimesine mi bağlandığı belli değildir. *ansızın* birine hemşeri olunmasa da, bu cümlede virgül kullanılmadığı için sanki *belediye başkanı ansızın* birinin *köylüsü* oluvermiş gibi görünmektedir. Ancak bu cümlelerin öncesi ve sonrası

¹⁶³ Nurettin KOÇ, *Yeni Dilbilgisi*, s. 166.

dikkate alındığında bu karışıklık okur tarafından belki de hiç fark edilmeyecektir. Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıya, cümlelerin geçtiği metnin tamamı alınmıştır:

“1940’ların sonlarında Doğu Karadenizli köylü iş bulmak maksadıyla hemşehrisinin belediye reisi olduğu şehre varır. Belediyeye gelip reisin huzuruna çıkmak istediğini söyler. Ona reisin ‘bir yerlerin salonu’nda bulunduğu bildirilir. Bunun üzerine köylümüz, (...) salonun yolunu tutar. İçeri girer. Bakar. Reis en ön sırada oturuyor. (...) reisin yanına ilişiverir. Nihâyet köylünün, iş bulma derdine katlandığı o konser eziyeti de biter. Reis, köylüsüne dönüp niye oralara geldiğini sorar. O da, ‘iş arıyorum’ cevabını verir. Reis, ‘peki, nasıl bir iş olsun?’ diye sorunca, köylü, kendisine bunca eziyet çektirmiş orkestrayı kafasında şöyle bir canlandırır. Hem tek tek çalgılara hem de eliyle, soluğuyla yahut yapma bir âletle onları seslendirenlere gözünün önünde resmigeçit yaptırır. Hayır, hiçbiri olmaz. Adamlar adetâ büyüğü. Kafasında dâhîce bir kıvılcım çakmışcasına ânsızın köylüsü olan belediye reisine dönerek ‘buldum!’ der. ‘O en önde tabureye çıkmış değnek sallayan adam var ya, işte, onun yaptığı işi istiyorum!’ der.”

(Ş. Teoman DURALI, Sorun Nedir, s. 29)¹⁶⁴

3.2.2.3 Ara sözü gösteren virgül

Cümle içinde herhangi bir kelime ile ilgili katma bilgi, yazarın ya da söyleyenin duygusu veya yorumunu içeren ve cümle yapısında kurucu olarak yer almayan kelime veya kelime öbeğine ara söz denir. HATİBOĞLU, ara sözü anlamı biraz daha açıklamak için araya giren ve gerektiğinde bağımsız kullanılabilen cümle olarak tarif etmiş ve “Cihan yıkılsa, *emin ol*, bu cephe sarsılmaz”, “O isterse, *pek ummam* ya, gidebilir” gibi örnekler vermiştir.¹⁶⁵

Ara sözün başına ve sonuna virgül veya kısa çizgi konur, böylelikle ara söz asıl cümleden ayrılır. Ara söz cümleden atılınca cümlelerin anlamında ve yapısında değişiklik olmaz/olmamalıdır.

Ara söz bir öge hakkında açıklayıcı bilgi verebilir:

Bir tane famodin, mide hapı, attı.

¹⁶⁴ Yazarın metinde kullandığı düzeltme işareti (şapka ^) korunmuştur. Metinde yazara ait olan bütün yazım tercihleri ve noktalama işaretleri aynen alınmıştır.

¹⁶⁵ Osm. **cümle-i mu‘tariza**; Fr. *Phrase de parenthèse*; İng. *Paranthesis sentence*; Alm. *Satz-parenthese*. Vecihe HATİBOĞLU, *Türkçenin Sözdizimi*, s. 152.

Bu hikayeyi yazmağa başladığım zaman, 948 kışı, kendi kendime ne söz verdim bir bilseniz.

*Şu ezanlar, ki şehâdetleri dinin temeli,
Ebedî yurdumun üstünde benim, inlemeli.*

Ara sözleri göstermek üzere kullanılan virgül ile konuşma vurgusunu göstermek üzere kullanılan virgül karışabilir. Bu da aşağıda örneği görülen bozukluğa sebep olabilir:

Ayrıca bu kampanyaya katılan her okura, piyasa değeri 350 YTL olan, İngilizce öğrenim paketi hediye ediyor.

(Hürriyet, İstanbul, 22.06.2008, s. 12)

Bu cümledeki virgüllerin kullanılış amacı vurguyu veya kısa bir süreliğine durmayı göstermek olabilir. Ancak virgüller ara sözü ayırmış gibi de anlaşılabilir. Yazan kişinin amacı bu olmasa da *piyasa değeri 350 YTL olan* söz öbeği iki virgül arasına alınarak asıl cümleden ayrılmıştır. Öbek, *okur* sözcüğünün hemen arkasından geldiği için *okurun* sıfatıymış gibi de anlaşılabilir. Oysa kendinden sonra gelen *İngilizce öğrenim paketi* tamlamasının sıfatıdır ve virgülle ayrılmasına gerek yoktur. *Olan* kelimesinden sonra kullanılan virgül cümleden atılmalıdır.

3.2.2.4 “Ve” bağlacından sonra virgül

Kılavuzlarda ve bağlacından sonra virgül kullanılmaz denmektedir. Oysa bağlaçtan sonra bir ara söz getirilecekse virgül kullanılabilir¹⁶⁶:

Bugün ailemi ve, bir kişi hariç, hepinizi burada görmekten mutluluk duyuyorum.

3.2.2.5 Gereksiz yere kullanılan virgül

Virgülün gereksiz kullanılması anlam karışıklığı doğmasına yol açabilir. Gerekteği yerde virgül kullanmamak kadar yanlış kullanmak veya cümleleri virgüle boğmak anlamı etkileyebilmekte, bununla birlikte anlamı boz-

¹⁶⁶ Süer EKER, virgülün “ve, veya” bağlaçlarından önce veya sonra kullanılmaz kuralı için konunun yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirtir; “Ahmet ve Mehmet” ile ‘Ahmet, ve Mehmet’ arasında bir fark olması gerektiğini söyler. (Süer EKER, *Çağdaş Türk Dili*, s. 458)

mayan virgüller de okurun gereksiz yere duraksamasına sebep olabilmektedir.¹⁶⁷

Reyhanlı ilçesinde, bir internet kafede çıkan kavgada 1 genç bıçakla öldürüldü. Adabucak Mahallesi'ndeki bir internet kafede, İ.B. (17) ile N.B. (16), arasında belirlenemeyen bir sebepten tartışma çıktı.

(Türkiye, 7 Ekim 2008, s. 9)

Yukarıdaki haber metninde *ilçesinde* kelimesinden sonra getirilen virgül gereksizdir. Sonraki cümlede geçen *internet kafede* söz öbeğinden sonraki virgül de gereksizdir. Yukarıda kalın dizilen *İ.B. (17) ile N.B. (16)* söz öbeğinden sonraki virgül ise yanlış kullanılmıştır, kaldırılmalıdır.

Kıyma, tuz ve karabiberi su ilavesiyle yoğurun. Etten ceviz büyüklüğünde parçalar koparıp, yuvarlak köfteler yapın. Yenidünyaları ortadan keserek, çekirdeklerini çıkarın. Bir köfteyi bir yenidünyaya saplayın. Kebabı mangalda pişirin ve sıcak olarak...

Açılan hamurları tepsiye üst üste tek tek yatırın. Sarıldıktan sonra, ortalarını alın.

(Adnan ŞAHİN, *Habertürk*, 21.04.2009, s. 8)

Yukarıdaki ilk yemek tarifinde *koparıp* ve *keserek* kelimelerinden sonra virgölün kullanılmasına gerek yoktur. Aynı şekilde ikinci tarifte geçen *sonra* kelimesinin arkasına getirilen virgüle de gerek yoktur. Bu virgüllerin atılması cümlede anlam karışıklığına sebep olmaz.

Yazım Kılavuzu'nda şart ekinden sonra virgül konmayacağı belirtilmiştir.¹⁶⁸ Bu doğru bir kuraldır; ancak, şart eki -sA, ile kurulmuş birkaç şartlı cümle art arda geldiğinde şartlı cümleler virgülle ayrılır; çünkü eş görevli sözler ve söz öbekleri virgülle ayrılmaktadır:

Sorarım sana ey okur, biz bunu böyle yazdık diye postacı eski postacı olabilir mi? Aferin sana! Olamaz tabi. Ne zaman leylaklar açsa, nerede bir

¹⁶⁷ Metnin gereksiz işarete boğulması konusunda bk. Enver Naci GÖKŞEN, *Yazma Yolu ve Yeni İmlâ Kuralları*, s. 23-28. Gökşen, konuyla ilgili olarak yazı içinde her yere işaret koymanın okuyucuyu gereksiz yere meşgul edeceğini söyler. Virgölün gerektiği yerleri sıraladıktan sonra, -mAdAn, -Ip, -ArAk, -A, -sA eklerinden sonra kullanılan gereksiz virgüllü cümle örnekleri verir.

¹⁶⁸ TDK, *Yazım Kılavuzu*, s. 36.

papatya görse, bir kuş çalılarının arasından pırrr diye havalanıp ufka doğru uçarak kaybolsa, kalbindeki kapandı denilen yara kanamaya başlıyor, ak güllerin üzerine kızıl kan damlıyordu.

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 27)

Ben şuna inanıyorum; işin sorumlusu çalışkansa, dürüstse, hayal gücü varsa, formül bulur.

...Çevrilen kitap yaklaşık 1500 adet basılıyor, elde bir liste var, yüz nüsha Londra Büyükelçiliğine, yüz nüsha Washington Büyükelçiliğine, yirmi nüsha Paris Büyükelçiliğine gönderiliyor. Büyükelçi kitaba meraklı biriyse, tanıdığı varsa onlara veriyor.

(Cahide BİRGÜL, *Aklın Yolu Bindir*, s. 225)

Halbuki bunu ticarî olarak planlayıp oradaki bir yayınevi ile yaparsanız, onlar her şeyden önce kârı düşündükleri için dağıtacak, reklamını yapacaklardır.

(Cahide BİRGÜL, *Aklın Yolu Bindir*, s. 226)

Yukarıdaki birinci cümlede geçen *varsa* kelimesinden sonraki virgül gereksizdir, kullanılsa da olur. *Çalışkansa, dürüstse* kelimeleri arasındaki virgül eş görevli öğeleri ayırmak için kullanılmıştır. İkinci metnin son cümlesinde de eş görevli öğeleri ayırmak için virgül kullanılmıştır. Son cümledeki *yaparsanız* kelimesinden sonra getirilen virgüle gerek yoktur, çünkü bu fiilden sonra cümle tamamlanmaktadır.

Şart eki -sa'dan sonra virgül kullanılarak şart cümlesinin temel cümleden ayrılması vurgu bakımından uygun görülmekte ve durak yerini göstermekte ise de anlama etki etmez.

Medeniyet 'birikimdir' denmektedir. Aslında sanat da birikimdir. Öncekilerden yararlanmasalardı Fuzuli, Baki olur muydu!

(Mehmed Niyazi ÖZDEMİR, *Zaman*, s. 19)

Yukarıdaki cümlede *Fuzuli* kelimesinden sonra virgül kullanıldığı için cümleden, *öncekilerden yararlanan Fuzuli sonunda Baki olmuştur* anlamı çıkabilir. Virgül burada yanlış kullanılmıştır. Cümle virgül kullanılmadan, +lar çokluk eki *Fuzuli* ve *Baki* kelimelerine getirilerek düzeltilebilir: *Öncekilerden yararlanmasalardı Fuzuliler Bakiler olur muydu!*

Manavgat'ın Toka yaylasına, 1997 yılının haziran ayında, bir grup araştırmacının katılımları ile bir haftalık kamp düzenlenmişti.

(R.S. GÖKTÜRK - H. SÜMBÜL, *The Karaca Arboretum Magazine*, s. 103)

Yukarıdaki cümlede *yaylasına* ve *ayında* kelimelerinden sonra getirilen virgüller gereksizdir, kaldırılmaları anlam karışıklığına yol açmaz.

*Dilim senâyi, (sana) lââyık bir şekilde, söyleyebilir mi;
Olanca kudretimle söyleyeyim; bana yardım et.
Canlı, cansız, uçan ve koşan (her) şey
Senin varlığına tanıklık eder.*

(Reşit Rahmeti ARAT, *Atabetü 'l-Hakayık*, s. 82)

Yukarıdaki metinde *canlı cansız* kelimeleri ikileme öbeğidir, aralarına virgül konmasına gerek yoktur. Virgül burada yanlış kullanılmıştır.

Madde 18 - Türk milli eğitim sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere, iki ana bölümden kurulur.

(*Milli Eğitim Temel Kanunu*, Kanun sayısı: 1739)

Yukarıdaki cümlede kalın olarak dizilen *üzere* ve *iki* kelimeleri arasında virgüle gerek yoktur. *Türk millî eğitim sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölüm...*

Kongre, kasları eritip ortalama birkaç yılda ölüme sürükleyen, tüm dünyada çok ilgi çeken bir hastalık ALS, (Motor Nöron) hastalığı ile ilgili.

(Coşkun ÖZDEMİR, *Cumhuriyet*, s. 7)

Yukarıdaki cümlede ALS ve bu kısaltmanın anlamı olan (*Motor Nöron*) arasındaki virgül yanlış kullanılmıştır, virgölün kullanılmasına gerek yoktur.

...de, ...de, hem... hem..., ya... ya..., ya... yahut..., ya... veya..., ne... ne..., ister... ister..., gerek... gerek/se... gibi ikili bağlaçların iki cümleyi birbirine bağlaması durumunda aralarına virgül konmasına gerek yoktur; çünkü bu bağlaçlar virgölün yerini tutmaktadır.

*Kanturalı kakıdı [söylendi], eydir [söyler]: (...)
Ya varayım ya varmayayım, ya geleyim ya gelmeyeyim,
ya kara buğranın göğsü altında kalayım*

veya boğanın boynuzunda ilişeyim[delineyim]
ya kağan [kükreyen] aslanın kıynağında [pençesinde] didileyim,
ya varayım **ya** varmayayım, **ya** geleyim **ya** gelmeyeyim...».

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, s. 112)

Toinette — Yapmaz diyorum.

Argan — **Ya** yapar **yahut da** bir manastıra kapatırım.

Toinette — Siz mi?

Argan — Ben. (...)

Toinette — *Baba şefkati elinizi ayağınızı bağlar?*

Argan — **Ne** bağlar **ne** bir şey.

Toinette — *Bir iki damlacık gözyaşı, iki sarmaş bir dolaş, üstelik tatlı bir sesle de “Ah benim cici babacığım!” dedi mi, sizde hemen yelkenler suya iner.*

(Nüzhet ŞENBAY, *Alıştırma Diksiyon Sanatı*, s. 212)

Ne yardan geçerim ne serden geçerim.

Hem nalına hem mihına.

Yukarıdaki cümlelerde ikili bağlaçların oluşturduğu öbekler arasına virgül konmamış anlamda herhangi bir kayıp oluşmamıştır. Buna rağmen tekrarlı bağlaçların cümleleri bağlaması durumunda virgül kullanıldığı görülmektedir.

3.2.2.6 Virgülün yetmediği durumlar

Virgül anlamın karışmadan iletilmesi için ayırıcı olarak kullanıldığı kadar, yazılı metnin konuşmaya aktarılmasında vurgu ve tonlamaya da işaret eder. Ancak bazı metinlerin seslendirilmesine dönük işaretlemelerde virgülle yetinilmediği görülmektedir.

Virgül için cümle içinde geçtiği yerlerde kısa durak yerini gösterdiği veya yarım nefeslik durak yerini gösterdiği kuralı kılavuzlarda yer almaktadır. Buna rağmen virgüllü yazı *noktalaması* sayıp bunun karşısına *soluk noktalaması* terimiyle değişik işaretler teklif eden Nüzhet ŞENBAY, eserinde, cümleyi yorumlarken cümle içinde soluk alma yerlerini göstermek dik çizgi (|) işaretini, ara cümleleri seslendirirken ses tonunu değiştirmek üzere konuşma çizgisine benzer kalın çizgi (—) işaretini kullanmıştır.

ŞENBAY, cümle içinde, okunan parçanın kısımları arasında, satır başlarında, nokta iki nokta üst üste ve noktalı virgüllerden sonra, başkasına ait sözlerin yer aldığı cümlede bu sözlerin başında ve sonunda, soruyla bunun karşılığı arasında, nokta yerini tutup cümlelin anlamını kuvvetlendiren ve bağlacından önce, cümle başında yer alan *hâlbuki, gerçekte, kısaca, demek olur ki, esasen, evvelâ, bana gelince, diğer taraftan, o hâlde, öyle ise...* gibi kelimelerden sonra, önemli bir olayı bildiren ek cümleden önce ve sonra, okunan cümlelin uzun olması durumunda işi yapanı belirten öğeden sonra, tekrarlanan öğelerin birincisinden önce, cümle içinde *karşıtlama* bulunması durumunda karşıtlamayı belirtmek için iki unsur arasında, yay içine veya iki virgül arasına alınmış ara cümlelerden önce ve sonra soluk noktalaması yapılması gerektiğini söylemektedir.¹⁶⁹ Yazı noktalamasının kimi yerlerde söz noktalamasını eksiksiz karşılayabileceğini belirten ŞENBAY, böylece yazı noktalamasının soluk alma yerini ya da hafif susmayı, tonda değişmeyi veya sesin bükümünü göstermiş olacağını da belirtmiştir. Ancak yazı noktalamasının her zaman yeterli olmadığını yazı noktalamasının bulunmadığı yerlerde *soluk noktalaması* adını verdiği işaretlemenin bu eksiği tamamlaması gerektiğini belirtmiştir. ŞENBAY'ın yukarıdaki açıklamalarına uygun soluk örnekleri eserinde yer almaktadır buraya birkaç örnek alınmıştır:

Karşıtlamayı uygun tonla vermek üzere:

Doğduğunda başkaları sevindi, | sen ağladın. Öürken, hayatta çektiklerinden kurtulduğun için, sen sevindin, | başkaları ağladı.

(Nüzhet ŞENBAY, *Alıştırma Diksiyon Sanatı*, s. 75)

Yeri geldiğinde ve hak ettiğinde onu takdir edin; | fakat yersiz iltifatlardan kaçının.

(Erol ÖZMEN, “Narsist Yönetici İle ...”, *Genç Gelişim*, s. 47)

Kötü haber verirken durakları göstermek üzere:

Üzgünüm, | kocanız — gelemeyecek | efendim.

Virgül ara sözü ayırmak için de kullanılmaktadır. Ara söz cümlelin kendine ait tonlamasından farklı olarak düşen bir tonla okunur. Bazen şairler şiirlerinin okunmasını istediği gibi noktalama yapabilmekte ve genel geçer noktalamadan farklı bir noktalama ortaya çıkabilmektedir:

¹⁶⁹ Nüzhet ŞENBAY, *Alıştırma Diksiyon Sanatı*, s. 72-93.

*Hani Yunus Emre ki, kıyında geziyordu;
Hani ardına çil çil kubbeler serpen ordu?*

(Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s. 178)

Yukarıdaki *ki* kelimesi bir ara sözün başında yer almaktadır ve *Yunus Emre* adlı kişiyi tanıtan açıklamayı ana cümleye bağlamaktadır. Ancak okunuşa göre yapılan yukarıdaki noktalama ile olması gereken noktalama birbirinden farklıdır:

*Hani Yunus Emre, **ki kıyında geziyordu**;
Hani ardına çil çil kubbeler serpen ordu?*

Anlatılmak istenene göre yukarıdaki metnin noktalaması böyle olmalıdır.

3.2.3 TEKLİFLER

Virgöl anlama doğrudan etki eden işaretlerdendir. Virgöl, cümle içinde anlam karışıklığını önlemek üzere, *karışmayı önleyici*, *ayırıcı*; kelimelerin doğru kelimelere bağlanmasını sağlamak üzere *bağlayıcı* ve dizi hâlinde sıralanan kelimeleri ayırmak üzere *sıralayıcı* olarak kullanılır.

3.2.3.1 Ayırıcı - karışmayı önleyici virgöl

Virgöl ayırıcı, anlam karışıklığını önleyici işarettir. Virgöl, iki ismin veya bir sıfatla bir ismin art arda gelerek tamlama oluşturmasını; edatlardan sonra gelerek edatların başka kelimelerle bağ oluşturmasını; isim hal eki almış kelimelerin bağlantı yerlerinin karışmasını önlemek üzere kullanılır.

3.2.3.1.1 İsimlerden sonra virgöl

İki ismin art arda gelerek tamlama oluşturmasını önlemek üzere ayırıcı ve karışmayı önleyici olarak araya virgöl konulur:

*Kızın sonunda sokağa düşeceğinden emindim. Başka türlü olmaz. Ama belki de bu eski konakta oturan Miss Verity gibi öldürülmekten daha iyi. Çok üzüntü verici bir olaydı o. **Kızın**, biriyle kaçtığını sandılar.*

(Agatha Christie, *Ölüm Meleği*, s. 141)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde *kız* ve *biri* kelimeleri tamlama oluşturabilir. Oysa metnin bağlamından anlaşılan, bu iki ismin ayrılması gerektiğidir. İkisinin tamlama oluşturmasını engellemek üzere, araya, ayırıcı ve karışmayı önleyici olarak virgöl konmuştur.

Akşam üstü başı perişandı.

Akşam, üstü başı perişandı.

Yukarıdaki ikinci cümlede *akşam* ve *üst* kelimelerinin tamlama oluşturmasını önlemek üzere virgöl kullanılmıştır. Virgöl iki kelimeye birbirinden ayırmıştır.

İnsan oğlunun geleceğini düşünmez mi?

İnsan, oğlunun geleceğini düşünmez mi?

Toprak ananın attığını kabul eder mi?

Toprak, ananın attığını kabul eder mi?

Yukarıdaki cümlelerde art arda gelen *insan* ve *oğul* ile *toprak* ve *ana* isimlerinin tamlama oluşturabileceği göz önünde bulundurularak ayırıcı, karışmayı önleyici virgülle ayrılmıştır. Cümlede anlatılmak istenen ne ise ona göre virgül kullanılmalı veya kaldırılmalıdır.

Kendisini tanıtan Özkul, İzmir Kemal Reis İlkokulunda öğrenciliği döneminde Cumhurbaşkanı Gül'ün dedesi İsmail Hakkı Satoğlu'nun, öğretmeni olduğunu söyledi.

(Zaman, 11 Ocak 2008, s. 12)

Yukarıdaki cümlede *Cumhurbaşkanı Gül'ün dedesi İsmail Hakkı Satoğlu'nun* tamlamasından sonra *öğretmen* kelimesi gelmektedir. Burada yeni bir isim tamlaması oluşabileceğinden *Satoğlu'nun* kelimesinden sonra virgül getirilerek tamlama oluşması önlenmiştir.

3.2.3.1.2 Sıfatlardan sonra virgül

Bir sıfattan sonra isim gelmesi durumunda, bu ikili, tamlama oluşturabileceğinden, bağlam tamlama oluşturmayı gerektiriyorsa virgül kullanılmaz; tamlama oluşması önlenmek isteniyorsa virgül kullanılır. Virgül burada ayırıcı, karışmayı önleyici iş görür.

Küçük ağacın arkasına saklandı.

Gazeteci kadına seslendi.

Bu cümlelerde bağlam, *küçük* ile *ağaç* kelimelerinin ayrılmasını gerektiriyorsa virgül kullanılmalıdır. İkinci cümledeki *kadın*, cümlede virgül kullanılmadığı için *gazeteci* sıfatını almış görünmektedir. Eğer *seslenme* işini yapan *gazeteci* ve seslenilen kişi de *kadın* ise, iki kelimeyi birbirinden ayırmak üzere virgül kullanılmalıdır.

Kır saçlı, uzun boylu ama şişman, gözlüklü bir adamdı.

Yukarıdaki cümlede *şişman* ve *gözlüklü* kelimeleri arasında virgül kullanılmalı ve ikisinin yanlışlıkla bir sıfat tamlaması kurması önlenmelidir. *Kır saçlı* ve *uzun boylu* arasında bir bağ oluşmamaktadır. Bu yüzden arasına virgül kinsa da olur konmasa da olur. Kılavuzlar eş görevli sözcükler arasına virgül konmasını ister. Virgülün cümlede aynı işi gören söz ve söz öbeklerini birbirinden ayırmasında amaç karışıklığı önlemektir. Karışıklığın olmadığı yerde vurgu veya duraksama amaçlı olarak virgül kullanılabilir. Burada da anlam karışıklığı doğup doğmadığına bakılmalıdır.

Durmuş, kahraman, kerim, sakın, seçkin, satılmış, güler, olgun, çetin gibi, kişilere isim olarak verilebilen sıfatlar cümle içinde kullanılırken kendilerinden sonra gelen isimlerle sıfat tamlaması oluşturmaması için virgülle ayrılmalıdır:

Seçkin, tezgâhtaki karpuzları tek tek sildi.

Yukarıdaki cümlede geçen *Seçkin* kelimesi kişi adıdır. Hemen arkasından virgül getirilerek *tezgâh* kelimesinin sıfatı olmaktan kurtarılmıştır. Virgül konmadığı takdirde *seçkin tezgâh* sıfat tamlaması oluşabilir, virgül burada karışmayı önleyici olarak kullanılmıştır.

Doğru bir konuda uzmanlar.
Doğru, bir konuda uzmanlar.

Yukarıdaki cümlelerden ikincisinde *doğru* kelimesi ile *bir konu* öbeğinin sıfat tamlaması oluşturmamasını önlemek üzere virgül kullanılmıştır. Yukarıdaki şekillerden hangisi cümlenin bağlamına uygunsa ona göre virgül kullanılmalı veya kaldırılmalıdır.

Fakat Sakarya başka, yokuş mu çıkıyor, ne?
(Necip Fazıl KISAKÜREK, *Çile*, s. 177)

Yukarıdaki metinde *başka* kelimesinden sonra virgül kullanılmadığı takdirde *yokuş* kelimesi ile *başka yokuş* tamlaması oluşabilir. Bunu önlemek üzere araya ayırıcı-karışmayı önleyici virgül konmuştur.

Fiillerden sıfat yapan -AcAk, -An, -Ar, -AsI, -dIk, -mAz, -mIş eklerini alan kelimelerden sonra isimlerin gelmesi durumunda sıfat tamlaması (sıfat + isim = sıfat tamlaması) oluşacağından, tamlama oluşması istenmiyorsa virgül kullanılmalı ve kelimeler birbirinden ayrılmalıdır.

*Ergenekon ve Türk-Metal'in bağlantısını **deşifre eden**, sendikanın eski Genel Başkan Yardımcısı M.T., can güvenliği olmadığı için sürekli adres değiştiriyor.*

(Zaman, İstanbul, 25 Şubat 2009, s. 5)

Yukarıdaki haber metninde yer alan *deşifre eden* öbeğinden sonra virgül kullanılarak *sendika* kelimesi ile tamlama kurması engellenmiştir. Virgül kullanılmadığında bağlantıyı açıklayan kişi *sendika* olur. Virgül, karışıklığı gidermek üzere kullanılmıştır.

Ellerimde diğer öğretmen arkadaşlarımla paylaşmak için aldığım Hasan'ın resmi.

(Hatice COŞKUN, *Üşüyen Hayatlar*, s. 357)

Yukarıdaki cümlede *al-* fiili *-dık* ekini alarak sıfat olmuştur. Bu kelimeden sonra gelen *Hasan'ın resmi* tamlaması ile *ellerimde diğer öğretmen arkadaşlarımla paylaşmak için aldığım* öbeği bir sıfat tamlaması oluşturabilir. *Hasan'ın resmi* belirtili tamlama olduğu için sıfat veya sıfat öbeği tamlamayı oluşturan unsurlardan hangisinin önüne gelirse onu tamamlar. Yukarıdaki cümlede *Hasan* kelimesinin önüne gelen sıfat öbeği, *Hasan* kelimesi ile tamlama kurmaktadır. Bunun önlenmesi için *aldığım* kelimesinden sonra ayırıcı, karışmayı önleyici virgül getirilmelidir.

İsimlerin yerine geçen sıfatlar mutlaka virgülle ayrılmalıdır. Ayrılmadığı zaman anlam karışıklığı doğmaktadır.

- (i) *Üniversiteli kız arkadaşını ele vermiyordu.*
- (ii) *Lokantacı kız arkadaşını vurdu.*
- (iii) *Genç kızı inceden inceye süzdü.*

Bu cümlelerde virgül kullanılmadığı için birinci cümledeki *kız* üniversitelidir, ikinci cümledeki *kız* lokantacıdır, üçüncü cümledeki *kız* gençtir. Virgül kullanıldığında işi yapan kişi değişir:

- (iv) *Üniversiteli, kız arkadaşını ele vermiyordu.*
- (v) *Lokantacı, kız arkadaşını vurdu.*
- (vi) *Genç, kızı inceden inceye süzdü.*

birinci cümledeki *üniversiteli* (herhangi biri), ikinci cümlede *lokantacı* (herhangi biri), üçüncü cümlede *genç* (biri) olarak değişir.

Asil bir ailenin kızı olan Suphi'nin annesi Münire Hanım eve, güzel Sırrıcemal'i cariye olarak verir.

Yukarıdaki cümlede *Suphi'nin annesi* tamlaması önüne *asil bir ailenin kızı olan* sıfat öbeğini almıştır. *Suphi'nin annesi* öbeği belirtili isim tamlaması olduğundan tamlayan unsur (tamlamanın birinci unsuru) olan *Suphi* kelimesi önündeki öbeği kendi üzerine alır. Yanlış tamlama oluşmasının önlenmesi için *olan* kelimesinden sonra, ayırıcı-karışmayı önleyici virgül kullanılmalıdır.

Ergenekon ve Türk-Metal'in bağlantısını deşifre eden sendikanın eski Genel Başkan Yardımcısı M.T., can güvenliği olmadığı için sürekli adres değiştiriyor.

(Zaman, İstanbul, 25 Şubat 2009, s. 5)

Yukarıdaki cümlede *deşifre eden* söz öbeğinden sonra virgül kullanılmadığı için, öbek *sendika* kelimesi ile bir tamlama oluşturmuştur¹⁷⁰. Haberin bağlamından anlaşılan göre öbek, *deşifre eden M.T.* olmalıdır. Bu yanlışlığın giderilebilmesi için *deşifre eden* öbeğinden sonra virgül getirilmelidir:

Ergenekon ve Türk-Metal'in bağlantısını deşifre eden, sendikanın eski Genel Başkan Yardımcısı M.T. ...

3.2.3.1.3 Zarflardan sonra virgül

Bazı zarflardan sonra virgülün kullanılması anlam karışmasını önleyebilir.

Aşağıdaki cümlede *gelmediğinden* kelimesi aldığı +dAn eki ile sebep bildirmektedir. Bu kelimedenden sonra kullanılan virgül anlam karışıklığını gidermek üzere kullanılmıştır:

Yakınları gelmediğinden ölen kurban teşhis edilemedi.

*Yakınları **gelmediğinden**, ölen kurban teşhis edilemedi.*

(Necmiye ALPAY, *Türkçe Sorunları Kılavuzu*, s. 243)

Virgül kullanılmayan birinci cümlede kişinin ölüm sebebi yakınlarının gelmemesidir. Virgülün kullanıldığı ikinci cümlede ölen kişinin kim olduğu tespit edilememiş, bu da yakınlarının gelmemiş olmasına bağlanmıştır. Cümleyle asıl anlatılmak istenen budur.

3.2.3.1.4 Bağları ayırıcı ve karışmayı önleyici virgül

¹⁷⁰ Belirtili isim tamlamalarında tamlayanın önüne gelen sıfat tamlayana, tamlananın önüne gelen sıfat da tamlanana bağlanır: *küçük çocukların büyük sorunları* tamlamasında, tamlamanın her iki unsuru (tamlayan-tamlanan) da sıfat almıştır. Devrik tamlama kurulup unsurlar yer değiştirilirse tamlama unsurlarının birbirine bağlanmasında doğabilecek sorun virgül kullanılarak giderilebilir: *Bunlar, mütevazî eserleri, fakir öğrencilerimin* cümlesinde tamlama unsurları yer değiştirmiş, isim tamlamasını oluşturan unsurlar arasına virgül konulmuştur.

Kelimeler arası bağlar ve virgül başlıklı altbölümde (bk. s. 140) incelenen örnekler göre virgülün kelimeler arasındaki bağları etkilediği tespit edilmiştir. Bu örnekler aynı zamanda virgülün *karışmayı önleyici, ayırıcı* iş gördüğünü de göstermektedir:

3.2.3.1.4.1 **-Ip eki ile virgül**

Fiilden zarf yapan *-Ip* eki ile virgülün kullanılması cümlelerin anlamını değiştirebilmektedir. Bağlam gerektiriyorsa bu eki alan kelimeden sonra virgül kullanılmalıdır. Her zaman kullanılmasına gerek yoktur; anlamı etkilediği durumlarda *karışmayı önlemek* üzere kullanılmalıdır.

*Kalabalık şehirlerin gürültülü hayatından **kaçıp** yemyeşil köylere yerleşen insanların yüzüne buruk bir gülümseme fırlatır köy çocukları.*

Yukarıdaki cümlede *kaçıp* kelimesinden sonra virgül kullanılmamıştır, bu yüzden cümlede anlatılan *kaçma* işini *köylere yerleşen insanlar* yapmaktadır. Virgül kullanıldığında *kaçma* işini *köy çocukları* yapar:

*Kalabalık şehirlerin gürültülü hayatından **kaçıp**, yemyeşil köylere yerleşen insanların yüzüne buruk bir gülümseme fırlatır köy çocukları.*

3.2.3.1.4.2 **-ArAk eki ile virgül**

Fiillere getirilen *-ArAk* eki, fiilleri zarf yapar. Bu eki almış kelime cümle içinde kullanılırken kendisine en yakın fiile bağlanabilmektedir. Bağlam yakındaki fiili değil de uzaktaki fiile bağlanmayı gerektiriyorsa *ayırıcı, karışmayı önleyici* olarak virgül kullanılması gerekir.

*Emniyet güçleri eş zamanlı **olarak**, belirlenen adreslere baskın düzenledi.*

Yukarıdaki cümlede geçen *olarak* kelimesinin hemen arkasında *belirle-* fiili yer almaktadır. *Olarak* kelimesinden sonra virgül kullanılmazsa, kelime *belirle-* fiiline bağlanır. Yukarıdaki cümlede bağlam, kelimenin *baskın düzenle-* öbeğine bağlanmasını gerektirdiğinden *olarak* kelimesinden sonra virgül kullanılmıştır.

3.2.3.1.4.3 **Edat-virgül ilişkisi**

3.2.3.1.4.3.1 *İle edatı ile virgül*

İle edatından sonra virgül kullanılması anlamı değiştirebilir. Cümlede anlam karışıklığı doğmasının önüne geçmek üzere virgül kullanılabilir.

E.E., 3 çocuğuyla 6 ay önce kanserden ölen eşinin yanına defnedildi.

(Türkiye, İstanbul, 07.10.2008, s. 9)

Yukarıdaki cümlede geçen *ile* edatından sonra virgül kullanılmalıdır. Virgül kullanılmadığında *3 çocuğuyla ölen eş* tamlaması oluşur, anlam karışıklığı doğabilir. Burada karışmayı önleyici ve ayırıcı olarak virgül kullanılmalıdır: *E.E., 3 çocuğuyla, 6 ay önce kanserden ölen eşinin yanına defnedildi.*

AHSEN — (Nuri **ile birlikte** bayılan Bülent'i taşıırken) Umduğumdan kolay oldu.

(Haldun TANER, *Keşanlı Ali Destanı*, s. 123)

Yukarıdaki metinde *Ahsen* adlı kişinin konuşması sırasında rol gereği yapması gereken hareket belirtilmiştir. Yay içinde gösterilen bu harekette *birlikte* kelimesinden sonra virgül kullanılması gerekir, çünkü virgül kullanılmaması *bayılma* işini *Nuri* ve *Bülent* adlı iki kişinin birlikte yaptığı anlamını vermektedir. Bu da anlam karışmasına yol açar. Cümle aşağıdaki şekilde düzeltilmelidir:

*Nuri **ile birlikte**, bayılan Bülent'i taşıırken...*

Bu cümlede virgül karışmayı önleyici olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki cümlede de virgölün kullanılmaması, bahsi geçen kişileri tanımayan okuyucunun duraksamasına ve anlamı açık bir şekilde anlayamamasına sebep olabilir.

*Aygünlerin damadı Dr. Nuri Bayar, Demirel'in çok sevdiği genç bir politikacıydı. Son derece nazik bir insandı. Aygünlerin büyük kızı **Baysan**'la Kemal Bey hapisteyken evlenmişti.*

(Leyla UMAR, *Geriye Yazılar Kaldı*, s. 60)

Cümledeki anlam karışıklığını önlemek için *Baysan*'la öbeğinden sonra virgül getirilmelidir. Böylece evlenenler *Baysan ile Kemal Bey* değil, doğru bir şekilde *Baysan ile Nuri* olur.

3.2.3.1.4.3.2 Göre edatı ile virgül

Göre edatından sonra virgül kullanılması anlamı değiştirebilir. Bağlam gerektiriyorsa virgül kullanılmalıdır:

İngiliz gazetelerinde yer alan habere göre, yuvaların içine minyatür mikrofon ve hoparlör yerleştiren araştırmacılar, kraliçe karıncanın işçi karıncalara yönelik sesini kaydedip tekrar çaldı.

(<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/10953507.asp?gid=229> 08/02/2009 12:²⁸)

Yukarıdaki örnekte *göre* edatından sonra kullanılan virgül anlam karışmasını önleyici olarak kullanılmıştır. Virgül kaldırıldığında *minyatür mikrofon ve hoparlör* yerleştirme işini yapan *araştırmacılar*, bu yerleştirme işini *İngiliz gazetelerinde yer alan habere* uygun olarak yapmış anlamı çıkar. Oysa anlatılmak istenen araştırmacıların yaptıklarının ve ulaştıkların sonuçların *İngiliz gazetelerinde yer al[dığıdır.]* Burada, *göre* edatından sonra virgül kullanılarak anlamın karışması önlenmiştir.

3.2.3.1.4.3.3 İçin edatı ile virgül

İçin edatından sonra virgül kullanılması anlamı değiştirebilir. Bağlam gerektiriyorsa virgül kullanılmalıdır:

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, New York'ta uzun yıllar öncesine ait nostaljik bir sürprizle karşılaştı. Gül, BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon ile buluşacağı akşam yemeği için kaldığı otelden ayrılırken, THY'den emekli olup New York'a yerleşen Serpil Özkul adlı Türk vatandaşı yanına yaklaştı.

(Zaman, 11 Ocak 2008, s. 12)

Yukarıdaki haber metninde geçen *Gül, BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon ile buluşacağı akşam yemeği için kaldığı otelden ayrılırken* cümlesinde *için* edatı ile *kal-* fiilinin birbirine bağlandığı görülmektedir. Bu bağlantı yüzünden *Cumhurbaşkanı Abdullah Gül*'ün otelde *BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon ile buluşmak* üzere kalmakta olduğu anlaşılabilir. Oysa bağlamdan *akşam yemeğinin* başka bir yerde olduğu ve *Cumhurbaşkanı*'nın da kaldığı otelden *akşam yemeği buluşması için* ayrılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla *için* edatından sonra virgül kullanılarak karışıklık önlenmelidir.

3.2.3.1.4.4 +A, +dA, +dAn ve +I hâl ekleri ile virgül

İsimlere gelerek isimlerin fiillere bağlanmasını sağlayan çekim ekleri eklendikleri kelime ile fiilin yöneldiği yeri, yapıma yerini, sebebini, zamanını ve fiilin yaptığı işten etkilenen varlığı gösterir.

Sana verdiğimiz bütün kitapları topla, dedim.

Sana, verdiğimiz bütün kitapları topla, dedim.

Yukarıdaki ikinci cümlede, hâl eklerinden +A ekini almış olan *sen* kişi zamirinden sonra virgöl kullanılmıştır. Virgölün kullanılması ile *sana* kelimesinin bağlanacağı fiil değişmiştir. İlk cümlede *sana* kelimesi *verdiğimiz* kelimesine bağlanırken, ikinci cümlede *topla* ve *dedim* kelimelerine bağlanmıştır. Cümlelerin içinde bulunduğu bağlamın gerektirdiği ne ise ona göre virgöl kullanılmalı veya kaldırılmalıdır.

+dA eki fiilin anlattığı işin gerçekleşme yeri hakkında tamamlayıcı bilgi verir. Zaman anlamı taşıyan bazı kelimelere eklendiğinde de fiilin gerçekleşme zamanı ile ilgili bilgi verir.

Sınıfın ortasında kitap okuyan çocuğa hakaretler yağdırdı.

*Sınıfın **ortasında**, kitap okuyan çocuğa hakaretler yağdırdı.*

Yukarıdaki ilk cümlede *ortasında* kelimesinden sonra virgöl kullanılmamış, böylece kelime *oku-* fiiline bağlanmıştır. İkinci cümlede *ortasında* kelimesinden sonra virgöl kullanılarak kelimenin *hakaretler yağdır-* fiiline bağlanması sağlanmıştır. İkinci cümledeki virgölün ayırıcı olarak kullanıldığı görülmektedir.

*Her şey **12 yaşında bir inek** karşılığı evlilikle başladı.*

(Hürriyet, İstanbul, 7 Haziran 2007, s. 3)

Bir haber metninin başlığından alınan yukarıdaki cümlede inekin yaşından bahsedildiği sanılabilir. Oysa haber metninden anlaşılan, bir inek karşılığı zorla evlendirilen on iki yaşındaki bir kız çocuğunun başına gelenlerdir. *12 yaşında* öbeğinin *inek* isminin sıfatı olmasını önlemek için ayırıcı virgöl kullanılması gerekmektedir. Cümledeki karışıklık *12 yaşında* öbeğinden sonra virgöl kullanılarak giderilebilir: *Her şey 12 yaşında, bir inek karşılığı evlilikle başladı.*

+dAn eki bazen fiilin yapıldığı yerin başlama noktasını, bazen fiilin belirttiği işin sebebini bildirirken, bazen de iki ismin birbirine bağlanmasını sağlayarak tamlama oluşturabilir. Bağlama göre, bu eki almış kelimenin bağlanacağı fiili göstermek üzere, kelimenin arkasına virgöl getirilir:

Birinci sınıftan biri alıp götürdü.

*Birinci **sınıftan**, biri alıp götürdü.*

Birinci sınıftan çocuğun biri alıp götürdü.

*Birinci **sınıftan**, çocuğun biri alıp götürdü.*

Yukarıdaki birinci ve üçüncü cümle virgülsüz, ikinci ve dördüncü cümleler ise virgüllüdür. İlk cümlede geçen +dAn eki tamlama kurmuş ve *sınıf* ile *biri* kelimelerini birbirine bağlamıştır. Bu cümlede belirtilen *götürme* işi birinci sınıfta okuyan biri tarafından yapılmıştır. İkinci cümlede ise *sınıftan* ve *biri* kelimelerinin tamlama oluşturmasını önlemek üzere *ayırıcı* olarak virgül kullanılmıştır. Bu cümlede *götürme* işinin herhangi biri tarafından yapıldığı anlatıldığı gibi, *götürme* işinden etkilenen *nesnenin* çıktığı, ayrıldığı yer (fiilin gerçekleşmeye başladığı yer) de anlatılmaktadır. Üçüncü cümlede anlatılan, *götürme* işinin birinci sınıfta okuyan bir çocuk tarafından yapıldığıdır. Son cümlede *sınıftan* kelimesinden sonra virgül kullanılmış ve *götürme* işinin herhangi bir çocuk tarafından *birinci* sıradaki sınıftan yapıldığı anlatılmış, bununla birlikte fiilin belirttiği işin gerçekleşmeye başladığı yer de anlatılmıştır.

Yukarıdaki cümlelerin yer aldığı metnin bağlamı, anlamları incelenen cümlelerden hangisini gerektiriyorsa karışmayı önlemek üzere virgül kullanılmalı veya kaldırılmalıdır.

Seni yakaladığımızı haber vermek için aradım.

***Seni**, yakaladığımızı haber vermek için aradım.*

Yukarıdaki cümlelerde +I ekini alan *seni* kelimesinin bağlandığı fiiller arasında fark vardır. İlk cümlede *yakala-* fiiline bağlanan kelime ikinci cümlede *ara-* fiiline bağlanmıştır. İkinci cümledeki virgül ayırıcı iş görmektedir. Bağlam hangisini gerektiriyorsa ona göre virgül kullanılmalı veya kaldırılmalıdır.

*Mehmet Raşit **bu eseri**, yazmaya hevesli gençlere imlâyı öğretmek için meydana getirmiştir.*

(Elvan MATARACI, *İlköğretim Okullarında I...*, s. 8)

Yukarıdaki cümlede +I ekini alan *eser* kelimesi *yazmaya* kelimesine bağlanmıştır, oysa yazarın anlatmak istediğine göre kelimenin *meydana getirmiştir* öbeğine bağlanması gerekmektedir. Bu yüzden *bu eseri* tamlamasından sonra virgül getirilmeli ve karışıklık oluşması önlenmelidir.

3.2.3.1.4.4.1 +daki eki ile virgül (+daki: +dA ve +ki)

+ki eki almış bir kelimedenden sonra isim geldiğinde sıfat tamlaması oluşabilir. Tamlama oluşması istenmiyorsa araya ayırıcı virgül konmalıdır.

Saksıdaki, çiçek. (Saksıda [duran şey] bir çiçektir.)

Saksıdaki çiçek. (“Hangi çiçek?” sorusunun cevabı)

Gazetede ki yalan yanlış bilgileri delil olarak sunuyordu.

Bu cümle ile anlatılmak istenen *yalan yanlış bilgiler* mi *gazetededir*, yoksa *kişi* mi *gazetededir*? *Yalan yanlış bilgilerin gazetede olduğu* anlatılmak isteniyorsa virgüle gerek yoktur. *Yalan yanlış bilgileri sunan* kişinin *gazetede ki kişi* olduğu anlatılmak isteniyorsa virgül kullanılmalıdır:

Gazetede ki, yalan yanlış bilgileri delil olarak sunuyordu.

Bu cümlede *kişi gazetededir*.

Ön sıradaki çocukların üzerine yürüdü.

Ön sıradaki, çocukların üzerine yürüdü.

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü gibi, *+da* ve *+ki* eklerini alan kelimeden sonra isim gelmesi durumunda, bu ikisinin *sıfat tamlaması* oluşturması istenmiyorsa araya ayırıcı virgül konmalıdır.

Sadece *+ki* ekini alan kelimelerden sonra da aynı durum söz konusudur.

Dünkü filmi izlemeye yine gelmiş.

Dünkü, filmi izlemeye yine gelmiş.

Yukarıdaki birinci cümlede *+ki* eki *dünkü film* sıfat tamlaması oluşturmuştur. İkinci cümlede tamlama oluşmasını önlemek üzere araya virgül konmuştur.

3.2.3.1.4.5 Ara sözleri ana cümleden ayıran virgül

Cümle içinde herhangi bir kelime ile ilgili katma bilgi, yazarın ya da söyleyenin duygusu veya yorumunu içeren ve cümle yapısında kurucu olarak yer almayan kelime veya kelime öbeğine ara söz denir. Ara sözün başına ve sonuna virgül veya kısa çizgi konur, böylelikle ara söz asıl cümleden ayrılır. Ara söz cümleden atılınca cümlelerin anlamında ve yapısında değişiklik olmaz/olma-malıdır. Virgül ara sözün ana cümleyle karışmasını önlemek üzere kullanılır.

Çocuk, şeytan kulağına kurşun, saatlerdir uyuyor.

Yukarıdaki cümlede *şeytan kulağına kurşun* sözü ana cümlede anlatılmak istenen hükümle karışmasını diye iki virgül arasına alınmıştır.

Ara söz fazladan bilgi verebilir, karşıt görüş bildirebilir, bir örnek verebilir, fazladan bir yorum gösterebilir, bir dışlama veya kapsama anlamı içerebilir.

*Hiçbir gazete, **tecrübelerime dayanarak söylüyorum**, tarafsız değildir.*

*Bazılarımız, **bilmediğim bir sebepten**, geziye katılamayacakmış. Pınar, **meselâ**, bunlardan biri.*

*Bütün öğrenciler, **Mevlüt hariç**, törene katılmak zorundadır.*

*Köy halkı çoluyla çocuğuyla, **eşi de dahil**, adamcağızın karşısında yer almış.*

Yukarıdaki cümlelerde, *tecrübelerime dayanarak söylüyorum*, *bilmediğim bir sebepten*, *meselâ*, *Mevlüt hariç*, *eşi de dahil* sözleri ara sözdür, iki virgül arasına alınmışlardır. Bu sözler cümleden atıldığında cümlede bozulma olmaz.

*İşte bu kadar gaflet içerisinde bulunan halkımıza her şey suhuletle serpilebilir. Maahaza pek nazik bulunduğu için her şeye karşı en büyük ehemmiyeti atfetmek ve her şeye karşı en kat'î ve ciddî tedabiri tatbik etmek lâzımdır. Çünkü, **Allah muhafaza etsin**, bir defa inhilâl vaki olursa tekrar tevhit etmek ve harice karşı bir kuvvet ve kudret hâlinde arz-ı mevcudiyet etmek imkânı münselip olur.*

(Kazım ÖZTÜRK, *Atatürk'ün T.B.M.M. Açık ve Gizli ...*, s. 96)

Yukarıdaki metinde geçen *Allah muhafaza etsin* cümlesi bir ara sözdür, iki virgül arasına alınarak ana cümleden ayrılmıştır.

Virgül yerine kısa çizgi konularak da ara sözler ayrılabilir:

*Şu ezanlar **-ki şehadetleri dinin temeli-**
ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.*

Yukarıdaki cümle içinde iki kısa çizgi arasına alınan söz, *ezanlar* kelimesinin açıklayıcısı ara söz durumundadır, ana cümleden ayrılmıştır.

Ara söz cümleye doğrudan katılmadan, konuşan kişinin duygusunu, yorumunu içerebilir:

— O nasıl söz kızım. Biz seni açıkta kor muyuz? Bakma sen abinin yaptıklarına. O zaten, **tövbe tövbe**, neyse.

(Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 107)

Ayırıcı-karışmayı önleyici virgül, cümle içinde herhangi bir kelime hakkında bilgi vererek ara söz olan açıklayıcı sözleri ayırmakta kullanılır.

Ben bir zambağım öğretmenim, **ıssız diyarların çiçeği**, hâkî derinliklerinize ara sıra kabul edin beni, rüyalarda da olsa, e mi?

(Olgun ALBAYRAK, *Üşüyen Hayatlar*, s. 41)

Yukarıdaki cümlede *zambak* kelimesinin açıklaması olarak gelen *ıssız diyarların çiçeği* sözleri iki virgül arasına alınarak ana cümleden ayrılmıştır.

Bir ayak sesi duyulur. Silahı telaşla beline sokar. Kim ola ki, bu saatte? Adam, **gençten biri**, içeri girer, yaklaşır.

(Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 107)

Yukarıdaki metinde geçen *adam* kelimesinin açıklaması olan *gençten biri* söz öbeği iki virgül arasına alınarak ana cümleden ayrılmıştır.

3.2.3.1.4.6 **Hitap sözlerinden sonra virgül**

Herhangi bir topluluk önünde yapılan konuşmaların yazıya dökülmüş metinlerinde başlangıç ifadesi olarak söylenen hitap sözlerinden sonra virgül kullanılır.

Değerli misafirler, hepinizi sevgiyle selamlıyorum.
Arkadaşlar, vakit tamam, gidiyoruz.
Size nasıl yardımcı olabilirim, **beyefendi**?
Tatlım, bunu neden yaptın!

Yukarıdaki cümlelerde kalın olarak dizilen hitap (seslenme) sözleri ana cümleden virgül kullanılarak ayrılmıştır. Virgül bu cümlelerde ayırıcı iş görmektedir.

*Ey dost, bilgilinin izini tâkip et;
eger söz söylersen, sözü bilerek söyle;
öğersen, cömert adamı öğ,
hasise kuvvetli yay ve ok ile nişan al.*

(Reşit Rahmeti ARAT, *Atabetü 'l-Hakayık*, s. 90)

Mektupların başına yazılan hitap sözlerinden sonra virgül kullanılmaktadır:

*Sevgili Anneciğim,
Bugün seni ne kadar özlediğimi anlatmak için sarıldım, kaleme kağıda...*

*Canım,
Sana bu mektubu İstanbul'dan yazıyorum. Sabah trenden iner inmez içimi bir sevinç kapladı. Bu sevinci seninle paylaşmak istedim...*

*Sayın Yetkili,
Firmanızdan 10.10.2008 tarihinde almış olduğum ürün kusurlu çıkmıştır. Yetkili servisimize...*

*Değerli Üyemiz,
Derneğimizin kuruluşunun yetmiş beşinci yılını kutlamak üzere bir şenlik düzenlemeyi düşünüyoruz...*

*Kıymetli Velimiz,
25 Nisan 2009 günü saat 10:00'da Okul-Aile Birliği toplantısı yapılacaktır...*

3.2.3.1.5 Sayılar ve virgül

Virgül kesirli ifadeleri tam sayılardan ayırmak için kullanılır. Ondalık dilimleri ayırır.

8,5	Sekiz buçuk veya sekiz tam onda beş
8,15	Sekiz tam yüzde on beş
11,005	On bir tam binde beş
12,0003	On iki tam on binde üç

Resmi yazılarda, mektuplarda, dilekçelerde ve kitap önsözlerinde rakamla yazılan tarih ifadeleri ile yer adını ayırmak üzere araya virgül konur.

Yalova, 12 Temmuz 1997

veya

Yalova, 12.07.1997

Para ifade eden sayılar rakamla yazılırken Türk Lirası ile kuruşu ayırmak için virgöl kullanılır. Kuruş ondalık dilimlerde yer alır; her 100 kuruş 1 TL'ye eşittir. TL ile birlikte 100 kuruşun altındaki ifadeler yazılırken kuruşu gösteren sayılar virgülle ayrılır. Virgöl burada ayırıcı işarettir. Rakamlar ile virgöl arasında, virgölün önünde ve arkasında boşluk bırakılmaz.

1,09 TL 1 Türk Lirası, 9 Kuruş.

19,99 TL Ondokuz Türk Lirası doksandokuz Kuruş.

999,87 TL Dokuzyüzdoksandokuz TL seksenyedi Kuruş

3.2.3.2 Bağlayıcı virgöl

Virgöl, kelimelerin doğru fiile bağlanmasını sağlar.

*Yan gözle kardeşlerine baktı. Kızın üşüdüğünü, oğlanın terlediğini gördü. Acıdı. **İçinden**, gidip onları kucaklamak, üşüyüp moraran.. terleyip kızaran yüzlerinden öpmek geldi.*

(Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, *Abdürrezzak Efendi*, s. 16)

Yukarıdaki cümlede *içinden* kelimesinden sonra virgöl getirilerek kelimenin *git-* fiiline bağlanması önlenmiş, *gel-* fiiline bağlanması sağlanmıştır. Virgöl kullanılmadığı takdirde *içinden gidip* öbeği oluşabilir, bu da anlam karışıklığına sebep olur. Burada virgöl kullanılarak *içinden geldi* bağı oluşturulmuştur, yazarın anlatmak istediği de budur.

Burada, dört yıldır sürdürdüğümüz bu yarışmalar safhasında ulaştığımız önemli bir sonucu da sizlerle paylaşmak durumundayım.

(Ahmet GÜNDOĞDU, *Üşüyen Hayatlar*, s. 13)

Yukarıdaki cümlede virgöl, *burada* kelimesini ayırmış ve kelimenin *ulaş-* fiiline değil, *paylaş-* fiiline bağlanmasını sağlamıştır. Virgöl kullanılmadığı takdirde *burada ulaştığımız sonuç* öbeği oluşur, oysa yazar *burada paylaşmak* öbeğini kurmak istemiştir.

*İkinci güneşi, artık **benim için**, bir uykuya sefer eden ve yurdunu yuvasını bilmediğim bir aşındı.*

(Yaşar BAYAR, *Üşüyen Hayatlar*, s. 26)

Yukarıdaki cümlede *in* kelimesinden sonra getirilen virgül *benim için* söz öbeğinin *aşındı* kelimesine bağlanmasını sağlamıştır. Virgül kullanılmazsa öbek, *sefer et-* fiiline bağlanır, anlam *ikinci güneşi **benim için bir uykuya sefer eden bir aşındı*** şekline döner; yazarın anlatmak istediği bu değildir. Yazar doğru bir şekilde *in* kelimesinden sonra virgül getirerek öbeği bağlamak istediği bağı göstermiştir: *İkinci güneşi benim için yurdunu yuvasını bilmediğim bir aşındı.*

*Sesimizin yüksekliği, hızı ve yüz **ifadelerimizle**, anlatmak istediğimiz şeyin ... önemini vurgularız.*

Yukarıdaki cümlede geçen *ifadelerimizle* öbeğinden sonra getirilen virgül, *ifadelerimizle* kelimesinin *anlat-* fiiline bağlanmasını önlemiş, *vurgula-* fiiline bağlanmasını sağlamıştır.

*Kendi **elleriyle**, Antep'ten getirttiği baklavadan yedirdi. Aramızdaki samimiyet bu denli sıcaktı.*

(Zaman Gençlik, İstanbul, 22 Mart 2009, S 121, s. 7.)

Yukarıdaki cümlede geçen *elleriyle* kelimesinden sonra gelen virgül öbeğin *getirt-* fiiline bağlanmasını önlemiş, virgül bulunduğu *yedir-* fiiline bağlanmasını sağlamıştır.

*Senin **gibi** düşünen kaç kişi var.*

*Senin **gibi**, düşünen kaç kişi var.*

Yukarıdaki cümlelerde *gibi* edatından sonra virgölün kullanılması veya kaldırılması *senin gibi* öbeğinin bağlantı yerini değiştirir. *Senin gibi* öbeği virgül kullanılmadığında *düşün-* fiiline bağlanırken, virgül bulunduğu *kişi* kelimesine bağlanmış olur.

*Davranışçılarının ileri sürdüğü **gibi**, sadece davranışları dıştan gözlemle insan yaşantısı çözümlenemez.*

Yukarıdaki cümlede *gibi* edatından sonra kullanılan virgül *davranışçıların ileri sürdüğü gibi* öbeğini *çözümlenemez* fiiline bağlamıştır. *Davranışçılar* insan yaşantısının davranışların gözlemlenmesi ile çözümlenebileceği-

ni savunduklarına göre cümle bu hâliyle yanlıştır. Cümledeki virgül kaldırılmalıdır.

3.2.3.3 Sıralayıcı virgül

3.2.3.3.1 Dizi oluşturan virgül

Virgül, cümle içinde dizi hâlinde sıralanan maddeleri birbirinden ayırır. Virgül böyle durumlarda hem sıralayıcı hem de karışmayı önleyici iş görür.

Erken teşhis yöntemlerinin başarıyla uygulandığı kanserlerin başında meme, rahim ağzı, kalın bağırsak, prostat ve akciğer kanserleri geliyor.

(Osman MÜFTÜOĞLU, “Kanser tarama...” *Hürriyet*, 20.04.2009)

Yukarıdaki cümlede yazar, *erken teşhis yöntemlerinin başarıyla uygulandığı* kanser türlerini cümle içinde sıralamış, sıraladığı türleri birbirinden ayırmak için virgül kullanmıştır.

Yazı içinde bir bütünü oluşturan parçalar dizi hâlinde art arda sıralanırken parçalar arasına virgül konur. Burada virgölün kullanılış amacı ayırıp karışmayı önlemek veya önündeki kelimenin bağlandığı fiili değiştirmek değil, sıralama yapmaktır. Sıralama alt alta olabileceği gibi bir satır içinde art arda da olabilir:

Babası efendi bir adamdı. İki dönem belediye başkanlığı yapmıştı. Erken öldü. Bağları, bahçeleri, sayısız tarlaları, değirmenleri, geniş zeytinlikleri, yağ fabrikaları, dağda sürüleri vardı.

(Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 12)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde kişinin mal varlığı bir dizi hâlinde art arda sıralanmıştır.

Birlik duygusuna ulaşmaktır füzyon; başkalarını ayrı görmek değil, onları aynı bütünün parçaları saymaktır. Farkları değil, benzerlikleri görmektir. Ortak bir zemini ve bir cemaat duygusunu öne çıkarmaktır. Her birey kendi bütünü; beden, akıl, gönül ve ruhunu çalışma yerine getirir ve oradaki oluşuma katar.

(Mustafa ÖZEL, *Türk Edebiyatı*, Nisan 2009, s. 34)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde geçen *kendi bütünü* öbeği bütünü oluşturmaktadır. Bütünü oluşturan parçalar bir dizi hâlinde virgülle ayrıla-

rak, art arda dizilmiştir: *beden, akıl, gönül ve ruh*. Dizi'nin son iki kelimesinin arasına virgül yerine ve bağlacı konmuştur.

Sıralayıcı virgölün kullanıldığı yerlerde, dizideki son iki unsur arasına virgül yerine ve bağlacı getirilmektedir:

Misafirliğin genel karakteri kaldığı yeri sahiplenmemek ve az bir süre kalacağı yerlerde edebiyatla ikamet etmektir. Dolayısıyla insanın bir süre kalıp, çekip gideceği bir yeri sanki ölmeyecekmiş gibi imara kalkışması, çok uzun vadeli (asırlık) hedeflerle yapmaya çalışması doğru değildir. Apartmanın büyüklük, ağırlık, sağlamlık vurgusu ve malzeme seçimleriyle kalıcı olma hedeflerindeki temel tercihleri yanlışır.

(Semih AKŞENER, *Türk Edebiyatı*, Nisan 2009, s. 65)

Yukarıdaki metinde geçen son cümlede *apartmanın temel tercihleri* olarak sayılan *büyüklik, ağırlık, sağlamlık vurgusu ve malzeme seçimleri* parçaları sayılırken son iki unsur arasına ve bağlacı getirilmiştir.

Kıyma, tuz ve karabiberi su ilavesiyle yoğurun. Etten ceviz büyüklüğünde parçalar koparıp...

(Adnan ŞAHİN, *Habertürk*, 21.04.2009, s. 8)

Beşi de kız. Melahat, Nebahat, Sabahat, Nezahat ve Songül. Oğlanı buluruz elbet diye ısrar etmişler, lakin nasip olmamıştı.

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 7)

Yukarıdaki yemek tarifinde, köfteye katılacak malzeme (*kıyma, tuz, karabiber*) sayılmış, son iki malzeme arasına virgül yerine ve bağlacı getirilmiştir. Yine aynı şekilde bir sonraki cümlede virgülle sıralanan isimlerin son ikisi arasında virgül yerine ve bağlacı kullanılmıştır.

*Antalya'nın önemli kış turizm merkezi olan Saklıkent de floristik açıdan önemli bir yere sahiptir. **Fesleğen yaylası, Karçukuru, Bakırlitepe ve Çalbalı Dağı** birçok endemik bitkinin yetiştiği bir alandır.*

(R.S. GÖKTÜRK - H. SÜMBÜL, "Antalya İlindeki Bazı...", *The Karaca Arboretum Magazine*, s. 103)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde sayılan yer adları virgülle ayrılırken son iki yer adı arasına virgül yerine ve bağlacı kullanılmıştır.

Sıralayıcı virgülle sıralanan kelimelerden son iki öge arasına ya da bağlacı da getirilmektedir:

Narsistik kişilik yapısına sahip yönetici “eleştiren”, “doğruyu söyleyen”, “farklı düşünen” ve “yönetici olma potansiyeli olan” insanları çevresinde görmek istemez. Onları sindirmeye, susturmaya ya da uzaklaştırmaya çalışır.

(Erol ÖZMEN, “Narsist Yönetici ile...”, *Genç Gelişim*, s. 47)

Virgül, iki nokta üst üste işaretinden sonra gelen ve dizi hâlinde alt alta sıralanan maddeleri birbirinden ayırabilir.

Madde 36 - (Değişik: 16/6/1983 - 2842/11 md.)

Yükseköğretim kurumları şunlardır:

1. Üniversiteler,
2. Fakülteler,
3. Enstitüler,
4. Yüksekokullar...

(*Milli Eğitim Temel Kanunu*, Kanun Sayısı: 1739)

Miss Marple’in elinde şu ipuçları vardı:

- Kırmızı-siyah, kareli bir kazak,
- Bir çiçek,
- Eski bir ev...

(Agatha CHRISTIE, *Ölüm Meleği*, s. 7)

Bir adres metni, yazı içinde tek satırda gösterilebilir. Bu durumda adresi oluşturan satırlar, aralarına virgül konularak yazılır:

Zarfin üzerine Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Divanyolu Caddesi 14, Sultanahmet 34122 İstanbul adresini yazdı.

Yukarıdaki metin içinde geçen adres satırları art arda dizilmiştir. Adresi oluşturan her satır arasına virgül konulmuştur. Böylece adres bir cümle içinde birleştirilmiştir. Bir satır içinde art arda dizilen bu adres metni aşağıdaki şekilde alt alta yazılarak zarf üstü adres metnine dönüştürülebilir:

*Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi
Divanyolu Caddesi 14
Sultanahmet 34122 İstanbul*

Yukarıda görüldüğü gibi, cümle içinde yer alan adres metninde geçen virgüller satır sonlarını göstermektedir.

3.2.3.3.2 Cümleleri art arda sıralayan virgül

Virgül, birbirini takip eden olayları anlatan ve mekan, zaman, kişi ya da olay ile mantık bakımından ortak unsurlar taşıyan cümleleri sıralarken kullanılabilir:

Yemeği yedik, doyduk.

(Adnan ŞAHİN, *Habertürk*, 21.04.2009, s. 8)

Yukarıdaki metinde iki cümle yer almaktadır, bu cümleler birbiriyle olay ve zaman bakımından art arda geldikleri için, işi yapanları ortak olduğu için ve sebep-sonuç ilişkisi bakımından birbirlerine bağlı oldukları için sıralayıcı virgülle dizilmişlerdir.

Hepimiz aynı derecede güzeliz, asiliz, yakışıklıyız, üretkeniz; çirkiniz, gudûbetiz, tembeliz. İnsanlığın uzun hikayesi, aslında şu kısacık Türk deyişinde yatmaktadır:

“Tencere dibin kara; seninki benimkinden kara!”

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 300)

Yukarıdaki metinde kalın olarak gösterilen cümlelerde *biz* ögesi ortaktır ve her cümle bir önceki cümle ile ortak öğeler içerir. Bu yüzden cümleler, aralarına nokta konarak kesilmek yerine, virgülle sıralanarak verilmiştir.

Sıralayıcı virgül, birbiriyle *anlam, mekan, zaman* veya *olay* bakımından ilişkili olan cümleleri bağlama amacıyla kullanılabilir:

*Her zamanki gibi yol kenarındaki eski teneke sobanın içine sakladığımız sapanlarımızı elimize aldık. **Fethi** içimizde **en iyi kuş avlayanımızdı, çok gaddardı.***

(Ayhan SARI, *Üşüyen Hayatlar*, s. 82)

Yukarıdaki cümlede *Fethi*’nin özellikleri iki ayrı cümle olarak verilmiş, cümleler virgülle bağlanmıştır. Her iki cümlede de özelliği belirtilen *Fethi* ortaktır.

Art arda sıralanan soru cümlelerini birbirine sıralayıcı virgülle bağlamak mümkündür.

(1) *Suratının acısına mı yansın? Haddini bilmeyen kızın arkasından mı koşsun? Bir külçe gibi halının üzerine yayılan velinimetinin imdadına mı yetişsin? Karar veremedi.*

(2) *Suratının acısına mı yansın, haddini bilmeyen kızın arkasından mı koşsun, bir külçe gibi halının üzerine yayılan velinimetinin imdadına mı yetişsin karar veremedi.*

Yukarıdaki ilk cümlede soru cümleleri art arda dizilmiş aralara ayırıcı olarak soru işareti konmuştur. İkinci cümlede ise soru işaretlerinin yerine virgüller konarak cümleler birbirine bağlanmıştır. İkinci cümlede yazılışında virgüller soru işaretlerinin yerini tutmakta ve *karar vereme-* fiilinin neye ve nasıl gerçekleşmekte olduğunu gösteren açıklayıcılar olarak görünmelerini sağlamaktadır. Cümlede *karar verememe* işini yapan o kişisi ortak, cümlelerin birbirine virgülle bağlanması *karar verememe* anlamının daha açık bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır.

De- fiili kullanılarak başkasına ait sözlerin aktarıldığı cümlelerde, aslında iki ayrı cümle bulunmaktadır. Biri *de-* fiilinin belirttiği işi anlatan asıl cümle, öbürü *de-* fiilinin gerçekleşebilmesi için varlığına ihtiyaç duyulan, aktarma cümlesidir. Bu cümleler de birbirine virgüller bağlanır.

Ben şuralarda bir yerlerdedir diye sağa sola bakınırken,

— *Oğlum ne bakıp duruyorsun sağına soluna, parmağımın ucuna baksana, dedi yaşlı amca.*

(Osman ADATEPE, *Üşüyen Hayatlar*, s. 227)

Yukarıdaki cümlede başkasına ait olan *oğlum ne bakıp duruyorsun sağına soluna, parmağımın ucuna baksana* sözü ile yazara ait olan *dedi* sözü arasında virgül kullanılarak iki cümle birbirinden ayrılmış, ancak anlam ilgisi sebebiyle virgül aynı zamanda iki cümleyi birbirine bağlayıp sıralama işi görmüştür.

De- fiili kullanılarak yapılan aktarmalarda aktarma zincirine bir halka daha eklense de son kişinin cümlesi asıl cümle olacağından virgül son *de-* fiili önüne getirilir.

— *Sen ne dedin?*

— *Bana gelmezseniz sizinle bir daha konuşmam dedi, dedim.*

Yukarıdaki ikinci cümlede asıl cümle *dedim* fiili ile bitmektedir. Bu sözü söyleyen kişi başkasına ait olan *bana gelmezseniz sizinle bir daha ko-*

nuşmam sözünü birine aktarmaktadır. Asıl cümle *ben şunu dedim* şeklinde kısaltıldığında *şunu* kelimesinin yerinde *de-* fiilinin gerçekleşmesini sağlayan ve asıl cümlelerin içinde bulunan cümle (*bana...*, *dedi*) yer alacaktır. Bu cümlelerin asıl cümleden ayrılması için virgül kullanılmıştır. Aynı cümle tırnak içinde de gösterilebilir. Bu durumda asıl cümlelerin içinde yer alan başkasına ait söz tek tırnak içinde verilecektir. “‘*Bana gelmezseniz sizinle bir daha konuşmam*’ *dedi*” dedim.

...evin köşesinden eli yüzü una belenmiş bir kadın çıktı ve gözlerini bir çocuğa, bir adama çevirip; ne bileyim ben neden ağlıyor, **dedi**.

(Hasan Ali TOPTAŞ, *Kayıp Hayaller Kitabı*, s. 11)

Diye kelimesi ile yapılan aktarmalarda değişiklik yapılsın yapılmasın virgül kullanılmasına gerek yoktur. Aşağıda aynı sayfadan alınan cümlelerde yazarın kimi zaman virgül kullandığı kimi zaman kullanmadığı gözlenmektedir. Anlam karışıklığının oluşmadığı durumlarda gereksiz yere işaret kullanıp metnin işaretler yığınına boğulması doğru değildir.

Aşağıya alınan cümlelerde yazarın *diye* kelimesi ile yaptığı aktarmalarda kimi yerde virgül kullandığı kimi yerde kullanmadığı; kimi aktarmalarda tırnak işareti kullanarak aktarmak istediği cümleyi diğerlerinden ayırdığı görülmektedir. *Diye* kelimesi ile yapılan aktarmalarda *diye* kelimesinin önüne virgül konmasına gerek yoktur:

Söküp onu da bıraktı ötekilerin yanına ve hayal ede ede artık epeyce ustalaşmışcasına; “Üst üste koymayacaksın bu mübarekleri,” diye söylendi. (s. 8)

Hiç konuşmadığımız halde iki kişilik bir kişi gibi aynı anda, aynı yöne doğru yürüyorduk ki, “İnşaallah filmin birinci yarısı bitmemiştir,” diye fısıldadım ben Hamdi’ye. (s. 8)

İşte o zaman kulağıma eğilip; “Çok saçma,” diye fısıldadı Hamdi. (s. 9)

Atsa n’olur ha, atsa n’olur diye dikleniyordu beriki (...) adamın, tafralanma lan bana, diye haykırdığını işitiyorduk. (s. 12)

...artık şekerleri bitiriyordu çocuk ve daha var mı acaba daha var mı diye heybenin gözlerini karıştırmaya başlıyordu. (s. 13)

...ardından da öğrenirse otopsiye gerek kalmayacakmış gibi, ölüm sebebi ne sence diye soruyor. (s. 22)

*Sonra eski püskü bir bez yığınınına uzanıp önüne çekerken, bize dönüp; herhalde bütün bunlar bir karı koca kavgasının sonucu **diye** mırıldanıyor.* (s. 23)

(Hasan Ali TOPTAŞ, *Kayıp Hayaller Kitabı*, s. 8-23.)

HATİBOĞLU, “demek” fiiliyle kurulan cümle parçalarını başka bir cümle içinde isim olarak yer alan cümlecikleri *iç cümle* diye adlandırmıştır. *Çantalar hafif olsun* diye örme hasırdan yapıyor. *Gelen tren tıka basa doluydu* dediler. Başbakan, *maaşlar yılbaşından önce verilecektir*, dedi. *Bana bak*, dedim. *İçimden, helikopteri görünce, şuna bir binebilsem*, derim. *Has-tayım, beni doktora gönder*, diyor. *Konak, büsbütün çöksün, yıkıcıya veririz* diye düşünüyorlardı. *Bir şey istiyor musunuz?* diye sordu. *Çocuk, kitabımı kaybettim* diye ağlıyor. *Gelirim* diye gitti, daha gelmedi. *Şu duruma bakıp nerelere sürüklenmişiz* diye düşünmemeye imkân yok. *Kurda ensen niye böyle kalın* diye sormuşlar, *kendi işimi kendim yaparım* demiş.¹⁷¹ Kalıplaşmış yan cümleler olarak belirlediği cümleler içinde saydığı örneklerde virgülü birinde kullanmış birinde kullanmamıştır:

Kavaklı köyünde sağır Emin derler, bir semerci vardı. Çakıcı derler bir efe, Aydın dolaylarında yaşamıştı.

(Vecihe HATİBOĞLU, *Türkçenin Sözdizimi*, s. 152)

3.2.3.3.3 Tasdik veya ret ifadeleri ile virgül

Tasdik belirten kelimelerden olan, *evet, peki, hayhay, elbette* ile ret belirten *yok, hayır, olmaz, öyle değil*, gibi kelimelerin arkasından virgül kullanılarak bu kelimeler cümlenin kalanından ayrılır. Virgül burada hem sıralayıcı, hem de ayırıcı iş görmektedir.

*Acaba kapı yoldaşımdır diye herif acıtmayacak gibi mi vuruyordu? **Yok, hayır**, adamakıllıydı vuruşları. **Hani**, ölsün de yerine geçeyim vuruşlarındaydı.*

(Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, *Kutsal Mahpus*, s. 161)

Yukarıdaki metinde geçen *yok* ve *hayır* kelimeleri virgülle ayrılmıştır. Bu kelimelerden başka “bari” anlamında edat olarak kullanılan *hani* kelimesinin de ana cümleden virgülle ayrıldığı görülmektedir.

¹⁷¹ bk. Vecihe HATİBOĞLU, *Türkçenin Sözdizimi*, s. 152-153.

A — *Bu adamı tanıyor musun?k*
 B — *Hayır, Hâkim Bey.*
 A — *Pekâlâ, niye seni şahit yazdırmış?*
 B — *Efendim, ben ne davalıyı ne davacıyı tanırım.*
 C — *Hayır, yalan söylüyor, Hâkim Bey.*

3.2.3.3.4 Tekrarlı ifadelerle virgül

Cümle içinde anlamı güçlendirmek üzere kullanılan tekrarlı ifadelerde karışmayı önlemek ve tekrarlı ifadeleri art arda sıralamak üzere virgül kullanılır.

İşte bu sırada derinden gelen bir uğultu işitildi. Yer yarıyor, sanki deprem oluyor, veya yüzlerce iri kaya hep beraber yuvarlanıp meydana yürüyordu. Şemsettin Bilen haykırdı:
 — *Sel geliyor, tepelere, tepelere... Koşun, kaçın...*
 (Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 205)

Deme, sen gördün mü hiç, aman Yarabbi buradaymış, buradaymış!
 (Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 23)

Postacıda bir merak, bir merak.
 (Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 29)

*Akşam, yine akşam, yine akşam,
 Bir sırma kemerdir suya baksam
 Akşam, yine akşam, yine akşam,
 Göllerde bu dem bir kamış olsam!*
 (Ahmet Haşim, *Bütün Şiirleri*, s. 92)

Lâfin yavan biteni, dumanın eğri tüteni, horozun erken öteni; yokuşta üzeniyi yiyince “hık” diyen at, kocasından er yatıp geç kalkan avrat, söz tutmayan evlât, bu bir mihnettir, çek yat, çek yat, derdi dedeciğim. (...)
Kedinin hor hor diyeni, köpeğin har har üreni; kuzunun sürüye gireni, çobanın ırağı göreni. Zağarın sivri burunlusu, tazının çekik karınlısı, kekliğin doğan mıdıklısı, şahin suratlısı, İngiliz marifetli Moskof inatlısı, seyrecik alalı sarkık kanatlısı her yerde aranır, derdi dayıcığım.

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkud...*, s. XI-XII)

Virgülün bu kullanılışı sebebiyle tekrarlı ifadelerle ikilemeler karıştırılmamalıdır. İkilemeler arasında virgül kullanılmaz.

Bezirgânlar [tüccarlar] eydir [söyler]:

«**Sağ mısın esen misin**, hanım Bamsı?

On altı yılın hasreti hanım Bamsı.»

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dedem...*, s. 61)

«Onlar dahi [da] bu dünyaya **geldi geçti**,

*Kervan gibi **kundu göçtü**...*»

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dedem...*, s. 24)

Yukarıdaki cümlede kalın olarak dizilen ikileme öbeğinde araya virgül konmamıştır. İkileme bir bütün olarak düşünülmesi gerektiğinden ve ikisi arasında herhangi bir anlam karışıklığı olmayacağından burada virgüle gerek yoktur.

3.2.3.3.5 Bibliyografyalarda virgül

Bibliyografik künyelerde yazar soyadı ile adı arasına, eserin adı, basım yeri ve yılı, cilt, sayfa, yayınevi bilgileri arasına virgül konmaktadır. Nokta burada kitapla ilgili bilgiler sıralanırken karışmayı önleyici iş görmektedir:

TIETZE, Andreas: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Cilt 1 A-E*: İstanbul-Wien 2002, 763 s. Simurg 56 Sözlük 2.

ATAY, Oğuz: *Korkuyu Beklerken*: İletişim Yayınları, İstanbul 2008, 202 s.

Türkçe Sözlük 1 (A-J): [Hasan EREN] Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu: Ankara 1983, xxxvi+745 s.

Julius Theodor ZENKER: *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*: Leipzig 1866 I, x+398 s.: 1867, II, vi+399-980 s.

Mertol TULUM, “Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlara Notlarla Katkılar - I”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 30, 2003, 517-538.

BEYRELİ, Latif / ALIŞIK, Gülşen Seyhan (2001): *Güzel Konuşma ve Yazma*. İstanbul: MEB.

Yukarıdaki künyelerde yazar adı soyadı arasında, baskı yılından sonra, yayınevi adından sonra virgül kullanılmıştır. Eser adı içinde virgül yer aldığına karışma olabileceğinden, karışmayı önlemek üzere, eser adının başında ve sonunda *iki nokta üst üste* işaretinin tercih edildiği görülmektedir.

3.2.3.4 Virgülün yazılışı

Virgül kendinden önceki kelimeye bitleştirilerek yazılır. Virgülden sonra bir harflik boşluk bırakılır:

Yanlış: *Ahmet ,elinde bir bez...*

Yanlış: *Ahmet , elinde bir bez...*

Doğru: *Ahmet, elinde bir bez...*

Virgül, para ifadelerinde TL ile kuruşu ayırmak için rakamlarla birlikte yazılırken önünde ve arkasında boşluk bırakılmaz:

Yanlış: 18 , 99 TL

Yanlış: 18, 99 TL

Yanlış: 18 ,99 TL

Doğru: 18,99 TL

3.3 NOKTALI VİRGÜL

Noktalı virgül bir nokta ve bir virgül birleşmesinden oluşur. Yerini virgüle bırakmaya başlayan işaret, virgülden bir üst derece ayırıcıdır.

3.3.1.1 Noktalı virgölün tarihi

Noktalı virgül, Antik Yunan'dan beri kullanılır. Bugünkü şeklini İtalyan Rönesans bilgini *Aldus Manutius*¹⁷² vermiştir.¹⁷³ İşaret önceleri satır çizgisinin biraz yukarısında, ortada bir nokta olarak yer alırken zamanla yerini bugünkü şekline bırakmıştır.

PARKES, işaretin, ilk olarak Pietro BEMBO'nun *De Aetna* (1494) adlı eserinde görüldüğünü, BEMBO'nun bu işareti, bugünkü virgül ile iki nokta üst üste işareti kuralları arası bir ayırıcı olarak kullandığını belirtir. İşaret ilk olarak *De Aetna* adlı eserin Aldus MANUTIUS tarafından yapılan 1494'teki baskısında kullanılmıştır.¹⁷⁴ Bugünkü şeklini MANUTIUS'un kullandığı düküne borçludur. Bu şekil değişmeden kullanılagelmıştır.

Osmanlıcada işarete *müfreze*¹⁷⁵ adı verilmiştir. Kural olarak da virgülden bir üst ayırıcı olarak yazılı metnin seslendirilmesinde virgüle göre biraz daha uzun soluklanılacak yeri gösterdiğine değinilmiştir. Cumhuriyet dönemi yazım kılavuzlarında işaretin noktalı virgül adıyla ve aşağı yukarı birbirinin tekrarı kurallarla yer aldığı görülür.¹⁷⁶

¹⁷² Aldus MANUTIUS, asıl adı Teobaldo MANUCCI [1450-1525], Venedikli matbaacı. İtalya - Sermoneta. (GLAISTER, *Encyclopedia of the Book*, s. 5)

¹⁷³ Geraldine WOODS, *Webster's New World Punctuation*, s. 75. M. B.

¹⁷⁴ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 49, s. 51, s. 86

¹⁷⁵ ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. s. 28; Tahir Ken'an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43; "noktalı virgül" Ahmet Cevat EMRE, *Türkçe Sarf ve Nahiv...* s. 18; "menkûta" MEHMED ZİHNİ, *Muktabadab*, s. 2-3.

¹⁷⁶ AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, noktalı virgül s. 19; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, noktalı virgül s. 34; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü "İmlâ Kılavuzu"*, noktalı virgül s. 41; Eğitim Yayınları *Yazım Kılavuzu*, noktalı virgül s. 29; GÖNÜLAL, *Noktalama,"noktalı virgül"* s. 76-88; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, noktalı virgül, s. 58; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ⁷1962, noktalı virgül; XXV; KARATAŞ, *Türk Di-*

3.3.1.2 Noktalı virgül - anlam ilişkisi

Noktalı virgül cümleleri birbirine bağlamak için kullanılır. Birbirine bağlanan cümleler arasında anlam ilgisi olmak zorundadır. Bu ilgi, sebep-sonuç, karşıtlık, açıklama ilgilerinden biri olabilir.

Gücenmekte haksız mıyım; biriniz bile hatırimi sormadınız.

Yukarıdaki ilk cümlede *gücenme* işi anlatılmış, noktalı virgülle bağlanan öbür cümlede de *gücenmeye* sebep olan davranış açıklanmıştır. İki cümle arasında sebep-sonuç ilgisi vardır.

İşsizlik günden güne artıyor; aileler perişan durumda.

Yukarıdaki cümlede noktalı virgül *bu yüzden* anlamı vermekte ve iki cümle arasında sebep-sonuç ilgisi kurmaktadır.

Sanat, insanları mutlu eder; fakat gerçekler karşısında çaresiz kalır.

Yukarıdaki cümlede noktalı virgülden sonra *fakat* kelimesi kullanılmış bu şekilde iki cümle arasında anlam bakımından bir karşıtlık ilgisi kurulmuştur. Aralarındaki karşıtlık ilgisi sebebiyle cümleler birbirine noktalı virgülle bağlanmıştır.

İngilizce noktalama kurallarında aralarında bağlaç bulunmadan bağımsız cümleleri bağlamak için kullanılır. İngilizcede, aralarında sebep-sonuç ilgisi bulunan cümlelerin birbirine bağlanmasında kullanılan noktalı virgül *çünkü* kelimesinin yerini tutabilmektedir.¹⁷⁷ Türkçede aralarında se-

linde *İmlâ ve Noktalama*, **noktalı virgül**, s. 27; ÖZÖN, *Türkçe İmla Kılavuzu*, noktalı virgül s. XXX; SANDER, *Bütün Okullar İçin Yeni İmlâ Kılavuzu*, "noktalı virgül" s 235; TULUM, *Yeni İmla Kılavuzu*, İstanbul 1986, noktalı virgül s. 45; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, **noktalı virgül**, s. 34; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, s. 67-69.

¹⁷⁷ Konuyla ilgili olarak GENCAN, noktalı virgülden sonra kullanılan ve bağımsız önermeleri bağlamaya yarayan *fakat*, *çünkü* bağlaçlarının düşeceğini, noktalı virgölün *çünkü*, *fakat*, *öyleyse*, *bunun için* bağlaçlarının yerini tuttuğunu *kötülerle düşüp kalkmayalım*; *huyumuz bozulur* örneğiyle açıklar. Bu cümlede noktalı virgül *çünkü* kelimesinin yerini tutar. Tahir Nejat GENCAN, *Dilbilgisi*, s. 465 & 556.

İngilizcede noktalı virgül iki cümleyi birbirine bağladığında iki cümle arasında açıklama, karşıtlık ve sebep-sonuç ilgisi kurabilir:

He reported the decision: we were forbidden to speak with the chairman directly. (O, kararı açıkladı: Müdürle doğrudan görüşmemiz yasak.)

bep-sonuç ilgisi olan bazı cümlelerde, cümleler noktalı virgülle bağlansa da işaretden sonra *çünkü* kelimesinin kullanılması gerekebilir:

Adalet haksız olana zulüm gelir; çünkü her insan kendine göre haklıdır.

Yukarıdaki cümlede geçen *çünkü* kelimesi cümleden atıldığında noktalı virgül kelimesinin yerini tam olarak tutmamaktadır.

Adalet haksız olana zulüm gelir; her insan kendine göre haklıdır.

Noktalı virgül aralarında karşıtlık ilgisi bulunan cümleleri birbirine bağlamak için kullanılır:

İstanbul ve Boğazlar TBMM Hükûmetine bırakılacak; ancak kalıcı bir barış antlaşmasının imzalanmasına kadar İtilaf kuvvetleri İstanbul'da kalacaklardır.

Yukarıdaki cümlelerin arasında karşıtlık ilişkisi bulunduğu için cümleler noktalı virgülle birbirine bağlanmıştır. Aşağıda aralarında karşıtlık ilgisi bulunan ve bu yüzden noktalı virgülle birbirine bağlanan cümleler yer almaktadır:

...Mısır heykellerinde kas gibi ayrıntılar görülmez. Yüzlerde de ifade yoktur. Mezarlara konan heykelleri mezar sahibine benzetmeye çalışmışlar; ancak bunda çok başarılı olamamışlardır.

Kusurlar "hiç"ten doğar; ama "hiç" değildir.

O, yapıtlarında süslü ve sanatlı bir üslup kullanmış; yine de aydın kesim tarafından çok beğenilmiştir.

Noktalı virgül, cümlelerin anlamına, sınırların doğru belirlenmesi yönünden etki eder. Aşağıya, *sınırlayıcı noktalı virgül* bölümünde (s. 224) ayrıntısıyla işlenecek bu yön bir kaç cümle örnek verilmiştir:

Ali'nin Ümran'ın Zehra'nın ve Hasbi'nin durumlarını bilmediğini söylemesi Yasin'i şaşırttı.

He reported the decision; we were forbidden to speak with the chairman directly. (O, kararı açıkladı; müdürle doğrudan görüşmemiz yasak.) (Geoffrey NUNBERG, The Linguistics of Punctuation, s. 13)

Yukarıdaki cümlede art arda gelen isimler aynı ekleri almıştır. Bu isimler arasına virgöl konduğunda şöyle bir cümle elde edilir:

Ali'nin, Ümran'ın, Zehra'nın ve Hasbi'nin durumlarını bilmediğini söylemesi Yasin'i şaşırttı.

Bu cümlede +In eki alan dört isim de, aralarına virgöl konduğu için +I iyelik eki alan *durumları* kelimesine bağlanmış olur. Bu durumda bunların durumlarını bilmeyen kişi o zamiri olur. Bu kişilerin durumlarını bilmeyenin *Ali* olduğu söylenmek isteniyorsa kelimedden sonra noktalı virgöl getirilerek sınır çizilmelidir:

Ali'nin; Ümran'ın, Zehra'nın ve Hasbi'nin durumlarını bilmediğini söylemesi Yasin'i şaşırttı.

Yukarıdaki cümlede *Ali'nin* kelimesinin *durumları* kelimesine bağlanması istenmediği için kelimedden sonra noktalı virgöl konmuştur. Kelime böylece, *söylemesi* kelimesine bağlanmıştır.

Aynı eki alan kelimeler virgülle art arda sıralandığında oluşabilecek anlam karışıklığını önlemek üzere bir üst ayırıcı olan noktalı virgöl kullanılmaktadır:

Barış'ta, Remzi'de, Muhammet'te, Sadettin'de olmayan kitaplar varmış.

Bu cümledeki *Barış'ta* kelimesinden sonra noktalı virgöl konduğunda kitapların sahibi değişir:

Barış'ta; Remzi'de, Muhammet'te, Sadettin'de olmayan kitaplar varmış.

Noktalı virgöl cümle içinde bulunan sınırlandırıcı ifadelerin etki edeceği sınırları da gösterir. Aşağıya noktalı virgölün kullanılmaması yüzünden doğabilecek yanlış hükümle ilgili örnek metin alınmıştır:

“...savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler ile, ölüm cezalarının infazı dışında, kişinin yaşam hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz;...” Buradaki yanlış “kişinin yaşam hakkına” sözlerinden sonra [noktalı virgöl] “;” konacağına [virgöl] “,” konmuş olması. Bu yanlış noktalama yüzünden, aktarılan bu düzenlemeden şöyle bir sonuç çıkmaktadır: “Savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana

gelen ölümlerde ve ölüm cezalarının infazında, kişinin yalnızca yaşam hakkına değil, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne de dokunulabilir.”

(Cem EROĞUL: “Anayasa ve Tüze...” Ankara Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, s. 140-141)

3.3.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Kılavuz kitaplarda ve noktalamayı ele alan çalışmalarda noktalı virgölün öbek oluşturma, karşı düşünceleri bir birine bağlama ve ayırma işlerini yapması üzerinde durulmuşsa da bugün işaretin, yerini virgüle bırakmaya yüz tuttuğu görülmektedir. Yine de virgülden üst derecede ayırıcı özelliği olan bir işaret olduğu göz ardı edilmemelidir. Bazı cümlelerde virgölün yetmediği ve noktalı virgölün bağlayıcılığına veya ayırıcılığına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Noktalı virgülle ilgili sorunlar, işaretin ne işe yaradığının anlaşılabilmesi, başka işaretler yerine noktalı virgöl kullanılması, noktalı virgöl yerine başka işaretler kullanılması veya işaretin gereksiz kullanılması olarak sıralanabilir.

3.3.2.1 Noktalı virgül ne işe yarar?

Noktalı virgölün ne işe yaradığının tam olarak anlaşılabilmesi, bu yüzden de işaretin yerini virgüle bırakmaya başlaması, karşılaşılan bir sorundur. Noktalı virgöl karışmayı önler, cümle içindeki yargıların sınırını gösterir. Bundan başka kendi içinde virgül bulunan parçaların birleştirilmesinde veya sıralanmasında ayırıcı ve derleyici olarak iş görür. Zaman, mekan, kişi veya olay bakımından herhangi bir anlam ve yapı ilgisi bulunan cümleleri birbirine bağlamak için kullanılır.

Noktalı virgölün tür ve takımları birbirinden ayırmasında amaç karışmayı önlemektir.

Cümle içinde *leff ü neşir*¹⁷⁸ sanatına veya buna benzer bir kullanışa yer verildiğinde noktalı virgöl karışmayı önleyici olarak iş görebilir:

¹⁷⁸ "...bir beyit içinde, birinci dizede en az iki şeyi söyleyip ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları vermektir. "

"Yanağın u dudağın u teninle sûretin olmuş

Biri rengin biri şîrin biri nâzûk biri ra'nâ"

Ahmedî'den alınan yukarıdaki beyitte *yanak-renk*, *dudak-şîrin*, *ten-nâzûk*, *sûret-ra'nâ* kelimeleri ile *leff ü neşir* sanatı yapılmıştır. (Cem DİLÇİN, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 437-441)

*Bu köyde para kazanmak üzere yetiştirilen **sebze** meyve sadece **marul, ıspanak, maydanoz;** kiraz, elma ve ayvadan ibarettir.*

Yukarıdaki cümlede kalın olarak dizilen sebzeler bir öbek, meyveler ayrı bir öbek oluşturmuş ve aralarında virgöl kullanılmıştır. Sebzelerle meyvelerin oluşturduğu bu öbeklerin karışmasını önlemek için noktalı virgöl kullanılmıştır.

Türk Dil Kurumunun 1941 yılında bastığı *İmlâ Kılavuzu*'nda işaretin kullanıldığı yerler “birbirine bağlı, fakat her biri kendi içinde yarı müstakil ihtimalleri; içinde virgüllerle ayrılmış parçalar bulunan iki takım veya cümleyi; bir cümlemin hükmünden ayrılan ve ‘*ancak, fakat, lâkin, şu kadar ki, bununla beraber...*’ gibi bir ayırıcı sözle başl[a]yan cümleyi ayırmağa yarar” denmiştir. Bundan sonraki kılavuzlarda sayılan bu kurallara yer verilirken son kılavuzda sadece birbiriyle ilişkili cümleleri bağlama ve virgöl içeren öbekleri birbirinden ayırma kuralları yer almıştır.¹⁷⁹

Noktalı virgöl için yazım kılavuzları öbeikleme ve birbiriyle ilişkili cümleleri birbirine bağlama görevi üzerinde dururken, birbirine bağlanmış cümleler içindeki hükümlerin sınırlarını gösterme işine yaradığına değinilmemiştir.

(Değişik: 7.5.2004-5170/2 md.) Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

(Resmi Gazete, sayı: 17863, 9 Kasım 1982)¹⁸⁰

Yukarıya T.C. Anayasası on beşinci maddesinin ikinci fıkrası alınmıştır. Madde, 2004 yılında yapılan değişiklikle “*ile, ölüm cezalarının infazı*” ibaresi atılarak kısaltılmış; ancak noktalı virgöl kullanılmadığı için yine önceki hâliyle yanlış anlaşılabilir bir belirsizlikte bırakılmıştır:

“...savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler ile, ölüm cezalarının infazı dışında¹⁸¹, kişinin yaşam hakkına, maddî ve manevî

¹⁷⁹ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁴2005, s. 37; *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 37.

¹⁸⁰ (<http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm> Erişme günü: 22/12/2008, saat: 16:⁰⁷)

varlığının bütünlüğüne dokunulamaz;...” Buradaki yanlış “*kişinin yaşam hakkına*” sözlerinden sonra “;” konacağına “,” konmuş olması. Bu yanlış noktalama yüzünden, aktarılan bu düzenlemeden şöyle bir sonuç çıkmaktadır: “*Savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümlerde ve ölüm cezalarının infazında, kişinin yalnızca yaşam hakkına değil, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne de dokunulabilir.*”

(Cem EROĞUL: “Anayasa ve Tüze ...”, *AÜSBFD*, s. 140-141)

Maddenin yeni hâli “*savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz;*” şeklindedir. Yapılan değişiklikte maddenin yanlış yorumlanabileceği uyarısına rağmen noktalı virgülün kullanılmadığı görülmektedir. *Kişinin yaşam hakkına* söz öbeğinden sonra noktalı virgülün kullanılmaması cümle içindeki bağların yanlış kurulmasına sebep olmaktadır. Çünkü noktalı virgülün yapısında bulunan nokta ile cümle anlamının kesilebileceği, virgül ile de cümlelerin sonraki cümle ile ortak yönü sebebiyle virgülle devam edebileceği uyarısı verilmektedir. *Kişinin yaşama hakkına* söz öbeğinden sonra konulacak noktalı virgül, *savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında* söz öbeğinin bağlantı sınırını gösterir. Noktalı virgül yerine virgül kullanıldığı için sınır genişlemiş, istenmeyen anlamların doğmasına sebep olunmuştur. Bu yanlışlığa, *dışında* kelimesinden sonra konan virgülün sebep olduğu açıkça görülmektedir.

Anayasa’nın on yedinci maddesinde benzer bir durumda noktalı virgülün sınırları gösterici özelliğiyle kullanıldığı görülmektedir:

MADDE 17. - Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

(<http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>)

Maddenin ikinci fıkrasında yer alan *tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz* ibaresi sonunda noktalı virgül yer almaktadır. Burada *tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında* istisnasının sadece *kişinin vücut bütünlüğüne dokunula-*

¹⁸¹ 2004’te yapılan değişiklikte “*ile, ölüm cezalarının infazı dışında*” ifadesi kaldırılmış.

maz hükmüne ait olduğu gösterilmektedir. Noktalı virgülden sonra gelen rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz ibaresi ayrı bir hüküm olarak yer alır. Noktalı virgül fıkranın başında gelen istisnanın sınırını çizmekte, istisnanın iki tarafa ait olmadığını göstermektedir.

Noktalı virgül ortak ögesi bulunan cümlelerde aynı ögenin tekrar tekrar yazılması israfından kaçınmak için bağlayıcı olarak kullanılabilir:

MADDE 18. - Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz.

(<http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>)

Yukarıdaki Anayasa maddesinin ikinci fıkrasında *zorla çalıştırma sayılmaz* hükmünün bağlı olduğu maddeler dizi halinde noktalı virgülle birbirine bağlanarak sıralanmıştır.

Matematikte ortak ögesi bulunan çarpanların ortak ögesi başa alınır ve çarpanın diğer parçaları yay içinde gösterilir. Noktalı virgülün kullanılışında bu özellikten yararlanılabilir.

$2a + 2b - 2c$ ifadesi $2 \cdot (a + b - c)$ ifadesine eşittir. 2 çarpanı yay içindeki her sayının ortak çarpanıdır, tekrar tekrar yazılmak yerine başa alınmış, çarpanın diğer parçaları yay içinde toplanmıştır.

Yukarıdaki cümlede ortak öge *zorla çalıştırma sayılmaz* ifadesidir, bu ifade noktalı virgülle ayrılan öbür öbeklerin sonuna eklenerek okunduğunda her biri ayrı birer cümle oluşturur:

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar zorla çalıştırma sayılmaz.

Olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler zorla çalıştırma sayılmaz.

Ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları zorla çalıştırma sayılmaz.

3.3.2.1.1 Diziler ve noktalı virgül

Noktalı virgül, bir cümle içinde alt alta dizilecek kelimeler bulunduğunda bunların sayılmasına geçileceğini göstermek üzere kullanılabilir. Yazılı metinlerde iki nokta üst üste işareti ile noktalı virgülden hangisinin kullanılacağı konusunda tutarsızlıklar görülebilmektedir.

Cümle bitmeden maddelerin sayılmasına geçilirse noktalı virgül kullanılmalıdır:

Gelecek öğretim yılında onuncu sınıflar için;

- Fen bilimleri
- Sosyal bilimler
- Türkçe-Matematik ve
- Yabancı dil alanları açılacaktır.

Cümle bitirilerek sayılacaklara geçilirse iki nokta üst üste işareti kullanılmalıdır:

Gelecek öğretim yılında onuncu sınıfta açılacak alanlar şunlardır:

- Fen bilimleri
- Sosyal bilimler
- Türkçe-Matematik
- Yabancı dil

Noktalı virgül ve iki nokta üst üste işaretinin bu kullanışlarına uymayan kullanışlarla karşılaşılmaktadır:

Emekli personel Başvuru formlarını ve Doldurma Kılavuzlarını aşağıdaki birimlerden temin edebileceklerdir;

- Askerlik Şube Başkanlıkları
 - Türkiye Emekli Subay Dernekleri (TESUD)
 - Türkiye Emekli Astsubay Dernekleri (TEMAD)
- (Akıllı Kart Beyannamesi Doldurma Kılavuzu), TSK Akıllı Kart Yönetim Merkezi, Ankara 2007, s. 2)

Yukarıdaki metinde *aşağıdaki birimlerden temin edebileceklerdir* şeklinde biten cümleden sonra o birimler sayılmıştır. Dolayısıyla burada iki nokta üst üste kullanılması gerekir. Noktalı virgül yanlış kullanılmıştır.

Aynı kılavuzun sekizinci sayfasında “42. Özel Durum” başlıklı bölümde benzer açıklamalardan önce kimi yerde iki nokta üst üste, kimi yerde de noktalı virgül kullanılmıştır.

Örnek- 1: ...beyannamesi veren tarafından;

- 42.1.1 bölümüne (...),
- 42.1.2 bölümüne ...(...) ve
- 42.1.3 bölümüne (...) yaz[ıl]acaktır.

Örnek- 2: Beyannameyi dolduran (...);

- 42.1.1 bölümüne (...),
- 42.1.2 bölümüne (...) ve
- 42.1.3 bölümüne (...) yazacaktır.

Örnek- 3: Beyannameyi dolduran personel (...) 42 no. 'lu Özel Durum alanını aşağıdaki gibi dolduracaktır:

- 42.1.1 Bölümüne (...),
- 42.1.2 Bölümüne (...) ve
- 42.1.3 Bölümüne de (...) yazacaktır.

(Akıllı Kart Beyanname Doldurma Kılavuzu, s. 8)

Yukarıya alınan metinlerde, *örnek 1* ve *2*'de, maddelerden önce noktalı virgül konmuşken, *örnek 3*'te iki nokta üst üste konmuştur. *Örnek 1* ve *2*'de noktalı virgülden önce değil, sıralanan maddelerden sonra bitmektedir. Bu yüzden iki nokta üst üste değil, noktalı virgül kullanılması gerekir.

Noktalı virgül, kendisinden önceki cümle parçasını maddelerin her birine dağıtır. Sondaki *yazılacaktır* ifadesi de aynı şekilde dağıtılır:

Örnek- 1: ...beyannameyi veren tarafından;

- [...beyannameyi veren tarafından] 42.1.1 bölümüne (...) yaz[ıl]acaktır.
- [...beyannameyi veren tarafından] 42.1.2 bölümüne (...) yaz[ıl]acaktır.
- [...beyannameyi veren tarafından] 42.1.3 bölümüne (...) yaz[ıl]acaktır.

3.3.2.1.2 Birbirine bağlanan karşıt cümleler

Türkçede karşıtlık içeren cümleler birbirine *ama*, *fakat*, *lakin*, *oysa*, gibi bağlaçlarla bağlanmaktadır. Bu bağlaçların önüne işaret konup konmayacağı, konacaksa hangi işaretin konacağı (virgül, noktalı virgül) hakkında birlik yoktur. TDK *Yazım Kılavuzu*'nda noktalı virgül bölümünde bundan bahsedilmemekte, virgölün altındaki bir uyarı içinde "ve, veya, yahut" kelimelerinden önce ve sonra virgül konmayacağı belirtilmektedir.¹⁸² Öbür kılavuzlarda ise karşıtlık, sebep-sonuç veya açıklama geleceğini gösteren bağ-

¹⁸² *Yazım Kılavuzu*'nda virgölün altındaki bir uyarı içinde "ve, veya, yahut" kelimelerinden önce ve sonra virgül konmayacağı belirtilmektedir. (*Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara 2008, s. 35)

laçlardan önce noktalı virgül konulması gerektiği belirtilmektedir.¹⁸³ Yazılı metinlerde de sayılan ilgiler sebebiyle birbirine bağlaçla bağlanan cümleler arasında kimi yerde noktalı virgül konurken kimi yerde konmadığı görülmektedir. Özellikle konuşmaların yazıya döküldüğü metinlerde konuşma cümleleri, aralarında *karşıtlık, sebep-sonuç veya açıklama* ilgisi bulunsa da noktalı virgülle bağlanmamakta onun yerine nokta ile kesilmektedir.¹⁸⁴

Aşağıya Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda 02 Temmuz 2008 günü yapılan görüşmenin tutanaklarından yukarıda sayılan ilgileri içeren metinler alınmıştır.¹⁸⁵ Bu metinlerdeki cümlelerin birbirine bağlanırken kiminde noktalı virgül kullanıldığı kiminde kullanılmadığı görülmektedir.

...şahısları adına 27 arkadaşımız söz istemiştir **fakat** hepsi de vazgeçmişlerdir.

Yukarıdaki cümlede *fakat* kelimesi ile karşıtlık belirten cümle ön cümleye bağlanmış; fakat arada noktalı virgül kullanılmamıştır. Noktalı virgül kullanılmasa da *fakat* kelimesi noktalı virgölün yerini tutmaktadır.

¹⁸³ *Yeni İmlâ Kılavuzu*, TDK, 1966, s. 34; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, 1980, s. 41; ZÜLFİKAR, *Yüksek Öğretimde Türkçe Yazım ve Anlatım*, s. 142; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, s. 45. *Doğru İmlâ Kılavuzu*, Dergâh Yayınları, s. 27; KARATAŞ, *Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama*, s. 27; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü "İmlâ Kılavuzu"*, s. 41; *Eğitim Yayınları Yazım Kılavuzu*, s. 29; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, s. XXXI; GARİBOĞLU, *Örnekli Kompozisyon Bilgileri*, s. 77; "Aralarında anlamca karşıtlık, sebep-sonuç, açıklama, kuvvetlendirme ilgileri olan ve *ama, fakat, çünkü, bundan dolayı, yoksa, öyleyse, böylece* gibi bağlaçlarla bağlanabilen cümleler arasına konur." KARABIYIK, *İmlâ Kılavuzu*, s. 20; "Bağlaçlarla bağlanan (ve, ama, fakat, çünkü, ancak, ne var ki, bu nedenle...) cümlelerde bağlaçtan önce gelir. İlk cümleden sonra noktalı virgül konulur." DERELİ, *Türkçe İmlâ (Yazım) Kılavuzu*, s. 36; GÖNÜLAL, *Noktalama*, s. 76 [Bu kılavuzda kurala yer verilmemiş, örnek cümle içinde bağlaçtan önce noktalı virgül kullanılmış.]; "Bundan dolayı, hatta, zira, çünkü, fakat, lâkin, halbuki, bununla beraber, buna rağmen, ancak, şu kadar ki gibi rabitalarla başlayan cümlelerden önce, noktalı virgül kullanılır (Tekin ERER, *Türkiye'de Dil ve Yazı Hareketleri*, s. 16).

¹⁸⁴ İngilizce noktalama kurallarında bunun gerekliliği de savunulmuştur: "Karşılıklı konuşmaları alıntılarken noktalı virgül kullanmayın; çünkü insanlar noktalı virgüllerle konuşmaz. Onun yerine nokta kullanın." Sonia Jaffe ROBBINS, *Punctuation*, (<http://www.nyu.edu/classes/copyXediting/Punctuation.html> Erişme günü, saati: 22. 11. 2006, 13:³⁴)

¹⁸⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu 23. Dönem 2. Yasama Yılı 125. Birleşim Tutanağı 02 Temmuz 2008 (www.tbmm.gov.tr)

...bazı siyasi partiler üçü bir arada pembe anahtarlar vaat ettiler. **Ama**, bu anahtarların hiçbirinin hiçbir kapıyı açmadığını da gördük. **Çünkü**, ortada herhangi bir kapı yoktu.

Biz kaymakamlarımıza yetki verdik, il genel meclis üyelerimize yetki verdik, valilerimize yetki verdik. **Çünkü** biz, orada halkın oyuyla seçilmiş olan insanlara inanan bir partiyiz.

Yukarıdaki metinlerde *ama* ve *çünkü* kelimeleri ile birbirini izleyen iki cümle anlam bakımından bağlı olmasına rağmen araya nokta konarak ayrılmıştır.

...herhâlde Türkiye’de şu anda çok kişi çok memnundur. Belediye başkanlarımız, il özel idarelerimiz, meclis üyelerimiz, genel sekreterlerimiz, meclis başkanlarımız, valilerimiz, kaymakamlarımız hepsi çok memnundur **çünkü** çok önemli bir düzenlemeyi bugün kanunlaştırdık.

Yukarıdaki metinde ise *çünkü* kelimesinin önünde hiçbir işaret yer almamıştır. *Çünkü* kelimesinden sonra gelen cümle ilk cümlede belirtilen memnun olma durumunun sebebini açıklamakta, iki cümle arasında *sebeptonuç* ilgisi bulunmaktadır. Metinde *çünkü* kelimesinin önünde hiçbir işarete yer verilmemiştir.

Bu santral inşaatı iki kez mühürlendi, **çünkü** verimli tarım arazisi üzerinde kurulmak isteniyor.

Aynı tutanak metninin içinde yer alan bu cümlede *çünkü* kelimesinin önünde virgül işareti yer almıştır. Ön cümle ile *çünkü* kelimesini içeren cümle *sebeptonuç* ilişkisiyle bağlıdır.

...İşte özellikle bu hocaları üretmek lazım, öğrencileri üretmek lazım. **Çünkü**, gerçekten Türkiye’nin derdi yatırım, istihdam.

...Bana sorarsanız, bir seneyi kaybettik Türkiye’de. **Çünkü** hep değerlerle, hep birtakım gereksiz şeylerle mücadele ediyoruz bir senedir.

...bu oyunu dünya oynadığı için biz de oynuyoruz **ama** bu oyunu oynarken, bu oyunu oynamanın gereklerini tam anlamıyla yerine getirmiyoruz, **çünkü** ciddi bir politikamızın olduğunu zannetmiyorum bu oyunu oynarken.

Yukarıdaki cümleler de aynı metin içinde geçmektedir. Metnin içinde farklı kullanışlara yer verilmiştir. Aynı tutanak metni içinde oysa kelimesi ile başlayan cümlelerin tamamının önünde nokta yer almaktadır.

...ülkümüzde çok eskiden gelen bir gelenek vardır. Bu gelenek doğrultusunda merkezî yönetim ile yerel yönetim birbirine alternatif gibi görülmektedir. **Oysa** yerel yönetim merkezî yönetimin bir alternatifi değil onun tamamlayıcısıdır.

...Belediyeler stadyum ve spor alanları yapmalı, başta çocuk ve gençlerimize ve özürli vatandaşlarımıza spor ve sosyal faaliyet imkânı sağlamalıdır. **Oysa** bazı büyükşehir belediyesi spor kulüpleri maalesef belediye başkanlarının ve hatta çocuklarının hobi aracı ve bazı kişilerin rant kapısı olmuştur.

...Yine bu kanunda da aslan payı elbette büyükşehir belediyelerinin olacak. **Oysa** biz bu düzenlemede bir farklılık yapabiliriz.

(www.tbmm.gov.tr)

Oysa kelimesiyle kurulan cümlelerin yukarıdakine benzer şekilde başka metinlerde de nokta ile öndeki cümleden ayrıldığı görülmektedir:

Türkçe geleneksel dil bilgisi kitaplarının hemen hemen değişmez bir tanımsal girişi vardır: Dil genellikle “duygu ve düşünceyi aktaran”, “insanlar arasında iletişim kuran” ve “toplumsal bir varlık olan” olarak tanımlanır. Kitapların ilerleyen sayfalarında da dilin ne duygu düşünce aktarması, ne iletişim kurması kalır!

Oysa dilin, bir dil bilgisi kitabında olması gereken tanımı, dil bilimsel bir tanım olmalıdır.

(Nadir Engin UZUN, *Bilgisayar Destekli...*, s. 38.)

Yukarıdaki metinde yazarın nokta ayırıcısıyla yetinmeyerek oysa kelimesi ile başlayan cümleyi grafik ayırıcı kullanmak yoluyla yeni bir paragrafın başına aldığı da görülmektedir. Yazar düşüncesinin açık olarak görülebilmesi için olsa gerek, oysa ile başlayan cümleyi ayrı bir paragrafa almayı uygun görmüştür. Aynı yazının bir başka yerinde oysa kelimesinin içinde bulunduğu cümle, karşıtı olduğu cümle ile aynı paragrafta yer almaktadır. Ancak, burada da öndeki cümleden nokta ile ayrıldığı görülür:

*Koşaç tümcesi iki öbek arasında niteleme, sınıflama, eşitleme gibi yüklemeli ilişkilerin kurulduğu tümcedir ve bu tür tümcelerde koşaç denilen bir işlevsel öge bulunur. Türkçenin geleneksel dil bilgisinde yer yer bu ögenin -dır eki olduğu söylenir. Ali öğretmendir. **Oysa** -dır ekinin koşaç olmadığını anlamak o kadar basittir ki: O olmadığında da tümce aynı ilişkiyi yansıtmak üzere kurulmaktadır: Ali öğretmen.*

(Nadir Engin UZUN, *Bilgisayar Destekli ...*, s. 39)

Yazarın oysa kelimesi ile başlayan cümleyi aynı metnin başka bir yerinde yine ayrı bir paragrafın başına aldığı görülmektedir:

Türkçenin “yalnızca konuşma dilinde görülen” bir tümcesi de olsa, devrikliğin tanımlanışı da sorunludur. Çünkü devrilmede ölçüt, eylem sonrasına gitmektir. O hâlde Ali eve gitti gibi tümcelere “kurallı” deyip Ali gitti eve; Eve gitti Ali; Gitti Ali eve ve Gitti eve Ali tümcelerine “devrik” dersek Eve Ali gitti gibi eylemin sonda olduğu hâlde “kurallı” tümcede yine de devrilmenin olduğu tümcelere ne diyeceğiz?

Oysa “devrilme”, Türkçenin “yabancı” bir özelliği değil, biçim bilimsel tipolojisine bağlı olan tipik özelliğidir. Kaldı ki, “devrik”lik işlevsiz olsaydı, aşağıdaki tümcelerin dil bilgisi farklılığını nasıl açıklayacaktık?

(Nadir Engin UZUN, *Bilgisayar Destekli ...*, s. 40)

Aralarında karşıtlık, sebep-sonuç, açıklama gibi ilgiler bulunan cümlelerin birbirine bağlanması okuyucunun metni anlaması açısından bir kolaylık oluşturur. Cümleleri birbirine bağlamak için aralarındaki ilgiye uygun bağlaç kullanılmaktadır. Bağlaçların önüne noktalı virgül konmasının gerekmediğini savunanlar da olmuştur.¹⁸⁶

3.3.2.2 Gereksiz yere noktalı virgül

Gerekmediği halde noktalı virgül konduğu veya başka bir işaretin yerine noktalı virgül kullanıldığı görülmektedir.

*Hürriyet Gösteri’nin konuğu bir şair
Halim Şefik GÜZELSON. Tek şiir kitabı var, adı; Otopsi.*

(Doğan HIZLAN, *Hürriyet -İnternet-*, 20.04.2009)

Yukarıdaki cümlede geçen noktalı virgül iki nokta üst üste işareti yerine kullanılmıştır. Cümle, *adı* kelimesi kullanılmadan, *var* kelimesinden sonra iki nokta üst üste getirilerek yazılabilirdi: *Tek şiir kitabı var: Otopsi.*

Madde 20 - Okul öncesi eğitiminin amaç ve görevleri, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak,

*1. Çocukların **beden**, zihin ve duygu gelişmesini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak;*

¹⁸⁶ Tahir Nejat GENCAN, *Dilbilgisi*, s.

2. Onları ilk öğretime hazırlamak;
3. Şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetişme ortamı yaratmak;
4. Çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır.

Milli Eğitim Temel Kanunu, Kanun Sayısı: 1739

Yukarıdaki metinde 1, 2, ve 3 sayılı maddelerin sonunda bulunan noktalı virgül işareti, birinci maddede bulunan *beden* kelimesinden sonraki virgül yüzünden kullanılmış görünmektedir. Yukarıdaki madde tek bir cümle olarak düşünülmüştür ve 4 sayılı maddede bulunan *sağlamaktır* kelimesi ile son bulmaktadır. Metinde, sayılacak maddelere geçilmeden önce virgül kullanılmış bu yüzden de sıra sayılarıyla sayılan maddelerin her birinin sonuna noktalı virgül konmuştur. Noktalı virgül, virgülden üstte bir ayırıcıdır. Bu yüzden *olarak* kelimesinden sonra virgül yerine noktalı virgül kullanılmalıdır.

Metinde, sıralanan amaçlar kendi içinde virgül bulundurduğu için sonlarına noktalı virgül konmuş olmalıdır. Yukarıdaki gibi alt alta sıralanan maddelerin sonlarında virgül kullanılsa da olur, kullanılsa da olur. Madde sonlarında hiçbir işaret kullanılsa da karışıklık doğmamaktadır; çünkü başlarında karışmayı önleyici sayılar bulunmaktadır ve her sayı için satırbaşı yapılmıştır. Bu sayılar hem yeni bir maddenin başladığını hem de bir önceki maddenin bittiğini göstermektedir.

Maddeler alt alta değil de yan yana dizildiğinde ve başlarındaki sayılar atıldığında noktalı virgül her bir maddeyi öbüründen ayıran işaret olarak kullanılacaktır. Böylece kendi içinde virgül bulunan bu maddelerin karışması önlenecektir.

Noktalı virgölün başka işareleri yerine kullanıldığı da görülmektedir.

*Dönünce de önce kapı çıkıyordu karşısına, paslı bir çingirak sesiyle... Sonra, **merdiven**; önüne birdenbire dikiliveren, çok basamaklı bir yüce dağ... Çıkıyordu soluk soluğa... bakıyordu ki, babaanne bol acılı bir tarhana çorbası **pişirmiş**; usulca çöküp içmeye başlıyordu hemen ve içerken, aldığı her kaşık verdiği bir selamın karşılığıymış gibi günü belleğinden geçirip tek tek **sayıyordu**; “Şu Celil’e, şu Hicabi’ye, şu güdük burunlu Hüseyin’e, şu Lokantacı Vehbi’ye, şu eczacıya, şu sünepe Vakkas’a, şu...”*

(Hasan Ali TOPTAŞ, *Kayıp Hayaller Kitabı*, s. 39)

Yukarıdaki metinde geçen *merdiven* kelimesinden sonraki noktalı virgül yerine iki nokta üst üste işareti getirilmelidir; çünkü merdivenin açıklaması yapılmıştır. *Sayıyordu* kelimesinden sonraki noktalı virgül de iki nokta üst üste ile değiştirilmelidir. *Pişirmiş* kelimesinden sonraki noktalı virgül de virgül yerine kullanılmıştır.

*Ülkenin güvenliğini ve bütünlüğünü, ulusal birliği, ekonomik ve siyasal bağımsızlığı, yurttta ve dünyada barışı **koruyup**; güçlendirmek,*
(http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=list_party_info&info_id=31&pid=147)

Bir siyasî parti tüzüğünden alınan yukarıdaki amaç cümlelerinden birincisinde *koruyup* kelimesinden sonra noktalı virgül gereksiz yere kullanılmıştır. Çünkü *-Ip* eki bir sonraki fiile getirilen ekin yerini tutmaktadır.

Araç Sınıfları

L Sınıfı araçlar; iki ve üç veya dört tekerlekli motorlu araçlardır.
L1 Sınıfı: Azami hızı 45 km/s'i, içten yanmalı motorlu ise silindir kapasitesi 50 cm³'ü, elektrik motorlu ise azami sürekli nominal güç çıkışı 4 kW'ı geçmeyen iki tekerlekli araçtır...
(Çetin BÜYÜKÇINAR, *Sürücü Kitabı*, s. 20)

Yukarıdaki metnin ilk cümlesindeki noktalı virgül gereksizdir. İşaretin yerine virgül kullanılabilir.

3.3.2.3 Noktalı virgül yerine virgül

Noktalı virgül yerine her zaman virgül konamaz. Virgül noktalı virgölün yerini tutamaz. Noktalı virgül ayırıcılık bakımından virgölünden bir üstte yer alır. Aşağıdaki metinde bu açıkça görölmektedir:

*Camilerde tilavet sesleri, sokaklarda meserret havası, murad sahiple-
rinde hamdüsena... tamam kırk gün kırk gece toy tutuldu. Kazanlar kaynadı,
açlar yedirildi. Mahrumların gönlü alındı. İhtiyar dervişin tenbihi üzere
hükümdar, kızına Zühre, Vezir, oğluna Tahir ismini verdi.*
(Münire DANIŞ, *Tahir ile Zühre*, s. 14)

Yukarıdaki metnin son cümlesinden anlaşılan şudur: *Hükümdar kızına Zühre ve Vezir adını, oğluna da Tahir adını koymuştur*. Oysa bilinen bu halk hikâyesinde ad koyan iki kişi vardır: *Hükümdar* ve *Vezir*. *Hükümdarın* kızı olmuş, *Vezirin* oğlu olmuştur. *Hükümdar* kızına *Zühre* adını koymuş;

Vezir de oğluna *Tahir* adını koymuştur. Yukarıdaki metinde *Zühre* kelimesinden sonraki virgölün noktalı virgülle değiştirilmesi gerekir.

3.3.3 TEKLİFLER

Noktalı virgölün yapısında bir nokta ve bir virgöl bulunur. Birbirine noktalı virgülle bağlanan cümlelerde kullanılan bu birleşik işaretin anlamı şudur: Nokta, öndeki cümlelerin hükmünün tamamlandığını gösterir. Bu yüzden cümle noktalı virgölün bulunduğu yere nokta konarak cümle kesilebilir. Noktanın altında yer alan virgöl ile cümlelerin sonraki cümle ile ortak yönü bulunduğu, bu ortaklığın yer, zaman, olay, mantık silsilesi gibi bir ortaklık içerdiği ve öndeki cümlelerin işaretten sonra gelen cümle ile devam edebileceği uyarısı verilmektedir.¹⁸⁷

¹⁸⁷ ERTEN, *Örneklerle Noktalama*, s. 21; “Dilbilgisi kurallarına göre tamamlanmış fakat fikir bakımından birbiriyle bağlantılı olan sözler arasında kullanılır.” GARİBOĞLU, *Örnekleli Kompozisyon Bilgileri*, s. 79.

İngilizce noktalama kurallarına göre noktalı virgölün özellikleri şöylece sıralanabilir:

Noktalı virgülle yazar “cümlemini bitirmedim” uyarısı verir. Bu işaret, düşünceleri, birbiriyle nasıl ilişkili olduklarını anlatma sıkıntısına girmeden bağlama imkanı verir. Cümleler arasında açıklama (a), karşılaştırma (b) ve sonuç (c) ilgisi varsa cümleler noktalı virgülle bağlanabilir:

- (a) *The movie received terrible reviews; the critics agree that the quality of the acting is only slightly above that of the average school play.* (=Film çok kötü eleştiriler aldı, ve eleştiriler okul piyeslerinde görülen ortalama oyunculuğun az biraz üstünde bir oyunculuk kalitesi olduğu konusunda birleşiyor.)
- (b) *The ice in the river broke last night; the bay is still frozen.* (= Nehirdeki buz dün gece kırıldı, fakat körfez hala daha donmuş durumda.)
- (c) *The speaker ran into the wings quickly; the spectators had begun to heave eggs, rotten fruit, and other objects at the stage.* (=Konuşmacı hızlıca kulise koştu; çünkü dinleyiciler sahneye yumurta, çürük meyve ve başka şeyler fırlatmaya başlamıştı.)

Birbirine bağlanan cümleler arasında mantıklı bir bağ olması gerekir.

The gray-haired man paced furiously outside the emergency room; yesterday he had attended the school play. (=Kır saçlı adam acil servisin dışında kızgın bir şekilde adımladı; daha dün okul piyesinde hazır bulunmuştu.)

Adamın okul piyesinde hazır bulunması hastanede olmasıyla ve sinirliliğiyle alakalı olmadıkça iki açıklama birbirine noktalı virgülle bağlanmaktan çok uzaktır. Eğer iki durum -piyesi izleme ve hastanede bulunma- bağlanırsa, yazar bunun nasıl olduğunu açıklamak zorundadır.

The gray-haired man paced furiously outside the emergency room. He could hardly believe that only yesterday he had attended his daughter's school play; today she was in the hospital. (=Kır saçlı adam acil servisin dışında sinirli sinirli adımladı. Kı-

Noktalı virgül kendi içinde virgül bulunan parçaların derli toplu sıralanmasında kullanılabilir. Noktalı virgül yer, zaman, kişi veya olay ile anlam bakımından herhangi bir anlam ve yapı ilgisi bulunan cümleleri birbirine bağlamak için kullanılabilir. Noktalı virgül, cümle içindeki yargıların ve öbeklerin sınırını gösterir, bu özelliği sebebiyle karışmayı önlemek üzere kullanılır.

3.3.3.1 Sıralayıcı - derleyici noktalı virgül

Noktalı virgül kendi içinde virgül içeren öbeklerin yan yana dizilmesini sağlar. Bu dizilerde kendi içinde virgül içeren öbekler bulunabilir. Noktalı virgül öbeğin bittiği yeri ve yeni bir öbeğin başladığı yeri gösterir. Öbeklerin birbirine karışmasını önlemek için, öbeği oluşturan kelimeleri bir araya toplamak için öbekler arasına noktalı virgül konur:

Yukarıda görülen resimler benzer yanları göz önüne alınarak *hayvanlar* ve *taşıtlar* olarak birbirinden ayrılabilir.

Hayvanlar:

İnek, tavşan, kaplan

Taşıtlar:

Taksi, yarış arabası, traktör

zının piyesine daha dün gittiğine güçlükle inanabildi; bugün kızı hastanede idi. Şimdi oyun ile acil servis arasında bağlantı kurulmuş oldu.)

Noktalı virgül eşitleri birleştirir. Cümlecikle tam cümleyi birleştirmez. İkisi de eşit şekilde cümle olmalıdır.

Maddeler alt alta sıralanırken madde sonlarında işarete gerek yoktur. Zaten satır sonları bellidir. Bunlar kendi içinde virgül içerebilir, alt alt sıralandıklarında yine sorun oluşturmaz. Ancak bu kelimeler yan yana dizildiğinde satır sonlarının yerini noktalı virgül almalıdır. Virgül kullanılması yeterli olmaz, zaten maddeler kendi içinde virgül içermektedir. (Geraldine Woods, *Webster's New World Punctuation*, s. 75-82)

Hayvanlar ve taşıtlar öbeklerini oluşturan resimlerin arasına virgül konmuştur. Aşağıda bu resimlerin hepsi bir arada bulunurken *hayvanlar* ve *taşıtlar* öbeklerini birbirinden ayırmak için iki öbeğin arasına noktalı virgül konmuştur:

İnek, tavşan, kaplan; taksi, yarış arabası, traktör.

Yukarıdaki resimlerin gösterdiği varlıkların bir kişinin sahip olduğu şeyleri anlatan bir cümle içinde yer aldığı var sayıldığında aşağıdaki şekilde bir cümle ortaya çıkacaktır:

Hasbi'nin bütün varlığı şunlardan ibaretmiş: inek, tavşan, kaplan; taksi, yarış arabası, traktör.

Yukarıdaki cümlede noktalı virgül kendi içinde virgül içeren öbeklerin birbirinden ayrılması için kullanılmıştır.

Bu köyde arpa, buğday, darı; kiraz, ayva, nar gibi tarım ürünlerine ağırlık verilmektedir.

Yukarıdaki cümlede *arpa, buğday, darı* kelimeleri *tahıllar* öbeğini, *kiraz, ayva, nar* da *meyveler* öbeğini oluşturmaktadır. Öbekleri oluşturan kelimeler arasında virgül yer aldığından, öbeklerin karışmasını önlemek üzere de araya noktalı virgül konmuştur.

Aşağıdaki metinde noktalı virgülden sonra maddeler sıralanmıştır.

MADDE 2- Bu Yönetmelik, 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanununa dayanılarak çıkarılmış ve bu Kanun hükümleri çerçevesinde karayollarında ve aksine bir hüküm bulunmadıkça da, Kanunun 2'nci maddesinde sayılan yerlerde uygulanmak üzere;

- a) Trafikle ilgili kurallara ve bunların uygulanmasına,*
- b) Trafiğin düzenlenmesi ve denetimine,*
- c) Araçların tescili, teknik durumları, muayenelerine ve karayollarında sürülmeleri sırasında alınacak tedbirlere,*
- d) Araç sürücülerinin sınavları ve belgelerinin verilmesine,*
- e) Karayolundan faydalananların hak ve yükümlülüklerine, eğitime,*
- f) Uygulayıcı kurul ve kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları ile işbirliği ve koordinasyon düzenine,*
- g) Trafikle ilgili diğer hususlara,*

ilişkin konulardaki esas, usul, şekil ve şartlara ait hükümleri kapsar.

(<http://www.tae.org.tr/karayolu-trafik-yonetmeligi.html>)

Metindeki cümle, alt alta dizilen maddeleri ve maddelerden sonra gelen parçayı da içine alan uzun bir cümledir. Cümle aşağıdaki şekilde kısaltıldığında sıralanan maddelerden önce noktalı virgülün kullanılmasının doğru olduğu anlaşılır:

Bu Yönetmelik, [şöyle, şöyle, şöyle yapılmak] üzere; [şuna, şuna, şuna] ilişkin konulardaki esas, usul, şekil ve şartlara ait hükümleri kapsar.

Alt alta sıralanan maddelerle birlikte cümle kapsa- fiiline bağlanmaktadır. Sıralanacak maddeler en sona alındığında araya iki nokta üst üste işareti konabilir:

*Bu Yönetmelik, aşağıda sıralanan konularla ilgili esas, usul, şekil ve şartlara ait hükümleri **kapsar**:*

a) Trafikle ilgili kuralları ve bunların uygulanmasını

b) Trafiğin düzenlenmesini ve denetimini

Cümle bitmeden maddelerin sayılmasına geçilirse noktalı virgül kullanılmalıdır:

Bu durakta;

- 11A

- 14E ve

- 15K numaralı otobüsler durmaz.

Cümle bitirilerek sayılacaklara geçilirse iki nokta üst üste işareti kullanılmalıdır:

Bu durakta aşağıdaki otobüsler durmaz:

- 11A

- 14E

- 15K

İlmî makalelerde art arda sıralanan kısa künyeli çalışmalar araya noktalı virgül konarak yazılmaktadır. Eser adları kendi içinde virgül içerebildiği için, karışmayı önlemek amacıyla noktalı virgüle başvurulmaktadır.

Bu milli parklardan 3 tanesinin floristik çalışmaları tamamlanmıştır. Floristik çalışması tamamlanan milli parklar: Olimpos-Beydağları Milli

Parkı (Peşmen, 1980), Köprülü Kanyon Milli Parkı (Ayaşlıgil, 1987) ve Termessos Milli Parkı (Alçitepe, 1998)'dir. Antalya ilinde, milli park floraları çalışmalarının yanı sıra, Elmalı-Çıglıkara ve Bucak Sedir Ormanları Florası (Çetik, 1977); Antalya Şehir Florası (Göktürk & Sümbül, 1997); Taşeli Platosu Florası (Sümbül & Erik, 1990); Antalya, Sarısu-Saklıkent Arası Florası (Dinç, 1997); Antalya, Bakırlıdağ Flora ve Vegetasyonu (Eren, 2000); Manavgat Irmağı Civarı Florası (Işık ve Ark., 1995); Belek Civarı Florası (Boşgelmez ve Ark., 1995) çalışılmış ve Belek yöresi Florasının bir kısmı "250 Plants of Belek" (Sümbül, Göktürk & Işık, 1998) adı altında turizme hizmet amacıyla renkli el kitabı şeklinde yayınlanmıştır.

(R.S. GÖKTÜRK - H. SÜMBÜL, "Antalya İlindeki...", *The Karaca Arboretum Magazine*, s. 103)

Yukarıdaki metinde geçen floristik çalışması tamamlanan milli parklar: Olimpos-Beydağları Milli Parkı (Peşmen, 1980), Köprülü Kanyon Milli Parkı (Ayaşlıgil, 1987) ve Termessos Milli Parkı (Alçitepe, 1998)'dir cümlesinde aralarda sadece virgül kullanılmıştır. Çünkü eser adları içinde virgül geçmediği için noktalı virgüle gerek duyulmamıştır. Sonraki cümlede *Antalya, Sarısu-Saklıkent Arası Florası* adlı eser ile *Antalya, Bakırlıdağ Flora ve Vegetasyonu* adlı eserin içinde virgül yer aldığı için, eser adlarını birbirinden ayırmak üzere noktalı virgül kullanılmıştır.

3.3.3.1.1 Adres satırlarının cümle içinde gösterilişi

Adreslerin bir metinde satır içinde gösterilmesi gerekirse adresi oluşturan her satır virgülle birbirine bağlanmaktadır. Birden çok adresi aynı cümle içinde kullanmak gerektiğinde adresleri birbirinden ayırmak üzere noktalı virgül kullanılır:

Atilla Bey, bu mektupların, Selçuklu Mahallesi, Kapıdağı Sokak 8, Uluborlu 32650 Isparta; 250 Camberwell Road, Camberwell, Victoria 3124, Australia adreslerine postalanmasını istiyor.

Yukarıdaki cümlede iki ayrı adres yer almaktadır. Zarf üstünde yer alacak adres satırlarının bitiş yerlerini virgül işareti; adres öbeğinin bitiş yerini de noktalı virgül işareti göstermektedir. Bu adresler mektup zarfı üzerinde aşağıdaki şekilde yer alacaktır:

*Selçuklu Mahallesi
Kapıdağı Sokak 8
Uluborlu 32650 Isparta*

250 Camberwell Road
Camberwell
Victoria 3124
Australia

3.3.3.2 Bağlayıcı noktalı virgül

Noktalı virgül bağlayıcıdır. Birbiriyle mantıklı bir ortaklığı bulunan cümleleri birbirine bağlar.

Hikaye yazarı, kahramanlarını “insan” olarak anlatmakla yetinmeli; şu iyidir, şu kötüdür demekten kaçınmalı.

Yukarıda noktalı virgülle bağlanan iki cümle arasında *hikaye yazarı* öbeğinin her iki taraf için de ortak olması yüzünden bir yapı ortaklığı vardır. Bu ortaklığın yanı sıra anlam bakımından da ortaklık söz konusudur. Noktalı virgülle bağlanan bu cümlelerde öğüt zincirinin halkaları sıralanmıştır.

Eşitlik, bir şeyin hak geçmeyecek şekilde bölüştürülmesi, paylaşılması; bir bütünden herkesin aynı oranda pay alması demektir.

Yukarıdaki cümlede ortak olan kelimeler kalın olarak dizilmiştir. Her iki kelime de hem noktalı virgölün önüne hem de arkasına aittir.

Eşitlik, bir şeyin hak geçmeyecek şekilde bölüştürülmesi, paylaşılması demektir.

Eşitlik bir bütünden herkesin aynı oranda pay alması demektir.

Bu ortaklık yüzünden noktalı virgül iki cümleyi birbirine bağlamak için kullanılmıştır. Bu sayede kelimelerin tekrar tekrar yazılmasına gerek kalmamıştır.

...Gençlerimizi, çağdaş gereksinimlere uygun alanlarda, bilime, teknolojiye, gelişmeye, yeniliğe ve değişime açık; özgür düşünceye ve insana saygılı; yaratıcı, üretken ve erdemli; ülkeye ve topluma yararlı insanlar olarak yetiştirmek...

Yukarıdaki amaç cümlelerinde noktalı virgüllerle birbirinden ayrılan öbekler aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi birbirine bağlıdır:

Şekil 1.

Yukarıdaki şekle göre cümledeki öbekler ortak öğelere dağıtılarak aşağıda şekilde okunabilir:

Gençlerimizi çağdaş gereksinimlere uygun alanlarda, bilime, teknolojiye, gelişmeye, yeniliğe ve değişime açık insanlar olarak yetiştirmek...

Gençlerimizi özgür düşünceye ve insana saygılı insanlar olarak yetiştirmek...

Gençlerimizi yaratıcı, üretken ve erdemli insanlar olarak yetiştirmek...

Gençlerimizi ülkeye ve topluma yararlı insanlar olarak yetiştirmek...

Safiye Hanım'ın gençlik sesini duymuşluğunuz var mıdır bakalım? Kezâ Müzeyyen Senar hanımın da ancak be ancak kırklı yıllarda doldurduğu karasakızlara tahammül olunabilir; aynen Muazzez Abacı'nın 70'li yılların başında TRT kayıtlarında kalan o müstesnâ üslûb[una tahammül olunduğu gibi].

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 132)

Yukarıdaki metinde noktalı virgülle bağlanan cümleler arasında anlam ilgisi bulunmaktadır. Cümleler bu yüzden noktalı virgülle birbirine bağlanmıştır.

Noktalı virgül birbirine eşit yapıdaki cümleleri bağlamak için kullanılır:

Ömrümün üç yılını bir özel muhasebe bürosunda çalışarak geçirdim; koçanlarla eski tarz perakende satış makbuzu yekûnunu toplayıp kasa defterine geçirmekten tutun da İtalyan usûlü defter tutmaya kadar mesleğin her safhasında kendimce staj yaptım.

(Ahmet Turan ALKAN, “Titrek...”, *Zaman*, 25.02.2009, s. 19.)

Yukarıdaki cümlede noktalı virgül, iki ayrı cümledeki ortaklık sebebiyle cümleleri birbirine bağlamak için kullanılmıştır. Noktalı virgülden sonra, noktalı virgülden önceki cümlede anılan *çalışmaların* ne olduğu sıralanmıştır. Noktalı virgülden sonraki bölüm ön bölümün açıklaması durumundadır. Bu anlam ilgisi iki cümlenin birbirine bağlanmasını gerektirmiştir. Bağlama işini noktalı virgül üstlenmiştir. Bu cümlelerin birbirine eşit olduğu da görülmektedir. Her ikisi de çekimli ve bitmiş fiille kuruludur.

*Aylardan arılmış da günlerden durulmuş, pamuklardan örülmüş de ipeklerden dürülmüş; dere yolun sümbülü kokuşlum, yanık yerlerin çimeni bitişlim, viran yerlerin bülbülü ötüşlüm benim **der** de **severdi** teyzeciğim.*

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, s. XIII)

Yukarıdaki cümlede *de-* fiili ile başkasından aktarılan söz parçalarını birbirine bağlamak için noktalı virgül kullanılmıştır. Cümlede *sev-* fiiline konu olan kişinin özellikleri sayılırken art arda sıralanan benzer özellikler arasına virgül; sevme işine konu olan özelliklerin değiştiği yere de noktalı virgül konmuştur. Burada her özellik öbeği ayrı birer cümle olarak yer alabilecek ise de hepsi *de-* fiiline bağlanacağı için araya bağlayıcı noktalı virgül konmuştur.

Kullanılan pestisitlerin fare, hamamböceği ve sivrisinek gibi canlılarla mücadele amaçlı kullanılacak ise Sağlık Bakanlığından izinli; tarım alanında kullanılacak bir pestisit ise Tarım ve Köyişleri Bakanlığından izinli olmasına dikkat edilmelidir.

(T.C. Sağlık Bakanlığı, *Pestisit Zehirlenmeleri Broşürü*)

Yukarıdaki metinde iki cümle bulunmaktadır. Cümleler noktalı virgülle bağlanmıştır. İki cümle de *olmasına dikkat edilmelidir* ifadesine bağlanmaktadır. Bağlama işini noktalı virgül üstlenmiştir.

*Ey dost, bilginin izini tâkip et;
eger söz söylersen, sözü bilerek söyle;
öğersen, cömert adamı öğ,*

hasise kuvvetli yay ve ok ile nişan al.

(Reşit Rahmeti ARAT, *Atabetü 'l-Hakayık*, s. 90)

Yukarıdaki metinde art arda sıralanan öğütler yer almıştır. Burada noktalı virgül *ey dost* diye hitap edilen kişiye söylenen öğütleri sıralayıcı olarak kullanılmıştır. Sıralanan her öğüt *ey dost* ünlem öbeğine bağlanmaktadır. Metin, noktalı virgülle sıralanan her öğüdün başına *ey dost* öbeği getirilerek okunabilir.

“Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve laik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılâpllarına bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden ve Anayasaya sadakatten ayrılmayacağıma, Büyük Türk Milleti önünde namusum ve şerefim üzerine ant içerim.”

(T.C. Anayasası, Madde - 81)

Yukarıya alınan yemin metninde de art arda sıralanan yemin öğeleri *Büyük Türk Milleti önünde namusum ve şerefim üzerine ant içerim* öbeğine bağlanmaktadır.

Yanlış karar verebileceğini düşünemediği için kolayca risk alır. Aldığı risk nedeniyle yöneticisi olduğu işyerini zarara uğratsa bile buna pek üzülmez; bu sonucun oluşmasında kusurun kendisinde değil başkasında olduğunu ileri sürer.

(Erol ÖZMEN, “Narsist Yönetici ...”, *Genç Gelişim*, s. 47)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde noktalı virgül kullanılmıştır. Bu cümle kendi içinde anlam ilgisi bulunan iki cümleden oluşmaktadır. Cümlede söz konusu kişinin özellikleri sıralanmaktadır. Noktalı virgülden sonra geçen *sonuç* kelimesi ile noktalı virgülden önce geçen *aldığı risk nedeniyle yöneticisi olduğu işyerini zarara uğratmak* öbeği anlatılmaktadır. Bu ilgi sayesinde aralarında ortaklık bulunan bu cümleler noktalı virgülle bağlanmıştır.

Aralarında karşıtlık bulunan dengeli cümleleri birbirine bağlamak için de noktalı virgül kullanılır.

*...böyle yabancılığını hiç mi hiç duymadığımız kelimeler hakkında ilerri sürülen alıntı iddiaları soğuk, sevimsiz ve münâsebetsiz şaka gibi geliyor insana. “...O yabancı bu yabancı; **ama** bu da mı alıntı? ...”*

(ŞİNASI TEKİN, *İstikakçının Köşesi*, s. 254)

Yukarıdaki metinde *ama* kelimesinden önce bir noktalı virgül kullanılmıştır. Noktalı virgülle bağlanan iki cümle birbirinin karşıtı durumundadır. İkinci cümle ön cümledeki görüşe karşı çıkmaktadır. Bu anlam ilgisinden dolayı iki cümle birbirine noktalı virgülle bağlanmıştır.

*Mersin’de tabii... bütün sektörleri anlatmayı arzu ederdik; **ama** burada özellikle sanayi sitesi esnafının, organize sanayinin ve serbest bölgenin sorunlarıyla yetinmek durumundayız.*

(Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 23. Dönem 2. Yasama Yılı 126. Birleşim 03 Temmuz 2008 www.tbmm.gov.tr)

Yukarıdaki cümleler aralarındaki karşıtlık ilgisi sebebiyle *ama* kelimesi ile bağlanmıştır.

Sayın milletvekilleri, şahısları adına 27 arkadaşımız söz istemiştir; fakat hepsi de vazgeçmişlerdir.

Aşağıdaki cümlelerde *çünkü* kelimesi ve noktalı virgül birlikte kullanılarak iki cümle birbirine bağlanmıştır:

*Bu santral inşaatı iki kez mühürlendi; **çünkü** verimli tarım arazisi üzerinde kurulmak isteniyor.*

(23. Dönem 2. Yasama Yılı 125. Birleşim 02 Temmuz 2008 www.tbmm.gov.tr)

Noktalı virgül anlamca ilgili ve yapıcı da ortaklığı bulunan cümleleri bağlamak için kullanılır:

Ona “insan” demek kısmen yetmezdi; “adam gibi adam” demek daha uygun olurdu.

Yukarıdaki iki cümle birbiriyle anlamca ilgili olduğundan ve yapıcı da *ona* kelimesi ortak olduğundan noktalı virgülle birbirine bağlanmıştır.

İçimden geldiği gibi oynuyorum; bu yüzden de seviyorum.

Yukarıdaki metindeki cümleler sebep-sonuç ilgisi bakımından birbirine bağlıdır. Yapı bakımından da *ben* kişi zamiri ortaktır. Noktalı virgül iki cümleyi bağlayıcı olarak kullanılmıştır.

Dostunuzu, bir gün kendisinden nefret edecekmiş gibi sevin; ondan, bir gün kendisini sevecekmiş gibi nefret edin.

Yukarıdaki metinde cümleler birbirini tamamlayan iki karşıt durumun anlatımını içermektedir. Bu anlam ilgisi sebebiyle art arda sıralanmışlardır. Noktalı virgül iki cümleyi anlam ilgileri sebebiyle bağlamıştır.

O, şehir çocuğuydu; içinden çıktığı insanların romanını kaleme aldı.

Yukarıdaki iki cümle birbirini tamamlamaktadır. Anlam bakımından birbirine bağlılıkları kadar, kaleme alma işini yapan o zamiri ile de ortaklık içindedir. Bu sebeplerle noktalı virgül ile bağlanmışlardır. Noktalı virgül burada bağlayıcı iş görmektedir.

Ne mevkide, ne servette gözüm var; tek tutkum, güzel şiir söyleyebilmektir.

Yukarıdaki metinde noktalı virgülle bağlanan iki cümle arasında bir karşıtlık durumu söz konusudur. Ön cümle *hiçbir şey de gözüm yok* anlamı iletirken, noktalı virgülden sonra gelen cümle bir istisnayı dile getirmektedir: *tek tutkum, güzel şiir söyleyebilmek*. Cümlelerin anlamı *hiçbir şey istemiyorum bir tek şunu istiyorum* şeklinde yorumlanabilir. Bu anlam ilgisi sebebiyle cümleler noktalı virgülle birbirine bağlanmıştır.

3.3.3.3 Sınırlayıcı noktalı virgül

Noktalı virgül bir birine bağlanan cümlelerde bulunan bağların ve ayrı yargıların, istisnaların sınırını çizer.

Gazelin ilk beytine “matla”, son beytine “makta”, en güzel beytine “Beytü ’l-gazel”; **beyitleri** arasında anlam birliği bulunan gazellere “yek-ahenk”, bütün beyitleri aynı güçte, aynı değer ve güzellikte olanlara da “yek-âvâz gazel” **denir**. Şairin adının geçtiği beyte “mahlâs beyti” denir.

Yukarıdaki ilk cümlede birbirinden noktalı virgülle ayrılan bütün parçalar *denir* kelimesine bağlanmaktadır. İlk noktalı virgüle kadar olan *gazelin ilk beytine “matla”, son beytine “makta”, en güzel beytine “Beytü ’l-gazel”* bölümünde *gazelin ilk beyti, gazelin son beyti, gazelin en güzel beyti* tamlamaları vardır. Aralarda kullanılan virgüller bu tamlamaların doğru şekilde

oluşmasını sağlamaktadır. Tamlamalar oluşturdukları öbeklerle birlikte *denir* kelimesine bağlanmaktadır. *Gazelin* kelimesinin noktalı virgülden sonraki bölüme etki etmemesini ise sınırlayıcı virgül sağlamakta ve *gazelin beyitleri arasında anlam birliği bulunan gazellere* gibi yanlış bağ oluşmasını engellemektedir.

Aşağıdaki metinde *getirmeleri* kelimesinden sonra noktalı virgülün kullanılmamış olması yüzünden *yukarıda belirtilen saatler dışında* istisnasının sınırı genişlemiş ve anlam karışıklığı oluşmuştur. Virgül, belirtilen istisnanın, sayılan bütün yasak bölgelere yayılmasına sebep olmuştur.

Havuzun açık olduğu saatler: 10:⁰⁰ - 19:⁰⁰

Spor salonunun açık olduğu saatler: 10:⁰⁰ - 21:⁰⁰

Oyun salonunun açık olduğu saatler: 10:⁰⁰ - 18:⁰⁰

*Müşterilerimizin yukarıda belirtilen saatler dışında havuzda yüzmeleri, spor salonunu kullanmaları, oyun salonuna çocuk **getirmeleri**, otel mutfağına ve temizlik bölümüne yük taşıyan araçların kullandığı geçiş yolu üzerinde gezinmeleri yasaktır.*

Yukarıdaki cümle tersinden okunduğunda; müşterilerin, **belirtilen saatler içinde** havuzda yüzmelerinde, spor salonunu kullanmalarında, oyun salonuna çocuk **getirmelerinde**, otel mutfağına ve temizlik bölümüne yük taşıyan araçların kullandığı geçiş yolu üzerinde **gezinmelerinde** bir sakınca yoktur, anlamı elde edilir. Yasak koyucu, metnin üst kısmında belirtilen saatler içinde kullanılabilir alanları üç kalemle sınırlandırmıştır: havuz, spor salonu ve oyun salonu. İstisnanın ait olmadığı otel mutfağına ve temizlik bölümüne yük taşıyan araçların kullandığı geçiş yolu üzerinde gezinme öbeğinin noktalı virgülle ayrılması gerekmektedir. Çünkü bu bölge, müşteri için süre sınırı olmaksızın tamamen yasak bir bölgedir. Cümle şöyle düzeltilir:

*Müşterilerimizin yukarıda belirtilen saatler dışında havuzda yüzmeleri, spor salonunu kullanmaları, oyun salonuna çocuk **getirmeleri**; ayrıca otel mutfağına ve temizlik bölümüne yük taşıyan araçların kullandığı geçiş yolu üzerinde gezinmeleri yasaktır.*

MADDE 17. ...Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

(<http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>)

Yukarıdaki metinde yer alan *tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz* ibaresi sonunda noktalı virgül yer almaktadır. Burada noktalı virgül kullanılarak *tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında* istisnasının sadece *kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz* hükmüne ait olduğu gösterilmektedir. Noktalı virgülden sonra gelen *rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz* ibaresi ayrı bir hüküm olarak yer alır. Noktalı virgül, fıkranın başında gelen istisna-nın sınırını çizmekte, istisnanın iki tarafa ait olmadığını göstermektedir.¹⁸⁸

Bu cümlede geçen noktalı virgül yerine virgül kullanıldığında ilk bölümdeki istisnanın sınırı genişlemektedir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz, rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Cümlelerin başındaki *tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında* istisnası virgül yüzünden aşağıdaki şekilde ortak bir istisna hâline gelmektedir:

*Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, **kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz.***
*[Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında], **rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.***

Yukarıdaki ilk cümle kanun koyucunun istediği bir anlamı vermektedir. İkinci cümleden çıkan anlam istenmeyen anlamdır. Bu cümle tersinden okuma ile *tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller sebebiyle kişi, rızası olup olmadığına bakılmaksızın bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulabilir* anlamı elde edilir. Kanun metnine, iletmek istediği anlama uygun olarak istisnanın sınırını göstermek üzere araya noktalı virgül konmuştur.

3.3.3.4 Ayırıcı noktalı virgül

Noktalı virgül, birbirine benzer şeylerin sıralandığı cümlelerde farklı-yı/farklıları ayırmakta kullanılır. Benzer olanlar birbirine virgülle bağlanırken, noktalı virgül iki öbeğin arasında yer alarak bunların ayrılmasını sağlar, karışmalarını önler.

¹⁸⁸ Son cümlede yer alan *rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz* ifadesinde kelime eksikliği vardır. Cümle, *kişi kendi rızası alınmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz* şeklinde düzeltilebilir.

Hepimiz aynı derecede güzeliz, asiliz, yakışıklıyız, üretkeniz; çirkiniz, gudûbetiz, tembeliz. İnsanlığın uzun hikayesi, aslında şu kısacık Türk deyişinde yatmaktadır:

“Tencere dibin kara; seninki benimkinden kara!”

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 300)

Noktalı virgül yukarıdaki cümlede, *güzel, asil, yakışıklı, üretken* kelimelerini *çirkin, gudûbet, tembel* kelimelerinden ayırmak için kullanılmıştır. Noktalı virgölün önünde sıralanan sıfatlar ile arkasında sıralanan sıfatlar anlam bakımından *iyiler* ve *kötüler* olarak sınıflandırılabilir.

Noktalı virgül, virgülden üstün bir ayırıcıdır. Aralarında virgül bulunan kelimelerin geçtiği bir cümlede bir üst ayırıcı olarak noktalı virgül kullanılır:

Hicran, Burcu, Banu ve Sema'yla çay içerken Aylin'i görmüş.

Yukarıdaki cümlede *görme* işini yapan kişi o'dur.

Hicran; Burcu, Banu ve Sema'yla çay içerken Aylin'i görmüş.

Yukarıdaki cümlede *görme* işini yapan kişi *Hicran*'dir.

Aynı eki alan kelimeler art arda sıralanırken karışıklık doğabilir. Cümledeki görevi aynı olan kelimeler arasına virgül konmaktadır. Virgül yetmediğinde bir üst ayırıcı olarak noktalı virgül kullanılır:

Camları, sehpayı, halıları ve gümüşlüğü sildikten sonra sileceksin.
(Neyi sileceği söylenmemiş.)

Camları; sehpayı, halıları ve gümüşlüğü sildikten sonra sileceksin.
(Sehpayı, halıları ve gümüşlüğü sildikten sonra camları silecek.)

Ali, Ayşe'yi, Elif'i, Tuğba'yı; Elif, Süleyman'ı, Mehmet'i, Nebi'yi; Ayşe, Hakan'ı, Yunus'u, Saim'i; Tuğba, Selma'yı, Sevim'i, Hilal'i arasın.

Yukarıdaki cümlede arayacak kişiler ve onların arayacakları kişiler birer öbek oluşturmuştur. Buna göre kimin kimi arayacağı şöyle gösterilebilir:

Ali → Ayşe'yi, Elif'i, Tuğba'yı [arasın]

Elif → Süleyman'ı, Mehmet'i, Nebi'yi [arasın]

Ayşe → Hakan'ı, Yunus'u, Saim'i [arasın]

Tuğba → Selma'yı, Sevim'i, Hilal'i [arasın]

Yukarıdaki cümle noktalı virgül kullanılmadan yazıldığında karışıklık doğabilir:

*Ali, Ayşe'yi, Elif'i, **Tuğba'yı, Elif**, Süleyman'ı, Mehmet'i, **Nebi'yi, Ayşe**, Hakan'ı, Yunus'u, **Saim'i, Tuğba**, Selma'yı, Sevim'i, Hilal'i arasın.*

Cümle uzadığı için kimin kimi arayacağı bir duraksama veya geri dönüşten sonra anlaşılabilir. Bu da okuyucu için bir zorluktur. Noktalı virgül, virgül içeren öbeklerin birbirine bağlandığı durumlarda öbeklerin son unsurlarının öbür öbeğe karışmasını önlemektedir. Yukarıdaki cümlede kendisine seslenilenin *Ali* olduğu farz edilirse,

*Ali, Ayşe'yi, Elif'i, **Tuğba'yı, Elif** [arasın.]
Ali, Süleyman'ı, Mehmet'i, **Nebi'yi, Ayşe** [arasın.]
Ali, Hakan'ı, Yunus'u, **Saim'i, Tuğba** [arasın.]
Ali, Selma'yı, Sevim'i, Hilal'i arasın [kim?]*

şeklinde bir anlama da ulaşılabilir. Bu durumda cümle yeni baştan okunarak karışıklığın giderilmesine çalışılacaktır. Bu da okuyucu için sıkıcı bir durumdur. Noktalı virgül bu sıkıcı durumun ortaya çıkmasını önler.

Yargı, hüküm bildiren bir cümlemin ya da önermenin doğruluk veya yanlışlığını belirleme işlemi; aklımızın herhangi bir konudaki belirli bir içeriği tasdik ya da inkar etmesi hâlidir. Günümüz dünyasında evrensel hüküm diye mutlaklık yoktur; aklın tasdik ya da inkâr etme işlemi gelenekten alışkanlığa, dini inançtan temenniye, bilimsel verilere kadar sayısız temellere dayanabilecektir.

...Türkçe, “yargı”; Osmanlıca “hüküm”; İngilizce “judgement”; Latince, “judicamentum”.

(Alev ALATLI, *Aklın Yolu Da Bir Değildir*, s. 71)

Yukarıdaki metnin ilk bölümünde *yargı* kelimesinin değişik anlamları (birincisi dilbilgisindeki anlamı, ikincisinde ise felsefedeki anlamı) arasına noktalı virgül konarak verilmiştir. Son bölümünde noktalı virgül, *yargı* kelimesinin değişik dillerdeki karşılıklarını birbirinden ayırmak üzere kullanılmıştır.

Noktalı virgül, sözlüklerde kelimenin benzer anlamları ile değişik anlamları arasına konarak karışmayı önler:

kün gün, gündüz; güneş.
olur- oturmak, yaşamak; tahtta oturmak, hüküm sürmek.

(Talat TEKİN, *Orhon Yazıtları*, s. 107)

3.3.3.5 Başlıklarda noktalı virgül

Başlıkların sonunda noktalı virgül kullanılmaz. Başlığın sonunda değil de içinde iki nokta üst üste işareti geçebilir.

Okumak Bizi Bozar; Biz Böyle Güzeliz!

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 224)

Başlıklarda yer alan noktalı virgül işareti, içindekiler tablosunda da korunur:

9- *Ölüm: Sınavın Sonu; Dirimsiz Hayata Diriliş/ 206*

10-...

11- *Ahlâkın Temeli: Ödev; Ödevin Hülasası: “Yapmalıyım! Özden Buyruğu/ 208*

(Şaban Teoman DURALI, *Sorun Nedir*, s. 11)

Yukarıdaki metin eserin içindekiler tablosundan alınmıştır. Buradaki başlıkların bulunduğu sayfalarda (s. 206 ve 208) başlıklar noktalı virgüllü olarak yer almaktadır. Noktalı virgül işareti, içindekiler tablosunda da korunmuştur. İşaret, ayırıcı olarak kullanılmıştır.

3.3.3.6 Noktalı virgölün yazılışı

Noktalı virgül kendinden önceki kelimeye bitiştilerle yazılır. İşaretten sonra bir harflik boşluk bırakılır:

Yanlış: *İki grup şunlardı: Almanya, Avusturya, Macaristan ve Türkiye ; İngiltere, Fransa, Rusya.*

Yanlış: *İki grup şunlardı: Almanya, Avusturya, Macaristan ve Türkiye ;İngiltere, Fransa, Rusya.*

Doğru: *İki grup şunlardı: Almanya, Avusturya, Macaristan ve Türkiye; İngiltere, Fransa, Rusya.*

3.4 İKİ NOKTA ÜST ÜSTE

3.4.1.1 İki nokta üst üste işaretinin tarihi

Göktürk ve Yenisey yazıtlarında kullanılan tek noktalama işaretidir. İşaretin yazıtlarda, kelimeleri birbirinden ayırmakta kullanıldığı, satır sonunu göstermek için kullanıldığı, bazı kelimeleri hecesinden, bazı kelimeleri ekinden ayırdığı, bazen de iki kelime arasında kullanılmayıp öbekler oluşturduğu tespit edilmiştir. İşaret Uygur metinlerinde yan yana iki nokta şeklinde yer alır ve cümleleri birbirinden ayırmak için kullanılır.¹⁸⁹ Arap harfli Türkçe metinlerde bu işarete rastlanmaz.

İskenderiye’de yaşayan Bizanslı dil bilgini Aristophanes [MÖ III. yy]’in MÖ ikinci yüzyılda geliştirdiği ancak döneminde ve sonrasında pek yaygınlaşamayan üç noktalama işaretinden biri de satır çizgisine [...] yerleştirilen *subsdistinctio*’dur. Bu işaret bugünkü iki nokta (kısmen de virgül) görevinde kullanılmıştır.¹⁹⁰ Yaygınlaşmayan ve tutarsız kullanılan bu işaretleme sistemi milattan sonra IV’üncü yüzyılda DONATUS [?-362?] tarafından *yazılı metinlerin yüksek sesle okunabilmesini kolaylaştırma* esasına dayalı olarak yeniden düzenlenmiş, fakat yeterli olmamış; sadece okunuşu değil yazıdaki karışıklığı giderme, karışmayı önleme, dikkat çekme, alıntıyı veya tahrifatı gösterme gibi amaçlara yönelik noktalama sistemi Benediktin rahiplerince geliştirilmiştir.¹⁹¹ İki nokta işareti de bu dönemden itibaren batı noktalamasında değişik adlarla ve şekillerde görünmeye başlamıştır. Bunlardan biri soluk yerlerini gösteren *punctus elevatus*’tur: .ˆ, / . PARKES, ortaçağa ait pek çok yazmada görülen bu işaretin yargının tamamlandığı ama anlatılmak istenenin henüz bitmediği yerde uzun duraklama (*major medial pause*) gerektiği uyarısını vermek üzere kullanıldığını belirtir. PARKES işaretin sözdizimi ve cümle anlamını etkilemeye dönük iş gördüğünü, cümlede anlatılanı

¹⁸⁹ Aylin Koç “Noktalama işaretlerinin tarihçesi” *Kültür Tarihinde Gizli Diller ve Şifreler*, s. 281-282.

¹⁹⁰ Huda Smitshuijzen ABIFARES, *Arabic Typography*, s. 103.

¹⁹¹ Huda Smitshuijzen ABIFARES, *Arabic Typography*, s. 103; Aylin Koç: “Noktalama işaretlerinin tarihçesi”, *Kültür Tarihinde Gizli Diller ve Şifreler*, s. 280.

tamamlayıcı açıklama getirdiğini; karşıt iki düşüncenin unsurlarını birbirinden ayırmak için kullanıldığını da tespit etmiştir.¹⁹² Matbaacılıkta bu işaretin yerini double-punctus (iki nokta üst üste) işareti almıştır. 16'ncı yüzyılda punctus elevatus adlı işaret noktalı virgül yerine kullanılmaya başlanmış ve bugünkü noktalı virgüle dönüşmüştür.¹⁹³ Hümanist kâtiplerce birkaç kelime-lik yan cümleden sonraki duraklamayı göstermek için de kullanılmıştır.¹⁹⁴

İki nokta üst üste işareti İngilizcede “kol, dal; kol ve bacak gibi vücutta eklemle bağlı organ; ağacın ana dalı” anlamlarına gelen Grekçe colon kelimesi ile adlandırılmıştır.¹⁹⁵ Colon kelimesi bir cümleye katılan yan cümle yerine de kullanılmaktadır. PARKES, işarete bu adın verilmesini cümle ortasında uzun duraklamaları veya anlamın ayrılması gereken yeri göstermek için kullanılmasına bağlamaktadır.¹⁹⁶

Osmanlıcada işarete şâriha¹⁹⁷ (=açıklayan) adı verilmiştir. Yazım kılavuzlarında iki nokta adıyla ve aşağı yukarı aynı kurallarla yer almıştır.¹⁹⁸

3.4.1.2 İki nokta üst üste işaretinin anlama etkisi

İki nokta üst üste işareti kendinden sonra bir açıklamanın geldiğini bildirir. Bu açıklama bir cümle halinde olabildiği gibi, benzer şeylerin sayıldığı bir diziden veya tek bir kelimedenden de oluşabilir. Açıklama cümlesi yerine bir veya birkaç örnek de sıralanabilir.

¹⁹² M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 69.

¹⁹³ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 53.

¹⁹⁴ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 304, s. 307.

¹⁹⁵ Colon (iki nokta üst üste) cümlelerin üyesi, noktalama işareti (:), XVI. - L. Cölon veya L. Colon - Gr. Kólon ‘kol, dal; kol ve bacak gibi vücutta eklemle bağlı organ/ağacın ana dalı’, ‘yan cümle’. (*The Oxford Dictionary of English Etymology*, s. 191)

¹⁹⁶ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 302

¹⁹⁷ ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. s. 28; Tahir Ken'an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43; “iki nokta” Ahmet Cevat EMRE, *Türkçe Sarf ve Nahiv...* s. 18; “noktateyn” MEHMED ZİHNİ, *Muktabadab*, s. 2-3.

¹⁹⁸ AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **iki nokta** s. 19; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **iki nokta** s. 35; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü “İmlâ Kılavuzu”*, **iki nokta** s. 39; Eğitim Yayınları *Yazım Kılavuzu*, **iki nokta** s. 29; GÖNÜLAL, *Noktalama*, “**iki nokta**” s. 15-25; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **iki nokta**, s. 59; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, **iki nokta** s. XLI; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ⁷1962, **iki nokta** s. XXV; KARATAŞ, *Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama*, **iki nokta**, s. 28; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **iki nokta** s. XXXI; SANDER, *Bütün Okullar İçin Yeni İmlâ Kılavuzu*, “**iki nokta**” s. 236; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, **iki nokta** s. 45; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, **iki nokta**, s. 34; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, s. 69-71.

İki noktadan sonra gelen bir cümle başkasından alınmış ve üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamış bir alıntı da olabilir.

Hayır, o bana şöyle sordu: Sen gelmeyecek misin?

İki nokta işareti kelime veya öbeğin en sona bırakılarak etkili söyleyişle seslendirileceğini gösterebilir:

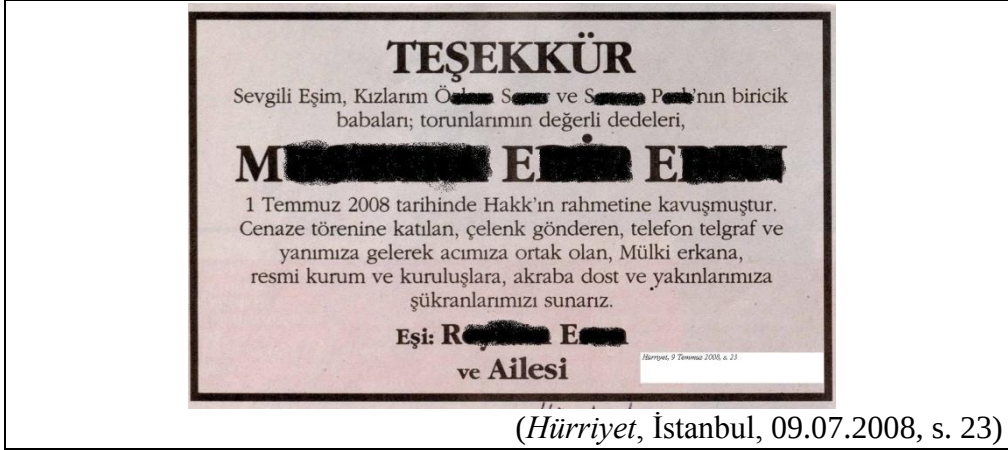
*Bu davranışlarından sonra onun hakkında tek bir şey söyleyebilirim:
O bir melek!*

3.4.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

İki nokta üst üste işareti ile ilgili sorunlar şunlardır: Başka işaret yerine iki nokta üst üste kullanılması, gereksiz yere iki nokta üst üste işareti kullanılması, iki nokta üst üste işaretiinden sonra gelen kelimenin ilk harfinin büyüklüğü küçüklüğü.

3.4.2.1 Yanlış işaret yanlış anlam

İki nokta üst üste işaretinin gereksiz yere kullanılması anlamı değiştirebilir.

Yukarıdaki teşekkür ilanında iki nokta üst üste işaretinin kullanılması; ilk cümledeki *dedeleri* kelimesinden sonra kullanılan virgül anlamın değişmesine sebep olmuştur.

İlk cümleden *eşim, kızlarımla biricik babaları, torunlarımla değerli dedeleri ve M.E.E.... Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur* anlamı çıkmasını ölen kişinin adının alt satırda ve öbürlerinden büyük puntıyla yazılması önlenmektedir. Hepsini aynı tarzda yazılmış olsa noktalama işaretlerinin kullanıldığındaki hatadan dolayı bahsedilen herkes ölmüş gibi anlaşılabilir.¹⁹⁹ *Eşi ke-*

¹⁹⁹ Bundan sonraki cümlede anlatım bozuktur, cümle *Cenaze törenine katılan, çelenk gönderen; yanımıza gelerek veya telefonla, telgrafla acımıza ortak olan; mülki erkana, resmi kurum ve kuruluş [temsilcilerine], eş dost ve akrabamıza şükranlarımızı sunarız* şeklinde düzeltilebilir.

limesinden sonraki iki nokta üst üste işareti ve *dedeleri* kelimesinden sonraki virgül kaldırılmalıdır.

Son bölümde ise iki nokta üst üste işaretinin kullanılmasıyla yanlışlık yapılmıştır.

Eşi: Rxxx Exxx ve Ailesi ifadesinde, *eşi* kelimesinin açıklaması olarak *Rxxx Exxx ve Ailesi* öbeği getirilmiştir. Oysa anlatılmak istenen bu değildir. Yazanın amacı *Rxxx Exxx*'nin merhumun *eşi* olduğunu göstermektir. Ancak *ve* kelimesi ile bağlanan *ailesi* kelimesi, her ne kadar alt satırda yer almış olsa da, *eşi* kelimesinin açıklamasının devamıymış gibi görünmektedir. Bu yüzden de *Rxxx Exxx ve ailesi* söz öbeği bütünüyle *Mxxx Exxx Exxx*'nin *eşi* gibi durmaktadır. *Eşi* kelimesinden sonra iki nokta gereksiz ve yanlıştır.

3.4.2.2 Gereksiz kullanışlar

İki nokta üst üste işaretinin gereksiz yere kullanıldığı veya başka işaret yerine kullanıldığı görülmektedir.

Elimi öptü, boynuma sarıldı. Hasret giderdik. Ben mücadele edip Şenol'un hayatına yön vermiştim, onu topluma kazandırmıştım. Zaten öğretmenlerin görevi: İnsan hayatına yön vermek değil mi?

(Murat ARSLAN, "Hayata Yön Vermek", *Üşüyen Hayatlar*, s. 248)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde geçen iki nokta üst üste işaretine söze etkileyicilik katma amacıyla gerek duyulduğu görülmektedir. Burada bu işaret yerine virgül kullanılması daha uygun olurdu. Cümle aşağıdaki şekillerde de yazılabilirdi:

Zaten öğretmenlerin görevi, insan hayatına yön vermek değil mi?

Zaten öğretmenlerin en önemli görevi şudur: İnsan hayatına yön vermek.

İnsan hayatına yön vermek: Öğretmenlerin en önemli görevi!

İki nokta üst üste işaretinin gereksiz kullanışlarından biri de cümle içinde başkasından yapılan bir alıntının aktarılmasında duraksamaya sebep olacak şekilde kullanılmasıdır. İşaret, içerdiği nokta sebebiyle kesme, durdurma, bitirme, son verme anlamları taşıdığından okuyucuyu duraksamaya itebilir.

Bana: "Şarkı söylemeyi çok seviyorum." dedi.

Yukarıdaki cümle aşağıdaki şekillerde de yazılsa başkasından değiştirilmeden yapılan alıntı açıkça bellidir:

Bana, şarkı söylemeyi çok seviyorum, dedi.

Bana şarkı söylemeyi çok seviyorum dedi.

Bana «şarkı söylemeyi çok seviyorum» dedi.

Bana «şarkı söylemeyi çok seviyorum.» dedi.

Bana «şarkı söylemeyi çok seviyorum,» dedi.

Yukarıdaki cümlede *şarkı söylemeyi çok seviyorum* sözü başkasına aittir. Cümleyi kuran kişi sözü hiçbir değişikliğe uğratmadan aktarmaktadır. Çift tırnak işareti ile ilgili durum kendi başlığı altında tartışılacağı için burada sadece iki nokta üst üste işaretinin gerekip gerekmediği üzerinde durulacaktır. Yukarıdaki kullanışlarda iki nokta üst üste işaretine gerek duyulacak bir karışıklık olmadığı görülmektedir.

3.4.2.3 Tutarsız kullanışlar

Aynı metin içinde noktalama işaretlerinin kullanışında tutarsızlık olabilmektedir. Aynı metin içinde iki nokta üst üste işareti yerine kimi yerde noktalı virgül kimi yerde de nokta kullanıldığı görülmektedir:

*MADDE 1 - 1/3/2004 tarihli ve 25389 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Marmara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 1 inci maddesi aşağıdaki şekilde **değiştirilmiştir**.*

“MADDE 1 - Bu Yönetmeliğin amacı; Marmara Üniversitesine bağlı enstitülerde yürütülen ve yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik programlarından oluşan lisansüstü eğitim-öğretim[e] ve sınavlara ilişkin esasları düzenlemektir.

Bu Yönetmelik, Marmara Üniversitesine bağlı enstitülerde yürütülen ve yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik programlarından oluşan lisansüstü eğitim-öğretim[e] ve sınavlara ilişkin hükümleri kapsar.”

*MADDE 2 - Aynı Yönetmeliğin 4’üncü maddesi aşağıdaki şekilde **değiştirilmiştir**.*

*“MADDE 4 - Lisansüstü programlara başvurulara ilişkin esaslar **şunlardır**;*

a) Yüksek lisans giriş sınavı için başvuran adayların lisans diplomasına sahip olmaları gerekir.

b) Doktora ve sanatta yeterlik giriş sınavı için başvuran adayların bir lisans veya yüksek lisans derecesine sahip olmaları gerekir...”

Resmî Gazete, 07.04.2008, Sayı: 26840.

Yukarıdaki yönetmelik metninde ilk maddenin sonunda yer alan *aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir* ifadesinden sonra nokta konmuştur. Yönetmelik başka bir yönetmeliğin maddeleri hakkında değişiklik yapılmasına dair bir yönetmelik olduğu için, yürürlük maddeleri hariç, bütün maddeler *aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir* ifadesi ile bitmekte ve sonunda nokta yer almaktadır. Oysa değişen maddenin yeni şekli aşağıda yazılacağından sondaki nokta yerine iki nokta üst üste işareti getirilmesi gerekir.

Metinde yer alan dördüncü maddenin birinci satırı *şunlardır* kelimesi ile son bulmakta, kelimenin arkasında da noktalı virgül yer almaktadır. Burada noktalı virgül yerine iki nokta üst üste işaretinin kullanılması daha uygun görünmektedir. Aynı metnin kimi maddelerinde noktalı virgölün yerini iki nokta üst üste işareti almış, kimi yerinde de iki nokta üst üste işareti yerine noktalı virgül kullanılmıştır:

MADDE 16 - Tezli yüksek lisans diplomasına ilişkin esaslar *şunlardır*:

a) Tez sınavında başarılı olmak ve...

b) Tezli yüksek lisans diploması üzerinde...

Yukarıdaki maddede *şunlardır* kelimesi ile sayılacaklar olduğu bilgisi verildiğinden cümlelerin sonuna iki nokta üst üste işareti konmuştur. Burada doğru işaretin kullanıldığı görülmektedir. Aşağıdaki maddede de a), b) harfleri kullanılarak alt alta dizilen kelimeler *Zorunlu Yabancı Dil Hazırlık Programı* ile ilgili açıklamalar içerdiği için iki nokta üst üste işaretinin doğru kullanıldığı görülmektedir.

MADDE 11 - Aynı Yönetmeliğin 37'nci maddesinin birinci fıkrasının (B) bendi aşağıdaki şekilde *değiştirilmiştir*.

“B) Zorunlu Yabancı Dil Hazırlık Programı:

a) Anabilim dallarında önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş kontenjanlar dahilinde...

b) ÜDS, KPDS veya Üniversitenin Yabancı Diller Yüksek Okulu tarafından yapılan ...”

Aşağıdaki metinde iki nokta üst üste işaretinin doğru kullanıldığı, bunun yanında tutarsız biçimde iki nokta üst üste işaretinin yerine noktalı virgül kullanıldığı görülmektedir.

O sınıfı; bir motorlu araç tarafından çekilen römork veya yarı römork, motorsuz yük taşıma araçlarıdır.

01 Sınıfı: Azami ağırlığı 0.75 tonu aşmayan motorsuz yük taşıma aracıdır.

02 Sınıfı: Azami ağırlığı 0.75 tonu aşan, ancak 3.5 tonu aşmayan motorsuz yük taşıma aracıdır.

03 Sınıfı: Azami ağırlığı 3.5 tonu aşan, ancak 10 tonu aşmayan motorsuz yük taşıma aracıdır.

04 Sınıfı: Azami ağırlığı 10 tonu aşan motorsuz yük taşıma aracıdır.

Özel Amaçlı Taşıt; Yolcu veya yük taşımak üzere özel bir işlevi yerine getirmek için kullanılan (bunun için özel gövde düzenekleri ve/veya ekipmanları gereklidir) M, N veya O sınıfı motorlu araçtır.

Motor karavan: En az aşağıdaki ekipmanları kapsayan, yatacak yeri olan bir özel maksatlı M sınıfı araçtır.

(I) koltuklar ve masa

(II) koltuklardan dönüştürülebilecek uyku yatağı

(III) yemek pişirme imkanları ve

(IV) depolama/saklama imkanları

Bu ekipmanlar oturma bölümüne sabit olarak monte edilmelidirler; ancak masa kolayca çıkarılabilecek şekilde tasarlanabilir.

Zırhlı taşıt: Taşınan yolcuların ve/veya yüklerin korunması için tasarlanmış ve kurşun geçirmez zırh kaplama gereklerine uygun motorlu araçtır.

...

T Sınıfı - Tarım ve Ormancılık Traktörleri

Tarım ve ormancılık traktörü; ana işlevi çekme gücü sağlamak olan ve tarım veya ormancılık alanlarında kullanılan aletleri çekmek, itmek, taşımak veya tahrik etmek için özel olarak tasarlanmış, en az iki dingilli, tekerlekli veya paletli motorlu araçlardır. Bu tür araçlar yük taşımak için donatılabileceği gibi, yolcu oturma yerleri ile de donatılabilir.

(Çetin BÜYÜKÇINAR, Sürücü Kitabı, s. 21-22)

Yukarıdaki metin *Karayolları Trafik Yönetmeliğinden* alınmıştır. Yazar, kendince noktalama işaretlerini değiştirmiştir. Karşılaştırma yapılabilmesi için yönetmelikteki şekil aşağıya alınmıştır:

4) O Sınıfı - Bir motorlu araç tarafından çekilen römork veya yarı römork motorsuz yük taşıma araçlarıdır.

4.1) O Sınıfı: Azami ağırlığı 0.75 tonu aşmayan motorsuz yük taşıma aracıdır.

4.2) O Sınıfı: Azami ağırlığı 0.75 tonu aşan, ancak 3.5 tonu aşmayan motorsuz yük taşıma aracıdır.

4.3) O Sınıfı: Azami ağırlığı 3.5 tonu aşan, ancak 10 tonu aşmayan motorsuz yük taşıma aracıdır.

4.4) O Sınıfı: Azami ağırlığı 10 tonu aşan motorsuz yük taşıma aracıdır.

5) Özel Amaçlı Taşıt: Yolcu veya yük taşımak üzere özel bir işlevi yerine getirmek için kullanılan (bunun için özel gövde düzenekleri ve/veya ekipmanları gereklidir) M, N veya O sınıfı motorlu araçtır.

5.1) Motor Karavan: En az aşağıdaki ekipmanları kapsayan, yatacak yeri olan bir özel maksatlı M sınıfı araçtır.

(i) koltuklar ve masa

(ii) koltuklardan dönüştürülebilecek uyku yatağı

(iii) yemek pişirme imkanları ve

(iv) depolama/saklama imkanları

Bu ekipmanlar oturma bölümüne sabit olarak monte edilmelidirler; ancak masa kolayca çıkarılabilecek şekilde tasarlanabilir.

...

6) T Sınıfı - Tarım ve Ormancılık Traktörleri

Tarım ve ormancılık **traktörü**; ana işlevi çekme gücü sağlamak olan ve tarım veya ormancılık alanlarında kullanılan aletleri çekmek, itmek, taşımak veya tahrik etmek için özel olarak tasarlanmış, en az iki dingilli, tekerlekli veya paletli motorlu araçlardır. Bu tür araçlar yük taşımak için donatılabileceği gibi, yolcu oturma yerleri ile de donatılabilir.

(<http://www.tae.org.tr/karayolu-trafik-yonetmeligi.html>)

Bazı metinlerde de noktalı virgül yerine iki nokta üst üste işaretine yer verilmektedir. Bu durum anlamı etkilemese de işaretin gereksiz kullanılmasına bir örnek olarak gösterilebilir:

Yavaş sürme ve yavaşlama yasağı

Sürücülerin zorunlu bir neden olmadıkça:

Diğer araçların ilerleyişine engel olacak şekilde yavaş sürmeleri,

Belirlenen hız sınırlarının çok altına ve trafiğin akışına engel olacak şekilde sürmeleri,

Başkalarını rahatsız edecek veya tehlikeye sokacak şekilde gereksiz ve ani yavaşlamaları yasaktır.

(Çetin BÜYÜKÇINAR, *Sürücü Kitabı*, s. 138)

Yukarıdaki metin tek bir cümleden oluşmaktadır. Cümle, *sürücülerin zorunlu bir neden olmadıkça [şunları, şunları yapmaları] yasaktır* şeklinde bir bütündür. İki nokta işareti cümleyi bölmüş, bu yüzden yanlış kullanılmıştır. İki nokta üst üste yerine noktalı virgül kullanılması gerekir.

3.4.2.4 İki noktadan sonra büyük harf mi küçük harf mi?

TDK *Yazım Kılavuzu* (Ankara ²⁵2008), iki noktadan sonra büyük harf kullanılmasını kurala bağlamıştır. İki noktadan sonra tek tek örnekler sıralanıyorsa büyük harfin gerekli olmadığı, örneklerin özel isim olması durumunda ise büyük harf kullanılması gerektiği belirtilmiştir.²⁰⁰

²⁰⁰ “İki noktadan sonra gelen cümleler büyük harfle başlar.” *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 15.

3.4.3 TEKLİFLER

İki nokta üst üste işareti, kendisinden sonra bir açıklama yapılacağını, birine ait sözün aktarılacağını, bazı maddelerin sayılacağını, açıklamaya uygun örnekler verileceğini veya sesin çarpıcı, etkileyici bir tona yükseltileceğini gösterebilir. Yazı içinde kelimelerin uzun ünlülerini göstermek, genel ağ adreslerinde protokol türünü adresten ayırmak ve matematikte bölme işlemini göstermek için de kullanılır. İki nokta işaretinin önündeki cümle anlatmak istediğini aktarmış olsa da bir açıklamanın veya örneğin geleceğini gösterdiği için tamamlanmış sayılmaz.

3.4.3.1 Açıklama yapılacağını göstermek üzere

Kendisinden sonra açıklama yapılan veya bir örnek getirilen cümlelerin sonuna iki nokta üst üste konur:

Türklerin, İslâmlaşmadan önce iki genelgeçer bildirişme aracı olmuştur: Göktürkçe ile Eski Uygurca. Müslümanlığı benimsedikten sonraysa, yine iki klasik edebî dil geliştirmişlerdir: Doğuda Çağatayca; batıdaysa Osmanlı Türkçesi.

(Şaban Teoman DURALI, Sorun Nedir, s. 29)

Yukarıdaki metinde geçen ilk cümlede *iki bildirişme aracının* açıklaması iki nokta üst üste işaretinden sonra verilmiştir: *Göktürkçe* ve *Eski Uygurca*. İkinci cümlede de *iki klasik edebî dilin* hangi diller olduğu iki nokta işaretinden sonra açıklanmıştır: *Çağatayca* ve *Osmanlı Türkçesi*.

Mektup böyle işte; benim anladığım şu: Tereyağı iyidir çünkü bunu Harvard Tıp uzmanları söylemiştir. Ekmeğin üzerine eritilmiş plastik sürüp yemek ise kötüdür; siz üstüne plastik sürülmüş ekmeğe yeseniz bile çocuklara yedirmeyin, yazıktır.

(Ahmet Turan ALKAN, Biz Böyle Güzeliz, s. 303)

Yukarıdaki metinde *benim anladığım şu* ifadesinden sonra gelen iki nokta üst üste işareti *şu* kelimesi ile kast edilenin açıklanacağını bildirmektedir. İşareten sonra gelen cümle, *şu* kelimesi ile gösterilenin ne olduğunu belirtmektedir.

*Maliye Bakanlığı ile gerçek vergi mükellefleri arasındaki köprüyü teşkil eden üç yıllık serbest muhasebecilik tecrübemin muhassalası **şudur**: Her şey mümkündür, herkes haklıdır, hepsi yanlıştır, kimse suçsuz değildir!*

(Ahmet Turan ALKAN, “Titrek Felsefe”, *Zaman*, 25.02.2009, s. 19.)

*Sonra herkesin gönlü hoş olsun diye kuvvetler ayrılığı denir. Bu, **şu** demekmiş: Birbirlerinin mahkumu ve hâkimi olmamak.*

(Ahmet SAĞIRLI, “Terazi”, *Türkiye*, İstanbul, 7 Ekim 2008, s. 9)

Yukarıdaki metinde iki nokta üst üste işaretinden sonra *kuvvetler ayrılığı* ifadesinin açıklaması verilmiştir. Açıklama yapılacağı iki nokta üst üste işareti ile gösterilmiştir.

*İlk öykü kitabını 1959’da yirmi yaşında çiçeği burnunda bir delikanlıyken yayımlamış Sezgin: **İnsanların Ayak Sesleri**.*

(M. Sadık ASLANKARA, *Cumhuriyet Kitap*, İstanbul, 15.02.2007, S 887, s. 6)

Yukarıdaki cümlede iki nokta üst üste işaretinden sonra, kitabın adı verilmiştir. İki nokta üst üste işareti burada hem açıklayıcı iş görmek hem de söze etkileyicilik katmak için kullanılmıştır.

3.4.3.2 Sözlüklerde

Sözlüklerde iki nokta üst üste kullanılabilir. Sözlük metinlerinde anlamı, tanımı veya açıklaması verilecek kelimelere *madde* veya *madde başı* denmektedir. Sözlüklerde ve ansiklopedilerde yer alan maddelerden sonra, açıklamalardan önce iki nokta üst üste işareti kullanılabilir²⁰¹:

ahlat: (< Yun. akhladi: Yaban armudu): Kaba saba, taşralı (kimse).

ahlatağa: Kaba; budala, ahmak.

ananas (K): Aptal kimse.

armut (< F. emrûd): Aptal, çok saf, bön.

(Halil ERSOYLU, *Türk Argosu*, s. 25)

²⁰¹ Dil içi ve diller arası sözlüklerde maddeler **kalm**, açıklamalar düz (normal), örnekler *eğik* (italik) olarak verilmektedir. Bu yüzden de iki nokta üst üste işaretine yer verilmemektedir. Bk. TDK, *Türkçe Sözlük*. Ankara 2005.

Başvuru kitabı niteliğindeki sözlüklerde veya eserlerin sonunda yer alan sözlüklerde madde başı kelimedenden sonra, açıklamadan önce iki nokta üst üste kullanılabilir:

Ad: [İng. *name*, Fr. *nom*]

Tümel ya da tekil varlıkları dilde temsil eden birimler. Geleneksel dil-bilgisinde adlar, özel adlar ve tür adları olarak ikiye ayrılmaktadır...

(Atakan ALTINÖRS, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, s. 5)

'aceb: (< Ar. *'acab*, *'-c-b*) *yavuz* (V. 30₁₁ = D. 87₁₃), acayip, müthiş, dehşetli, kıran kırana (65₁₂).

acık: öfke (23₁₁, 81₇).

ad: (< ât) lâkap (9₆)

âdam: (< Ar. *'- d - m*) sofî, arif, temiz yaşayışlı, Tanrı bilgesi, alp, eren; beyefendi (3₉)

(Mustafa Sinan KAÇALIN, *Dedem Korkut'un Kazan Bey...*, s. 309)

Sözlüklerde açıklamalardan sonra gelen örneklerden önce kullanılabilir:

a. I hitap edilenden önce kullanılır: *Benim başım kel mi, a kız?* (H. R. Gürpınar, 1927n s. 63). *Neydi bu başlarına gelen, a dostlar?* (K. Bilbaşar 1944 s. 62)

(Andreas TIETZE, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, s. 69)

3.4.3.3 Etkileyici söyleyiş için iki nokta üst üste

İki nokta üst üste işareti sadece açıklama amaçlı değil, söyleyişi etkili kılmak için de kullanılır.

Bundan sonra, geriye bir tek şey kalıyor: Kaçmak.

Bu işyerinde, bütün işlerin ters gitmesini sağlayan, her şeye çomak sokup işi yokuşa süren kişiye ne denir? El-cevap: Yönetici.

Yukarıdaki cümlelerde iki nokta üst üste işareti ile söyleyişe güç katılmak istenmiştir. Bu tip cümlelerde asıl söylenecek vurucu kelime veya kelime öbeği sona saklanır ve böylece okuyucuda merak uyandırılır. İki nokta üst üste işareti bu kelime veya kelime öbeği ile merak uyandıran cümleyi ayırır:

İcrâsı en kolaymış gibi gözüken iş, aslında en zor olandır: Orkestra şefliği.

(Şaban Teoman DURALI, *Sorun Nedir*, s. 29)

Yukarıdaki cümlede *orkestra şefliği* ibaresinin etkili söyleyiş için iki nokta ile vurgulandığı söylenebilir. Cümlelerin iki nokta üst üste işareti kullanılmadan, kelimelerin yerleri değiştirilerek yazıldığında aynı etkiyi uyandırmadığı görülür:

İcrâsı en kolaymış gibi gözüken orkestra şefliği işi, aslında en zor iş-tir.

Aşağıdaki cümlede iki nokta üst üste işaretinin etkileyici söyleyiş için kullanıldığı görülmektedir:

Şu noktayı aklınızdan çıkarmayın: Kanserde erken teşhis hayat kurtarıcıdır.

(Osman MÜFTÜOĞLU, “Kanser tarama...” *Hürriyet*, 20.04.2009)

İşareten sonra gelen cümle işaret kullanılmadan ön cümle içine alındığında, anlam, güçlü etkisini yitirmektedir:

Kanserde erken teşhisin hayat kurtarıcı olduğunu aklınızdan çıkarmayın.

*İnsanların bir arada yaşadığı yerde ihtilâf da olur ama hiçbir ihtilâf, bünyevî nitelik kazanarak... kemikleşip kalmaz; apartmanların anayasaları vardır: **Kat Mülkiyeti Kanunu!***

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 25)

Yukarıdaki cümlelerin sonunda geçen *Kat Mülkiyeti Kanunu* ifadesine, hem sonuna ünlem işareti konarak hem de iki nokta üst üste işaretinden yararlanılarak etkileyici söyleyiş kazandırılmıştır.

*Eski Dünyâ, Yeni Dünyâ, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tûfan gibi, mahşer mahşer.
Yedi iklimi cihânıñ duruyor karşıñda,
Ostralya'yla beraber[,] bakıyorsun: **Kanada!**
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;
Sâde bir hadise var ortada: **Vahşetler denk.**
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ..*

Hani, tâûna da züldür bu rezîl istîlâ!

(Mehmet Akif ERSOY, *Safahat* Altıncı Kitap *Asım*, s. 107)

Yukarıdaki metinde iki nokta işareti etkileyici söyleyiş için kullanılmıştır. *Kanada* kelimesi sona bırakılmış, iki nokta işaretinin arkasına alınarak okuyucunun son kelimeyi merak etmesi sağlanmıştır. *Vahşetler* denk sözü de aynı şekilde iki nokta ile ayrılmış, bu ayırma işi ile söze etkili söyleyiş özelliği katılmıştır.

IV. BİLGİN

Sadrazam Dilâver Paşa'nın, padişah hocası Ömer Efendi'nin...

OSMAN (*dehşetle*)

Eveet?

IV. BİLGİN

Başlarını isterler.

OSMAN

Ben bu kişileri vermem, veremem!

III. BİLGİN

Neden padişahım, bir engel mi var?

OSMAN

Var: Padişahlığım.

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 118-119)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde iki nokta üst üstenin benzer amaçla kullanıldığı görülmektedir: *Bir engel mi var* sorusuna, *var: Padişahlığım* sözü sadece *padişahlığım* denmesinden daha etkileyicidir.

3.4.3.4 Alıntıyı göstermek üzere

Bir yazı içinde başkasından yapılan ve üzerinde değişiklik yapılmayan alıntıdan önce iki nokta üst üste kullanılır.

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) Genel Sekreteri Ekrem Keskin hafta içi arayıp bildirdi: "Yönetim Kurulumuzun oybirliğiyle aldığı bir karar var. Bu, 5 Mart 2009 tarihli yazınızla ilgili. Kararla ilgili mektubumuzu gönderiyorum."

(Vahap MUNYAR, "Bankalar ..." *Hürriyet*, 20.04.2009)

Yukarıdaki cümlede iki nokta üst üste işaretinden sonra bir başkasına ait söz tırnak içinde verilmiştir. Tırnak içine alınan bu sözün gelişini iki nokta üst üste işareti bildirmektedir.

‘Meslek dili’nin aldaticılığı yüzünden, tarihcinin -demekki aynı sebeple, felsefecinin de- düştüğü açmaz, güzîde tarihçimiz Sayın Mehmet Genç beğin naklettiği şu fıkra ifâdesini vecîz tarzda bulmaktadır:

“1940’ların sonlarında Doğu Karadenizli köylü iş bulmak maksadıyla hemşehrisinin belediye reisi olduğu şehre varır. Belediyeye gelip reisin huzuruna çıkmak istediğini söyler. Ona reisin ‘bir yerlerin salonu’nda bulunduğu bildirilir. Bunun üzerine köylümüz, konserin verildiği o salonun yolunu tutar. İçeri girer. Bakar. Reis en ön sırada oturuyor. Reis, yanındaki boş koltuğu göstererek köylüsüne ‘otur’ der. O da, reisin yanına ilişiverir. Nihâyet köylünün, iş bulma derdine katlandığı o konser eziyeti de biter. Reis, köylüsüne dönüp niye oralara geldiğini sorar. O da, ‘iş arıyorum’ cevabını verir. Reis, ‘peki, nasıl bir iş olsun?’ diye sorunca, köylü, kendisine bunca eziyet çektirmiş orkestrayı kafasında şöyle bir canlandırır. Hem tek tek çalgılara hem de eliyle, soluğuyla yahut yapma bir âletle onları seslendirenlere gözünün önünde resmigeçit yaptırır. Hayır, hiçbiri olmaz. Adamlar adetâ büyücü. Kafasında dâhice bir kıvılcım çakmışcasına ânsızın köylüsü olan belediye reisine dönerek ‘buldum!’ der. ‘O en önde tabureye çıkmış değnek sallayan adam var ya, işte, onun yaptığı işi istiyorum!’ der.”

*İcrâsı en kolaymış gibi gözüken iş, aslında en zor olandır: Orkestra şefliği. Özgül ‘meslekî lisân’ının (Fr jargon) bulunmaması yüzünden, felsefecilik, orkestra yöneticiliği gibi, herkesin, “a, ne basit; bunu, tabî ki, ben de yaparım!” diye ortaya çıkıp meslekten olanların dışında kimsenin hakkını vererek becerebildiği bir iş değildir. Felsefe tarihinin kişilere, ilk bakışta, kolayca anlaşılır gözüküp de haddizâtında en fazla ‘dış kıran’ çalışmalarsa, **Eflâtun**’un söyleşileridir.*

(Şaban Teoman DURALI, Sorun Nedir, s. 29)

Yukarıdaki metinde başkası tarafından anlatılan fıkra olduğu gibi alıntıldığı için fıkradan önce iki nokta işareti konmuştur. Alıntılanan kısım çift tırnak içine alınmıştır.

Başkasına ait sözün değiştirilmeden ve konuşmanın da olduğu gibi aktarılmasında konuşan kişinin adından sonra kullanılır:

*Hâkim: Müvekkiliniz neden boşanmak istiyor avukat hanım?
Avukat: Karşı taraf ile aralarında düşünce farklılıklarından kaynaklanan şiddetli geçimsizlik bulunuyor, sayın hâkim
Hâkim: Tabi, biri Aristo diğeri Descartes çünkü!*

(<http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=5878>)

Yukarıdaki metinde konuşmalar olduğu gibi aktarılmıştır. Kimin konuştuğunu göstermek üzere iki nokta üst üste işareti kullanılmıştır.

Beyrek Oğuz'a geldi baktı gördü bir ozan gider, eydir [söyler]: «Mere ozan, nereye gidersin?» Ozan eydir [söyler]: «Bey yiğit, düğüne giderim.» Beyrek eydir [söyler]: «Düğün kimin?» «Yalancı oğlu Yaltacığın» dedi.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. 9)

Yukarıdaki metinde başkasına ait olan sözler çift tırnak içinde alınmış, bu sözlerden önce iki nokta üst üste işareti kullanılmıştır.

3.4.3.5 Madde sıralamasından önce

İki nokta üst üste işareti kendinden sonraki açıklamanın maddeler hâlinde sıralanacağını gösterebilir:

Madde 36 - (Değişik: 16/6/1983 - 2842/11 md.)

Yükseköğretim kurumları şunlardır:

1. Üniversiteler,
2. Fakülteler,
3. Enstitüler, ...

(*Milli Eğitim Temel Kanunu*, Kanun Sayısı: 1739)

Yukarıdaki kanun maddesinde bir liste halinde alt alta verilen bilgiler, iki nokta üst üste işaretinden önceki cümlede geçen *şunlar* zamiri ile bildirilmiştir. Maddelerin kendi içinde cümle olmadığı görülmektedir.

Açıklamaya ilişkin maddeler cümle hâlinde iken de alt alta sıralanabilir.

Buraya kadara söylediklerimizden şunları çıkarıyoruz:

1. Eski Türkçede 'yazı yazmak' için **biti-** diye bir fiil, 'hata etmek, günah işlemek' için de **yaz-** diye ayrı bir fiil var.

2. M.S. XI. asırdan itibaren Oğuzların **konusma dilinde** 'yazı yazmak' mânâsı, 'günah işlemek' mânâsındaki **yaz-** fiilinin omzuna yüklenir; yani iki mânâ bir tek **yaz-** fiili ile ifâde edilir.

3. Bu durum, İslâm dinindeki 'günahların kaydedilmesi' keyfiyeti ile ilgilidir.

İki nokta işaretinin bu amaçla kullanılışında dikkat edilecek bir husus da işaretten önceki cümlelerin tamamlanmış olmasıdır. Yukarıdaki metinde iki nokta üst üste işaretinden önceki cümle tamamlanmıştır. Cümlelerin içindeki *şunlar* zamiri ve cümlelerin sonundaki iki nokta üst üste işareti açıklamanın maddeler hâlinde sayılacağını göstermektedir. Sayılan maddeler de cümle hâlinde açıklamalardır. Sayılan bu maddeler yan yana dizilebileceği gibi, alt alta da sıralanabilir. Maddeler alt alta sıralanırken sayılar, harfler veya işaretler kullanılabilir:

Geziye gidecekler:

1. İsa
2. Süleyman
3. Hakan

Geziye gidecekler:

- a. Atilla
- b. Ali
- c. Yasin

Geziye gidecekler:

- Hasbi
- Mevlüt
- Mustafa

Geziye gidecekler:

- 1) Mehmet
- 2) Süleyman
- 3) Yunus

Geziye gidecekler:

- 1- Saim
- 2- Ali Özgün
- 3- İlyas

Geziye gidecekler:

- a) Musa
- b) Hamdi Ayhan
- c) Osman

Geziye gidecekler:

- Zeynep
- Melih
- Asuman

Maddelerken kullanılan sayı veya harfin arkasına nokta, kısa çizgi veya kapatma yayı getirilir. Bu işaretlerden de yalnızca biri kullanılır.

3.4.3.6 Uzun ünlüleri göstermek üzere

Dil bilgisi kitaplarında uzun ünlüleri göstermek üzere ünlüden sonra iki nokta üst üste işareti kullanılmaktadır. Bu metinlerde iki nokta üst üste işareti kendinden önce gelen hecenin uzun okunması sağlar.

...runik harfli Orhon yazıtlarında kelime başındaki *a* ünlüsü yazılmaz, yazıda gösterilmez. Ancak, kural böyle olduğu ve “beygir” anlamındaki kısa ünlülü **at** kelimesi her yerde *a*’sız yazıldığı halde, “isim unvan” anlamındaki kelime ara sıra baştaki ünlüsü gösterilmek suretiyle, yani **a:t** okunabilecek biçimde yazılmıştır. Bunun gibi, **aç-** eyleminin *a*’sı yazılmadığı halde, “acıkmak” anlamındaki **aç-** eylemi ve onunla eşsesli **aç** sıfatı da baştaki *a* ünlüsü gösterilerek, yani **a:ç-** ve **a:ç** okunacak biçimde yazılmıştır. Sayın Ş. Tekin’in uzmanı olduğu Uygur metinlerinde de Yakutça, Türkmençe ve Halaççada uzun ünlülü bazı kelimelerin ara sıra çift ünlü harfi ile yazıldıklarını biliyoruz: **oot** “ateş” (Trkm. **o:t**, Yak. **uot**, Hal. **hu:ot**), **oon** “10” (Trkm. **o:n**, Yak. **uon**, Hal. **u:on**), **uu** “uyku” (Yak. **u:**, Hal. **u:**), vb. gibi. Bu yazım biçimleri söz konusu kelimelerdeki ünlülerin Uygurcada da uzun söylendiklerinin açık kanıtlarıdır.

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 121-122)

Yukarıdaki metindeki *a:t*, *a:ç-*, *a:ç,o:t*, *hu:ot*, *o:n*, *u:on*, *u:* kelimelelerinde görülen iki nokta işareti önlerindeki hecenin uzun okunacağını göstermektedir.

3.4.3.7 Başlıklarda, eser adlarında ve bibliyografik künyelerde

3.4.3.7.1 Başlıklarda iki nokta üst üste

Başlık, altında anlatılan konunun adıdır, özüdür. Başlıkta belirtilen konunun açıklaması aşağıda yer alacaktır. Başlıkların arkasına noktalı virgül konmaz. Başlık yazının öbür bölümlerinden yazı büyüklüğü (punto) veya yazı değişkeni (düz, kalın, italik) bakımından farklı olduğu için ayrıca bir açıklayıcı işarete gerek duymaz.

Başlığın içinde iki nokta üst üste işareti geçebilir.

KİMLİK: İNSAN-OLMANIN ESÂSİ SORUNU

3- Bireyliliğin Ana Belirleyicisi: Genotip

Her canlı bireyini eşsiz kılan etkenlerin başında kendine has genotipinin bulunması gelir...

4- Beşerin Bireyliliği: Kimlik

İnsan bireyinin kendine ve çevresine ilgisi dünyaya dirimli bir var olan, demek ki beşer olarak gelmesiyle başlar...

5- İnsanın Bireyliliği: Kişilikleşmiş Kimlik

‘İç âlem’, dünyada insana mahsûs bir hâldir. Bu sebepten de, fiziğin, yânî bilimin değil, metafiziğin konusudur...

6- İlk-Topluluk-Örneği: Kadın-Erkek-Çocuk Birlikteliği

Kişinin, başkalarıyla iletişim bildirişmesi, daire daire genişler. Dayanışma ile bildirişme zorunluluğu, toplu yaşama durumuna vucut verir...

(Şaban Teoman DURALI, *Sorun Nedir*, s. 160-164)

Yukarıya alınan metinde, eserin içindeki başlıklarda ve alt başlıklarda, arada geçen iki nokta üst üste işaretleri görülmektedir.

3.4.3.7.2 Eser adlarında iki nokta üst üste

Kitap adlarında adın açıklaması da yer alabilir. Bu durumda kitap adı ile açıklaması arasına iki nokta üst üste konur. Bu yazım şekli bibliyografik künyelerde ve kütüphane kataloglarında karşılaşılan bir yazım şeklidir:

İştikakçının köşesi: Türk dilinde kelimelerin ve eklerin hayatı üzerine denemeler / ŞİNASI Tekin, 2004. İstanbul: Simurg Yayınları, 2001. 320 s.: 20 cm. -- (Simurg yayınları; 41. Dil ve edebiyat; 8) ISBN 975-7172-34-0

(<http://kutuphane.isam.org.tr/FMPro>)

Aynı kitabın bibliyografik künyesi aşağıdaki şekillerde verilebilir:

TEKİN, ŞİNASI, *İştikakçının Köşesi: Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 2001, 320 s. Simurg Yayınları: 41, Dil ve Edebiyat: 8.

ŞİNASI TEKİN, *İştikakçının Köşesi: Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*: İstanbul 2001, 320 s. Simurg Yayınları: 41, Dil ve Edebiyat: 8.

Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının Köşesi: Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*: İstanbul: Simurg Yayınları.

Yukarıdaki künyelerden anlaşılacağı üzere kitabın adı *İstikakçının Köşesi*'dir. Kitabın adını yeterli görmeyen yazar, açıklayıcı bir alt başlık daha eklemiştir: *Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. Bu alt başlık künyede gösterilirken asıl addan iki nokta üst üste işareti ile ayrılmaktadır. Alt başlık asıl adın açıklaması gibi durmaktadır.

Makale başlıklarında araya iki nokta üst üste gelebilmektedir.

TÜRKİYE'DE ŞEHİR ASAYİŞ SUÇLARI: DAĞILIŞ VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

(*Milli Eğitim*, S 170, s. 230)

Makale adında kullanılan iki nokta üst üste işareti, makalenin bibliyografik künyesinde de yer almalıdır:

Muhsine BÖREKÇİ: "Türk Dilinin En Büyük Sorunlarından Biri: Dilbilimin Dil Öğretimine Yansımamış Olması", *Dil Dergisi*: Ankara 1997 (Haziran), 56. S, 12-17. s.

İçindekiler tablosunda da iki nokta üst üste kullanılmamaktadır. Fakat yazının başlığında yer alan işaret korunmalıdır

3.4.3.7.3 Bibliyografik künyelerde iki nokta üst üste

İki nokta üst üste işareti bibliyografik künyelerde ayırıcı olarak yer alabilir. Ayrıca, eserin (kitap, makale, rapor...) adında yer alan iki nokta künyede de yazılır.

Künyeyi oluşturan birimler arasında da iki nokta üst üste işareti kullanıldığı görülmektedir:

DANKOFF, Robert, "Some Notes on the Middle Turkic Glosses", *TUBA* 5, (Harvard Üniversitesi, 1981): 41-44.

(ŞİNASİ TEKİN, *İstikakçının Köşesi*, s. 3)

Yukarıdaki künyede iki nokta üst üste işareti makalenin yer aldığı sayfaları gösteren ifadenin önüne konmuştur.

3.4.3.7.4 Kataloglarda iki nokta üst üste

Kütüphane kataloglarında, gönderme metinlerinde yazar adı ile kitap adı arasında iki nokta üst üste işareti kullanılabilir. (Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, s. 459)

3.4.3.8 Genel ağ adreslerinde iki nokta üst üste

İki nokta üst üste işareti genel ağ (internet) adreslerinde de kullanılır. Genel ağ adreslerinde yaygın protokollerden *http* harflerinden²⁰², *https* harflerinden²⁰³ ve *dosya aktarma protokolü* (file transfer protocol)'nün kısaltması olan *ftp* harflerinden sonra iki nokta üst üste işareti kullanılır. Gelişen teknoloji ile birlikte genel ağ adreslerinde kullanılan protokoller değişmektedir. İki nokta üst üste işaretinin protokol kısaltmalarından sonra kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünün genel ağ adresi:

<http://ebe.marmara.edu.tr/>

Türk Dil Kurumunun hazırladığı Büyük Türkçe Sözlüğün genel ağ adresi:

<http://tdkterim.gov.tr/bts/>

Dosya aktarma adresi:

<ftp://ftp.gimp.org/>

3.4.3.9 Konuşmaları göstermek üzere iki nokta üst üste

Karşılıklı konuşmaların yer aldığı roman, hikaye, masal gibi anlatmaya bağlı metin türleri ile trajedi, komedi, dram gibi göstermeye bağlı metin türlerinde konuşmayı göstermek üzere iki nokta üst üste işareti kullanılır.

3.4.3.10 Anlatmaya bağlı metin türlerinde iki nokta üst üste

Roman, hikaye, masal gibi anlatmaya bağlı metin türlerinde konuşmaların geleceği iki nokta üst üste işareti ile bildirilir. İşaretten sonra uzun çizgi (konuşma çizgisi) ile konuşma alt satırda yer alır:

Sonra, sakalını iki yana sallıyarak kendi kendine konuşur gibi ilâve etti:

— *Ah, sen bilsen dışarılarda ne yaman ibni yamanlar vardır!*

Ben, sâf bir hayretle:

— *Efendim, o ibni yamanlar dediğiniz adamlar kimlerdir, bilmiyorum.*

Fakat siz de bana onların olmadığı yerde ders bulursunuz, dedim.

²⁰² *http*: Köprü metni aktarma protokolü (=hypertext transfer protocol)

²⁰³ *https*: Güvenli köprü metni aktarma protokolü (=secure hypertext transfer protocol)

*Müdür, bu sefer elini dizkapaklarına vurarak daha fazla güldü:
— E!.. Bu hakikaten hoş!*

Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalığışu*, s. 109)

Bir daha sarıldılar. Zehra bir daha fısıldadı:

— Ara sıra, ayık olduğun zaman sabah ezanını dinlemeyi unutma.

Gül'ü Hurdacı Rasim'i, kırmızı Mercedes'i, Kızkulesi'ni, kubbeler ve minareleri, küçük köpüklü denizi, inip kalkan martıları, iyot kokusunu, kala-balığı geride bıraktı.

(Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 11)

İstanbul'da bir kuruluşun hizmet binasının açılış töreni vardı. Törene Sakıp Sabancı da geldi. Davetliymiş. Bu yüzden:

— Ben randevularımı, toplantılarımı iptal edip geldim. 10 dakika konuşmak istiyorum, dedi. Ben de, törende onur konuğu olarak bulunan Devlet Bakanı Kâzım Oksay'a gittim:

— Sayın Sabancı törende bir konuşma yapmak istiyorlar. Takdirleriniz Efendim? dedim. Bakan:

— Tabii. Sabancı konuşmayacak da kim konuşacak!? dedi.

Ve Sabancı törende güzel bir konuşma yaptı ve hiç sorun olmadı.

(Nihat AYTÜRK, *Protokol Yönetimi*, s. 176)

3.4.3.11 Göstermeye bağlı metin türlerinde iki nokta üst üste

Trajedi (ağlatı), komedi (güldürü), dram; karagöz, köy seyirlik oyunu ve ortaoyunu gibi göstermeye bağlı metin türlerinde, oyuncuların özellikleri ile ilgili açıklamalar ve *dekor* açıklamaları verilirken; ayrıca rol adlarından sonra iki nokta üst üste işareti kullanılır:

NEJAT : (20 yaşlarında , spor giyinmiş, başında jokey kasketi. Yeni bir futbol topuyla çalım yapa yapa, ıslık çalarak dış kapıdan hızla salona girer, bağırır.) Neviiiiiiiiinn... Neviiiiin!...

NEVİN : (Tiril tiril giyinmiş genç bir kızdır. Elinde bir kitapla yanı kapıdan görünür. Bezgin bir hâli vardır.) Aman Nejat ne o?

NEJAT : (Topla oynamaya devam ederek.) Ne oldu sabahki kavga? Moruk mu kocakarıyı kesti, yoksa kocakarı mı moruğu?...

NEVİN : Bıktım usandım vallahi. Allah canımı alsa da kurtulsam. Her gün aynı dır. Ne olacak annem gene eşyasını toplayıp gitti. Buraya bak, babam bu gidişle seni de sepetleyecek galiba...

(Çetin ALTAN, *Toplu Oyunlar: 1*, s. 15)

Bir tiyatro eserinden alınan yukarıdaki karşılıklı konuşma metninde konuşacak kişilerden sonra iki nokta üst üste işareti kullanılmıştır.

Dekor:

Ön perdenin önü. Ön perdeyi yırtık çuvallar gerili bir paravana yahut ipe dizilmiş fanilalar, uzun konçlu donlar teşkil edebilir. Sahne alınlığında Projeksiyon ekranı. Giriş müziği biter bitmez, salonun arka kapısından Hidayet girer. Projektör ona döner. Hidayet raşitik, kambur bir çocuktur. Elinde kaba kağıda basılmış resimli şarkı metinleri vardır. Dilenci edası ve makamsız sesiyle şarkı söyleyerek sahneye doğru ilerler, bu metinleri iki-üç seyirciye uzatır.

(Haldun TANER, *Keşanlı Ali Destanı* s. 29)

DEKOR: Ne çok modern, ne de çok demode bir salon... Münasip bir yerde bir ayna... koltuklar... sehpa... büfe... kitaplar. Bir telefon ve bir radyo. Biri antreye, ikisi içeriye açılan üç kapı.

(Çetin ALTAN, *Toplu Oyunlar: 1*, s. 15)

Yukarıdaki metinlerde *dekor* açıklamasından önce iki nokta üst üste işareti kullanılmıştır.

Ahmet : Otuz-otuz beş yaşlarında, sakallı.

Mehmet : 50-60 yaşlarında kır saçlı, fakir.

Osman : Bekçi kıyafeti içinde, pos bıyıklı.

Yukarıdaki metinde tiyatrodaki adı geçen rollere ait özellikler verilirken iki nokta üst üste işareti kullanılmıştır.

3.4.3.12 Sayılar ve iki nokta üst üste

Matematikte bölme işareti olarak kullanılır:

$$56:7=8, 10:2=5$$

3.4.3.13 İki nokta üst üste işaretinin yazılışı

İki nokta üst üste işareti kendinden önceki kelimeye bitleştirilerek yazılır. İşareten sonra bir harflik boşluk bırakılır:

Yanlış: *Yapılan yarışmada sadece iki kişi başarılı oldu : Yasin ve Zehra.*

Yanlış: *Yapılan yarışmada sadece iki kişi başarılı oldu :Yasin ve Zehra.*

Doğru: *Yapılan yarışmada sadece iki kişi başarılı oldu: Yasin ve Zehra.*

3.5 ÜÇ NOKTA (...)

Yardımcı işaretlerdendir. Sözün istenmeyen şekilde bitmesini, sözü söyleyenin herhangi bir sebeple sözünü kesmesini göstermek üzere kullanılır. Ayıp karşılanan kelimeleri yazmak yerine üç nokta kullanılır. Alıntılarda atlanan yerleri göstermek üzere de üç noktadan yararlanılır. Eski metinlerde okunamayan yerler üç nokta ile gösterilebilir. İşaret, yan yana dizilmiş üç tane noktadan oluşur.

3.5.1.1 Üç noktanın tarihi

Osmanlıcada işarete “*nukât-ı takdîriyye*”²⁰⁴ “*nikât-ı kat*”²⁰⁵ adları verilmiştir. 1941 tarihli *İmlâ Kılavuzu*’nda üç nokta işareti *sıra noktalar* başlığı altında *üç nokta*, *satır noktalar* olarak ikiye ayrılmıştır. Kural olarak da sözün anlamlı bir şekilde kesildiğini göstermek için; benzer örneklerin aynı hüküm içine sokulacağını göstermek için; isimleri söylemeden işaretlemek için üç nokta kullanıldığı yazılmıştır. Konunun değiştiğini göstermek için, söylenmeden atlanan şeyleri belli etmek için; bir veya iki satırın atlandığını göstermek için ise satır noktalar kullanıldığı belirtilmiştir.²⁰⁶ Kılavuzlarda bu işaretler için, *sıra noktalar*, *çok noktalar* gibi adlar da kullanılmıştır. Değişik adlandırmalar ve aşağı yukarı aynı kuralların kılavuzlarda aynen tekrar edildiği görülmektedir.²⁰⁷

²⁰⁴ ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. s. 28; Tahir Ken‘an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43. Ahmet Cevat EMRE, *Türkçe Sarf ve Nahiv*... s. 18

²⁰⁵ Ahmet Cevat EMRE, *Türkçe Sarf ve Nahiv*... s. 18

²⁰⁶ *İmlâ Kılavuzu*, TDK, Ankara ³1948, s. XLI-XLII (Üçüncü baskı)

²⁰⁷ GÖNÜLAL, *Noktalama*, **çok noktalar** s. 37-42; AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **üç nokta** s. 19; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **üç nokta** s. 35; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü* “*İmlâ Kılavuzu*”, **üç nokta** s. 40; *Eğitim Yayınları Yazım Kılavuzu*, **üç nokta** s. 30; *Eğitim Yayınları Yazım Kılavuzu*, “**sıra noktalar**” s. 31; GÖNÜLAL, *Noktalama*, **üç nokta** s. 26-36; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **üç nokta**, s. 60; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, sıra noktalar iki türdür **üç nokta** s. XLI; **satır noktalar** s. XLI; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ⁷1962, sıra noktalar iki türdür **üç nokta** s. XXVI; **satır noktalar** s. XXVI; KARATAŞ, *Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama*, **üç nokta**, s. 29; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, sıra noktalar iki türdür **üç nokta** s. XXXI; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ*

GÖNÜLAL, işarete kesme noktaları da dendiğini söyler. İşaretin konuşmalarda kesik cümlelerde okuyan veya dinleyen anlaşıpına bırakılan parçayı göstermek için; *falan, benzeri* gibi kelimeler yerine, benzer örneklerin çokluğunu göstermek için; alıntılarda konuyla ilgisi olmayan veya istenmeyen, atlanan yerleri göstermek için; söz içinde hatırlanamayan ve bu yüzden atlanan yerleri göstermek için; söylenmesi yakışık almayan kelimeleri andırmak için; kelimenin uzatılarak söylendiğini göstermek için; bir söz ya da eser hakkında bilgi verilirken hatırlanamayan bilgileri göstermek için kullanıldığını; sonunun getirilmesine gerek duyulmayan cümle ya da kelimelerden sonra konduğunu; portre ve dekorlarda *daha neler neler, daha buna benzer, benden bu kadarı öte yanını siz düşünün* yerine kullanıldığını belirtmiştir.²⁰⁸

GENCAN, üç nokta işareti için *susma noktaları* adını vererek işaretin değişik anlamları ve durumlar sebebiyle susma yerine kullanıldığını göstermiştir. İşaretin kullanıldığı yerler ve sebepleri derin ve sarsıcı duygulanmalar, coşkular yüzünden; söylenmesinde, utanç duyulan sözler yüzünden; eşitlerin çokluğu yüzünden veya hepsini saymanın gereksizliği yüzünden; sözün gelişinin sözün geri kalanını söylemeyi gereksiz kılışı yüzünden şeklinde sıralanmıştır.²⁰⁹

ZÜLFİKAR, üç nokta işaretinin yanında çok nokta, sıra nokta ve çok noktalar diye ayrı ayrı adlandırılan işaretlerin de aynı işaret atı altında incelenmesini teklif ederek, kuralları üç nokta altında belirlemiştir. Daha önceki-lerde görülen kurallar yanında telefon veya başka araçlarla kaydedilen konuşmalarda iyi duyulamadığından anlaşılamamış sözlerin yerini göstermek için; karşılıklı konuşmalarda sözün diğer konuşan tarafından kesildiği yeri göstermek için üç nokta işaretinin kullanıldığını, imtihan soru kağıtlarında doldurulması için boş bırakılan yerlere de sıra noktaların konduğunu belirtmiştir.²¹⁰

Kılavuzu, “**satır noktalar** s. XXXI; SANDER, *Bütün Okullar İçin Yeni İmlâ Kılavuzu*, “**üç noktas**. 236; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, **üç nokta** s. 46; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, sıra noktalar iki türdür **üç nokta** s. 34; “**satır noktalar**s. 35; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, **üç nokta** s. 71-73.

²⁰⁸ İsmet GÖNÜLAL, *Noktalama*, s. 26-36.

²⁰⁹ Tahir Nejat GENCAN, *Dilbilgisi*, s. 599.

²¹⁰ Hamza ZÜLFİKAR, *Yükseköğretimde Türkçe Yazım ve Anlatım*, s. 153-155.

2008 tarihli *Yazım Kılavuzu*'nda yukarıdaki kurallar yanında “ünlem ve seslenmelerde anlatımı pekiştirmek için” kullanılacağı da belirtilmiştir.²¹¹ Öbür kılavuzlarda üç nokta ile ilgili kurallar aşağı yukarı birbirinin tekrarıdır.

3.5.1.2 Üç noktanın yazılışı

Üç nokta işareti aşağıdaki şekillerde yazılır:

Örneklerin, benzerlerin sayılacağı, konuşanın sözünün kesildiği, konuşanın durakladığı yerlerde öndeki kelimeye bitişik yazılır; işaretten sonra bir harflik boşluk bırakılır. Söylenmesi uygun görülmeyen kelimenin ilk harfi yazıldığında kelimenin kalanı yerine ilk harfe bitişik olarak yazılır, kendisinden sonra boşluk bırakılır:

Yarım saat sonra B... vilâyetinin merkez rüştiyesinde açık bulunan Coğrafya ve Resim Muallimliğine tâyin edilmiş bulunuyordum.

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalığışu*, s. 114)

Alıntıdan atlanan yerleri göstermek için yay içinde üç nokta konur. Bu durumda üç noktanın önünde ve arkasında boşluk bırakılmaz: (...)

²¹¹ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008 s. 38-39.

3.5.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Üç nokta işareti ile ilgili sorunlar, yanlış ve gereksiz kullanışlar olarak sınıflandırılabilir.

3.5.2.1 Yanlış kullanışlar

Cümlede sayılanları sınırlandıran ifade bulunmasına rağmen kullanılan üç nokta işareti yanlış kullanılmış demektir. Cümle içinde cümlelerin sona erdiğini gösteren ipuçları bulunduğu halde cümle sonuna üç nokta konmamalıdır:

*Önce Ankara, sonra Efes, sonra **da** İstanbul...*

(Cahide BİRGÜL, *Aklın Yolu Bindir*, s. 226)

Yukarıdaki cümlelerin sonuna konan üç nokta yanlıştır. Cümlede *önce*, *sonra* ve *sonra da* kelimeleri ile sıralama yapılmıştır. En sondaki *sonra* kelimesinin arkasından gelen *de* bağlacı, sayılacakların sonuncusunun geldiğini göstermektedir. Bu yüzden sayılan son kelime olan *İstanbul* kelimesinden sonra nokta konmalıdır. Üç nokta cümle sonuna konduğunda benzer örneklerin sürdüğünü gösterir. Yukarıdaki cümlede *İstanbul* kelimesinden sonra başka yer adları sayılacak gibi durmaktadır. Buna karşılık, cümlede geçen *de* bağlacı gezilen yerlerin sonuncusunu göstermektedir.

Cümle içinde sayılacakları sınırlandıran ifade olmasına rağmen sayılan son kalemde sonra üç nokta konabilmektedir. Bu da okuyucuda sanki daha sayılması gereken kalemler varmış uyarısı verebilir.

*Calvino, bize **üç** güzel hikaye anlatıyor: Koku alma üzerine “Ad, Burun”, tat alma üzerine “Jaguar Güneş Altında” ve işitme üzerine “Kulak Kesilmiş Bir Kral”...*

(Cumhuriyet Kitap, İstanbul 15 Şubat 2007, S 887, s. 2)

Yukarıdaki reklam metninde iki nokta üst üste işaretinden önce sınırlayıcı *üç* kelimesi görülmektedir. Bu da iki nokta üst üste işaretinden sonra sadece *üç* kalem sayılacağını gösterir. Dolayısıyla, sayılan üçüncü eser adının sonunda üç nokta işareti değil nokta yer almalıdır.

Cümle içinde bir başka sınırlayıcı ifade de *bir de* söz öbeğidir. Cümle içinde sayılan son kalemde önce getirilen bu ifade son kalemin söylenece-

ğini, yazılacağını göstermektedir. Dolayısıyla, sayılan son kalemin arkasına nokta getirilmelidir.

SELİM:

Ee, dışarıda nasıl geçiyor günleriniz?

SADULLAH:

Günlük işler dışında, musikiyle.

MİHRİBAN :

Ve özleyerek.

SADULLAH:

Hem de çok!

(Selim sevinirken, silah sesleri ve bağrışmalar duyulur. Sadullah kaygılı)

Hayırdır...(1)

MİHRİBAN:

Ben gidip öğreneyim haremdeki kızlardan.

(Koşarak çıkar.)

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 51)

Yukarıdaki metinde (1) rakamı ile gösterilen yerdeki üç nokta işareti yerinde soru anlamı taşıyan bir ifade olduğu için soru işareti kullanılması gerekirdi.

Üç nokta işareti alıntılarda atlanan yerleri göstermek için kullanılır. Bazı yerlerde üç nokta işareti ile yetinilmediği görülmektedir:

Zaman iyice alçaldı... aşklar

Görünür oldular ve 'mâzi kalbimde yara...'

O konak, yıkık, harap, anımsıyorum,

Bulutlar ağır ağır inerdi odalara...

/.../

O konakta herkes, büyük aile,

Koştururdu...

O zamanlar Hilmi Yavuz henüz on üç yaşındaydı ve ortaokul üçüncü sınıfa geçmişti... Konağın yıkık, terk edilmiş odalarından birine çıkıp sağlam kalmış bir duvara...

(Uğur SOLDAN, *Şiirin Aynasındaki Simurg*, s. 43-44)

Yukarıdaki metinde taksim işaretleri arasına alınan üç nokta işareti, şiirden alıntılan kısımdaki atlanan yeri göstermektedir. Üç nokta, şairin şiirinde kullandığı öbür üç nokta işaretlerinden ayırmak için yay içine alınabilir.

3.5.2.2 Gereksiz kullanışlar

DEKOR: NE çok modern, ne de çok demode bir salon... Mûnasip bir yerde bir ayna... koltuklar... sehpa... büfe... kitaplar. Bir telefon ve bir radyo. Biri antreye, ikisi içeriye açılan üç kapı.

(Çetin ALTAN, *Toplu Oyunlar*: 1, s. 15)

Bizler maalesef otuz kırk sene evvelki Türkçemize yabancılaştık... Belki de yabancılaştırıldık... Benim bugün yazdıklarımı yirmi otuz sene sonra torunum anlayamayacaksa bana göre bu, dilin gelişimi değil, bir kültürün sistemli olarak soykırımıdır... Kendi diline, kendi kültürüne yabancılaşan bir millet kendi kendini darağacına çıkarıyor demektir... Boynumuzu ipe geçirmeden önce aklımızı başımıza almalı ve “bizim olana” sahip çıkmalıyız...

(Hasan TANDOĞAN, “Anne...”, *Genç Gelişim*, s. 49)

Yukarıdaki metinlerde geçen üç nokta işaretleri gereksiz yere kullanılmıştır. İşaretin kullanıldığı yerlere nokta getirilmesi daha uygun görünmektedir.

3.5.3 TEKLİFLER

Üç nokta işareti için bu çalışmada, eksik anlatımı tamamlama; benzer örneklerin çokluğunu gösterme; gizleme-andırma; alıntılarda atlanana gösterme; konuşanın sözünün kesildiğini gösterme; konuşmalarda sinirlilik, tedirginlik, merak uyandırma gibi gerekçelerle oluşan duraklamaları gösterme; suskunluğu gösterme; yazı içindeki küçük bölümleri birbirinden ayırma; eski eserlerin okunamayan yerlerini gösterme; yazıya geçirilen konuşmalardaki atlamaları gösterme alt başlıkları önerilmiştir.

3.5.3.1 Eksik anlatımı tamamlama

Cümlelerin sonunun okuyan veya dinleyen tarafından tamamlanmasını isteyen yazarlar söylemedikleri, eksik bıraktıkları yere üç nokta koyar. Söylenmeyen parça okuyucu tarafından cümlelerin gelişinden tahmin edilir. Doğru tamamlama için cümlelerin içinde ipuçları vardır:

— *Pazardan ne aldın?*
— *Pazara gitmedim ki...*

Yukarıdaki karşılıklı konuşmada soru sorulan kişi *bir şey alayım* sözünü söylemek yerine suskunluğu tercih etmiştir. Tamamlanmayan cümlede, eksik kalan parça yerine üç nokta işareti konmuştur. Bu işaret *bir şey alayım* sözünün yerini tutmaktadır. Dinleyen kişi bu sözü konuşmanın seyrinden çıkarabilir.

Arının yediği bala dönüşür, örümceğinki ise zehire...
(İspanya atasözü)
(Mine SÖTA, *Hepimus İnsan*, s. 69)

Yukarıdaki atasözünde iki cümle birbirine virgülle bağlanmıştır. Bu cümlelerdeki *dönüşür* kelimesi her iki cümlede de ortaktır. İkinci cümlede *dönüşür* kelimesinin cümlelerin gelişinden okurun kafasında tamamlanacağı düşünüldüğü için tekrar yazılmasına gerek duyulmamış yerine üç nokta işareti kullanılmıştır.

Yahya bitişik küçük bir dükkân... Bu dükkânda Barba lâkaplı ihtiyar bir Rum...
(Necip Fazık KISAKÜREK, *Kafa Kağıdı*, s. 108)

Yukarıdaki metinde görülen üç noktalar bir yerin tasviri yapılırken söylenilmesine gerek duyulmayan kelimeler yerine kullanılmıştır.

Operatöre kalsa ameliyat bir hafta içinde yapılacak. Bereket benim doktor:

— *Gidiniz, dedi. Erenköyü'nde istirahat ediniz, ama tam istirahat: **Hem diziniz, hem ruhunuz...** Biraz toplanınız... On-on beş gün geçebilir...*

(Peyami SAFA, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, s. 72)

Yukarıdaki metinde kalın olarak dizilen cümlelerin sonunda yer alan üç nokta ile cümlelerin geri kalanının okuyucu tarafından tamamlanması istenmektedir.

3.5.3.2 Benzer örneklerin çokluğunu gösterme

Üç nokta işareti, benzer örneklerin hepsini saymak yerine bir kaçını sayıp gerisini okuyucuya bırakmak için kullanılabilir:

*Eski Dünyâ, Yeni Dünyâ, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tûfan gibi, mahşer mi mahşer.
Yedi iklimi cihânın duruyor karşında,
Ostralya'yla beraber, bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;
Sâde bir hadise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani, tâûna da züldür bu rezil istilâ!*

(Mehmet Akif ERSOY, (Hazırlayan Orhan OKAY, *Safahat*, s. 404)

Yukarıdaki metinde *kimi...kimi...* diye sayılan mısra da istilaya katılanlar sayılırken sadece ikisi söylenmiş, öbürleri yerine üç nokta işareti kullanılmıştır.

Tahir huzura çıkarılıp kendisine bu ferman okununca dizlerinin bağı çözüldü, kolu kanadı kırıldı sanki. Zühre'den ayrılma. Düşüncesi bile ürpertti onu, eli ayağı buz kesti, soğuk soğuk terledi. Sanki bir el ağzına burnuna yapıştı nefes alamadığını sandı bir an. Nasıl giderdi, Zühresiz ne yapardı. Zühre onsuz ne ederdi... Bu fermanın maksadı neydi, bu gazap niçindi... (1) Olup bitene bir mana veremedi. Gözleri karardı, bütün saray içindekilerle döndü döndü ve Tahir olduğu yere yığıldı kaldı. (...)

Tahir şaşkın, harap, lâl...(1) saraydan çıkarıldı, sürgün yoluna çevrildi.

(Münire DANIŞ, *Tahir ile Zühre*, s. 37)

Yukarıdaki metinde (1) rakamı ile işaretlenen yerlerde benzerlerin sayılması yerine üç nokta işaretinin konması tercih edilmiştir.

*Şühedâ gövdesi, bir baksana **dağlar taşlar**...*

(Mehmet Akif ERSOY, *Safahat*, s. 405)

Yukarıdaki metinde *dağlar taşlar* ikilemesini başka ikilemeler takip edebilir. Üç nokta ikilemenin ve devamının *her yer* anlamı kazanmasını sağlamaktadır.

*Hazreti Yusuf, insanlara boyun eğdirerek, ruhların üzerinde yükselecek yüce devlet kalesini kurmak için, boyun eğiş bölgelerini bir bir dolaşma zorunda bırakıldı alınyazısınca veya alınyazısı gereği. **Ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalış, satılış, kölelik, hizmet adamlığı, hapis hayatı, unutuluş...** bütün bu manevî örslerde ruhun döğüle döğüle çelikleşmesi ve gerçek özgürlük olan Tanrı halifesi olma şuurunun bilenişi.*

(Sezai KARAKOÇ, *Yitik Cennet*, s. 70)

Yukarıdaki metinde kalın olarak dizilen çilelerin bunlarla sınırlı olmadığı, başka sıkıntıların da yaşandığı üç nokta ile gösterilmiştir.

Ah, O'nun kutlu elinin uzanışıyla, ne kadar yol açıldı. Ne öğretiler doğdu Mutlak Öğreti'den. Birbirine uyumlu, ayarlı öğretiler. Hukuk, tıp, edebiyat, mimarî, musiki, yazı sanatı... sonsuz bir ufuk açıldı yeniden insanın önünde.

(Sezai KARAKOÇ, *Yitik Cennet*, s. 107)

Yukarıda, sayılan öğretilerin çokluğu üç nokta ile gösterilmiştir. Bir bakıma sayılamayanlar yerine üç nokta konmuştur.

3.5.3.3 Gizleme-andırma

Yazılmasına gerek duyulmayan kelimeyi gizlemek için üç nokta işareti kullanılır. Böyle durumlarda gizlenen kelimeyi andırmak üzere ilk harf yazılır ve üç nokta bu harfe bitleştirilir:

Yarım saat sonra B... vilâyetinin merkez rüştiyesinde açık bulunan Coğrafya ve Resim Muallimliğine tâyin edilmiş bulunuyordum.

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalığışu*, s. 114)

— *Yiğit dayımdan başka hısmım yoktur, dedim. Yoktur ya, dayım ben-den canını esirgemez. K... 'da oturur.*

— *Ne iş tutar, dedi Cenderme Ali.*

— *Ben gibi çancıdır o da, dedim.*

Ateşe baktı, düşündü:

— *Hükümatla başı derde düşenin hatırlı kimsesi yoğsa; parası olmalı. Dayının kemeri sıkı ise, K... 'ya varalım, yardımını isteyelim.*

(Kemal BİLBAŞAR, Cemo, s. 57)

Yukarıdaki metinlerde yer adlarının gizlendiği görülmektedir. Adı andırmak üzere ilk harf yazılmış, üç nokta bu harfle bitştirilmiştir. Adın öbür harfleri gizlenmiştir.

Yazılması ayıp karşılanan kaba kelime, söz veya küfürlerin yerine üç nokta konur. Sözü andırmak üzere ilk harf yazılır ve harfe bitişik olarak üç nokta getirilir. Üç noktadan sonra boşluk bırakılır:

B...a nispetle tezek amberdir. (Atasözü)

Yukarıdaki atasözünde yer alan *b...* kelimesinin ne olduğu okuyucu tarafından bilinmektedir. Atasözleri ve deyimlerde geçen bu kelime sözlüklerde açıkça yer alabilir; ancak yazı içinde kullanılırken üç nokta ile kısaltılarak yazılması daha uygundur. Yazılı metni seslendiren kişi de okurken bu kelimeyi atlayarak okuyabilir. Tiyatro eserlerinde ise hem açık açık yazıldığı hem de rol gereği bu kelimelerin söylendiği görülmektedir.

Film çıkmadan yeterince yazı, kritik, yorum kaleme alınmıştı. Ve film-den sonra da kalemin kelamı devam ediyor. Sinemaseverin aklında ise şüphesiz bir ukde mevcut. Bu filmi diğer filmlere oranla bu kadar tartışma mevzusu kılan ne? Bu soruya herkes aynı yanıtı veriyor, zira herkes aynı yüzeysel bakışla değerlendirmeye tâbî tutuyor filmi. Burada izleyici “O... Çocukları” isminden ziyade “O... Çocukları”nın kullanılış amacı ve değerlendiri-liş gayesiyle baş başa. “Aaa ne kadar ayıp”tan ziyade “Ne ayıp? Neden ayıp ?” sorusu karşımızda...

(<http://www.sinemalar.com/yazi/411/O-Cocuklar-ya-da-O-Cocuklari/>)

Yukarıdaki metinde ulu orta söylenmesi veya yazılması uygun görül-meyen kaba sözün yerine üç nokta işareti kullanılmıştır. Aşağıdaki metin-lerde de işaretin buna benzer amaçla kullanıldığı görülmektedir.

Muhtar birden celallendi:

— Ağasının da, şihinin da... diye Sorikoğlu'nun avradından, sülalesinden küfrü daldırdı, çıkardı.

— Sorikoğlu'na muhabbeti olan, varsın t...ğını koklasın, dedi, o asılmışın dölü namerde kul olmak neymiş, yakında öğrenirsiniz.

(Kemal BİLBAŞAR, Cemo, s. 121)

Boğa yeri eşmeye, zincirlerini şangırdatıp bağlı olduğu kazığın çevresinde dönmeye başladı. Zülfikâr derenin soğuk suyundan bakracı doldurup hayvana yürüdü.

— Hele çalı malı hele, diye bağırdı, kancığı görende deli divane olursun. Acık sabırlı ol! T...a bir bakraç su çalak ki yayın gerile, dedi.

(Kemal BİLBAŞAR, Cemo, s. 181)

3.5.3.4 Alıntılarda atlananı gösterme

...fuarın üzerimdeki etkisi o kadar önemli değildir, asıl üzerimdeki etkisi, oradaki bıçakçı dükkânıdır. Küçük bir bıçakçı dükkânı vardı. Çeşit çeşit bıçaklar... Annemin çok heyecanlandığını hatırlıyorum.

(Attilâ İLHAN, “Vatan ve Namus”, Ters Lâle, s. 35)

Yukarıdaki cümlede iki adet üç nokta kullanılmıştır. Birincisinin kullanılış amacı, alıntılanan cümlelerin önündeki atlanan yeri göstermek; ikincisinin amacı ise yazarın söylemediği cümle ögesinin yerini tutmaktır.

Bu kitabın on üçüncü şiiri olan ‘doğunun geçitleri’nde Naili-i Kadim’in ‘ile geçtik’ redifli gazelinin yeniden üretildiğini görürüz:

ateştir eski geceler
‘tut ve yan, tut ve yan
kül ol, gülümüzden’
şairler akşamdır, âteşgedeler
ve biz kendi külümüzden
bir hü mâ ile geçtik
/.../
çok uzun anlatmak gerekti
ve biz, sadece î mâ ile geçtik

(Uğur SOLDAN, Şirin Aynasındaki Simurg, s. 232)

Yukarıdaki metinde değerlendirmesi yapılan şiirin bir kısmı atlanmış, atlanan kısım için üç nokta işareti konmuştur. Üç noktanın taksim işareti içine alınması ile bu üç noktanın şair tarafından yazılmış bir mısra olmadığı,

değerlendirme yapan kişi tarafından şiirde atlanmış mısralar olduğu gösterilmektedir.

...*Fahima Efendi gayet sevdiği tavuk budunu önünde görse:*
 — *Kızım, al sana güzel bir but.*
demeğe kalmaz, Hanımefendi öteden atılır:
 — *Bey, rezil olduk. Hiç kendi tabağından yemek ayrılır mı? derdi (...)*
Asıl bu alafrangalık âleminin Fahima Efendiye güç gelen ciheti, kızlarını
istediği zaman görememesi ciheti olmuştu.
 (Cevdet Kudret SOLOK, *Türk Edebiyatında...*, s. 406)

Yukarıdaki metinde yay içine alınmış üç nokta işareti ile alıntı yapılan asıl metindeki bazı cümlelerin atlandığı gösterilmektedir. Sadece üç nokta işareti kullanıldığında bunun asıl metinde geçen bir noktalama olarak düşünülmesinin önüne geçmek üzere işaretin yay içine alındığı söylenebilir.

3.5.3.5 Konuşanın sözünün kesildiğini gösterme

Üç nokta işareti karşılıklı konuşmalarda kişinin, sözünü tamamlamadan başkası tarafından yarıda kesildiğini göstermek için kullanılabilir:

— *Ama baba!*
 — *Sus. Kes sesini. Doğru eve.*
 — *Be.. Ben.. Sadece hoşgeldiniz...*
 — *Bak hâlâ konuşuyor. Kız dilini keserim senin. Hem de şuracıkta.*
Ardından bir tokat. Aysel ağlayarak uzaklaşıyor.
 (Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 102)

Yukarıdaki metinde baba kız karşılıklı konuşmaktadır. Baba sinirli olduğu için kızının ağzını açmasına fırsat vermemektedir. Kızın sözü tamamlanmadan baba tarafından konuşması kesilmektedir. Bunu göstermek üzere üç nokta kullanılmıştır.

Geçende, yayla civârında bir ufak cevelân
Bahânesiyle, bizim eski âşinâlardan
Bir attarın azıcık gitmek istedim yanına,
Ki her zaman beni dâvet ederdi dükkânına.
Biraz musâhabeden sonra söktü müşteriler:
 — *Ver ordan on paralık zencefil, çöroğlu, biber.*
Geçenki beş para borcumla on beş etmedi mi?
 — *Silik bu yirmilik, almam... (1)*

— Uzatma gör işimi!
 — Oğul, çabuk... Bana tîrak... Okunmuş olmalı ha!
 Bizim çocuk, adı batsın, yılcık olmuş...
 — Ya?
 — Sübek kadar yüzü hüttağ kesildi!
 — Vah vah vah!
 — Hanım, geçer, nefes ettir...(1)
 — Geçer mi? İnşallah.
 — Bi yirmilik paket amma sabahki tozdu bütün...
 — Ayol hep içtiğimiz toz... (2) Bozuldu eski tütün!
 — Efendi amca, sakız ver...(2) Biraz da balmumu kes.

(Mehmet Akif ERSOY, *Safahat*, s.24)

Yukarıdaki metinde (1) rakamıyla işaretlenen yerlerde üç nokta işareti sözün kesildiğini göstermekte; (2) rakamıyla işaretlenen yerlerde ise konuşanın kısa duraklamalarına işaret etmektedir.

DİLÂVER

Edirne müftüsü, padişahımın fermanı olmadan, bostancıbaşıyı azletmiş.

OSMAN

Durum incelensin, bostancıbaşı suçsuzsa geri verilsin görevi, Müftü ise...

ÖMER

Edirne müftüsü benim oğlumdur, hünkârım. Suçu olmayan kimseye ceza vermez benim oğlum.

OSMAN

Müftü ise, görevinden alınsın ve yanlış kararın bedelini ödesin.

ÖMER

Benim oğlum...

OSMAN

Oğlunuz değil, Edirne müftüsüdür söz konusu olan. “Devlet işlerinde ancak devlet kayırılır, padişahın kendisinden dahi önce gelir devlet” diyen siz değil misiniz, hocam?

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 51)

Yukarıdaki metinde Osman ve Ömer adlı kişilerin karşılıklı birbirlerinin sözünü kestiği görülmektedir. Sözün başkası tarafından kesildiğini, tamamlanamadığını üç nokta işareti göstermektedir.

DİLÂVER

Hazırlıklar bitmek üzere, padişahım; ve bütün...

DAVUT

...beylerbeyilere haber salındı, hünkârım!

OSMAN

Tek soruya tek kişi cevap veremiyor mu? Bu ne şahbazlık, Davut! Başkasının hakkını nasıl da kapıveriyorsun...

(Dilâver'e)

Bu ne yavaşlık, paşa! Bir daha sefere, ben sormadan "Sefer hazırlıkları tamam" denilecek.

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 51)

Yukarıdaki metinde *Dilâver*'in sözü *Davut* tarafından kesilmiştir; sözün kesildiği yere üç nokta konmuştur. *Davut*, *Dilâver*'in kaldığı yerden devam ederken, sözün ön kısmının *Dilâver*'e ait olduğunu göstermek üzere, bu sefer sözün başına üç nokta konmuştur.

SEBASTİYANİ (önce anlamaz, derken):

Ha, evet ama ölmesini önlemek elimde değildi. İmparatorum der ki, o yenilmez ordusuyla batıdan saldırırken, siz de kahraman ordunuzla yüklenirseniz doğudan ve güneyden, Rusya...

SELİM (ilgisini sürdürür):

Hareminizi böyle gurbette kaybetmeniz derin acılara boğmuş olmalı yüreğinizi.

SEBASTİYANİ (sözünü tamamlar):

...güç durumda kalır.

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 51)

Yukarıdaki metinde *Sebastiyani*'nin konuşması yarıda kesilmiş, sözünün kesildiği yere üç nokta işareti konmuştur. Alttaki konuşmasının başına konan üç nokta işareti sözünün üstteki sözüne bağlanacağını, sözünün burada tamamlanacağını göstermektedir.

3.5.3.6 Duraklamaları gösterme

Konuşma sırasında, konuşan kişinin sözünü tamamlamadan, kelimeler arasında duraksadığı olur. Bunun cümlelerin gerisini düşünmek, söyleyeceklerini iyice ölçüp biçmek için süre kazanmak, şaşkınlıktan ne söyleyeceğini bilememek, okuyucuyu merakta bırakmak gibi değişik sebepleri olabilir.

Konuşmalara yer veren metinlerde de bu duraklamalar üç nokta işareti ile gösterilebilir.

*Zindan iki hece, Mehmed'im lafta!
Baba katiliyle baban bir safta!
Bir de, geri adam, boynumda yafta...
Halimi düşünüp yanma Mehmed'im!
Kavuşmak mı?.. Belki... Daha ölmedim!*

(Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s. 187)

Bu metnin son mısrasında konuşma sırasındaki duraklamayı göstermek üzere şairin üç nokta işaretini kullandığı görülmektedir. Soru işaretinin arkasına gelen üç nokta işaretinin bir noktası yazılmamaktadır.

— *Siz... Siz... Muhterem birisiniz. Muhteşem. Eşsiz yani. Ne bileyim. Ne diyeceğimi bilemiyorum. İncilâ Hanım'a nasıl büyük bir iyilikte bulunduğunuzu bir bilseniz. Bu gün hayatta ise bunu sizin yazdığınız mektuplara borçlu.*

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 76)

Yukarıdaki metinde konuşan kişinin sevinçten ne diyeceğini bilemeyeşi göze çarpmaktadır. Cümlesinin başında, yaşadığı sevinçten dolayı, söze başlarken kısa duraklamaları ve geri dönüşleri ifade etmek üzere üç nokta işareti kullanılmıştır.

— *Yalan söylüyorsun, diye bağırdım. Yalan söylüyorsun. Sen o konakta oturduğun sürece arkadaşlarına fiyaka yaptın. Şimdi o fiyakan kalmadı diye üzülüyorsun.*

Elini ağzına kapadı.

— *A... A... diye bir ses çıkardı. Ben mi? Ayol ben soyluluk düşkünü değilim ki! Hem oradayken rahatımız hiç de yerinde değildi. Soğuk, buz gibi bir yer orası. Üstelik de otel gibiydi.*

(Melih Cevdet ANDAY, *Aylaklar*, s. 196)

Yukarıdaki metinde konuşma sırası gelen kişinin sinirden ne söyleyeceğini bilemediği ilk kelimesini söyleyememesinden anlaşılmaktadır. Kelimeyi söyleyemeyişi üç nokta işareti ile gösterilmiştir.

Zeki - Afiyet olsun ama... hiç doğru bir şey değil kuzum, sen ordudan niye ayrıldın?

Cengiz - Kurtuluştan sonra dağda eşkıya takibinde üşütüp zatürrie oldum. Çürüğe çıkardılar. Ama asıl sebep o değil tabii. Bu ciğerler çürük olur mu be. (Müthiş bir nara atar, olanca kuvvetiyle göğsünü yumruklayarak) Bunlar mı çürükmüş?

Zeki - Dur aman vurma, inandım sağlamlığına, asıl sebep neydi?

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 20-21)

Yukarıdaki metinde duraklama geçici bir süre düşünme amaçlı yapılmıştır. Bu duraklamayı göstermek üzere üç nokta işareti kullanılmıştır. Karşılıklı konuşmalardan biri de telefon konuşmalarıdır. Telefon konuşmalarına yer veren metinlerde karşı tarafın konuşmasının okura ulaştırılmasına gerek duyulmuyorsa, karşıdakinin konuşma süresi üç nokta işareti ile gösterilebilir.

(Tekrar telefon çalar, Nevin tekrar koşar.)

NEVIN : O, buyurun Nurettin Amca... Sabahleyin biraz dışarı çıktı annem... Akşam için henüz bir hazırlık yok... İsterseniz gene telefon edin... Size de... Hoşçakalın...

(Çetin ALTAN, *Toplu Oyunlar: 1*, s. 16)

Yukarıdaki metinde geçen üç nokta işareti uzun duraklamaları göstermektedir. Bir telefon konuşmasının verildiği bu metinde karşı tarafın konuşmaları yerine üç nokta işareti konmuştur. Aşağıdaki metinde de üç nokta işareti buna benzer amaçla kullanılmıştır:

HAFİZE — *(Ellerini etekliğine kurularak telefona gelir.)* Buyur. Ha, ha... Ha... Ha... A. Ah. Çüş be. Beş yüz liraya bitli besleme yok bugün piyasada. Ne?... Ha, ırgat istiyorsun. O başka. *(Derviş'e)* yanlış bağlamışsın be...

(Haldun TANER, *Keşanlı Ali Destanı*, s. 79)

NEJAT : *(Topla şut çeker gibi yaparak.)* Gooooo!..

BABA : *(Gözlüklü, kamburumsu, traşlı. Üçüncü kapıdan girerek.)* Oha, oha... Ulan burası Kuşdili çayırı mı? *(Nejat bir köşeye gider, Nevin sahte bir tebessümle kırılır. Nejat'a hitaben)* Senden artık ellerimi yıkadım ben... adam olacağın yok senin... Hani tatilde Amerikalıların yanına girecektin? Şu kafasındaki şapkaya bak, seyis suratlı herif! *(Nevin'e dönerek)* Beni kimse aradı mı?

NEVİN : Hayır Babacığım...

BABA : Telefonla birisiyle konuşuyormuş gibi geldi de...

NEVİN : Şey, mutat misafirler...

BABA : (*Nevin'in sözünü kesip, masaya bir yumruk atarak*) Ne demek mutat misafirler? Yok artık misafir falan... Bundan sonra bu evde benim dediğim olacak... Anlıyor musunuz, benim dediğim!
(*Dışarıdan borazan taklidi yapan bir ses duyulur. Düttürü düttürü düüt, düttürü düttürü düttürü düüt...*)

NEJAT : (*Birden canlanır, iki parmağını ağzına sokarak sıkı bir ıslık çalar. Topu kaptığı gibi, koltuğunun altına koyup fırlar*) Beni çağırıyorlar. (*Koşarak kapıdan çıkar.*)

BABA : (*Şaşkın ve iyice kızgın.*) Elimden kan çıkacak... Kâtil olacağım billâhî... Rezalete bak. Vay eşşek vah!...

(Çetin ALTAN, *Toplu Oyunlar: 1*, s. 16-17)

Yukarıdaki metinde üç nokta işareti kısa duraklamalar ile bir konuşmacının öbür konuşmacının sözünü kestiği yeri göstermek için kullanılmıştır.

Aşağıya alınan metinde üç nokta işareti kullanılan yerlere rakamlar konmuştur. (1) rakamı üç nokta işaretinin konuşan kişinin sözünün kesildiği yerlerdeki kullanılışını, (2) rakamı konuşan kişinin kısa duraklamalarını göstermek üzere kullanılan üç noktayı, (3) rakamı benzerleri gösteren üç noktanın kullanılışını, (4) rakamı da konuşmanın bu şekilde devam ettiğini göstermek üzere kullanılan üç noktayı göstermektedir:

— Merhaba hanım, ne pişirdin bakalım bugün, çocuklar derslerini çalıştılar mı?

— Hoş geldin de valla doğru düzgün bir şey yapamadım, kahvaltıyla idare edeceğiz... (1)

— *Niçin, ne işin vardı ki?*

— Yardımsevenler balosunun hazırlıklarıyla uğraştık; huzurevinde hediye dağıttık, sonra şehit aileleriyle dayanışma piyangosu biletlerinin satışı filan.

— *Anlaşıldı anlaşıldı, piyaza talim desene...* (1)

— *Kusura bakma şekerim piyaz da yapamadım; peynir, reçel idare edeceğiz...*(1)

— *Bana bak Şadiye, bana şekerim diyemezsin tamam mı; ben buranın valisiyim; otur yerine küstah!*

- *Aa Necmeddin, nereden çıktı şimdi valilik-malilik sevgilim?*
- *Bana Necmeddin diye hitap etmeni yasaklıyorum Şadiye, ben Necmeddin değilim, ben buranın valisiyim, sayın valim diyeceksin bundan böyle...(2) Sonra nedir öyle sevgilim, mevgilim... ciddi ol; sululuk istemez!*
- *Delirdin mi sen ayol, anlattım ya?*
- *Bana ayol da diyemezsin, ben valiyim anladın mı; vaaa-li? Otur yerine!*
- *Üstüme iyilik sağlık, perki oturayım bari sayın valim!*
- *Hayır oturamazsın, kalk, mutfığa git ve bana kuru fasulye ile pilav pişir; yanına iki tane kuru soğan kır. Ayran yap, çoban salatası da... (1)*
- *Emredersiniz sayın valim, yanına aşure ile künefe de arzu buyurulur mu?*
- *Haa şöyle, hadi bakalım marş marş!*
- *Sayın valim, ben kuru fasulyeyi haşlarken, zat-ı devletleriniz de pirinç ayıklanmasına yüksek delaletleriyle vaz'-ı yed ederler mi acaba?*
- *Tabii canım, lafı mı olur Şadiyecığım, hay hay, yav kusura bakma biraz gerginim de... (1)*
- *Teşekkürler sayın valim, yalnız pirinç ayıklamadan önce ellerinizi yıkamanızı arz ederim; hıfzıssıhha kanununun 32/d bendi mucibince...(1)*
- *A, babam gelmiş, baba, bugün okulda ne oldu biliyor musun?*
- *Höst, ne demek baba? Bu ne laubalilik? Şadiye Hanım, bu gençlerin eğitim ve terbiyesi ile doğru dürüst ilgilenmediğinizi görüyorum; yarın iki mülkiye müfettişi isteyeceğim bakanlıktan...(2) böyle gitmez bu işler, ben devletin koskoca valisiyim ve kendi konutumda bile devletin mehâbeti hiçe sayılıyor... (1)*
- *Çocuklar, bundan böyle babanıza sayın valim diye sesleneceksiniz; bugün canı biraz sıkıntılı da...*
- *Hayır efendim; devletin canı sıkıntılı olmaz; sizleri bu tarzda malayani mütalaaalarda bulunmaktan men ederim. Disiplin, hiyaraşî, mehâbet...(3) ben buranın en yüksek mülkî âmiriyim; kanunen uhdeme verilmiş yetki ve sorumlulukların listesini saymaya kakışsam, emekli oluncaya kadar bitiremem yahu..., (2) üff ne stres bu be; hanım, şurdan yeleşimi getirsene sana zahmet!*
- *Özür dilerim sayın valim, medenî kanunun ilgili mevzuatı size hizmetçilik etme konusunda âmir bir hüküm taşımamaktadır. Binaenaleyh bu talebinizi kanuna aykırı emir nevinden mütalaa etmekliğim hususunu zat-ı devletlerinin yüksek nazar-ı dikkatlerine saygıyla arz ederim efendim!*

Hâmiş: Bu mütalaanın bir sûreti, bilgi için bakanlık yüksek katına, diğer bir sûreti Daniştay'a gönderilmiştir.

— *Yaa, öyle demek; pekâlâ, kızım sen getiriver şu hırkamı; cici banan üşüdü!*

— *Cici babamın üşümesi teorik açıdan mümkün olmakla birlikte en yüksek mülkî âmir sıfatıyla bir sayın valinin üşümek nevinden bir zaaf göstermeğe hakkı olmadığı gibi, az önce yasal eşiniz tarafından dermeyan edilen medenî hukuk mevzuatı ve özellikle Çocuk Hakları evrensel sözleşmesinin ilgili maddeleri muvacehesinde...(1)*

— *Humm; talebiniz nazar-ı dikkate alınmış...(4)*

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 315-317)

Bazı kişiler bir şeyler anlatırken dinleyenleri ağzına baktırmayı pek sever. Ağzından bal damlayan konuşmacı, dinleyicilerde merak duygusu uyandırmak için anlatımı arasında kısa kısa bazen de uzun duraklamalar yapabilir. Anlatımın yazıya geçirilmesinde bu duraklamalar üç nokta işareti ile gösterilebilir:

Dağlara vurdu Ferhat; yollara, kuytulara... (2) Kaçtı kaçabildiğince, uçu uçabildiğince uzağa. Türkü yaktı, aşkı söyledi. Üstü başı adamlıktan çıktı, virâne oldu. Divâneye döndü Ferhat, ne gittiği yeri bildi, ne konakladığı. Yürümedi, oturmada da; konuşmadı, susmadı da. Şirin yoktu. Yoksa...(1) Yoksa? Şirin vardı. Varsa?

Bir kayanın dibinde buldu nice sonra kendini. Belki de bulamadı.

Güneş doğdu, battı.

Doğdu...(1)

Battı...(1)

Doğ...(1)

Bat...(1)

Doğ...(1)

Ve...(1)

Önce bir ceylan geldi.

Ardından...(1)

Büyük kanatlarını gölge gölge açarak süzüldü bir karta, sırtını dayadığı adam boyu kayanın tepesine kondu.

Sonra küçük kuşlar doluştu, kartaldan korkmadan.

Sonra bir aslan geldi, koca yeleli başını gururla kaldırıp bekledi ve yavaşça iki adım ötesine kuruldu Ferhat'ın.

Ceylan korkmadı.

Ardından bembeyaz tüyleriyle bir tavşan, sonra bir kurt, bir çaka, bir yılan, kınalı bir keklik...(3) Ve gelen geldi. Duyan geldi.

(Fatma ŞENGİL SÜZER, *Ferhat ile Şirin*: s. 49)

Yukarıdaki metinde (1) rakamı ile işaretlenen yerlerdeki üç nokta işaretleri konuşanın derin derin nefes aldığı yerleri göstermektedir. (2) rakamı ile işaretlenen yerde cümlelerin tamamlanması okuyucuya bırakılmış; (3) rakamı ile işaretlenen yerde ise benzer örneklerin sayılması yerine üç nokta işareti konmuştur.

— *Sevimli adam.*

Dedim ve durdum. Sözlerimi tanzim ediyordum.

— *Başka? Başka? dedi.*

Kapıdan çıkmak üzere olan yengemin piyano üstünde bir şey aramak bahanesiyle odada kaldığına ve benim cevabımı beklediğine dikkat ettim.

— *Başka?... (1) diye biraz düşünür gibi yaptım. Cevaplarım hazır.*
Devam ettim:

Kurnaz bir adam. Hilekâr demiyeceğim, aleyhinde bulunmak istemem, fakat basit bir insan.

— *Ne gibi?*

— *Yalnız menfaatlerini sayacak kadar hesap biliyor.*

— *Pekâlâ... (1) Bu adam... (1)*

Paşa durdu, yengeme bakıyor, kararını vererek devam etti:

— *Bu adam bir kızı mes'ut edebilir mi?*

(Peyami SAFA, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, s. 73-74)

Yukarıdaki metinde yanına (1) rakamı konulan üç nokta işaretleri düşünme amaçlı kısa duraklamaları göstermek üzere kullanılmıştır.

3.5.3.7 *Suskunluğu gösterme*

Üç nokta işareti karşılıklı konuşmalarda bir tarafın sustuğunu gösterir. Bu suskunluk, konuşma sırası gelen kişinin kendisine sorulan soruya cevap veremediğini, cevap verme gereği duymadığını, susma hakkını kullandığını, dilsizlik veya konuşulan dili anlamamak gibi herhangi bir sebeple konuşmıyor olduğunu, korktuğunu, telaşlandığını... gösterebilir. Konuşma sırası gelen kişinin bu ruh hâli metnin akışından çıkarılabilir:

Gözlerinde talaş tozu kaçmasın diye taktığı garip gözlük, üstü başı pe-rişan, bir haftalık sakal ile karşılıyor Kemal'i. Şalteri indirip hızarın sesini

kesiyor. Kemal'in böyle eli ayağı birbirine dolanan acelesine bir anlam veremiyor.

— *Yahu Kemal, tamam, anladık, Halk Eğitim'e gidilecek, gitmeden bir davulcu bulunacak, tamam bizim Dursun'u alırsız kahveden, gideriz, gitmediğimiz, çalmadığımız yer değil, nedir bu acelen?*

— ...

Bak şu üstüme başıma... Bir yıkansam, bir elbise değişsem... Ulan olur mu böyle; bizim de bir haysiyetimiz var...

— ...

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 72-73)

Yukarıdaki metinde konuşma sırası gelen kişi konuşmaya gerek duymamaktadır; çünkü karşısındaki kişi sürekli olarak konuşmakta, sözleriyle konuşma sırası geleni bastırmakta, onun konuşmasına fırsat vermemektedir.

Aşağıdaki metinde telefon aboneliği için başvuran birinin karşısındaki memur ile konuşmasında üç nokta işaretinin suskunluğu göstermek üzere kullanıldığı görülmektedir:

— *Telefon için müracaatlar buraya mı yapılıyor?*

— ...

— *Hanfendi telefon bağlatmak istiyorum, burayla mı görüşmem gerekiyor?*

— ...

— *Bayan, telefon aboneliği buradan mı alınıyor?*

— ...

— *Telefon alıcam, burası mı?*

— ...

— *Telefon almak için kurabileceğimiz cümle çeşitlerimiz bunlardı; bitti. Telefondan da vazgeçtim, size bağlanmaya çalışıyorum burada.*

— *Evet??*

— *Hanfendi neden bu kadar düşündünüz? Da Vinci'nin şifresini mi sordum?*

— *Önümde işim var görmüyo musunuz?*

(Mine SOTA, *Hepimus İnsan*, s. 92-93)

Suskunluğu göstermek üzere üçten fazla nokta konduğu da olmaktadır. Buna gerek yoktur.

— Kızlarla ilgili değilsin. Şu Kezban kız yanıp tutuşuyor da, dönüp baktığın yok.

—

— Neye susarsın? Beğenmez misin Kezban'ı? Köyün en güzel kızıdır, alımlıdır, sağlamdır, üstelik maldar kızıdır. Başlık parası bile istemezler alacak olsan.

Yengemi duymazdan gelerek, tasmaya bağlanan çanları silkeledim, sesini dinledim. Su şırıltısı gibi tatlıydı sesi.

(Kemal BİLBAŞAR, Cemo, s. 95)

3.5.3.8 Yazı içindeki küçük bölümleri birbirinden ayırma

Üç nokta işareti yazı içinde birbirinden bağımsız bölümleri ayırmak için de kullanılabilir.

— Serpil, kız, hırkanı kendin mi ördün?

— Heee. Trende böyle gide gele ördüm.

— Afferim be sana. Ben daha şişle tığı ayırt edemem inan ki. Ne oluyo bu şimdi, haroşe mi oluyo?

— Heee. Ama kolları zeki müren kirpiği. Öbür taraflar haroşe. Bak şimdi şööle yapıyon. İki tane buradan böööle alıyon, şurdan da şööle attırıyon, ordan da böööle sardırıyon, sooona buradan da böööle...

...

— Nevzat nereye gidiyosun sorması ayıp, makinistin yanına mı oturceksin? Trenin sonuna geldik ayol, tren bitti.

— Konuş diye izin verdim mi ben sana ha? Ağzını kapat, yoluna bak. Yer var da biz mi oturmadık?

(Mine SOTA, Hepimus İnsan, s. 177)

Yukarıdaki metin tren yolculuklarında yapılan konuşmalardan oluşmaktadır. Yazının içinde karşılıklı konuşmalar hâlinde farklı kişilerin kendi aralarında yaptıkları konuşmalara yer verilmiştir. Aralarda üç nokta işareti kullanılarak başka kişilerin konuşmalarına geçildiği gösterilmiştir.

3.5.3.9 Eski eserlerin okunamayan yerlerini gösterme

Yazma veya basma eserlerin, tabletlerin veya yazıtların zamanla yıprandığı bir gerçektir. Bu eserleri okuyup yazı çevirimi yapan araştırmacılar eserin başka nüshaları ile karşılaştırma yaparak eksikleri tamamlamaya çalışır. Okunamayan yerde silinme, kazınma, solma, yırtılma veya herhangi bir

sebeple kaybolan kelimenin, cümlelerin, satırın yerini göstermek üzere üç nokta işareti kullanılmaktadır.

(D 1) *Kapgan Kağan [yeti] otuz mta erti. Kapgan Kağan olurtdum. tün udımatı, (D 2) küntüz olurmatı, kızıl kanım töküti, kara terim yüğürt[i] işiğ küçüğ bertim ök. Uzun yelmeğ yeme ittım ok, (D 3) arkuy karguğ olgurtıdım ok. Yanığıma yağığ kelür[ü]r ertim.*

(Talat TEKİN, *Orhon Yazıtları*, s. 92)

Yukarıdaki metin *Orhon Yazıtları*ndan alınmıştır. Araştırmacı okunamayan kelimenin yerine sıra noktalar yerleştirmiştir.

Bazı araştırmacılar, metne yazılması unutulmuş veya silinme, kazınma veya başka bir sebeple okunamaz durumda olan kelimelerin yerini üç nokta ile gösterirken, bazıları da üç nokta işaretini köşeli yay içine alabilmektedir²¹²:

«Kazan bize Kılbaşı göndermiş. ‘Elüm günüm çapıldı, kara başım bunlu oldu. Tayum Aruz mana gelsün’ demiş. Kılbaşa eyitdüm ki: ‘Kaçanki Kazan evin yağmaladı, Taş Oğuz begleri bile yağmalarını, Begler gelir Kazanı selamlar, gederidi’ [...]»

(Semih TEZCAN - Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, s. 189)

Yukarıdaki metinde üç nokta işareti yazı çevirisi yapılan metinde bir eksiklik olduğunu göstermek üzere kullanılmıştır. Araştırmacılar cümleyi tamamlamaya çalışmamış, metne herhangi bir ekleme yapmamış; onun yerine okunamayan veya metinde olmadığı, eksik olduğu tespit edilen kelime yerine köşeli yay içinde üç nokta yerleştirmişlerdir.

3.5.3.10 Yazıya geçirilen konuşmalardaki eksikleri gösterme

Ses kayıt cihazları ile kaydedilen konuşmaların yazıya geçirilmesinde, gürültü, cızırtı, kayıt bozukluğu gibi sebeplerle duyulamayan kelimelerin yerine de üç nokta işareti kullanılabilir.

²¹² Araştırmacılar kitabın başına ekledikleri işaret açıklamalarında “[...] Köşeli ayraçlar içerisinde üç nokta, orada bir eksiklik olduğunu tahmin ettiğimizi, ancak bir ekleme yapmadığımızı göstermek üzere kullanıldı” demişlerdir. (bk. Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, s. 25)

3.6 SORU İŞARETİ (?)

Soru işaretinin asıl görevi soru anlamı yüklemektir. Soru işareti bir boşluğa, sonuna geldiği bir başka işarete, bir sese, heceye, kelimeye, tamamlanmamış bir söze veya bir cümleye soru anlamı yükler. Soru işareti bilgide şüpheyi, kesin olmayanı ve bilinmeyi göstermek üzere de kullanılır.

Soru kelimesi *sor-* fiilinden türemiş isimdir. *Sor-* kelimesi ‘bir soru sormak, bir şey hakkında bilgi almak, bir şeyi araştırmak; istemek’ anlamlarına gelir.²¹³ Arapçada *sa’ala* ‘istedi’ kökünden türeyen *su’âl* kelimesi de Türkçede ‘soru’ anlamında kullanılır.²¹⁴ *Sor-* kelimesi ile *iste-* kelimesi arasında yakın ilgi vardır. Soru soran kişi sorusuna bir karşılık ister. Bu karşılık ya bir söz (cevap) ya da bir hareket olur.

Türkçede soru cümleleri bazı dilbilimciler tarafından gerçek soru cümleleri ve sözde soru cümleleri olarak ikiye ayrılmıştır.²¹⁵ Gerçek soru

²¹³ **sormak** (İlhan AYVERDİ, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2830) E. T. **sormak** E. T. So:rmak, 1. soru yönelterek bilgi istemek, sual etmek: 2. (Bir şeyin hesabını bir kimse-den) **istemek**, (onu) sorumlu tutmak: *Kenar-ı Dicle’de bir kurt aşırısı bir koyunu / Gelir de adl-i ilahi sorar Ömer’den onu* (Mehmet Akif - Ö. T. S.). 3. Aramak “*Bugün seni sordular.*” (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (s. 2830); Sormak kelimesinin geçirdiği anlam değişiklikleri için bk. **so:r-** ‘(soru) sormak; (bir şeyi) araştırmak’ anlamındaki kelime, birbirine yakın anlamlarla anlam genişlemesine uğramıştır. EUTS (*Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* - A. CAFEROĞLU) sormak Kaş. -sorgu- sormak, aramak (Oğuzca) KB (*Kutadgu Bilig*) sormak, aramak KG (*Kitab-ı Gunya*) sormak, soruşturmak; aramak, araştırmak “Peygamberden aleyhi’s-selam sordı ki:...” (170a. 10) (sormak) ŞŞÇ (*Şerifi Şehnâme Çevirisi*) (II) I. sual etmek, sormak 2. hâlini, hatırını sormak 3. araştırmak, aramak 4. istemek, dilemek “Didi İsfendiyar anlara iy yar / Kumaşun her ne cinsin sorsanız var” (32958) (dilemek) (Hülya ARSLAN EROL, *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, s. 472-473); krş. **sormak** E. T. **so:rmak** (II) ‘emmek’; Sir Gerard CLAUSON, *An Etymologic Dictionary Pre-Thirteenth Century...*, s. 843-844.

²¹⁴ *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005, s. 1784.

²¹⁵ Haydar EDİSKUN, *Türk Dil Bilgisi*, s. 371. EDİSKUN, gerçek soru cümlelerini cevap bekleyen sorular olarak tanımlar ve *cümle öğelerini soranlar, fiilin belirttiği işin yapılp yapılmadığını soranlar, anlaşılmayan fikri, duyguyu, hayali soranlar; anlaşılmayan soru-*

cümleleri, içinde soru eki veya soru kelimeleri bulunan ve karşıdakinden bilgi isteyen sorulardır. Bu tip sorular, soru eki veya soru kelimesi içermese de soru tonlaması ile oluşturulmuş söz şeklinde veya eksik cümle şeklinde olabilir.²¹⁶

Türkçede soru yoluyla cümleye *şaşma*, *çıkışma*, *rica*, *beğenme* gibi birbirinden değişik anlam özellikleri katılabilir.²¹⁷ Soru cümleleri bir duygu-yu, bir hayali veya bir düşünceyi daha etkili anlatmak için kullanılabilir.²¹⁸ Soru cümleleri karşıdakine ağır gelebilecek ifadeleri yumuşatmak için kullanılabilir.²¹⁹

İster bilgi isteyen gerçek soru cümlesi olsun, isterse başka anlamlar aktarmak için başvurulmuş soru cümlesi olsun bu cümlelerin sonlarına soru işareti konur.

3.6.1.1 Soru işaretinin tarihi

Soru işareti, öbür noktalama işaretleri gibi, antik çağdan beri değişik şekillerde kullanılmaktadır. İşaretin batı noktalamasında en eski şekillerini () tespit eden PARKES'e göre yazılı kaynaklarda yaygın olarak geçer; cevap bekleyen (*interrogatio*) soruların sonunu göstermek üzere kullanılır. 1581 tarihli bir basmadan verdiği örnekle *percontatio* adı verilen ve cevap beklemeyen soru cümlelerinin sonuna ters soru işareti () konduğunu göstermiştir. Bu soru işaretinin retorik amaçlı kullanıldığını ve bilgi araştırmaya dönük olmayan, cevap istemeyen soruların sonunda konduğunu

yu soranlar, cümlelerin bütün öğelerini bir çırpıda soranlar olarak ayırır. Sözde soru cümlelerini cevap beklemeyen, söze bir çalım kazandıran cümleler olarak tanımlar. Sözde soru cümlelerini *cevabı bilmez görünme*, *hayret bildirme*, *inkar bildirme*, *kuvvetlendirme*, *cevabı içinde olan sorular*, *rica bildirme*, *obartma (abartma) anlamı kazandırma*, *soru şekilli ulaçla kurulanlar (Okumaya başladı mı başladı herkes susardı)*, *karşılaştırma yapanlar*, *sitem anlatanlar*, *soru şekilli edatla kurulanlar (Değil mi ortada bir sine çarpıyor, yılmaz! - Mehmet Akif)*, *kalıp-söz olanlar*, *vasitasız anlatımlı olanlar (gelecek mi, gelmiyecek mi bilmiyorum.)*, *vasıtalı anlatımlı olanlar (O, bana kim olduğumu sordu)*, *geniş bir hükmü dar hüküm haline getirenler (Atatürk'ü hangimiz sevmeyiz? (Hepimiz severiz.)* olarak tasnif etmiş ve örnekler vermiştir. Soru cümlelerini değişik türleri için bk. *Dilbilim Terimleri Sözlüğü* 1949, sözlüğün genel ağ adresi:

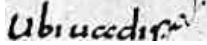
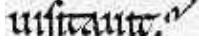
<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=soru&ayn=tam;>

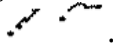
²¹⁶ Hikmet DIZDAROĞLU, *Tümce Bilgisi*, s. 297.

²¹⁷ Hikmet DIZDAROĞLU, *Tümce Bilgisi*, s. 295.

²¹⁸ Hikmet DIZDAROĞLU, *Tümce Bilgisi*, s. 305.

²¹⁹ İsmet GÖNÜLAL, *Noktalama*, s. 52.

belirtmiştir. İşaretin bu şekli 17'nci yüzyılın başlarında kaybolmuş, bu yüzyıldan sonraki eserlerde görülmemiştir.²²⁰ İspanyolcadaki farklı kullanışın 18. yüzyılda başladığını, Madrid'te toplanan *Real Academia Española*'nın 5 Mart 1754'de soru işaretinin ters şeklinin (¿) soru cümlesinin başına, düz şeklinin (?) de sorunun tamamlandığı yere konmasını kararlaştırdığını, bundan sonra basılı eserlerde hatalı kullanışların yanında kurala uygun kullanış örneklerinin de görülmeye başladığını belirtir.²²¹ İşareti Corbie manastırı kâtiplerinin ve Charlemagne (Şarlman) Kraliyet kütüphanesi kâtiplerinin keşfettikleri de söylenmektedir. İşaret ses tonunun değiştirilmesi gerektiği yeri, sözün yüksek veya yükselen tonla okunması gerektiği yeri göstermek üzere kullanılmıştır. İşaretin dokuzuncu yüzyıldaki şekli, müzik notaları arasında titreyerek yükselen ses çizgisine benzetilmiştir: ²²². İşaretin on ikinci yüzyılın ilk çeyreğine ait eski gotik yazmalardaki şeklinin ²²³ önceki şekli ile sonraki şekillerine geçişi yansıttığı görülmektedir.

Lynne TRUSS soru işaretinin erken şekillerini ALBINUS'a [735-804] dayandırır.²²⁴ TRUSS, 700'lü yılların sonlarında görülen *punctus interrogativus* adlı bu işareti “sağdan sola doğru yükselen, şimşek parlaması” olarak tarif etmiştir: . Romalı dilbilimci DONATUS [?-362?]'un noktalama sistemine göre ortaçağın ilk devresi boyunca sadece, değişik büyüklüklerde noktalar kullanılmıştır. Erken dönem soru işareti bu noktaların süslenmesiyle elde edilmiş ve belki de sesin yükselen tonunu göstermek üzere bu şekilde düzenlenmiştir. İşaretin Latince *quaestiō* kelimesinin ortaçağ boyunca kullanılan *Qo* şeklindeki kısaltmasından çıkmış olabileceği de söylenmekte-

²²⁰ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 218-219.

²²¹ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 56, s. 306.

²²² Soru işaretinin 9. yüzyıldaki görünüşüne örnek: “Ubi uadis?” olarak okunan bu cümle, *Lives of the Fathers* adlı eserden (Brussels, Bibliothèque Royale MS 8216-18, f. 85, From Steffens, 1929) <http://medievalwriting.50megs.com/scripts/punctuation/punctuation2.htm> adresinden alınmıştır.

²²³ Örnek metin, *Life of St Mildred* (British Library, Cotton Vespasian B XX, f. 167b). (New Palaeographical Society 1906) <http://medievalwriting.50megs.com/scripts/punctuation/punctuation2.htm> adresi yoluyla alınmıştır.

²²⁴ Lynne TRUSS, *Eats, Shoots and Leaves*, s. 76

dir.²²⁵ Q harfinin yukarıya ve o harfinin de bunun altına yazılması ile oluşturulduğu farz edilen işaretin zamanla bugünkü şeklini almış olabileceği de belirtilmektedir. İşarete “question mark” adını Lee COLEMAN’ın verdiği de söylenmektedir.²²⁶ İşaretin soru tonlamasını gösterir şekilde oluşturulması fikrini destekleyecek bir benzerlik de Ermeni alfabesindeki şekli (Ք)’dir.

Türkçede soru işareti Tanzimat döneminden beri kullanılmaktadır.²²⁷ Osmanlı Türkçesinde *istifhâmiyye*²²⁸ diye adlandırılmıştır. Soru işaretinin Osmanlı Türkçesi metinlerinde kullanılması Servet-i Fünun döneminde yaygınlık kazanmış ve ŞEMSEDDİN SAMİ [1850-1904]’nin *Usul-i Tenkit* adlı eseriyle kuralları da oturmaya başlamıştır.

İşaretin Harf İnkılâbı (1928)’ndan sonraki kullanılış kuralları öncekilerle benzerlik gösterir. *İmla Kılavuzu*²²⁹’nun ikinci baskısında soru işaretinin soru anlamı gösteren cümle veya kelimedenden sonra konacağı; söz içinde yay içine alınmış soru işaretinin şüphe ifade etmek üzere ve anlatılmak istenenin anlaşılmadığını göstermek üzere kullanıldığı; bunun dışında şaşma, anlaşılamayanı sorma gibi duyguların aşırılığını göstermek üzere birden fazla soru veya ünlem işareti kullanılabileceği geçmektedir. 2008 yılında basılan *Yazım Kılavuzu*’nda soru işaretinin kullanıldığı yerler *soru bildiren cümle veya sözlerin sonuna, soru tonundaki sözlerin sonuna, bilinmeyen kesin olmayan veya şüpheli olan bilginin arkasına* konacağı şeklindedir. Kılavuzda *-Inca* anlamında kullanılan *-mI* ekinden sonra soru işaretine gerek olmadığına dair bir uyarı yer almaktadır. Soru ifadesi taşıyan sıralı ve bağlı cümlelerde soru işaretinin sona konacağı kuralına da yer verilmiştir.²³⁰

²²⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Question_mark adresinden alınan bu bilgide “BREWER, E. C. *Dictionary of Phrase and Fable*, 1870 (rev. 1894)” künyeli eserin ‘Punctuation’ maddesine gönderme yapılmaktadır. Bilginin doğruluğu kontrol edilememiştir.

²²⁶ Lynne TRUSS, *Eats, Shoots and Leaves*, s. 76

²²⁷ Aylin KOÇ “Noktalama işaretlerinin tarihçesi” *Kültür Tarihinde Gizli Diller ve Şifreler*, s. 284; Mahir KALFA, *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri ve Önemi*, s. 329.

²²⁸ ŞEMSEDDİN SAMİ’nin adlandırması için bk. s. 28; Direktör Âlî Bey’in “noka-i istifhâm” adlandırması için bk. Aylin KOÇ “Noktalama işaretlerinin tarihçesi” *Kültür Tarihinde Gizli Diller ve Şifreler*, s. 285; Tahir Ken’an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43; “noka-i istifhâm” Ahmet Cevat EMRE, *Türkçe Sarf ve Nahiv...* s. 18

²²⁹ *İmla Kılavuzu*, TDK, (İstanbul ²1941), s. XLII.

²³⁰ *Yazım Kılavuzu*, TDK, (Ankara ²⁵2008), s. 39-40.

Yazım kılavuzlarında soru işaretinin kullanılacağı yerlere ilişkin bilgiler aşağı yukarı birbirinin tekrarı niteliğindedir.²³¹

GÖNÜLAL'ın *Noktalama* adlı eseri soru işaretinin kullanıldığı yerlere ilişkin geniş bilgi veren bir çalışmadır. Eserde soru işaretinin kullanıldığı yerler, Mehmet Ali AĞAKAY'ın soru cümleleri ile ilgili terimleri esas alınarak sınıflandırılmış ve bu sınıflamaya göre verilmiştir. Eserde soru cümlelerinin geçtiği metinler uzun tutulmuş ve böylece soru cümlesi ile verilmek istenen anlamın tam anlaşılması hedeflenmiştir. GÖNÜLAL, Türkçede sorunun cevap alınmak üzere söylendiğini ve biçim olarak belli kalıpları olduğunu belirtmiştir. Soru düzeninde olmadığı hâlde soru anlamı taşıyan cümleler bulunduğu gibi, kuruluş bakımından soruya benzeyen ama soru sormak yerine düşünce aktaran cümleler bulunduğunu da söylemiştir. GÖNÜLAL, soru cümlelerini üç ayrı başlık altında toplamıştır: Birinci başlık *asıl soru, edatlı soru, karma soru, seçmeli soru* ve *zincirleme soru* alt başlıklarına ayırdığı *gerçek sorular*; ikinci başlık *asıl kapalı soru* ve *yarı kapalı soru* şeklinde ikiye ayırdığı *kapalı sorular* ve son olarak *tersine sorulu anlatış, tersine sorulu genelleme, hikâye soruları, şaşma soruları, dilek soruları, soru şekilli ulaçlar, sorulu ikizlemeler* alt başlıklarına ayırdığı *soru şekilli anlatışlardır*. Bütün bu başlıklar altında işlediği soru cümlelerinde GÖNÜLAL, soru işaretinin kullanılmasında anlama öncelik verilmesi gerektiğini ileri sürer. Cümlelerin biçim bakımından içinde soru ögesi taşımasına rağmen anlamının önemli olduğunu; cümle, cevap beklemeyen bir anlama sahipse sonunda soru işareti kullanılmasına gerek olmadığını, *alay, taşlama, şaka, yerme, küçültme* anlamı vermek üzere yay içinde soru işareti (?) kon-

²³¹ Bk. *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, s. XLII; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ³1948, s. XLII; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ⁷1962, s. XXVI; *Yeni İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1966, s. 35-36; *Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁵1970, s. 35; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, s. 35; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ¹⁰1980, s. 43; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ¹¹1981, s. 37; *İmlâ Kılavuzu*, TDK (Hasan EREN), 1988, s. 31-32. TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, s. 47-48. *Doğru İmlâ Kılavuzu*, Dergâh Yayınları, s. 28; KARATAŞ, *Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama*, s. 29-30; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü "İmlâ Kılavuzu"*, s. 42; *Eğitim Yayınları Yazım Kılavuzu*, s. 31-32; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, s. XXXII-XXXIII; GARİBOĞLU, *Örnekli Kompozisyon Bilgileri*, s. 80-81; KARABIYIK, *İmlâ Kılavuzu*, s. 21; DERELİ, *Türkçe İmlâ (Yazım) Kılavuzu*, s. 38; ATLIHAN, *Noktalama / İmlâ / Dilbilgisi / Kompozisyon*, s. 20; SANDER, *Bütün Okullar İçin Yeni İmlâ Kılavuzu*, s. 236; AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, s. 21; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, s. 36; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, s. 73-74.

duğunu, bazı yazarların ise soru işareti yerine ünlem koyduklarını belirtmiştir.²³² Bu görüşlere başka araştırmacılar da rastlanmıştır.²³³

Cümlede anlatılmak istenen ne olursa olsun bu anlam soru yoluyla sağlanmışsa cümlelerin sonuna soru işareti konmalıdır. Bu, karışıklığı önleyecektir.

Soru işaretinin kullanılışına yer veren bir çalışma da Haydar EDISKUN'un *Türk Dil Bilgisi* adlı eseridir. EDISKUN, soru cümlelerinin sonuna konacak işareti soru işareti olarak belirlerken *genel olarak* ifadesini kullanmış ve istisnalar olduğunu ima etmiştir. Çalışmada dört kurala yer verilmiştir.²³⁴ Kurallarda birden fazla sorunun art arda sıralandığı cümlelerde soru işaretinin sona konacağı, aralara da virgül konacağı söylenmektedir. *Vasıtasız soru cümlesi* diye adlandırılan *gelecek mi bilmiyorum* benzeri cümlelerin sonuna nokta konması gerektiği belirtilir. *Gelecek mi* sözünden sonra bir soru işaretinin kullanılması durumunda (*Gelecek mi? Bilmiyorum.*) cümlelerin “*Gelecek mi dedin. Bunu bilmiyorum.*” anlamına geleceği ve soru işaretinin anlamı değiştireceği de anlatılmıştır. EDISKUN, *Vasıtasız soru cümlesi* adını verdiği cümlelerin birden fazla soru içermesi durumunda aralara virgül, sonuncunun sonuna da soru işareti konmasında yazarları serbest bırakmıştır:

Gelecek mi, gelmiyecek mi? bilmiyorum.

Gelecek mi, gelmeyecek mi bilmiyorum.

²³² İsmet GÖNÜLAL, *Noktalama*, s. 43-55;

²³³ Alay, küçümseme anlatan sözün arkasına yay içinde soru işareti konur: *Ne kadar güzel (?) kadın.* (Tekin ERER: Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Kadar *Türkiye’de Dil ve Yazı Hareketleri*, s. 17) Süer EKER, emir cümlelerine *kibarlık* katmak için sorulu emir cümlesi kurulabileceğini yazdıktan sonra, sorulu emir cümlelerini ünlemle işaretlemiştir: *Oturur musunuz! Oturmaz mısınız! Oturur muydunuz! Oturmaz mıydınız!* örneklerini vermiştir. (Süer EKER, *Çağdaş Türk Dili*, s. 393). Yine soru işaretinin *tecavül-i arifane* sanatındaki kullanılışında amaç soru sormak olmadığı için sonuna soru işareti konmayacağını belirtmiş. Sorulu anlatımda sözü daha çarpıcı biçimde söyleme çabası olduğunu, bunların sonuna ünlem veya ünlemle birlikte üç nokta kullanılabileceğini belirtmiş ve “*Hepimiz Atatürk’ü örnek almıyor muyuz! . . . Yüreğlerimiz O’nun eserini yaşatmak için çarpıyor mu! . . .*” örneklerini vermiştir. (Süer EKER, *Çağdaş Türk Dili*, s. 466); Dil Derneği *Yazım Kılavuzu*’nda da ünlem ve soru işaretlerinin birlikte kullanılabileceği belirtilmektedir. *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, s. 73.

²³⁴ Haydar EDISKUN, *Türk Dil Bilgisi*, s. 371.

Birinci cümledeki noktalama EDİSKUN'un teklifidir. Cümle arasında geçen soru işareti okuyucuyu tereddütte bırakacağından pek uygun düşmemiştir. EDİSKUN'un *konulsa da olur konulmasa da* demesi burada soru işaretinin kullanılmasına gerek olmamasındandır.

Soru işaretinin kullanılışını bol örnekle inceleyen bir çalışma da Hikmet DİZDAROĞLU'nun *Tümcebilgisi* adlı eseridir. DİZDAROĞLU, soru cümlelerini yapılarına ve anlamlarına göre ayrı ayrı incelemiştir. Türkçede soru cümlelerinin soru takısı *mi* ile, *soru sıfatlarıyla*, *soru zamirleriyle*, *soru zarflarıyla*, *soru edatlarıyla* ve *tonlama* ile kurulduğunu söyler ve bunlara örnekler verir. Soru cümlelerini sayıları ve kuruluşları bakımından *yalın soru*, *karma soru*, *zincirleme soru* olarak sınıflandırır ve soruların cümle öğeleriyle ilişkisini, cümlelerin yüklemine göre soru yapılarını ayrı ayrı inceler. Çalışmanın noktalamayı ele alan kısmı soru cümlelerinin anlam özelliklerini incelediği bölümü ve *soru cümlelerinin yazımı* bölümleridir.²³⁵ Burada soru cümlelerini *onaylatma*, *reddetme-yalanlama*, *olasılık ve ikircimlik*, *beğenme-övme-yeğleme-yüceltme*, *şaşma*, *beklenmezlik*, *bilmezlikten gelme*, *bilinmezlik*, *imkansızlık-güçlük-güven*, *riza-özür-buyruk*, *yakınma-başa kakma*, *üzüntü-acınma*, *güçsüzlük-yetersizlik*, *küçümseme-azımsama-önemsemezlik-alay*, *kendini küçük görme*, *kızma-azarlama-korkutma-meydan okuma*, *kınama-suçlama*, *yargıyı sınırlama*, *yargıyı genişletme-aşırılık*, *kesinlik*, *söze duygusallık kazandırma*, *özlem ve gereksizlik* anlamlarına göre, yine bu başlıklar altında sınıflandırmış ve soru cümlelerinin bunlardan başka anlamlarda da kullanılabileceğini belirtmiştir. Soru cümlelerinin yazılmasını ayrı bir bölüm hâlinde ele alan DİZDAROĞLU, *sorulu cümlelerin sonuna* soru işareti konması gerektiğini, birden fazla soru içeren ve bütün soruların aynı yükleme bağlandığı sorularda aralara virgül konarak bu soruların birbirine bağlanabileceğini söyler. Bu cümlelerde soru işaretinin sona konduğunu, anlam bakımından birbirinden ayrılan sorular art arda sıralansa da aralara soru işaretinin konabileceğini söyler:²³⁶

Ne yaptım? Neredeyim? Kiminle idim? Bilmiyorum.

Aslında, bu cümlede soru işareti yerine virgül kinsa da olur:

Ne yaptım, neredeyim, kiminle idim bilmiyorum.

Yukarıdaki cümlede geçen virgüller soru işaretinin yerini tutar.

²³⁵ Hikmet DİZDAROĞLU, *Tümcebilgisi*, s. 305-324.

²³⁶ Hikmet DİZDAROĞLU, *Tümcebilgisi*, s. 318-324.

DİZDAROĞLU, *küçümseme, alay, yerme, taşlama, abartma* gibi anlamları göstermek üzere öbür çalışmalarda tekrarlanan soru işareti ünlem birliğini (!) yazarlardan örneklerle desteklemiştir.²³⁷

KALFA, çalışmasında soru işaretinin kullanılacağı yerlerin bilinmesinde anlam biliminin ilkelerinin belirleyici olması gerektiğini söyler. Çalışmasında soru işaretinin kullanılacağı yerleri, cümlenin soru anlamı taşımasına ve cümlenin veya sözün vurgu yoluyla soru anlamı yüklenmesine bağlar. Şüpheli, doğruluğu kesin olmayan bilgilerin yanına da soru işareti konacağını belirtir.²³⁸

²³⁷ Verdiği örneklerin kiminde soru işareti önde ünlem arkada (!), kiminde de bunun tersi (!?) görülmektedir. Bk. DİZDAROĞLU, *Tümcebilgisi*, s. 324.

²³⁸ Mahir KALFA, *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki...* s. 329.

3.6.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Soru işareti ile ilgili sorunlar, işaretin kullanılacağı yerin belirlenmesindeki bakış açısı, görünüş; işaretin gereksiz yere kullanılması, cümle anlamına uygun olmayacak şekilde soru işareti kullanılması, işaretin nereye konacağını bilinmemesi olarak tespit edilmiştir.

ALPAY soru işareti ile ilgili, *kendisi soru sormayan ama içinde bir soru cümlesi barındıran cümlelerin sonuna soru işareti konup konmayacağı, bağlı ya da sıralı cümlelerde soru işaretinin nereye konacağı* sorunlarını sıralar. Bu sorunlara, soru sormayan cümlelerin sonuna soru işareti konması gerektiği, sıralı ya da bağlı cümlelerde soru işaretinin sona konması gerektiği çözümlerini getirmiştir.²³⁹

3.6.2.1 Soru işaretine bakış, işaretin görünüşü

Soru işaretine kılavuzlardaki bakış, işaretin gerektiği yerlerin belirlenmesi noktasında birleşir. Kılavuz hazırlayanlar, *soru işareti nerelerde kullanılır* sorusuna cevap aramışlardır. İşaretin gözden kaçan bir özelliği eklendiği boşluk, ses, hece, kelime veya cümleye soru anlamı yüklemesidir.

Ne kadar başarılısınız.
Ne kadar başarılısınız?

Yukarıdaki cümlelerin ikisi de kelimeleri bakımından aynıdır. Anlamalarını ve tonlamalarını sonlarındaki işaret belirlemektedir. İkinci cümlede kullanılan soru işareti cümlelerin soru olarak anlaşılması gerektiğini gösterir; soru işareti kullanılarak cümleye soru anlamı yüklenmiştir.

İşaretin kullanılmaya başlanmasının sebebi de soru anlamı yükleme işidir. Eski noktalama geleneğinde soru işareti, cümlelerin soru anlamı yüklenmesini sağlayarak okura yol göstermesi amaçlandığı için konur. Yukarıda görüldüğü gibi aynı cümle soru anlamı ifade etmeyebilir.

Soru işaretinin asıl görevi soru anlamı yüklemektir. Soru işareti bir boşluğa, sonuna geldiği işarete, bir sese, heceye, kelimeye, tamamlanmamış bir söze veya bir cümleye soru anlamı yükler. Burada sayılanlar aslında kendi başlarına bir soru oluşturmaları da sonlarına aldıkları soru işareti ile

²³⁹ Necmiye ALPAY, *Türkçe Sorunları Kılavuzu*, s. 206.

soru anlamı yüklenmiş olurlar. Konu, soru işaretine ilişkin teklifler alt bölümünde ayrıntısıyla işlenecektir.

- ???
- *Bu ses?*
- *İsa?*
- *Okul?*
- ...?
- !?
- *Hı?*

Yukarıdaki her bir satır başlı başına soru cümlesi sayılır. Bunlar soru cümlesi olmayı sonlarındaki soru işaretine borçludurlar. İlk cümle şaşkınlık ifadesi vermek için kullanılmış art arda üç soru işaretinden oluşmaktadır. Bunu gören bir okuyucu söz sırası gelen kişinin şaşırmış olduğunu ve soran gözlerle baktığını anlayabilir.

İkinci satır sonundaki soru işareti cümlelerin *bu ses de ne* anlamı kazanmasını sağlamıştır. Üçüncü satırdaki soru işareti *İsa da kim* veya *İsa nerede* anlamını kazandırmıştır.

Okul kelimesinin arkasına getirilen soru işareti aranan bir şeyin *nerede* olduğunu veya konuşan kişinin bahsedilen *okuldan* hangi okulun veya neyin kast edildiğini anlamadığını göstermek üzere kullanılmıştır.

Beşinci satırdaki soru işareti üç nokta işaretinden sonra kullanılmıştır. Üç nokta işareti burada konuşma sırası gelen kişinin soran gözlerle bakan suskunluğunu ifade etmek üzere kullanılmıştır. Altıncı satırda ünlem işareti ile soru işaretinin birlikte kullanılışı, karikatürlerde sıkça rastlanan bir birlikteliktir. İki işaretin bir arada kullanılması soran gözlerle bakan bir şaşkınlık ifadesi verir.

Son satırdaki *hı* sesinin sonuna getirilen soru işareti bu sesin *duyamadım* anlamı kazanmasını sağlamıştır.

Yukarıdaki kullanışlarda, soru işaretinin getirildiği sese, kelimeye, boşluğa veya bir başka işarete nasıl soru anlamı yüklediği gösterilmiştir. Türkçede buna benzer kullanışlara günlük dilde çokça rastlanır.

Tamamlanmamış bir söze soru anlamı yükleme

Soru işareti bir sözün sonuna getirildiğinde -söz eksik de olsa- soru anlamı yükler. Kılavuzlarda bu durum *soru eki ve soru kelimesi kullanılmadan ezgili söyleyişlerde* soru işareti kullanılacağı şeklinde geçmektedir²⁴⁰:

*Bu adam?
Bütün bu çalışmalardan sonra?
Çalışmanın konusu?*

Yukarıdaki sözler tamamlanmamıştır, yarıda kesilmiştir. Sonlarına getirilen soru işareti, sözün soran bir tonla kesildiğini, bitirildiğini gösterir. Yukarıdaki sözleri duyan kişi sözü zihninde tamamlar:

*Bu adam **kimdir**?
Bütün bu çalışmalardan sonra **sonuç ne oldu**?
Çalışmanın konusu **nedir**?*

Cümleye soru anlamı yükleme

Soru işareti bir cümle sonuna geldiğinde, cümleye soru anlamı yükler. Bu cümle gerçekte soru cümlesi olabilir, olmayabilir; bu önemli değildir. Sonuna soru işareti konan cümle soru anlamı kazanmış olur.

— *Babası gelecek?*

Soru işaretinin yukarıdaki özellikleri kılavuzlarda yer almakta ise de işaretin *soru anlamı yükleme* özelliği dile getirilmemiştir.

Cengiz — Para mı, alay ediyorsun galiba?

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 20)

Yukarıdaki *para mı* cümlesi soru cümlesidir; *mi* soru eki ile *para* kelimesine vurgu yapılmıştır. Cümledeki, *duyulan söze inanamama* anlamı, soru yoluyla sağlanmıştır. Bundan sonra gelen ve bildirme cümlesi gibi duran *alay ediyorsun* cümlesi, *galiba* kelimesi ile şüphe anlamı kazanmış ve soru tonuyla bitirildiği için cümle sonuna soru işareti konmuştur. Cümle nin virgülden sonraki bölümünün soru anlamı kazanmasına soru işaretinin de katkısı vardır.

²⁴⁰ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 39-40.

3.6.2.2 Gerçek soru cümlesi - sözde soru cümlesi

Soru cümleleri dil bilimciler tarafından, gerçek soru cümleleri ve sözde soru cümleleri olarak ikiye ayrılmıştır.²⁴¹

Bilgi isteyen, karşısındakini sorgulayan cümleler, soru cümlesi; rica, küçümseme, alay, beğenmeme gibi anlamlar taşıyan cümleler ise sözde soru cümlesi olarak adlandırılmaktadır.²⁴²

Sözde soru cümleleri değişik anlamların soru yoluyla dile getirilmesiyle kurulmuş cümlelerdir. Bunlar: *beğenmeme*, *tehdit*, *şaşkınlık*, *azarlama*, *alay etme*, *iğneleme*... gibi anlamlar aktarır. Bu cümleler bu anlamları soru yoluyla anlatmaktadır. Dolayısıyla cümlelerin sonuna soru işareti konmalıdır.

İçinde *sor-* fiili geçen bazı cümleler soru cümlesi gibi görünse de bildirme cümlesidir.

Geziye katılacaklar mı diye sordum.
Geziye katılıp katılmayacaklarını sordum.
Bana geziye kimlerin katılacağını soruyor.

Bu cümleler soru cümlesi gibi durmakta ve bu cümlelerin yöneltildiği kişiden bir karşılık beklemektedir. Fakat cümle bildirme cümlesi şeklinde tasarlanmıştır. Bu yüzden cümlelerin sonuna soru işareti değil nokta konmaktadır.

Sorunun *de-* fiiline bağlandığı soru cümlelerinin sonunda da nokta kullanılır. İçinde soru anlamı taşıyan söz barındıran bu cümleler de bildirme cümlesidir.

Sana beni duydun mu, diyorum.

Yukarıdaki cümle *diyorum* kelimesi ile tamamlanmıştır. Cümle, içinde soru barındırsa da bir soru cümlesi değil bildirme cümlesidir, bu yüzden sonunda nokta yer almıştır.

De- fiiline bağlanan cümlelerin sonuna *-mI* eki getirilerek soru yapılabilir. Bu durumda cümlelerin sonuna soru işareti getirilir:

²⁴¹ Soru cümlelerinin başka tipleri için bk. Engin ÇETİN, *On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soru*: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana 2008. XXIII+407 s. (Basılmamış)

²⁴² Engin ÇETİN, *On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soru*, s. 8.

Sana «bu sırrı kime açtın» dedi mi, demedi mi?

Ben ona «eve giremezsin» demiş miyim?

3.6.2.3 Gereksiz ve yanlış soru işareti

Soru işaretinin gerekli olduğu cümle, kendisine cevap bekleyen cümledir. Cevap sadece sözle değil davranışla da verilir. Bilgi veren, haber veren “bildirme cümlesi”nin sonuna soru işareti konmaz.

Ne kadar küçüktüm tam hatırlamıyorum fakat henüz okula gitmiyordum. Belirli bir gün İzmir’e inilir ve Karşıyaka’da panayır ziyaret edilirdi. Âdet öyleydi, hâlâ öyle mi bilmiyorum?

(Attilâ İLHAN, “Vatan ve Namus”, *Ters Lâle*, s. 35)

Yukarıdaki metinde *âdet öyleydi, hâlâ öyle mi bilmiyorum* cümlesinin sonuna soru işareti konmuştur. Yazar, *bilmiyorum* kelimesi ile, bahsettiği konu hakkında bilgisi olmadığını bildirmektedir; cümle *bildirme cümlesidir*. Bu yüzden, cümlelerin soru işareti ile değil nokta ile bitirilmesi gerekmektedir.

“Niye buraya geldik?” diye soruyordu zavallı. “Bu vakitte bana burada ne göstereceksin?”

(Orhan PAMUK, *Benim Adım Kırmızı*, s. 27)

Cümle, aşağıdaki şekilde de yazılabilir:

Niye buraya geldik, bu vakitte bana burada ne göstereceksin diye soruyordu zavallı.

Diye, diyerek, deyince, deyip, demeden, demeksizin, diyeli, dediğinde, dediği zaman, der demez gibi zarf-fiil biçimli *de-* fiili ile yapılan aktarmalar ile fiilin bitmiş biçimleri ile yapılan aktarmalar arasında fark olmalıdır. Zarf-fiillerle yapılan aktarmalarda, aktarılan cümle yan cümle (cümlecik) oluşturmaktadır. Bu durumda aktarılan sözün tırnak içinde gösterilmesine gerek yoktur. Çünkü aktarılan söz ile bunu bildiren *de-* ifadesi karışmamaktadır. Çift tırnak işareti karışmayı önleyici işaretlerdendir. Karışma olmadığına göre ayırıcıya ihtiyaç yoktur. Yukarıdaki metinde kullanılan *sor-* kelimesi cümlelerin soru sorduğunu bildirmektedir. Cümle bildirme cümlesidir, soru cümlesi değildir. Tırnak işaretlerine de gerek yoktur.

3.6.2.4 Soru işaretinin yeri

Soru işaretinin yeri sorunun tamamlandığı yerdir. Bu yer, üç nokta işareti ile gösterilen bir boşluğun, kısa sürelik suskunluğun, bir sesin, bir hecenin, bir sözün arkası veya cümlenin sonu olabilir. Birden fazla cümlelerin virgülle veya bağlaçla birbirine bağlandığı cümlelerde soru işareti sona konmaktadır. *Yazım Kılavuzu*'nda bu kural “soru ifadesi taşıyan sıralı ve bağlı cümlelerde soru işareti en sona konur” şeklinde geçer.²⁴³ Soru işareti soru'nun tamamlandığı, bitirildiği yere konmaktadır.

Yay ve tırnak işaretleri içinde soru işaretinin kullanılışı, soru işareti ile ilgili *teklifler* adlı alt bölümde (s. 294) yer almaktadır.

3.6.2.5 Soru işareti ve ünlem (!!), (!?)

Soru işaretinin ünlem yerine kullanıldığı görülmektedir. Bunun sebebi soru soran ama aynı zamanda bağırarak söylenmeyi gerektiren ünlemli soru cümlelerinin sonuna hangi işaretin konacağına karar verilememesi olabilir.

Çocuk tepiniyor, annesine bağıırıyordu:
— *Almayacak mısın? Neden? Neden?*

Yukarıdaki cümlede geçen *bağır-* fiili alt satırdaki cümlelerin nasıl okunması gerektiği konusunda okuyucuyu yönlendirmektedir. Cümlelerin sonuna soru işaretinden başka bir işaret getirilmesine gerek yoktur. Tiyatro metinlerinde de konuşmanın nasıl yapılması gerektiği yay içine alınan açık-

²⁴³ TDK, *Yazım Kılavuzu*, Ankara ²⁵2008, s. 40. İşaretin kuralları altında yer alan *uyarı* içindeki bu kuraldan sonra gelen cümle bir şiirden alınmış, her mısranın sonuna soru işareti konmuştur. Oysa cümle ikinci mısranın sonunda bitmektedir:

Çok yakından mı bu sesler, çok uzaklardan mı?

Üsküdar'dan mı, Hisar'dan mı, Kavaklar'dan mı?

Bu mısralardaki cümle birbirine virgülle bağlanmış sıralı cümledir. Cümle kılavuzdaki öbür kurallar da dikkate alınarak aşağıdaki şekilde birleştirilebilir:

Bu sesler çok yakından mı, çok uzaklardan mı;

Üsküdar'dan mı, Hisar'dan mı, Kavaklar'dan mı?

Soru işareti de noktada olduğu gibi sözü, cümleyi bitiren kesen işaretlerdendir. Yukarıda görüldüğü üzere birinci mısranın sonunda noktalı virgül kullanılarak *bu sesler* ortak ögesinin her iki mısraya da ait olduğu ve cümlemin alt satırda da devam ettiği gösterilmiş olur. Bu mısralar şiir cümlesi olmaktan çıkarılıp düz cümle hâline getirildiğinde aşağıdaki şekilde birbirine bağlanabilir:

Bu sesler çok yakından mı [gelmektedir], çok uzaklardan mı [gelmektedir]; Üsküdar'dan mı, Hisar'dan mı, Kavaklar'dan mı [gelmektedir]?

lamalarda gösterildiğinden hem soru soran hem de ünlem anlamı veren cümlelerin sadece soru işareti ile bitirilmesi yeterlidir.

Karşılıklı konuşmalara yer veren düz yazılarda da iki işaretin birlikte kullanılmasına gerek yoktur. Çünkü cümle içinde sözün nasıl seslendirilmesi gerektiğini açıklayan bir ifade bulunabilmektedir.

... polis öfkeli,

— *Nedir bu rezalet, gecenin bu saatinde bu kadar gürültü olur mu, şikâyet var hakkınızda!*

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 221)

Yukarıdaki metnin sonunda yer alan konuşma cümlesinde öfkeyle sıralanan sözlerden sonra ünlem işareti konmuştur. Son cümle ünlem, öndeki iki cümle ise soru cümlesidir. Cümle şu şekilde de yazılabilirdi:

Nedir bu rezalet? Gecenin bu saatinde bu kadar gürültü olur mu? Şikâyet var hakkınızda!

Yazar soru işareti yerine cümleleri birbirine virgülle bağlamıştır. Burada virgüller soru işaretinin yerini tutuyor denebilir. Virgüllerle bağlanan bu cümlelerin sonunda yer alan ünlem işareti, son cümlelerin tonlamasını göstermek üzere doğru ve yerinde kullanılmıştır.

Karikatürlerde soru işareti-ünlem (!!) ikilisi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu işaret birliği şaşkınlık ve bağırarak sorma anlamı vermektedir:

ÜNLÜ ABİ İKİ OĞLUZUN VAR MI BE ?

HAYIR...

PEKİ İKİ BEŞLİSİN VAR MI ?
YEDİ ÜÇLÜK DE OLUR...

ULAN DİŞİRDAKİ GASTE
LEDDEN Mİ YIRTTIŒI OŒU ??

DOKUZ İKİLİSİN VAR MI ?

AZ BEKLE DÖRT
DÖRTLÜK DİŞİKİ GELİYÖ...

VAKTIM YOK ABİ HEYEN LAZIM...

Bu karikatürde dördüncü sıradaki konuşma balonunda görülen *soru işareti-ünlem-soru işareti* (!?) üçlüsü soru ve şaşkınlık anlatmaktadır. Bağırma tonunu vermek üzere balonun çizgileri de öbürlerinden değişik olarak çizilmiştir.

3.6.3 TEKLİFLER

Soru işareti soru anlamı vermesi istenen boşluğa, sese, heceye, kelimeye veya söze getirilir. Sözün kendisi soru anlamı taşıyorsa sonuna soru işareti konur. Soru işareti bilgide şüpheyi, kesin olmayanı ve bilinmeyi göstermek üzere de kullanılır.

Bu bölümde işaretin soru anlamı yükleme özelliği, Türkçede soru yoluyla iletilmek istenen anlamlara ilişkin tespitler ve işaretin kullanılacağı yerlerle ilgili teklifler yer almaktadır.

3.6.3.1 Soru anlamı yükleme

Soru işaretinin asıl işi soru anlamı yüklemektir. Soru işareti bir boşluğa, sonuna geldiği başka işaretle anlatılmak istenen duruma, bir sese, heceye, kelimeye, tamamlanmamış bir söze veya bir cümleye soru anlamı yükler. Burada sayılanlar aslında kendi başlarına bir soru oluşturmazlar da sonlarına aldıkları soru işareti ile soru anlamı yüklenmiş olurlar.

3.6.3.1.1 Ses, hece veya kelimeye soru anlamı yükleme

Soru işareti, herhangi bir suskunluğun, sesin, hecenin veya kelimenin sonuna geldiğinde ona soru anlamı katar; kelimenin söylenişindeki tonu soru sorma tonuna çevirir:

— ???— Adınız?— Arkadaşınız?— Ev?— ...?— Eeee?

Yukarıdaki her bir satır başlı başına soru cümlesi sayılır. Bunlar soru cümlesi olmayı sonlarındaki soru işaretine borçludur. İlk cümle şaşkınlık ifadesi vermek için kullanılmış art arda üç soru işaretinden oluşmaktadır. Bunu gören bir okuyucu söz sırası gelen kişinin şaşırmış olduğunu ve soran gözlerle baktığını anlayabilir.

İkinci satır sonundaki soru işareti *nedir* soru kelimesinin yerini tutmaktadır. Üçüncü satırdaki soru işareti *kimdir* kelimesinin yerini tutmakta-

dır. *Adınız* ve *arkadaşınız* kelimeleri yanlarına aldıkları soru işaretleri ile soru cümlesi olmuşlardır.

Ev kelimesinin arkasına getirilen soru işareti aranan bir şeyin *nerede* olduğunu veya konuşan kişinin bahsedilen evden neyin kast edildiğini anlamadığını göstermek üzere kullanılmıştır.

Beşinci satırdaki soru işareti üç nokta işaretinden sonra kullanılmıştır. Üç nokta işareti burada suskunluğu, soru işareti de suskunluğun soran gözlerle gerçekleştiğini ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Son satırdaki *eee* sesinin sonuna getirilen soru işareti bu sese *başka neler söyleyeceksin* anlamı yüklemiştir.

Yukarıdaki kullanışlarda soru işaretinin getirildiği sese, kelimeye veya boşluğa nasıl soru anlamı yüklediği gösterilmiştir. Türkçede buna benzer kullanışlara günlük dilde çokça rastlanır.

3.6.3.1.2 *Tamamlanmamış bir söze soru anlamı yükleme*

Soru işareti tamamlanmamış bir cümlenin sonuna getirilebilir. Burada sözün bu şekilde kesildiğini ve soran tonla bitirildiğini gösterir:

- *Bu adam?*
- *Bütün bu çalışmalardan sonra?*
- *Çalışmanın konusu?*
- *Ziyaretinizin sebebi?*
- *Beni buraya kadar getirme sebebiniz?*
- *Ya onlar da gelmişse?*

Yukarıdaki cümleler tamamlanmamıştır, yarıda kesilmiştir. Sonlarına getirilen soru işareti sözün soran bir tonla kesildiğini, bitirildiğini gösterir. Bitmiş hâliyle bu sözler de birer soru cümlesi sayılır. Okuyucu bu sözlerin sonunu zihninde cümle hâline getirerek tamamlar:

- *Bu adam **kimdir**?*
- *Bütün bu çalışmalardan sonra **sonuç ne oldu**?*
- *Çalışmanın konusu **nedir**?*
- *Ziyaretinizin sebebi **nedir**?*
- *Beni buraya kadar getirme sebebiniz **nedir**?*
- *Ya onlar da gelmişse, **o zaman ne yaparım/derim**?*

3.6.3.1.3 *Cümleye soru anlamı yükleme*

Soru işareti bir cümlenin sonuna geldiğinde, cümleye soru anlamı yükler. Bu cümle gerçekte soru cümlesi olabilir, olmayabilir; bu önemli değildir. Sonuna soru işareti konan cümle soru anlamı yüklenmiş olur. Cümle okunurken de soru sorar gibi seslendirilmelidir.

Babası gelecek?

Yukarıdaki cümlenin sonuna nokta da konabilir. Sonuna soru işareti konduğu için cümle soru anlamı kazanmıştır, soru tonlamasıyla seslendirilmelidir. Burada soru işareti *mi* soru ekinin yerini tutmaktadır.

Karşılıklı konuşmada iki cümlenin alt alta aynı şekilde geçtiği görülebilir.

A — *Babası da gelecek.*
 B — *Babası da gelecek?*
 A — *Evet, o da gelecek, buna hakkı var.*
 B — *Olamaz. O zaman, ben gelmiyorum.*

Yukarıdaki karşılıklı konuşmada ilk iki cümlenin sadece sonlarındaki işaretler farklıdır. İşaretlerin cümlelere anlam ve tonlama farkı kazandırdığı açıktır. İlk cümle *Babası gelecek* haberini bildirmektedir. İkinci cümlenin sonundaki soru işareti, kişinin bu söze inanmadığını gösterir. Kişi duyduğunu doğru anlayıp anlayamadığını sorgulamaktadır. Aslında bu kişi o cümleyi duymak da istememektedir. Bunu metnin akışındaki son sözünden anlamak mümkündür. İkinci cümlenin sonundaki soru işareti cümlenin tonlamasının ilk cümledekinden farklı olmasını da gerektirir.

3.6.3.1.4 Soru yoluyla etkileyici anlatım

Türkçede sözün daha etkili anlatıma sahip olabilmesi için soru cümlesi şekline dönüştürüldüğü görülür. Soru cümlesi aynı anlamı ifade eden düz cümleden daha etkilidir.

Bir çalışta kesmeyen bıçağa bıçak denmez.
Bir çalışta kesmeyen bıçağa bıçak mı denir?

Yukarıdaki cümlelerden ikincisi, aktarılmak isteneni, birinci cümleye göre daha etkili aktarmaktadır.

Hangi çılgın bana zincir vuracaktı?
Hiçbir çılgın bana zincir vuramaz.

Yukarıdaki cümlelerden soru şekilli olanın daha etkili söyleyiş özelliğine sahip olduğu söylenebilir. İletilmek istenen anlamın daha etkili ulaşması istendiğinde cümle sorulu şekle dönüştürülebilmektedir. İlk cümlede meydan okuma anlamı varken ikinci cümlede bir durumu bildirme veya bir duruma karşı çıkma anlamı vardır.

Hepsi de birer mucize olan bütün bu çiçeklerden hangisini daha üstün sayabilirsiniz?

Yukarıdaki cümle sonuna soru işareti konsa da iki ayrı anlam taşımaktadır. Bunlardan biri soru, öbürü yazarın içinden geçeni onaylatma isteğidir. Cümlelerin doğrudan soru olarak anlaşılması karşılığında verilebilecek cevaplar şunlardır:

- (i) *Şu çiçeği daha üstün sayabiliriz.*
(ii) *Hiçbirini üstün sayamayız.*

Yazarın cümleyi kurmaktaki asıl amacı içinden geçeni onaylatma isteğidir. Bunu çarpıcı bir şekilde anlatmak için cümlesini soru cümlesi olarak kurmuştur. Soru yoluyla *hepsi de birer mucize olan bütün bu çiçeklerden hiçbirini daha üstün sayamazsınız* demek istemiştir.

3.6.3.1.5 Soru kelimeleri, soru eki

Türkçede cümleye soru anlamını soru kelimeleri veya soru eki yükleyebilir. Soru kelimesi ile soru anlamı yüklenmiş bir kelimenin sonuna soru işareti konur. Bu cümleler doğrudan soru sorar. Sorularına cevap bekler.

- Kim** gelmiş?
Ali **mi**?
Ali siz **misiniz**?
Yapılmasını istediğim işler bitirildi **mi**?
Kaç kişi katılacak?
Buraya **neyle** geldin, **niçin** geldin, **ne zaman** geldin?
Yarışmaya **nereden** katılıyorsunuz?
Sizinle görüşmeye **kaçta** gelelim?
Hangisini almak istiyorsun, bunu **mu**, **şunu mu**?
Hiç **mi** sevemedin buraları?
Ne alırsın?
Peynir zeytin **mi** koyayım, yoksa bulgur aşı **mi** pişireyim?
Neden öyle bakıyorsunuz bana?
Yazarın asıl anlatmak istediği **nedir**?

Ne kadar zamanımız var?

Yukarıdaki cümleler doğrudan soru sormakta, bilgi istemektedir. Cümleler kendi içlerinde soru anlamı taşıdığı için sonlarına soru işareti konmasa da soru cümlesi olarak görünürler. Cümlelerin soru anlamı taşıması sonlarına soru işareti koymayı gerektirmektedir. Türkçe soru kelimeleri ve soru eki (*mI*) başka anlamda kullanılmadıkça cümlelerin sonuna soru işareti konmasını gerektirir. Yukarıdaki cümlelerde soru anlamı yükleyen kelimeler ve ekler kalın olarak dizilmiştir.

İçinde soru kelimesi bulunan her cümle soru cümlesi değildir:

Ne ve *ne kadar* kelimeleri soru yerine çokluk ifade etmek için de kullanılabilir:

Ne insanlar gördüm, küçük dağları ben yarattım havasında gezinip duran.

Yukarıdaki cümlede *ne* soru kelimesi soru anlamında değil çokluk anlamında kullanılmıştır: *pek çok insan*. Bu yüzden cümlelerin sonunda soru işareti yerine nokta kullanılmıştır.

Ne kadar iyisiniz. Sizinle çalışmak isterim.

Ne kadar iyisiniz cümlesindeki *ne kadar* soru öbeği çokluk anlamındadır: *çok iyisiniz*.

Yukarıdaki cümlelerin sonuna soru işareti konduğunda cümlelerin anlamı soruya döner ve cümlelerin tonlaması değişir:

Ne kadar iyisiniz? Sizinle çalışmak isterim.

Bu metinde *ne kadar iyisiniz* cümlesinin sonuna soru işareti getirilerek cümlelerin soru anlamı kazanması sağlanmıştır. Buradaki soru kendi içinde bir şüphe anlamı taşımaktadır. Metin bu hâliyle *sizinle çalışmak isterim ama iyi olup olmadığınızı bilmiyorum* anlamına gelmektedir.

Ne kadar çalışkansınız

Ne kadar çalışkansınız cümlesi içinde bulunduğu bağlamdan koparılmış bu hâliyle iki anlama gelebilir:

- (1) *Çalışkanlığınızın derecesini bilmek istiyorum.*
- (2) *Amma çok çalışıyorsunuz.*

Yukarıdaki birinci anlam verilmek isteniyorsa cümlelerin sonuna soru işareti; ikinci anlam verilmek isteniyorsa nokta getirilmelidir:

- (1) *Ne kadar çalışkansınız?*
- (2) *Ne kadar çalışkansınız.*

3.6.3.2 Soru işareti - anlam ilişkisi

Soru işareti cümlelerin anlamını güçlendirebilir. Türkçede soru cümlelerinin soru sormak dışında pek çok anlama gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Soru şekli dışında da kurulabilecek cümlelerin, soru yoluyla anlamı ve söyleyişi güçlendirilir. Soru şeklindeki cümleler, aynı anlama gelen sorusuz şekillerinden daha etkilidir ve anlatılmak isteneni daha çarpıcı bir şekilde aktır. Bu cümlelerin, soru cümlesi olmamaları, soru sormak ve cevap beklemek yerine başka anlamları aktarmak için kurulmaları göz önüne alındığında sonlarına hangi işareti alacakları sorun olarak görülebilir. Ancak her ne anlamda kullanılırlarsa kullanılsınlar o anlamı soru yoluyla sağladıkları için sonlarına soru işareti konmalıdır.

3.6.3.2.1 Haklılığını onaylatma isteği

Haksız mıyım?
Ben dememiş miydim?
Yaşamak gibisi var mı?

Yukarıdaki cümlelerde kişi karşıdakinden kendisini, düşüncesini, yaptıklarını onaylamasını istemektedir. Bu isteği soru yoluyla dile getirdiği için cümlelerin sonunda soru işareti yer almalıdır.

Kriton: Kaçıracağız...
Apollo: İstiyorsun, değil mi Sokrates?
Kriton: Doğru anlıyorum yüzünden, değil mi dostum?

(A. Turan Oflazoğlu, *Sokrates Savunuyor*, s.70)

3.6.3.2.2 Alıcıyı harekete geçirme

Ah! Ayağım... Be adam, kör müsün?

Yukarıdaki cümle ayağına zarar veren birine karşı uyarıdır. Soru yoluyla kurulmuş bu cümlelerin sonunda soru işareti yer almaktadır. Soru işareti ve soru tonu sebebiyle bu cümleye sözle cevap verilmesi beklenemez. Cümleyi duyan kişi (alıcı) harekete geçerek karşıdakine verdiği acının sebebinin ortadan kaldıracaktır. Sözü duyan kişi kendisine soru sorulmadığını bir

uyarı gönderildiğini anlar. Yukarıdaki cümle bağırma ifade ettiğine göre sonuna ünlem işareti konması gerektiği düşünülebilir. Sözde soru cümlesi sayılan bu tip cümlelerin sonuna ünlem işareti konması gerektiği savunulmaktadır, oysa bu cümlelerin aktardıkları anlam ne olursa olsun sonlarına konacak işaret soru işareti olmalıdır.

Ben sizin Rabbiniz değil miyim?

Yukarıdaki cümlede alıcının konu üzerinde düşünmesi istenmektedir. Alıcı soru yoluyla düşünme konusunda harekete geçirilmektedir. Bu soru, kendisine cevap beklemektedir. Bu cevap gerek sözle gerek davranışla verilecek bir cevaptır. Sözün uyarı olduğu açıktır. Sonuna soru işareti konmalıdır.

Savcı: Savunmuyor, saldırıyor bu adam, sayın başyargıcım! Ey sevgili, çok sevgili Atinalılar! Dirliğinize, düzeninize yönelen bu tehlikeye göz yumacak mısınız?

(“Yummayacağız, kahrolsun Sokrates!” sesleri)

I. Yurttaş: Savcının kaygısı yerinde bence.

II. Yurttaş: Bilmem ki ne desem? Haklı gibi.

(A. Turan Oflazoğlu, Sokrates Savunuyor, s. 70)

Yukarıdaki metinde *savcı* “...Atinalılar! Dirliğinize, düzeninize yönelen bu tehlikeye göz yumacak mısınız?” sözüyle alıcıları harekete geçirmeye çalışmaktadır. *Yurttaş* rolündekilerin konuşmaları da harekete geçmeye başladıklarını göstermektedir.

3.6.3.2.3 Tehdit etme

Yoksa, başlarına gelecekleri bilmiyorlar mı?

Yukarıdaki cümlede *başlarına gelecekleri düşünseler iyi olur* anlamında tehdit yer almaktadır. Tehdit soru yoluyla sağlanmıştır. Cümlenin sonunda yer alan soru işareti, cümlenin soru cümlesi olmasından dolayı konmuştur.

Türkçede soru yoluyla tehdit anlamı yaygın bir şekilde kullanılır:

Dayak mı istiyorsun?

Alayım mı ayağımın altına?

Sen benim kim olduğumu biliyor musun?

Karnın mı ağrıyor, kardeş?

Kaşınıyorsun galiba?

3.6.3.2.4 Olumsuzluğu ifade etme

Soru cümleleri sadece soru sormak için değil, olumsuzluğu belirtmek için de kurulabilir. Bu tür söyleyişe anlatıma güç katmak, anlamı kuvvetlendirmek için başvurulur. Cümleye soru yoluyla daha etkili bir anlam yüklenbilir. Cümlelere soru yoluyla her ne anlam yüklenirse yüklensin cümlelerin sonuna soru işareti konmalıdır.

Bu kızcağızın başka seçeneği var mıydı? Niye bunu dikkate almadınız? Hiç düşünmüyor musunuz?

Yukarıdaki ilk cümlede soru yoluyla *yoktu* anlamı verilmek üzere olumsuzluk ifade edilmektedir. Cümle aşağıdaki şekilde söylendiğinde aynı etkiyi uyandırmamaktadır:

Bu kızcağızın başka seçeneği yoktu, Bunu dikkate almalıydınız. Bunu düşünmeliydiniz.

Benim malım mülküm bir tek şu üstümdeki elbisedir. O kadar parayı nereden bulayım?

İkinci cümledeki anlamın soru yoluyla aktarılması, *bulamam* anlamının vurucu anlatılmak istenmesindendir.

Türkçede soru cümlesinin olumluyu söyleyip olumsuzu / olumsuzu söyleyip olumluyu kast etmek için kullanılışı yaygındır.

Ben sizin hocanız değil miyim? Elbette derdinizi benimle paylaşacaksınız.

Yukarıdaki cümlede *hocanız değil miyim* sorusu olumsuz sorulmuştur. Olumluyu kast eden bu cümleye olumluluk anlamını yükleyen soru kalıbı olmuştur. Cümle *ben sizin hocanızım* anlamına gelir.

*Hırs-ı dünya ile melufe kanaat mi olur?
Mal-ı karun ile melufe kanaat mı olur?
Göz diküp malına halkın gözedirken rüşvet
Böyle cah ehline dâva-yı adalet mi olur?*

(Hilmi YÜCEBAŞ, *Hiciv Edebiyatı Antolojisi*, s. 222)

Yukarıdaki metinde geçen *kanaat mi olur, dava-yı adalet mi olur* soruları ile *kanaat olmaz, dava-yı adalet olmaz* anlamı verilmek istenmiştir.

Başyargıç: Sanık Sokrates 'i tanıyor musun?

Anitos: Onu tanımayan var mı Atina 'da?

(A. Turan Oflazoğlu, *Sokrates Savunuyor*, s. 38)

Yukarıdaki cevap cümlesi soruya karşılık soru şeklinde gelmiştir. Bu cevapta hem *tanıyorum, onu herkes tanır ben de tanıyorum* anlamları vardır, hem de soruyu küçümseme anlamı vardır.

— *Hem yalnız Can Bey değil ki, ben de besliyorum onları. Size ne zararları var Allah aşkına? Söz! Bundan sonra ben temizleyeceğim kapı önünü.*

(İnci PONAT, “Ah Muazzez Hanım Ah!”, *Türk Dili Dergisi*, s. 48)

Yukarıdaki metinde kalın olarak dizilen *size ne zararları var Allah aşkına* sorusu ile *size bir zararları yok* anlamı verilmek istenmiştir. Bu anlam soru yoluyla verildiği için cümlemin sonunda soru işareti yer almaktadır.

«...ala geyik, sığın [boynuzlu] geyik [av] kovardım,
Tartınca [çekince] bir okla n'eylerdim.
Temrensiz okla, yiğit, seni sınırdım,
Öldürmeğe, yiğidim, ben seni kıyar mıydım?»

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. 125)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde *seni öldürmeğe kıyar mıydım* sorusu yer almaktadır. Bu soru *seni öldürmeğe kıymazdım* anlamını vermek üzere kurulmuştur, sonunda soru işareti yer almaktadır. Aynı metnin ikinci mısrasında geçen *n'eylerdim* cümlesi hem soru hem de bildirme cümlesi olarak düşünülebilir. Burada bağlamın gerektirdiği anlam *neler neler yapardım* anlamıdır, bu yüzden sonuna nokta konmuştur. *Tartınca bir okla n'eylerdim* cümlesinin sonuna soru işareti getirildiğinde anlam değişir ve *tartınca bir okla ne yapabilirdim ki (hiçbir şey yapamazdım)* anlamı kazanır.

NEJAT : (Gerinerek) Amannn be... istida mı verdikti bizi dünyaya getirsin diye? Saçma sapan bir takım nasihatler, tehdit, tazyik.

(Çetin ALTAN, *Toplu Oyunlar: 1*, s. 15)

Yukarıdaki metinde geçen *istida mı verdikti bizi dünyaya getirsin diye* cümlesi soru yoluyla *bizi dünyaya getirsin diye istida vermedik* anlamını vermektedir. Bu anlamı vermek için sorudan yararlanılmış ve bu yüzden de cümlelerin sonuna soru işareti konmuştur.

Bunca iyiliğe karşılık nasıl böyle konuşabilirsin?

Yukarıdaki cümlede soru yoluyla *konusabilirsin* kelimesinin olumsuz dönüştürüldüğü görülmektedir. Cümle *sana yapılan bunca iyiliğin karşılığında böyle konuşamazsın/konuşmamalısın* anlamına gelmektedir. Bu anlamın sağlanmasında soru cümlesinden yararlanılmıştır. Cümle soru cümlesidir; bu yüzden sonuna soru işareti konmuştur. Bu cümleye verilecek karşılıklar ya davranıştaki haklılığı ya da yapılandan dolayı pişmanlığı ifade eden cümleler olacaktır.

Bu kadar sorun varken siz benim yaptığımdan başka ne yapabiliydiniz?

Yukarıdaki cümlede *hiçbir şey yapamazdınız* anlamı *ne yapabiliydiniz* sorusu yoluyla verilmiştir. Dolayısıyla cümlelerin sonunda da soru işareti yer almıştır.

Şimdiki gibi nerde buluyorsun, ilacı doktoru?

Cümle *o zamanlar şimdiki gibi kolay bulunmuyordu, ilaç da doktor da* anlamına gelmektedir. Bu anlamı vermek için sorudan yararlanılmıştır. Bu yüzden cümlelerin sonunda soru işareti yer almıştır.

Sen benim durumumda olsaydın başka türlü karar verebilir miydin?

Cümle *sen benim durumumda olsaydın başka türlü bir karar veremezdin* anlamına gelmektedir. Bu anlamı vermek için cümle soru cümlesi şeklinde kurulmuştur; bu yüzden de sonunda soru işareti yer almıştır.

Öyleyse, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz rabbinizin?

(Allah, *Kur'an*, 55-Rahmân: 49)

Yukarıdaki cümlede de *inkar edemezsiniz* anlamı soru yoluyla verilmiştir.

Canlı iken size can veren, sonra öldürüp sonra tekrar diriltecek olan ve en sonunda Kendisine döneceğiniz Allah'ı nasıl inkâr edersiniz?

(ALLAH, *Kur'an*, 2: 28 (bk. Hüseyin ATAY, s. 4))

Yukarıdaki metinde geçen soru cümlesi cevap bekleyen bir soru cümlesi değildir. *Bunca delil ortadayken Allah'ı inkar edemezsiniz* anlamı, soru yoluyla verilmektedir.

“Hani” kelimesi ile sorulan sorular “yok” anlamını vermek için kullanılabilir: Bu cümlelerin sonunda da soru işareti yer alır.

*Hani Yunus Emre, ki kıyında geziyordu;
Hani ardına çil çil kubbeler serpen ordu?*

(Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s. 178)

«İmdi [Şimdi] hani dediğim yeğ [iyi] erenler [beyler]
Dünya benim diyenler?
Ecel aldı, yer gizledi.
Fani dünya kime kaldı?
Gelimli gidimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya»

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. 125)

3.6.3.2.5 Dikkat çekme

İlk cümlelerin soru cümlesi şeklinde olması, yazıya veya konuşmaya çarpıcı bir giriş yapmak için başvurulmuş yöntemlerden biridir.

Şu boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?

(Mehmed Akif, *Safahat Altıncı Kitap Asım*, s. 107)

Şair, boğaz harbinin dünyada görülmemiş bir savaş olduğunu göstermek üzere bunu soru yoluyla ifade etmiştir. Aynı zamanda insanların dikkatini bu savaşa çekmek istemektedir.

Ramazan'la aranız nasıl? İyi olmaması için sebep yok aslında; mevsim geldi kışa dayandı, günler kısa.

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 136)

Şimdi durup dururken bu konuya ne gerek var? Efendim izah edeyim.

Bazı yazarlar yazılarında herhangi bir konuya dikkat çekmek için soruyu sorup cevabını hemen arkasından verir. Bu tip cümlelere konuşma dilinde de sıkça rastlanır. Soru cümlesi, soru sorup karşılık beklediği için sonuna soru işareti almalıdır.

Dünyanın nizamı neden bozuluyor? İşte bunun gibi kendini bilmez dürzüler yüzünden.

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 79)

Tartışmaya konu olan nedir? Bizleri çekip çeviren, bizlere hayat veren tek tek inançlar yahut bunların oluşturduğu inanç manzûmeleridir. Ferdî yahut maşerî tartışmaya sürülen inanç, kendisini meydana getirmiş unsurlara ayrıştırılır.

(Ş. Teoman DURALI, *Felsefe-Bilim Nedir*, s. 103)

Yukarıdaki birinci metindeki ilk cümle *dünyanın düzeni işte bunun gibi kendini bilmez dürzüler yüzünden bozuluyor* şeklinde de söylenebilirdi; ancak aynı etkiyi uyandıramazdı. Etkili söyleyiş için soru yolu tercih edilmiş bu yüzden de cümlenin sonuna soru işareti konmuştur. İkinci metinde yer alan sorulu giriş yöntemine ise tamamen okuyucunun dikkatini toplamak üzere başvurulmuş olmalıdır.

Sonbahara doğru kamışlıklara ördekler iner. Avcılara gün doğar. Avcılık aslında nedir? Bana sorarsanız bir kendini sınama işi.

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 118)

“Onlar göklerin ve yerin yönetimi ve Allah’ın bir şeyden yarattıkları üzerinde [bakıp] düşünmediler mi? Ecellerinin yaklaşmış olduğunu da. Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar?” (A’raf 7/185)

Bu ayet insanların, bir yandan göklerin ve yerin yönetimi ve Allah’ın yarattığı şeyler üzerinde dikkatle bakıp düşünürken, ecellerinin yaklaşmış olduğunu ve kendilerine Kur’an gönderildikten sonra ona inanmayıp hangi söze inanacaklarını sorgulayarak onları bu konu üzerinde de düşünmeye davet etmektedir.

(Şakir KOCABAŞ, *Kur’anda Yaratılış*, s. 26)

3.6.3.2.6 Çıkışma

Soru yoluyla karşıdakinin sözüne, düşüncesine veya davranışına karşı sert tepki gösterme, kişiyi azarlama, çıkışma anlamı da verilebilir. Bu cümlelerin sonunda da soru işareti yer alır.

Sırası mı şimdi bunun?

Bu cümle *şimdi bunun sırası değil* cümlesinin soru yoluyla daha etkili bir şekilde söylenmiş şeklidir. Etkisini karşıdakinin isteğine karşı onu ayıplayıp azarlar şeklinde söylenmesinden almaktadır. Bu etki soru yoluyla sağlanmıştır; bu yüzden cümlenin sonuna da soru işareti konmuştur.

Ne arıyorsun burada?

Yukarıdaki cümlede *ben senin gelmeni yasaklamıştım* anlamında çıkışma anlamı vardır.

*Çocuk mu kandırıyorsun?
Ne dedin sen?*

— *Başı sıkışan çat kapı geliveriyor. Ulan ben hükümet miyim?*

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 7)

Kendi kendine söylenen bu kişinin konuşmasında da hayali olarak karşısında bulunanlara çıkıştığı söylenebilir. Çıkışma anlamı soru yoluyla sağlandığı için sonuna soru işareti konmuştur.

— *Telefon almak için kurabileceğimiz cümle çeşitlerimiz bunlardı; bitti. Telefondan da vazgeçtim, size bağlanmaya çalışıyorum burada.*

— *Evet??*

— *Hanfendi neden bu kadar düşündünüz? Da Vinci'nin şifresini mi sordum?*

— *Önümde isim var, görmüyo musunuz?*

(Mine SOTA, *Hepimus İnsan*, s. 93)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde bir çıkışma anlamı vardır. Bu anlam soru yoluyla sağlanmıştır. Cümle soru cümlesi olduğu için sonuna soru işareti konmuştur.

Dünyanın nizamı neden bozuluyor? İşte bunun gibi kendini bilmez dürzüler yüzünden. İndir ulan bacaklarını terbiyesiz, kimin karşısında oturduğunu bilmiyor musun? Daha düne kadar el bağlayıp ayakta durur, otur demeden oturmazdın.

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 79)

Yukarıdaki metinde geçen *kimin karşısında oturduğunu bilmiyor musun* cümlesi hatırlatma yoluyla azarlama ifadesidir. Çıkışma, soru yoluyla dile getirilmiştir. Bu yüzden cümlenin sonunda soru işareti yer almıştır.

Aşağıdaki karşılıklı konuşmalarda çıkışma anlamı yüklenmiş soru cümleleri görülmektedir.

Cengiz — *Kurtuluştan sonra dağda eşkiya takibinde üşütüp zatürre oldum. Çürüğe çıkardılar. Ama asıl sebep o değil tabii. **Bu ciğerler çürük olur mu be?** (Müthiş bir nara atar, olanca kuvvetiyle göğsünü yumruklayarak) **Bunlar mı çürükmüş?***

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 20-21)

Pakize — *Beye haber ver misafir geldi. (Kapıyı çekip döner. Gül, misafir sesini duyunca önce kalkmaya davranmış, sonra başını örtüp oturmuştur. Pakize ona hayretle bakar.) **Ne o, oturuyor musun?***

Gül — *Niye oturmıyayım?*

Pakize — *(Telaşla) Duymadın mı, erkek misafir geldi.*

Gül — *Hoş geldi sefa geldi. Beni yemez ya.*

Pakize — *O yemez ama bey yer.*

Gül — *Biraz sonra giderim. Bakalım nasıl adam.*

Pakize — **Sen yeni icat mı çıkarıyorsun?**

Gül — *Suzan hanım kimbilir ne icatlar çıkaracak? **Ben de bir tane çıkarmışım çok mu?***

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 15)

— *Ne temizliği bu, Suzan hanımefendinin şerefine mi?*

— **Ortalığı pis görsün de ayıplasın mı?**

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 13)

— *Ne var, **ne çekiştirip duruyorsun?***

— *Efendim konuşmanızı bitirmeniz isteniyor.*

— *Ne münasebet, daha yarısına gelmedim.*

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 197)

3.6.3.2.7 ... demek?

Sözün sonuna *demek* kelimesi eklenerek soru cümlesi kurulabilir. Bu soruların sonuna soru işareti konur:

— *Arabacı aşağıda efendim, eşyalarınız arabaya yüklendi bile.*

— *Her şey hazır demek?*

— *Evet efendim, hazır.*

— *Peki, gidelim.*

3.6.3.2.8 *Ne demek...?*

Karşıdakinin sözünün *ne demek* kalıbı kullanılarak tekrar edilmesiyle kurulan soru cümlelerinde çıkışma veya emir anlamı vardır.

Ne demek “yapamam”?

Bu cümlede *yapamam* kelimesi karşıdakine ait bir söz iken, *ne demek* soru kalıbıyla *yapamam* sözünün birleşmesi hem çıkışma hem de *yapacak-sın* anlamı kazanmıştır.

— *Ben gelmiyorum.*
— *Ne demek “gelmiyorum”?*

— *Babacığım, ben bu yarışa katlanamayacağım.*
— *Bu da ne demek oluyor?*

3.6.3.2.9 *Şaşkınlık*

Soru yoluyla şaşkınlık ifade edilebilir. Cümleler soru sorduğu için; cümlelerin anlamındaki şaşkınlık soru yoluyla anlatıldığı için cümle sonuna soru işareti konmalıdır.

Sen de kimsin? (şaşkınlık ve soru)
Sen de kim oluyorsun? (şaşkınlık ve çıkışma)
Sen nereden çıktın? (şaşkınlık ve soru)
Ne süpürgesi bu? (şaşkınlık ve soru)
Bu ses de neyin nesi? (şaşkınlık ve soru)
Aa! Bu nasıl hava kış ortasında? (şaşkınlık)

Fakat Sakarya başka, yokuş mu çıkıyor, ne?
(Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s. 177)

Cengiz — (Gülerek) İman kuvvetiyle.
Zeki — Ne imanı?
Cengiz — Ne imanı ne demek?
(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 20-21)
Suzan — İngiliz sefiri bir dostum karışlamak için gemiye geldi, bizi de buraya bıraktı.
Avni — Bilmek istediğiniz başka bir şey var mı?

Pakize — (şaşkın) **Efendim?**

Avni — Benim odam nerede?

Pakize — **Odanız mı?**

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 35)

Hangi rüzgâr attı seni buraya?

Bu cümlede sevinçle karışık şaşkınlık anlamı bulunsa da sebep öğrenmeyi amaçlayan soru anlamı (*niçin geldin*) da vardır. Bu yüzden sonuna soru işareti konması uygundur.

Demez mi soru kalıbıyla da şaşkınlık belirtilebilir. Bunların sonuna da soru işareti konmalıdır.

Cengiz - ...Bir gün yine münakaşa ederken "Madem burasının sizde kalacağına inanıyorsun bin liraya çiftliğimi satın al" demez mi? Ben de tabii yiğitliğe toz kondurmadım, eş dosta haber uçurdum, öteberi satıp aldım çiftliği...

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 20-21)

3.6.3.2.10 ... *mI ne?*

...mI ne soru kalıbıyla şaşkınlık, kendini beğenme, abartma, inanamama anlamları aktarılabilir. Bu cümleler de soru cümleleri olduğu için sonlarına soru işareti almalıdır:

(a) *Bunları söyleyen ben miymişim?*

(b) *Dahi miyim, neyim?*

(c) *Aa, deli mi ne?*

Bu cümlelerde kişinin kendisinden beklemediği davranış (a) veya düşünce karşısında kendinden utanma (a) , kendini beğenme (b) ve şaşkınlık (c) anlamları yüklenmiştir. Hepsisi de soru yoluyla sağlandığı için sonlarına soru işareti konmuştur.

— *Ulan herif gerçekten ermiş mi ne?*

(Yaşar Kemal, *Yer Demir Gök Bakır*, s. 279)

Yukarıdaki cümlede gördüklerine inanamaktan kaynaklanan bir şaşkınlık söz konusudur.

...mI ne kalıbı öğrenilen bilgiden şüphe etme anlamı da verebilir. Bu cümlelerin sonunda nokta yer almaktadır:

Almanya'dan getirdiği parayla otobüs mü ne almış. Kalanının da çarptırılmış.

Son yazılıdan da yirmi mi ne almış.

Bana yazın düğün mü ne var diyordu.

3.6.3.2.11 İyi duyamamış süsü verip vakit kazanmaya çalışma

Muhatabın soruları karşısında düşünme zamanı kazanmak için soru aynen tekrar edilebilir. Soruyu aynen tekrar eden bu kişi ya beklemediği bir soru ile karşılaşmıştır, bu yüzden cevabı düşünmek istemektedir; ya da köşeye sıkışmıştır, kendini kurtarmak için yalan uydurmaya çalışmaktadır. Bu sözler hem şaşkınlık, hem de soru anlamı taşıdığı için soru işaretiyle bitirilmelidir.

— Oğlum, bu ne?

— Bu mu ne? Bu, şey... bu, ... çalışma kağıdı. Evet, evet çalışma kağıdı!

— Ya! Yazıları da pek küçük. Yazık yavrum gözüne, biraz büyük yazsaydın ya bunu.

— Kim bu sarışın?

— “Kim bu sarışın” mı? Hangi sarışın? Ha, o mu?

— Ne dedin sen?

— Ne mi dedim?

— Bu söylediğin bence olmaz.

— Olmaz mı?

— Telefonundaki bu kadın kim?

— Kim mi?

— Kim bu B...?

— B... mi? Şey... ha.. ha.. halamın kızı, şu küçükken ölen kız işte, bahsetmiştim ya!

— Ya, tabi tabi, ben de unutmuşum. Hay Allah, ne büyük mucize! Al telefonu! Halanın kızı (!) arıyor, öteki taraftan!

3.6.3.2.12 Rica - Teklif

Soru cümleleri soru yoluyla bir şeyi isteme, bir teklifte bulunma, aşırı nezaket gösterme anlamları da verebilir. Rica ve teklifi soru yoluyla yapan bu cümlelerin sonuna soru işareti getirilmesi gerekir. Bunlar cevap istemeyen ama bir karşılık bekleyen cümlelerdir.

Çay alabilir miyim? (Bir şeyi isteme)
Çay almaz mıydınız? (Bir şeyi teklif, aşırı nezaket)
Acaba saatiniz var mı? (Saat kaç? Bir şeyi öğrenme isteği)
Bana işten anlayan birini bulabilir misiniz? (Bir kişiyi isteme - rica)
Gidelim mi artık? (Teklif)
Bir şey içer misin? (Teklif)
Çikolataya ne dersin? (Teklif)
Çay? (Teklif)
Konuşmak ister misin? (Teklif-seni dinleyebilirim)

3.6.3.2.13 Haklı olduğunu göstermeye çalışma

Soru yoluyla kişilerin kendi haklılıklarını kabul ettirmeye çalıştıkları da olur. Bu sorular cevap olarak eleştirilmeyi veya karşı konulmayı değil, haklılığın onaylanmasını bekleyen sorulardır. Soru oldukları için de sonlarına soru işareti getirilir.

Haksız mıyım?
Beni anlıyor musun?
Sen benim yerimde olsan ne yapardın?
Sen benim yerimde olsaydın böyle yapmaz mıydın?
Bana hak veriyorsun değil mi?
Başka ne yapabilirdim ki?
Söylesene iyi dememiş miyim?

3.6.3.2.14 ...mIymIş? / ...mI ...mı?

Duyduğuna, gördüğüne inanamama anlamı verir. Sonuna soru işareti konmalıdır.

Yıllardır dinlerim ben bu şarkıyı. Bu mu söylüyormuş?

Aa! O rolü oynayan adam bu muymuş?

Herhangi bir ortamda sinirli bir şekilde etrafındaki insanları rahatsız eden birinin haksız olduğu ortaya çıkınca soruyla karşılık vermesi de mümkündür.²⁴⁵

— *Nerde bu anahtar? Her yeri aradım bulamadım. aldığınız bir şeyi neden yerine koymuyorsunuz? Kim kaybetti bunu gene?*
 — *İşte ya! Senin ceketinin cebinde.*
 — *Hımm, orda mıymış?*

3.6.3.2.15 Beğenmeme

Soru yoluyla bir davranışın, düşüncenin, duygunun veya herhangi bir sözün beğenilmediği ifade edilebilir. Bu sorular da sözlü cevap beklemeyen sorulardır. Sözle karşılık yerine beğenilmeyen durumun düzeltilmesi istenir. Bu cümlelere beğenmeme anlamını yükleyen, soru olduğu için cümlelerin sonuna soru işareti konur.

Bu ne?
Oldu mu şimdi?
Yaptığını beğendin mi?
Böyle demeye utanmıyor musun?
Böyle yapılır mı? (Böyle de yapılmaz ki!)
Böyle denir mi? (Böyle de denmez ki!)
Sırası mı şimdi?
Eee, n'olmuş öyle dediyse?
Ne diye böyle yaptın ki? (Keşke yapmasaydın)
Ne dedin sen? (Anlatılanı veya karşıdakinin sözünü beğenmeme)

I. Yurttaş: Sırası mı şimdi bunun?
Sokrates: Ne zamanmış sırası bunun?

(A. Turan Oflazoğlu, *Sokrates Savunuyor*, s. 14)

Yukarıdaki iki cümlede de karşılıklı beğenmeme durumu söz konusudur. İkinci cümledeki soru karşıdaki kişinin durumunu, görüşünü, sorusunu, soruya cevabını beğenmeme anlamları da taşımaktadır.

Vildan, şaşırmişti ve çaresizdi...
“Beni ağlatacaksın, Beyhan, o nasıl söz?..”

²⁴⁵ Engin ÇETİN, *On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soru*, s. 8.

“Biliyorum, o evde bana kızgınlığı daha da artacak. Biraz geçsin arası hele...”

(Necati TOSUNER, *Bana Sen Söyle*, s.359)

Dursun — Ha, bey...

Cengiz — Ne var?

Dursun — Bekçi kapıya geldi. Dedi ki “Bir daha sabahları üst üste silah atmasın. Komşular karakola şikayet etmişler” dedi.

Cengiz — (Gözlerini öfkeyle kıсарak) **Atarsam ne olurmuş?**

Dursun — Silahı almış.

Cengiz — (Şaşalar, sonra tehditkâr bir tavırla Dursun’a yaklaşır) **Ne-yi almış?**

Dursun — Silahı.

Cengiz — **Benden?**

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han’ın Bisikleti*, s. 22-23)

3.6.3.2.16 Küçümseme

Soru yoluyla cümleye küçümseme anlamı katılabilir. Küçümseme anlamı soru yoluyla sağlandığı için cümlenin sonuna soru işareti konabilir.

Kim kaybetti o bulsun?

Hadi canım, kız dediğin böyle mi olur? Topaç gibi bir vücut, fırça ile boyanmış gibi bir yüz... Aynaya baktıkça Bonmarşe camekânında bebek seyre diyorum zanneder, dilimi çıkarıp gözlerimi şaşılataarak kendimle eğlenirdim.

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalıkuşu*, s. 26)

Avni - Hizmetçileri düzeltmek için çok uğraşmak icab edecek.

Suzan - Yalnız hizmetçileri mi? Rezalet, herşey alaturka. Saat bile bak kaç gösteriyor. (Dolabın içindekilere, duvara asılı süngülerle kılıca göz gezdirir.) Hele bak, ev değil, silah deposu. (Sağa yürür, merdivenin dibindeki küçük masanın üstünde vazo vazifesini gören mermi kovanını alıp bakar.) **Bu ne böyle? Top tüfekle alakalı bir şey mi?**

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han’ın Bisikleti*, s. 36)

Başı kesildi Hazreti Yahya'nın, ama Saraya girmesine engel olunamadı.

*O bir dirilticiydi. Ama O'na ölümle cevap vermeyi yeğlediler. Bu, onların kolayına geldi. Değişmek zor gelince değiştirmeye kalkıştılar. Hey zavallılar! **Siz kim, değiştirmek kim? Neyi değiştiriyorsunuz? Kimi?***

(Sezai KARAKOÇ, Yitik Cennet, s. 88)

3.6.3.2.17 Uyarını sorma/Tereddüdünü giderme isteği

“Bence oldu da/uygun da, sana göre de acaba oldu mu/uygun mu” anlamı vermek için de soru cümlesi kullanılabilir. Bu cümleler cevap bekleyen cümlelerdendir. Karşıdakinden uydu/uymadı şeklinde karşılık bekler. Bu anlam soru yoluyla sağlandığı için cümlenin sonunda soru işareti yer almaz.

*Böyle oldu mu?
Nasıl, güzel mi?
Nasıl, güzel oldu mu?*

3.6.3.2.18 Başa kakma

Soru yoluyla iyiliklerin başa kakıldığı olur. Bu cümleler cevap beklemeyen soru cümleleridir; cevap yerine anlayış, özür veya davranış değişikliği beklendiğini gösterir. Bu anlamdaki cümle soru sormayıp *yakınma* anlamı verse de sonuna soru işareti konmalıdır; çünkü bu anlamı sağlayan sorudur.

*Her istediğini yapmadım mı?
Al dedin, almadım mı?
Saçımı süpürge etmedim mi, senin için?
Bir canım kaldı, onu da mı istiyorsun?*

3.6.3.2.19 Belirsizlik anlatan soru

Hakkında yeterli bilgi bulunmayan, doğruluğu kesin olmayan bilgilerin yanında soru işareti konarak şüpheli bilgi olduğu gösterilir.

102. Kayık - Kaymak

*Eski Türkçe **kay-**: su yüzüne çıkmak?, **kadh-**: meyletmek.*

*Eski Türkçede bir **kaymak** bir de **kadhmak** fiili var. Oğuz lehçesinde sonradan tüm *dh*'ler *y* olunca **kadhmak** da **kaymak** olmuş. Öte yandan **kat/katmak** kökünün bazı türevleri de **kadh-** biçimini alınca işler iyice karışmış.*

(Sevan NİŞANYAN, *Sözlerin Soyağacı*, s. 115)

Yukarıdaki metinde soru işareti, **kay-** kelimesi için verilen *su yüzüne çıkmak* anlamının şüpheli olduğunu göstermek için kullanılmıştır.

Cevap beklemeyen soru cümlelerinden biri de art arda sıralanan belirsizlikleri anlatan soru cümleleridir. Kişinin içinde bulunduğu anlık şaşkınlığın bu şekilde anlatılması mümkündür. Bu cümleler cevap beklemeseler de soru cümleleri oldukları için sonlarına soru işareti konmalıdır.

Kimdi bu? Neydi bu? Bir karanlık gecede, bir mezarlık mıydı? Gökleri yurttan bir yağmur şimşegi miydi? Bir dev mi, bir ejder mi? Toprak mı sallanacaktı? Bir ulu sel gelip, bütün evleri mi alıp gidecekti?

(Yaşar Kemal, *Yer Demir Gök Bakır*, s. 29)

3.6.3.2.20 Başkaldırma, pişmanlık, utanma

Soru cümleleri başkaldırma, yaptığından söylediğinden pişman olma, utanma gibi anlamları da ifade edebilir. Bu cümlelerin sonuna da soru işareti getirilir.

Ben n'aptım? (Soru yoluyla dikkat çekme veya pişmanlık.)
Ah! Ben ne yaptım? (Yaptığından aşırı pişman olma.)
Neden Allahım? (Kaderi sorgulama - isyan.)
Allahım nedir bu başımıza gelen? (Çaresizlik ve isyan.):
Nasıl da düşünemedim? (Pişmanlık.)
Neden hep ben? (İsyan)
Tanrım neden ben? (Kaderini sorgulama - isyan.)
Neden söyledim ki bunu şimdi ben? (Pişmanlık.)

Tanrım, neden biz?

(Ahmet Turan ALKAN, *Titrek Felsefe*, s. 19)

3.6.3.2.21 Çaresizlik

Soru yoluyla çaresizlik bildirilebilir.

N'apacağız şimdi?
Kime ne söyleyeyim? Onların derdi başlarından aşkın.
Ben ne diyebilirim ki?
Elimizden ne gelir ki?

Aşağıdaki metinde geçen soru işaretleri cevap istemeyen soru işaretleridir. İçinde bulunulan sıkıntının çaresi olmadığını göstermek üzere kurulan soru cümlelerinin sonuna soru işareti getirilmiştir. Burada soru işareti çaresizlik anlamının oluşmasına yardım etmektedir.

Yarın temel atma töreni vardı. Kendisi de personeli de görevliydi. Bu meseleye kim bakacaktı? Şu küçük kasabada topu topu kaç kişiydiler? Tüh! İşe bak sen. Bakan falan geliyor. Ya bir tatsızlık olursa? Vay ki vay! Önümüzde seçim var. Ayıkla pirincin taşını.

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 166)

3.6.3.2.22 Meydan okuma

Soru yoluyla karşıdakine meydan okunabilir.

*Var mı bana yan bakan?
Yok mu bir babayiğit, karşıma çıkacak?
Sen benim kim olduğumu biliyor musun?*

*Dursun — Silahı almış.
Cengiz — (Şaşalar, sonra tehditkâr bir tavırla Dursun'a yaklaşır) Ne-yi almış?*

Dursun — Silahı.

*Cengiz — **Benden?** (Dursun evet diye başını sallar. Cengiz birden atılıp eliyle adamı ensesinden yakalar, bastırır. Sol bileğini yüzüne yaklaştırır) İyi bak, bu bilekler bana ecdadımdan miras...*

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 22-23)

3.6.3.2.23 Emir verme

Soru yoluyla emir verilebilir.

Hâlâ şükretmeyecek misiniz? (Şükredin)

Yukarıdaki cümle soru cümlesidir; soru yoluyla emir verilmektedir.

“Sadede gel”, “de, artık bekletme”, “sözün gerisini tamamla”, “devam et” anlamlarında emir verilebilir.

- E?
- Eeeee?
- Eee, başka ne demiş?

Pakize - Ben sana merdiveni mi sil dedim? (Etrafa göz gezdirerek)
Maaşallah evi kız gibi yapmışsın.
Dursun - Büyük hanım, kız dediniz de...
Pakize - Eeeee?
Dursun - Aklıma bir şey geldi.
(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 31-32)

Kriton (Sokrates'e): Hayır, Atinalılar.
Sokrates-Apollodoros-Gardiyoan (Yasalar): Ama sen de Atinalısın.
Kriton (Sokrates): Ee?
Kriton (Bocalar): Şaşırtıyorsun beni, Sokrates!
(A. Turan Oflazoğlu, *Sokrates Savunuyor*, s. 83)

3.6.3.2.24 Hatırlatma

Biri tarafından yapılması düşünülen bir şeyin başkası tarafından soru yoluyla hatırlatıldığı olur. Hatırlatma sitem anlamı da taşıyabilir:

Ne söz vermiştin sen bana?
Sigarayı bırakmamış mıydın?
Hani, bizimle gelecektin?

Ne demişler? İt iti ısırmaz.

Yukarıdaki metinde *ne demişler* soru kalıbı yoluyla bir atasözünü hatırlatmaya geçilmiştir. Konuşma sırasında böyle yaparak dinleyenlerin dikkati çekilmiş olur. Burada *ne demişler* soru cümlesinin sonunda soru işareti yer almıştır.

3.6.3.2.25 Uyarı

Otobüs kalkıyor, gitmiyor musunuz?

Yukarıdaki cümlede otobüse binmesi gerekenlere uyarı yapılmaktadır. Uyarı, soru yoluyla yapıldığı için cümlenin sonunda soru işareti konabilir. Burada soru soran kişi sorusuna cevap olarak bir hareket beklemektedir.

3.6.3.2.26 Tenbih

Soru yoluya tenbih etme anlamı verilir. Tenbih, konuşma dilinde *e mi*, *eh mi* gibi sözlerle yapılır. Bunlar da soru olduğu için sonunda soru işareti yer alır:

Pakize - (Gül'ün yüzüne bakar, tevekkülle başını sallar) Neyse... sade şunu rica ediyorum. Suzan hanıma terbiyeli davranalım. (Dışarıdan soldan sesler işitilir, Pakize telaşlanır.) Geliyorlar. Aman kızım, kurbanın olayım, dediğim gibi her şeyden evvel terbiye e mi?

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 34)

3.6.3.2.27 Umursamama, onaylama

Soru yoluyla umursamama, yapılanı söyleneni yerinde ve uygun görme-onaylama anlamları verilebilir. Bu cümlelerin de sonunda soru işareti kullanılabilir.

*Ne var ki bunda?
Öyle yaptıysam olmuş ki?
Ne yapmışım ki?
Ben ne demişik ki?
Dediysek, kıyamet mi koptu yani?*

Yukarıdaki cümlelerde umursamama, yaptığını söylediğini haklı görme, başkasının yaptığını önemsememe anlamı vardır. Bu anlam soru yoluyla sağlanmıştır, bu yüzden sonunda soru işareti yer almaktadır.

3.6.3.2.28 Özlemi dile getirme

Soru yoluyla özlem dile getirilebilir.

*Nerde o eski günler?
Nerde eski öğretmenler?
Nerde o zamanın üzümleri şimdi?*

Nerde o eski patatesler?

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 209)

Nerede o lezzetler?

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 210)

3.6.3.2.29 Anlamazdan gelme

Soru cümleleriyle *anlamazdan gelme* anlamı da verilebilir.

Kemal eğilip yüksek sesle:

— *İş çıktı Hamo Dayı, Davulu kap da gidelim.*

— *Hı.. Ne işi?*

Anlaşıldı, yokuşa süreceksin, nazlanacak.

— *Yahu ne işi olacak davul zurna işte. Bak Niyazi de burda.*

Hamo Dayı Niyazi 'ye bir yarım bakış fırlattıktan sonra suratını buruşturdu.

— *Çok hastayam, çok halsizam, gelemem.*

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 127)

3.6.3.2.30 Alay etme, dokundurma, iğneleme

Soru yoluyla alay edilebilir. Karşıdakine laf dokundurulabilir, iğneleyici cümleler kurulabilir.

— *Sizin oğlan kazanamadı mı?*

— *Kazanamadı, şekerim. Sizinki kazandı da hâlâ bitiremedi, değil mi?*

Yukarıdaki sözü söyleyen kişi çocuğun imtihanı kazanıp kazanmadığını bildiği hâlde karşısındakini küçük düşürmeye dönük olarak sormaktadır. Bu soruya verilen karşılık da yine soru şeklinde gelmiştir. Sorunun içinde iğneleyici ve laf dokundurucu bir ifade vardır. Bu da soru yoluyla verildiği için cümlelerin sonunda soru işareti yer almaktadır.

Kendisinden beklenmeyen bir davranışta bulunan kişiye sitem etmek için kullanılan “*Sen de mi Brütüs?*” cümlesi bazı durumlarda yaptığı beğenilmeyen kişiyle alay etme anlamında da kullanılabilir.

3.6.3.2.31 Acıma

Soru yoluyla acıma anlamı verilebilir. Burada, cümleye muhatap olan kişinin konu üzerine düşünmesi istendiği için soru işaretinin kullanılması gerekir.

Kime ne anlatsın?

Nasıl da çırpınıyor zavallı?

— *Vah vah, kim bilir ne derdi var zavallının?*

(İnci PONAT, “Ah Muazzez Hanım Ah!”, *Türk Dili Dergisi*, S 131, Nisan 2009, s. 48-49)

3.6.3.2.32 Sevecenlik

Soru yoluyla sevecenlik anlamı iletilebilir.

*Haniymiş benim kızım?
Demek seni dinlemediler mi kuzum?
Sen dersin de almaz mıyım hiç?*

3.6.3.2.33 Caka satma/hava atma

Soru yoluyla dinleyenlere caka satma ve hava atma anlamı verilebilir. Soru yoluyla dikkat çekildiği için sonuna soru işareti konabilir:

*Aranızda hiç uçağa binmiş olan var mı? Abiniz buraya uçakla geldi.
Son kitabımı gördünüz mü? Yeni çıktı, bakın.
Benim yaptığımı yapabilir misiniz? Ben bunu yapabilmek için çok uğraşım.
Siz benim yaptığım helvayı hiç tattınız mı?*

*Safiye Hanım 'ın gençlik sesini duymuşluğunuz var mıdır bakalım?
(Ahmet Turan ALKAN, Biz Böyle Güzeliz, s.132)*

3.6.3.2.34 Bir olayı takip eden olayı bildirme

Soru eki *-mI* ile bir olay başka bir olaya bağlanabilir. Bu soru kalıbıyla bir olayı takip eden başka bir olay arasındaki zaman aralığının kısalığı anlatılmaktadır.

Vay sen misin bunu diyen, açtı ağzını yumdu gözünü. Ne geçmişini bıraktı, ne soyunu ne sopunu... saydı döktü her şeyi.

Yukarıdaki cümlede *bunu der demez açtı ağzını yumdu gözünü* anlamı vardır.

Tam o sırada Ali gelmesin mi, bak sen şamataya. Birbirlerine öyle bir ters baktılar ki, sorma...

Bana ağza alınmayacak sözlerle hakaret ettikten sonra bir de benden borç para istemez mi, tepem atıvermiş.

Burada *-mI* eki soru anlamını kaybetmiştir. Aşağıdaki örnekler incelendiğinde, *-mI* soru ekiyle oluşturulan soru şeklindeki cümlenin soru anlamını yitirilişinin izleri görülebilir:

Dükkanı kapattın mı doğru eve gideceksin.

Yukarıdaki cümlede *eve gitme* tenbihi vardır. *Eve gidecek* olan kişi ile bu tenbihi yapan kişi karşı karşıyadır. Tenbihi yapan kişi karşısındakine soru sormakta, ancak sorunun cevabını beklemeden tenbih cümlesine geçmektedir. Sorunun cevabının verildiği düşünüldüğünde aşağıdaki şekilde bir karşılıklı konuşma ortaya çıkar:

Köşeyi döndün mü bakkalı görürsün.

- *Köşeyi döndün mü?*
- *Evet, döndüm. (Tamam, döneyim.)*
- *Hah, işte bakkal orda. Köşeyi dönersen bakkalı görürsün.*

Dükkanı kapattın mı eve git.

- *Dükkanı kapattın mı*
- *Evet, kapattım. (Tamam, kapatayım.)*
- *Eh, kapattıysan/kapatınca doğru eve git.*

Bu tip cümlelerde *-mI* soru ekinin önündeki fiil *-dI* (görülen geçmiş zaman) kipinde çekimlenmiş olabilir:

- Yemeğimi yedim mi yatacağım.*
- Sınıfını geçtin mi tamamdır.*
- Hizmetli, başı boş eşyayı gördü mü alır.*
- Pazar alışverişini yaptık mı yola çıkacakmışız.*
- Buraları temizlediniz mi gidebilirsiniz.*
- Arpaları biçtiler mi tarlayı süreriz.*

Bu cümlelerde *-dI mI* kalıbı *-InCA* veya *-dIğInda* anlamı vermektedir.²⁴⁶ Ekin bu anlama kaymasının sebebi yukarıda anlatılan karşılıklı konuşmanın farz edilmiş olmasıdır. Ön kısımda belirtilen şahsın o işi yapmayı kabul ettiği ve yaptığı/yapacağı kabul edilir. Bu işin tamamlanıp tamamlanmadığı *-mI* ekiyle sorulur. Kabul edilen cevap o işin tamamlandığıdır. İşin tamamlandığı farz edilerek bir sonraki cümleye geçilir. Bu cümlede

²⁴⁶ Vecihe HATİBOĞLU, Türkçede mi soru ekiyle bir tür yancümle kurulabileceğini belirtir. Bu ekin soru anlamından çok zaman anlamı verdiğini söyleyerek şu örnekleri verir: *Ali'nin bir işi oldu mu*, hemen bize koşar. “Zaman kavramı veren sorulu yantümceler çok kullanılır: *Yağmur yağdı mı* ortalığı bir toprak kokusu kaplar. *Bazı adamlar vardır eve geldiler mi*, bir müfettiş gibi, her tarafı incelerler. ... Vecihe HATİBOĞLU, *Türkçenin Sözdizimi*, s. 151

belirtilen işin gerçekleşmesi öndeki cümlede belirtilen işin tamamlanmasını gerektirmektedir. İki olay birbirini takip eder/edecektir.

Bu tip cümlelerin sonuna soru işareti konmamakta ise de, eksiltili kuruluşlarda soru işareti konabilir; beklenmedik bir olayı anlatırken kullanılan şu cümlede olduğu gibi:

Birden arkasını dönüvermesin mi?
Bir de ne göreyim?
Yüzüme bakıp ben de geleceğim demez mi?

Beğenmeme ve çelişkiye düşme durumunu anlatan soru kalıbında da -mI eki kullanılabilir:

Bir de ben kavgadan gürültüden hoşlanmam demiyor mu?

(Hem kavgacı hem de böyle olmadığını söylüyor.)

Ancak bu kuruluştaki bir cümle ile soru sorulabileceği gözden kaçırılmamalıdır:

Bu kitabı bitirdin mi buradaki işin bitecek mi?
Arpaları biçtiler mi tarlaları sürecektir misiniz?
Pazar alışverişini yaptık mı yola çıkabilecek miymişiz bari?

3.6.3.2.35 Övünme

Soru yoluyla övünme cümleleri kurulabilir. Bu cümleler soru sorduğu için sonuna soru işareti konur:

Tabi iyi güreşecek, kimin oğlu?

Adamdaki bilgilere bak! E, kimin öğrencisi?

Bu cümle hem yerme hem övme anlamına gelebilir:

- (1) *Bunun hocası da bir şeyden anlamaz, her şeyi yalan yanlış bilir.*
- (2) *Bunun hocası da bilgilidir.*

Bu ayırımı cümlelerin kurulduğu bağlam belirleyecektir.

3.6.3.2.36 Yok mu?

Bir topluluğa karşı, topluluğu harekete geçirmek üzere kullanılabilen bir seslenme kalıbıdır. Soru yoluyla kişilerin duyguları kabartılır. Bu cümlelerin sonuna soru işareti konabilir.

Yok mu kurtaracak bahtı kara maderini?

Yok mu, sorusu ile karşıdakinin bir yanlışı yüzüne vurulabilir:

İnsafın o yerde namı yok mu?

Yok mu bir hatırım? Yok mu bir değerim?

Yok mu kalıbı aşağıdaki örnekte yukarıdakilerden farklı olarak *var ya* anlamında kullanılmıştır.

*“Asıl kötü o değil yeğenim” diyor, Hallâ. “Diyelim ki benim malımı bana satıyor; ona da razıyım lakin benimle kıran kırana pazarlık etmesi **yok mu**; asıl gücüne giden, o.”*

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 219)

3.6.3.2.37 Vurgulama yoluyla soru sorma

Sözün tonlaması değiştirilerek yapılan sorulardır. Seslenmedeki yükselen ton cümlelerin soru anlamı taşımasını sağlar. *Nedir, kimdir* gibi kelimelerin eksiltilmesiyle de yapılabilir. Sözün sonuna soru işareti konur; böylece cümlelerin soru sorduğu gösterilmiş olur.

— *Geziye kimler katılıyor?*

— *Herkes.*

— **Ali?**

— *O da.*

Avni — *Bilmek istediğiniz başka bir şey var mı?*

Pakize — *(Şaşkın) **Efendim?***

Avni — *Benim odam nerede?*

Pakize — *Odanız mı?*

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 35)

— *Başlarında beklemese kediler aç kalacak, bekleyince çocuklar. Daha çok getirmeli tavuğu, ciğeri. İyi de nereye kadar? **Ya Muazzez Hanım? Kedilere katlanamayan bu kadın bir de çocukları görse?***

İnci PONAT, “Ah Muazzez Hanım Ah!”, *Türk Dili Dergisi*, s. 49

— *Telefon almak için kurabileceğimiz cümle çeşitlerimiz bunlardı; bitti. Telefonda da vazgeçtim, size bağlanmaya çalışıyorum burada.*

— **Evet??**

— *Hanfendi neden bu kadar düşündünüz?*

(Mine SOTA, *Hepimus İnsanus*, s. 92-93)

Avni — *(Lafı değiştirmek için hafifçe öksürerek) Ne tuhaf, şehrin her tarafında elektrik var da, daha buraya gelmemiş. (Sessizlik) Ama telefon gelmiş, telleri gördüm. (Sessizlik. Havadaki gerginlik gittikçe artmaktadır.) Siz daha buraya almamışsınız galiba.*

Cengiz — *(Yan gözle Suzan'ı tetkik etmektedir.) Efendim?*

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 49)

3.6.3.2.38 Sebebi uygun görme

Herhangi bir olayın sebebinin yerinde ve uygun olduğunu göstermek için soru kalıbı kullanılabilir. Bu cümleler de soru anlamı taşıdığı için sonuna soru işareti konmalıdır.

Neymiş? Gülmüşüm. Nasıl gülmeyeyim?

— *Adı çatlağa çıkmış, nasıl çıkmasın?*

(İnci PONAT, “Ah Muazzez Hanım Ah!”, *Türk Dili Dergisi*, s. 48)

3.6.3.2.39 O da bir şey mi? - Abartma

Anlatılacak, açıklanacak çok şey var anlamında sorular sorulabilir. Bunların da sonuna soru işareti konur:

Sevmek ne kelime? Ölüyorum yoluna.

Gülmek ne kelime? Çatladık, çatladık.

— *Dahası, Mercan'la kan bağı var Tekir'in. Kan bağı da ne söz? Kardeşi boncuktan olma öz be öz yeğen.*

(İnci PONAT, “Ah Muazzez Hanım Ah!”, *Türk Dili Dergisi*, s. 48)

3.6.3.2.40 Emin olamama

Soru yoluyla edinilen izlenimin doğruluğu kontrol edilebilir:

Sen misin, oğlum?
Mehmet?
Kimse yok mu?

3.6.3.2.41 Tereddüt, kararsızlık

Soru yoluyla kararsızlık ve tereddüt bildirilebilir.

Ne yapayım bilmem ki, alsam mı almasam mı?

Savcı: Savunmuyor, saldırıyor bu adam, sayın başyargıcım! Ey sevgili, çok sevgili Atinalılar! Dirliğinize, düzeninize yönelen bu tehlikeye göz yumacak mısınız?

(“Yummayacağız, kahrolsun Sokrates!” sesleri)

I. Yurttaş: Savcının kaygısı yerinde bence.

*II. Yurttaş: **Bilmem ki ne desem?** Haklı gibi.*

(A. Turan Oflazoğlu, Sokrates Savunuyor, s.??)

Yukarıdaki metinde geçen *bilmem ki ne desem* sorusu ile kararsızlık durumu dile getirilmiştir. Soru cümlesi olduğu için sonuna soru işareti konmuştur.

3.6.3.2.42 Söze kesinlik katma

Soru yoluyla anlatılan işe kesinlik anlamı katılabilir:

Seni tanımaz olur muyum? (Elbette tanıdım)
Sana oyuncak almayı hiç unutur muyum? (Unutmam, aldım)
Sen istersin de ben almaz mıyım? (Alırım, aldım)

Soru cümlelerinde fiillerin hem olumlu hem de olumsuzunun art arda *mI* soru ekiyle sıralanması cümleye kesinlik anlamı katar.²⁴⁷

Ben bu iş bitecek dedim mi, demedim mi? Sen ne diye başkalarının sözüne bakıyorsun?

3.6.3.2.43 Teyit

²⁴⁷ Vecihe HATİBOĞLU, *Türkçenin Sözdizimi*, s. 171 “O, toplantıya geldi mi, gelmedi mi, siz ona bakın, oyunu mutlaka kullanması gerekir.”

Soru yoluyla bilginin, görülenin veya duyulanın doğruluğu gözden geçirilebilir:

Geldin mi?

Bu soru gereksiz görülebilir. Çünkü zaten karşıdaki soruya muhatap olduğuna göre gelmiştir. Ancak *biz de seni bekliyorduk* anlamı verilmeye çalışılmış olabilir. Kişinin gelip gelmediğinin onaylatılması ile iletilmek istenen anlam başkadır. Bu cümlelerin de sonuna soru işareti konmalıdır.

Hah! Geldin mi?

3.6.3.2.44 Yalanlama

Soru yoluyla herhangi bir söze karşı gelip bildirileni yalanlama anlamı verilebilir:

Hey Sakarya, kim demiş suya vurulmaz perçin?

(Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s. 177)

3.6.3.3 Seçmeli soru

Seçmeli soruların da sonunda soru işareti yer almalıdır. Seçmeli soru da soruya muhatap olan kişiye seçebileceği bir soru verilir. Bu tip sorularda soru işareti sona konmalıdır.

Bunu mu alırsınız, şunu mu?
Gelecek misin, gelmeyecek misin?
Şu gelen Emine mi, Ayşe mi?
Suç ölümlü mi, öldüren mi?

NEJAT : (*Topla oynamaya devam ederek.*) Ne oldu sabahki kavga? Moruk mu kocakarıyı kesti, yoksa kocakarı mı moruğu?

NEVİN : Bıktım usandım vallahi. Allah canımı alsada kurtulsam. Her gün aynı dır. Ne olacak, annem gene eşyasını toplayıp gitti...

(Çetin ALTAN, *Toplu Oyunlar: 1*, s. 15)

3.6.3.4 Eksiltili soru

Soru cümleleri art arda sıralandığında bunlardan bir kısmındaki soru kelimeleri düşmektedir. Bu durumda kalan kelimeler de soru sorduğu için cümlelerin sonuna soru işareti konmaktadır:

Bu gecededışarda insanoğlu kalamazdı. Kalsa hemen o an donuverir, kaya kesilirdi. Ya kurtlar, tilkiler, ayılar neyler ki? Ya kuşlar? Ulu dağların koğuklarındaki kartallar? Ya akça pakça güvercinler? Ya yağmurcuk kuşları?

(Yaşar Kemal, *Yer Demir Gök Bakır*, s. 56)

Yukarıdaki cümlede kalın olarak dizilen *ya...neyler* soruları art arda sıralanmış, birinci sorudan sonraki cümlelerde *neyler* soru kelimesi tekrar edilmeden soru işareti konmuştur. Soru işareti ile cümleler soru anlamı yüklenmiştir.

3.6.3.5 Bilinmeyi veya bilgide şüpheyi gösterme

Bazı yazılarda geçen doğum-ölüm tarihlerindeki bilgi eksikliği soru işareti kullanılarak gösterilmektedir. Sadece soru işareti doğum veya ölüm tarihinin bilinmediğini gösterir. Bir sayının yanındaki soru işareti, o bilginin kesin olmadığını, tartışmalı olduğunu veya tahmine dayandığını göstermektedir.

Ahmedi-i Dâî (? - 1421)
Ahmed Fakih (? - 1221)

(*Edebiyat Ansiklopedisi*, s. 9)

Yukarıya alınan ansiklopedi maddesinde kişilerin doğum tarihlerinin bilinmediği soru işareti ile gösterilmiştir.

Dehhânî, Hoca (XIII'üncü yy. ?)

(*Edebiyat Ansiklopedisi*, s. 72)

Yukarıdaki maddede yazarın yaşadığı yüzyıl bilgisinin kesin olmadığı, tartışmalı olduğu soru işareti ile gösterilmiştir.

Evliyâ Çelebi (1611 - 1682?)

(*Edebiyat Ansiklopedisi*, s. 103)

Sinan Paşa (1440? - 1486)

(*Edebiyat Ansiklopedisi*, s. 306)

Yukarıdaki birinci maddede adı geçen kişinin ölüm tarihinin ikinci maddede ise adı geçen kişinin doğum tarihinin kesin olmadığı, tartışmalı olduğu soru işareti ile gösterilmiştir.

garmak ‘kara dut’ (TDK: DS: XII, 4507a. s.) < ? *kara*.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut’un Kazan...*, s. 142)

Yukarıdaki metinde *garmak* kelimesinin kökeninin *kara* kelimesinden gelebileceği tartışmaya açılmıştır. Burada bilginin tartışmalı olduğu, kesin olmadığı soru işareti ile gösterilmiştir.

turna ‘sulak yerlerde ve bataklıklarda yaşayan, göçücü, iri bir kuş (Grus grus)’. Ağızlarda *durna* olarak da geçer... *Turna* adının, kuşun çıkardığı sestene geldiği anlaşıyor. O açıdan yabancı dillerde de *turna*’ya benzer bir takım adların kullanıldığına tanık oluyoruz. ...

Räsänen (LTS 202) ? işaretiyle Moğolca *toğoriğün* biçimiyle birleştirmiş, daha sonra (V501 b) Ramstedt’e uyarak (KWb 411 a) Moğolca *turağ* biçimiyle karşılaştırmıştır.

(Hasan EREN, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, s. 418-419)

Yukarıdaki metinde araştırmacı bir başka araştırmacının kelimenin kökeni konusunda soru işareti ile tahminde bulunduğunu belirtmektedir. Aşağıdaki metinde ve onun çevirisinde görülen soru işaretleri de araştırmacının okunamayan yerler için teklif ettiği kelimeleri göstermektedir:

(B 1) [.....] üze [.....] (B 2) Bilge Kağan u[çdı (?)] (B 3). Yay boslar, üze t[engri (?)] (B 4) köbürgesi eterçe, anç[a], (B 5) tağda sığın etser, a[nça (?)], (B 6) sakınur men. Kangım K[ağan (?)] (B 7) taşın özüm Kağan [...]

(Talat TEKİN, *Orhon Yazıtları*, s. 80)

(B 1) üzerine (B 2) Bilge Hakan vefat (etti ?). (B 3). İlkbahar gelince, yukarıda (gök) (B 4) davulu nasıl gümbürderse, öylece,, (B 5) dağlarda geyikler (nasıl) böğürürse, (öylece), (B 6) yas tutuyorum. Babam (Hakanın ?) (B 7) (mezar taşını bizzat (ben) Hakan)

(Talat TEKİN, *Orhon Yazıtları*, s. 81)

(D 1) Kapgan Kağan [yeti] otuz mta erti. Kapgan Kağan olurtdum. Tün udımatı, (D 2) küntüz olurmatı, kızıl kanım töküti, kara terim yüğürt[i] işiğ küçüğ bertim ök. Uzun yelmeğ yeme ıttım ok, (D 3) arkuy karguğ olgurtdum ok. Yanığıma yağığ kelür[ü]r ertim.

(Talat TEKİN, *Orhon Yazıtları*, s. 92)

Yukarıdaki metinde okunamayan kelimeler üç nokta işareti ile gösterilmiş, metne yazar tarafından eklenen kelime ise köşeli yay içine alınmıştır. Bu metnin aşağıdaki çevirisinde (*yaşında*) kelimesinin yanına soru işareti konarak kelime teklifi yapılmış, bilginin de şüpheli olduğu gösterilmiştir:

(D 1) *Kapgan Kağan yirmi (yaşında?) idi. (Onu ben) Kapgan kağan (olarak) tahta oturttum. Geceleri uyumadan, (D2) gündüzleri oturmadan, kızıl kanımı akıtarak, kara terimi döktürerek hizmet ettim. Uzak mesafelere keşif devriyeleri gönderdim, (D 3) gözetleme kulelerini (yerli yerince) koydurttum. Dönen düşmanı (geri) getirirdim.*

(Talat TEKİN, *Orhon Yazıtları*, s. 93)

Şişek ‘iki yaşında koyun’. Yerel ağızlarda da *şişek* olarak kullanılır. Dar bir alanda *işek* (ve *fişek*) biçimleri de geçer. Eğirdir Gölünde yaşayan bir balığa da *şişek* adı verilir. Ağızlarda *şişek* yanında *dişli* adı da kullanılır...

Clauson, *tişek* (> *şişek*) sözünün Yakutça *tisege* karşılığını vermekle yetinmiş, Räsänen ise Yakutça karşılığını saymamıştır. Kaluzynski’ye göre (RO 31: 109), Yakutça *tıhağas* biçimi **tişek-aç* veya ? *tiş-keç*’ten gelir.

(Hasan EREN, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, s. 388-389)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde soru işareti kullanılarak *tiş-keç* kelimesi ile ilgili bilginin şüpheli veya tartışmalı olduğu gösterilmiştir.

102. *Kayık - Kaymak*

Eski Türkçe **kay-**: *su yüzüne çıkmak?*, **kadh-**: *meyletmek*.

Eski Türkçede bir **kaymak** bir de **kadhmak** fiili var. Oğuz lehçesinde sonradan tüm *dh*’ler *y* olunca **kadhmak** da **kaymak** olmuş. Öte yandan **kat/katmak** kökünün bazı türevleri de **kadh-** biçimini alınca işler iyice karışmış.

(Sevan NişANYAN, *Sözlerin Soyağacı*, s. 115)

Yukarıdaki metinde geçen soru işareti **kay-** kelimesi için verilen *su yüzüne çıkmak* anlamının şüpheli olduğunu göstermek için kullanılmıştır.

Yazıda ve konuşmada bilinmeyen veya gizlenmek istenen cevabı göstermek için konuşmalarda sorunun muhatabı *bilmiyorum* cevabı yerine suskunluğu tercih edebilir. Bu suskunluk üç nokta işareti ile gösterilir. Sorar gibi bir suskunluk olduğunda üç noktayı soru işareti takip eder.

- Evet, seni dinliyorum, Kadir Bey!
- Ben yıl sonu gezisine gelemeyeceğim, efendim.
- Neden?
- Param yok, çalışmam lazım.
- Ben ille de geleceksin desem...
- ...?

Yukarıdaki metnin son cümlesinde konuşma sırası gelen kişi soran gözlerle bakmaktadır. Bir şey konuşmadığı için, suskunluğu üç nokta ile; sorar gibi baktığı için de bu durumu soru işareti ile gösterilmiştir.

3.6.3.6 Tırnak içinde soru işareti

Başkasına ait sözler tırnak içinde gösterilirken bu sözlerin sonuna konması gereken işaret korunur. Söz bir soru işareti konmasını gerektiriyorsa soru işareti tırnağın içinde yer alır:

Aziz cemaat, bakınız mesele Kasas suresi altmışıncı âyette daha bir açıklık kazanıyor. Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: “Size verilen şeyler dünya hayatının geçim vasıtası ve debdebesidir. Allah katında olanlar ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Buna hâlâ aklınız ermeyecek mi?” (s. 65)

...Aziz cemaat. Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: “Bütün düşüncesi âhiret olan kimsenin kalbini Allah zengin kılar. Onun işlerini derleyip toparlar ve dünya ona boyun eğerek gelir. Kimin de bütün kaygısı dünya olursa Allah onun gözlerinin arasına fakirliği yerleştirir, işlerini darmadağın eder.”

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 66)

Önden bir sıra altın dişi bu cana yakın, bu içli baba gülümseyişiyle parladı. «Ne o oğul» dedi «yoruldun mu?» Büyük oğlu «yorulmadım baba» dedi. «Yorulmadım ama belim, ağrıdı. İlk defa çalıştığım için olacak.» Abdürrezzak Efendi yeniden güldü. «Öyledir kör olası» dedi «öyledir. Para kazanmak insanın belini ağrıtır işte.» Oğlu güldü.

(Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, *Abdürrezzak Efendi*, s. 16-17.)

3.6.3.7 Yay içinde soru işareti

Bir bilgi veya açıklama ile ilgili şüpheli durumu, tartışmalı bilgiyi göstermek üzere yay içinde soru işareti kullanılabilir. (bk. *Bilinmeyeni veya bilgide şüpheyi gösterme* adlı alt bölüm s. 326)

Sonuç olarak burada Fa. bir ad yanlışlıkla Tü. mi okunmuştur, yoksa bu ad Tü. mi düşünülmelidir? *ak+gûn* (?), *gûl+gûn*, *kuz+gûn*, *nîl+gûn* örnekleri hatırlanacak olursa *kara+gûneyi* yabana atmamak gerekir.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, s. 183)

Yukarıdaki soru işareti yay içine alınarak bir önceki bilginin tartışmalı olduğu gösterilmiştir.

Kabahat (suç) öldürende değil, ölendedir. (Kabahat ölen de mi, öldürende mi?)

(Ömer Asım AKSOY, *Atasözleri Sözlüğü*, s. 338)

Yukarıdaki metinde geçen yay, atasözünün ağızlardaki başka söylenişi içermektedir. *Kabahat ölen de mi, öldürende mi* atasözü kendi içinde bir soru cümlesi olduğu için sonundaki soru işareti de yay içine alınmıştır.

Margarin ve tereyağı arasındaki farkı biliyor musunuz? (nerden bilelim, sen söylersen öğreniriz elbet!) Sonuna kadar okuyun (okumaz mıyız hiç, yeter ki dedikodu olsun!). Çok ilginç. Her ikisi de hemen hemen aynı kaloriye sahiptir. Tereyağı çok az daha fazla doymuş yağ oranına sahiptir. ("Çok az daha fazla" ibaresini bir yere yazın, lâzım olur) 8 grama 5 gram (ne demek bu; bu çocuk tezini gerçekte nerde yaptı acaba?). Harvard Tıp Fakültesi'nin çalışmasına göre (İni-ni-niun; kafadan atmıyoruz vatandaş; çocuğu daha ağız tereyağı kokuyor diye küçümsedik ama o ne yaptı? Harvard'tan delil getirdi! Harvard deyince akan sular durur bizde; herifler, "su içmeyin" dese, "bir bildikleri vardır" diye su içmeyiz. Çocuğu takdir ettim, bu işi biliyor!) tereyağı ile karşılaştırılınca margarin yemek, kadınlarda kalp hastalığına yakalanma olasılığını % 53 artırıyor (Erkeklerden bahis yok; bizim kalbimiz yok mu sanıyorsun kardeş?) Tereyağı yemek ise yiyeceklerdeki diğer besin öğelerinin emilimini artırıyor.

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 302)

Yukarıdaki metinde yazar, başkasına ait bir yazıdaki cümlelerinin aralarına yay içinde kendi duygularını katmıştır. Bu sözlerden soru işareti gerektirenlerin sonuna soru işareti konduğu görülmektedir. Soru işareti yay içindeki cümleye ait olduğu için kapatma yayının önünde yer almaktadır.

3.6.3.8 Soru işaretinin yazılışı

Soru işareti kendinden önceki kelimeye bitiştilererek yazılır. İşareten sonra bir harflik boşluk bırakılır:

Yanlıı: *Kimler konuşma yapacak ?*

Doğru: *Kimler konuşma yapacak?*

Şüpheli bilgiyi göstermek üzere yay içine alınan soru işaretinin yazılışı:

Nedim (? - 1730)

Yazma XV. yüzyıla (?) ait.

Yunus Emre (1240?-1320), (Doğum yeri: ?).

Birbiri ardınca sıralanan soru cümlelerinin arasına virgül konur, soru işareti en sona bırakılır:

Biz gelecek miyiz, gelmeyecek miyiz?

3.7 ÜNLEM İŞARETİ (!)

Ünlem, ‘ses’ anlamına gelen *ün* isminden türemiştir.²⁴⁸ Ağızlarda *ünle-*, *ünne-* şeklinde “birini çağırmak” kelimeleri de vardır.²⁴⁹ Ünlem işareti, seslenme, çağırma ifade eden ses, hece, kelime veya sözlerden sonra konur.

Ünlem işareti ile cümleye şaşma, sevinme, üzülmeye, kızma, alay etme, yerme, küçümseme, korkma, acıma, çıkışma, hayıflanma, bıkmaya, bunalma, abartma, yalvarma anlamları yüklenebilir. Bu anlamları pekiştiren işaret, okuyucuya yazıda yanında bulunduğu yazı biriminin yüksek sesle ve ifade ettiği anlama uygun bir tonda okunması gerektiğini gösterir.

²⁴⁸ **Ün i.** (Eski Türkçe *ün - ü:n* “ses”) 1. Ses. (İlhan AYVERDİ, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 3268) **Ünlemek** geçişsiz f. (< ün+le-mek) **(-e) halk ağzı.** Yüksek sesle bağırarak, yüksek sesle çağırmak, seslenmek. **Ünlem i.** (< *ünle-m*) **yeni.** 1. Seslenmeleri, korku, sevinç, şaşkınlık, acıma gibi ruh hallerini, yasaklama, tasdik gibi hususları ifade eden kelime türü, nidâ. **2. kısaltma yoluyla.** Ünlem işareti (!); **Ünlem işareti:** Ünlem kelimesinden sonra veya söylenen sözün şüpheyle karşılandığını ifade etmek için kullanılan noktalama işareti (!). (İlhan AYVERDİ, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 3269)

²⁴⁹ bk. *Derleme Sözlüğü*, c. XI s. 4066 **Ünlemek** (I) Seslenmek. (Yenişar, Gölkonak *Şebinkarahisar, -Isparta); (II) İlenmek, kargışlamak. (Sincan +Alaca -Çorum); (III) Gözünü boyamak, aldatmak, şaşırtmak: *Ahmet’in gözünü öyle bir ünledim ki, sorma.* (Muradiye, -Rize); (IV) Ay doğup, yükselmeye başlamak. (Güzelsu +Akseki-Antalya) *Tarama Sözlüğü* **ünlemek** ‘seslenmek, çağırmak, davet etmek’. **ün** 1. ses, yüksek ses, nidâ, avaz, sada (s. 4069-4073); **ündemek, (indemek, ünlemek, ünnemek):** Seslenmek, çağırmak, davet etmek. (s. 4074-4075) Kelimesinin geçirdiği anlam değişiklikleri için bk. Hülya ARSLAN EROL, *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, s. 577. **ünde-** *ün/ü:n*’den türemiş fiildir. Asıl anlamının ‘çağırmak’ olduğunu bunun yanında ‘bağırmak (geçişsiz, insan ve bazı hayvanlar için), çağırmak (birini Bel.)’ gibi çeşitli anlamlarda da kullanıldığını belirtmiştir. EUTS (*Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* - A. CAFEROĞLU) seslenmek, çağırmak, ünlemek; M (*Uygurca Metinler II Maytrisimit*) çağırmak; İKP (*İyi ve Kötü Prens Öyküsü*) bağırarak, sesini yükseltmek “...tenrisi ünteyü yol ayu berdi.” (LX-6); Kaş. (*Besim Atalay Divanü Lugatı t-Türk*) ünlemek, çağırmak; SN (*Süheyl ü Nevbahar*) çağırmak, davet etmek “Atında sarayına çün indidi / Süheyl’i viribidi vü ündedi” (4211).

Ünlem işareti sözü bitiren işaretlerdendir. İşaret eklendiği anlatım birimini cümle hükmüne sokar. Kendisinden sonra gelen söz yeni bir cümle- nin başıdır, bu yüzden büyük harfle başlatılır.

3.7.1.1 Ünlem işaretinin tarihi

PARKES, Latince *punctus admirativus*, *punctus exclamativus* kelimeleriyle adlandırılan ünlem işaretinin icadını Iacopo Alpoleio DA URBISAGLIA'nın sahiplendiğini, işaretin ilk olarak 14'üncü yüzyılın ikinci yarısına ait bir yazmada²⁵⁰ / ! şekliyle görüldüğünü söylemektedir.²⁵¹ Bu yüzyıldan itibaren işaretin kullanılmasını Coluccio SALUTATI [1331-1406] sağlamıştır.

Ünlem işaretinin İngiliz matbaasında 15'inci yüzyılda kullanılmaya başlandığı ve 17'nci yüzyıl ortalarına kadar “*note of admiration* (=beğenme, hayranlık işareti)” olarak adlandırıldığı söylenmektedir. Bu yüzyıldan sonra *exclamation mark* olarak adlandırılmıştır. İşaretin Alman imlâsında bugünkü şekliyle, ilk kez 1797'de basılan Luther İncili'nde görüldüğü tespit edilmiştir.²⁵² Ünlem işareti, 1970'lere kadar daktilo tuşlarında tek işaret olarak yer almamış, işaretin yazılabilmesi için nokta ve apostrof (kesme) işaretinden yararlanılmıştır.²⁵³

Osmanlıcada işarete *taaccübiye*²⁵⁴ (=şaşıрма anlatan) adı verilmiştir. İngilizcede *exclamation*²⁵⁵ *mark* olarak adlandırılır.

İmlâ Kılavuzu (1941)'nda işarete *nidâ* veya *ünlem* işareti denilmesi uygun görülmüş ve işaretin seslenmelerden; şaşırma, acınma, heyecan gibi duyguları anlatan sözlerden sonra konabileceği belirtilmiştir. Yay içine alınan ünlemin söylenen söze şaşırma ve inanmama anlamı yüklediği belirtil-

²⁵⁰ Coluccio SALUTATI'nin *De nobilitate legum et medicine* adlı eserinin Paris'te yapılan kopyasında. M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 49.

²⁵¹ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 306. İşaretin yukarıda görülen ilk şeklinin geçtiği metin için bk. M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 213.

²⁵² http://en.wikipedia.org/wiki/Exclamation_mark

²⁵³ Lynne TRUSS, *Eats, Shoots & Leaves*, s. 135.

²⁵⁴ ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. *Noktalama üzerine yapılmış çalışmalar* adlı başlık (s. 28); Tahir Ken'an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43 “nokta-i nidâ” Ahmet Cevat EMRE, *Türkçe Sarf ve Nahiv...* s. 18; “Bu işaretin bir tanesi nidâyâ, iki tanesi ta'accübe işaret eder” MEHMED ZİHNİ, *Mukadab*, s. 2-3.

²⁵⁵ *Exclaim* ‘çığlık atmak, feryat etmek, haykırmak’ [XVI. yy - F. *exclamer* veya L. *Exclamâre*] *The Oxford Dictionary of English Etymology*, s. 334.

miştir.²⁵⁶ İşaretin adı ve kullanıldığı yerlere ilişkin kurallar çok az değişmekle beraber öbür kılavuzlarda da aynen tekrar edilmiştir.²⁵⁷ Kurallar değişmemekle birlikte soru işareti ile ünlem işaretinin iç içe olduğu cümlelerin sonuna hangi işaretin getirileceği konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Cümleleri anlamları bakımından ele alarak inceleyen EDİSKUN bu konuda yazarlara karşı esnek değildir. EDİSKUN, cümle soru yoluyla kurulmuşsa cümlelerin anlamı ünlem olsa da cümlelerin sonuna soru işareti koymuştur.²⁵⁸ İhtar, sitem ve paylama anlatan ünlem cümlelerine örnek olarak verdiği “**Behey adam, neye kımıldamıyorsun yerinden?**” “**A çocuk, yazık değil mi vücuduna?**” “**Ayol, sen gene neler yapmışsın?**” “**Hey budala, bu kışta pal-tosuz dışarı çıkılır mı?**” cümlelerinin sonuna soru işareti (?) koymuştur. Bu cümleler iki cümleden oluşmuştur: ilki ünlem cümlesi, ikincisi soru cümlesi. Cümlelerdeki ünlem ifadesini kalın dizmiş, ve bunları arkalarından gelen cümleye bağlamak üzere virgöl kullanmıştır. Virgöl, ünlem işaretinin yerini tutmaktadır. Bu cümlelerden başka, sonuna soru işareti koyduğu ünlem cümleleri de vardır: **Yarabbi, ne güzeller yaratıyorsun? Vay (ay), siz burada mıydınız? Siz de gelecek misiniz yani? Ayol, seni hangi rüzgâr attı? Abe birader, olur mu bu? Hah (bah) buraya gelecek de ne olacak? Aman efendim, ben öyle söz söyler miyim?** Apansızlık, şaşma, seslenme veya ilgiyi, dikkati çekme, küçümseme, reddetme anlamları ifade eden bu cümlelerde anlamın etkileyici bir şekilde aktarılmasını, cümlelerin soru yoluyla kurulmuş olması sağlamaktadır. Bu yüzden sonlarına soru işareti koymuştur. EDİSKUN, genel olarak ünlem cümlelerinin sonuna ünlem işareti konduğunu, fakat cümlede hem *ünlem*, hem *soru* anlamı varsa, ünlem sözünden sonra virgöl (,) veya ünlem işareti (!); cümlelerin sonuna da soru işareti (?) konması gerektiğini belirtmiştir. Ünlem cümlesinde sadece ünlem anlamı varsa, ünlem sözünden sonra virgöl (,) veya ünlem işareti (!); cümlelerin sonuna da

²⁵⁶ *İmlâ Kılavuzu*, TDK, İstanbul 1941, s. XLII.

²⁵⁷ AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **ünlem imi** s. 21; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **ünlem imi** s. 36; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü “İmlâ Kılavuzu”, ünlem işareti* s. 42; *Eğitim Yayınları Yazım Kılavuzu*, **ünlem işareti** s. 32; GÖNÜLAL, *Noktalama, ünlem* s. 111-118; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, **nida** s. XLII; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri, ünlem*, s. 62; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ⁷1962, **nida** veya **ünlem işareti** s. XXVI; KARATAŞ, *Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama, ünlem işareti*, s. 30; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu, ünlem işareti* s. XXXII; SANDER, *Bütün Okullar İçin Yeni İmlâ Kılavuzu, ünlem* s. 236; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, **ünlem** s. 48; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, **ünlem işareti** s. 35; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, s. 75-76.

²⁵⁸ Haydar EDİSKUN, *Yeni Türk Dilbilgisi*, s. 374-377.

mutlaka ünlem işareti (!) konulur demiştir: “*Vah vah (,) (!) çok yazık oldu (!)*”²⁵⁹

DİZDAROĞLU, ünlem cümlesinin öbür cümlelerden farklı olarak *duyguları* açığa vurmaya dönük olduğunu, bu yüzden de etkili bir söyleyişe sahip olduğunu söyler. Etkili anlatışa sahip olan bu cümleler tek kelimelik olabileceği gibi tamamlanmış bir cümle de olabilir. Eserde ünlem cümleleri aktardıkları anlamlara göre ayrı ayrı ele alınmıştır.²⁶⁰

3.7.1.2 Ünlem işaretinin anlama etkisi

Ünlem işaretini alan ses, hece, kelime veya söz, cümle hükmü kazanır. Bu cümle metnin akışına göre şaşma, sevinme, üzülme, kızma, alay etme, yeme, küçümseme, korkma, acıma, çıkışma, hayıflanma, bıkmaya, bunalma, abartma, yalvarma gibi değişik anlamlar yüklenebilir. Ünlem işareti cümlede anlatılmak istenen duygunun doğru bir şekilde aktarılmasına yardım eder, cümlelerin anlamını pekiştirir.

DİZDAROĞLU, ünlem cümlelerinin *sevinç, mutluluk; özlem; üzüntü, hayıflanma; usanç, öfke; başa kakma, ayıplama; yakınma, acınma; dua, yakarış, yardım isteme; ilenme; korkma, korkutma, meydan okuma; tikslenme, beğenmezlik; yadsıma, reddetme; övme, övünme, güven; beğenme, hoşlanma; önemsemezlik, küçümseme, alay, yeme; aşırılık; şaşma, beklenmezlik; pişmanlık; uyarma, dikkati çekme; imkansızlık bildirme; yüreklendirme, umut verme; isteklendirme, özendirme; onaylama, doğru bulma, hak verme; paylama, azarlama; bilinmezlik; önemseme; önemsemezlik, umursamazlık* gibi anlamları ve duyguları ifade ettiğini örneklerle açıklar. Cümlede kullanılışına göre daha çok anlam özelliği olduğunu da belirtir.²⁶¹

Ünlem cümleleri anlatılmak istenene duygu değeri katar. Sözün anlattığı duygu kuvvetini güçlendirir. Daha önce değinilen bir araştırmada, ünlem cümlelerindeki duygu yükünün söze geçirilişinde kelimelerin bu etkiyi anlatmakta yetersiz kaldığını ve işaretlemeye ihtiyaç duyulduğunu küçük yaştaki çocukların da fark ettiği tespit edilmiştir. Noktalamaya çocukların

²⁵⁹ Haydar EDİSKÜN, *Yeni Türk Dilbilgisi*, s. 377. DİZDAROĞLU, ünlem cümlelerinin sonuna genellikle ünlem işareti konduğunu belirtmiş ve sıraladığı örneklerden sadece bir tanesinde soru işareti kullanmıştır. Buyruk cümlelerinin sonuna genellikle ünlem işareti konulur, zorunluluk olmazsa başka işaretler de kullanılabilir, demiştir. DİZDAROĞLU, *Tümcebilgisi*, s. 353.

²⁶⁰ Hikmet DİZDAROĞLU, *Tümcebilgisi*, s. 334.

²⁶¹ Hikmet DİZDAROĞLU, *Tümcebilgisi*, s. 341-352.

bakışının incelendiği araştırmada çocukların, kağıda döktükleri kelimelerin, içlerindeki duyguyu tam yansıtamayacağını düşünerek kendilerince yeni işaretler buldukları (uydurdukları) ve duygularının derecesini bu işaretlerle anlatmaya çalıştıkları tespit edilmiştir.²⁶²

Ünlem işareti sözlü ifadedeki el-kol-yüz hareketleri ile desteklenen anlamın yazıda yansıtılabilmesi için kullanılabilecek bir işarettir. Ünlem bunu elbette tek başına yapamaz; cümlelerin de içinde bulunduğu metin bağlamı (context) okuyucuyu yönlendirir.

²⁶² Çalışmanın özeti için bk. *Noktalama üzerine yapılmış çalışmalar* (s. 36) adlı alt bölüm. Asıl metin için bk. Prisca MARTENS ve Yetta GOODMAN: “Invented Punctuation”, Nigel HALL, *Learning about Punctuation*, s. 37-53.

3.7.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Ünlem işareti ile ilgili sorunlar ünlem işareti yerine başka bir işaretin konması, ünlem anlamı ile soru anlamı taşıyan cümlelerin sonuna konacak işarete karar verilememesi, gereksiz yere ünlem işareti kullanılması olarak tespit edilmiştir.

3.7.2.1 Ünlem yerine başka işaret

Yazılı metinlerde ünlem gerektiği hâlde, ünlem yerine başka işaretlerin konduğu görülmektedir.

Zeki — Ya.. (*Zeki bunu düşünüürken, sağdaki kapı yavaşça açılır, Cengiz girer. Giyinmiş ve saçlarını itine ile taramıştır. Arkası dönük oturduğu için kendisinin girdiğini görmemiş olan Zeki'yi bir saniye sırtarak seyreder. Sonra müthiş bir nara ile üstüne saldırır. Neye uğradığını şaşırarak Zeki, korkudan haykırarak yerinden fırlar, sendeler, mangalın içine yuvarlanırken Cengiz tutar.*)

Pakize — **Ay, yanacak adam.** (*Cengiz çocukça kahkahalarla sarsılmaktadır. Zeki'yi kucaklayıp kaldırır, yerine oturtur, sonra kasıklarını tutarak üç dört kere döner.*)

Cengiz — **Hay allah... Hay allah ulan ne ödlele herifsin be.**

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 18)

Yukarıda kalın olarak dizilen sözlerin sonunda ünlem işareti kullanılabilirdi. Yazarın, ünlem edatlarını, anlatmak istenileni aktarmakta yeterli görmesinden dolayı nokta veya üç nokta işaretleri ile yetindiği söylenebilir. Yine de ünlem işareti duygunun değerini güçlendirir ve metni seslendirecek kişiye ses tonunu ayarlaması konusunda uyarı verir.

3.7.2.2 Ünlem mi, soru işareti mi?

Türkçede bazı cümlelerin anlamları itibarıyla birbirinin alanına girmesi sebebiyle sonuna konacak işaret konusunda çelişki yaşanabilmektedir. Bazı cümleler hem ünlem anlamı hem de soru anlamı taşıyabilmektedir. Bu cümlelerin sonuna hangi işaretin getirileceği sorun olmaktadır. Ünlem mi soru işareti mi yoksa her ikisi de mi kullanılmalıdır? Bazı kılavuzlarda iki

işaretin bir arada kullanılabileceği belirtilmektedir.²⁶³ HATİBOĞLU, soru yoluyla kurulan ünlem cümlelerinin sonuna soru işareti koymuştur.²⁶⁴ GENCAN, içinde hem soru hem ünlem anlamı bulunan cümlelerin sonuna hangi işaretin konacağı konusunda yazarı serbest bırakmış, yazar, bu anlamlardan hangisini belirgin kılmak istiyorsa onu koymalı görüşünü savunmuştur. İki anlamı eşit derecede vurgulamak isteyen yazarların iki işareti de koyduğunu belirtmiştir. Sözün yarıda kesilmesi durumunda ise soru işaretinin ve ünlem işaretinin birlikte kullanılabileceğini söyleyerek örnek cümlesinin sonunda işaretlerin birlikte (!?) kullanılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca bu iki işaret birlikteliğinin sonuna (söz yarıda kesildiği için üç nokta yı tamamlamak üzere bir tane daha) nokta koymuştur.²⁶⁵

Yazım Kılavuzu'nda (TDK; Ankara 2008) bu konuya yer verilmemiştir. Cümlede anlam soru yoluyla sağlanmışsa cümle sonuna soru işareti, ünlem yoluyla sağlanmışsa ünlem işareti konması gerektiği anlaşılmaktadır. *Yazım Kılavuzu*'ndaki tavır doğrudur. Cümlelerin sonuna her iki işaretin getirilmesine gerek yoktur. Cümlede anlatılmak istenen soru yoluyla anlatılmışsa, bu cümle ünlemin alanına da girse soru işareti ile bitirilmelidir. Çünkü cümleler başka cümlelerle oluşturdukları bağlamdan da anlam kazanır. Bu durumda cümlelerin soru yanında ünlem anlamı taşıdığı da çıkarılabilir. Cümle ünlem anlamı taşıyorsa (başka bir deyişle cümlelerin ünlem anlamı taşıması isteniyorsa) sonuna ünlem işareti konmalıdır. Yine de kılavuzlar bu konuda yazarları serbest bırakmış görünmektedir.

İstanbul'da bir kuruluşun hizmet binasının açılış töreni vardı. Törene Sakıp SABANCI da geldi. Davetliymiş. Bu yüzden:

— *Ben randevularımı, toplantılarımı iptal edip geldim. 10 dakika konuşmak istiyorum, dedi. Ben de, törende onur konuğu olarak bulunan Devlet Bakanı Kâzım OKSAY'a gittim:*

²⁶³ “Bazı yazarlar ya ünlem ya soru işareti koyar.” GÖNÜLAL, *Noktalama*, s. 54; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, s. XLII; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, s. 35. Süer EKER de, ünlem işaretinin soru işaretiyle ya da sıra noktalarla birlikte kullanılabileceğini söyleyip şu örneği vermiş: *Ya! Kırk odalı konak mı olacak?!* (Süer EKER, *Çağdaş Türk Dili*, s. 460); *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, s. 75.

²⁶⁴ “Oldu mu ya?” “Bu iş bir olsa, yok mu ya?” “Olur mu böyle, olur mu?” Vecihe HATİBOĞLU, *Türkçenin Sözdizimi*, s. 179. Soru yoluyla kurulan ve incelik ve saygı bildiren emir cümlelerini ise ünlem işaretiyle noktalamıştır: “*Lütfen susar mısınız?*” “*Önüm-den biraz çekilir misiniz?*” s. 177.

²⁶⁵ “Tahir Nejat GENCAN, *Dilbilgisi*, s. 462-463.

— Sayın SABANCI törende bir konuşma yapmak istiyorlar. Takdirleriniz Efendim? dedim. Bakan:

— Tabii. SABANCI **konusmayacak da kim konuşacak!?** dedi.

Ve SABANCI törende güzel bir konuşma yaptı ve hiç sorun olmadı. (25 Nisan 1986 N.A.)

(Nihat AYTÜRK, *Protokol Yönetimi*, s. 176)

Yukarıdaki cümlede ...*konusmayacak da kim konuşacak* sözünün sonunda iki işaret görülmektedir: ünlem ve soru işaretleri. Burada dile getirilen ifadeye şaşkınlık var ise de bu anlam soru yoluyla oluşturulmuştur. Bu yüzden cümlenin sonunda sadece soru işaretine yer verilmesi yeterlidir.

3.7.2.3 Gereksiz yere ünlem

Ünlemin gereksiz yere kullanıldığına sıkça rastlanır. Ünlemin gerekli oluşu, yazan kişinin cümleye yüklemek istediği anlamla ilgilidir. İşaretin kullanılmasıyla hangi duygunun verilmek istendiği metnin akışından çıkarılır. Bazı durumlarda ünlemin kullanılmasına gerek olmadığı görülmektedir.

Zavallı çocuğun en büyük ümit yeri benmişim. Bütün gün: «Hocanım mutlaka bana ekmek verir!» diye kendini avutmuş.

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalıkuşu*, s. 170)

Yukarıdaki metinde tırnak içindeki sözün sonunda ünlem yer almaktadır. Burada ünlemin konmasına gerek yoktur. Ünlem işareti olmasa da olur.

Bana baksana! diye bağıırıyordu.

Başkasına ait sözün aktarıldığı yukarıdaki cümlede aktarılan sözün sonuna ünlem işareti konmasına gerek yoktur. Çünkü zaten aktarılan sözün nasıl gerçekleştiği *bağır-* fiili ile anlatılmaktadır, ünlemin yükleyeceği anlam bu kelime sayesinde aktarılmaktadır.

“Bana baksana sen!” dedi.

Bu cümlede ünlem kullanılabilir. Çünkü *de-* fiili ünlem anlamı taşımamaktadır. Ünlem işareti ise cümlede alıntılanan sözün yüksek sesle gerçekleştiğini göstermektedir; *de-* fiili bu anlamı göstermez.

(1) Bana baksana sen!

- (2a) *Bana baksana sen! dedi.*
 (2b) *Bana baksana sen, dedi.*
 (3) *“Bana baksana sen!” dedi.*
 (4a) *Bana baksana sen diye bağıırıyordu.*
 (4b) *Bana baksana sen, diye bağıırıyordu.*
 (5) *Bana baksana sen! diye bağıırıyordu.*
 (6) *“Bana baksana sen!” diye bağıırıyordu.*

Yukarıdaki birinci cümlede ünlem cümleinin bağıırma tonunda seslendirilmesini göstermektedir.

(2a) cümlesi, başkasına anlatılan olayda konuşmanın gerçekleştiğı ses tonuyla (bağıırarak) aktarıldığını gösterir.

(2b) cümlesi, başkasına anlatılan olayda konuşmanın gerçek tonundan ziyade ne söylendiğini aktarmaktadır. Bağıırma tonu yoktur.

(3) sayılı cümlede tırnak işaretleri içine alınan söze müdahale edilmediğine göre, anlatıcı olayın gerçekleşme anındaki ses tonunun hissedilmesini istemektedir. Tırnak içine alınan bu konuşmada ünlem işareti, aktarılan sözün aynı ses tonuyla (bağıırarak) aktarıldığını gösterir.

(4a) cümlesi olayın ve olayda geçen konuşmaların alelâde bir tonla aktarıldığını gösterir.

(4b) cümlesinde *sen* kelimesinden sonra virgöl konduğu için *sen* kelimesi vurgulanarak (çünkü burada ünlem işaretinin yerini virgöl tutmaktadır) söyleneceğı anlamı çıkar.

(5) sayılı cümlede ünlem işareti gereksiz yere konmuştur. Cümleyi kesme, bitirme uyarısı vereceğinden okuyucuyu yanıltabilir.

(6) sayılı cümlede tırnak işaretlerinin kullanılmış olması burada aktarılan sözün aktarma sırasında, olayın yaşandığı andaki ses tonuyla seslendirildiğini gösterir.

3.7.3 TEKLİFLER

Ünlem, birine seslenmek, birini çağırmak anlamına gelen *ünle-* fiilinden türetilmiştir. Ünlem işaretinin eklendiği cümlede, belirtilen işin bağırma çağırma yoluyla yapıldığı anlaşılır. Ünlem, sözü bitirme işaretidir. Noktadan farklı olarak eklendiği heceye, söze, cümleye değişik anlamlar katar, sözün tonlamasını değiştirir.

Yangın var. Yangın.

Yangın var! Yangın!

Yukarıdaki cümleler söylendikleri yer ve söylenme sebepleri bakımından birbirinden farklıdır. Sonu nokta ile biten cümleler ile *yangının* olabilecek bir olay olduğu bildirilmektedir. Sözün söylendiği sırada yangın olayı gerçekleşmemektedir. Sonu ünlem ile biten cümleler ise sözün söylendiği anda bir yangın olayının gerçekleşmekte olduğunu bildirir. Ünlem işareti ile yangın olayına dikkat çekilmekte, bu sözler belki uzatılarak ama kesinlikle bağırma yoluyla söylenmektedir.

Ünlem, söze çeşitli duyguları, durumları yükleyen işarettir. Bu duygular sevinç, üzüntü, kızgınlık, alay, acıma, korkma gibi türlü çeşit duygu olabilir. İnsanların duydukları bir söz veya karşılaştıkları bir olay sebebiyle içinde bulundukları durumda söyledikleri sözlere de değişik anlamlar yüklemeye yarar: hayıflanma, tehdit, çıkışma, bağırıp çağırma, abartma gibi.

“Amma da yaptınız, hanım!” dedi. “Bu işi babandan nasıl saklayabiliriz? Bugünkü günde ailenin reisidir, meseleyi halletmek bizden ziyade ona düşer.”

(Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, *Kıralık Konak*, s. 101)

Bu örnekteki ilk cümle bir ünlem işareti ile bitirilmiştir. Asıl cümle *dedi* kelimesi ile bitmektedir. Ünlem işareti cümleyi bitirme kesme işi görür. Yine de asıl işi sözü bitirmekten çok söze duygu değeri yüklemektir.

3.7.3.1 Seslenme

Ünlem işaretinin birinci kullanılış amacı seslenmeyi göstermektir. Birbirine seslenen kişilerin konuşmalarını gösterirken ünlem işaretinden yararlanılır.

A. — *Süleyman! Yahu nerde bu çocuk? Hasbi, Süleyman'ı gördün mü?*

B. — *Ne İsa var ortalıkta, ne Atilla, ne Süleyman. Hiçbirini görmedim, hocam.*

C. — *Ben burdayım, hocam!*

B. — *Süleyman, bu.*

A. — *Çağır, gelsin.*

B. — *Hoca seni çağırıyor, Sülo!*

C. — *Geldim!*

Yukarıdaki konuşmada, sonunda ünlem işareti bulunan kelimelerin yüksek sesle okunması, birini çağırır gibi seslendirilmesi gerektiği uyarısı verilmektedir. Yukarıdaki metinde A ve B şahsı karşılıklı konuşmakta, C şahsı bunlardan uzakta yer almaktadır. Uzaktakine sesleniş ve uzaktakinin kendini duyurmak için sesini yükselterek konuşması ünlem işareti ile gösterilmiştir. Kişilerin kendi aralarındaki bağırmasız konuşmalarının sonunda ise nokta ve soru işareti yer almaktadır.

Seslenme hemen karşıdakine olabilir:

Hey, sen! Bir baksana buraya!

Aziz cemaat!

Ey insanoğlu!

Evlâdım, çekilsene!

— *Ay Fatma! Fatma guuuuv!*

— *Uuv!*

— *Komşu!*

— *Hu!*

«Oğul oğul, ay oğul, otacım [mirasçım] oğul!

Karşı yatan kara dağımın yükseği oğul,

karanlıklığa gözlerimin aydını oğul!»

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, s. 86)

Ey unutuş! kapat artık pencereni,

Çoktan derinliğine çekmiş deniz beni;

Çıkmaz artık sular altından o dünya.

(Ahmet Muhip DİRANAS, *Şiirler*, s. 50)

Z. POLİS — ...yıkırmalı konduları, bunlar şehrin başına belâ diyor-muş.

ŞERİF — Yine ne kumpas kuruyorsunuz orada, şom ağızlı baykuşlar!

Ş. POLİS — (Hep içerden) Bana bak Şerif Hanım, külahları değişiriz...

(Haldun TANER, *Keşanlı Ali Destanı*, s. 38)

Karşıda olduğuna inanılan veya karşıda olduğu düşünülen varlığa, kişiye veya kişilere seslenilebilir:

Ey Allahım! Beni sensiz bırakma.

Çocuklarımla bahtını açık eyle, Ya Rab!

Ey sevgili!

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!

Ey Türk Gençliği!

Ey şanlı hilal!

Öğretmenler!

Gençler!

Ey ömürlerini mutfakla oturma odası arasında mekik dokuyarak heba eden kadınlar!

Hayâtım!

Pehlivan, pehlivan!

«Yücelerden yücesin, yüce Tanrı!

Kimse bilmez nicesin, görklü Tanrı!»

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dedem...*, s. 154)

Duyduk duymadık demeyin! İnsanlar, hayvanlara da rol yapmayı öğretti! Acı çekmeden, acı çeker gibi yapmayı; üzülmekten, üzülmüş gibi yapmayı; sevinmeden sevinir gibi yapmayı; paylaşmadan, paylaşır gibi yapmayı; acımadan, acır gibi yapmayı; zevk almadan, zevk alır gibi yapmayı; sevmekten, sever gibi yapmayı; kızmaktan, kızar gibi yapmayı; kınamadan, kınar gibi yapmayı; sormadan, sorar gibi yapmayı; vermeden, verir gibi yapmayı; gülmeden, güler gibi yapmayı; övmekten, över gibi yapmayı; ağlamadan, ağlar gibi yapmayı beceren insan, bakın sonunda ne yaptı:

“Işık! Kamera! Istakozları salın!” Istakozlar yürümeye başladılar...

(A. Ali URAL, *Makyaj Yapan Ölüler*, s. 112)

*Ey huzurlu insan! Hoşnut olmuş ve hoşnut etmiş olarak Rabbine dön!
“Ey insan! Kullarımın arasına sokul ve cennetime gir!”*

(ALLAH, *Kur’an*, 89: 27-30 (bk. Hüseyin ATAY, s. 593)

— *Selâmun aleyküm millet!*

— *Aleyküm selâm!..*

Kenardan köşeden gençler sandalye çekip Kemal’in masasının etrafına toplandılar.

— *Hoş geldin Kemal Abi.*

(Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 158)

Herhangi bir yazılı metin okuyucuya seslenen bir metindir. Yazılı metinlerde nutuk üslubu kullanılabilir. Nutuk veren kişi karşısında kendisini dinleyen binlerce kişi varmış gibi seslenir. Yazarların kendi okuyucularına seslenmeleri de bu türdendir.

Ey okuyucu!

Türk Çocuğu!

Evet evet, yanlış duymadınız!

(Adnan ŞAHİN, “Adnan Şahin’le...”, *Habertürk*, 21.04.2009, s. 8)

Yukarıdaki metinde yazar, yazısının muhtemel okuyucusuna duyduğu şeyin yanlış olmadığını heyecan içinde söylemektedir. Bu söyleyişte hayalindeki okuyucuya seslenmesi yazıda ünlem işareti ile gösterilmiştir.

(Çin halkının) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp, (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün! (Ey) Türk halkı, öleceksin! Güneyde Çuğay dağlarına (ve) Töğültün ovasına konayım dersen, (ey) Türk halkı, öleceksin!

(Talat TEKİN, *Orhon Yazıtları*, s. 37)

Dualıdır bu ocak, ey ocaklılar!

(Hilmi YÜCEBAŞ, *Hiciv Edebiyatı Antolojisi*, s. 271)

Seslenme bir topluluk önünde coşma hâlinde, ortaya yapılabilir:

*Haydi efeler!
Ha uşak, ha!
Haydi yiğidim!*

Hanım hey!
(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, s. 25)

Konuşma sırasında karşıdakinin dikkatini çekmek üzere seslenilebilir. Bu seslenme sözünün sonunda ünlem işareti kullanılabilir:

*...mikroskoptan bakıyoruz. İkimiz böyle bir bakteri gördük diyelim. “Fidan gibi bir bakteri gördüm” desem. İngilizce söyledim “stick” dedim. **Bak şimdi!** Birinciye söylediğim anda kıvraklığı, inceliği, tazeliği, bir tür ve dünyanın bilgisini veriyorum, bunlar otomatik olarak veriliyor. “Stick” dediğim zaman bütün bunlar biter. “Stick” dediğim zaman kibrit çöpünden kopmuş bir nesne olur.*
(Alev ALATLI, “Manken”, *Ters Lâle*, s. 29-30)

3.7.3.2 Bağırıp çağırma

Ünlem işareti sesin yükseldiğini gösterir. Okuyucuya bir metnin yüksek sesle okunması gerektiği ünlem işareti ile bildirilir. Bağırıp çağırma ifade eden sözlerin sonunda ünlem işareti yer alır:

— *Ne yapalım, döndü ise. Kendi etti kendi buldu. Sen canını sıkma, kasabalı onu burada barındırmaz. Adı çıkmış bir kere.*
Ahmet sesini yükseltiyor.
— **Sus be kadın!** Bırak da kafamı toplayayım. Kabak benim başıma patlayacak.
(Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 101)

— *Kusura bakma şekerim piyaz da yapamadım; peynir, reçel idare edeceğiz...*
— *Bana bak Şadiye, bana şekerim diyemezsin tamam mı; ben buranın valisiyim; **otur yerine küstah!***
— *Aa Necmeddin, nereden çıktı şimdi valilik-malilik sevgilim?*
— *Bana Necmeddin diye hitap etmeni yasaklıyorum Şadiye. Ben Necmeddin değilim, ben buranın valisiyim; sayın valim diyeceksin bundan böyle... Sonra nedir öyle sevgilim, mevgilim... **ciddi ol; sululuk istemez!***

— *Delirdin mi sen ayol, anlattım ya!*
 — *Bana ayol da diyemezsin, ben valiyim anladın mı? Vaali! Otur yerine!*
 — *Üstüme iyilik sağlık, peki oturayım bari sayın valim!*
 (Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 315-317)

3.7.3.3 Duygu aktarma

Ünlem işareti, duygu²⁶⁶ aktaran sözlerin sonuna konur. Bu duygular şaşma, sevinç, üzüntü, kızgınlık, korkma, tiksınme, utanma gibi değişik başlıklar altında toplanabilir. Aşağıda, tespit edilebilen duygu kümelerine örnekler verilmiştir:

3.7.3.3.1 Şaşma

Şaşkınlık ifade eden ses, hece veya sözün arkasına ünlem konur:

IV. İSTANBULLU (elini Osman'ın omzuna koyarak)
Kula da bağıdır, kula da.
(Osman gülümseyerek adamın elini tutar, sıkır, adam kıvrılır. Osman elini bırakınca şaşkınlık içinde ona bakarak)
Vay canına!

²⁶⁶ GOLEMAN duyguyu bir his ve bu hisse özgü belirli düşünceler, psikolojik ve biyolojik hâller ve bir dizi hareket eğilimi olarak görmekte; duyguların karışımları, çeşitlemeleri, değişip gelişmiş şekilleri ve ince farklılıkları olduğunu ve yüzlerce duygudan bahsedilebileceğini belirtmektedir. Bütün bu duyguların temel duygu kümeleri altında toplanabileceğini bunların da şöylece sınıflandırılabilirliğini söyler:

“*Öfke*: hiddet, hakaret, içlerleme, gazap, tükenme, kızma, sinirlenme, hınç, kin, rahatsızlık, alınganlık, düşmanlık ve en uç noktada patolojik nefret ve şiddet.

Üzüntü: acı, keder, neşesizlik, kasvet, melankoli, kendine acıma, yalnızlık, can sıkıntısı, umutsuzluk, şiddetli depresyon.

Korku: kaygı, kuruntu, sinirlilik, tasa, hayret, şüphe, uyanıklık, vicdan azabı, huzursuzluk, çekinme, ürkme, dehşet.

Şevk: mutluluk, coşku, rahatlama, tatmin, haz, sevinç, eğlenme, gurur, tensel zevk, heyecan, vecd hâli, hoşnutluk, kendinden geçme, aşırı zindelik, kapris ve mani.

Sevgi: kabul görme, dostluk, güven, iyilik, yakın ilgi, sadakat, hayranlık, muhabbet, aşırı tutkunluk.

Şaşkınlık: şok, hayret, afallama, merak.

İğrenme: hor görme, aşağılama, küçümseme, tiksınme, nefret etme, hoşlanmama, itici bulma.

Utanc: suçluluk, mahcubiyet, hayal kırıklığı, pişmanlık, küçük düşme, üzülme ve nedâmet.” (Daniel GOLEMAN, *Duygusal Zeka*, s. 359-360)

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 28)

Yukarıdaki metinde *vay canına* ifadesinde şaşma anlamı vardır. Eli sıkılan kişi karşısındakinin bu derece güçlü olabileceğini tahmin etmediği için şaşkınlığını “*vay canına*” sözüyle dile getirmiştir.

— *Yakında İstanbul’a gidiyorum. Hocam Profesör Mübeccel Hanım’ı buraya davet edeceğim. Zaten o da Tekke’yi çok görmek istiyor. Eski eser tutkunudur. Bi görsün, bak o zaman ne oluyor. Başkan kaçacak delik bile bulamaz, bırak yıkmayı.*

— **Yok ya!** *Bu hoca demek o kadar cazgır.*

— *Hah ha! Hoca’nın elinden uçanla kaçan kurtulamaz. Valla istese bütün medyayı bir günde buraya yığar.*

(Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 100)

Postacı neşeli bir türkü gibi karıştırıyor çayını.

— *Evet buldum.*

— **Ya!..**

— *Almanya’ya gidiyorum.*

Kahvecinin ağzı açık kalıyor:

— *Almanya’ya mı?*

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 65)

...çocuğunu üç yaşında, İngilizce konuşulan yuvaya götürmeye kalkıyor millet! *Demek ki bir yerden biz bu anne ve babaları döndürmemiz lâzım.*

(Alev ALATLI, “Manken”, *Ters Lâle*, s. 33)

Yukarıdaki metinde kalın olarak dizilen sözün sonundaki ünlem cümleye *ben onların aklına şaşarım* anlamı katmaktadır.

3.7.3.3.2 Sevinç

Sevinç gösteren sözlerden sonra konan ünlem işareti o sevinci pekiştirir.

Dar merdivenden yuvarlanır gibi, uçar gibi iniyorlardı. Kâmran, kolunu Feride’nin belinden geçirmiş, genç kızı nefes aldırılmıyacak gibi sıkıyor, avuçlarının içinde parmaklarını incitiyordu.

Merdivenin bir yerinde Feride'nin eteği takıldı. Nefes nefese bir dakika durdular. Genç kız, eteğini kurtarmağa çalışırken Kâmran kesik kesik:
— **Feride, sen benim olasin!** İnanamıyorum. Benim olduğuna kalbimi inandırmak için...

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalığışu*, s. 365)

Buldum! İlk cümle şöyle: *Shakespeare aslında bir Osmanlı şairiydi, çünkü, anneanesi bir gün...*

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 124)

BİR SES

*Kasdım budur şehre varam uykularından kaldıram;
açtığı bu yaraları desin bana nasıl saram.*

KORO

Nasıl, nasıl saram?

ÖMER

Kaynağın sesi, hümkârım, kabarmakta sular.

OSMAN (sevinçli)

Demek, geliyor Anadolu!

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 89)

3.7.3.3.3 Üzüntü

Üzüntü ifadelerinden sonra konan ünlem işareti, o üzüntüyü pekiştirir.

*İhtiyar doktor, istifanamemi zarfa koyarak onbaşıya verdi.
Bu kâğıt parçasına sade ömrümün bir parçasını değil, gönlümün son bir tesellisini daha gömüyordum. Ne hazin, ya rabbi, ne hazin!*

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalığışu*, s. 318)

«Vay al duvağımın iyesi [sahibi]!

Vay alnım başım umudu!

Vay şah yiğidim!

Vay şehbaz [şahin] yiğidim!

Doyunca [Doyuncaya kadar] yüzüne bakmadığım hanım yiğit!»

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dedem...*, s. 58)

3.7.3.3.4 Kızgınlık

Sinirli iken ve yüksek sesle söylenen sözlerden sonra ünlem işareti konabilir:

HALİME (alıp adamı oynayarak):

Hamalbaşı Kart Musafa'nın dilekçesidir:

"Bu pusuladaki adamları meydana getirip paralayın: Sarraf Şamanto, Tıngıroğullarından..."

KABAKÇI:

Yeter! Bana bak, Kart Musafa mısın, Cart Musafa mısın, bu adamlardan davacıysan, ya Paşakapısı'na başvur ya da şeriat mahkemesine, bas bakalım!

HALİME (oynayarak):

Hani artık her şey serbestti?

Gelen gideni aratır dememişler boşuna!

KABAKÇI:

Bu adamın dilekçesini yırt at!

HALİME:

Allah Allah...

KABAKÇI:

Yıkıl! Sülâleden başlarım şimdi ha!

Kinine yamak mı sandın beni, köpek!

(A. Turan OFLAZOĞLU, *III. Selim Kılıç ve Ney*, s. 162)

Ben, yapılacak başka şey bulamadığım için hâlâ gülmekte devam ediyordum. O, meşhur «karga ile tilki» masalındaki tilki gibi ağacın altında sinsi sinsi dolaşmağa başladı.

— Feride, çocuğum; azıcık aşağı iner misin? dedi. Ben gülmeyi kestim; ciddi bir sesle:

— Ne münasebet? dedim.

— Hiç... Seninle konuşacağım var da...

— Benim sizinle konuşacak bir şeyim yok... Rahatımı bozmayınız...

*— **Feride, şakayı bırak!..***

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalığışu*, s. 170)

3.7.3.3.5 Alay

Ünlem işareti alay içeren sözlerden sonra kullanılabilir:

Şarkı mı söylüyorsun? Ha ha ha!

Sesini pek beğendi kargalar! Bak, semaya başladılar gökyüzünde!

...**Sultan Şairler** adlı antolojiyi düzenleyen böyle yapmamış, kitabın kaynakça kısmından anlaşıldığına göre Fatih Millet Kütüphanesindeki yanlışlarla dolu nüshayı kullanmıştır. Böyle yaptığı için de seçtiği beş on parça şiirde bir sürü yanlışla düşmüş ve Kadı Burhaneddin'i 600 yıl sonra bir kez daha katletmiştir!

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 71)

...*Kanunu, Avrupa Birliği müktesebâtına benzemez; Amerikan anayasasını andırır; kısadır, etkilidir ve üstelik okuyan herkes kolayca anlayabilir. İnandırılmaz gibi görünüyor ama aynen öyle!*

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 25)

Yukarıdaki metinde kalın olarak dizilen *inanılmaz gibi görünüyor ama aynen öyle* sözünden sonra ünlem işareti kullanılmıştır. Yazar, kendi şaşkınlığını alaycı bir ifadeyle bitirirken yine ünlem işaretinden yararlanmıştır.

I. YENİÇERİ (ordan oraya koşarak)

Hani nerde, nerde, nerde külah?

(Cellâda gelir gelmez)

Eyvah!

(Cellât hızla yana çekilince)

BİRLİKTE (Dehşet içinde)

Padişah!

OSMAN (Gülerek)

Maşaallah! Kendini böyle dışardan seyretmekte anlatılmaz bir haz var doğrusu; ayrıca pek de aydınlatıcı oluyor. Oyuncu olarak ustalığınıza hiç diyecek yok.

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 82)

Yukarıdaki metinde birinci ünlem işareti önündeki söze korku anlamı yüklerken ikinci ünlem işareti önündeki kelimenin alay ederek söylenmesi gerektiğini göstermektedir. Bağlama bakıldığında padişah kendi taklidini yapan yeniçerileri bu hâldeyken yakalamış ve alay ederek *maşaallah* çekmiştir. Bu sözün arkasında ünlem yer alır.

Stajımı ve tezimi başarıyla bitirdim, hocama teslim ettim. O gün bugündür ağzıma margarin koymamaya kesin karar verdim ve uyguladım (buna da şükür, “bir daha tez yazan nâmerttir” de diyebilirdi!). Margarin ambalâjlarına, kesinlikle sigara ambalâjlarına getirilen zorunluluk getirilmelidir. “Margarin sağlığa çok zararlıdır” diye yazılmalıdır. (Güzel de, bu ikaz yazısı margarin satışlarını patlatırsa n’oolacak Necati? Çocuğun adı Necati değil, misâl olsun diye ben uydurdum!)

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 301)

Yukarıdaki metinde yazarın kendi değerlendirmeleri yay içine alınmıştır. Buradaki cümleler, başkasına ait olan öbür cümlelerle alay eder nitelikte olduğu için ünlemle bitirilmiştir.

Teğmen rütbesine ramak kala ordudan ayrılmak zorunda kalmış (terhis sebebiyle) bir eski topçu zâbiti olarak, memleketin bütün topçularının bildiği bir noktaya atıfta bulunmaktan nefsimi men edemiyorum: Baba Topçular, nâm-ı diğer “Kaşalotlar” der ki, “Bir topçu atışına mâruz kalmış iseniz saklanacağınız en emniyetli yer hedef bölgesidir!” Demek oluyor ki, kötü bir arşivciyim; bu yüzden ne yapsam, ne kadar azm ü sebât etsem de bu demden sonra iyi bir “araştırmacı yazar” olmama imkân yok.

(Ahmet Turan ALKAN, “İnsan biraz...”

<http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=829659>)

Yukarıdaki metinde kalın olarak dizilen cümlede alay etme anlamı vardır ve bu yüzden sonuna ünlem işareti konmuştur.

— Böyle de yapılmaz ki!

— Böyle de denmez ki!

Derken kahveyi dolduran kalabalığın arasından bir ses yükseldi.

— Atma Recep din kardeşiyiz!..

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 81)

Bizde öteden beri tekrarlanan bu etimoloji asla doğru değildir. Çünkü, *bir yıldır*’ın Eski Türkçesi ancak ve ancak *bir yıl turur* olabilir (-dır eki *turur*’dan gelir); *bıldır*’ın Eski Türkçesi yine *bıldır*’dır! Kitabın 32. sayfasında *çorap* sözünün Türkçe olduğu söyleniyor. Oysa bu kelimenin aslı Farsça *côrâb*’dır! “Ünsüz türemesi” örnekleri arasında verilen *pamuk* >

pambuk örneği de yanlıştır. Çünkü Türkçe *pamuk* sözünün aslı Farsça *panbûk*'tur! Başka bir deyişle bu sözde /b/ türemesi değil, /b/ düşmesi olmuştur. Bu durumda, bu örnekteki gelişme işaretini ters çevirmek ve bu örneği "Ünsüz Düşmesi" örnekleri arasına koymak gerekir!

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 110)

Bu metinde görülen ünlemler sinirlilik ifade eden sözlerin arkasında yer almaktadır.

3.7.3.3.6 Küçümseme - Aşağılama

Ünlem işareti küçümseme, aşağılama ifade eden sözlerin arkasında kullanılabilir:

Al bohçanı yürü!
Yallah!
Şırfıntı!
Yelloz!
Adi! Aşağılık herif!

Defol!
Yıkıl!
Yıkıl karşımdan!
Defol git!
S...tir git!

Başı kesildi Hazreti Yahya'nın, ama Saraya girmesine engel olunmadı.

*O bir dirilticiydi. Ama O'na ölümle cevap vermeyi yeğlediler. Bu, onların kolayına geldi. Değişmek zor gelince değiştirmeye kalkıştılar. **Hey zavallılar!** Siz kim, değiştirmek kim? Neyi değiştiriyorsunuz? Kimi?*

(Sezai KARAKOÇ, *Yitik Cennet*, s. 88)

Yukarıdaki metinde *hey zavallılar* sözünde küçümseyerek seslenme anlamı vardır. Bu yüzden sonuna ünlem işareti konmuştur.

OSMAN
...(İstanbulullara)
Seyir olsun da size! Kendi ölümünüzü dahi görmeye can atarsınız siz!

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 83)

Yukarıdaki metinde küçümseme ifadesi vardır. Bunun sonunda ünlem işareti yer almıştır.

3.7.3.3.7 Korku

Aşırı korku ifade eden bir ses, hece, söz veya cümleden sonra ünlem işareti konabilir:

Eyvah, babam!

*I. YENİÇERİ (ordan oraya koşarak)
Hani nerde, nerde, nerde külah?
(Cellâda gelir gelmez)
Eyvah!
(Cellât hızla yana çekilince)
BİRLİKTE (Dehşet içinde)
Padişah!*

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 82)

Yukarıdaki parçada geçen ünlemler korku ifadelerinde sonra yerleştirilmiştir ve korku anlamını güçlendirmektedir.

Keresteci Kör Hallâ (Halil Ağa) sıkıntıdadır. Vaziyeti fark eden bir tanıdık yaklaşıyor, Hallâ'nın derdini soruyor.

— “Sorma yeğen” diyor Hallâ. “Deli Vehbi'nin oğlu Feridun'u bilin; rezilin biri, koynunda yarım metrelik saldırmayla geziyor.”

— Ee, ne olmuş?

— Olacağı şu, her gün akşam burdaki kerestelerden birini sırtlayıp götürüyor; sabahleyin getirip bana geri satıyor. Polise versem, iki ay yatıp çıkacak. **Terslesem bıçağıyla doğrar beni bu deli herif!**

— Haklısın, kötü!

— “Asıl kötü o değil yeğenim” diyor, Hallâ. “Diyelim ki benim malımı bana satıyor; ona da razıyım lakin benimle kıran kırana pazarlık etmesi yok mu; asıl gücüme giden o”.

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 219)

Yukarıdaki metinde ...*doğrar beni bu deli herif* cümlesinde korku anlatılmaktadır ve bu anlam güçlendirmek üzere sonuna ünlem işareti konmuştur.

3.7.3.3.8 *Acıma - Acıyı dile getirme*

Acıma ifade eden ve acıyı dile getiren sözlerden sonra ünlem işareti konabilir:

*Yazık!
Vah yavrum!
Zavallı çocuk!
Ah zavallı!
Ah babacığım!
Gitti sülünüm! Ah kuzum!*

3.7.3.3.9 *Tiksinme*

Tiksinti belirten ifadelerden sonra ünlem konabilir:

*İğv! Bu ne biçim yemek böyle?
Ö'! Ne pis kokuyor burası!*

Hakikat Medeniyeti'nin hayatını yeniden diriltme girişimiydi bu haykırış. Ama seslenileni, anlamı öldüremeyen, sesi ve sesin sahibini öldürmeye kalkar.

*Halbuki; bu bir Herot yanılgısıdır. Ses de, Sesin Sahibi de öldürülemez. Olsa olsa Elçi öldürülebilir. Ama elçi öldürmek **ne şerefsizlik!***

(Sezai KARAKOÇ, Yitik Cennet, s. 88)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde geçen *ne şerefsizlik* sözü, yapılan hareketi veya düşünce tarzını beğenmeme, yapılanlardan tikslenme anlamı iletmekte ve sonundaki ünlem de bu anlamı güçlendirmektedir.

3.7.3.3.10 *Karşı koyma - Karşı çıkma - İtiraz*

Karşı koyma, karşı çıkma, itiraz etme sözlerinden sonra ünlem işareti konabilir:

*Adam genç. Genç ömrünün tamamını Haşmet Bey'in karşısında esas duruşta durarak geçirecek **değil ya!** Bir yerde isyan bayrağını çekip: **Yeter be!** Bize de bir sıra gelsin. Biz de netice itibarı ile bir milletvekili değil miyiz? Efendim siz bilirsiniz. Peki Haşmet Abi. Olur Abi. Emredersiniz, gibi iki üç kelimeyi geçmeyen cümlelerden farklı bir şey söyleyemem mi yani?
Söylerim. **Hem de nasıl!...***

Yahu ben olmasam Haşmet Altay kırallığı çoktan topu dikmişti be!

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 80)

*Batıyı tanımıyoruz. Batının başına ne geldiğini bilmediğimiz için ilk söylediğimiz laf “Bu sadece Türkiye’de olur”. **Ne münasebet canım! Ne münasebet efendim!***

(Alev ALATLI, “Manken”, *Ters Lâle*, s. 30)

3.7.3.3.11 Çaresizlik

Çaresizlik belirten sözlerin sonuna ünlem işareti konabilir:

Biraz sonra, çocuğun parlak gözlerine bir gölge düştüğünü, ilk neşesinin sönmeğe başladığını fark ettim. Sormağa lüzum yoktu. Çünkü aynı korku bende de uyanmıştı. Yarın sabah Munise’yi yine eve göndermek lâzım gelecekti.

İçimde sönük bir ümit yok değildi. Çok güzel bulduğumuz için, hiçbir zaman elimize geçemiycek sandığımız şeylere karşı duyulan o ümitsiz ümit!

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalıkuşu*, s. 170)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde verilmek istenen ümitsizlik duygusuna güç katmak üzere sözün kesilmek istendiği yere ünlem işareti konmuştur.

3.7.3.3.12 Sitem

Ünlem işareti sitem ifade eden sözlerin arkasına konabilir:

Aşk olsun Servet! Seni unuttuğumu düşündün değil mi?

Ayıp ettin Barış!

Bunca uğraşmama karşılık, bana bunu reva gördünüz ya!

İlahi Gürkan, bunu senden beklemezdim!

3.7.3.3.13 Hayıflanma

Hayıflanma belirten sözlerin sonuna ünlem işareti konabilir:

Müjgân, gittikçe artan bir peyecan ve teessürle söylenmekte devam ediyordu:

— ***Ah! Kâmran, Feride’nin, kollarımda ne ümitsiz göz yaşlarıyla çırpınarak bunları söylediğini işitseydin! Hele şu son sözlerini dünyada unutamıyacağım.***

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalığışu*, s. 355)

Eyvah! Vah vah!

(Necmettin Halil ONAN, *Dilbilgisi I*, s. 7)

Vay çavuşum vay! Sen bu hâllere düşecek adam mıydın?

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 157)

3.7.3.3.14 Beğenme

Beğenme ifade eden sözlerin sonuna ünlem işareti konabilir:

Ay, çok şeker!

Aman da aman!

Pek tatlı bu çocuk!

Ne güzel ses!

Endamın yeter!

Ne güzel!

İlahi Talha! Ne iyi yapmışsın!

3.7.3.3.15 Hoşgörü

Ünlem işareti hoşgörü ifade eden sözlerin arkasına konabilir:

Varsın gitsin!

Bırak Furkan, bırak, alsın!

Oluversin be Berker!

Bir kere de onun dediği olsun bakalım, Güven!

3.7.3.3.16 Kabullenme

Kabullenme ifade eden sözlerden sonra ünlem konur:

Eh ne yapalım, biz de gideriz!

Eh, öyle oluversin!

3.7.3.3.17 Ferahlama

Ünlem işareti ferahlama ifade eden sözlerin arkasına konabilir:

Oh!

Oh be!

*Oh be, dünya varmış!
Şükür!*

3.7.3.3.18 Çıkışma

Çıkışma azarlama ifade eden sözlerin sonuna ünlem işareti konabilir. İşaret, bu anlamı pekiştirir:

*Büyüklerin sözüne karışılmaz!
Sen karışma!
Düzgün otur, karşımda!*

*Arabada gözüm Hacı Kalfanın yüzüne rastladıkça gülüyordum. O, bu yersiz neşenin sebebini anlıyor, dargın bir gülümseme ile başını sallıyarak:
— Gülürsün he! Hâlâ kıkır kıkır gülürsün he! diye bana çıkışıyordu.*

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalıkluşu*, s. 139)

3.7.3.3.19 Bezginlik

Bezginlik ifade eden sözlerin sonuna ünlem işareti konabilir:

*Her gün temizlik, her gün temizlik, bıktım artık!
Bırakmıyor ki geleyim!
Of, yine aynı adam!*

3.7.3.3.20 Bunalma

Bunalma ifade eden sözlerin sonuna ünlem işareti konabilir. Ünlem, anlamı pekiştirir. Bu durumda bunaltının derecesi artırılmış olur.

*Yeter be!
Amma da sıcak!
Aman, yine mi bu şarkı! Kaçınıcı oldu bu be! Yeter!*

3.7.3.3.21 Yardım isteme

Yardım isteyen kişinin, yardıma muhtaç hâliyle ağzından çıkan sözlerdeki duygu yükü ünlem işareti ile gösterilebilir:

*Basat altınlı günlüğünü [güneşliği] dikip otururken gördüler ki bir hatun kişi gelir. Geldi, içeri Basat katına girdi. Selâm verdi, ağladı, eydir [söyler]:
«Avucuna sığmayan ulunlu [saplı] oklu,
ardıl [yabanî] teke boynuzundan katı [sert] yaylı,*

*İç Oğuz'da Dış Oğuz'da adı belli,
Aruz oğlu hanım Basat, bana medet [yardım]!»*

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dedem...*, s. 137)

Yüzünü yavaş yavaş, ibadet eder gibi yavaş, gökyüzüne çevirdi. Sanki bir şey arıyordu da gökteydi. Damlalar yüzünden yol yol, şıpır şıpır döküldü... döküldü. Gözlerini yumdu kız, "Medet!" dedi.

"Medet! Böyle bitmeyecekti..."

(Fatma Şengil SÜZER, *Ferhat ile Şirin*, s. 95)

3.7.3.3.22 Söze kesinlik duygusu katma

Tek başına yer alan bir kelime, hece veya sestten sonra gelen ünlem işareti söze kesinlik anlamı katabilir:

— *Hem yalnız Can Bey değil ki, ben de besliyorum onları. Size ne zararları var Allah aşkına? **Söz!** Bundan sonra ben temizleyeceğim kapı önünü.*

(İnci PONAT, "Ah Muazzez Hanım Ah!", *Türk Dili Dergisi*, S 131, İstanbul Nisan 2009, s. 48)

Yukarıdaki metinde geçen *söz* kelimesinden sonra *ver-* fiili söylenmeyip ünlem işareti getirilmiştir. Bu işaret sayesinde *söz* kelimesi ile anlatılmak istenen anlam güçlendirilmiştir.

IV. BİLGİN (girerek)

Sultanahmet'te toplanmış onbinlerce askrer ve bilginler topluluğunun padişahıma sunulmak üzere aldığı karardır:

OSMAN

Kısa kes!

IV. BİLGİN

Sadrızam Dilâver Paşa'nın, padişah hocası Ömer Efendi'nin...

OSMAN (dehşetle)

Eveet?

IV. BİLGİN

Başlarını isterler.

OSMAN

Ben bu kişileri vermem, veremem!

(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 118-119)

Yukarıdaki metinde kısa kes, ben bu kişileri vermem veremem sözlerinden sonra konan ünlem işaretinin sözleri güçlendirdiği görülmektedir.

3.7.3.3.23 *Aşırı isteklilik*

Bir şeyin olması için aşırı istek duyma hâlinde söylenen sözlerden sonra ünlem işareti getirilebilir:

Ah bir gitse!

Bu cümlede ünlem işareti aşırı isteklilik halinde bir dilek cümlesine getirilmiştir. İsteğin güçlenmesini sağlamıştır.

*Ah bir bitirsem şu işi!
Ah bir kazansam!
Bir gitsem bu yerlerden!*

3.7.3.4 *Hatırlatma*

Hatırlatma ifade eden cümlelerin sonuna konabilir:

*Geçen hafta anlattı ya!
Ben söylemiştim ya!*

3.7.3.5 *Dua - Beddua*

Ünlem işareti dualardaki seslenmeleri göstermek üzere kullanılabilir:

*Allahım!
Yarabbi!*

Beddualardan sonra ünlem işareti konabilir:

*Allah belasını versin!
Teneşirlere gelesice!
Boynu devrilesice!
Kapısı çekili kalasica!*

*Yom vereyin [dua edeyim] hanım:
Yerli [sağlam] kara dağların yıkılmasın!
Gölgelice kaba [koca] ağacın kesilmesin!
Kanın [Coşkun] akan görklü suyun kurumasın!
Kanatlarının uçları kırılmasın!
Çaparken [Koşarken] ak boz atın büdremesin [sürçmesin]!
(...)*

*Kadir Tanrı seni namerde muhtaç eylesin!
Hanım hey!*

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dede...*, s. 24-25)

3.7.3.6 Yalvarma - yakarma

Yalvarıp yakarma cümlelerinin sonuna ünlem işareti konabilir:

Şu kandilin titrek ışığı gibi titriyordu nakkaş Behzat. “Oğul, etme!” diyordu.

*“Oğul, etme! Nice yiğitler var, atılmadılar. Bisütun dağı delinmez, delinmez. İnce ince nakşetmeyi bilirsin, âdem içinde başımızı öne eğdirme!”
Toprak sekili odanın en ücra köşesinde içi cız etti Ferhat’ın.*

(Fatma Şengil SÜZER, *Ferhat ile Şirin*, s. 26)

3.7.3.7 Abartma

Ünlem işareti ile söze abartma anlamı yüklenebilir. Abartma ifade eden sözlerin arkasına konan ünlem işareti bu anlamı pekiştirir.

— *Bir tilki gördüm, kuyruğu, nah böyle, iki arşın vardı!*
— *Yok, deve!*

*Sakallı dayı, arasına ellerimden tutup beni pencere kenarlarına çekerek, yüzümü miyop gözlerine sokacakmış gibi yüzüne yaklaştırarak: «Kız, bu ne cilt, bu ne renk böyle... **Perkal basması mübarek! Ne solacak, ne eskiyecek!**» diyordu.*

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalıkuşu*, s. 26)

*Bana karşı tamamiyle lâkayt olduğunu zannettiğim vahşi Hayganuş, bir yerini içitmiş gibi birdenbire ağlamağa başladı. **Hem de ne ağlayış!** Kulağımda iki inci küpe vardı. Onları çıkararak Hayganuş’un kulağına taktım.*

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalıkuşu*, s. 139)

3.7.3.8 Tehdit

Tehdit belirten sözlerden sonra ünlem işareti getirilir. İşaret, sözün tehdit tonunda çıkmasını sağlar:

*Hele bir git! Hele bir git, sen görürsün gününü!
Bir dön! Ben biliyorum yapacağımı!
Geliyorum yanına!
Gelirsem!
Ulan, alırım façanı!
Şart olsun, vururum!*

*Göğün sarsıldıkça sarsılacağı, dağların yürüdükçe yürüyeceği gün;
işte o gün, saçma tartışmalara dalarak eğlenip yalanlayanlara yazık olacak!*
(Allah, Kur'an, 52: 9-12 (bk. Hüseyin ATAY, s. 522))

*Mal toplayıp onu sayıp duran, diliyle çekiştirip göz kaş ile de alay
eden kimsenin vay hâline! Malının kendisini ölümsüz kılacağını sanır.*
(ALLAH, Kur'an, 104: 1-3 (bk. Hüseyin ATAY, s. 601))

*«...kurumuşça göğsümde südüm oynar,
yalnızca oğul görünmez, bağrım yanar.
Yalnız oğul haberini, Kazan, de bana!
Demez olursan yana göyne [yakıla] kargarım [lânetlerim], Kazan sa-
na!»*
(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dede...*, s. 25)

*(...Osman yeniçerilerle sipahilere)
Haydi şimdi doğru kışlaya, yallah!
**Sizi bir daha görev dışı işler üstünde yakalarsam hepinizi kışlanızın
duvarlarınıza asarım, alimallah!**
(Yeniçerilerle sipahiler kaçışarak çıkarlar.
Osman arkalarından hırsıyla haykırır.)
Yallah! Yallah! Yallah!*
(A. Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 83-84)

3.7.3.9 Emir - Yasak - Uyarı - Tenbih

Emir ve yasak cümlelerinde emrin veya yasağın yüksek sesle çıktığını göstermek üzere ünlem işareti konabilir:

Dikkat!

Gideceksin!
Dur!
Yürüme! Araba geliyor.
Yasak!
Sakın bir söz söyleme!

Ünlem işareti sözlere emir veya yasak anlamı yükleyebilir.

Gitmeyeceksin!
Girilmez!

Yukarıdaki cümlelerden *gideceksin* ve *gitmeyeceksin* sözleri sonlarına ünlem işareti aldıkları için emir ve yasak anlamı kazanmışlardır. Eğer sonlarına nokta konursa geleceğe dönük bir tahmin yürütülmüş anlamı verir.

Uyarıların sonuna ünlem işareti konabilir:

Seni buralarda bir daha görmeyeceğim!

Yukarıdaki cümlelerin sonuna nokta konursa, cümle geleceğe dönük bir tahmin anlamı kazanır. Uyarı olabilmesi için sonunda ünlem işareti yer almalıdır. Cümleye uyarı anlamını ünlem işareti yüklemektedir.

Ünlem işareti buyruğu güçlendirir:

Bu kez oğlan şarap içerken içmez oldu. Altın ayağı [kadehi] elinden yere çaldı, eydir [söyler]: «Ne dediğimi [dediysem] yetirin [yetiştirin], geyimimle benim şehbaz [şahin] atımı getirin! Hey beni seven yiğitler bin-sinler» dedi.

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, s. 49)

Kazan Kalkarken
Dualıdır bu ocak, ey ocaklılar! yürüyün!
Köpürdü kalktı kazanlar, körükleyin! kürüyün!
Şu lâşe ömrü ipilmek sürülmeden sürüyün!
Vurun, kırın, tepinin, bağırışın gem istemezük!

Cemal Nâbedit (3 Mayıs 1918)

(Hilmi YÜCEBAŞ, *Hiciv Edebiyatı Antolojisi*, s. 271)

Peki, şuna kim karar verecek. İnsan ömrü uzamış-uzamamış. Bundan Ruanda'daki çocuğa ne. Uzayıp da ne oluyor? 3 milyon T.L.'lik bir

*parasetamol ile halledebileceğiniz çocuk ölümleri, öbür tarafta, 3 milyon dolara bir karaciğer değiştiriyorsanız. **Durun!** Etikten kastım bu. Bunun farkını görmeyen medeniyet, bana hiçbir şey söylemiyor. .*

(Alev ALATLI, “Manken”, *Ters Lâle*, s. 33)

Doğrusu, biz sana pek çok nimet vermişizdir. Öyleyse Rabbine yalvar ve O’na yönel! Doğrusu, adı sanı ortadan kalkacak olan, sana kin tutan kimsedir.

(ALLAH, *Kur’an*, 108: 1-3 (bk. Hüseyin ATAY, s. 602)

...Osmanlı zamanında batıdan alınan denizcilik terimlerinin pek çoğu bize İtalyancadan değil Venedikçeden gelmişler. Bunu bilmek bazen önemli olabiliyor.

*Mesela **lačka** böyle bir kelime. Aslı Venedikçe **laksa**, “bırak!”, “gevşet!”, “sal!” anlamında bir emir. Türkçede 16. yüzyıldan itibaren hep **laška** olarak kullanılmış, daha yakın dönemde lačka’laşmış. ‘Yelkenler laška!’ komutu, ‘Yelkenler fora!’nın tersi.*

(Sevan NIŞANYAN, *Elifin Öküzü, Ya Da...*, s. 130)

Tavsiye şeklinde emir verilebilir:

Kıssadan hisse: Siz, siz olun, asla kimliğinizi kaybetmeyin!

(A. Ali URAL, *Makyaj Yapan Ölüler*, s. 112)

— *Emredersiniz sayın valim, yanına aşure ile künefe de arzu buyurulur mu?*

— ***Haa şöyle, hadi bakalım marş marş!***

— *Sayın valim, ben kuru fasulyeyi haşlarken, zat-ı devletleriniz de pirinç ayıklanmasına yüksek delaletleriyle vaz’-ı yed ederler mi acaba?*

(...)

— *Yaa, öyle demek; pekâlâ, **kızım sen getiriver şu hırkamı; cici banaan üşüdü!***

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 315-317)

Tenbihlerden sonra ünlem işareti konabilir:

Aman, sen sakın konuşma!

Kimseye görünme!

Tenbihlere cevap olarak söylenen sözlerden sonra ünlem konabilir. Bu sözler, sürekli tenbihe maruz kalanlar tarafından bıkkınlıkla söylenir:

— *Yabancılarla konuşma!*
 — *Terli terli su içme!*
 — *Eh!*
 — *Açıktayatma!*
 — *Peki!*
 — *Tamam!*
 — *Abur cubur yeme!*
 — *Tamam, tamam, of, anladık! Anne yeter!*

3.7.3.10 Kutlama - Tebrik

Kutlama veya tebrik belirten ifadelerin sonuna ünlem konabilir:

Bayramınız kutlu olsun!
Kutlarım!
Tebrikler!
Harika!
Müthiş!
Aferin!
Bravo!
Ole!
Yaşa!
Çok yaşa!

SADULLAH ...Önemli olan bestenin bizi hemen kavraması, ayağımızı kesivermesi yerden. Bunu başaranlara ne mutlu!

(Eğilir.)

SELİM (Sadullah'ı göstererek):

Ne mutlu!

(A. Turan OFLAZOĞLU, III. Selim Kılıç ve Ney, s. 70)

3.7.3.11 Yay içinde ünlem

Alay anlamında kullanılır. Yay içine alınan ünlem işareti hemen arkasından geldiği kelime veya sözün yazar tarafından alay amaçlı kullanıldığını gösterir.

— Kim bu Selma?

— Selma mı? Şey... ha-ha-halamın kızı, şu küçükken ölen kız işte, bahsetmiştim ya!

— Ya, tabi tabi, ben de unutmuşum. Hay Allah, ne büyük mucize! Al telefonu, halanın kızı (!) arıyor, öteki taraftan! Bir sor bakalım, dip dedelerinden karısını aldatanlar olmuş mu? Orda (!) görüşüyorlardır herhâlde!

...Türkçede söz başında /m/ foneminin bulunmadığını bilmeyen, *ma-la, pala, umut, semer, tüfek, kavga, tolga, sirke, erişte, kalbur, çılbur, tembel, çuvaldız, gönder, şalvar, hayvan, yamyam, hınzır, muzır* vb. gibi yabancı asıllı sözleri Türkçe sözlermiş gibi kök ve eklerine (!) ayıran bir kitabın bilimsel değerinin takdirini okuyuculara bırakıyoruz!

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 64)

Yukarıdaki metinde hem sözle hem de ünlem işaretinin yay içine alınması yoluyla alay edilmektedir.

Nietzsche 'Putların Alacakaranlığı'nda (11.), eşeği trajik bir varlık olarak görür: 'Bir yükün altındadır: Ne taşıyabilecek ne üzerinden atabilecek durumdadır. Tıpkı bir filozof gibi...'

Şeyhi'nin 'yük elinden kati şikeste vü zar' dizesi ile Nietzsche'nin dilegetirdiklerinin birbiriyle ne kadar örtüştüğünü bir yana bırakalım, gerçekten de eşekler, trajik mahlûklardır. Onları bu filozofça trajik konumlarıyla ele almak yerine küçümsemek, dahası aşağılamak, bana sorarsanız, eşekliğin (!) dik âlâsıdır!!!

(Hilmi YAVUZ, <http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=828464>)

Yay içine alınan bir katma bilgi, ek açıklama veya başkasının sözleriyle ilgili yorum içeren sözlerin sonunda gereken işaret ne ise o kullanılır. Aşağıdaki metinde ünlem gerektiren cümleler koyu olarak dizilmiştir.

Margarin ve tereyağı arasındaki farkı biliyor musunuz? (**nerden bilim, sen söylersen öğreniriz elbet!**) Sonuna kadar okuyun (**okumaz mıyız hiç, yeter ki dedikodu olsun!**). Çok ilginç. Her ikisi de hemen hemen aynı kaloriye sahiptir. Tereyağı çok az daha fazla doymuş yağ oranına sahiptir. ("Çok az daha fazla" ibaresini bir yere yazın, lâzım olur) 8 grama 5 gram (ne demek bu; bu çocuk tezini gerçekte nerde yaptı acaba?). Harvard Tıp

*Fakültesinin çalışmasına göre (Inı-nı-nuun; kafadan atmıyoruz vatandaş; çocuğu daha ağzı tereyağı kokuyor diye küçümsedik ama o ne yaptı? **Harvard'tan delil getirdi!** Harvard deyince akan sular durur bizde; herifler, "su içmeyin" dese, "bir bildikleri vardır" diye su içmeyiz. **Çocuğu takdir ettim, bu işi biliyor!**) tereyağı ile karşılaştırılınca margarin yemek, kadınlarda kalp hastalığına yakalanma olasılığını % 53 artırıyor (Erkeklerden bahis yok; bizim kalbimiz yok mu sanıyorsun kardeş?) Tereyağı yemek ise yiyeceklerdeki diğer besin öğelerinin emilimini artırıyor.*

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 302)

BİR ET GALERİSİ (!): Camekanlı, uzun buzdolabında sıra sıra et çeşitleri ve kıymalar... Buzdolabının görünmeyen bir yerine yerleştirilen ampulün kırmızıya boyadığı yağı bol beyaz kıymadan iki yüz elli gram isteyen yaşlı bir kadın...

(A. Ali URAL, *Makyaj Yapan Ölüler*, s. 53)

3.7.3.12 Tırnak içinde ünlem

Tırnak içine alınan alıntı ünlem anlamı taşıyorsa cümleinin sonundaki ünlem işareti korunur. Bu işaret tırnağın içinde yer alır:

*"Kara tagum yüksegi oğul!
Kanlu suyum taşkunı oğul!
Kocalığım vakti aldurduğum yalınız oğul!" dedi bozladı. Kafirün izin izledi.*

(TEZCAN - BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, s. 106)

...gözüm, stüdyoda mevzilenmiş mehter takımına ilişkin, "Dur bakalım ne olacak!" merakıyla seyre başladım.

(Ahmet Turan ALKAN, *Zaman Pazar*, 07.06.2009, s. 4)

3.7.3.13 Suskunluk ve ünlem

Karşılıklı konuşmalarda konuşma sırası gelen kişinin suskunluğu üç nokta veya sıra noktalarla gösterilmektedir. Bunların sonuna konacak bir ünlem işareti, suskunluğun şaşırma'dan kaynaklandığını gösterebilir:

Korkunç yıllar, ikinci üniversite, eşlik, annelik, öğretmenlik? Sıralama nasıl olmalı?

— *Hocam, ben Fransız klâsiklerini bitirdim, şimdi neyi okumamı tavsiye edersiniz?*

—!

— *Hocam, modern tiyatro dramla mı trajediyle mi başlamıştı ve Shakespeare'in Hamlet'i hangisine giriyordu?*

—!

(Kezban KERMAN, *Kelebeğin Rüyası*, s. 73)

3.7.3.14 Ünlem ve üç nokta

Ünlem işaretinden sonra getirilen üç noktanın sadece iki noktası yazılmaktadır:

Derken nedense susuverir. Bir başkası:

— *Paran olacak abi*

— *Eee!..*

— *Paran olacak turist işine yatıracan.*

Ahmet adamın yüzüne tuhaf tuhaf bakar. Ne diyor bu?

— *Turist işi ha! Turist işi!..*

(Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 114)

“Yok Pervin, bu Serdar yaramaz... Adam bencil!..” Ve bunu söylemek için de çok erken.

(Necati TOSUNER, *Bana Sen Söyle*, s. 236)

3.7.3.15 Başlıkta ünlem

Başlıklarda ünlem işareti yer alabilir:

Sultan II. Mahmud, mehteri niçin lağvetmişti; açıklıyorum!

(Ahmet Turan ALKAN, *Zaman Pazar*, 07.06.2009, s. 4)

Kitap adlarında ve kitabın bölümlerindeki alt başlıklarda ünlem kullanılabilir:

Meğer, İkinci Aydınlanma Çağı'na Girmişiz!

(Alev ALATLI, *Hadi Baştan Alalım!*, s. 20)

Yukarıdaki kitabın hem kapağındaki adında hem de yirminci sayfasındaki başlığında ünlem işareti kullanılmıştır.

3.7.3.16 Ünlem işaretinin yazılışı

Ünlem işareti kendinden önceki kelimeye bitleştirilerek yazılır. İşaretten sonra bir harflik boşluk bırakılır:

Yanlış: *Yangın var !*

Doğru: *Yangın var!*

Alay etmeyi gösteren ünlem yay içine alınmaktadır. Burada ünlemin önünde ve sonunda boşluk bırakılmaz.

— *Kim bu S...?*

— *S... mı? Şey... ha.. ha.. halamın kızı, şu küçükken ölen kız işte, bahsetmiştim ya!*

— *Ya, tabi tabi, ben de unutmuşum. Hay Allah, ne büyük mucize! Al telefonu, halanın kızı (!) arıyor, öteki taraftan!*

3.8 KISA ÇİZGİ (-)

“Bir tutam çizgi” anlamına gelen *dash*, *hyphen* kelimelerinin karşılığıdır; *tire* olarak da adlandırılır. Yarım harf uzunluğunda bir çizgidir. (Çizginin uzunluğu için *n* harfi ölçü olarak alındığı için İngilizcede *en dash* olarak adlandırılır.)

Kısa çizgi, kelimeleri birleştirmek için bir de bunun tam tersine bölmek, ayırmak için kullanılabilir.

Kısa çizgi sayılar, zamanlar ve yerler arasında bağ kurmak için; zaman veya mekan aralığını göstermek için kullanılabilir.

Kısa çizgi okuyucuya önüne geldiği kelimedenden arkasındaki kelimeye ileri doğru acele etmesi konusunda uyarı verir.²⁶⁷

3.8.1.1 Kısa çizginin tarihi

Aynı kelimenin bir satırın sonuna denk gelerek ayrılan hecelerini kelimeye bağlamaya yarayan fırça darbesi şeklindeki işarettir. Sonradan birleşik kelimeleri bağlamak için kullanılmıştır.²⁶⁸ Parkes’in eserinde 12’nci yüzyıla ait eski yazmalarda harf büyüklüğünün ortasından başlayıp 30°’lik açıyla yükselen bir fırça darbesi şeklinde görülür. İşaretin GUTENBERG [1398-1468] tarafından keşfedildiği bilgisi de verilmektedir²⁶⁹, ancak bu bilgi matbaada ilk kullanan kişi olmasındandır. GUTENBERG 1455’te bastığı 42 satırlı İncil’de satır sonuna sığmayan kelimelerin hecesini bölerek kalan harfleri alt satıra dizmiştir. Bu harflerin üstteki kelimeye ait olduğunu göstermek üzere çift çizgi kullanmıştır. Böylece kitap sayfalarında satır sonları girintili çıkıntılı olmaktan kurtularak, güzel görünüm kazanmıştır. Kullanılan çizgiler 45-60°’lik açıyla yükselmektedir.

²⁶⁷ Geraldine WOODS, *Webster’s New World Punctuation*, s. 113

²⁶⁸ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 304.

²⁶⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Hyphen#Origin_and_history_of_the_hyphen

Yukarıdaki resimde işaretin kullanılması ile kitap sayfasının kazandığı düzgünlük görülmektedir.

Osmanlıcada işarete *râbita*²⁷⁰ (=bağlayan, tutturan) adı verilmiştir. Türkçede kullanılışı Latin Harflerinin kabulü (1928)’nden sonradır. Kılavuzlarda *kısa çizgi*, *küçük çizgi*, *birleştirme çizgisi* adları altında birbirine yakın kurallarla yer almıştır. TDK kılavuzlarında çizgi başlığı altında *kısa çizgi*, *uzun çizgi* ve *noktalı çizgi* adıyla üç türü olduğu belirtilmiştir.²⁷¹ *İmlâ Kılavuzu*’nda satır sonuna sığmayan kelimelerin alt satıra taşan parçasını (hecesini) bağlamaya yaradığına değinilir ve işaretin kullanılabilmesi için hecenin tamamlanması şartı getirilir. Kelimeler arasında (iki tarih veya iki millet arasını, iki şeyin ortaklığını göstermek üzere) birleştirme amaçlı kullanılan kısa çizginin de aynı çizgi olduğu belirtilir.²⁷²

²⁷⁰ ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. s. 28; Tahir Ken’an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43.

²⁷¹ AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **kısa çizgi** s. 22; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **kısa çizgi** s. 37; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü “İmlâ Kılavuzu”*, **kısa çizgi** s. 42; Eğitim Yayınları *Yazım Kılavuzu*, “**kısa çizgi**” s. 32; GÖNÜLAL, *Noktalama*, “**küçük çizgi**” (**kısa çizgi**, **hypo**) s. 125-131; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **kısa çizgi (birleştirme çizgisi)**, s. 69; *İmlâ Kılavuzu*, TDK⁷1962, “**küçük çizgi**” s. XXVI; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, “**küçük çizgi**” s. XLII; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, “**küçük çizgi**” s. XXXIII; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, YARDIMCI İŞARETLER **birleştirme çizgisi (-)** s. 49; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, çizgiler üç türdür “**küçük çizgi**” s. 35. *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, **kısa çizgi** s. 76-77.

²⁷² *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, “**küçük çizgi**” s. XLII.

3.8.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Kısa çizgi ile ilgili sorunlar, konuşma çizgisi yerine kısa çizgi kullanılması, kısa çizginin önünde veya arkasında gerekli gereksiz boşluk bırakılması, ikilemeler arasına gerekmediği hâlde kısa çizgisi konması olarak sınıflandırılabilir.

3.8.2.1 Konuşma çizgisi yerine kısa çizgi

Konuşma çizgisi (—) ile kısa çizgi arasında uzunluk farkı vardır. Kısa çizginin konuşma çizgisi yerine kullanılması bilgisayarda kısa çizgiyi yazmanın daha kolay olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Avukat, cezaevinde sanıkla görüşmektedir. Sanık: “-Aman abi, ne olursun beni kurtar, beni savun”. Avukat, “-Seni savunacağım ama, bana ödeyecek paran var mı?”. Sanık, “-Ne demek abi, iki milyarlık çeki hemen yazayım, daha sonra da bi beş milyarlık çek daha keseyim, sen onu merak etme.” Avukat, “-E o zaman davayı alabilirim, söyle bakalım, seni neyle suçluyorlar?” Sanık, “-Karşılıksız çek kesmek...”²⁷³

(<http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=5878>)

Yukarıdaki metinde hem çift tırnak hem de kısa çizgi kullanılmıştır. Çift tırnak işareti ile başkasına ait bir konuşmanın alıntılandığı gösterildiğine göre, kısa çizgi gereksizdir.

Süreyya, açıkladı: - “Hava sabahleyin o kadar parlak, o kadar nefisti ki, “Suad (Bugün Bey belki gelir)” dedi... “Ah sabahları erkenden buradaki güzelliği, temizliği anlatmaya söz bulamıyorum. denizin güzelliğini, duruluğunu, yeşilliğini, nihayet şu Boğaziçi sabahının el değmemişliğini görmeli, Necib... Fakat bugün adaya gideceğini bildiğim için ümidimizi kesmiştik... Bununla beraber bilmen niçin, yine umuyorduk...”

Gülerek, hanımına baktı: - “Hatta Suad hazırlıkta bile bulunuyor. Belli, artık o, ev kadını oldu.”

(Mehmet Rauf, *Eylül*, s. 36)

²⁷³ Metinde kullanılan noktalama işaretleri aslında olduğu gibi alınmış, metne müdahale edilmemiştir.

Yukarıdaki metinde kısa çizginin kullanılmasına gerek yoktur. Konuşmalar tırnak içinde gösterilmiş olmasına rağmen bununla yetinilmemiş bir de önüne kısa çizgi konmuştur.

3.8.2.2 İkilemeler arasında kısa çizgi

İkilemeler arasına hiçbir işaret konmasına gerek yoktur. Bazı yazarların ikilemeler arasına kısa çizgi koyduğu görülmektedir:

İkisi de rahatlamıştı. Kadın-kadına konuştular. (s. 24)
Her şey ne çabuk olup-bitti... Aile doktorumuz vardı... Ölmüş... O olsaydı... Kime gidelim.
 (Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 61)

Kahveler, bahçe sinemaları, evler için bol miktarda ahşap sandalye imal etmeye başladılar. Baba-oğul işe yetişemeyince bir de kalfa tuttular. (s. 53)
Çürük tahtaları değiştirdiler, kırılan-dökülen yerleri onardılar. (s. 120)
Şimdilik kasabada kalıp uzaktan ufak ufak bu işleri yoluna koymak istemişti. Ortalık süt-liman olunca yeniden dönecekti İstanbul'a. (s. 159)
 (Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 24-159)

3.8.2.3 Tırnak ve kısa çizgi

Alıntı gösteren tırnak işareti içinde bir başkasına ait konuşma cümleleri gösterilebilmektedir. Bununla yetinmeyen bazı yazarlar tırnak işaretinin içine kısa çizgi koyarak konuşmayı başlatmaktadır. Burada kısa çizgi hem konuşma çizgisinin yerine kullanılmakla hem de tırnak işaretinin gösterdiği anlamı bir kere daha göstermekle gereksizdir:

Topal Ali camiden çıktığında, çarşıda olağanüstü bir durum vardı. Halk grup grup aşağıya doğru gidiyordu. Kasap Ahmed arkasından bağırdı:
“-Ali Ağa, müjdemo isterim.”
Ona döndü:
“-Ne oldu? Hayır ola?”
“-Bu bölgenin gazileri birkaç günlüğüne izne geliyorlarmış.”
 (Mehmed Niyazi, *Yazılamamış Destanlar*, s. 37)

3.8.2.4 Gereksiz yere kısa çizgi

Bazı yazarlar noktalamayı kendilerince üslup ögesi olarak kullanabilmektedir. Yazarın aynı eser içinde bu kullanışı tutarlı bir şekilde devam ettirebilir. Ancak üslup kaygısı olmayan kişilerin günlük yazılı metinlerde böyle bir kullanışı tercih etmeleri yanlış anlamalara, hiç anlaşılamamaya sebep olabilir.

Aşağıda tereddüt içindeki bir soru tonlamasının kısa çizgi ile ayrıldığı görülmektedir:

*“İsterseniz çıkalım biraz...” diyor Okan.
Pınar hızla dönüyor.
Ve çok değişmiş bir Okan buluyor karşısında.
Sanki, öyle!
Güvenle bakan.. dirençli.. ve...
Şaşarak sormuş oluyor:
“Ne yapmaya yani?..”
“Sen ne istersen...” diyor Okan.
“Ben ne istersem, -mi?”
“Evet.”*

(Necati TOSUNER, *Bana Sen Söyle*, s. 57)

*“İstersen git...” diyor Zeynel Bey de. “Bu ev basmasın seni...”
“Yok yok, basmaz!..”
“Anahtarlar sende!” diye uyarıyor Zeynel Bey, -anlamlı.
Eliyle cebine vuruyor Ziya.
“Bende.. bende...” diyor, -anlamadan.
Çıkılıyor.*

(Necati TOSUNER, *Bana Sen Söyle*, s. 117)

Necati TOSUNER kısa çizgiyi yukarıdaki şekillerde eserlerinde tutarlı bir şekilde kullanmaktadır.

3.8.3 TEKLİFLER

Kısa çizgi ayırıcı işaretlerdendir; ara sözleri ve ara cümleleri ana cümleden ayırmak için kullanılır. Kısa çizgi kelimelerin hecelerini düzgün bir şekilde ayırmaya yarar. Kısa çizgi, fiillerin kök veya gövde hâlini gösterebilir; ekleri göstermek için kullanılabilir.

Kısa çizgi ayırma işinin tersine birleştirme amacıyla da kullanılabilir; iki zaman veya mekân arasında bağ kurabilir; eşleştirme-birleştirme yapabilir; ikilemelerle karışması istenmeyen eşleştirilmiş kelimeler arasına konarak iki kelime arasında ilgi kurabilir.

Kısa çizgi konuşma metnlerinin yazıya geçirilmesinde kekelemeleri veya üzerine basa basa seslendirilen heceleri göstermek üzere kullanılabilir.

3.8.3.1 Hece bölme

Kısa çizgi hece bölmek için kullanılır. Satır sonuna sığmayan kelimelerin bölünmesini sağlar. Türkçede hecelere ayırma işinde ne kelimenin ne de eklerin asılları dikkate alınır. Ek almış kelimelerde heceler ünlü-ünsüz birlikteliğine göre belirlenir.

Türkçede heceler

Tek ünlü	: a-ğaç, i-nek, u-yuz
Bir ünlü bir ünsüz	: ev, al-, il-
Bir ünsüz bir ünlü	: ba-ba, be-bek, kü-rek
Bir ünsüz bir ünlü bir ünsüz:	ko-yun, so-ğan, san-cak, kur-sak
Bir ünlü iki ünsüz	: üst, alt, art
Bir ünsüz bir ünlü iki ünsüz:	yurt, kurt, yo-ğurt, yırt-, tart-

Kelimeler ek aldığı anda kelimenin veya ekin aslına göre değil ünlü-ünsüz birlikteliğine göre heceleme yapılır. Aşağıda kelimelerin kökleri ile ekleri ayrılmıştır:

<u>Ek almış kelime</u>	<u>Kök</u>	+	<u>ek</u>	+	<u>ek</u>	+	<u>ek</u>
ağacın	: ağaç	+	ın				
inekleriniz	: inek	+	ler	+	iniz		
evimiz	: ev	+	imiz				
bebeği	: bebek	+	i				
acıktık	: aç	+	ık	-	dı	-	k

yapılacağı : yap - ıl- - acak - ı

Yukarıda kökü-eki ayrılan kelimelerin hecelerine bölünmüş şekilleri şöyledir:

a-ğ-a-cın

i-nek-le-ri-niz

e-vi-miz

be-be-ği

a-cık-tık

ya-pı-la-ca-ğı-nı.

Hecelere bölmede kelimenin veya ekin aslı dikkate alınmaz. Kelimeler satır sonlarına sığmadığında uygun hecelerinden bölünerek kalan kısmı alt satıra yazılır. Hecenin bölündüğünü göstermek üzere kısa çizgi kullanılır:

.....	ağ-
cın	inek-
leriniz	inekleri-
niz	inekle-
riniz	evi-
miz	bebe-
ği	be-
beği	acık-
tık	yapıla-
cağını	yapı-
lacağını	yapılacağı-
nı	yapılaca-
ğını	

Üst satırda tek ünlü yalnız başına yer almaz, bu ünlü alt satıra alınır.

.....	a-
ğacın	

Yukarıdaki yazım yanlıştır; doğrusu aşağıya alınmıştır:

.....	ağ-
cın.....	

Hece bölünmesinde alt satırda da tek başına bir ünlü bırakılmaz:

..... münaza-
a

Yukarıdaki yazım yanlıştır; doğru bölünmüş şekilleri aşağıya alınmıştır:

..... münaza-
zaa mü-
nazaa

Kesme işareti satır sonuna denk geldiğinde kesme işareti kullanıldığında; ayrıca kısa çizgi kullanılmasına gerek yoktur.

Özel isimler satır sonuna geldiğinde hece ayırmada ada getirilen ekten bölünebilir. Kelimenin bölünmemesi uygundur.

3.8.3.2 Ayırma

Kısa çizgi ayırıcı işaretlerdendir; ara sözleri asıl cümleden ayırmak için ve kelimelerin hecelerini düzgün bir şekilde ayırmak için kullanılabilir.

3.8.3.2.1 Ara sözleri ayırma

Kısa çizgi cümle içinde cümlenin kuruluşuna girmeyen fazladan açıklamaları ayırmaya yarar.

Ara söz cümledeki bir kelime veya öge ile ilgili ek açıklama verebilir:

<i>Bakkal tam okkalık -1 kilo 350 gram- ekmeğin dörtte birini kocaman bir bıçakla keser...</i> <i>...5 çocuklu halalarımın birine kocası, mutfak masrafı olarak 1 me-cidiye -20 kuruş- bırakmış...</i> (Necip Fazıl KISAKÜREK, <i>Kafa Kağıdı</i>, s. 89)

Yukarıdaki metinde *okka* kelimesinin kilogram cinsinden karşılığı olan *1 kilo 350 gram* ifadesi bir açıklama olarak kısa çizgiler arasında yer almıştır.

Ki bağlacıyla yapılan açıklama cümleleri ara söz olarak değerlendirilip kısa çizgiler arasına alınabilmektedir:

<i>Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-</i> <i>Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli</i>

(Mehmet Akif ERSOY, *İstiklâl Marşı*)

İstiklâl Marşı'ndan alınan yukarıdaki metinde *ki* şehadetleri dinin temeli cümlesi bir ara sözdür ve ezan kelimesinin açıklayıcısıdır; bu yüzden iki kısa çizgi arasına alınmıştır. Açıklama cümlesi metinden atıldığında *bu ezanlar benim yurdumun üstünde ebedî inlemeli* şeklinde eksiksiz bir cümle elde edilir. Görüldüğü üzere açıklama cümlesi bir ara cümle olarak yer almış ve asıl cümleden atıldığında bir eksiklik oluşmamıştır. Metni yazan kişi açıklama cümlesini iki kısa çizgi arasına alarak asıl cümleden ayırmıştır. Açıklama cümlesi *ki* bağlacıyla kurulmuş bir cümledir, asıl cümleye cümleye bağlandığında şu cümle elde edilir: ***Şehadetleri dinin temeli [olan] bu ezanlar, benim yurdumun üstünde ebedi[yete dek] inlemeli[dir.]***

Aşağıdaki metinde asıl cümle *istihdamı daha fazla artırabilmek için eğitimi ciddi ölçüde geliştirmemiz lazım* şeklindedir.

Gemi inşaat kapasitemiz yüzde 340 arttı. İstihdamı daha fazla artırabilmek için -ki bu alanda 100 bin kişiye yakın istihdam vardır yan sanayiyle birlikte- eğitimi ciddi ölçüde geliştirmemiz lazım.

(TBMM Genel Kurul Tutanağı 23. Dönem 2. Yasama Yılı 126. Birleşim, 03 Temmuz 2008, www.tbmm.gov.tr)

Metinde *ki* bağlacıyla yapılan *bu alanda 100 bin kişiye yakın istihdam vardır yan sanayiyle birlikte* açıklaması ara söz olarak kısa çizgiler arasına alınmış ve asıl cümleden ayrılmıştır.

Ahmed Haşim ve Yahya Kemal muallâkta birer kandil, Tevfik Fikret ukalâ bir avukat, Abdülhak Hâmid dâhi rolünde zoraki bir haşmet... Bütün bunları, o zaman düşünebiliyor veya hissediyorum. Namık Kemal -ki bütün bir devrin siyasî dayanağı- kuru bir tebliğci, vatan millet davulcusu... Nerede Fuzulî'den Şeyh Galib'e kadar gelen dümdüz sâf şiir hattı, nerede bu kılçık parçaları?..

(Necip Fazıl KISAKÜREK, *Kafa Kağıdı*, s. 162)

Metinde geçen ve açıklama içeren ara söz *ki* bağlacıyla kurulmuş bir cümledir: *Namık Kemal -ki bütün bir devrin siyasî dayanağı- kuru bir tebliğci, vatan millet davulcusu...* ki'li cümle atılabilir, bu durumda asıl cümlede anlam ve yapı bozulmaz: *Namık Kemal, kuru bir tebliğci, vatan millet davulcusu.*

Ara söz olarak yer alan *ki bütün bir devrin siyasî dayanağı* ki'li cümle ara söz olmaktan çıkarılıp asıl cümleye bağlanabilir: *Bütün bir devrin siyasî dayanağı [olan] Namık Kemal kuru bir tebliğci, vatan millet davulcusu...*

Der demez de, koşup alelacele tekrar üşüşüyorlardı traktörün tepesine ve kocaman tekerlekli salkım saçak bir gürültü hâlinde, birbirleriyle bağıra çağıra konuşup şapkalarının siperini sivri birer gaga gibi sallayarak -hatta kimi zaman tokuşturarak- bayırı tırmanmaya başlıyorlardı.

(Hasan Ali TOPTAŞ, *Kayıp Hayaller Kitabı*, s. 173)

Yukarıdaki metinde *hatta kimi zaman tokuşturarak* ifadesini yazar ara söz olarak düşünmüş ve kısa çizgiler arasına almıştır. Ara söz böylece asıl cümleden ayrılmıştır.

Yazar -iyidir, kötüdür- bir şey yazmış; altına imzasını koymuş, sorumluluk üstlenmiş. İmdi bu yazıyı selamsız sabahsız hakaret ibareleriyle başlayıp hakaretle biten galiz cümlelerle tenkid etmenin edeb neresindedir?

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 74)

Yukarıdaki metinde *iyidir, kötüdür* ifadesi yazar kelimesi için kullanılmış ara açıklamadır. Yazar, bu açıklamayı ara söz olarak düşünmüş ve kısa çizgiler arasına alarak asıl cümleden ayırmıştır.

Postacı da musikiden nasibini alınca radyoyu kapatır, kalkıp çalışma masasının -o öyle diyor- başına geçer.

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 14)

Yukarıdaki metinde iki kısa çizgi arasına alınan *o öyle diyor* cümlesi bir ara sözdür. Cümleden atıldığında cümle, anlamından bir şey kaybetmez.

Uzaktan, Serdar'da gizlenemez bir heyecan gözledi Pervin. Hoşlandı da. Sonra ona doğru yürürken, -çevreye bakınıyormuş gibi yaparak- gözlerini Serdar'dan kaçırdı. Yoksa, ona heyecanını belli etmekten mi sakınmıştı?

(Necati TOSUNER, *Bana Sen Söyle*, s. 237)

Yukarıdaki metinde yazar *çevreye bakınıyormuş gibi yaparak* sözünü iki kısa çizgi arasına almıştır. Bu ara söz *gözlerin kaçırma* işinin nasıl yapıldığını açıklamaktadır.

Kimi yazarlar, sohbet havasında yazdığı yazılarda karşısında biri varmış gibi davranmaktadır. Yazar böyle bir durumda ara sıra karşındakine sorular sorarak ilgiyi canlı tutmaya çalışabilir. Aşağıdaki metinde böyle bir ara söz kullanılmıştır:

Velâkin ille de Necibe Hanım'ın, -hani nasıl söylenir?- işveli, nazik, şen ve canayakın edâsıdır ki, daha şimdiden Orta Anadolu dolaylarında hatırı sayılır bir Necibe hayranları güruhu vücuda getirmiş bulunuyor.

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 207)

Yukarıdaki metinde *hani nasıl söylenir* sözü, yazarın asıl cümlede söylemek istediğini dile getirirken sarf ettiği ara sözdür. Bu ara söz iki kısa çizgi arasına alınarak asıl cümleden ayrılmıştır.

Endazenin asıl anlamı adım. Ancak en eski zamanlardan beri bu sözcük bir adıma eşdeğer olan -yaklaşık 60-65 santim civarında- standart ölçü birimi olarak kullanılmış. Tıpkı Yunanca métron gibi, genel olarak "uzunluk ölçüsü" ve "ölçüm" anlamını kazanmış.

(Sevan NİŞANYAN, *Elifin Öküzü...*, s. 72)

Yukarıdaki metinde geçen kısa çizgiler arasında *bir adımın yaklaşık 60-65 santim civarında* olduğu açıklanmıştır.

Ara söz, asıl cümle ile ilgili ek açıklama içerdiği için cümleden atıldığında asıl cümle herhangi bir anlam kaybına uğramaz.

Wittgenstein, gramer hatalarından kurtulmanın, eski kelimelerin yerine yenilerini koymakla halledilecek kadar kolay bir iş olmadığını görmüştü:

"Şimdi artık bu iş kolay -yani kelimeler hakkındaki yanlış anlamalar, eski kelimeler yerine yenilerini kullanmak suretiyle önlenabilir- diye düşünebilirsiniz. Ancak bu iş bu kadar basit değildir. Bununla birlikte, yanlış anlamalar bazı durumlarda bu şekilde önlenabilir."

(Şakir KOCABAŞ, *İfadelerin Gramatik Ayırımı*, s. 7)

Yukarıdaki metinde geçen ara söz (*yani kelimeler hakkındaki yanlış anlamalar, eski kelimeler yerine yenilerini kullanmak suretiyle önlenabilir*) cümleden atıldığında asıl cümle *şimdi artık bu iş kolay diye düşünebilirsiniz* olduğu görülür. Cümle bu hâliyle yine anlamlı ve düzgün bir cümledir.

Cümlede anlatılan *kolayın* ne olduğu okuyucuya kısa çizgiler içinde ek açıklama olarak verilmiştir.

Aşağıdaki metinde bir kişi ile ilgili açıklama kısa çizgiler arasına alınmıştır.

Tarih muallimi... Tarihi, şapırşupur, bir istekle yenilen yemek gibi - zaten midesine pek düşkündü- ağzının iki yanından salyalar akıtıcı bir lezzet edası içinde, ballandıra ballandıra anlatır. Fakat hiçbir seyir ve zaman ölçüsü takip etmez, her derste hangi bahis üzerinde kalındığını sorar ve o bahsi başından alıp aynı noktaya getirir ve bırakır.

(Necip Fazıl KISAKÜREK, *Kafa Kağıdı*, s. 164)

Metinde geçen *zaten midesine pek düşkündü* sözü bir ara sözdür ve kısa çizgiler arasına alınarak asıl cümleden ayrılmıştır. Ara söz cümleden atıldığında cümle anlamından ve yapısından bir şey kaybetmemektedir: *Tarihi, şapırşupur, bir istekle yenilen yemek gibi ağzının iki yanından salyalar akıtıcı bir lezzet edası içinde, ballandıra ballandıra anlatır.*

Ara söz yazarın, cümlede anlattığı şey ile ilgili duygusunu içerebilir:

Çulluk'u yılların merakıyla okuyacaktım. Cevdet Kudret'in de alıntılardığı "tütün fabrikasının lokantası" sahnesi yurdun birçok yoksulluğunda - ne yazık ki- varlığını bugün hâlâ koruyor.

(Selim İLERİ, *Zaman*, <http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=835985>)

Yukarıdaki metinde geçen *ne yazık ki* ifadesi yazarın cümlede belirttiği yoksullukla ilgili o anki duygusudur ve ara söz niteliğindedir. Bu yüzden de kısa çizgiler arasına alınarak asıl cümleden ayrılmıştır. Türkçede konuşma sırasında ara söz kullanılması pek yaygındır.²⁷⁴

*Vakit dar olsa gerek,
-Hep için ürpererek
diyorum -
Vakit dar olsa gerek.*

²⁷⁴ Ara sözlerin *fikre kuvvet vermek maksadiyle yazılan ibareler* olarak tanımlayanlar da vardır. (Sayın Bakan'ın bu tekzip yazısında neyi yalanladığını, *çok dikkatli okumamıza rağmen*, bulamadık.) (Tekin ERER: Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Kadar *Türkiye'de Dil ve Yazı Hareketleri*, s. 16)

(Ahmet Muhip DIRANAS, *Şiirler*, s. 111)

Bunu samimiyetle söylüyorum -inan bana- benim yaptığım bu iyiliği hiç kimse yapmaz sana!

Allah -hâşâ sümme hâşâ- küstü bana diyormuş.

Gördüğüm bu manzara karşısında -Allah seni inandırсын- iki gözüm iki çeşme, oturdum, hüngür hüngür ağladım.

Çocuğun iştahı -şeytan kulağına kurşun- iki gündür gâyet yerinde.

Bütün akrabası -topu topu iki kişi: bir dayı bir de hala- toplanmış!

Teyzeciğim -aramızda kalsın- bu indirimi babam gelse yapmam ha!

3.8.3.2.2 Kökleri ekleri ayırma

Kısa çizgi dilbilgisinde fiil köklerini ve bunlara getirilen ekleri birbirinden ayırmak için kullanılabilmektedir:

komşu-y-u, komşu-da, komşu-dan, komşu-y-a
gel-ecek-sin, gel-di-k, gel-me-di-ler

Yukarıda görüldüğü gibi ekler kelimelerden kısa çizgi ile ayrılmaktadır. Dilbilgisi kitaplarında, isimlerin eklerine ayrılmasında artı (+) işareti fiillerin ayrılmasında ise kısa çizgi işaretinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, isimlere getirilen eklerin önüne artı (+) işareti getirilmektedir: “+dA, +dAn, +A, +I ekleri isim hâl ekleridir” cümlesinde görüldüğü gibi. İsimlerden fiil yapan eklerin önüne artı (+), arkasına kısa çizgi (-) getirilir: +a- eki gibi.

Oyun+a-t-ıcı (oynaticı) kelimesindeki işaretler ek hakkında bilgi verir: +a- eki isimlere gelerek onlardan fiil türetmekte, -t- eki fiillere gelerek fiillerden yine fiil türetmekte, -ıcı eki ise fiillere gelerek onlardan isim türetmektedir. Artı işareti (+) ekin sonuna gelirse yazılmaz.

Kelimenin sonuna denk gelen işaret kısa çizgi ise yazılır, artı (+) ise yazılmaz. Başka bir deyişle, kelime çekimsiz bir fiil olarak bitmişse sonuna “-mAk” anlamında kısa çizgi (-) eklenirken, isim olarak bittiğinde sonuna artı (+) konmaz: *düz+el-t-tir-*, *konuş-tur-*, *yap-ıl-*, *göster-i*, *sun-ucu*, *oyun+a-k* > *oyun+a-k* gibi.

“Çehre, sima” anlamındaki *yüz* kelimesi aslında uzun /ü:/ ile *yü:z*’dür. (krş. Yakutça *sü:s* “alın” <**yü:z*, Kâşg. III 143 *yü:z*, I 426 *yü:z*lüg). *Yüz-* fiili ise her yerde kısa /ü/ iledir (krş. Türkmençe *yüz-*, Yakutça *ühün-* aynı <**üzün-* >*yüz-ün-*).

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 33)

Yukarıdaki metnin son kelimesinde kök ek ayrımı kısa çizgi ile yapılmıştır. *Yüzmek* fiili gösterilirken de “-mAk” eki yerine kısa çizgi (-) konmuştur: *yüz-*. Öbür fiiller: *ühün-*, **üzün-* > *yüz-ün-*.

Aşağıdaki metinde kök-ek birleşmesine yardım eden *yardımcı* seslerin ayırılmasında kısa çizgi ve artı (+) işaretlerinden yararlanılmıştır:

YARDIMCI SES (Osm. *harf-i vikâye*). Eklerin kök ve gövdelere bağlanmasını sağlayan ses. Türkçedeki yardımcı sesler ünlü (-I) veya ünsüz (-y-, -n-) olabilir. Ör. *at-ı-l-mak*, *ev+i+m*, *gör-ü-ş-mek*, *anne+y+e*, *ev-de+y+iz*, *evi+n+e*, *babası+n+a*.

(Ahmet TOPALOĞLU, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, s. 159)

3.8.3.3 Fiil kökünü gösterme

Bir kelimenin sonuna getirilen kısa çizgi, o kelimenin fiil kökü veya gövdesi olduğunu gösterir.

oz- geçmek, ileri gitmek, öne geçmek; kurtulmak
ö- düşünmek, akıl etmek, bilmek
öğ- öğmek, övmek
öğir- sevinmek
öğleş- danışmak
öğtür- övdürmek
ökün- pişman olmak, üzülme

(Talat TEKİN, *Orhon Yazıtları*, s. 108)

Orhon Yazıtları adlı eserin sözlük bölümünden alınan yukarıdaki parçada kalın dizili kelimeler fiil oldukları için sonlarına kısa çizgi konmuştur. Aşağıdaki metinde de buna benzer bir kullanım vardır:

şes- : çözmek.
şiven koy- : ortalığı yasa boğmak.
talçan- : uğraşmak, zorlanmak.
talpın- : çırpınmak.

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle...*, s. 199)

Kısa çizgi kelimenin köküne uygun olarak “-mek” veya “-mak” diye okunur.²⁷⁵

Yazılışı: Okunuşu:

<i>göl-</i>	<i>gölmek</i>
<i>saç-</i>	<i>saçmak</i>
<i>ser-</i>	<i>sermek</i>

DÖNÜŞLÜ ÇATI (Osm. *binâ-i mutâvaat*). Öznenin yaptığı işin doğru-
dan doğruya kendine döndüğünü belirten çatı. Türkçede bu çatı *-(I)n-* ekiyle
kurulur; ancak bazı fiillerde *-(I)l-* ve *-(I)ş-* ekleri de dönüşlü görünümünde
çatılar kurabilirler. Ör. *koru-n-mak*, *kaşı-n-mak*, *soy-u-n-mak*, *öv-ü-n-mek*,
döv-ü-n-mek; *yor-u-l-mak*, *üz-ü-l-mek*, *sık-ı-l-mak*, *büz-ü-ş-mek*, *kız-ı-ş-mak*.

(Ahmet TOPALOĞLU, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, s. 60)

Kısa çizginin yabancı dillerdeki kök kelimeleri göstermek için de ben-
zer amaçla kullanıldığı görülmektedir:

Yunanca “sivri bir şey batırmak” anlamına gelen *stíezin* fiili **steig-*
kökünden geliyor. Bu fiilden türeyen *stigma* “nokta” demek. Belli ki esas
anlamı sivri bir uçla bir yüzeyde açılan çentik ya da delikmiş.

(Sevan NIŞANYAN, *Sözlerin Soyağacı*, s. 23-24)

Yukarıdaki metinde *steig-* kelimesi kısa çizgi ile yazıldığı için kök hâ-
linde bir kelimedir. Yine aynı metinde geçen *a-* öneki de arkasına kısa çizgi
getirilerek yazılmıştır.

3.8.3.4 Ekleri gösterme

Fiillere getirilen eklerin önüne kısa çizgi konur²⁷⁶:

²⁷⁵ “-mek” ve “-mak” eklerinin önündeki kısa çizgi (-) bu eklerin fiillere getirileceğini gösterir. Ekten sonra yer alan kısa çizgi ekin kelimeyi türemiş fiil yaptığını gösterir. *-n-*, *-t-*, *-l-* ekleri gibi.

²⁷⁶ İsimlere getirilen eklerin başında yer alan işaret artı (+) işaretidir. Bütün eklerle kısa çizgi getirmek karışıklığa sebep olabilir. Noktalamada amaç karışmayı önlemek olduğuna göre, kullanılan bu işaretlerin de ayırıcı olması gerekir. Dilbilgisi kitaplarında isimlere gelebilen eklerle (+) işareti, fiillere gelebilen eklerle de kısa çizgi (-) getirildiği

-mAk, -n-, -l-, -t-, -dIr-, -Ip, -IncA, -mAdAn, -An, -AsI, -Ar, -ak

Yukarıdaki eklerin yalnızca fiillere gelebildiği önlerindeki kısa çizgi işaretinden anlaşılır. -n-, -l-, -t-, -dIr-eklerinin arkasında yer alan kısa çizgi ise ekin fiilden fiil türettiğini göstermektedir. Yazılışı: *döv-ü-n-*. Okunuşu: *dövünmek*.

Eski Osmanlıcada (XIII.- XV. yüzyıllar) Gelecek Zaman Kipi teşkil eden -isar/-iser eki hem şekil hem anlam bakımından böyle türemiş olamaz.

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 13)

Yukarıdaki metinde -isar/-iser eklerinin önünde kısa çizgi yer almıştır. Bu ekler de fiillere getirilmektedir.

Yabancı dillerdeki eklerin yazılışında da kısa çizginin kullanıldığı görülür: *In-*, *un-*, *a-*, *-id*, *-ness...* Bu eklerden ilk üçü ön ek, yani kelimenin önüne getirilen ek; sonraki ekler ise son ektir. Ön ek ile son ek arasındaki farkı göstermek üzere kısa çizgi ekin arkasında veya önünde yer almıştır. Burada kısa çizgi ekin hangi yönden kelimeye ekleneceğini göstermektedir.

Yunanca “sivri bir şey batırmak” anlamına gelen *stíezin* fiili **steig-* kökünden geliyor. Bu fiilden türeyen *stígma* “nokta” demek. Belli ki esas anlamı sivri bir uçla bir yüzeyde açılan çentik ya da delikmiş. (Unutmayın ki bu kelimeler kalemin ve yazının icadından çok önce oluşmuşlar. O yüzden “nokta” deyince insanların aklına kalemle yapılmış bir leke değil mızrak ucuyla açılmış bir çentik gelmiş.) **Astigmatizm**, noktaları seçememeye yol açan göz bozukluğunun adı. Yunanca olumsuzluk ifade eden *a-* önekiyle yapılmış. Latince olsaydı belki **impunctatio*, Arapça olsaydı **lâ-nokteviye* olurdu.

(Sevan NİŞANYAN, *Sözlerin Soyağacı*, s. 23-24)

Yukarıdaki metinde geçen *a-* ön eki, arkasına kısa çizgi getirilerek yazılmıştır.

3.8.3.5 Heceleme

Kısa çizgi kelimelerin hecelere bölünmesinde kullanılmaktadır. Türkçedeki hecelerin özellikleri ve hece bölme ile ilgili kurallar (bk. s. 375) alt

görülmektedir. Bunun başvuru kitaplarında ve ders kitaplarında kullanılması yararlı olacaktır.

başlığında incelendiği için burada ayrıntısına girilmeyecektir. Bir kelimenin *üzerine basa basa konuşma* (bk. s. 394) ve *kekeleme* (bk. s. 393) yoluyla seslendirildiğini yazıda göstermek için hecelemeye başvurulabilir. Bu konular da ilgili alt bölümlerde işlenmiştir.

3.8.3.6 Önsesi gösterme

Dilbilgisi kitaplarında kelimelerin ön sesini göstermek üzere kısa çizgi kullanılır. İşaret, sesi gösteren işaretin (harfin) arkasına getirilir: *h-*, *y-*, *ı-* gibi.

Türk Dillerinde Önsese y- Türemesi

Önsese y- türemesi, yani ünlü ile başlayan sözcüklerin başında yarı-ünlü /y/ sesinin belirmesi Türk dillerinde örneklerine çok rastlanan ve iyi bilinen seslik bir olgudur. Türeme /y/ sesi daha çok düz dar /ı/ ve /i/ ünlüleri önünde türer, ör. Uyg. *ığla-* ~ *yığla-* ‘ağlamak’, *il-* ~ *yil-* ‘iliştirmek, bağlamak, takmak’, vb. gibi.

(Talat TEKİN, “Türk Dillerinde Önsese y- Türemesi” *Türk Dilleri Araştırmaları*, s. 51)

Daha önceleri de değindiğim üzere Halaçça, Türkçe için birincil olması gereken *h-* sesinin korumaktadır. Bu *h-* Gagauz lehçesindeki *hateş* ‘ateş’ < Far. *âteş* veya Azerî lehçesindeki *haftamabel* ‘otomobil’ < Rus. *avtomobil* örneklerindeki *h-* ile kesinlikle karıştırılamaz; ayrıca Halaççada da yabancı dillerden alınma sözcüklerde, ödünç veren dillerde bulunmayan ikincil olduğu açık olan sonradan eklenmiş bir *h-* bulamayız. Dahası Hal. *h-*’nin birincil ve eskicil bir yönü olduğunu başka kanıtlarla birlikte bir çok kez göstermiştim.

(Gerard DOERFER, “Eski Türkçe *ı-* ~ *yı-* Hakkında” *Türk Dilleri Araştırmaları*, s. 5.)

3.8.3.7 Arayı gösterme

Kısa çizgi yer ve zaman aralarını göstermek için kullanılabilir.

Kısa çizgi iki yer arasında ilgi kurmak için kullanılabilir:

Endemik bitki ve tohumlarının yoğun olarak toplandığı alanlardan bir tanesi de Antalya-Lara arası falezleri ve Lara kumullarıdır.

(R.S. GÖKTÜRK - H. SÜMBÜL, “Antalya İlindeki Bazı...”, *The Karaca Arboretum Magazine*, s. 101)

Yukarıdaki metinde *Antalya-Lara* arasında yer alan falezlerin bulunduğu bölgeyi göstermek üzere kısa çizgi kullanılmıştır.

Yıllarca İstanbul-Kars-Ankara-İzmir gittik geldik. Kar, yağmur, çamur demeden. Serde gençlik var, dayanıyoruz.

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 90)

Yukarıdaki metinde de yerleşim yerleri arasındaki yolları anlatmak üzere kısa çizgi kullanılmıştır.

Kısa çizgi, zaman aralığını göstermek için kullanılabilir:

Şair 1933-1935 yılları arasında İzmir’den ayrı kaldı.

Havuzsa saat 20:⁰⁰-09:⁰⁰ saatleri arasında girmek yasaktır.

Yukarıdaki metinde 20:⁰⁰ - 09:⁰⁰ saatleri arasındaki zaman aralığı kısa çizgi ile gösterilmiştir.

Eski Osmanlıcada (XIII.- XV. yüzyıllar) Gelecek Zaman Kipi teşkil eden -isar/-iser eki hem şekil hem anlam bakımından böyle türemiş olamaz.

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 13)

Yukarıdaki metinde XIII.- XV. yüzyıllar ifadesinde iki yüzyıl arasındaki zaman aralığı kast edilmiştir.

Hüseyin rh. [626-680] Kerbelâ’da I. Yezîd [680-683]’in ordusu tarafından kuşatılmış ve Fırat suyu ile bağı kesilerek susuz bırakılmıştır.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut’un Kazan Bey...*, s. 238)

Yukarıdaki metinde Hz. Hüseyin’in doğum ölüm yılı [626-680] arasına kısa çizgi yerleştirilmiştir. I. Yezîd’in arkasından gelen yıllar ise yöneticilik yaptığı yıllardır. Her iki kullanılıştta da kısa çizgi, zaman aralığını göstermektedir.

Kitaplarda Ölmek

Adı, soyadı

Açılır parantez

Doğduğu yıl, çizgi, öldüğü yıl, bitti.

*Kapanır parantez.
O şimdi kitaplarda bir isim, bir soyadı
Bir parantez içinde doğum, ölüm yılları.
(...)
Parantezin içindeki çizgi
Ne varsa orda. / Ümidi, korkusu, gözyaşı, sevinci
Ne varsa orda. / O şimdi kitaplarda
Bir çizgilik yerde hapis.
Hâlâ mı yaşıyor, korunamaz ki,
Öldürebilirsiniz.*

(Behçet NECATİGİL, *Sevgilerde*, s 194-195)

Bu şiirde şair, kitaplarda kişilerin yaşadığı hayatın doğum-ölüm yılları arasında bir çizgi ile gösterildiğini, kişinin bütün hayatının ümidi, korkusu, gözyaşı, sevinci kısacası her şeyiyle o çizgi içinde hapsedildiğini anlatmıştır.

3.8.3.8 Belirsizlik gösterme

Kısa çizgi iki sayı arasındaki belirsiz bir sayıyı göstermek için kullanılabilir:

*3-5 adamını almış yanına, benimle konuşmaya gelmiş.
O kitap olsa olsa 15-20 Liradır.
25-30 adım gitti gitmedi, yere yığıldı.
50-100 gönlünden ne koparsa ver, ben bilmem.
Meydanda 5-10 bin kişi varmış.*

O mektep bende siliktir. Zaten 1-2 ay kaldım kalmadım o mektepte...

(Necip Fazıl KISAKÜREK, *Kafa Kağıdı*, s. 88)

Bugün kurumun üye sayısı bir dereceye kadar azalmışsa da yine de 500-600 gibi çok yüksek bir rakam civarındadır ve aynı sorun sürüp gitmektedir.

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 104)

Operatöre kalsa ameliyat bir hafta içinde yapılacak. Bereket benim doktor:

– Gidiniz, dedi. Erenköyü’nde istirahat ediniz, ama tam istirahat: Hem diziniz, hem ruhunuz... Biraz toplanınız... On-on beş gün geçebilir... «Nüzhet’e bunları anlatacak mıyım? Hayır!»

(Peyami SAFA, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, s. 72)

Endaze’nin asıl anlamı adım. Ancak en eski zamanlardan beri bu sözcük bir adıma eşdeğer olan -yaklaşık 60-65 santim civarında -standart ölçü birimi olarak kullanılmış. Tıpkı Yunanca métron gibi, genel olarak “uzunluk ölçüsü” ve “ölçüm” anlamını kazanmış.

(Sevan NİŞANYAN, *Elifin Öküzü...*, s. 72)

3.8.3.9 Eşleştirme

Kısa çizgi eşleştirme amacıyla kullanılabilir. Böylece, iki rakam, iki takım, iki sayı... eşleştirmesi yapılabilir:

...2008-2009 sezonunun en sıkıcı, en zevksiz maçlarından biri oldu. “Doktor böyle böyle bir maç seyrettim kendimi pek iyi hissetmiyorum” diye psikiyatriste gitseniz, ilaç niyetine ya 4-4’lük Chelsea-Liverpool maçını seyretmenizi ya da uzunca bir tatile çıkmanızı tavsiye eder. İnsanda futboldan sıkılma hissi yaratan türden, berbat bir maç!

(Kanat ATKAYA, “Çıkmadık candan”, *Hürriyet*, 20.04.2009, 18:⁰¹)

Yukarıda cümlede geçen kısa çizgiler 2008-2009 sayıları arasında yılları bağlamak için, 4-4 sayıları arasında iki takımın aldığı puanları eşleştirmek için, *Chelsea-Liverpool* kelimeleri arasında da birbiriyle maç yapan iki takımı eşleştirmek için kullanılmıştır. Kısa çizgi ile başka eşleştirmeler de yapılabilir:

Doğru-yanlış cetveli.
Türk-Alman ortak yapımı araba gibi.
Osmanlı-Rus savaşı

Sözlüklerde kelimenin anlamını pekiştirmek üzere verilen örnek cümleler ile bu cümlelerin ait olduğu yazar adı arasına kısa çizgi konarak eşleştirme yapılabilmektedir:

aba is. Ar. ‘abā 1. Yünden, dövülerek yapılan kalın ve kaba kumaş. 2. Bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük: *Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım. “Abanın kadri yağmurda bilinir.”* -Ata sözü. 3. s. Bu kumaştan yapılmış olan: *Aba terlik. “Ayağında bir aba potur vardı.”* -R. N. Güntekin. 4. Eskiden dervişlerin giydiği abadan yapılmış önü açık hırka. *“Aba var, post var, meydanda er yok.”* -Y. K. Beyatlı. (Bir kimseye) ~ **altundan değnek göstermek** yumuşak görünmekle birlikte yine de gözünü korkutmak. ~ **gibi** (kumaş için) kaba ve kalın. ...

(TDK, *Türkçe Sözlük*, s. 1)

3.8.3.10 Birleştirme

Kısa çizgi kelimeleri birleştirmek için kullanılabilir.

Tez cebe-haneyi [cephaneyi] yükletsinler! Hep [Bütün] beylerin hepsi binsinler!

(Mustafa KAÇALIN, *Oğuzların Diliyle...*, s. 184)

Arapça ve Farsçadan Osmanlıcaya geçen birleşik kelimeleri veya tamamları göstermek için kullanılır:

*Fasl-ı evvel
Fasl-ı sâni
Îhâm-ı tenâsüb
Tecâhül-i ârif
İrsâl-i mesel
Mah-peyker
Perî-veş
Gül-i rânâ
Dîvânü Lugâti 't-Türk
Vesîletü 'n-necât
Hâtemü 'l-enbiyâ*

Kezâlik Şefik-nâme'nin “sultân-ı heft-iklîm-i zerrîn-dîhîm, âfitâb” ibâresi dahi rekîkdir. Çünkü “zerrîn-dîhîm” terkîbi sultânın sıfatı olduğu hâlde aralarına sultânın muzâfun-ileyhi girmiştir. Hâlbuki, “sultân-ı zerrîn-dîhîm-i heft iklîm olan âfitâb” denilseydi ibâre, rekâketden sâlim olurdu. Ziyâ Paşa'nın

Dil-rübâlar böyle dâmen-keş değildi bezmden

Her gece âşık ararlar mâh-rûlar var idi

beytinde ararlar kelimesi, “**mah-rûlar**”ın sıfatı iken, cem’lenmesi, **kâ’ide-i lisân-ı Osmânîye** muhâlifdir.

“**Der-miyân** etmek”, “**der-pîş** eylemek” yerinde “der-miyân ile” ve “**ruhsat-ı kâmile**” yerinde “**ruhsat-ı kâmil**” denilmek ve “**li-‘ecli’l-furûht**” ibâresinde olduğu gibi, **kelime-i Farisiyye** üzerine **lâm-ı ta’rîf** getirmek da-hi **za’f-ı te’lif** kabîlindendir.

(Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-i Osmânîye*, s. 7)

Yukarıdaki metinde kalın olarak dizilen birleşik kelimeler Arapça ve-ya Farsça kurallara göre oluşturulmuştur. Bunların Latin harfleriyle gösterilmesinde araya kısa çizgi konmaktadır.

*La’lin olunca gonce-i tarf-ı külâh-ı ney
Bir nev-behâre neş’e verir bûy-ı âh-ı ney²⁷⁷*

(Abdûlbâki GÖLPINARLI, *Şeyh Galib’den Seçmeler*, s. 86)

Romanlarım arasında bu defa «Zavallı Necdet», «Ölmüş bir kadının evrak-ı metrûkesi», «Lâdamokamelya» gibi hissî ve aşkî diye bilinenler de var...

(Necip Fazıl KISAKÜREK, *Kafa Kağıdı*, s. 115)

Başka dillerdeki kelime birleşmelerini gösterirken de kısa çizgi kullanılmaktadır:

Inter’in esas Fransızcası *entre*, okunuşu ‘antr’. **Antrparantez** (*entre-parenthèses*) ve **antrikot** (*entre-côtes*, yani kaburga arası) oradan geliyor. *Intrare* fiilinin Fransızcası olan *entrer* (girmek) ise dilimize **antre** sözcüğünü vermiş; bir evin ya da yemeğin “giriş”i anlamında.

(Sevan NiŞANYAN, *Elifin Öküzü...*, s. 73)

Arap harfli metinlerden latin harflerine yapılan Türkçe yazı çevirimi yayınlarında asıl metinde birleşik yazılmış kelimeler yazı çevirimi metinde kısa çizgi ile birleştirilmektedir:

²⁷⁷ La’lin (dudağın), neyin külâhına bir gonca kesilince, neyin çektiği âhın kokusu, âdetâ bir ilk bahara neşe verir; her tarafa bir ilk bahar neşesi yayılır. (*aynı eser*, s. 87)

«Mere Kılbaş, ol-vakt, kim Uç [Uk] Boz Uk yıġnak olurdı, Kazan an-dan-sonra evin yaġmaladurđı. Suçumuz ne-y-idi-kim Şimdi bile olmayavuz yaġmada?» dedi.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut'un Kazan...*, s. 103)

«Oġul [oġul], ay (13) oġul!
Kalkubanı yerümden turı geldüm
Kara taġlar önine 123a (1) ava bindüm,
Kara tonlu kâfirlere uğramadum,
Ala gözlü yigitlerüm (2) kırdurmadum,
Saġ-dur esen-dür yigitlerüm,
Oġul, kayurma, üç (3) gündür koŖlıġum yok. Oġul, at üzerinden meni kap, döŖegime (4) çıkar» dedi.

(Semih TEZCAN - Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oġuznameleri*, s. 159)

Eski metinlerden latin harflerine yapılan yazı çevirimi yayınlarında satır sonlarına denk gelen kelimelerin alt satıra geöen heceleri de kısa çizgi ile gösterilmektedir. Bu durumda hem satır sonunda hem de yeni satırın başında kısa çizgi yer almaktadır:

...TaŖ Oġuz beġleri hâzır olmayup hemân İç Oġuz beġleri yaġma-⁽¹¹⁾
-ladı.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut'un Kazan...*, s. 102)

Yukarıdaki metinde onuncu satırın sonuna denk gelen *yaġmaladı* kelimesinin *-ladı* kısmı onbirinci satıra taşmıŖtır. Üst satırda kalan kelimenin ve sığmayan hecelerinin birbirine bağlı olduğunu göstermek üzere hem satırın sonunda hem de yeni satırın başında kısa çizgi yer almıŖtır.

AŖaĖıdaki metinde dokuzuncu satırın sonuna denk gelen *kalabalık* kelimesi satıra saĖmamıŖ, +*İlk* eki onuncu satıra taşmıŖtır. Kelimenin bütünlüğü yazı çeviriminde kısa çizgi ile gösterilmiŖtir:

(8) Ayağının sinduğını kimseye demedi. Bir gece döŖeginde (9) katı ka-tı inledi, âh etdi. Hâtûnı eyitdi: «Beg yigidüm, kalaba-(10)-lık yağı gelse ka-

yıtmaz idün, butuna ala oh tohinsa (11) inlemez idün. Kişi koynında yatan helâlına sırrın demezmi olur? (12) nedür hâlun?» dedi.

(Semih TEZCAN - Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, s. 159)

3.8.3.11 İkili ve çoklu öbek kurma

İkilemelerle karışması istenmeyen ikili öbekler arasına kısa çizgi konabilir. İşaret, böylece, iki kelime arasında ilgi kurar.

Kırım-Kongo kanamalı ateşinden şüphelenildiğinde mutlaka sağlık kuruluşuna başvurulmalıdır.

(www.kirim-kongo.saglik.gov.tr)

Bu gülümsemede, hanımefendi-küçükhanım tartışmasını küçümsediği anlamı yoktu; daha çok, “Hoş bir hikaye! Dinledim, memnun oldum, yararlandım,” anlamı vardı.

(Melih Cevdet ANDAY, *Aylaklar*, s. 8)

«Oku-yaz!» çığırım büyük babamın ellerinde açılır. Bana okuma ve yazma öğrenmeyi beş yaşında başlatan odur.

(Necip Fazıl KISAKÜREK, *Kafa Kağıdı*, s. 164)

Sermâyecilik ile onun vârisi sanayinin yarattıkları, az önce bahsi geçen, denklemin ister ‘sömüren-tüketen-eğlenen’ler, ister ‘sömürülen-yarı aç yarı tok boşta gezen’ler tarafında bulunsun, üretmeyen insan, insanlığına yabancılaştırıl/arak beşer derekesine düş/ürül/müştür.

(Ş. Teoman DURALI, *Sorun Nedir*, s. 19)

3.8.3.12 Kekeleme

Konuşmalardaki kekelemenin yazıda gösterilmesinde kısa çizgiden yararlanılabilir. Kekeleme kişinin kekeme olmasından veya cevap veremeyecek derecede tereddüt yaşamasından kaynaklanabilir. Bunların yazıda gösterilmesinde kısa çizgiden yararlanılabilir:

Yaşlı kadın tuhaf bir hisle titredi, acaba çok mu ileri gitmişti. Kekeleyerek “Şah’ım...” diye başladı, “be-bendeniz efendim...”

(Fatma Şengil SÜZER, *Ferhat ile Şirin*, s. 36)

Ş. POLİS — (*Sipsi'nin bileğini kavrar, bıçak düşer.*) Ne yaparmışsın bıçağını çektin mi?

SİPSİ — Hiç ağabeyciğim. E-e-e-elma soyarım diyecektim.

(Haldun TANER, *Keşanlı Ali Destanı*, s. 47)

3.8.3.13 Üzerine basa basa konuşma

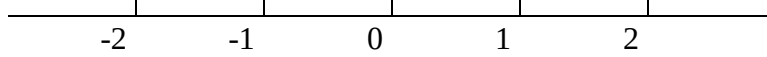
Konuşmalarda üzerine basa basa söylenilen hecelerin gösterilmesinde kullanılır.

Başbuğ'un 'darbecileri ba-rın-dır-ma-yız' ifadesini bu çerçevede anlamak lazım.

(İhsan DAĞI, “Başbuğ ne yapmaya çalışıyor?” *Zaman*, İstanbul, 01.05.2009, s. 23)

3.8.3.14 Sıfırın altında

Kısa çizgi önüne geldiği sayının sıfırın altında olduğunu gösterir.

Sıcaklık -10 °C civarındaydı.

Bu ilacı -2° - +4 °C sıcaklıklar arasında saklayınız.

Burada kısa çizgi “eksi” veya “sıfırın altında” diye okunur:

Sıcaklık eksi on santigrat civarındaydı.

Sıcaklık sıfırın altında on santigrat civarındaydı.

Bu ilacı sıfırın altında iki ilâ artı dört santigrat sıcaklıklar arasında saklayınız.

Bu ilacı eksi iki ilâ artı dört santigrat sıcaklıklar arasında saklayınız.

3.8.3.15 Boşluk gösterme

İmtihan sorularında doldurulması istenen boşluklar dört kısa çizgi yan yana dizilerek gösterilmektedir:

Ben, sanatta bir akıma bağlanmaya karşıyım. Çünkü her akımın öncüsü aslında bir kişidir. Ondan sonra gelenler de aynı yolu izleyerek akımın öncüsünü taklit etmekten başka bir şey yapmaz. Bu bağlamda şiir akımı da

olamaz. Çünkü bu da bir çeşit taklit zinciridir. İşte ---- böyle bir zincirin halkası olmaktan kaçınmış, belirli bir akım içinde yer almamıştır.

Bu parçada öne sürülen düşünceye göre boş bırakılan yere aşağıdaki adlardan hangisi getirilmelidir?

- A) Cenap Şehabettin
- B) Faruk Nafiz
- C) Mehmet Âkif
- D) Oktay Rifat
- E) Ece Ayhan

(2009 - ÖSS / ED-SOS soru 11)

Divan şiirinin İran edebiyatından aktarılmış, şaire ---- bir estetiği vardır. Sevgilinin boyundan posundan başlayarak saçları, kaşları, gözleri, kirpikleri, ağzı, dişleri, dudakları, yanakları ---- adı verilen, hazır benzetmelerle anlatılır, övülür.

Bu parçada boş bırakılan yerlere aşağıdakilerin hangisinde verilenler sırasıyla getirilmelidir?

- A) örnekler sunan - istiare
- B) özgürlük tanımayan - mazmun
- C) yön gösteren - mecaz-ı mürsel
- D) konu seçme olanağı vermeyen - tenasüp
- E) kolaylık sağlayan - teşhis ve intak

(2009 - ÖSS / ED-SOS soru 14)

(ftp://dokuman.osym.gov.tr/2009/2009OSS/2009oss_edsos.pdf)

3.8.3.16 Bibliyografik künyelerde kısa çizgi

Kitap adlarında yer alan kısa çizgiler künyelerde de korunur:

Muzaffer Akkuş, *Kitâb-ı Gunya. İnceleme - Metin - İndeks - Tıpkı Basım*. TDK, Ankara 1995. 934 s.+171 s. (Tıpkıbasım).

(Semih TEZCAN, “Kitâbu’l-Gunya...” *Türk Dilleri Araştırmaları* 5 (1995), s. 171)

Muharrem ERGİN: *Dede Korkut Kitabı I. Giriş - Metin - Faksimile*: Ankara 1958, XVII+251 + 154+97 tıpkıbasım s. Türk Dil Kurumu Yayınlarından - Sayı: 169.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, s. 351)

Kitap içinde veya dergide yer alan yazıların künyelerinde de çalışmanın bulunduğu sayfalar, aralarına kısa çizgi konularak yazılır:

ALBAYRAK, Olgun: “Gönül Fethine Doğru” *Üşüyen Hayatlar* Öğretmenlik Hatıraları: Ankara 2009, s. 37-47. Eğitim Bir Sen Yayınları 29, Edebiyat Dizisi 11.

BÖREKÇİ, Muhsine: “Türkçe Öğretiminin Yüzeysel Yapıyı Esas Alan Yaklaşımı ve Bunun Sonuçları”, *Dil Dergisi*: Ankara 1999 (Mart), 77. S, 27-35. s.

BUDAK AÇAN, Aslı, “IRC Sürecinde Kullanılan Türkçede Söylem Belirleyicileri”, *Dilbilim ve Uygulamaları Dergisi*: Yıl 2002-2003, 3-4. sy., s. 57-67.

Birden çok yazarlı kitap veya makale adlarında yazarlar arasına kısa çizgi konulmaktadır:

CEM DEĞER, Ayşen - Uğur ALTUNAY: “Ortaöğretimdeki Dilbilim Dersleri Konusunda Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri”, *Dilbilim Araştırmaları* 1998: Ankara 1998, 85-89. s.

VARDAR, Berke (Yönetiminde) - GÜZ, N. - ÖZTOKAT, E. - RİFAT, M. - SENEMOĞLU, O. - SÖZER, E.: *Dilbilimin ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*: Ankara 1980, Türk Dil Kurumu Yayınları.

BUKOVA GÜZEL, Esra - ALKAN, Hüseyin: “Yeniden Yapılandırılan İlköğretim Programı Pilot Uygulamasının Değerlendirilmesi” *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Yeni İlköğretim Programı Özel Sayısı*: İstanbul 2005 (Kasım), 5. C., 2. S, 385-420. s.: EDAM.

3.8.3.17 Başlıklarda kısa çizgi

Eser içindeki başlıklarda kısa çizgi kullanılabilir:

6- İlk-Topluluk-Örneği: Kadın-Erkek-Çocuk Birlikteliği

Kişinin, başkalarıyla iletişim bildirilmesi, daire daire genişler. Dayanışma ile bildirilme zorunluluğu, toplu yaşama durumuna vucut verir...

(Şaban Teoman DURALI, *Sorun Nedir*, s. 160-164)

3.8.3.18 Matematikte kısa çizgi - çıkarma

Kısa çizgi matematikte çıkarma işareti olarak kullanılır:

$$2 - 1 = 1$$

$$x - y = 0$$

3.8.3.19 Kısa çizginin yazılışı

Kısa çizgi hecelere ayırmayı gösterirken iki hece arasına alınır; çizginin önünde ve arkasında boşluk bırakılmaz:

ça-lış-ma, kı-la-vuz, ke-le-be-ğin

Fiillere getirilen ekleri gösteren kısa çizgi eke bitiştilerle yazılır:

-mAk, -n-, -l-, +a-

Fiil köklerini gösteren kısa çizgi köke bitişik yazılır:

*Gelenek kelimesi **gel-** fiilinden türetilmiştir.*

Kısa çizgi eşleme yaparken önünde ve arkasında yer alan kelimelere veya rakamlara bitiştilerle yazılır:

***Isparta-İstanbul** arası 670 kilometredir.*

***Göz için-kulak için** tartışmasından bir sonuç çıkmadı.*

*İki takım arasındaki maçın **0-0** berabere bitmesi seyirciyi üzdü.*

Kekeleme gösteren kısa çizginin önünde ve arkasında boşluk bırakılmaz:

Ha-ha-halacığım, se-se-sen bi-bi-bi-bizim-bi-bizimle ge-ge-ge-lecek misin?

Üzerine basa basa konuşulduğunu gösteren kısa çizgiden önce ve sonra boşluk bırakılmaz:

Bir daha böyle bir söz duy-ma-ya-yım!

Kısa çizgiden sonra virgül getirildiğinde kısa çizgi ile virgül arasında boşluk bırakılmaz:

***Gel-, git-, koş-** fiillerinden kelime türetiniz.*

Kısa çizgi tırnak işaretleri içinde yer aldığında tırnak ile kısa çizgi arasında boşluk bırakılmaz:

“Olan” kelimesi “ol-” köküne getirilen “-An” eki ile oluşturulmuştur.

“Oku-” fiiline “-mA” ekinin getirilmesiyle “okuma” kelimesi, “-Iş” ekinin getirilmesiyle “okuyuş” kelimesi elde edilir.

Kısa çizgi yay içinde yer aldığında yay ile kısa çizgi arasında boşluk bırakılmaz:

... dönüşlülük belirten (-n-) eki...

3.9 KONUŞMA ÇİZGİSİ

3.9.1.1 Konuşma çizgisinin tarihi

Konuşma çizgisi bir inch uzunluğun altıda biri kadar 0,423 cm (= 42,3 mm)'dır. İşaret küçük *m* harfi uzunluğunda olduğu için İngilizcede *em dash* diye adlandırılmıştır. İlk olarak 1455 yılında basıldığı tahmin edilen 42 satırlı İncil'de Johannes GUTENBERG [1398-1468] tarafından kullanıldığı ve dolaşısıyla da işaretin onun tarafından icat edildiği iddia edilmektedir.²⁷⁸ PARKES, bazı yazmalarda aynı şekilli bir işaret olan *virgula plana* (=düz değnek) adlı işaretin cümle içinde son durak yerini gösterdiğinden bahseder.²⁷⁹ Ancak bu işaret ile konuşma çizgisi arasında şekil benzerliği dışında ilgi yoktur.

Türkçede Tanzimat döneminde kullanılmaya başlanan işarete Osmanlıcada işarete *fârika*²⁸⁰ (=ayırıcı) adı verilmiştir. İşaret kılavuzlarda *konuşma çizgisi*, *uzun çizgi*, *büyük çizgi*, *tire* gibi adlarla ve birbirine benzer kurallarla yer alır.²⁸¹ Nokta ve uzun çizgi birliği bazı kılavuzlarda *noktalı çizgi* başlı-

²⁷⁸ <http://en.wikipedia.org/wiki/Hyphen> (Erişim günü: 21. 06. 2009, saat: 20:05)

²⁷⁹ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 307.

²⁸⁰ ŞİNASİ'nin "*hatt-ı ufki*" adlandırması için bk. Aylin KOÇ "Noktalama işaretlerinin tarihçesi" *Kültür Tarihinde Gizli Diller ve Şifreler*, s. 285; ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. s. 28; Tahir Ken'an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43; "hat" Ahmet Cevat EMRE, *Türkçe Sarf ve Nahiv...* s. 18; "uzun çizgi" Süer EKER, *Çağdaş Türk Dili*, s. 461;

²⁸¹ AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **uzun çizgi** s. 22; AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, noktalı **çizgi** s. 22; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **uzun çizgi** s. 38; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü "İmlâ Kılavuzu"*, uzun çizgi s. 42; *Eğitim Yayınları Yazım Kılavuzu*, "**uzun çizgi**" (kesri belirtilmemiş ya da bulunmayan (tam sayılı) ölçülerde, kesir yerine) s. 33; GÖNÜLAL, *Noktalama*, "**tire**"(**uzun çizgi**) s. 99-104; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **uzun çizgi**, s. 70; *İmlâ Kılavuzu*, TDK ⁷1962, "**uzun çizgi**" (konuşma çizgi) s. XXVII; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941 "**büyük çizgi**" (konuşma çizgi) s. XLIII; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, "**uzun çizgi**" (konuşma çizgi) s. XXXIII; SANDER, *Bütün Okullar İçin Yeni İmlâ Kılavuzu*, "**çizgi**"(konuşma çizgisi) s. 237; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, YARDIMCI İŞARETLER **çizgi** (—) s. 50; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, "**uzun çizgi**" (konuşma çizgi) s. 36; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, **uzun çizgi** s. 78.

ğıyla ayrı bir işaret olarak yer almıştır.²⁸² TDK kılavuzlarında ise *çizgi* başlığı altında *kısa*, *uzun* ve *noktalı çizgi* olmak üzere üç türlü olduğu belirtilmiş, *uzun çizgi* başlığı altında *konuşma çizgisi* ile ilgili kurallar yer almıştır. Konuşma çizgisinin kullanılacağı yerlerle ilgili kurallar hemen bütün kılavuzlarda aşağı yukarı aynıdır. Karşılıklı konuşmaların anlatı metninden ayrılabilmesi için satır başına alındığı ve sözlerin önüne çizgi konması gerektiği kuralına yer verilir. Tiyatro metnlerinde de rol adlarından sonra konuşma çizgisi konduğu, çizgiden sonra konuşmaların yer aldığı belirtilmektedir.

²⁸² DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü “İmla Kılavuzu”*, **noktalı çizgi** s. 42 (rakam ya da harfle belirtilen bölüm başlıklarında); *Eğitim Yayınları Yazım Kılavuzu*, “**noktalı çizgi**” s. 33; *İmlâ Kılavuzu*, TDK ⁷1962, “**noktalı çizgi**” s. XXVII; ÖZÖN, *Türkçe İmla Kılavuzu*, “**noktalı çizgi**” s. XXXIV; TDK, ²1941, “**noktalı çizgi**” s. XLIII; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, “**Noktalı çizgi**” s. 36; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, **noktalı uzun çizgi** s. 78.

3.9.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Konuşma çizgisinin kullanıldığı metinlerde karşılaşılan sorunlar konuşmaları göstermek üzere hem tırnak işaretleri kullanılması hem de tırnak içinde konuşma çizgisi kullanılması, yeni metinlerde konuşma çizgisi yerine kısa çizgi kullanılması olarak sınıflandırılabilir.

3.9.2.1 *turnak* + *uzun çizgi* (“—...”)

Tırnak içinde verilen konuşmalardan sonra uzun çizgi kullanılmayacağı kurala bağlanmıştır.²⁸³ Bir dönem, tırnakla yetinilmeyip tırnak içine uzun çizgi yerleştirildiği olmuştur:

Biletçiye bir şeyler söyledi Kartallı Kâzım.
 “– Haydi öyle olsun Kâzım Ağabey,” dedi biletçi.
 (Nazım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, s. 80)

Kartallı Kâzım
yahut Yayalar köylü Kâzım Ağa
yahut İstanbullu Kâzım Efendi
(45 yaşlarında ve kurda benzeyen bir adam)
 Şakir’e: “–Bir cıgara yak,” dedi.
 (Nazım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, s. 48)

3.9.2.2 *Konuşma çizgisi yerine kısa çizgi*

Bilgisayarların yaygınlaşmasıyla birlikte konuşma çizgisinin metinlerde yerini kısa çizgiye bırakmaya başladığı görülmektedir.

Kulubeg çocuğu uyandırdı:
 - Aa, ne oldu sana? Niçin ağlıyorsun?
Çocuk gözlerini açtı. Gördüklerinin bir düş olduğunu anlayarak sevindi.
Kulubeg onu kollarına alıp bağrına bastı:
 - Fena bir düş mü gördün? Çok mu korktun?
 (Cengiz AYTMAOV, *Beyaz Gemi*, s. 122)

²⁸³ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 42. “Konuşmalar tırnak içinde verildiği zaman uzun çizgi kullanılmaz.” (Süer EKER, *Çağdaş Türk Dili*, s. 461);

Bazı yazarların kısa çizgiyle başlattığı konuşmayı da tırnak içine aldığı görülmektedir:

Topal Ali yaklaştığında kolağası konuşuyordu. Kasap Ahmed'e fısıldadı:

"- Kim?"

Miralay Rıfkı Bey'i işaret ederek sessizce cevap verdi:

"- Oğlu, Nevzat Efendi."

Günlerden beri diller değil, muhayyileler konuşuyordu. İstanbul'da gerçekten neler olduğunu anlamak için soluk almadan dinliyorlardı.

"- İttihat ve Terakki'nin..."

(Mehmed Niyazi [ÖZDEMİR], *Yazılamamış Destanlar*, s. 40)

Konuşmaların anlatı metni içinde verildiği durumlarda tırnak içine alınması anlatı ile aktarının karışmaması içindir. Konuşmaları vermenin başka bir yolu da onları yeni satırda başlatmak, başına da çizgi koymaktır. Konuşmanın başına uzun çizgi konması, okuyucuya, birine ait sözün olduğu gibi aktarıldığı uyarısını verir. Kısa çizginin konuşma çizgisi olarak kullanılmaması yerinde olur.

3.9.3 TEKLİFLER

Konuşma çizgisinin kullanıldığı yerler metin içinde konuşmaların anlatıcı metninden ayrıldığını göstermek, tiyatro metinlerinde konuşmacı ile onun konuşmasını ayırmak olarak belirlenmiştir.

Eski tiyatro metinlerinde nokta ile birlikte kullanılan uzun çizgi konuşmacı ile konuşması arasına konmaktadır.

Nokta ile birlikte uzun çizgi (.—) sayı-harf sistemi kullanılarak yapılan bölüm başlıklamasında başlık ile önündeki sıra belirticisi arasına konmuştur.

Uzun çizgi uzun heceyi göstermek için kullanılabilir. Bazı telaffuzlu sözlüklerde kelimenin kısa hecesi nokta ile uzun hecesi uzun çizgi ile gösterilmektedir. Edebiyat incelemelerinde *aruz* ölçüsünde uzun heceleri göstermek üzere uzun çizgi kullanılır.

3.9.3.1 Konuşmaları gösterme

Uzun çizgi tiyatro oyunlarında geçen karşılıklı konuşmalarda konuşan kişi ile konuşması arasına konur:

Zeki — *Allah iyiliğini versin birader. Sen de hiç değişmemişsin.*
Cengiz — *Öp elimi köpoğlusu, tutmasaydım ızgara oluyordun.*

(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 18)

Niyazi — *(İçerden)* Alishimin kaşları kaare...
Şerif — *(O tarafa doğru)* Ulan hamam mı burası, gazel okuyorsun?
Niyazi — *(İçerden)* Parasınlan değil mi, şarkı da söylerim, gazel de okurum be...
Şerif — Ben de senin ceddine okurum. Kes sesini çek sifonu... *(Şarkı durur. Bir sifon sesi.)*

(Haldun TANER, *Keşanlı Ali Destanı*, s. 37)

Anlatmaya bağlı edebî metinlerde (hikaye, roman, masal...) olayın tatlı ve heyecanlı gidişini anlatıcının kesmemesi için *dolaysız konuşma* adı

verilen yola başvurulabilir.²⁸⁴ *Dolaysız konuşma*, metin içinde konuşmanın aynen aktarılmasıdır. Aktarma tırnak işaretleri ile olabileceği gibi, tırnaklar kaldırılarak konuşma çizgisi ile de verilebilir:

— *O nasıl söz kızım. Biz seni açıkta kor muyuz? Bakma sen abinin yaptıklarına. O zaten, tövbe tövbe, neyse.*

(Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 107)

— *Hem yalnız Can Bey değil ki, ben de besliyorum onları. Size ne zararları var Allah aşkına? Söz! Bundan sonra ben temizleyeceğim kapı önünü.*

(İnci PONAT, “Ah Muazzez Hanım Ah!”, *Türk Dili Dergisi*, S 131, İstanbul Nisan 2009, s. 48)

— *Yaa, öyle demek; pekâlâ, kızım sen getiriver şu hırkamı; cici banan üşüdü!*

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 317)

— *Almanya'ya gidiyorum.*
Kahvecinin ağzı açık kalıyor:
 — *Almanya'ya mı?*

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 65)

Yukarıdaki metinde görüldüğü gibi konuşmanın başlamasından önce iki nokta üst üste işareti konabilmektedir.

Arabada gözüm Hacı Kalfanın yüzüne rastladıkça gülüyordum. O, bu yersiz neşenin sebebini anlıyor, dargın bir gülümseme ile başını sallıyarak:

— *Gülürsün he! Hâlâ kıkır kıkır gülürsün he! diye bana çıkışlıyordu.*

(Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalıkuşu*, s. 139)

3.9.3.2 *nokta + uzun çizgi* (.—)

Uzun çizgi (konuşma çizgisi) ile birlikte nokta eski tiyatro metinlerinde kullanılmıştır:

²⁸⁴ *Dolaysız konuşma* (Direct Speech) ve *Bağımsız dolaysız konuşma* (Free Direct Speech) bk. Ünsal ÖZÜNLÜ, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, s. 162

LOPAHİN.— Çok şükür tren geldi. Saat kaç?

DUNYAŞA.— İkiye geliyor. (*Mumu söndürür.*) Artık ortalık ağarıyor.

(Anton ÇEHOV, *Vişne Bahçesi*, s. 3)

3.9.3.3 Başlıklarda

Bazı eski metinlerin başlıklarında, madde sıralamalarında, sayı-harf düzeni kullanılan başlıklarında başlık ile önündeki sıra belirticisi arasına *nokta-uzun çizgi* (.—) birliği konmuştur.

Onuncu Madde.—

Madde 12.—

4.—

(Süer EKER, *Çağdaş Türk Dili*, s. 463)

3.9.3.4 Uzun heceyi gösterme

Bazı sözlüklerde ve yazım kılavuzlarında kelimelerin okunuşu yer almaktadır. Okuyucuya yardımcı olmak için, uzun okunması gereken heceler çizgi (—) ile, kısa heceler de nokta (.) ile gösterilir:

esaret, -i (.—.)

esasen (.—.)

esfelisafilin (.../—.—)

(Kemal DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü*, s. 80)

Bir yazım kılavuzundan alınan yukarıdaki parçada nokta ve çizgiler kelimenin okunuşunu göstermek üzere kullanılmıştır. *Esaret* kelimesinin ikinci hecesi olan /sa/ uzun okunacak öbür heceler kısa okunacaktır. Sözlükte kısa heceleri göstermek üzere nokta, uzun heceleri göstermek üzere uzun çizgi kullanılmıştır.

Aruz ölçüsünde uzun heceyi göstermek üzere uzun çizgi, kısa heceyi göstermek üzere artı (+) veya nokta (.) kullanılmaktadır:

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen

Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

Fâ i lâ tün Fe i lâ tün Fe i lâ tün fa' lün

— . — — .. — — .. — — — —

Başka kalıplarda

Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün

— . — — —	— . — — —	— . — — —	— . —	veya
— + — — —	— + — — —	— + — — —	— + —	
<i>Me fâ î lün</i>	<i>fe i lâ tün</i>	<i>me fâ î lün</i>	<i>fe i lün</i>	
. — — — —	.. — — —	. — — — —	.. —	veya
+ — — — —	+ + — — —	+ — — — —	+ + —	

3.9.3.5 Konuşma çizgisinin yazılışı

Konuşma çizgisi satır başında yazılır ve kendisinden sonra bir boşluk bırakılır:

— *Yaa, öyle demek; pekâlâ, kızım sen getiriver şu hırkamı; cici banan üşüdü!*
(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 317)

Tiyatro metinlerinde hem önünde hem de sonunda boşluk bırakılarak yazılmaktadır:

Zeki — Allah iyiliğini versin birader. Sen de hiç değişmemişsin.
Cengiz — Öp elimi köpoğlusunu, tutmasaydım ızgara oluyordun.
(Refik ERDURAN, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, s. 18)

3.10 Eğik Çizgi (/)

3.10.1.1 Tarihi

Virgula suspensiva olarak da adlandırılan işaret eski noktalama geleneğine uygun olarak metnin okunmasını kolaylaştırmak üzere bir metin içinde kısa durağı veya duraklamayı göstermek üzere kullanılmıştır. PARKES, işaretin, önceleri metin içinde anlamlı bütün oluşturan yan cümle-cikten sonraki durakları göstermek için kullanılırken, 14, 15 ve 16'ncı yüzyıllara ait yazmalarda son durak yeri (nokta) hariç cümle içindeki kısa-uzun bütün durak yerlerini göstermek üzere kullanıldığını söylemektedir. PARKES, işaretin ikili şeklinin // bir cümle, bir meselenin, bir bölümün, paragrafin veya bir şiirde kıtanın başladığını göstermek için ve cümle sonundaki duraklamayı göstermek için kullanıldığını tespit etmiştir. Ortasında nokta yer alan şekli / 14'üncü yüzyılda *iki nokta üst üste* işareti yerine geçen *punctus elavatus* .²⁸⁵ işaretinin kullanılmasını gerektirecek durumdan küçük, *virgül* yerine geçen *virgula suspensiva* / işaretini gerektirecek durumdan büyük durak yerlerini göstermek için kullanılmıştır.²⁸⁶ İşaret ortaçağ boyunca virgül yerine kullanılmıştır. Bugünkü gibi “veya - ve/veya” anlamlarında kullanıldığı da söylenmektedir.²⁸⁶

İşaret Türkçede sayılar arasında ayırıcı olarak yer alır. Metin içinde kelimeler arasında ve, veya anlamlarında kullanılır. Şiirlerin düz yazıda satırlar arasında eğik çizgi yardımıyla yan yana dizilmesini sağlar. Bu kuralların yazım kılavuzlarında işarete verilen değişik adlar altında yer aldığı görülmektedir.²⁸⁷ Daktilo makinesinin kullanıldığı dönemlerde daktilo ile yazılan yazıların uzun olması durumunda sayfanın alt köşesine yan çizgi ve ya-

²⁸⁵ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 307.

²⁸⁶ Huda Smitshuijzen ABIFARES, *Arabic Typography*, s. 107.

²⁸⁷ ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **eğik çizgi** s. 38; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü* “İmla Kılavuzu”, **eğik çizgi** s. 43; TULUM, *Yeni İmla Kılavuzu*, İstanbul 1986, YARDIMCI İŞARETLER **bölme** s. 57; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **eğik çizgi**, s. 71; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, **eğik çizgi** s. 89.

nına iki nokta ../ konularak yazının devam ettiği gösterilmiştir. Bunun kural olarak yer aldığı da görülür.²⁸⁸

3.10.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

İşaretin kullanıldığı yerlerle ilgili olarak bir sorun tespit edilebilmiştir. Bu da işaretin gün bildiren tarih yazımında gereksiz yere kullanılışından ibarettir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 23. Dönem 2. Yasa Yılı 126. Birleşim 03/Temmuz /2008 Perşembe

(www.tbmm.gov.tr)

Yukarıdaki metinde görülen gün ifadesinde günü gösteren rakamla ay adı arasına ve ay ile yıl arasına eğik çizgi konmuştur: 03/Temmuz /2008. Bu yazım artık kullanılmamaktadır. Eğik çizgi yerine boşluk bırakılmaktadır: 03 Temmuz 2008. Gün belirten gün, ay ve yılın tamamı rakamlardan oluşan ifadelerde araya eğik çizgi, nokta veya kısa çizgi konabilir: 03.07.2008 veya 03/07/2008 ya da pek kullanılmasa da 03-07-2008.

²⁸⁸ Tekin ERER: Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Kadar *Türkiye’de Dil ve Yazı Hareketleri*, s. 21; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü “İmla Kılavuzu”*, **noktalı eğik çizgi** s. 43.

3.10.3 TEKLİFLER

Taksim veya bölü işareti, yan çizgi de denen bu işaretin asıl amacı ayırmak ve karışmayı önlemektir. Türkçede mısraların yan yana dizilmesinde, veya anlamında sesbirimi (fonem) göstermede, oran göstermede, cümle içinde iki kelime arasında seçimliği göstermede kullanılır. Eğik çizgiye başlıklarda ve bibliyoğrafik künyelerde de rastlanır.

3.10.3.1 Ayırma

Belirli bir günü işaret eden rakamlar arasında ayırıcı olarak kullanılır. Günün rakamlarla ifade edilmesinde gün, ay ve yılı gösteren sayılar arasına konabilir:

27/06/2009 Cumartesi günü

Kanun maddelerinde yay içinde yapılan açıklamalarda kanun sayısı ile kanunun ilgili maddesi arasına ayırıcı olarak konmaktadır:

MADDE 38. – Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır. Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur. Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz. Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

(Ek: 3.10.2001-4709/15 md.) Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez.

Ceza sorumluluğu şahsîdir.

(Ek: 3.10.2001-4709/15 md.) Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.

(Mülga: 7.5.2004-5170/5 md.)

(Değişik: 7.5.2004-5170/5 md.) Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

(Değişik: 7.5.2004-5170/5 md.)Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.

(<http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, Erişme günü: 20.04.2009, saat: 16:³²)

Yukarıdaki metinde geçen yay içi açıklamalarda *ek*, *mülga* ve *değişik* kelimelerinin arkasından iki nokta üst üste işareti getirilmiş ve işaretin arkasından kanunun kabul tarihi, sıra sayısı ve ilgili maddenin sırası verilmiştir. Kanunun sıra sayısı ile maddenin sırasını ayırmak için taksim işareti kullanılmıştır.

3.10.3.1.1 Varak numarası ile satır numarasını ayırma

Eğik çizgi (/) eski metinlerin yazı çevirimi yapılırken varak numarası ile satır numaralarını ayırmak için kullanılabilir:

Ebu 'l-Gazi Bahadır Han: Şecere-i Terâkime 72a/14-15: Uygur tili turur. Ma'nâsı barçaga ma'lum turur (15) yapışgur ma'nâsına turur. Şecere-i Terâkime 72b/3: Yapışgur timek bolur.

(Erhan AYDIN, *Şine Usu Yazıtı*, s. 5)

Yukarıdaki metinde geçen 72a ifadesi 72'inci sayfanın ön yüzünü gösterir. Bu sayfadaki 14 ve 15'inci satırlardan alıntı yapılmış, sayfa numarası ile satır numaraları arasına eğik çizgi konmuştur.

3.10.3.2 Mısraları yan yana dizme

Taksim işaretinin mısraları düzyazıda yan yana dizme işi karışmayı önlemek içindir. Mısra sonunu göstermek üzere konur, öbür mısra taksim işaretinin arkasından devam eder. Düzyazı metinlerinde geçen şiir parçalarında mısraların birbirine karışmasını önlemek için konabilir. Yan yana dizilen mısraların arasına konur:

Kır çiçeklerini bir vazoya koyup özenle masaya yerleştirdi. Radyoyu açtı, Erol Sayan'ın sabâ şarkısı: “Güle sorma o bilmez aşkı, sevdayı, neş'eyi / Lâleye sor, sümbüle sor, mor menekşeye sor”. Çiçekler vazoda, kendisi bu odada solup gideceklerdi.

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 25)

Artvin’de yargılanan bir sanık mahkemeye şiirli savunma verdi. Ancak savcı da şair çıkınca kurtulamadı.

Sanık da savcı da şair olunca, telefon teli aşırma davasının duruşması hukukun nükte ve zekayla dolu güleryüzünü gösteren atışmaya dönüştü. Türk hukuk tarihine geçecek olayda sanık “aşırma” suçu için, “*Kollarım kopsun haberim varsa/ ozan bu olayı bilmez hakim bey / ozanlar dediğin halkın özüdür / ozanlar hırsız olmaz hakim bey*” dizeleriyle savunma yaptı. Savcının yanıtı ise “*Hayat zor, şartlar zor, yakacak aslı ihtiyaç/ amma Aşık oğlu, buna mı muhtaç? / suç işlenmeye görsün, bulmaz mı adaleti/ işte yakaladılar, evinde çalıntı telleri /.../ Savcı kelam etti mütalaaı, / sıra mahkemenin, versin uygun cezayı*” oldu.

(<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/4396430.asp>)

Lise edebiyat kitaplarının divan edebiyatına ilişkin bölümlerinde Seyhi’nin ‘Harname’si demirbaş metinlerden biridir. Edebiyatla hiç ilgisi olmamış ve olmayan tanıdıklarımın hemen hepsinin Divan şiirinden söz açıldığında, Seyhi’nin bu mesnevisinin ilk iki dizesini, Bir eşek var idi zayıf ü nizâr/ Yük elinden kati şikeste vü zâr dizelerini ezberden ve elbette gülererek okuduklarının tanığıyım.

(Hilmi YAVUZ <http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=828464>)

3.10.3 Seçimliği gösterme

Yazı içinde yazarların iki kelimeyi yan yana yazarak araya taksim işareti koyduğu görülür. Taksim işaretinin bir kelime içinde ekler arasına konduğu da olmaktadır. Buna seçenek göstermek için başvurulmaktadır. Cümlelerin, kelimenin ya da ekin iki ayrı şekilde okunabileceğini göstermek üzere yapılır:

Sermâyecilik ile onun vârisi sanayinin yarattıkları, az önce bahsi geçen, denklemin ister ‘sömüren-tüketen-eğlenen’ler, ister ‘sömürülen-yarı aç yarı tok boşta gezen’ler tarafında bulunsun, üretmeyen insan, insanlığına yabancılaş/tırıl/arak beşer derekesine düş/ürül/müştür.

(Ş. Teoman DURALI, Sorun Nedir, s. 19)

Yukarıdaki metinde *yabancılaş/tırıl/arak* kelimesinin iki şekilde okunması mümkündür. Yazar araya taksim işareti koyarak bunu amaçlamaktadır:

...insanlığına **yabancılaşıarak** beşer derekesine **düşmüştür**.

...insanlığına **yabancılaştırılarak** beşer derekesine **düşürülmüştür**.

Peki sansürlenene Yahya Kemal değil de Nâzım Hikmet olsaydı ne olurdu acaba? Maazallah! Ülkemizde yer yerinden oynardı, gökkubbe üstümüze çöker/tilir/di inanın. Çok tirajlı gazeteler, çok seyredilen televizyonlar (...) olayı cümle âleme duyururdu.

(Yusuf KAPLAN, “Şehir Tiyatroları’nda Yahya Kemal Skandalı!”
<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=16103&y=YusufKaplan> Erişme günü:
20.04.2009, saat: 17:¹⁴)

Yukarıdaki metinde geçen *çöker/tilir/di* kelimesinin değişik okumalara tabi tutulabileceği araya taksim işareti getirilerek gösterilmiştir. Buna göre kelimenin *çökertilir*di (*çökerti*di) ve *çökertilirdi* diye okunması sağlanmış olmaktadır.

Heidegger, “dil, öznenin evidir” demişti. Biz, ne özneyiz, ne de bir “ev”imiz var. Dünyaya, olup bitenlere, başkalarının/egemenlerin perspektifleriyle/dilleriyle bakıyorsak, konuşan, üreten, dolayısıyla özne olan biz değiliz demektir: Bizim yaptığımız şey, başkalarının geliştirdiği dilleri, bakış açılarını kullanmaktan, dolayısıyla başka kültürleri, medeniyetleri, onların dillerini, bakış açılarını, hegemonyalarını bir kez daha yeniden üretmekten ve pekiştirmekten ibarettir.

(Yusuf KAPLAN: “Dil’iniz yoksa...”
<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=14941&y=YusufKaplan>)

Yukarıdaki metinde *başkalarının/egemenlerin* ve *perspektifleriyle/dilleriyle* kelimeleri arasında taksim işareti konmuştur. Yazar bunu cümle bağlamına göre kelimeyi hangi anlamda kullandığını göstermek üzere yapmıştır. Burada, taksim işaretinin önündeki kelimenin nasıl anlaşılması gerektiğini işaretin arkasına yazmıştır.

Böyle bir cümlenin birinci okunuşunda taksim işaretinin önündeki okunur, işaretin arkasındaki göz ardı edilir; ikinci okunuşunda işaretin önündeki kelime göz ardı edilip işaretin arkasındaki kelime okunur. Buna göre bu kelimelerin geçtiği cümle iki değişik şekilde okunabilir:

Birinci okunuş: *Dünyaya, olup bitenlere, başkalarının/egemenlerin perspektifleriyle/dilleriyle bakıyorsak... Dünyaya, olup bitenlere, başkalarının/egemenlerin perspektifleriyle/dilleriyle bakıyorsak...*

İkinci okunuş: *Dünyaya, olup bitenlere, başkalarının/egemenlerin perspektifleriyle/dilleriyle bakıyorsak... Dünyaya, olup bitenlere, başkalarının/egemenlerin perspektifleriyle/dilleriyle bakıyorsak...*

3.10.3.4 “Veya” anlamında

Eğik çizgi veya anlamında kullanılabilmektedir:

Sezer’in sözlüğünde madde başlıklarının Türkçe ve İngilizce karşılığı/tanımı veriliyor, bol bol da örnek sunuluyor.

(Necmiye ALPAY, *Dilimiz Dillerimiz*, s. 287)

Yukarıdaki metinde eğik çizgi *karşılık* ve *tanım* kelimeleri arasına konmuştur. Bu iki kelime birbirinin yerine kullanılamaz. Yazar kelimeler iki dil arasındaki karşılıklarının ve ayrıca bazılarının da tanımlarının verildiğini kısa yoldan anlatmak üzere eğik çizgi kullanılmıştır.

Eklerin değişik şekilleri arasına veya anlamında konmaktadır:

Türkçede isimler +lar/+ler ekini alarak çokluk ifade eder.

3.10.3.5 Ses birimi (fonem) gösterme //

Dil ile ilgili kitaplarda iki taksim işareti arasında (/ /) fonem gösterilmektedir:

Türk dil ve lehçeleri belli fonetik ölçütlere göre şöyle sınıflandırılır:

1. Çuvaşça. En arkaik özelliklere sahip bağımsız Türk dili; İlk Türkçeden Milât sıralarında ayrılmış olduğu sanılan bu dilde z yerine r, ş yerine de l sesi vardır; Eski Türkçe /d/ fonemi bu dilde /ɾ/ olur: *hir* “kız”, *tıhhır* “dokuz”, *hil* “kış”, *çul* “taş”, *ura* “ayak” (Eski Türkçe *adak*);

2. Yakutça. Birçok arkaik özellikleri olan bağımsız Türk dili; Eski Türkçe /d/ fonemi bu dilde /t/ olur; kelime başındaki /s/ düşer, /y/ fonemi ise /s/’ye değişir; Ergin’in kabul etmediği aslî uzun ünlüler bu dilde korunur: *atakh* “ayak”, *emis* “semiz”, *sulus* “yıldız” (Eski Türkçe *yulduz*), *ât* “isim”, *tâs* “taş” (Türkmence *dâş*) vb.

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 100-101)

/b/ ve /v/ sesleri her ikisi de dudak yardımıyla çıkarılan sesler olduklarından, birbirlerine yakın fonetik özellikler taşırlar. Böyle bir yakınlıktan dolayı, bu iki sesin sık sık karşılıklı yer değiştirdiğine rastlanır. Bu fonetik olay, kelimenin alındığı dilde de bulunabildiğinden, bu ses gelişmesi, bazı yabancı kelimelerde henüz Türkçeye geçmeden alındıkları dillerde olmuştur ve bazen Türkçeye alındıklarında, bu kelimelerin her iki varyantı da geçmiş olabilir. Bu fenomene A-E cildindeki misaller şunlardır: V < B: *av* < *ab*, *avadan* < *abadan*, *bahçıvan* < *bahçıban*, *bocurgat* < *boci* / *voci* + *ırgat III*, *çarva* < *çarpa*... B < V: *avukat* < *avukat*, *alabut* < *alavut*, *albon* < *alvon*, *asvalt* < *asfalt*...

(Andreas TIETZE, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, s. 69)

3.10.3.6 Oran gösterme

Taksim işareti oran göstermek için bölü işareti yerine kullanılabilir.²⁸⁹

3.10.3.6.1 İlaç kullanma şekli ve miktarı:

Tıbbî ilaçların tanıtım yazılarında ilacın kiloya, yaşa göre bir günde kullanılabilecek miktarını göstermek üzere taksim işareti kullanıldığı görülmektedir:

Yemeklerle birlikte veya yemeklerden sonra, hekim başka bir şekilde önermedikçe;

Yeni doğanlar: 1 damla/kg/gün

1 yaşına kadar: 5 damla/gün ile başlanır, bölünmüş dozlar hâlinde 20 damla/gün doza çıkarılır.

(*Ferrum hausman damla ilaç tanıtım yazısı*, Abdiibrahim)

²⁸⁹ Bir birimin başka bir birime bölünmesinden oluşan semboller ya bir bölme işareti (/) ile bağlanır ya da negatif üsle (m^{-n}) gösterilir. Örneğin “metre bölü saniye”, “m/s” veya “ $m s^{-1}$ ”, “ $m \cdot s^{-1}$ ” veya olarak yazılır. Eğer sonucun ne anlama geldiği şüpheliyse bölü işareti kullanılmamalıdır; “ $kg/m \cdot s^2$ ” yerine “ $kg \cdot m^{-1} s^{-2}$ ” tercih edilmelidir. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası_Birim_Sistemi (Erişme günü: 22. 05. 2009, saati: 14:³⁹))

Yukarıdaki metinde bulunan yeni doğanlar: *1 damla/kg/gün* ifadesinde geçen taksim (/) işareti, ilacın yeni doğan bir bebeğin bir gün içinde kullanacağı ilaç miktarının çocuğun kilosuna göre ayarlanacağını göstermektedir. 4 kg ağırlığındaki bir çocuk, bir günde 4 damla ilaç kullanacaktır. *1 yaşına kadar: 5 damla/gün ile başlanır, bölünmüş dozlar hâlinde 20 damla/gün doza çıkarılır* ifadesinde ise 1 yaşını dolduruncaya kadar, başlangıçta günde 5 damla ilaç kullanılacağı; sonra *20 damla/gün* ifadesi ile ilaçtan çocuğa bir günde toplam 20 damla verileceği anlamı çıkmaktadır.

Tarım ilaçlarında da aynı şekilde 100 litre suya kaç ml ilaç konacağı-nın oranı bu şekilde gösterilmektedir.

3.10.3.6.2 Yıllık üretim oranı:

Bir yıl içindeki toplam üretim üretim/yıl (**okunuşu:** üretim bölü yıl = bir yıllık üretim) oranıyla gösterilebilir:

Türkiye barajlarının elektrik üretimi:

Atatürk barajı 8.800 milyon kwh/yıl

Karakaya barajı 7500 milyon kwh/yıl

Keban barajı 6.000 milyon kwh/yıl

3.10.3.7 Başlıklarda ve bibliyografik künyelerde

Kitap kapakları üzerindeki kitap adları biri kitabın adı ana başlık şeklinde, öbürü de ona yardımcı, ayırıcı alt başlık olmak üzere iki bölüm halinde olabilmektedir. Yazı içinde tanıtım yapılırken adın devamı niteliğindeki alt başlık kitabın adından taksim işareti ile ayrılır.

Bunlardan birini de kadim dost Ersin Doğer'in İzmir'in Smyrna'sı / Paleolitik Çağdan Türk Fethine Kadar (İletişim, 2006) adlı yapıtıyla Bilge Umar'ın İzmir Savaşı / Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla (İnkılap, 2002) yapıtlarına özgüleyeceğim.

(M. Sadık ASLANKARA, Cumhuriyet Kitap, İstanbul 15 Şubat 2007, S 887, s. 6)

3.10.3.8 Eğik çizginin yazılışı

Eğik çizginin kullanıldığı yerlere göre yazılışı farklıdır:

Seçimliği gösterirken kendinden önceki ve sonraki kelimeye bitişik yazılır, önünde ve arkasında boşluk bırakılmaz.

Dünyaya, olup bitenlere, başkalarının/egemenlerin perspektifleriyle/dilleriyle bakıyorsak...

Seçimliliği gösterirken birbiriyle **değişebileceği/değiştirile-bileceği** gösterilen kelimelerin kalın yazılması karışmayı önleyecektir.

Gün, ay ve yılı gösteren tarih yazılışında rakamla işaret arasında, işaretin önünde ve arkasında boşluk bırakılmaz:

11/01/1900

Ses birimi (fonem) göstermede araya aldığı ses göstergesine bitleştirilerek yazılır:

/d/ fonemi bu dilde /t/ olur; kelime başındaki /s/ düşer, /y/ fonemi ise /s/'ye değişir...

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 100-101)

Oran gösterirken oranladığı birimlere bitleştirilerek yazılır:

Herkese 1/3 hisse düşecek.

Bu tezgahın üretim kapasitesi 1000 metre/saat'tir.

Barajın yıllık elektrik üretimi 140 MgW/h'tir.

Bu ilaç, hekim tarafından başka şekilde tavsiye edilmedikçe, 5 yaşından küçük çocuklar için günde 8 saat arayla 2 damla/kg dozla uygulanmalıdır.

3.10.3.9 Matematikte

Eğik çizgi matematikte bölü işareti olarak kullanıldığı gibi, kesirli sayıları ifade etmede de kullanılır:

$10/5=2$

$\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ gibi.

3.11 ÇİFT TIRNAK İŞARETİ (“ ”, « »)

Çift tırnak işareti ayırıcı işaretlerdendir. Metin içinde başkasına ait sözün alıntıldığını gösterir. Bu sözü asıl metinden ayırır, karışmayı önler. Vurgulama amaçlı kullanılır.

3.11.1.1 Çift tırnak işaretinin tarihi

Tırnak işaretine ‘ördek adımı/ayağı’ anlamına gelen «duckfoot» kelimesi ile ‘alıntı, alıntı yapmak’ anlamlarına gelen «quotes» kelimelerinin birleşiminden oluşan «duckfoot quotes» adı da verilmiştir. Tırnak işaretlerinin Avrupa kıtasında kullanılan bir çeşididir. İlk olarak 1546’da Fransız matbaacı ve harf dökümcü Guillaume Le BÉ [1525-1598] tarafından bulunup kullanıldığı için onun adından mülhem *guillemets*²⁹⁰ olarak da adlandırılır. Fransız matbaacılar üst ve alt şekillerini (“ „) kullanırken, Almanlar ve İsviçreliler önce kapatma tırnağını sonra açma tırnağını getirir: ».....«²⁹¹.

Çift tırnak işaretine *diple* adlı işaretlerin (➤, ➤; ” ”) kaynaklık ettiği de söylenmektedir. Ok ucu şeklindeki bu eski işaret sayfa kenarına yerleştirilir ve *nota* (birşeyi sonradan hatırlamak için konulan işaret) işareti sayılır. Metindeki bir şeye dikkat çekmek üzere sayfa kenarına yerleştirilen değerlendirme/eleştirme işareti olarak da kabul edilmektedir. İlk olarak kutsal metinlerden delilleri/ayetleri göstermek için ortaçağda kullanılmıştır. (İşaretin değişik şekilleri için bk. PARKES s. 169, 181, 283) Basılı kitaplarda satırın yukarısında ve tırnak işareti (inverted comma ” ”) şeklinde veya *guillemets* (« ») şeklinde görülür. Sonradan sayfa kenarlarından sayfa içine alındığı ve doğrudan aktarılan bölümleri göstermek üzere tırnak işaretleri gibi kullanılan noktalama işaretine dönüştürüldüğü, böylece *nota* işareti olmaktan çıktığı tespit edilmiştir.²⁹² İşaret »» ««, *diple*’ı temsil etmek üzere

²⁹⁰ “Guillemet kelimesi Fransızca Guillaume kelimesinin küçültme eki almış şeklidir. Guillaume kelimesi İngilizce William’la aynı kelimedir. ” <http://en.wikipedia.org/wiki/Guillemet> Erişme günü: 14. 07. 2009 saat: 13:09.

²⁹¹ GLAISTER, *Encyclopedia of the Book*, s. 149.

²⁹² M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 303.

Fransız ve İtalyan matbaacılarca kullanılmış, Zamanla alıntıları ve doğrudan konuşma aktarmalarını göstermek üzere kullanılmıştır.²⁹³

18. yüzyılın başlarında İngiliz matbaacılar, virgül işaretlerini *diple* adı verilen işareti kullanarak değişikliğe uğratar ve yeni bir “alıntı işareti-tırnak işareti” adı verilen noktalama sembolüne dönüştürürler. İşaret alıntıların başına ve sonuna konur, yüzyılın ortalarına doğru herkesçe kabul edilmeye başlanır. Aynı dönemlerde *diple* işareti ile yeni tırnak işaretlerinin aynı eser içinde kullanıldığı da olur. Bunun yanında yazarlar konuşmaları göstermek üzere satırbaşı yapıp başına çizgi koymaya da başlarlar. Tırnak işaretleri 19’uncu yüzyıla kadar konuşmaları göstermek ve başka çalışmalardan yapılan alıntıları belirtmek için kullanılır. Bazı yazarların üslup amaçlı olarak *diple* işaretini kullandıkları da görülür. Tek tırnağa 18’inci yüzyılın sonlarında rastlanır. Alıntılanan metin içinde başkasına ait sözlerin geçtiği alıntılarda çift tırnağın dışta, tek tırnağın içte kullanıldığı örnekler görülür. *Diple* adı verilen işaret 19’uncu yüzyıla kadar Fransa’da hükmünü sürdürür. 18’inci yüzyılda yazılı metinlere başka dillerden yapılan alıntıları göstermek için *eğik* (*italik*) yazı kullanıldığı, bunun yanında aynı dilden yapılan alıntılarda alıntının eğik gösterilmesi yerine *diple* işaretlerinin kullanılması gerektiği söylenir. 1750’den önce doğrudan konuşmaları göstermek üzere eserlerde sadece konuşmanın başladığı yere iki virgül (,,) konduğu, konuşmanın bittiği yere ise işaret konmadığı görülür. Alıntıyı veya konuşmayı göstermek üzere bu işaret yeterli görülmüştür. 18’inci yüzyılın sonlarına doğru Fransız yazar ve matbaacılar doğrudan konuşma aktarmaları göstermek için içerlek yazma, önüne kısa-uzun çizgi koyma gibi değişik yöntemler kullanırlar. 19’uncu yüzyılın başlarında İngilizlerin kullandığı bir yöntem olan alıntı gösterme yöntemini Fransa’da ilk olarak Balzac kullanır, bu da konuşmaları göstermek üzere satır başı yapıp konuşmayı çizgi ile başlatmaktır. Tırnak işaretlerinin vurgu amaçlı kullanılışının ilk örneklerini GEOTHE [1749-1832] vermiştir.²⁹⁴

Türkçeye Tanzimat’tan sonra geçmiştir. Osmanlıcada işarete *müme-yize*²⁹⁵ (=seçici, ayırıcı) adı verilmiştir. Çift tırnak işareti (« »), alıntı aktarmada kullanılmıştır. Kılavuzlarda *İmlâ Kılavuzu* (TDK, 1941)’nda belirlenen kuralların aşağı yukarı değişmeden geldiği görülmektedir. Burada sayı-

²⁹³ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 304.

²⁹⁴ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 59-61

²⁹⁵ ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. s. 28; Mahir KALFA, *Türkçenin Öğretiminde Noktalamanın Önemi*, s. 322.

lan kurallar, alıntı göstermelerde alıntılanan sözün başına ve sonuna konması, vurgulanmak istenen kelime, söz veya kitap başlığının makale başlığının tırnak içine alınmasıdır. Bu kurallardan başka, uzun alıntılarda her paragrafın başına açma tırnağı («) konacağı, alıntının tamamlandığı yere de tırnağın kapama şekli (»)'nin konacağı sayılmıştır.²⁹⁶

EKER, tırnak işareti ile ayraç arasında cümle içinde gördükleri iş bakımından fark olduğunu, bu iki işaretin karıştırıldığını belirtmiştir. Yay içine alınan sözlerin cümlelerin yapısına girmediğini yay içindeki söz kaldırıldığında cümle anlamında bir kayıp oluşmayacağını; buna karşılık tırnak işareti içindeki sözlerin cümle kuruluşunda öge olarak görev aldıkları için cümleden atılamayacağını, atılınca cümle anlamının bozulacağını söylemiştir.²⁹⁷

Tırnak işareti, anlatmaya bağlı edebî metinlerde (hikaye, roman, masal...) olayın *dolaysız konuşma* adı verilen yolla aktarılmasını sağlar. *Dolaysız konuşma*, metin içinde konuşmanın aynen aktarılmasıdır. Aktarma tırnak işaretleri ile olabileceği gibi, tırnaklar kaldırılarak konuşma çizgisi ile de verilebilir.²⁹⁸

Müzik çalarların ve bunlara benzer resimlerle ekranda görünen müzik çalma yazılımları üzerinde görülür. Kapatma tırnağı *ileri sar* (») ve açma tırnağı («) da *geri sar* anlamına gelir.²⁹⁹

²⁹⁶ ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. s. 28; Tahir Ken'an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43; "tırnak" Ahmet Cevat EMRE, *Türkçe Sarf ve Nahiv...* s. 18; "nimnimeyeyn" (nimnime: tırnak üzerindeki beyaz leke) MEHMED ZİHNİ, *Muktadab*, s. 32. Ayrıca bk. "AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **tırnak imi** s. 23; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **tırnak imi** s. 39; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü "İmlâ Kılavuzu"*, **tırnak** s. 43; Eğitim Yayınları *Yazım Kılavuzu*, **tırnak** s. 33; GÖNÜLAL, *Noktalama*, "**tırnak**" s. 89-98; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **tırnak**, s. 63; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, **tırnak** s. XLIII; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ⁷1962, **tırnak** s. XXVII; KARATAŞ, *Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama*, **tırnak işareti**, s. 31; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **tırnak** s. XXXIV; SANDER, *Bütün Okullar İçin Yeni İmlâ Kılavuzu*, "**tırnak**" s. 237; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, YARDIMCI İŞARETLER **tırnak işareti** s. 51; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, **tırnak** s. 36; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, **tırnak imi** s. 78-79

²⁹⁷ Süer EKER, *Çağdaş Türk Dili*, s. s. 462. EKER son yıllarda çift tırnak yerine tek tırnak işaretinin kullanılmaya başlandığını da belirtmiştir.

²⁹⁸ Ünsal ÖZÜNLÜ, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, s. 162

²⁹⁹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Guillemet> Erişme günü: 14. 07. 2009 saat: 13:⁰⁹.

3.11.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Çift tırnak işareti ile ilgili sorunlar alıntı göstermelerde alıntının bölünmesi, araya başka işaretler konarak çelişkili noktalama yapılması ve çift tırnak işareti yanında gereksiz işaret kullanılması olarak tespit edilmiştir.

3.11.2.1 Alıntı göstermelerde çift tırnak ve öbür işaretler

Öykü ve romanlarda konuşmalara yer verilirken tırnak işareti mi yoksa konuşma çizgisi mi kullanılacağı bir sorun olarak görünmektedir. Yaygın uygulama şöyledir: Paragraf başı yapılarak verilen konuşmalar için konuşma çizgisi kullanılmaktadır. Paragraf yapılmadan, söze aynı paragrafta devam edilirken verilen konuşmalar içinse tırnak işareti kullanılmaktadır. Her ikisi de yaygın kullanıştır. Paragraf başı yapıldığı halde uzun çizgi (konuşma çizgisi) yerine tırnak işareti de kullanılabilir. Bunun yanında hem tırnak işareti hem de konuşma çizgisi bir arada kullanılabilir. Burada işaretlerden biri gereksizdir:

— «Ülen, testeyi neden attın?» diye üstüne yürüyünce akli başına geldi.

(Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, *Yaban*, s. 50)

Topal Ali camiden çıktığında, çarşıda olağanüstü bir durum vardı. Halk grup grup aşağıya doğru gidiyordu. Kasap Ahmed arkasından bağırdı:

“-Ali Ağa, müjdem i isterim.”

Ona döndü:

“-Ne oldu? Hayır ola?”

“-Bu bölgenin gazileri birkaç günlüğüne izne geliyorlarmış.”

(Mehmed Niyazi ÖZDEMİR, *Yazılamamış Destanlar*, s. 37)

Yukarıdaki metinlerde hem tırnak işareti hem de kısa çizgi kullanılmıştır. Başkasına ait söz tırnak işareti içine alındığı için onun bir konuşma cümlesi olduğu görülmektedir. Bununla yetinilmeyip kısa çizgi konulması (bazı metinlerde konuşma çizgisi de değil) gereksiz işaret kullanmaya ör-

nektir. Aşağıda da buna benzer başka bir yanlış kullanım örneği görülmektedir.

- “Asıl kötü o değil yeğenim” diyor. Hallâ. “Diyelim ki benim malımı bana satıyor; ona da razıyım lakin benimle kıran kırana pazarlık etmesi yok mu; asıl gücüne giden o”.

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 219)

3.11.2.2 Bölünen alıntı ve çelişen noktalama

Çift tırnak işareti içine alınan konuşmaların arasına yazarın sözleri katılacağına, konuşanın sözüne virgülle ara verilmektedir:

“İleride bir kuyu, ondan on iki adım ötede de yıllardır biriktirdiğim gömülü param var,” dedim. “Bu anlattıklarımı kimseye söylemezsen Enişte Efendi de, ben de seni sevindiririz.”

(Orhan PAMUK, *Benim Adım Kırmızı*, s. 27)

Yukarıdaki metinde çift tırnak içine alınan söz *dedim* fiili araya sokularak ikiye bölünmüştür. Sözün devamı *bu anlattıklarım* diye devam etmektedir. *Dedim* kelimesinden sonra nokta konması bunun arkasından gelen sözün başkasına aitmiş gibi anlaşılmasına sebep olabilmektedir. Cümlelerin “şöyle şöyle şöyle” *dedim* şeklinde tamamlanması daha uygun olabilir. Ancak yazarlar bunu yazı tarzı olarak gördüğü için yaygın bir şekilde böyle kullanmaktadırlar.

Bölünen alıntının virgülle ayrılmasına da gerek yoktur: ...*gömülü param var,*” dedim. “Bu anlattıklarımı... cümlesindeki virgül gereksiz kullanılmıştır. *var* kelimesinden sonra konan virgül okuyucuya sözün devam ettiği uyarısını vermekte fakat *dedim* kelimesinden sonra gelen nokta sözün bittiğini işaret etmektedir. Oysa çift tırnak ile sözün devamı verilmektedir. Bu durum da bir çelişki olarak görülmelidir.

Konuşmadılar da. Sadece seyrettiler onu. “Bacaklarını havaya kaldıran,” diye bağırdı arkadan biri. “Suları aksın.” Bu sözleri duyan bir görevli, duruma el koymanın zamanı geldiğini düşünerek, boğulmakta olan adama gerekli müdahaleyi yapmak üzere ön safa geçti.

(Oğuz ATAY, *Korkuyu Beklerken*, s. 25)

Yukarıdaki metinde *diye bağırdı arkadan biri* sözünden sonra nokta getirilerek bölünen bir söz vardır. *Suları aksın* sözü de bağırılarak söylendi-

ği için araya nokta konmaması gerekmektedir. *Kaldırın* kelimesinden sonraki virgül okuyucuya cümlelerin devam edeceğini işaret ederken, *biri* kelimesinden sonra getirilen nokta sözün bittiği uyarısını vermektedir. Bu bir çelişki oluşturmaktadır. Cümle aşağıdaki şekilde düzeltilebilir:

“Bacaklarını havaya kaldırın” diye bağırdı arkadan biri “suları ak-sın!”

Cümle bu hâliyle, tırnak içine alınan sözün aynı kişi tarafından *bağır-larak* söylendiğini yansıtmış olur.

3.11.2.3 Gereksiz işaret kullanma

Konuşmalar tırnak içinde verilirken yazarın sözleri araya katılacağında tırnak içine virgül konulup tırnak kapatılmakta, yazarın sözü eklendikten sonra konuşmanın geri kalanını aktarmak için yeniden tırnak açılmaktadır:

“Artık Nusret Hocacılar burayı basar,” diyordu.

Çift tırnak alıntılanan söz ile alıntıyı aktaran kişinin sözünü birbirinden zaten ayırmaktadır. Ayrıca yeni bir ayırıcı olarak virgül kullanılmasına gerek yoktur. Yukarıdaki cümlede geçen virgül atılsa da anlamda bir değişiklik, bir karışıklık olmaz:

“Artık Nusret Hocacılar burayı basar” diyordu.

Dedem onlara: “Ata-baba yaylasına hoş geldiniz. Hayvanlarınız iyi, canlarınız esen mi? Çoluk çocuğunuz rahat mı?” diyor.

(Cengiz AYTMAOV, *Beyaz Gemi*, s. 42)

Yukarıdaki cümle *dedem onlara “...” diyor.* şeklinde tek bir cümledir. Araya iki nokta üst üste konarak cümle bölünmüş ve yanlışlık yapılmıştır. İki nokta üst üste işareti burada gereksiz kullanılmıştır.

Tutsak han düşünüp cevap vermiş: “Köle olarak yaşamak istemiyorum, beni öldür daha iyi. Ancak öldürmeden önce, benim vatanımdan herhangi bir çobanı buraya getirtmeni istiyorum”. -“Ne yapacaksın o çobanı?”. -“Ölmeden önce ondan bir türkü dinlemek istiyorum”. Dedem diyor ki, işte böyle, vatanlarının bir türküsü için canlarını feda eden insanlar varmış. Böyle insanları görmeyi ne kadar isterdim! Herhalde onlar büyük şehirlerde yaşıyorlar.

(Cengiz AYTMAOV, *Beyaz Gemi*, s. 43)

Yukarıdaki metinde hem tırnaktan önce bir işaret kullanılması hem tırnaktan sonra nokta konması, bundan başka bir de tırnağın önünde konuşma çizgisi kullanılması gibi gereksiz ve yanlış işaretleme yapılmıştır.

Çift Tırnak işareti ile birlikte tek tırnak işareti kullanılması gerektiğinde çift tırnak dışta yer almaktadır: “ ‘ ’ ”

Amerikan İngilizcesindeki kullanılışı ile İngiliz İngilizcesindeki kullanılışı birbirinin tersidir. İngiliz noktalama düzeninde tek tırnak dışta yer almaktadır.

3.11.3 TEKLİFLER

Bu bölümde çift tırnak işareti için ayırma, alıntı gösterme, konuşma aktarma, vurgulama amaçlı kullanışları ile bibliyoğrafik künyelerde ve sayılarla birlikte kullanılış kuralları ele alınmıştır.

3.11.3.1 Ayırma

Çift tırnak işareti başkasına ait sözü, sözü aktaranın kelimelerinden ayırır. Böylece karışmayı önler:

1. *Anneme, şarkı söylemeyi çok seviyorum, dedi.*
2. *Anneme şarkı söylemeyi çok seviyorum dedi.*
- 2.a. *Anneme şarkı söylemeyi çok seviyorum, dedi.*
3. *Anneme «şarkı söylemeyi çok seviyorum» dedi.*
- 3.a. *Anneme “şarkı söylemeyi çok seviyorum” dedi.*
4. *Anneme «Şarkı söylemeyi çok seviyorum.» dedi.*
- 4.a. *Anneme “Şarkı söylemeyi çok seviyorum.” dedi.*
5. *Anneme «Şarkı söylemeyi çok seviyorum,» dedi.*
- 5.a. *Anneme “Şarkı söylemeyi çok seviyorum,” dedi.*

Yukarıdaki cümlelerde başkasına ait söz alıntılanırken karışmayı önlemek üzere birinci cümlede virgül; üçüncü, dördüncü ve beşinci cümlelerde çift tırnak işareti kullanılmıştır. İkinci cümlede hiçbir işaret kullanılmadığı için cümlede *anneme şarkı söylemeyi* öbeği oluşmuş *anneme* kelimesi de-fiiline değil *söyle-* fiiline bağlanmıştır. Birinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci cümlelerde başkasına ait olan söz *şarkı söylemeyi çok seviyorum* iken, ikinci cümlede *anneme şarkı söylemeyi çok seviyorum* sözüdür. Görüldüğü üzere çift tırnak işareti başkasına ait olan sözü, aktaran kişinin sözünden ayırmakta ve karışmayı önlemektedir.

3.11.3.2 Alıntıyı gösterme

Çift tırnak işareti başka bir yerden yapılan alıntıyı göstermek için kullanılır. İşaret, alıntının kaynaktan aynen aktarıldığını gösterir:

MEÇHUL
Sordular: Adresi ne?.. Çeşmeye karşı, dedim;
«Çanakkale içinde aynalı çarşı» dedim.

AKIL

Cüce akıl, bilmece salıncağında çocuk:

«Bir ufacık fıçıcık, içi dolu turşucuk»...

(Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s. 162)

Yukarıdaki metinde şair kendisine ait olmayan ve başkasından alıntılanmış olduğu sözleri tırnak içine almıştır.

Çulluk'u yılların merakıyla okuyacaktım. Cevdet Kudret'in de alıntılardığı "tütün fabrikasının lokantası" sahnesi yurdun birçok yoksulluğunda - ne yazık ki- varlığını bugün hâlâ koruyor:

"Burası kirli çıplak duvarlı, büyük bir oda idi. Döşeme tahtaları yağ lekeleriyle yer yer parlıyordu. İki yanlara, üzerleri çinko kaplı, uzun mustatil (dikdörtgen) masalar, bu masaların kenarlarına da alçak, tahta sıralar konmuştu. Pencere tarafındaki köşede, üstünde yuvarlak bir yoğurt tenekesi, fasulye piyazı, ciğer tavası konulmuş büyük kayık tabaklar, hazırlop yumurta, ekmek, peynir, limon, sıra şişesi duran, çaprazlama yüksek bir tezgâh vardı."

(Selim İLERİ, "Unuttuğumuz Mahmut Yesarî", <http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=835985>)

Zamanlardan 10 Mayıs 1933. Sedat Simavi'nin İstanbul'da yayımlanan haftalık Yedigün dergisi, "Yedigün için çalışan arkadaşlarımız"ı tanıtıyor. Bu hafta Ömer Rıza (Doğrul), Mahmut Yesarî'yi anlatmış:

"Nice nice geceleri karşı karşıya sabahladık, fakat iş masası etrafında! Yesarî çalışmaya başladı mı, mutlaka sabahlar! Sabahtan akşama kadar çalışmamasının sebebi, günün gürültüsüdür. Fakat gecenin sessizliği ve huzuru kafasını ve kalemini işletir ve Yesarî bütün gece yorulmadan, yorulursa dinlenmeden yazı yazar!"

(Selim İLERİ, "Unuttuğumuz Mahmut Yesarî", <http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=835985>)

Heidegger, "dil, öznenin evidir" demişti. Biz, ne özneyiz, ne de bir "ev"imiz var.

(Yusuf KAPLAN, “‘Dil’iniz yoksa ...”, *Yeni Şafak*,
<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=14941&y=YusufKaplan> 20.04.2009
saat: 17:²⁰)

Hümanizm de amacından -belki de kaçınılmaz olarak- saptı ve insanın karşısına geçti. Kilisenin Büyük Günah (Mea Culpa) dogmasına karşı Hümanizm “insan her şeyin ölçüsüdür” (Protagoras) ve “insan doğuştan iyidir” diyordu. Ancak birkaç yüzyıl sonra Manchester’da, Massachussets’de ve Amsterdam’da fabrika bacaları tütmeye başladığı zaman iş değişti. Bu sefer “bazı insanların” üstün olduğu ve yer-altı değerli olan Afrika’yla Uzakdoğu’nun vahşi ve barbar olduğu “gerçeği” keşfedildi.

(Selahattin YUSUF, *Şimdiki Zamanın İzinde*, s. 43)

Onikinci ayakkabıda görülenler:

BİR İNTERNET KAFE: Chat’de “Amerika’da okudum, Sarıyer’de boğaz manzaralı evimiz var. Bir reklam şirketinde art direktör olarak çalışıyorum” yazan genç hesabı ödemekte zorlanıyor...!

(A. Ali URAL, *Makyaj Yapan Ölümler*, s. 55)

3.11.3.3 Konuşma çizgisi yerine

Çift tırnak, başkasına ait sözleri asıl metinden ayırmak için kullanılır:

II Fredrich, anlaşmadan sonra 17 Mart 1229 Cumartesi günü ziyaret etmek ve şehrin idaresini teslim almak için Kudüs’e geldi. 18 Ocak Pazar günü Kamame Kilisesi’nde taç giydi. Bu arada Müslümanlara ait mukaddes yerlerden Aksâ Camii’ni ziyaret etti. Ezan sesini duymayınca, niçin ezan okunmadığını sordu. Kendisine hürmeten sultanın böyle istediğini öğrenince: «*Hata ediyorsunuz. Kudüs’te kalmaktaki en önemli maksadım Müslümanların ezanlarını, tesbihlerini dinlemektir*» dedi. Bu arada Aksâ Camii’ne zorla girmek isteyen bir papazı azarlayarak, Müslümanlardan izinsiz böyle yerlere kimsenin giremeyeceğini bildirdi ve: «*Biz sultanın hizmetkârıyız. Bize bu kiliseleri ve şehri bağışladı. Aranızdan kimse taşkınlık yapmasın*» dedi. İmparator iki gün şehirde kaldıktan sonra Yafa’ya döndü. Oradan da Akka’ya geçti. Bir ay kadar Akka’da kaldıktan sonra 1 Mayıs 1229 tarihinde Kıbrıs’a, oradan da İtalya’ya gitti.

(Ramazan ŞEŞEN, “Eyyubîler”, *Doğuştan Günümüze...*, s. 373)

Çift tırnak, anlatmaya bağlı metin türlerinde karşılıklı konuşmalar verilirken konuşma çizgisi yerine kullanılır:

Şehmuz “Boşver” dedi, “bir naylon gereriz, ağır ağır gideriz.”

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 129)

“Dün gördüm.”

“Bari, teselli edeydin.”

“Neden?”

“Nedeni var mı ya...”

(Memduh Şevket ESENDAL, *Otlakçı*, s. 158)

Celile Hanım en çok Emirgânı beğenirdi. Oraya «Celile Hanım Emirgân’da çay içmeden edemez. Muhakkak her ikindi gidecek» desinler diye değil de içinden gelen bir hisle, sadece sevdiği için giderdi!

(SEPETÇİOĞLU, *Abdürrezzak Efendi*, s. 9)

“Kara tagum yüksegi oğul!

Kanlu suyum taşkunı oğul!

Kocalığım vakti aldurduğum yalınız oğul!” dedi bozladı. Kafirün izin izledi.

(Semih TEZCAN – Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, s. 106)

Önden bir sıra altın dişi bu cana yakın, bu içli baba gülümseyişiyle parladı. «Ne o oğul» dedi «yoruldun mu?» Büyük oğlu «yorulmadım baba» dedi, «Yorulmadım ama belim, ağrıdı. İlk defa çalıştığım için olacak.» Abdürrezzak Efendi yeniden güldü. «Öyledir kör olası» dedi «öyledir. Para kazanmak insanın belini ağrıtır işte.» Oğlu güldü.

(Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, *Abdürrezzak Efendi*, s. 16-17.)

“Niye buraya geldik?” diye soruyordu zavallı. “Bu vakitte bana burada ne göstereceksin?”

(Orhan PAMUK, *Benim Adım Kırmızı*, s. 27)

Çift tırnak, karşılıklı konuşmalar kadar iç konuşmaları vermek üzere de kullanılır:

Operatöre kalsa ameliyat bir hafta içinde yapılacak. Bereket benim doktor:

– *Gidiniz, dedi. Erenköyü’nde istirahat ediniz, ama tam istirahat: Hem diziniz, hem ruhunuz... Biraz toplanınız... On-on beş gün geçebilir...*

«Nüzhet’e bunları anlatacak mıyım? Hayır! Hattâ bu not defterini de saklıyacağım. Belki eline geçer, okur. Ona ve onlara diyeceğim ki «İstirahat lâzım, belki sonra küçük bir ameliyat. Dizim iyidir.» o kadar.

«Gişeler açılmıştır. Bir davranalım bakalım.»

(Peyami SAFA, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, s. 72)

“Yok Pervin, bu Serdar yaramaz... Adam bencil!..” Ve bunu söylemek için de çok erken. Öyle değilse de, öyle olmasını istiyor, -sanki.

(Necati TOSUNER, *Bana Sen Söyle*, s. 236)

Gelin görün ki cemaatten pek çok kişi merhumu hâl-i hayatında yakından tanıdıkları için lafzen “iyi bilirdik” dese bile, kalben “nah iyi bilirdik” diye geçirmeden duramaz. Çünkü güneş balçıkla sıvanamaz.

(Mustafa KUTLU, *Kapıları Açmak*, s. 12)

...Osmanlı zamanında batıdan alınan denizcilik terimlerinin pek çoğu bize İtalyancadan değil Venedikçeden gelmişler. Bunu bilmek bazen önemli olabiliyor.

*Mesela **laçka** böyle bir kelime. Aslı Venedikçe **laksa**, “bırak!”, “gevşet!”, “sal!” anlamında bir emir. Türkçede 16. yüzyıldan itibaren hep **laşka** olarak kullanılmış, daha yakın dönemde laçka’laşmış. ‘Yelkenler laşka!’ komutu, ‘Yelkenler fora!’nın tersi.*

(Sevan NİŞANYAN, *Elifin Öküzü, Ya Da...*, s. 130)

3.11.3.4 Vurgu amaçlı çift tırnak

Çift tırnak işareti bir söze dikkat çekmek amacıyla kullanılır:

Dil Derneği, Yazım Kılavuzu'nun “gözden geçirilmiş ve genişletilmiş” 5. Baskı'sını yayımladı.

Bu cümlede *gözden geçirilmiş ve genişletilmiş* ifadesi tırnak işareti içine alınarak okuyanın dikkatinin çekilmesi amaçlanmıştır.

Hüsam atıldı.

— *Şehmuz Ağa seni götüreceksin, Antepli.*

“Götürecek” lafını duyunca, koltuk değneklerini unutup, kendimi de unutup, adamın elini öpmeye yeltenmişim, yere kapaklanmak üzereyken Hüsam yakaladı.

(Mustafa KUTLU, *Menekşeli Mektup*, s. 128)

Yukarıdaki metinde *götürecek* kelimesi çift tırnak içine alınarak vurgulanmıştır.

Her rüzgârlı tepesinde bir “Çoban Çeşmesi” çağıldayan ve her köşesi bir “Mavi Dumanlı Bingöl Yaylası” olan bu toprakları, “şoför mahalline” layık görülmemiş olsam da ben, Erzurumlu Öğretmen, ben yeniden fethedecektim. Şayet, bir sual olursa dönüp hâlimizi anlatan bir mısra okuyalım:

“Varsın bulunmasın bilecek nâm u şanını.”

(Yaşar BAYAR, *Üşüyen Hayatlar*, s. 36)

Yukarıdaki metinde kelimelerin çift tırnak içine alınmasıyla okuyucuya, bunların birer eser adı olduğu veya bir esere gönderme yaptığı uyarısı verilmektedir.

Heidegger, “dil, öznenin evidir” demişti. Biz, ne özneyiz, ne de bir “ev”imiz var. Dünyaya, olup bitenlere, başkalarının/egemenlerin perspektifleriyle/dilleriyle bakıyorsak, konuşan, üreten, dolayısıyla özne olan biz değiliz demektir: Bizim yaptığımız şey, başkalarının geliştirdiği dilleri, bakış açılarını kullanmaktan, dolayısıyla başka kültürleri, medeniyetleri, onların dillerini, bakış açılarını, hegemonyalarını bir kez daha yeniden üretmekten ve pekiştirmekten ibarettir.

(Yusuf KAPLAN, “‘Dil’iniz yoksa...”, *Yeni Şafak*,
<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=14941&y=YusufKaplan> 20.04.2009
saat: 17:²⁰)

Yukarıdaki metinde geçen *ev* kelimesi tırnak içine alınarak okuyucunun dikkati çekilmek istenmiştir.

Teğmen rütbesine ramak kala ordudan ayrılmak zorunda kalmış (terhis sebebiyle) bir eski topçu zâbiti olarak, memleketin bütün topçularının bildiği bir noktaya atıfta bulunmaktan nefsimi men edemiyorum: Baba Topçular, nâm-ı diğer “Kaşalotlar” der ki, “Bir topçu atışına mâruz kalmış iseniz saklanacağınız en emniyetli yer hedef bölgesidir!” Demek oluyor ki, kötü bir arşivciyim; bu yüzden ne yapsam, ne kadar azm ü sebât etsem de bu demden sonra iyi bir “araştırmacı yazar” olmama imkân yok.

(Ahmet Turan ALKAN, “İnsan biraz ‘terakkî’ etmez mi?”
<http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=829659> Erişme günü:
 20.04.2009, saat: 17:³⁴)

Yukarıdaki metinde *kaşalotlar* kelimesi ve *araştırmacı yazar* tamlaması çift tırnak içine alınarak okuyucunun dikkati çekilmek istenmiştir.

a) Bu Kanunda geçen “temel eğitim” deyimi 16/6/1983 tarih ve 2842 sayılı Kanunla getirilen ek 1 inci maddeyle “ilköğretim” olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

b) Bu Kanunda birlikte veya ayrı ayrı geçen “ilkokul” ve “ortaokul” ibareleri, 16/8/1997 tarih ve 4306 sayılı Kanunun 8 inci maddesiyle “ilköğretim okulu” olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

Milli Eğitim Temel Kanunu, Kanun Numarası: 1739

Fakat aziz okuyucularım, patates közlemesinin asıl zemini, zamanı ve anlamı, uzun, soğuk ve tek boyutlu kış gecelerinde evin soba yanan tek odasında bütün aile fertlerinin diz dize bir samimiyetle bir araya geldiği anlardadır. Soba denildiyse, bugün şeklini bile unuttuğumuz, ancak “kovalı soba” diye tesmiye olunan ahir zaman icatlarını kasdetmeyip, tam aksine iki milimlik sac tabakalarından mahsûsen imâl olunup üzerine dökme demirden kapak yerleştirilen kuzinelerden bahsettiğimiz bilinmelidir.

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 210)

Çulluk’u yılların merakıyla okuyacaktım. Cevdet Kudret’in de alıntıladığı “tütün fabrikasının lokantası” sahnesi yurdun birçok yoksulluğunda - ne yazık ki- varlığını bugün hâlâ koruyor:

(Selim İLERİ, “Unuttuğumuz Mahmut Yesarı”,
<http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=835985>)

...eskilerin “enine boyuna” dedikleri cinsten, yapılı (balık eti mi derler) bir hanım. Böyle hanımlar birkaç nesil öncesinde sadece Türk erkeklerinin değil, onların anneleri (yani kaynanalar) tarafından da pek makbul tutulurlardı. Niçin? Efendim böyle “dalyan” gibi hanımların zırt-pırt hastalanmayacağı, tuttuğu işi koparacağı, çamaşırdı, hamurda, ev temizliğinde arslanlar gibi çalışacağı yolunda bir genel kanaat mevcuttu da ondan.

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 207)

(Unutmayın ki bu kelimler kalemin ve yazının icadından çok önce oluşmuşlar. O yüzden “nokta” deyince insanların aklına kalemle yapılmış bir leke değil mızrak ucuyla açılmış bir çentik gelmiş.) Astigmatizm, noktaları seçememeye yol açan göz bozukluğunun adı. Yunanca olumsuzluk ifade eden a- önekiyle yapılmış. Latince olsaydı belki *impunctatio, Arapça olsaydı *lâ-nokteviye olurdu.

(Sevan NİŞANYAN, *Sözlerin Soyağacı*, s. 23-24)

Yukarıdaki cümlede nokta kelimesin çift tırnak içine alınarak vurgulanmıştır.

3.11.3.5 Bibliyografik künyelerde

Künyelerde makale adları tırnak içinde verilir:

ASLAN, Üzeyir: “Osmanlı Şiirinde ‘nokta’”, *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler* [Editörler: Emine GÜRSOY-NASKALI, Erdal ŞAHİN]: İstanbul 2008, s. 294-310, Picus Yayıncılık.

KORKMAZ, Zeynep: “Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar”, *Türk Dili*, Ankara Temmuz 1996, S 535, 3-18. s. Türk Dil Kurumu Yayınları.

3.11.3.6 Çift tırnak içinde kelime anlamı

Çift tırnak ile vurgu yapılarak okuyucunun dikkati çekildiği gibi tırnak içinde kelimenin anlamı da verilebilmektedir:

...runik harfli Orhon yazıtlarında kelime başındaki a ünlüsü yazılmaz, yazıda gösterilmez. Ancak, kural böyle olduğu ve “beygir” anlamındaki kısa ünlülü at kelimesi her yerde a’sız yazıldığı halde, “isim unvan” anlamındaki

kelime ara sıra baştaki ünlüsü gösterilmek suretiyle, yani a:t okunabilecek biçimde yazılmıştır. Bunun gibi, aç- eyleminin a'sı yazılmadığı halde, “acıkmaq” anlamındaki aç- eylemi ve onunla eşsesli aç sıfatı da baştaki a ünlüsü gösterilerek, yani a:ç- ve a:ç okunacak biçimde yazılmıştır. Sayın Ş. Tekin'in uzmanı olduğu Uygur metinlerinde de Yakutça, Türkmence ve Halaççada uzun ünlülü bazı kelimelerin arasına çift ünlü harfi ile yazıldıklarını biliyoruz: oot “ateş” (Trkm. o:t, Yak. uot, Hal. hu: ot), oon “10” (Trkm. o:n, Yak. uon, Hal. u:on), uu “uyku” (Yak. u:, Hal. u:), vb. gibi. Bu yazım biçimleri söz konusu kelimelerdeki ünlülerin Uygurcada da uzun söylendiklerinin açık kanıtlarıdır.

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 121-122)

3.11.3.7 Sayılarla çift tırnak

Sayılarla birlikte kullanılan çift tırnak coğrafi yer koordinatlarını göstermede kullanılır. Burada saniyeyi gösterir. Ancak bu tırnağın yazılışı farklıdır:

Çift tırnaklardan (“ ”, “ ”, “ „, « ») sadece küçük ve eğik olanı, kapatma tırnağının üstte yazılanı kullanılır. Bu işaret rakamın sağ üstüne bitiştirilerek yazılır:

1°, 2' ve 20"

Okunuşu: 1 derece, 2 dakika, 20 saniye.

3.11.3.8 Çift tırnak ve öbür işaretler

Tırnak içindeki alıntı soru veya ünlem işareti gerektiriyorsa bu işaretler korunmaktadır:

“Niye buraya geldik?” diye soruyordu zavallı. “Bu vakitte bana burada ne göstereceksin?”

(Orhan PAMUK, *Benim Adım Kırmızı*, s. 27)

Aziz cemaat, bakınız mesele Kasas suresi altmışıncı âyette daha bir açıklık kazanıyor. Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: “Size verilen şeyler dünya hayatının geçim vasıtası ve debdebesidir. Allah katında olanlar ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Buna hâlâ aklınız ermeyecek mi?” (s. 65)

...Aziz cemaat. Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: “Bütün düşüncesi âhiret olan kimsenin kalbini Allah zengin kılar. Onun işlerini derleyip toparlar ve dünya ona boyun eğerek gelir. Kimin de bütün kaygısı dünya olursa Allah onun gözlerinin arasına fakirliği yerleştirir, işlerini darmadağın eder.”

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 66)

E, Pervin ne yapsın o zaman?.. “Bu erkek takımı kendinden başkasını düşünmez!..” desin kalsın mı?.. Bunu istemiyor. Diyecekse, şöyle demiş olmalı: “Yok Pervin, bu Serdar yaramaz... Adam bencil!..” Ve bunu söylemek için de çok erken.

(Necati TOSUNER, *Bana Sen Söyle*, s. 236)

Tırnak işareti içine alınan özel isimlerden sonra gelen ekler için ayrıca kesme işareti kullanılmaz. Çünkü tırnak işareti zaten ayırıcı iş görmektedir:

İki Ermeni mâbudu olarak da kabul edilen Hârût, Mârût hakkındaki çeşitli rivayetler için “İslam Ansiklopedisi”ne ve Âzer’in “Garbî Asya ve Anadolu akvâm-ı kadîmesinin din tarihi” adlı makalesine bakınız (Konya Mecmuası, V. s. sayı: 34, 1940, s. 1922-1936).

(Abdülbâki GÖLPINARLI, *Mesnevî ve Şerhi*, C 1, s. 188)

3.11.3.9 Tırnak işaretleri ve nokta

Alıntılanan söz tırnağın içinde tamamlanıyorsa sonuna gerekli işaret konur. Vurgu amaçlı kullanılan tırnak işareti cümlelerin sonuna denk geldiğinde nokta tırnağın dışında yer alır.

Aşağıdaki metinde tırnak işaretinin *sohbet adamı* ve *bir feylesof* öbeklerini vurgulama amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Cümlelerin sonuna denk gelen tırnak işaretinden sonra nokta konmuştur. Çünkü nokta tırnağın içine ait değil, cümlelerin tamamına aittir.

Şişedibi gözlüğün içinden hınzır bir zeka ve hayırhah bir mutlulukla parıldayan iki gözle kahkahalar eşliğinde bolca neşeli söz. Sadece “sohbet adamı” diye anmak haksızlık olur; başarılı bir mimar, duyarlı bir yazar, “bir feylesof”.

(Cumhuriyet Kitap, İstanbul 15 Şubat 2007, S 887, s. 7)

3.12 TEK TIRNAK İŞARETİ (‘ ’) (' ')

Tek tırnak işareti çift tırnak işareti ile aynı köktendir ve aynı işi görür. Tek tırnak işareti içine alınan, kelime, söz veya cümle etrafındakilerden ayırılmış olmaktadır. Bunun sebebi, bir alıntı olması, üzerine dikkat çekilmek istenmesi olabilmektedir.

3.12.1.1 Tek tırnak işaretinin tarihi

Tek tırnak işareti ile ilgili bilgiler sınırlıdır. PARKES işaretin 18’inci yüzyıl sonlarına doğru İngiliz matbaasında dolaylı aktarmaları (*indirect speech*) göstermek için kullanıldığını söylemektedir. Aynı yıllarda basılan İngilizce kitaplarda tek tırnak içine alınan alıntının içinde yer alan başka bir alıntı çift tırnakla ayırılmıştır.³⁰⁰

Osmanlıcada rastlanmayan bu işarete, dönemin kılavuz kitaplarında da yer verilmemiştir. Bugünkü Türkçede kuralları oturan tek tırnak işaretinin kılavuzlarda görünüşü de yenidir.³⁰¹

3.12.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Amerikan ve İngiliz İngilizcelerinde tek tırnak ile çift tırnağın kullanılışı birbirinin tersidir. Bunun yansıması olarak Türkçe noktalamada da çift tırnak ile tek tırnak karışık kullanılabilir. Türkçede alıntılar çift tırnakla gösterilir. Alıntı içindeki alıntı veya vurgulama için tek tırnak kullanılır. Türkçede tespit edilen sorun çift tırnak yerine tek tırnak kullanılmasıdır. Bir de tırnakların ‘ ’ yönsüz şekillerinin (' ') kullanılması uzun alıntılarda hangi işaretin nerede açılıp nerede kapandığını göstermemesi bakımından

³⁰⁰ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 59-60.

³⁰¹ GÖNÜLAL, *Noktalama*, “tek tırnak” s. 108; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, tek tırnak imi s. 40; *Yazım Kılavuzu*, TDK, 2008, s. 44; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **tek tırnak**, s. 65. *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, s. 80.

okuyucuyu yorabilir. Bu yüzden işaretin yön gösteren şekillerinin (‘ ’) kullanılması yerinde olacaktır.

3.12.2.1 Çift tırnak yerine tek tırnak

Türkçe noktalamada çift tırnak vurgulama için, alıntıyı göstermek için ve karşılıklı konuşmaları aktarmada konuşma çizgisi yerine kullanılır. Çift tırnağın yerine tek tırnak kullanıldığı da olmaktadır:

Nietzsche ‘Putların Alacakaranlığı’nda, eşeği trajik bir varlık olarak görür: ‘Bir yükün altındadır: Ne taşıyabilecek ne üzerinden atabilecek durumdadır. Tıpkı bir filozof gibi...’

Şeyhi’nin ‘yük elinden kati şikeste vü zar’ dizesi ile Nietzsche’nin dilegetirdiklerinin birbiriyle ne kadar örtüştüğünü bir yana bırakalım, gerçekten de eşekler, trajik mahlûklardır. Onları bu filozofça trajik konumlarıyla ele almak yerine küçümsemek, dahası aşağılamak, bana sorarsanız, eşekliğin (!) dik âlâsıdır!!!

(Hilmi YAVUZ <http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=828464>)

Yukarıdaki metinde vurgulamada (Putların Alacakaranlığı) ve başkasına ait sözün aktarılmasında (*Bir yükün altındadır: Ne taşıyabilecek ne üzerinden atabilecek durumdadır. Tıpkı bir filozof gibi...*) tek tırnak kullanılmıştır. Öncelikle çift tırnağın kullanılması gerekirdi. Çift tırnağın içinde geçen alıntı, vurgu veya söz tek tırnak içine alınmalıdır.

3.12.2.2 Tek tırnak ve nokta sorunu

Tek tırnak işareti içine alınan söz cümleinin sonuna geldiğinde nokta cümleinin bittiği yere (başka deyişle kapatma tırnağının dışına) konmalıdır. Hem tırnağın içine hem de dışına nokta koymaya gerek yoktur.

Tırnak işareti içine alınan söz ve tümcelerden önce [iki nokta kullanılır]: Kendi söylediği gibi, ‘Yeni Türkiye’nin eskisiyle ilgisi olmamalıdır.’

(Süer Eker: Çağdaş Türk Dili, s. 458)

Yukarıdaki cümlede hem tırnağın içine hem de tırnağın sonuna nokta konmuştur. Tek tırnak işareti içine alınan söz cümleinin sonuna denk gelmiştir. Asıl cümle de burada bittiğine göre sadece tırnak dışına nokta konsa yeterli olur.

3.12.2.3 Yönsüz tek tırnak sorunu

Tek tırnağın ‘ ’ yönsüz şekillerinin (' ') kullanılması uzun alıntılarda hangi işaretin nerede açılıp nerede kapandığını göstermemesi ve dolayısıyla içine aldıklarının göstermemesi bakımından okuyucuyu yorabilir. Bu yüzden işaretin yön gösteren şekillerinin (‘ ’) kullanılması uygun olacaktır.

3.12.3 TEKLİFLER

Tek tırnak işareti çift tırnağın içindeki alıntıları, vurgulamaları göstermek için kullanılır. Bundan başka, etimoloji (kökenbilim) sözlüklerinde ve dilbilgisi incelemelerinde kelimenin anlamı tek tırnak içine alınmaktadır. Eserlerin kaynaklar bölümlerinde verilen künyelerde kitap adında veya makale adında geçen çift tırnaklar tek tırnağa dönüştürülerek verilmektedir.

3.12.3.1 Alıntı içinde alıntı

Çift tırnak içinde yapılan alıntılar da alıntı içeriyorsa içteki alıntı tek tırnak işaretleri içine alınır:

Bekri Mustafa'ya “niçin namaz kılmıyorsun?” demişler. “Kur'an'da ‘namaza yaklaşmayın’ yazıyor” demiş. “Ama onun aslı ‘sarhoşken namaza yaklaşmayın!’dir. Niye tamamını okumuyorsun?” dediklerinde de “Vallahi ben o kadarını bilemem, hâfız değilim!” demiş.

...belediye reisine dönerek ‘buldum!’ der. ‘O en önde tabureye çıkmış değnek sallayan adam var ya, işte, onun yaptığı işi istiyorum!’ der.”

(Ş. Teoman DURALI, *Sorun Nedir*, s. 29)

3.12.3.2 Çift tırnak içinde tırnakla vurgu

Çift tırnak içine alınarak asıl metinden ayrılan parçalar içinde bir kelime veya söze dikkat çekilmek istendiğinde tek tırnak kullanılır:

Adile Ayda'nın da belirttiği gibi “edebiyattan anlamayan, şiire değer vermeyen ve esasen Madrit'teki elçisinden de pek saygı görmeyen Bakan, bu elçisine ‘ihtar’ falan gibi cezaları pek hafif bulur.”

(Sermet Sami UYSAL, *Şiire Adanmış...*, s. 218)

Yukarıda başkasından alıntılanan bir sözün içinde *ih̄tar* kelimesinin vurgulandığı görülmektedir. Asıl metinde bu vurgulama çift tırnak işareti ile yapılmıştır. Alıntıda ise tek tırnağa dönüştürülmüştür. Türkçede çift tırnak dışta tek tırnak içte yer alır.

3.12.3.3 Sözlüklerde ve dilbilgisi kitaplarında tek tırnak

Etimoloji (kökenbilim) sözlüklerinde kelimelerin anlamlarının tek tırnak işareti içine alınmaktadır:

beşik ‘süt çocuklarını sallayarak uyutmaya yarayan küçük karyola’

~ Tkm *bîşik*. – Özb *beşik*. – Krg *beşik* ‘salıncak, beşik’. – TatK *bîşik*. – Blk *beşik*. – Nog *besik* ‘salıncak, beşik’. – KKlp *besik* ‘salıncak, beşik’. – Hak *pizik* ‘beşik, salıncak’. – Sag, Kaça *pezik* ‘beşik’. – Şor *pejik* ‘beşik’. – Tel *mejik* ‘tabut, mezar, beşik’. – Alt *pejik* ‘tabut’. – Yak *bisik* ‘beşik’.

Eski çağlardan beri kullanıldığını biliyoruz. Orta Türkçede beşik biçimi kullanılır. Eski Kıpçakçada da *beşik* olarak geçer.

< *beşi-* (~ *bîşi-*) ‘sallamak’ + *-k* eki.

(Hasan EREN, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, s. 48)

Bir köken bilim sözlüğünden alınan yukarıdaki parçada *beşik* kelimesinin Türkçenin değişik lehçelerindeki karşılıkları ve anlamları verilmiştir. Bu anlamlar tek tırnak işaretleri içinde yer almaktadır.

Önseste *y-* türemesi, yani ünlü ile başlayan sözcüklerin başında yarı-ünlü /y/ sesinin belirmesi Türk dillerinde örneklerine çok rastlanan ve iyi bilinen seslik bir olgudur. Türeme /y/ sesi daha çok düz dar /ı/ ve /i/ ünlüleri önünde türer, ör. Uyg. *ığla-* ~ *yığla-* ‘ağlamak’, *il-* ~ *yil-* ‘iliştirmek, bağlamak, takmak’, vb. gibi.

(Talat TEKİN, “Türk Dillerinde Önseste *y-* Türemesi” *Türk Dilleri Araştırmaları*, s. 51)

Daha önceleri de değindiğim üzere Halaçça, Türkçe için birincil olması gereken *h-* sesinin korumaktadır. Bu *h-* Gagauz lehçesindeki *hateş* ‘ateş’ < Far. *âteş* veya Azerî lehçesindeki *haftamabel* ‘otomobil’ < Rus. *avtomobil* örneklerindeki *h-* ile kesinlikle karıştırılamaz; ayrıca Halaççada da yabancı dillerden alınma sözcümelerde, ödünç veren dillerde bulunmayan ikincil ol-

duğu açık olan sonradan eklenmiş bir *h-* bulamayız. Dahası Hal. *h-*'nin birincil ve eskicil bir yönü olduğunu başka kanıtlarla birlikte bir çok kez göstermiştim.

(Gerard DOERFER, “Eski Türkçe *ı- ~ yı-* Hakkında” *Türk Dilleri Araştırmaları*, s. 5.)

abadan ‘mamur’ < Fa. *ābādān*...

abanoz I ‘bir ağaç cinsi ve o ağacın sert ve siyah tahtası’ < Far. veya Ar. *Abanūs / abnūs* < Yun. *εβενος* (ébenos)

(Andreas TIETZE, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, s. 70-71)

3.12.3.4 Vurgu amaçlı tek tırnak

Tek tırnak işareti bir kelimeye dikkat çekmek amacıyla kullanılabilir.

Hayatın bulunmadığı ortamda ahlâktan da bahsolunamaz : “Ölümü Zafer yutmuştur” (Ölüme karşı kazanılmış Zafer katîdir) diyen *Ahdiceditte*, ahlâka şaşmaz kıstasın, ‘ölüm’ olduğu hususuna dikkatimiz çekiliyor: “Ey Ölüm! dikenin nerede kaldı? Ey mezar! hani zaferin? Ölümün dikenî günâhtır. Günâhın gücü kuvvetiyse, kanundur... .. (Hz. *İsâ*) Sevgili kardeşlerim! sebât ediniz, *Rabb*’ın gösterdiği doğru yoldan ilerileyip çalışınız. *Allah* rızâsı için çalışanların gördükleri işler, Onun indinde asla boşuna değildir.”

(Ş. Teoman DURALI, *Sorun Nedir*, s. 196)

Sermâyecilik ile onun vârisi sanayinin yarattıkları, az önce bahsi geçen, denklemin ister ‘sömüren-tüketen-eğlenen’ler, ister ‘sömürülen-yarı aç yarı tok boşta gezen’ler tarafında bulunsun, üretmeyen insan, insanlığına yabancılaştırıl/arak beşer derekesine düş/ürül/müştür.

(Ş. Teoman DURALI, *Sorun Nedir*, s. 19)

Lise edebiyat kitaplarının divan edebiyatına ilişkin bölümlerinde Şeyhî’nin ‘Harnâme’si demirbaş metinlerden biridir.

(Hilmi YAVUZ <http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=828464>)

3.12.3.5 Bibliyografik künyelerde tek tırnak

Eser adında görülen çift tırnak künyelerde tek tırnağa dönüştürülür. Bibliyografik künyelerde makale başlıkları ile eser adının karışmaması için makale adları tırnak içinde verilmektedir. Makale başlığında çift tırnak kullanılarak bir kelimeye dikkat çekilmek istenebilir. Künyede çift tırnak tek tırnağa dönüştürülür ve makale adının tamamı çift tırnak için alınır. Türkçe noktalamada çift tırnak dışta tek tırnak içte yer alır:

(Ahmet Turan ALKAN, “İnsan biraz ‘terakkî’ etmez mi?”
<http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=829659> Erişme günü:
 20.04.2009, saat: 17:³⁴)

Yukarıdaki künyede görülen başlığın aslı *İnsan biraz “terakkî” etmez mi?* şeklindedir. Bu başlık künye içinde gösterilirken çift tırnak içine alınmış ve asıl başlıkta yer alan vurgulama tırnakları “terakkî” tek tırnağa ‘terakkî’ dönüştürülmüştür.

Bu karmaşanın önüne geçmek için başlıklarda vurgulama tek tırnakla yapılabilir:

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME ÖĞRENCİLERİNİN
 ‘NOKTALAMA İŞARETLERİNİ KULLANMA DÜZEYLERİ’
 ÜZERİNE İSTATİSTİKSEL BİR DEĞERLENDİRME

(Avni ERDEMİR - Yavuz BAYRAM, *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S 19, Yıl 2005, s. 12)

Yukarıdaki metin kaynakçada aşağıdaki şekilde görünecektir:

ERDEMİR, Avni - BAYRAM, Yavuz: “İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin ‘Noktalama İşaretlerini Kullanma Düzeyleri’ Üzerine İstatistiksel Bir Değerlendirme” *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, (Samsun 2005), s.12-26.

3.12.3.6 Sayılarla tek tırnak

Üs ifadesi olarak kullanılabilir. (bk. s. 504)

3.12.3.7 Tek tırnak ve nokta

Tek tırnak işareti içine alınan kelime cümlelerin sonuna geldiğinde nokta tırnağın dışında yer alır:

Inter’in esas Fransızcası *entre*, okunuşu ‘antr’.

(Sevan NİŞANYAN, *Elifin Öküzü...*, s. 73)

3.13 YAY (())

Yay işareti cümlelerin anlamına hizmet eden ayırıcı işaretlerdendir.

İşaretin kullanılış amacı cümlede herhangi bir öge veya kelime için okuyucuya fazladan bilgi veren ifadeyi asıl cümleden ayırmaktır. Bu bilginin okuyucu tarafından bilinmediği farz edilir ve “konuyu az bilen (hedefteki) okuyucu için kullanıldığı” da söylenmektedir.³⁰²

Yay işareti cümlelerin geniş anlamını sınırlandırıcı açıklama içerebilir. Böylece cümlelerin bağlamını sınırlandırır.³⁰³

Hizmetli ve işçilerin iş yerinde veya iş yerinin müstemilatında iâşe (yemek) ve ibate (barınma) giderleri, tedavi ve ilaç giderleri, sigorta primleri ve emekli aidatı (bu primlerin ve aidatın istirdat edilmemek üzere Türkiye’de kain sigorta şirketlerine veya emekli ve yardım sandıklarına ödenmiş olması ve emekli ve yardım sandıklarının tüzel kişiliği haiz bulunmaları şartıyla), 27. maddede yazılı giyim giderleri.

(Ercan AKBAY - Tolga KALKAN, “Gelir ve Kurumlar Vergisi Beyanname Düzenleme Rehberi - 2006” *Sirküler Rapor*, s. 17)

Yukarıdaki metinde kalın olarak dizilen yay içi açıklama metnin bağlamını sınırlandırmaktadır.

Yay işareti içindeki metin, onu saran metnin sözdizimi kurallarından uzaktır ve cümlede kurucu öge olarak yer almaz. Cümlelerin anlamına destek olsa da cümle anlamına doğrudan karışmaz.³⁰⁴ Bilgi eksikliği olduğu düşünülen okuyucuya bilgi verir.

³⁰² Geoffrey NUNBERG, *Linguistics of Punctuation*, s. 89. NUNBERG, örnek olarak şu cümleyi verir: *Konuşmasını Henry Kissenger’a (o sıralar dışişleri bakanı) yaptı.* Yazar cümleye yerleştirdiği yay içi açıklama ile cümlesini okuyacak olan kişilerin o dönemle ilgili bilgileri olmadığını düşünmekte; az bilgili okuyucuyu bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.

³⁰³ Geoffrey NUNBERG, *Linguistics of Punctuation*, s. 89.

³⁰⁴ Geoffrey NUNBERG, *Linguistics of Punctuation*, s. 84.

3.13.1.1 Yay işaretinin tarihi

İşaret Batıda *parenthesis* diye adlandırılır. Kelimenin “-in yanında” ve “yerleştirmek, koymak” anlamlarındaki Grekçe *παρένθεσις* (*paréntesis*) kelimesinden geldiği söylenmektedir. Kelime aslında işaretin içinde yer alan kelime, söz veya cümle için kullanılır. İşaret, bir pasaj içinde, arasına açıklayıcı veya tanımlayıcı/niteleyici kelime, söz veya cümleyi alır. Yay içine alınan söz, içinde yer aldığı cümlenin kuruluşuna girmez. Bu yüzden sözün etrafına yay, köşeli yay, kısa çizgi veya virgül konur; söz asıl metinden ayrılır.³⁰⁵

PARKES, yay işaretinin ¶ () 14. yy sonlarında geliştiğini ve araya sokulan meseleyi, konuyu, sözü asıl cümleden ayırmak için kullanıldığını söyler.³⁰⁶ İşaretin ilk şekillerine ›┘ İtalyan Hümanist Coluccio SALUTATI [1331-1406]’nin *De nobilitate legum et medicine* (1399) adlı yazmasında rastlanır.³⁰⁷ Bu ilk şekillerin çift hâlinde < › kullanılışına ise CICERO (Çiçero) [MÖ 106-43]’nin *Epistolae ad familiares* adlı eserinin 1428’de yapılan kopyasında rastlanır. Bu işaretler daha sonra *virgulae convexae* () yer değiştirmiştir. İşarete Erasmus tarafından “yarım ay şeklinde, soluk, kavisli yay”ı andırması sebebiyle ve insan tırnağına benzerliğinden yararlanarak *lunulae* adı verilmiştir. Bu işaretin () kullanılmasını *Doctrina punctandi* adlı eserinde Gasparino BARZIZZA [1359-1431] tavsiye etmiştir. 15’inci yüzyıl İtalyan yazmalarında işaretin yerine eğik çizgi / veya iki nokta üst üste : işaretlerinin kullanıldığı da olmuştur.³⁰⁸ İşaret 16’ncı yüzyılda başlık kelimesinin arkasından gelerek kelime ile yorumu ayırmak için kullanılmıştır.³⁰⁹ 16-17’nci yüzyıllarda açma yayı (gözden geçirme amaçlı kullanılmış, aynı yıllarda tiyatro metinlerinde sahne-rol açıklamaları yay içine alınmıştır. 17-18’inci yüzyıllarda matbaacılar sayfa numaralarını yay içine almışlardır.³¹⁰

³⁰⁵ [http://en.wikipedia.org/wiki/Parenthesis_\(rhetoric\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Parenthesis_(rhetoric)) Erişme günü: 25/07/2009 saat: 17:14

³⁰⁶ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 305.

³⁰⁷ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 213. PARKES, *Pause and Effect*, s. 49.

³⁰⁸ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 49.

³⁰⁹ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 288.

³¹⁰ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 55.

Osmanlıcada işarete *mu'tariza*³¹¹ (=karşı çıkan, itiraz eden) adı verilmiştir. ŞİNASI, *Şair Evlenmesi* adlı oyununda yay işareti içinde oyuncuların durumlarını gösterdiğini belirtmiştir.³¹²

Arap harfli eserlerde vurgu amaçlı kullanıldığı da olmuştur.

روسیه رسمی غزته سنک یازدینغه کوره (ویتیسق) و (موهیل) (وینسق) ایالتلرنده اولان ملکیده مأمورری بوندن بویله عسکر قوماندانلری تحت اداره سسندده بولنه جنددر وایالات مذکورده

1862 Tarihli *Ruznâmçe-i Cerîde-i Havâdis*'ten alınan yukarıdaki parçada geçen yay işaretleri, eyalet adlarını vurgulamak için kullanılmıştır.³¹³

فاتیملی «محمد حکمت» امضاسیله اداره خانه مزه وارد اولان
بر مکتوبده دینلیورکه :
غزته معتبره کزک (۱۰۱) نمرولی نسخه سی مندرجات فواتد
غایانی جهل سندن اوله رق (بر بوجک بواسی) سر لوحه سیله رسم
وتعرفی مندرج بوجکک وجودی جنوبی فرانسه واسپانیانک شماله

Ma'ârif adlı bir gazeteden alınan yukarıdaki metinde ise hem tırnak işareti ile hem de yay ile vurgu yapıldığı görülmektedir.³¹⁴

³¹¹ ŞİNASI işaret için *mu'terize* kelimesini uygun görmüştür. Bk. ŞİNASI, *Şair Evlenmesi*, (Yayına Haz. Fevziye Aptullah TANSEL) s. 2; Ayrıca bk. Aylin KOÇ "Noktalama işaretlerinin tarihçesi" *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, s. 285; ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. s. 28; Tahir Ken'an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43; Ahmet Cevat EMRE, *Türkçe Sarf ve Nahiv...* s. 18; *kulâmeteyn* MEHMED ZİHNİ, *Muktadab*, s. 32; *mu'teriz* s. Ar. *müenne-si: mu'teriza*. “-r-ø”dan ism-i fail ifti'âl. 'Karşı gelen, itiraz eden, mevânî' ve müşkilât çıkaran, başkalarının kavil ve re'yinde bahane bulup muhalefet eden'. **cümle-i mu'teriza**: 'Kelâmın sebkiyle münasebeti olmayıp bi'l-münasebe veya ibarenin birbirini îzâh için kelam arasına idhal olunan ve ekseriya kavseyn içine alınan cümle.' **mu'teriza**. Ekseriya *cümle-i mu'terizayı* araya alan kavseyn (=iki yay) işareti: (). (ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamus-ı Türkî*, s. 1369).

³¹² ŞİNASI, *Şair Evlenmesi*, s. 2.

³¹³ Rusya resmî gazetesinin yazdığına göre (*Vitisk*) ve (*Mvhylyb*) ve (*Minsk*) eyâletlerinde olan mülkiye memurları bundan böyle asker kumandanları taht-ı idâresinde bulunacaktır ve eyâlet-i mezkûrede... (2 Rebîu 'l-evvel 1278, Sayı: 238)

³¹⁴ ...Fatihli «Mehmed Hikmet» imzasıyla idarehanemize vârid olan bir mektubda deniliyor ki: *Gazete-i mu'teberenizin (101) numerolu nüshası münderecat-ı fevâid-i ğâyâtı cümle-*

Latin harflerinin kabulü (1928)'den sonra da kullanılan işaretin kural-larına ilk olarak 1941 tarihli *İmlâ Kılavuzu*'nda rastlanır. *İmlâ Kılavuzu*'nun ikinci baskısında *parantez* veya *ayraç* işareti olarak adlandırılan yay'ın, cümle içinde geçen bir sözün cümleye bağlı olmayan açıklamasını veya başka dildeki karşılığını içerdiği söylenmiştir. Örnek gibi kullanılan ve dik-kat çekmesi istenen kelimelerin de yay içine alınabileceği; madde sıralama-sında sayı veya harflerin arkasına kapalı yayın getirileceği belirtilir.³¹⁵

Kılavuzlarda işarete *parantez* adından başka *ayraç* adının verildiği de görülmektedir.³¹⁶ *Ayraç* kelimesi *ayır-* fiilinden türetilmiş alet ismidir. Başta kulağa da hoş gelen bu kelime karışmaya sebep olabilecek bir anlamdadır. Noktalama işaretlerinden virgöl, noktalı virgöl, kesme, yay, köşeli yay, tak-sim işaretleri *ayırma* işini yaparak *karışmayı önlemek* üzere kullanıldıkları için bu adın kapsamı geniştir. Adı geçen bütün işaretlere *ayraç* denilebilir. Bu yüzden bu çalışmada parantez işareti için yay adı, köşeli parantez için de *köşeli yay* adı tercih edilmiştir. İşaretler de şekilleri itibariyle yayı andırmak-tadır.

sinden olarak (bir böcek yuvası) ser-levhasıyla resim ve tarifi münderic böceğin vücûdu cenûbî Fransa ve İspanya'nın şimâline... (Ma'ârif , 13 Muharrem 1311 - 15 Temmuz 1309, (1893), Yıl: 3 Cilt 5, No: 105, s. 3)

³¹⁵ *İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1941, TDK, “parantez veya ayraç” s. XXXIX, “parantez işareti” s. XLIV.

³¹⁶ AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **ayraç** s. 23; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **ayraç**, **yay ayraç** s. 40; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü “İmlâ Kılavuzu”*, **parantez** (ayraç) s. 44; Eğitim Yayınları *Yazım Kılavuzu*, **ayraç** s. 34; GÖNÜLAL, *Noktalama*, “**pa-rantez**” s. 105-107; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **ayraç (para-nte)**, s. 68; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, **parantez** s. XLIV; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ⁷1962, **parantez** s. XXVII; ÖZÖN, Nijat: *Büyük Dil Kılavuzu*, **ayraç** s. 63 ([]) ; ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **parantez** s. XXXV; SANDER, *Bütün Okullar İçin Yeni İmlâ Kılavuzu*, “**parentez**” s. 2377; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, YARDIMCI İŞARETLER **parantez** s. 53; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, **ayraç** s. 37; KALFA, *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki...* s, 338; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derne-ği, **ayraç** s. 80-82.

3.13.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Yay işareti ile ilgili sorunlar yay işaretinin cümle kuruluşuna dahil olan öğeyi içine alması, böylelikle cümleyi bölmesi; yay içindeki cümlelerin noktalanması ve yay içinde gereksiz kelime kullanılması sorunları tespit edilmiştir.

3.13.2.1 Yay işaretinin cümleyi bölmesi

Yay işareti içinde verilen kelime, söz veya açıklama cümlelerin kuruluşunda yer almaz, almamalıdır. Yay içinde yazıya dışarıdan bilgi yerleştirilir. Bu bilgi metnin akışını bozabilir.

Çeviri metinlerde asıl metinde olmayan ve çeviren tarafından eklenen kelimeleri yay içinde gösterme geleneği vardır. Asıl metinde olmayan kelimelerin çeviri metnine çeviren tarafından katıldığını göstermeye çalışmak dürüstlüktür. Ancak, o kelimelerin veya sözün cümle kuruluşunda yer almaması gerekir. Cümleler yay içinde verilenler atılarak okunabilmelidir. Cümle böyle okunduğunda anlamından bir şey kaybetmemeli, anlamda daralma, bozulma olmamalıdır.

ALPAY, bu konuyla ilgili olarak aşağıdaki örneği vermiştir:

Cümle içinde kullanılan parantezler konusunda istikrar olmadığını (hangi konuda var ki diyeceksiniz!) görüyorum. Parantez içindeki ayrıntı, cümle dışı unsurdur. Doğrudan cümleyle bağlantılı olmayabilir. Fakat şu vereceğim türdeki örneklerle sıkça rastlıyoruz. Bu cümlede parantez içindeki kelime okunmadığında cümlelerin yapısı bozuluyor: “Cahit Sıtkı’nın şiirlerinde (yalnızlık, ölüm korkusu) gibi temalar büyük yer tutar.”

(Necmiye ALPAY,

http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=2490)

Süreyya, açıkladı: - “Hava sabahleyin o kadar parlak, o kadar nefisti ki, “Suad (Bugün Bey belki gelir)” dedi... “Ah sabahları erkenden buradaki güzelliği, temizliği anlatmaya söz bulamıyorum...”

(Mehmet Rauf, Eylül, s. 36)

Yukarıdaki metinde yay işareti yanlış kullanılmıştır. Sözü asıl cümleden ayırmak için kullanılan yay, cümlelerin nasıl anlaşılması gerektiğin ko-

nusunda okuyucuya hiç de yardımcı olmamaktadır. Yay yerine tek tırnak işareti kullanılarak şöylece düzeltilmesi gerekir:

Süreyya, açıkladı: “Hava sabahleyin o kadar parlak, o kadar nefisti ki, Suad ‘Bugün Bey belki gelir’ dedi... Ah, sabahları erkenden buradaki...

O zaman Necib anlatmaya başladı (Gece Beyoğlu’nda ne kadar bunaldığını, bugün adaya istediği hâlde, oraya gidip bir takım renksiz yüzler, ilgisiz dostlar, yabancı kalpler göreceğine, gelip fildişi yuvalarındaki dostlarının konuğu olmayı seçtiğini) söyledi.

(Mehmet Rauf, Eylül, s. 37)

Yukarıdaki metindeki yay işareti gereksiz ve yanlış kullanılmıştır. Yay içine alınan parça cümleden atıldığında cümle bozulmaktadır: **O zaman Necib anlatmaya başladı** (*Gece Beyoğlu’nda ne kadar bunaldığını, bugün adaya istediği hâlde, oraya gidip bir takım renksiz yüzler, ilgisiz dostlar, yabancı kalpler göreceğine, gelip fildişi yuvalarındaki dostlarının konuğu olmayı seçtiğini*) **söyledi.** Yay içindeki açıklama, bilgi veya söz cümle kuruluşunda yer almaz, almamalıdır. Cümle şöylece düzeltilebilir:

O zaman Necib anlatmaya başladı. Gece Beyoğlu’nda ne kadar bunaldığını, bugün adaya istediği hâlde, oraya gidip bir takım renksiz yüzler, ilgisiz dostlar, yabancı kalpler göreceğine, gelip fildişi yuvalarındaki dostlarının konuğu olmayı seçtiğini söyledi.

3.13.2.2 Yay içinde nokta

Cümle içindeki herhangi bir kelime veya söz ile ilgili açıklama içeren yay içindeki açıklama veya sözün sonuna nokta konmamalıdır. Çünkü nokta, cümleyi, sözü kesme, bitirme uyarısı verdiğinden okuyucu yanılabılır. Açıklama yay içinde başlı başına bir cümle olarak yer almışsa ve herhangi bir cümle içindeki bir kelime için değil, arkasında bulunduğu metin için açıklama içeriyorsa bu cümlelerin sonuna gerekli işaret konur:

Belli ki esas anlamı sivri bir uçla bir yüzeyde açılan çentik ya da delikmiş. (Unutmayın ki bu kelimler kalemin ve yazının icadından çok önce oluşmuşlar. O yüzden “nokta” deyince insanların aklına kalemle yapılmış bir leke değil mızrak ucuyla açılmış bir çentik gelmiş.) *Astigmatizm*, noktaları seçememeye yol açan göz bozukluğunun adı. Yunanca olumsuzluk ifade eden *a-* önekiyle yapılmış. Latince olsaydı belki **impunctatio*, Arapça olsaydı **lâ-nokteviye* olurdu.

(Sevan NİŞANYAN, *Sözlerin Soyağacı*, s. 23-24)

Yay içinde noktanın kullanılışı nokta işaretinin işlendiği bölümde *Yay içinde nokta* adlı altbaşlıkta incelenmiştir (bk. s. 94).

3.13.2.3 Yay içinde ‘yani’

Yay içinde *yani* kelimesini veya buna benzer açıklama girişlerini yazmaya gerek yoktur, işaret bunların anlamını karşılar.

Dilberün gamzesine oh diyelim

Ger câna değir ise oh diyelim

Şair şunu söylemek istiyor: “Sevgilinin gamzesine “ok” diyelim; eğer (bu ok) can(ımız)a isabet ederse “oh!” diyelim, (yani “sevinelim”).

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 73)

Tarama Sözlüğü ile, Prof. Tezcan’ın deyişiyle, ‘yalnızca eskicil (arkai) ve sadece Türkçe (daha doğrusu Türkçe olduğu varsayılan) sözcük ve deyimleri bir araya getirmek’ amaçlanmıştı. (Ayraç içinde belirtiyim: TDK’nın 1970’lerde başlattığı, çok daha geniş kapsamlı ‘Türkiye Türkçesi’nin Tarihsel Sözlüğü’ projesi ne yazık ki, tamamlanamamıştır!).

(Hilmi YAVUZ, <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=845173>)

Yukarıdaki metinde yazarın kullandığı *ayraç içinde belirtiyim* sözüne gerek yoktur. Yay içine aldığı metnin asıl metinden ayrı olduğu yay içine alınmakla gösterilmiş, buna rağmen yazar bu sözü vurgulamak istemiştir.

Aşağıdaki metinde kalın olarak dizilen açıklamalar da yay içinde yer almış, yazar yay içinde ‘yani’ kelimesini kullanmıştır.

*Özbek Hoca bu sefer: “Aa, hayret! Ruslar bize sizler (yâni **Türkistan ahâlisi**) ayrı ayrı milletlersiniz, dilleriniz de ayrı. Demişti. [Tabii Türkiye’nin ise hiç lâfı edilmemiş]. Meğer, Özbek, Kazak, Kırgız, Azerî, hem de Türkiyelilerin dilleri (**dillerimiz yâni**) aynıymış!” dedi.*

(Oktay SİNANOĞLU, “Neredeyiz? Nasıl...” *Ters Lâle*, s. 80)

3.13.3 TEKLİFLER

Yay işareti için bu çalışmada yay'ın açıklama veya örnek içerdiği, çeviri metinlere yapılan eklemeleri gösterdiği, kelimenin anlamını vermek için kullanıldığı, kelimenin okunuşunu gösterdiği, yabancı kelimenin aslını gösterdiği, ara sözleri ayırmak için kullanıldığı, saygı ve dua ifadelerini içerdiği, tiyatro metinlerinde hareketleri gösterdiği örneklerden hareketle belirlenen kurallar verilmiştir. Öbür işaretlerin yay içinde yer almasına ve listelerde yay'ın kullanılmasına da değinilmiştir.

3.13.3.1 Ek açıklama veya örnek içeren yay

Yay işareti içinde açıklama verilebilir. Yazıda herhangi bir sözün veya kelimenin açıklaması, anlamı verilebilir. Böylece okuyucu, metinde geçen o kelimeyi veya sözü nasıl anlaması gerektiği konusunda yazar tarafından uyarılmış olur. Yine bu durumda da yay içindeki sözler asıl cümleden atılabilir. Atılan kelime veya sözler sebebiyle cümle anlamında bir bozukluk, daralma olmaması gerekir.

Sözün yay içine alınması asıl cümlelerin anlam akışından ayrı bir bilgi, duygu, düşünce içerdiğini göstermek içindir. Katma bilgi elbette yine cümlelerin anlamına hizmet etmektedir, sadece cümlelerin yapısında bir öge olarak yer almaz. Bu yüzden yay içindeki söz cümleden atıldığında cümle yapısında bozulma olmaz. Yay içine kelime, söz veya açıklama yerleştirirken buna dikkat edilmelidir.

3.13.3.1.1 Ek bilgi

Kanun maddelerinde kanunda yapılan değişiklikler, kanunun kaldırılan hükümleri ile ilgili açıklamalar, gün, sıra sayısı, madde numarası gibi bilgiler parantez içinde verilmektedir:

MADDE 38. – Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılamaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

(Ek: 3.10.2001-4709/15 md.) Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez.

Ceza sorumluluğu şahsîdir.

(Ek: 3.10.2001-4709/15 md.) Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.

(Mülga: 7.5.2004-5170/5 md.)

(Değişik: 7.5.2004-5170/5 md.) Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

(Değişik: 7.5.2004-5170/5 md.) Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.

(<http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, Erişme günü: 20.04.2009, saat: 16:³²)

Yay içinde verilen açıklama bir kelimenin bilinen anlamı dışında yazar tarafından yüklenen anlamı gösteren bilgi, açıklama olabilir:

Haberlerde G-8 toplantılarını izledim. Toplantının indimdeki en önemli gündem maddesi, hiç kuşkusuz dünyadaki gelir dağılımı adaletsizliği ve geleneksel söyleyişle Kuzey (zenginler) - Güney (fakirler) çelişkisiydi.

(Selahattin YUSUF, Şimdiki Zamanın İzinde, s. 99)

Bu metinde *kuzey* ve *güney* yön adlarının dünyanın kuyezinde yaşayanlar ve güneyinde yaşayanlar olduğu kolayca tahmin edilebilir. Ancak yazarın bu kelimelere yüklediği anlamlar bu insanların özellikleridir. Yazar yay içine aldığı karşılıklarla *Kuzeyde* yaşayanların *zenginler* olarak, *Güneyde* yaşayanların da *fakirler* olarak düşünülmesi gerektiği konusunda okuyucusunu yönlendirmektedir. Aşağıdaki metinde de *Büyük Kutsal Şey* adını

verdiği para biriminin sembolünü (\$) yay içinde vererek bu adlandırmanın neyi karşıladığını okuyucusuna bildirmiş olmaktadır:

Büyük Kutsal Şey (\$), o zamana kadar üretilmiş ne varsa kendine secde ettirmeye başladığında...

(Selahattin YUSUF, *Şimdiki Zamanın İzinde*, s. 80)

Ek bilgi kişilerin doğum-ölüm yılları olabilir. Bu yıllar yay içine alınarak ana cümleden ayrılır:

Makinenin, olabilir en az sayıdaki insanın etkin müdâhalesiyle, hızlı ve ardışıklı (Fr série) imâli ve süreci sanayidir. Bilimin yöntembilgisine dayanarak âletin, araç gerecin ve giderek makinenin imâlini mümkün kılan beceri ile bilgi haznesi (İng know-how) fendir (Fr technologie). Fen, özellikle de sanayi, Sermâyeciliğin azâsı ve hizmetlisi olmuştur. İlim ile bilime tutkun olmalarına mukâbil *Eflâtun* ile *Aristoteles*'in zanaata soğuk bakmalarının arkasında onun, gün gelip fenne ve hattâ sanayi fâciasına yol açabileceğinin kehânetimi yatmaktaydı? Yalnızca *Eflâtun* (yahut *Platon*: 428-347) ile *Aristoteles*mi (384-322)? Hayır! Sanayinin, İngilterede doğduğu günlerde, *Eflâtun* ile *Aristoteles*'in halefleri Immanuel *Kant*'ın (1724-1804), Jean-Jacques *Rousseau* (1712-1778) ile Georg Wilhelm Friedrich *Hegel*'in (1770-1831), tanık oldukları olaya kaygılı, kötü gözlerle bakmış olduklarını çeşitli imâlarından çıkarabiliriz.

(Ş. Teoman DURALI, *Sorun Nedir*, s. 19)

Biyografi kitaplarında, ansiklopedilerde de doğum ölüm yılları bu şekilde verilmektedir.

3.13.3.1.2 Fazladan bilgi

İnanmayacaksınız ama biftek de aynı kökten. Vikinglerin konuştuğu Eski Nors dilinde *steik* şişe geçirilip kızartılan et demekmiş. İngilizceye *steak* olarak geçmiş. Fransızlar yemeğe ilişkin bir sözcüğü İngilizceden almaya artık nasıl tenezzül etmişlerse, *beef steak* deyimini alıp *bifteck* hâline getirmişler. Biz de bifteği (tıpkı bonfile ve antrikot gibi) Frenklerden öğrenmişiz.

(Sevan NiŞANYAN, *Sözlerin Soyağacı*, s. 24)

Yukarıdaki cümlede yay içinde fazladan bilgiye yer verilmiştir.

Yay içinde kelimenin kök şekli veya onunla ilgili açıklama verilebilir:

Inter'in esas Fransızcası *entre*, okunuşu 'antr'. **Antrparantez** (*enrte-parenthèses*) ve **antrikot** (*entre-côtes*, yani kaburga arası) oradan geliyor. *Intrare* fiilinin Fransızcası olan *entrer* (girmek) ise dilimize **antre** sözcüğünü vermiş; bir evin ya da yemeğin "giriş"i anlamında.

(Sevan NişANYAN, *Elifin Öküzü...*, s. 73)

3.13.3.1.3 Nasıl anlaşılması gerektiği

Yazar, seçtiği kelimenin okur tarafından nasıl anlaşılması gerektiğini yay içindeki açıklama ile gösterebilir:

Kitleye hitap eden filmlerde, kitlenin yüreğine bir halka düşürmenin en kestirme yolu, o kitleye kendini kolayca özdeşleştirebileceği kahraman (iyi, cesaretli, diğerkâm, güzel, yakışıklı) göstermektir. Çünkü kitle, hemen inanır gördüğüne. Kendini, gerçek bir muhatapmış gibi algılar.

(Selahattin YUSUF, *Şimdiki Zamanın İzinde*, s. 110)

Yukarıdaki metinde *kahraman* kelimesinin *iyi, cesaretli, diğerkâm, güzel, yakışıklı* olarak anlaşılması gerektiği yay içinde verilmiştir.

...eskilerin "enine boyuna" dedikleri cinsten, yapılı (balık eti mi derler) bir hanım. Böyle hanımlar birkaç nesil öncesinde sadece Türk erkeklerinin değil, onların anneleri (yani kaynanalar) tarafından da pek makbul tutulurlardı. Niçin? Efendim böyle "dalyan" gibi hanımların zırt-pırt hastalanmayacağı, tuttuğu işi koparacağı, çamaşırdı, hamurda, ev temizliğinde arslanlar gibi çalışacağı yolunda bir genel kanaat mevcuttu da ondan.

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 207)

Bu metinde yay içinde geçen *yani kaynanalar* sözü, *anneler* kelimesinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda okuru yönlendirmektedir.

Şimdi gelelim açıklama faslına.

1. *İnsanoğlu tek başına yaşayamaz (Yalnızlık Allah'a mahsus). Çünkü insan medeniyin bi't-tab'dır. Yani yaratılış itibarı ile cemiyet hâlinde yaşamaması gerekir...*

3. *Bu mevzuatı ayakta tutacak (ona uyulmasını sağlayacak) bir organizasyona ihtiyaç vardır. Bu padişahdır, devlettir, hükümettir...*

6. *Çünkü adalet mülk ve devletin salâhının teminatıdır (Adalet mülkün temelidir).*

8. *Askerin varlığı için mal (toprak-mahsul-üretim) ve para lazımdır.*

9. *Üretimi yapan, toprağı ihya eden ve parayı sağlayan (vergi veren) râiyettir (yani halktır).*

10. *Vergiyi adaletle toplamak ve adaletle harcamak padişahın (devletin, hükümetin) görevidir.*

11. *Cihanın ayakta durmasının (yani nizâm-ı âlemin) asıl sebebi adalettir.*

Şimdi bazı bilgisi ve kavrayışı kıt olanlar için söylüyorum, lafi kısaltıp özetliyorum:

İnsana cemiyet lazımdır, cemiyete düzen lazımdır, düzeni padişah sağlar, padişahı adalet meşru kılar, mülk için ordu, ordu için mal (para), mal için halk, halk için adalet gereklidir.

Anlaşıldı mı?

Durum budur işte. Dün de böyle idi, bugün de böyledir. Şimdi dairenin her bir cihetine bir unsur (padişah, mülk, ordu, para) konur. Her neresinden başlanırsa başlansın bu unsurlar birbirlerine muhtaç olduğu için, birbirine bağlanır ve daire tamam olur.

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 111-113)

3.13.3.1.4 Yay içinde örnek

Yay içinde örnek verilebilmektedir:

Bırakın kuvvetler ayrılığını, aynı kuvvetin (mesela yürütmenin) alt kurumlarını iki ayrı kefedede tek tek denesiniz biri hep dibe oturur..

(Ahmet SAĞIRLI, "Terazi", *Türkiye*, 7 Ekim 2008, s. 9)

Kullanılan kodların farklılığına bağlı olarak, sözlü dildeki farklı biçimlerdeki titremleme (fr. intonation) (vurgulu, ses uyumlu, anlatımsal, coşkulu, heyecanlı, tumturaklı vb.), jestlerin kullanımı, vericinin alıcıyla yüz yüze olmasından dolayı konuşmasına yardımcı fizikî durumu, iletişimin sağlanmasında her iki tarafın birbirine yanıt verebilmesi türündeki kolaylıklar yazılı dil için geçerli değildir

(V. Doğan GÜNAY: *Dil ve İletişim*: 98-101)**3.13.3.2 Çeviri metinlerde yay içinde ekleme**

Çeviri yapanların yay kullanmaya dikkat etmesi gerekir. Yay işareti, asıl metinde olmayan ve çeviren tarafından çeviriye eklenen kelimeleri, sözleri göstermek için kullanılır. Yay içindeki metin cümlelerin kuruluşuna girmez. Bu yüzden cümleden atılması cümlelerin yapısında ve anlamında daralmaya ve bozulmaya yol açmamalıdır.

Dilberün gamzesine oh diyelim

Ger cânâ değir ise oh diyelim

Şair şunu söylemek istiyor. “Sevgilinin gamzesine “ok” diyelim; eğer (bu ok) can(ımız)a isabet ederse “oh!” diyelim, (yani “sevinelim”).

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 73)

Yukarıdaki metinde yay içinde yazar tarafından tamamlama yapılmıştır. Bu eklemeler çevirisi verilen metnin daha iyi anlaşılması için yazar tarafından gerekli görülmüştür. Metnin aslında olmayan bu bilgiler cümleden atılsa da yapı ve anlam bozulmaz:

Sevgilinin gamzesine “ok” diyelim; eğer cana isabet ederse “oh!” diyelim.

Cümledeki yay işaretleri de atılabilir. Bu durumda cümle yine anlamından ve yapısından bir şey kaybetmez:

Sevgilinin gamzesine “ok” diyelim; eğer bu ok canımıza isabet ederse “oh!” diyelim, yani “sevinelim”.

Seddeyleyüp girîveleri bir dem et sülûk/ Tevhîd-i sırfa râst gelir doğru râh-ı ney

Tehlikeli dolaşık yolları, çıkmaz geçitleri bir soluk bırak da mânevî yolculuğa düş; neyin dosdoğru yolu, tam birliğe çıkar; (mevhum varlıkların hepsini de yok eder gider).

(Abdülbâki GÖLPINARLI, *Şeyh Galib'den Seçmeler*, s. 86-87)

Yukarıdaki parçada hem asıl metin hem de onun çevirisi verilmiştir. Asıl metinde olmayan kelimeler -ek açıklama- çeviride yay içine alınarak

gösterilmiştir. Aşağıdaki metinde yay içinde verilen kelimeler de asıl metinde geçmemektedir; çeviriye yazar tarafından eklenmiştir.

*Dilim senâyı, (sana) lâıyk bir şekilde, söyleyebilir mi;
Olanca kudretimle söyleyeyim; bana yardım et.
Canlı, cansız, uçan ve koşan (her) şey
Senin varlığına tanıklık eder.*

(Reşit Rahmeti ARAT, *Atabetü 'l-Hakayık*, s. 82)

3.13.3.3 Anlam verme

Yay içinde yabancı kelimenin Türkçedeki karşılığı veya Türkçe kelimenin başka dildeki karşılığı verilebilir:

Makinenin, olabilir en az sayıdaki insanın etkin müdâhalesiyle, hızlı ve ardışıklı (Fr série) imâli ve süreci sanayidir. Bilimin yöntembilgisine dayanarak âletin, araç gerecin ve giderek makinenin imâlini mümkün kılan beceri ile bilgi haznesi (İng know-how) fendir (Fr technologie). Fen, özellikle de sanayi, Sermâyeciliğin azâsı ve hizmetlisi olmuştur. İlim ile bilime tutkun olmalarına mukâbil *Eflâtun* ile *Aristoteles*'in zanaata soğuk bakmalarının arkasında onun, gün gelip fenne ve hattâ sanayi fâciasına yol açabileceğinin kehânetimi yatmaktaydı?

(Ş. Teoman DURALI, *Sorun Nedir*, s. 19)

Bu metinde kelimelerin İngilizce ve Fransızcadaki karşılıkları verilmiştir. Aşağıdaki metinde ağaç adlarının bilim dünyasında kabul görmüş Latince adları verilmiştir.

Antalya şehrinin kuzey-batısında yer alan Termessos Milli parkı tarihi zenginliği yanı sıra floristik açıdan da oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Alanda baskın türler arasında, kızılçam (pinus brutia), katırtırnağı (spartium junceum), kermesmeşesi (quercus coccifera), laden (cistus salviifolius), kokarardıç (juniperus foetidissima) gibi türleri sayabiliriz.

(R.S. GÖKTÜRK - H. SÜMBÜL, "Antalya İlindeki Bazı...", *The Karaca Arboretum Magazine*, s. 103)

Hümanizm de amacından -belki de kaçınılmaz olarak- saptı ve insanın karşısına geçti. Kilisenin Büyük Günah (Mea Culpa) dogmasına karşı Hümanizm "insan her şeyin ölçüsüdür" (Protagoras) ve "insan doğuştan iyi-

dir” diyordu. Ancak birkaç yüzyıl sonra Manchester’da, Massachussets’de ve Amsterdam’da fabrika bacaları tütmeye başladığı zaman iş değişti. Bu sefer “bazı insanların” üstün olduğu ve yer-altı değerli olan Afrika’yla Uzakdoğu’nun vahşi ve barbar olduğu “gerçeği” keşfedildi.

(Selahattin YUSUF, *Şimdiki Zamanın İzinde*, s. 43)

Yukarıdaki metinde *Büyük Günah* tamlamasının Latince karşılığı olan *Mea Culpa* yay içinde gösterilmiştir. Öbür yay işareti içinde *insan her şeyin ölçüsüdür* sözünün sahibi *Protagoras* verilmiştir.

Dilekli yan cümle, yüklemi -sa, -se dilek (temenni, desiderative) kipi olan bir yan cümle türüdür.

(Hamza ZÜLFİKAR, *Yüksek Öğretimde Türkçe Yazım ve ...*, s. 95)

Yukarıdaki cümlede *dilek* kelimesinin öbür dillerdeki (Arapça, Latince) karşılıkları yay içinde verilmiştir.

Inter’in esas Fransızcası *entre*, okunuşu ‘antr’. **Antrparantez** (*enrte-parenthèses*) ve **antrikot** (*entre-côtes*, yani kaburga arası) oradan geliyor. *Intrare* fiilinin Fransızcası olan *entrer* (girmek) ise dilimize **antre** sözcüğünü vermiş; bir evin ya da yemeğin “giriş”i anlamında.

(Sevan NİŞANYAN, *Elifin Öküzü...*, s. 73)

Yay içinde kelime anlamı verilirken yay ve eşittir işareti birlikte kullanılabilmektedir. Bu hem Türkçeden başka dile hem de başka dillerden Türkçeye çeviri şeklinde olabilmektedir:

Göklerde ve yerde olanı bilir; gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilir; Allah sinelerin özünü bilendir (=vallahu ‘aliymun bi zâti’s-sudûr). (64/4)

Bu ayet de açık bir şekilde, göklerde ve yerde Allah’ın (c.c.) bilgisi dışında hiçbir hadisenin olmayacağını ifade ediyor.

(Şakir KOCABAŞ, *Kur’anda Yaratılış*, s. 103)

Yukarıdaki metinde *Allah sinelerin özünü bilendir* cümlesinin Arapça aslı yay içinde eşittir işareti ile verilmiştir.

Kutadgu Bilig’de “Tavgaç Uluğ Buğra Han ve Parlak Bahar Mevsi-mi”nin övüldüğü bölüm:

“...Güneş yine yerine, balık kuyruğundan (=burcundan) kuzu burnuna (=burcuna) dönmüş olacak.”

(Talat TEKİN-Mehmet ÖLMEZ, *Türk Dilleri*, s. 27)

Yukarıdaki metinde yay içinde *kuyruk* ve *burun* kelimelerinin metin içindek kullanıldıkları anlam verilmiştir.

3.13.3.4 Okunuşu gösterme

Yabancı kelimelerin okunuşları yay içinde verilebilir:

Fransızc ‘güzellik suyu’ demek olan “eau de toilette (ö dö tuvalet)” bugün hemen her parfüm (perfumme) şişesi üzerinde görülebilir.

Yukarıdaki metinde geçen yay işaretlerinden ilkinde okunuş ikincisinde ise kelimenin ait olduğu dildeki özgün biçimi verilmiştir.

Türkçeye giren bazı yabancı kelimelerin asıl imlaları ile yazıldığı görülmektedir. *Yazım Kılavuzu*’nda bilim, sanat, uzmanlık alanlarında kullanılan terimlerin özgün biçimleriyle yazıldığı (/yazılması gerektiği?) belirtilmektedir.³¹⁷ Bu terimlerin ait oldukları dilin söyleyiş özelliklerini bilmeyenler için okunuşuyla verilmesi bir kural hâline getirilmelidir.

3.13.3.5 Kelime aslını gösterme

Türkçeye okunuşuyla geçen yabancı kelimelerin özgün biçimleri yay içinde verilebilir:

...’nun Şekspir (Shakespeare)’in eserleri içinde ayrı bir yeri vardır.

Inter’in esas Fransızcası *entre*, okunuşu ‘antr’. **Antrparantez** (*entre-parenthèses*) ve **antrikot** (*entre-côtes*, yani kaburga arası) oradan geliyor. *Intrare* fiilinin Fransızcası olan *entrer* (girmek) ise dilimize **antre** sözcüğünü vermiş; bir evin ya da yemeğin “giriş”i anlamında.

(Sevan NiŞANYAN, *Elifin Öküzü...*, s. 73)

³¹⁷ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 30. Kılavuzda Türkçeye önceden geçmiş bazı özel isimler ve terimler Türkçe söylenişleriyle yazılırken, sık kullanılmayan ve yeni geçmiş olan kelimelerin ise özgün biçimleri ile yazılışları benimsenmiştir. Bu kelimelerin nasıl okunacağı yay içinde gösterilmelidir.

Yukarıdaki metinde antrparantez (*entre-parenthèses*) ve **antrikot** (*entre-côtes*) kelimelerinin özgün biçimleri yay içinde gösterilmiştir. Antrikot kelimesinin ve *entrer* kelimesinin anlamı yay içinde verilmiştir.

Yazı içinde açılımları verilen kısaltmaları göstermek için yay kullanılmaktadır:

Peki, Yayıncılar Meslek Birliği (YAYBİR), Türkiye İlim ve Edebiyat Eserleri Sahipleri Meslek Birliği (İLESAM), Edebiyat ve İlim Eserleri Sahipleri Meslek Birliği (EDİSAM), Bilim ve Edebiyat Eserleri Sahipleri Meslek Birliği (BESAM), Kitap Çevirmenleri Meslek Birliği (ÇEVBİR) ne güne duruyor?

(SAYAR, Vecdi: “Alacakaranlık”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Şubat 2007, s. 15)

3.13.3.6 Ara sözleri gösterme

Ara sözler yay içine alınarak asıl cümleden ayrılabilir:

...eskilerin “enine boyuna” dedikleri cinsten, yapılı (balık eti mi derler) bir hanım. Böyle hanımlar birkaç nesil öncesinde sadece Türk erkeklerinin değil, onların anneleri (yani kaynanalar) tarafından da pek makbul tutulurlardı. Niçin? Efendim böyle “dalyan” gibi hanımların zırt-pırt hastalanmayacağı, tuttuğu işi koparacağı, çamaşırdı, hamurda, ev temizliğinde arslanlar gibi çalışacağı yolunda bir genel kanaat mevcuttu da ondan.

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 207)

Yukarıdaki metinde geçen *balık eti mi derler* sözü ara sözdür ve yazıda yay içine alınarak asıl cümleden ayrılmıştır.

*Yunanca “sivri bir şey batırmak” anlamına gelen stíezin fiili *steig-kökünden geliyor. Bu fiilden türeyen stígma “nokta” demek. Belli ki esas anlamı sivri bir uçla bir yüzeyde açılan çentik ya da delikmiş. (Unutmayın ki bu kelimler kalemin ve yazının icadından çok önce oluşmuşlar. O yüzden “nokta” deyince insanların aklına kalemle yapılmış bir leke değil mızrak ucuyla açılmış bir çentik gelmiş.) Astigmatizm, noktaları seçememeye yol açan göz bozukluğunun adı. Yunanca olumsuzluk ifade eden a- önekiyle yapılmış. Latince olsaydı belki *impunctatio, Arapça olsaydı *lâ-nokteviye olurdu.*

(Sevan NİŞANYAN, *Sözlerin Soyağacı*, s. 23-24)

Ancak bu tesisin yer seçimi ve bu yerin mülkiyeti, ve bu mülkiyetin gûya devlete bağışlanması ve bu bağışı yapan kişinin (ki, hepinizin malumu İdiris Güzel'dir) tesis ihalesini alması âdil bir muamele olmayıp, tamamen siyasî danışıklı dövüştür.

(Mustafa KUTLU, *Tufandan Önce*, s. 114)

İnsanların bir arada yaşadığı yerde ihtilâf da olur ama hiçbir ihtilâf, bünyevî nitelik kazanarak (söz gelişi devletin mütemadiyen dış borç yükünü arttırması gibi) kemikleşip kalmaz; apartmanların anayasaları vardır: Kat Mülkiyeti Kanunu!

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 25)

Ara söz bir cümle olabilir:

Son kitabını öbür kitaplarından farklı olarak ağustosta (her kitabını eylül ayına denk getirir) çıkardı.

Ara söz iç konuşmaları gösterebilir:

Amir: Geç mi kaldınız, bana mı öyle geliyor?

Memur: Şey, geciktim, özür dilerim. Efendim, dün gece benim dayı oğlu aradı, gel bu akşam bizde kal, dedi. Akrabadır, emmi oğludur (yahu demin dayı oğlu dememiş miydim, hay aksi!)

Amir: (Dayı oğlu demedi miydi bu?)

Memur: (Anlamadı galiba) Kırmamak gücendirmemek lazım dedim; kalktım, yanına gittim. Eee, teyze oğlu, ne var ne yok derken...

Amir: (Teyze oğlu mu? Şimdi haptı yuttun sen) Eee?

Memur: (Teyze oğlu mu? Şimdi ayvayı yedik, gel de çık işin içinden. Herif anladı, gözlere bak ıslıl ıslıl.) Eee ne diyordum?

Amir: Bir hala oğlu kaldı. Herhâlde onu diyeceksin şimdi de. (Bir cümlede üç yanlış! Pes! İnsan doğru dürüst bir yalan düşünür.)

3.13.3.7 Sözlüklerde

Sözlüklerde kelimelerle ilgili açıklamalarda yay işaretinin kullanıldığı görülür:

aba is. Ar. ‘abā 1. Yünden, dövülerek yapılan kalın ve kaba kumaş. 2. Bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük: *Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım. “Abanın kadri yağmurda bilinir.”* -Ata sözü. 3. s. Bu kumaştan yapılmış olan: *Aba terlik. “Ayağında bir aba potur vardı.”* -R. N. Güntekin. 4. Eskiden dervişlerin giydiği abadan yapılmış önü açık hırka. *“Aba var, post var, meydanda er yok.”* -Y. K. Beyatlı. (Bir kimseye) ~ **altından değnek göstermek** yumuşak görünmekle birlikte yine de gözünü korkutmak. ~ **gibi** (kumaş için) kaba ve kalın. ...

(TDK, *Türkçe Sözlük*, s. 1)

Yukarıdaki metinde **aba** *altından değnek göstermek* deyiminin -A hâl eki almış kelimeye getirilerek cümle içinde kullanılabileceğini göstermek üzere yay içinde (*bir kimseye*) kelimeleri getirilmiştir. Bu kelimeler deyim aslına ait değildir. Deyim cümle içinde kullanılacaksa kendinden önce gelen kelimenin alacağı ek gösterilmektedir. *Aba gibi* deyiminin yanına *kumaş için* açıklaması getirilmiş, bu deyim sadece kumaşlar için kullanılabileceği gösterilmiştir.

Sadece deyimlerin değil kelimelerin de hangi hâl ekini almış kelimelerle kullanılacağını göstermek üzere -i, -e kısaltmaları yerine yay içinde *birini, bir şeyi, birine, bir kimseye, bir şeye* gibi örneklerle gösterilmesi okuyucuya faydalı olabilir. Aşağıdaki metin bir sözlükten alınmıştır. *Sormak* kelimesinin ikinci anlama gelecek şekilde kullanılışında cümlelerin *bir şeyin hesabını bir kimseden sormak* şeklinde kurulması gerektiği gösterilmiştir. Kelime böyle bir kuruluş içinde *istemek* anlamına gelir.

sormak E.T. So:rmak, 1. soru yönelterek bilgi istemek, sual etmek: 2. (Bir şeyin hesabını bir kimseden) istemek, (onu) sorumlu tutmak: *Kenar-ı Dicle’de bir kurt aşırda bir koyunu / Gelir de adl-i ilahi sorar Ömer’den onu* (Mehmet Akif - Ö.T.S.). 3. Aramak “*Bugün seni sordular.*”

(İlhan AYVERDİ, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (s. 2830))

3.13.3.8 Saygı ve dua ifadeleri

Dini metinlerde görülen saygı ve dua ifadeleri ve bunların kısaltmaları yay içinde verilmektedir:

Allah (c.c.)
Hz. Muhammed (s. a. v.)
Hz. Cebrail (A.S.)
Hz. Ebu Bekir (r.a.)

Eski tarih metinlerinde geçen dua ifadeleri ve saygı ifadeleri yazı çevirimi metinlerde yay içine alınarak verilmektedir:

Âyet-i kerîmedeki ışıktan maksat, doğru yolu göstermektir; imandır; Kur'andır; Hz. Muhammed'in (S.M.) ışığıdır.

(Abdülbâki GÖLPINARLI, *Mesnevî ve Şerhi*, C 1, s. 10)

3.13.3.9 Göstermeye bağlı metin türlerinde yay

Göstermeye bağlı metin türlerinde rol açıklamalarını, dışarıdan gelen sesleri, sahneye giren çıkan kişileri göstermek üzere yay işareti kullanılabilir. İşaret burada konuşmalar ile açıklamaları birbirinden ayırmak üzere kullanılır:

NEJAT : (*Topla oynamaya devam ederek*) Ne oldu sabahki kavga? Moruk mu kocakarıyı kesti, yoksa kocakarı mı moruğu?...

NEVİN : Bıktım usandım vallahi. Allah canımı alsa da kurtulsam. Her gün aynı dırdır. Ne olacak annem gene eşyasını toplayıp gitti. Buraya bak, babam bu gidişle seni de sepetleyecek galiba...

NEJAT : (*Gerinerek*) Amannnn be... istida mı verdikti bizi dünyaya getirsin diye? Saçma sapan bir takım nasihatler, tehdit, tazyik. Benim kafamdaki dünya (*Parmağıyla işaret ederek*) böyle dönüyor, o (*tersine işaret ederek*) böyle döndürmek istiyor. Ama yakında bir büyük bir sürprizim var.

NEVİN : Ne sürprizi?

NEJAT : Görürsün!

(*Telefon çalar, Nevin koşar.*)

(Çetin ALTAN, *Toplu Oyunlar: 1*, s. 15)

3.13.3.10 Bibliyoğrafik künyelerde yay

Bibliyoğrafik künyelerde kitap adlarının asılları verildiğinde yay içinde eşittir işareti ile Türkçe karşılıkları verilebilir:

SAY, Bilge: *An Information-Based Approach to Punctuation* (=Noktalamaya bildirme temelli yaklaşım): Ankara 1995.
<http://www.cs.bilkent.edu.tr/~say/bilge.html> Ph.D. Proposal, Dept. of Computer Engineering and Information Science, Bilkent University.

3.13.3.11 Kısa künye

Alıntı yapılan eserlerin kısa künyesini vererek alıntı yapılan sayfaları göstermek için kullanılır.

Seçme, yorumlama ve yenileme, bu faaliyetlerde dikkati çeken diğer işlemlerdir (Yavuzer, 1992: 12). Bu resimleri ilginç kılan; çocuğun bütün yaşantısını tanımaya yönelik çalışmalarda, dışarıya çıkan somut veriler olarak, çizgilerin içerde olup biten hakkında bazı ipuçları vermesi ve sanatsal gelişmeye ışık tutucu bazı davranışları kapsamasıdır. Bu sebeple çocuk resimleri, sanatçı, eğitimci, psikolog, terapist v.b. gibi bir çok değişik kesimlerden araştırmacının ilgi odağı olmuştur (Kırıışoğlu, 1991: 79).

(Enver YOLCU, “İlköğretim Çağı...”, *Milli Eğitim*, s. 177)

Yukarıdaki metinde kaynakçada yer alan eserlere gönderme yapılmıştır. Göndermelerde yazar soyadı, eseri göstermek üzere eserin basıldığı yıl ve sayfa numarası verilmiştir.

Yazı içinde alıntı yapılan sayfayı göstermek üzere yay içinde sayfa kısaltması ve sayfa numarası kullanılmaktadır:

“Bu kitaptaki halk masalları, sözden yazıya geçirilmiş, özgün derleme ürünleridir” diyor M.H.Y. Önsözde (s. 9). Bundan kuşku duymamız da gerekmiyor. Ancak kitapta bu hususla ilgili bilgilere kısa da olsa yer verilmesini yadırgıyoruz. Çünkü masalların bu biçimde yayımlanması konusunda benzer bir yaklaşım sergileyen bir Oxxx Txxx, ürünleri kimden ne zaman, nerede derlediğini vermeyi ihmal etmez (örneğin bk. Txxx, 2003a, b, c, d: 6).

(Ali Osman ÖZTÜRK, “Masalları Uyutmak”, *Folklor Edebiyat*, s. 318)

Yukarıdaki örnekte gönderme yapılan eserlerin sayfa numarası ve kaynakçada yer alan ayırıcıları (baskı yılı ve sayfa numarası) yay işaretleri içine konmuştur.

3.13.3.12 Yay içinde öbür işaretler

Yay içinde nokta

Yazar, bir cümlesinin içine, cümlelerin daha iyi anlaşılması için ek bilgi vermek isteyebilir. Bu bilgi yay içine alınır. Yay içinde, yazarın cümlelerin anlattığı durumla ilgili duygusunu içeren bir söz bulunabilir. Cümleden bir kelime veya kelime öbeği ile ilgili fazladan bilgi verilebilir. Okuyucuya

cümlelerin anlamı ve yapısıyla doğrudan ilgisi olmayan, ama yazarın paylaşmak istediği ek bilgiler, duygular yay içine alınır. Bu bilginin yay içine alınması asıl cümlelerin anlam akışından ayrı bir bilgi, duygu, düşünce içerdiğini göstermek içindir. Yay içine alınan kelime veya öbek, yapı ve anlam bakımından bir cümle de olsa nokta ile bitirilmemelidir.

Yay içinde ünlem

Yay içinde ünlem alay etme anlamında kullanılır. Herhangi bir kelimelerin hemen arkasından gelen yay içindeki ünlem, yazarın o kelimeye vurgu yaparak alay ettiğini gösterir:

...Türkçede söz başında /m/ foneminin bulunmadığını bilmeyen, *ma-la, pala, umut, semer, tüfek, kavga, tolga, sirke, erişte, kalbur, çılbr, tembel, çuvaldız, gönder, şalvar, hayvan, yamyam, hınzır, muzır* vb. gibi yabancı asıllı sözleri Türkçe sözlermiş gibi kök ve eklerine (!) ayıran bir kitabın bilimsel değerinin takdirini okuyuculara bırakıyoruz!

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 64)

Aşağıdaki metinde bir yalanı yakalamaktan dolayı îmalı bir alay söz konusudur:

— *Kim bu S...?*
— *S... mı? Şey... ha.. ha.. halamın kızı, şu küçükken ölen kız işte, bahsetmiştim ya!*
— *Ya, tabi tabi, ben de unutmuşum. Hay Allah, ne büyük mucize! Al şu telefonu, halanın kızı (!) arıyor, öteki taraftan!*

Yay içine alınan sözün sonundaki ünlem işareti korunur:

Margarin ve tereyağı arasındaki farkı biliyor musunuz? (nerden bilelim, sen söylersen öğreniriz elbet!) Sonuna kadar okuyun (okumaz mıyız hiç, yeter ki dedikodu olsun!). Çok ilginç. Her ikisi de hemen hemen aynı kaloriye sahiptir. Tereyağı çok az daha fazla doymuş yağ oranına sahiptir. ("Çok az daha fazla" ibaresini bir yere yazın, lâzım olur) 8 grama 5 gram (ne demek bu; bu çocuk tezini gerçekte nerde yaptı acaba?). Harvard Tıp Fakültesi'nin çalışmasına göre (Inı-nı-nuun; kafadan atmıyoruz vatandaş; çocuğu daha ağız tereyağı kokuyor diye küçümsedik ama o ne yaptı? Harvard'tan delil getirdi! Harvard deyince akan sular durur bizde; herifler, "su içme-

yin” dese, “bir bildikleri vardır” diye su içmeyiz. Çocuğu takdir ettim, bu işi biliyor!) tereyağı ile karşılaştırılınca margarin yemek, kadınlarda kalp hastalığına yakalanma olasılığını % 53 artırıyor. (Erkeklerden bahis yok; bizim kalbimiz yok mu sanıyorsun kardeş?) Tereyağı yemek ise yiyeceklerdeki diğer besin öğelerinin emilimini artırıyor.

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 302)

Cümle içinde kullanılan parantezler konusunda istikrar olmadığını (hangi konuda var ki diyeceksiniz!) görüyorum. Parantez içindeki ayrıntı, cümle dışı unsurdur. Doğrudan cümleyle bağlantılı olmayabilir. Fakat şu vereceğim türdeki örnekler sıkça rastlıyoruz. Bu cümlede parantez içindeki kelime okunmadığında cümlelerin yapısı bozuluyor: “Cahit Sıtkı’nın şiirlerinde (yalnızlık, ölüm korkusu) gibi temalar büyük yer tutar.”

(Necmiye ALPAY,

http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=2490)

Yay içinde dipnot işareti

Bazı eski metinlerde dipnotu göstermek üzere kullanılan işaretler veya rakamların yay içine alındığı görülmektedir.

Önemle durulmuştur. Bu konuda yayımlanan değerli bir makalede (1), Şinasi’nin piyes yazması, «Fransız tiyatrosunu yakından görüp tanıdıktan sonra Garp tiyatrosunun edebi değerini iyice kavramış olması» ile yorumlanmış, ve, eserini «oynatma tımdı olmaksızın yarı» ğı söylemiştir.

(1) Ahmet Kutsal Tecer: *Şair Eulennmesini Okarken* (İstanbul dergisi, 1954, c. I, no: 4):

Yay ve kesme işareti

Yazım Kılavuzu’nda “hakkında açıklama yapılan söze ait ek, araç kapandıktan sonra yazılır” kuralına yer verilmiştir. Bu yaygın bir şekilde uygulanmaktadır.

...ancak kitap *Soyadı Kanunu*’nun kabulü(1934)’nden önce basılmış olduğu için şairin soyadı kitapta yer almamaktadır.

Ek, yay içindeki kelimeye değil, yayın önünde yer alan kelimeye göre getirilir.

...Burada üzerinde durduğu iki önemli nokta yine “selaset” (akıcılık) ve “vuzuh” (açıklık) ’tur.

3.13.3.13 Listelerde yay

Listelerde yay işaretlerinden yalnızca kapatma biçimli olanı kullanılır.³¹⁸

- I)
- A)
- 1)
- a)

Bazı listeleme düzenlerinde ise sıralama sayıları veya harfleri iki yay içine alınır:

A. İKİNCİ
 1. Üçüncü
 a. Dördüncü
 (1) Beşinci
 (a) Altıncı
 (i) Yedinci
 (ii) Yedinci
 (b) Altıncı
 (2) Beşinci
 b. Dördüncü
 2. Üçüncü
 (Halil SEYİDOĞLU, *Bilimsel Araştırma ve ...*, s. 128-130)

³¹⁸ İsmet GÖNÜLAL, *Noktalama*, “tek parantez” s. 109-110.

3.14 KÖŞELİ YAY ([])

Köşeli yay ayırıcı ve öbekleyici işarettir. Yay işaretinden üstündür. İçinde yay içine alınmış açıklama veya ek bilgi bulunduran açıklamalar köşeli yay içine alınır: [()]

Matematikte öbekleyici olarak kullanılır: $x[2(y+a) - 2(y-a)]$. Yazılı metinlerde de matematikteki bu kullanılışına uygun olarak kullanılır.

3.14.1.1 Köşeli yayın tarihi

Bracket (destek, dirsek, kenet; yay, köşeli yay; raf, köşebent, kademe) veya *crotchet* (*crotche* ‘kalça, kasık’, *crotchet* ‘tuhaf tutku, merak...’ ?) diye de adlandırılır. PARKES, köşeli yaya basılı kitaplarda rastlandığını; işaretin $\text{┌ ┐} (\text{└ ┘})$ yarım yay olarak kullanıldığını söyler.³¹⁹ İşaretin kapatma şekli ┌ ┐ 16’ncı yüzyılda başlık kelimesinin arkasından gelerek kelime ile açıklamayı ayırmak için kullanılmıştır.³²⁰ 16-17’nci yüzyıllarda açma yayı [gözden geçirme amaçlı kullanılmış, aynı yıllarda tiyatro metinlerinde sahne-rol açıklamaları köşeli yay içine alınmıştır. 17. yüzyılda sözlüklerde ekleme yapma amacıyla kullanılmıştır. 18’inci yüzyıl başlarında özellikle İngiliz matbaacılar sayfa numaralarını köşeli yay içine almışlardır.³²¹

Osmanlıcada işarete *tefrîkiye*³²² (=ayırıcı) adı verilmiştir. ŞEMSEDDİN SAMİ [1850-1904]’nin *Kâmus-ı Türkî* adlı eserinde açıklamaları ve tartışmaları göstermek üzere, Ali Seydî [1870-1919]’nin *Resimli Kâmus-ı Osmânî* [1906-1909] adlı eserinde fazladan açıklamaları içermek üzere kullanılmıştır.³²³

1941 tarihli *İmlâ Kılavuzu*’nda yay ve köşeli yay “parantez” başlığı altında verilmiş ve köşeli yayın cümlede anlatılandan ayrı bir sözü çerçevelediği; cümle içinde rakam, harf, yıldız gibi işaretlerle verilen dipnotları çer-

³¹⁹ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 303.

³²⁰ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 288.

³²¹ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 55.

³²² Tahir Ken‘an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43.

³²³ Aylin KOÇ “Noktalama işaretlerinin tarihçesi” *Kültür Tarihinde Gizli Diller ve Şifreler*, s. 286-287.

çevelemek için kullanıldığı; yay ve köşeli yayın birbiri yerine kullanılabileceği belirtilmiştir.³²⁴ GÖNÜLAL, işarete “büyük yay” dendiğini kaydetmiştir.³²⁵ EKER, işaretler arası benzerlik kurmuş ve noktalı virgülü kullanılışı itibarıyla matematik işaretlerinden köşeli yaya, virgülü de yaya benzetmiştir. Yay içine alınarak ayrılmış ifadelerin yeni bir yay içine alınmasında köşeli yay’ın, kullanıldığını belirtmiştir.³²⁶ Burada köşeli yay dışta, öbür yay içte yer almaktadır. Köşeli yay’ın kullanıldığı yerlerle ilgili kurallar *köşeli parantez*, *köşeli ayraç*, *köşeli yay* gibi adlar altında aşağı yukarı birbirinin tekrarıdır.³²⁷

3.14.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Köşeli yay ile ilgili kılavuzlarda yay ile köşeli yay’dan hangisinin dışta hangisinin içte yazılacağı konusunda birlik yoktur³²⁸. *Yazım zu*³²⁹’nda köşeli yayın dışta, öbür yayın içte kullanılacağı belirtilmiş buna uygun örnek verilmiştir. Matematikte işaretin kullanılışı da buna uygundur: [()]

³²⁴ *İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1941, TDK, s. XLIV.

³²⁵ İsmet GÖNÜLAL, *Noktalama*, “**parantez**” s. 105, dipnot.

³²⁶ Süer EKER, *Çağdaş Türk Dili*, s. 466.

³²⁷ AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **köşeli ayraç** s. 23; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **köşeli ayraç** s. 41; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü “İmlâ Kılavuzu”*, **köşeli parantez** s. 44 (köşeli yayı içte kullanır ([]); *Eğitim Yayınları Yazım Kılavuzu*, **köşeli ayraç** s. 35; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **köşeli parantez**, s. 69; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ²1941, **köşeli yay** s. XLIV (Bu iki işaretin birbiri yerine kullanılabileceği belirtilmiş.); *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ⁷1962, **köşeli parantez** s. XXVII; KARATAŞ, *Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama*, **köşeli parantez**, s. 33 köşeli yayı içte kullanır ([]); ÖZÖN, Nijat: *Büyük Dil Kılavuzu*, **ayraç** s. 63 ([]); ÖZÖN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **köşeli parantez** s. XXXV; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, YARDIMCI İŞARETLER köşeli **parantez** s 54 (köşeli yayı içte kullanır ([]); *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, **köşeli ayraç** s. 37; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, **köşeli ayraç** s. 82-83.

³²⁸ bk. dipnot 327.

³²⁹ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 46.

3.14.3 TEKLİFLER

Köşeli yay kapsayıcıdır, anlam vermek için kullanılabilir. Yazı içindeki herhangi bir kelime için ayrıntılı bilgi vermek için kullanılabilir. Bir metinde unutulmuş, silinmiş, okunamayan herhangi eksikliği tamamlamak için kullanılabilir. Alıntıya yapılan müdahaleyi göstermek için kullanılabilir. Bütün kullanışlarında asıl metinde yer alan bilgiden ayrı bir bilgi verildiğini gösterdiği için asıl metinle katma bilgiyi birbirinden ayıran ayırıcı işaretir.

3.14.3.1 Derleyip toparlayıcı

Köşeli yay, yay içine alınmış bir açıklama içinde yeniden bir açıklama verilirken en dışta yer alır. İşaret burada derleyici toparlayıcı iş görür.

[Tarık Buğra, *Oğlumuz (İlk Gençlik Çağına Öyküler)*, s. 51]

3.14.3.2 Anlam verme

Bilinmeyen kelimelerin anlamını vermek üzere eser sonuna sözlük yerleştirmek yerine kelimenin hemen arkasına bir köşeli yay ile anlamı verilebilmektedir. Yazar böylece okurun sözlüğe bakıp durmaktan bıkararak eseri okumaktan vazgeçmesini önlemeyi amaçlamaktadır.

Hanım Hey!

Bir gün Kamgan oğlu Han Bayındır yerinden durmuştu [kalkmıştı]. Şamî [Dört köşe] günlüğü [güneşliği] yeryüzünde diktirmişti. Ala sayvanı [gölgeliği] gökyüzüne asanmıştı [açılmıştı]. Bin yerde ipek halıçası [minde-ri] döşenmişti.

Hanlar hanı Han Bayındır yılda bir kere top edip [ziyafet verip] Oğuz beylerini konuklardı. Gene toy edip [ziyafet verip] attan aygır [erkek at], deveden buğra[erkek deve], koyundan koç [erkek koyun] kırdırmıştı [kestirmişti]. Bir yere ak otağ [çadır], bir yere kızıl otağ [çadır], bir yere kara otağ [çadır] kurdurmuştu.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. 9)

Yay içindeki bilgi ile köşeli yay içindeki bilgi karıştırılmamalıdır. Yay içindeki söz, cümleden atıldığında anlam üzerinde bir etkisi olmadığından ve cümlelerin yapısına girmediklerinden bozulmaya sebep olmaz.

Köşeli yay ile asıl metnin eksikliği giderildiği için, metne müdahale edildiğinden cümlelerin yapısına ve anlamına doğrudan katkı sağlar. Bu yüzden cümleden atılması anlamı da yapıyı da bozabilir.

Dr. Tezcan, '[b]unu yaparken Robert Dankoff'un hazırladığı sözlüğün ['Glossary' ya da 'Okuma Sözlüğü' H.Y.] büyük yardımı olaca[ğın]'; zira, Evliya Çelebi'nin 'Anadolu ve Rumeli Türkçesi ağızlarından derlediği sözcükler[le] kendi uydurduğu sözcük ve deyimler de dahil olmak üzere anlamda kullandığı tüm sözcükler[in] Türkçe'nin Büyük Tarihsel Sözlüğü'nde yer alması gerekeceğini' söyler.

(Hilmi Yavuz, “‘Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü’ üzerine notlar (2)”

<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=845173>)

Yukarıdaki cümlede yazar başkasına ait söze müdahale etmiş ve yaptığı değişiklikleri köşeli yay içine almıştır. Bunların atılması cümlelerin anlamını ve yapısını bozabilir.

3.14.3.3 Değişebileceği gösterme

Aşağıdaki metinde yazar, bir kalıp hâline gelen cümlede araya giren ve değişebilen sözleri göstermek üzere köşeli yayı kullanmıştır:

*TV muhabirleri (...) şu kalıbı kullanır oldular: “Ben hemen **[bu konudaki son bilgileri aktarmak]** istiyorum. Köşeli ayraç içindeki söz değişebiliyorsa da, hiçbir zaman bu bildirim için olağan cümle yapısı kullanılıp düpedüz “bu konudaki son bilgileri aktarıyorum” vb. denmiyor.*

(Necmiye ALPAY, *Dilimiz Dillerimiz*, s. 271)

bu metinde köşeli yay yerine yay kullanılamaz. Yay işareti cümleden atılabilen ve cümleye girmeyen fazladan bilgi içermektedir.

3.14.3.4 Ayrıntı verme

Yazar köşeli yay içinde, konu dışındaki bir açıklama ile kullandığı bir bilgi veya şekil hakkında ayrıntıya yer verebilir.

*“Vakıa, şehrin saatleri, ne de hususî saatler gereği gibi muntazaman işlemiyor. Fakat insanlarımız sık sık saate bakmağa ve vakti ölçmeğe alıştılar, köylerimize tamamıyla saati sokmadıkça bile **zevkini** soktuk.” (Ahmet Hamdi TANPINAR, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, s. 347) [Vurgu benim.]*

(Cumhur ASLAN, “Türk Romanında Bürokrasi...”, s. 134)

Yukarıdaki metinde kalın olarak yazılan zevkini kelimesi, asıl eserde öbür kelimeler gibi normal kalınlıkta yazılmıştır. Ancak araştırmacı alıntılarken kelimeyi kalınlaştırmıştır. Araştırmacı, alıntılacağı yazı içinde kendi yaptığı değişikliği belirtmek için köşeli yay içine de *vurgu benim* uyarısını yazmıştır.

Hüseyin *rh.* [626-680] Kerbelâ’da I. Yezîd [680-683]’in ordusu tarafından kuşatılmış ve Fırat suyu ile bağı kesilerek susuz bırakılmıştır.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut’un Kazan Bey...*, s. 238)

Yukarıdaki metinde yay içinde verilen bilgiler kişilerin doğum-ölüm veya tahtta kalma süreleridir. Ayrıntıdır, asıl metinden köşeli yay kullanılarak ayrılmıştır.

3.14.3.4.1 Bibliyografik künyelerde ayrıntı

Yazarların ikinci adları, adlarının kısaltmaları veya soyadları eserde yer almıyorsa bu bilgi köşeli yay içinde verilebilmektedir:

[ERSOY], Mehmed Akif: *Safahat* Altıncı Kitâb *Âsım*: İstanbul 1928m. (1347 h.), 139 s. Gündoğdu Matbaası. İkinci tab’ı.

Yukarıdaki ilk künyede Mehmed Akif’in adı eserde yer almakta; ancak kitap *Soyadı Kanunu*’nun kabulü (1934)’nden önce basılmış olduğu için şairin soyadı kitapta yer almamaktadır. Künyede şairin soyadının tamamı köşeli yay içine alınarak gösterilmiş, böylece kitapta şairin soyadının yazmadığı belirtilmiştir.

OFLAZOĞLU, A[hmet] Turan: *III. Selim Kılıç ve Ney*: Ankara 1994, VII+182 s. Kültür Bakanlığı Yayınları: 1658, Sanat-Tiyatro Dizisi: 95-103.

Bu künyeden anlaşıldığına göre kişinin ilk adı eserde kısaltma olarak yer almaktadır: A. Turan OFLAZOĞLU. Künyeyi hazırlayan yazarın adını tamamlamış, kitapta yer almayan harfleri köşeli yay içinde göstermiştir.

Bibliyografik künyelerde eser adlarının asılları köşeli yay içinde verilebilmektedir:

SEARLE, John R.: *Söz Edimleri* [Asıl adı: Speech Acts]: Sunuş ve çeviri: R. Levent AYSEVER, Ankara 2000 (Nisan), 304 s. Ayraç Yayınevi: Felsefe: 5.

Bibliyografik künyelerde eser adlarının Türkçedeki karşılıkları köşeli yay içinde verilebilmektedir:

UŞAKLIĞİL, Halit Ziya: *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* [=Türkçe Dil Bilgisi]: Hazırlayan: Kaya TÜRKAY, Ankara 1999, x+96+77 s.: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 707, Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 2.

3.14.3.5 Ayırma

Konuşma metinlerinin yazıya geçirilmesinde, konuşmacının konu bütünlüğü dışında kalan yorumlarının köşeli tırnak içine alınarak asıl metinden ayrıldığı görülmektedir:

Özbek Hoca bu sefer: “Aa, hayret! Ruslar bize sizler (yâni Türkistan ahâlisi) ayrı ayrı milletlersiniz, dilleriniz de ayrı. Demişti. **[Tabii Türkiye’nin ise hiç lâfı edilmemiş].** Meğer, Özbek, Kazak, Kırgız, Azerî, hem de Türkiyelilerin dilleri (dillerimiz yâni) aynıymış!” dedi.

Günaydın! **[Onlara ‘günaydın’ ama, bizde de Atatürk’ün vefatından sonra Türk Dünyası’nın diğer Türklerinden, ve de 1920’lerden sonra dışarıda kalan Osmanlı dış Türklerinden bahsetmek yasaklanmamış mıydı? 1970’lerde de ‘Türk’ten bahsetmek son derece zorlaşmamış mıydı?]**

(Oktay SİNANOĞLU, “Neredeyiz? Nasıl...” *Ters Lâle*, s. 80)

3.14.3.6 Eksikliği tamamlama - Metin tamiri

Eski metinlerde okunamayan kelimeler için köşeli yay kullanılarak metin onarılır. Olması gerektiği yerde bulunmayan kelime eseri yazan tarafından unutulmuş olabilir veya zamanla eserden silinmiş, kazınmış olabilir. Bu eserlerin yazı çevirimlerinde (*transkripsiyon* veya *transliterasyon* yoluyla yapılan çevirimlerde) okunamayan veya eksikliği tespit edilen bu kelimeler için yapılan teklifler köşeli yay içine alınır:

«Mere Kılbaş, ol-vakt, kim Uç [Uk] Boz Uk yığnak olurdu, Kazan andan-sonra evin yağmaladurdu. Suçumuz ne-y-idi-kim şimdi bile olmayavuz yağmada?» dedi.

(Mustafa KAÇALİN, *Dedem Korkut’un Kazan...*, s. 103)

Yukarıda yazı çevirimi verilen metinde köşeli yay içinde gösterilen [Uk] kelimesi asıl metinde yer almamaktadır. Araştırmacı tarafından eksikliği tespit edilen bu kelime köşeli yay içinde yazılarak asıl metinde yer almadığı ancak araştırmacı tarafından teklif edildiği gösterilmiştir.

(D 1) Kapgan Kağan [yeti] otuz mta erti. Kapgan Kağan olurdum. tün udımatı, (D 2) küntüz olurmatı, kızıl kanım töküti, kara terim yüğürt[i] işiğ küçüğ bertim ök. Uzun yelmeğ yeme ittım ok, (D 3) arkuy karguğ olgurdum ok. Yanığuma yağığ kelür[ü]r ertim.

(Talat TEKİN, *Orhon Yazıtları*, s. 92)

Yukarıdaki metinde [yeti], yüğürt[i] ve kelür[ü]r kelimelerinde görülen köşeli yay işaretleri asıl metinde bulunmayan, yazar tarafından eklenen kelime veya harfleri göstermektedir.

Benzer kullanım aşağıda da görülmektedir:

«Oğul [oğul], ay (13) oğul!

Kalkubanı yerümden turı geldüm

Kara tağlar önine 123a (1) ava bindüm,

Kara tonlu kâfirlere uğramadum,

Ala gözlü yigitlerüm (2) kırdurmadum,

Sağ-dur esen-dür yigitlerüm,

Oğul, kayurma, üç (3) gündür koşlığum yok. Oğul, at üzerinden meni kap, döşegime (4) çıkar» dedi.

(Semih TEZCAN - Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, s. 159)

3.14.3.7 Metne müdahaleyi gösterme

Köşeli yay alıntılarda, alıntılaman tarafından yapılan değişiklikleri göstermek üzere kullanılabilir:

Asıl metin:

Yeni üyelerin de katılımıyla 1999 yılında oluşturulan “İmlâ Komisyonu”nda kılavuz baştan sona okunarak gözden geçirilmiş, gerekli düzenlemeler ve eklemeler yapılarak ‘genişletilmiş ve gözden geçirilmiş yeni baskı’ *İmlâ Kılavuzu* 2000 yılında yayımlanmıştır. Kılavuzun bu baskısında dizin bölümü de denetlenerek kurallar bölümüyle dizin arasında tutarlılık sağlanmıştır.

(*Yazım Kılavuzu*, Ankara 2008²⁵, TDK, s. v)

Yukarıdaki metne müdahale edilerek yapılan alıntı:

Şükrü Haluk AKALIN, Yazım Kılavuzu'nun önsözünde "[y]eni üyelerin katılımıyla 1999 yılında oluşturulan 'İmlâ Komisyonu'nda kılavuz[un] baştan sona okunarak gözden geçiril[diğini], gerekli düzenlemeler ve eklemeler yapılarak 'genişletilmiş ve gözden geçirilmiş yeni baskı' İmlâ Kılavuzu[nun] 2000 yılında yayımlan[diğini]" yazmıştır. Ayrıca, "[k]ılavuzun bu baskısında dizin bölümü[nün] de denetlenerek kurallar bölümüyle dizin arasında tutarlılık sağlan[diğini]" söylemektedir.

Dr. Tezcan, '[b]unu yaparken Robert Dankoff'un hazırladığı sözlüğün ['Glossary' ya da 'Okuma Sözlüğü' H.Y.] büyük yardımı olaca[ğın]'; zira, Evliya Çelebi'nin 'Anadolu ve Rumeli Türkçesi ağızlarından derlediği sözcükler[le] kendi uydurduğu sözcük ve deyimler de dahil olmak üzere anlamda kullandığı tüm sözcükler[in] Türkçe'nin Büyük Tarihsel Sözlüğü'nde yer alması gerekeceğini' söyler.

(Hilmi Yavuz, 06 Mayıs 2009,
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=845173>)

Yukarıdaki metinde yazar başkasından alıntılardığı sözlerde yaptığı değişiklikleri köşeli yay içinde göstermiştir.

Süer EKER, köşeli yayın bir metindeki yanlışın düzeltildiğini göstermek için kullanıldığını belirtmiştir. Burada yazarın metne müdahalesi söz konusudur:

'ı', Türk alfabesinin on birinci [on ikinci] harfidir.

(Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, s. 463)

3.14.3.8 Köşeli yay içinde yıldız

Eski metinlerde dipnot için kullanılan yıldız işaretinin köşeli yay içine alındığı görülmektedir.

çok emeği geçenlerin her birine candan teşekkürler ederiz [].*

[] Bu işte gerek düşüncelerini bildirmek, gerek çalışmak suretiyle emeği geçenlerin adları ve sanları*

3.15 DENDEN İŞARETİ (") (“)

İşaret tırnak işaretine benzer.

Yazım Kılavuzu’nda işaretin “bir yazıdaki maddelerin sıralanmasında veya bir çizelgede alt alta gelen aynı sözlerin, söz gruplarının ve sayıların tekrar yazılmasını önleme”de kullanıldığı belirtilmiştir.³³⁰

3.15.1.1 Denden işaretinin tarihi

İşaret Türkçeye Tanzimat dönemi ile girmiş, ilk kez ŞEMSEDDİN SAMİ [1850-1904] tarafından tanıtılmıştır. İşaret, tırnak işaretinin altında bir kural olarak yer almıştır.³³¹ *Yazım Kılavuzu*’nda ve başka yazım kılavuzlarında işaret kendi adı ile ayrı bir başlık altında veya tırnak başlığı altında yer almaktadır.³³²

3.15.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Denden işaretinin bir sayfadan başka bir sayfaya taşacak şekilde uzun bir listede kullanılması, işaretin neyi gösterdiği konusunda okuyucuyu sayfa karıştırmak zorunda bırakabilir. Okuyucuyu yormamak için her sayfa başında tablo başının yeniden yazılması ve bunun altında *denden* işaretinin kullanılması daha iyi olur.

³³⁰ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 44.

³³¹ Mahir KALFA, *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri ve Önemi*, s. 328.

³³² *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, **denden** s. 44; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **denden imi** s. 40; Nijat ÖZÖN, *Büyük Dil Kılavuzu*, **tırnak** başlığı altında “**denden**”, s. 62; Tuncer GÜLENSOY, *Türkçe El Kitabı*, **tırnak**, s. 354; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, (Tırnak işareti altında kural olarak yer almış, ayrı bir başlık verilmemiştir.) s. 79.

3.15.3 TEKLİFLER

Denden işareti listelerde aynı kelimenin, sayının veya birimin tekrar tekrar yazılmasıyla oluşacak zaman ve emek kaybının önüne geçmede yardımcı olabilir:

<i>İlçemizde yapılan güreş karşılaşmalarında derece alan öğrenciler:</i>			
<i>Öğrencinin</i>			
Adı Soyadı	Okulu	Ağırlığı	Madalya
Mehmet TOPTİMUR	Cumhuriyet Anadolu Lisesi	63	Bronz
Kadir ZÜMRE	“	58	“
Furkan NURDOĞAN	“	55	Altın
Musa KURT	“	“	Gümüş
Nebi KOCAKAPLAN	“	54	“
Murat ÖZCAN	“	52	Bronz

Listelerin birkaç sayfaya taşması durumunda denden işaretinin neyi temsil ettiği karışıklığa sebep olabilir, veya okuyucuyu birkaç sayfa öncesinde nelerin geçtiğini aramak zahmetine sokabilir. Bunun önüne geçmek için her sayfadaki ilk satırın kelimeleri tam yazılmalı, sonraki satırlarda geçen aynı ifadeler yerine denden konmalıdır.

3.16 KESME İŞARETİ (')

Kesme işareti ayırıcı, karışmayı önleyici işaretlerdendir.

Tükçede bazı kelimeler okunuşları ve yazılışları ile birbirine benzediği için yazıda karıştırılabilir. Karışmayı önlemek üzere kesme işareti kullanılabilir:

*Padişah **kadının** huzuruna çıktı. Herkes huzurdaydı. **Kadının** yüzüne bakmamasına sinirlendi, elini kılıcının kabzasına götürdü. **Kadının** boğazındaki damarlar sinirden gerilmişti. Konuşmaya başlasa konuşmayacak, bağırarak; hatta patlayan bir volkana dönecekti. Suç padişahın mıydı, **kadının** mıydı? **Kadı kadının** verdiği cevaptan hiç de memnun kalmamıştı. Suçu işlediği bütün şahitlerin ağızbirliği ederek yemin etmelerinden belliydi. **Kadının**, yalanlarını saklayamayan yüz ifadesi, gözlerini kaçırıp duruşu, dün söylediğini bugün yalanlaması... bütün soruşturma boyunca yaşananların hepsi ama hepsi aleyhine işliyordu...*

Yukarıdaki metinde suçlu olarak gösterilen kişi başka bir mahkemede davalara bakan *kadı* mıdır, yoksa bir *kadın* mıdır belli değildir. Her ne kadar bu metin uydurma bir metin olsa da karışabilecek yazılıştaki kelimelerin bir arada kullanıldığı metinlerde kesme işareti okuyucuya yardımcı olabilir.

*Padişah **kadı'nın** huzuruna çıktı. Herkes huzurdaydı. **Kadın'ın** yüzüne bakmamasına sinirlendi, elini kılıcının kabzasına götürdü. **Kadı'nın** boğazındaki damarlar sinirden gerilmişti. Konuşmaya başlasa konuşmayacak, bağırarak; hatta patlayan bir volkana dönecekti. Suç padişahın mıydı, **kadı'nın** mıydı? **Kadı, kadın'ın** verdiği cevaptan hiç de memnun kalmamıştı. Suçu işlediği bütün şahitlerin ağızbirliği ederek yemin etmelerinden belliydi. **Kadın'ın**, yalanlarını saklayamayan yüz ifadesi, gözlerini kaçırıp duruşu, dün söylediğini bugün yalanlaması... bütün soruşturma boyunca yaşananların hepsi ama hepsi aleyhine işliyordu...*

Yukarıdaki metinde birkaç kesmenin yeri değiştirildiğinde suçluların değiştiği görülecektir:

*Padişah **kadı'nın** huzuruna çıktı. Herkes huzurdaydı. **Kadı'nın** yüzüne bakmamasına sinirlendi, elini kılıcının kabzasına götürdü. **Kadın'ın** boğazındaki damarlar sinirden gerilmişti. Konuşmaya başlasa konuşmayacak, bağırarak; hatta patlayan bir volkana dönecekti. Suç padişahın mıydı, **kadı'nın** mıydı? **Kadı, kadı'nın** verdiği cevaptan hiç de memnun kalmamıştı.*

Buna benzer şekilde aşağıdaki metinde *küme* ve *kümes* kelimelerinin karıştırılabileceğini göstermek üzere bir metin uydurulmuştur:

*A **kümesindeki** tavukların B **kümesindeki** tavuklardan sayıca fazla olduğu bilinmektedir. Her iki **küместeki** tavuklara da eşit miktarda yem verilmektedir. Bu yüzden B **kümesindeki** tavuklar daha semiz, A **kümesindeki** tavuklar ise daha zayıf kalmışlardır. A **kümesindeki** tavuklar B **kümesindeki** tavukların tam iki katı kiloya ulaştıklarında her iki **küместeki** tavuklar bir araya toplanmıştır. Zayıf tavuklar C **kümesinin** elemanları, semiz tavuklar da D **kümesinin** elemanları olarak farz edildiğinde C ve D **kümesinin** elemanlarının toplam ağırlığı A **kümesindeki** tavukların toplam ağırlığının kaçta kaçtır?*

Yukarıdaki metinde geçen *küme* ve *kümes* kelimelerine kesme işaretleri getirilerek değişik anlamlar elde edilebilir:

*A **kümes'indeki** tavukların B **kümes'indeki** tavuklardan sayıca fazla olduğu bilinmektedir. Her iki **kümes'teki** tavuklara da eşit miktarda yem verilmektedir. Bu yüzden B **kümes'indeki** tavuklar daha semiz, A **kümes'indeki** tavuklar ise daha zayıf kalmışlardır. A **kümes'indeki** tavuklar B **kümes'indeki** tavukların tam iki katı kiloya ulaştıklarında her iki **kümes'teki** tavuklar bir araya toplanmıştır. Zayıf tavuklar C **küme'sinin** elemanları, semiz tavuklar da D **küme'sinin** elemanları olarak farz edildiğinde C ve D **küme'sinin** elemanlarının toplam ağırlığı A **kümes'indeki** tavukların toplam ağırlığının kaçta kaçtır?*

3.16.1.1 Kesme işaretinin tarihi

Apostrof diye de adlandırılır.³³³ PARKES, BRADLEY'den yaptığı aktarmaya göre, işaretin Yunanlıların kullanışlarına dayandığını, [İtalyan Kardi-

³³³ [*<Yakın Lat. apostrophus < Yakın Grekçe ἀπόστροφος (apóstrophos) “ünlü düşmesi, son ünlünün düşmesini gösterir” (F. apó- ‘uzaklaştırma’ + strophos ‘şiiir, kıta’)*] (*The Oxford Dictionary of English Etymology*, s. 43). XVII. yüzyıl Fransızcasında

nal Pietro] BEMBO [1470-1547] ve Aldus MANUTİUS [1450-1515] tarafından Yunanlıların kullandığı mantıkla (ses düşmesini göstermek üzere), PETRARCH [1304-1307]'in İtalyanca şiirlerinin Aldine (Aldus'un matbaası) baskısında (1494), kelimelerdeki ses düşmelerini göstermek üzere kullanıldığını aktarır.³³⁴ İşaretin asıl kullanılış amacı şiirde ses düşmesinin olduğu yeri göstermektir. Eski metinlerde noktalamanın okuyucunun metni okumasını kolaylaştırmak ve doğru düzgün seslendirmesine yardımcı olmak için yapıldığı göz önüne alındığında işaretin *okunmayacak* heceyi gösterdiği de söylenebilir.

Türkçede Latin harflerinin kabûlü (1928)'nden sonra kullanılmaya başlanmıştır. İşaret, önceleri sadece özel isimlere getirilen ekleri ayırmada kullanılmış, zamanla sayılara getirilen ekler de bu işaretle ayrılmıştır. Ekin batıdaki en eski kullanılış amacı olan şiirde düşen heceyi gösterme amacıyla Türkçede de kullanılmıştır. 1941 *İmlâ Kılavuzu*³³⁵'nda "kesme" işareti olarak yer almıştır. İşaretin yazımı ilgilendiren kısmı³³⁶ bir kenara bırakılırsa bu kurallar 1965 yılında basılan *Yeni İmlâ Kılavuzu*'na kadar aynı şekilde devam etmiştir.³³⁷ Bu kılavuzda gelişen işaret aynı adla anılmış, ancak kuralarda değişiklikler olmuştur.³³⁸

apostrophe adıyla kullanılan işaret, Türkçede de bu adla kullanılmıştır, bu adlandırma Türkçeye Fransızcadan geçmiştir.

³³⁴ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 51, s. 138

³³⁵ *İmlâ Kılavuzu*, TDK, İstanbul ²1941, s. XXXIV.

³³⁶ Arapça, Farsça asıllı kelimelerde kendinden sonraki sesliye bağlanmadan okunması gereken hemze (ـ) ve 'ayın (ع) harflerini göstermek üzere kullanılacağı kuralı

³³⁷ Hamza ZÜLFİKAR, "Kesme işaretinin kullanımında dünden bugüne yaşanan gelişmeler", *Türk Dili*, TDK, Ankara 2009 (Temmuz), S 691, s. 35-48.

³³⁸ İsmet GÖNÜLAL, *Noktalama*, "kesme" s. 119-124; AYDIN-MEYDAN, *Türkçe İmlâ Kılavuzu*, **kesme imi** s. 24; ÇOTUKSÖKEN, *Türkçe Yazım Kılavuzu*, **kesme imi** s. 42; *Eğitim Yayınları Yazım Kılavuzu*, **kesme işareti** s. 36; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **kesme**, s. 65; TULUM, *Yeni İmlâ Kılavuzu*, İstanbul 1986, YARDIMCI İŞARETLER **kesme** s. 55; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, **kesme imi** s. 83-89; ÖZÖN, Nijat, *Büyük Dil Kılavuzu*, **kesme imi**, s. 63-64. *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, **kesme imi**, s. 83-89.

3.16.2 SORUNLAR - ÇÖZÜMLER

Kesme işareti ile ilgili sorunlar *özel adlar* sorunu, işaretin yanlış kullanılması ve hiç kullanılmaması başlıkları altında toplanmıştır.

Yukarıda sayılanlar yanında, işaretlerin ele alındığı eserlerde görülen ortak bir sorun da kılavuz kitaplara başvuracak kişilerin dilbilgisi konularını ve terimlerini bildiklerinin farz edilmesidir. Bu işaretin kullanıldığı yerlerle ilgili olarak kullanılan *yapım eki*, *çekim eki* gibi terimlerin anlamlarını bilmeyen bir okuyucunun kesme işaretinin kullanıldığı yerleri öğrenmesi zor olacaktır. “Her dilbilgisi konusunun okuyucularca bilindiğinin zannedilmesi” sorununa, önceki kılavuzlarda görülen eksiklikleri tespit eden ZÜLFİKAR da işaret etmiştir.³³⁹

İşaretle ilgili bir başka sorun da kurallarının uzun, ayrıntılı, karmaşık ve istisnalarla dolu oluşudur.

3.16.2.1 Özel adlar sorunu

Türkçede özel adlarla ilgili kurallar ile kesme işaretinin kullanılacağı yerler arasında okuyucunun kafasını karıştıracak istisnalar söz konusudur. *Yazım Kılavuzu*’nda özel adlarla ilgili yazım kuralları *büyük harflerin kullanıldığı yerler*³⁴⁰ ve *kesme işareti*³⁴¹’nin kullanıldığı yerlerle ilgili başlıklar altında ele alınmıştır. Bu kurallara göre özel ad sayılan kelimeler kısaca şöyledir:

Kişi adları özel ad sayılmaktadır. Ayrıca *kişi adlarından sonra gelen saygı sözlerinin, unvanların, lakapların, meslek ve rütbe adlarının büyük harfle yazılacağı* belirtildiğine göre bu durumda özel adlardan sonra gelen *saygı sözleri, unvanlar, lakaplar, meslek ve rütbe adları* da özel ada dâhil olmaktadır.

Özel adlardan sonra gelen ve akrabalık bildiren *abla, teyze, nine, dayı, amca, enişte* gibi kelimeler küçük harfle başlatılmakta; buradan da bu kelimelerin özel ada dâhil edilmediği anlaşılmaktadır. Tarihî şahısların adında

³³⁹ Hamza ZÜLFİKAR, “Kesme işaretinin kullanımında...” *Türk Dili*, TDK, Ankara ²⁵2008, S 691, s. 40.

³⁴⁰ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁴2005, s. 16-20.

³⁴¹ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁴2005, s. 46-49.

görülen akrabalık adları ise büyük harfle başlatılmakta, yani özel adın parçası olarak kabul edilmektedir. Akrabalık bildiren kelimeler özel adın başına alındığında (*Hala Sultan, Baba Gündüz, Nene Hatun* gibi) kelimeler büyük harfle başlatılmakta; dolayısıyla özel adın parçası olarak kabul edilmektedir.

Hayvanlara verilen adlar özel ad sayılmaktadır: *Pamuk, Minnoş, Tekir* gibi. Millet, boy, oymak adları; dil ve lehçe adları; devlet adları özel ad sayılmaktadır. Din ve mezhep adları ve bunların mensuplarını gösteren adlar özel ad sayılmaktadır: *Müslümanlık, Müslüman; Hanefilik, Hanefî* gibi.

Din ve mitoloji ile ilgili tek varlıkları gösteren kelimeler özel ad sayılmaktadır: *Allah, Cebrail, Kibele* gibi.

Gezegen ve yıldız adları özel ad sayılmaktadır.

Yer adları (kita, bölge, il, ilçe, köy, semt, bulvar, cadde, sokak, semt vb.) özel ad sayılmaktadır. *Doğu, batı, kuzey, güney* kelimeleri düşünce, hayat tarzı, politika anlamlarında kullanıldığında özel ad sayılmaktadır. Yer adlarına getirilen *deniz, nehir, göl, dağ, boğaz* gibi kelimeler de özel adın parçası olarak kabul edilmektedir. Yapı adlarına getirilen *han, köşk, kale, kule, saray, köprü* gibi kelimeler de özel adın parçası sayılmaktadır.

Kurum, kuruluş ve kurul adları özel ad sayılmaktadır. *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Dil Kurumu, Bakanlar Kurulu, Yeşilay Derneği, Çankaya Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü* gibi.

Kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge, genelge adlarının her kelimesi özel ada dâhil edilmektedir.

Kitap, dergi, gazete adları özel ad sayılmakta; sanat eserlerinin adını oluşturan her kelime, o eserin adı, yani özel ad sayılmaktadır. (Burada ölçü, eserin, gazetenin veya kitabın üstünde yazılı olan addır. Ada dahil olmayan tanıtıcı kelimeler özel ad içine alınmamaktadır: *Milliyet Gazetesi* değil, *Milliyet*.)

Millî ve dinî bayramlarla, belirli günler ve haftaları gösteren adlar özel ad sayılmaktadır: *Cumhuriyet Bayramı, Ramazan Bayramı, Nevruz Bayramı, Öğretmenler Günü, Atatürk Haftası* gibi.

Kurultay, bilgi şöleni, açık oturum gibi toplantıların adlarını oluşturan her kelime özel ad olarak kabul edilmektedir.

Tarihî olay, çağ ve dönem adları özel ad sayılmaktadır.

Belirli tarih bildiren ay ve gün adları özel ad sayılmaktadır: *29 Mayıs 1453 Salı günü, Lale festivali 25 Haziranda* gibi.

Yazım Kılavuzu'nda sıralanan yukarıdaki kurallara göre özel ad sayılmayan kelimeler şöylece sıralanabilir:

Özel adlardan sonra gelen ve akrabalık bildiren *abla, teyze, nine, dayı, amca, enişte* gibi kelimeler özel ada dâhil edilmemektedir.³⁴²

Özel adlardan yapım ekleri getirilerek türetilen kelimeler özel ad sayılmamakta, ancak tek varlığı işaret eden (lakap hâlindeki) kelimeler özel ad sayılmaktadır. *İzmirli*ler kelimesi, kök kelimesi olan *İzmir* özel ad olduğu için büyük harfle başlatılmış ancak *-li* yapım ekini alarak özel adlıktan çıkmıştır; bu yüzden de *+lAr* eki kelimedenden ayrılmamıştır. Bu kelime *İzmirli'yi gördüm* cümlesinde bir kişinin lakabı hâline geldiği için kendisinden sonraki ek kesme işareti ile ayrılmıştır. *+lAr* çokluk eki de özel ada getirildiğinde *+gIl* ekine benzer anlam yüklediğinde kesme işareti ile ayrılmamaktadır: *Ahmetler bize gelecek* cümlesinde olduğu gibi.

Tarihî dönem bildirmeyip tür veya tarz bildiren terimler özel addan sayılmamaktadır: *divan şiiri, halk edebiyatı, eski Türk edebiyatı, Türk sanat müziği* gibi.

Kendi anlamı dışında yeni bir anlam kazanmış özel adlar özel adlıktan çıkmış sayılmaktadır: *hicaz* (Türk müziğinde bir makam), *jul* (fizikte iş birimi), *donkişotluk* (gereği yokken kahramanlık göstermeye kalkışmak) gibi.

Para birimleri özel ad sayılmamaktadır.

Özel ad yerini tutan zamirler özel ad sayılmamaktadır.

Özel adların tür adı oluşturması durumunda özel adlıktan çıktığı görülmektedir: *acem, acembuselik* gibi.

Özel adlarla tür adı oluşturmak üzere bir araya gelen kelimeler de özel adın parçası olarak kabul edilmemektedir: *Antep fıstığı, Japon gülü, İngiliz anahtarı* gibi.

³⁴² *Ayşe Hanım* öbeğinde *hanım* kelimesi özel ada dâhil edilmekte, buna karşılık akrabalık bildiren kelime özel ada dâhil edilmemektedir: *Ayşe teyze, Ali dayı*. Kişi adların arkasından gelen (ve böylece özel ada dâhil edilen) *hanım, bey, efendi* gibi kelimelere getirilen ekler kesme işareti ile ayrılmaktadır.

Yukarıdaki iki kelime birleşik isim oluşturarak tür adı olmuştur. Ama bu birleşik kelimenin içinde geçen özel ad yine büyük yazılmakta; dolayısıyla özel ad olmaktan çıkmamış görünmektedir.

Kesme işareti ile ilgili kuralların ilki özel adlara getirilen eklerin ayırılmasını sağlamadır. Bu kural ile özel ad sayıldığı hâlde sonuna gelen eklerin kesme işareti ile ayırılmadığını belirten açıklama³⁴³ çelişki yaratmaktadır:

Bazı kurum, kuruluş, kurul ve işyeri adları birden fazla kelimeden oluşabilmekte; bu adların her kelimesi özel ada dâhil edilip baş harfleri büyük yazılmaktadır. Buna rağmen bu özel adların sonuna gelen ekler kesme işaretiyle ayırılmamaktadır: *Türkiye Büyük Millet Meclisine*, *Türk Dil Kurumundan*, *Bakanlar Kurulunun*, *Yeşilay Derneğince*, *Çankaya Lisesini*, *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüyle*, *Gımanın* gibi. Buna karşılık *Kanun*, *tüzük*, *yönetmelik*, *yönerge*, *genelge* adlarının her kelimesi özel ada dâhil edilmekte ve arkasından gelen ekler kesme işareti ile ayırılmaktadır: *Millî Eğitim Temel Kanunu'na*, *Medeni Kanun'un*, *Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Tüzüğü'nde*, *Telif Hakkı Yayın ve Satış Yönetmeliği'nin* gibi.

Cumhurbaşkanı, *başbakan* gibi kelimeler tek varlığı gösterdiğinde özel isim sayılacağı hâlde, bu kelimelere getirilen ekler kesme işareti ile ayırılmamaktadır: *Cumhurbaşkanınca*, *Başbakanca*, *Türk Dil Kurumu Başkanına* gibi.

Belirli tarih bildiren ay ve gün adları tek bir günü gösterdiği için özel ad sayılmakta ve büyük harfle başlatılmaktadır: *29 Mayıs 1453 Salı günü*. *Lale festivali 25 Haziranda* gibi. Burada da kesme işaretinin kullanılmadığı görülmektedir.

Akım, çağ, dönem adları özel isim sayıldığı hâlde bunlara getirilen ekler kesme işaretiyle ayırılmamaktadır: *Yükselme Döneminin*, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatına* gibi.

Kurallardaki uyarı bölümlerinde yapılan istisnalar çelişkili kullanışlara sebep olabilmektedir. Türkçede özel adlarla ilgili bir sorun yaşandığı ortadadır. Kesme işareti, özel adla, ada karışabilecek eki ayırmak için kullanılmalı; karışma olmayacak durumlarda gereksiz yere kullanılmamalı görü-

³⁴³ *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 47.

şünde olanlar da vardır.³⁴⁴ Hamza ZÜLFİKAR, makalesinde işaretin kullanılacağı yerleri bütün ayrıntısıyla örneklerle açıklamış ancak çelişkili durumlarla ilgili değişiklik yapmamıştır.

Büyük harflerin kullanımı konusu tartışılmalıdır. Özellikle özel ad sayılan ve baş harfi büyük yazılan kelimeler konusunda *Yazım Kılavuzu* için teklifler getiren Hamza ZÜLFİKAR, eklerin kelimelere getirilişi ve kesme işaretinin kullanılışı ile ilgili olarak ayrıntılı kullanım örnekleri vermiştir. ZÜLFİKAR'ın makalesinde görülen eksiklik, büyük harflerin kullanılışı ve özel adlara getirilen eklerin kesme işareti ile ayrılışı konusunda ikna edici mantıklı açıklamaların bulunmamasıdır. Mantıklı açıklamalar olmadığından konunun öğretiminde de sıkıntılar yaşanmaktadır. Özel adlar ve adların ilk harflerinin büyük yazılışı ile ilgili karşı görüşte olan Ceval KAYA³⁴⁵ kişilerin yalnızca ad ve soyadlarının büyük harfle başlatılması görüşündedir. KAYA, kişi adlarından önce ve sonra getirilen sanların, unvan ve lakapların küçük yazılmasını savunur. Buna da bir istisna getirmiş ve kişi adının bir parçası gibi yaygınlaşmış sanların (*Kilisli Rifat* gibi) ilk harflerinin büyük yazılabileceğini belirtmiştir.

Yazım Kılavuzu'nda *hanım*, *bey* kelimelerinin büyük yazılması ve bunlara getirilen eklerin de kesme işareti ile ayrılması istenmektedir: *Ali Bey'den*, *Ayşe Hanım'a* gibi. Bunun yanında akrabalık bildiren *amca*, *dayı*, *teyze* gibi kelimeler küçük harfle başlatılmakta ve bunlara getirilen eklerin de kesme ile ayrılmaması istenmektedir. *Bey*, *hanım* kelimeleri de dâhil, adın parçası olmayan kelimelerin küçük harfle başlatılması ve bunlara getirilen eklerin kesme ile ayrılmaması daha mantıklı görünmektedir. Çünkü Türkiye'de *bey*, *hanım*, *amca*, *dayı* soyadını almış aileler vardır. Kişi adlarından sonra getirilen bu kelimelerin büyük harfle başlatılması ve bunlara getirilen eklerin kesme ile ayrılması karışıklığa sebep olabilir.

Yazım kılavuzlarında özel isimlere getirilen yapım ekleri ile türetilen kelimelerin de yine büyük harfle başlatıldığı ancak bunlara getirilen eklerin kesme işareti ile ayrılmaması gerektiği belirtilmektedir. Bu kelimelerin bir kişiye lakap olması durumunda kelimenin ilk harfinin büyük yazılması ve kelimeye getirilen çekim eklerinin ayrılması istenmektedir. Bu da çelişkili

³⁴⁴ Hamza ZÜLFİKAR, "Kesme işaretinin kullanımında..." *Türk Dili*, TDK, Ankara 2009, S 691, s. 42. ZÜLFİKAR, makalesinde, Tahir Nejat GENCAN'ı, İsmet GÖNÜLAL'ı ve Nihat TEZEREN'i eleştirmiştir.

³⁴⁵ http://www.cevalkaya.com/yazilar/ck_03_03.pdf

bir kuraldır. Özellikle bir kişiden de bahsedilse, tıpkı kişilerin yerini tutan zamirlerin küçük harfle başlatılması ve buna getirilen eklerin ayrılmaması gibi, bu kelimeler de küçük yazılmalı ve eklerinden ayrılmamalıdır.

Dil, millet, din, mezhep, tarikat adları, boy, oymak, soy sop adları da küçük yazılmalı ve bunlara getirilen ekler de kesme işareti ile ayrılmamalıdır.

Kuralların fazla olması ve çelişkili olması, bunun yanında mantığının açıklanamaması günlük dilde pek çok yanlışlığa sebep olmaktadır.

Özel isimlerin arkasından gelen bazı kelimelerin özel isme dâhil zan-nedilmesinden dolayı o kelimelere getirilen eklerin de kesme işareti ile ayrıldığı görülmektedir. Aşağıdaki metinde *Antalya* özel isminden sonra gelen *şehrinin* kelimesi özel ada dâhil edilmiş, özel ismin parçası olarak düşünül-müş ve baş harfi büyük yazılmıştır. *Antalya Şehri* diye ayrı bir varlık bu-lunmadığı için bu tamlamada sadece *Antalya* kelimesi özel isimdir. Ayrıca, *şehrinin* kelimesi özel ad sayıldığı için, ek de kesme işareti ile ayrılmıştır. Oysa kelimenin *şehrinin* şeklinde yazılması yeterlidir.

Antalya Şehri'nin kuzey-batısında yer alan Termessos Milli parkı ta-rihi zenginliği yanı sıra floristik açıdan da oldukça zengin bir yapıya sahip-tir.

(R.S. GÖKTÜRK - H. SÜMBÜL, "Antalya İlindeki Bazı...", *The Karaca Arboretum Magazine*, s. 103)

3.16.2.2 Kesme işaretinden kaynaklanan imlâ sorunları

Sayılardan sonra getirilen ekler kesme işareti ile ayrılırken başka imla hataları da yapılabilmektedir:

...Akdeniz Bölgesine özgü endemik tür sayısı toplam endemik türlerin yaklaşık % 25'ni oluşturmaktadır...

(R.S. GÖKTÜRK - H. SÜMBÜL, "Antalya İlindeki Bazı...", *The Karaca Arboretum Magazine*, s. 98)

Yukarıdaki cümlede geçen %25'ni ifadesi yanlıştır. Kesme işaretinden sonra getirilen ek, rakamın okunuşundaki eksik ses yardımcı ünlü ile ta-mamlanarak yazılmalıdır. % 25'ni (yüzde yirmi beşni) değil, % 25'ini (yüz-de yirmi beşini).

3.16.3 TEKLİFLER

Bu bölümde kesme işaretinin *ayırma*, *düşen heceyi gösterme*, *karışabilecek kelimeleri ayırma* başlıkları altında kural teklifleri yer almaktadır.

3.16.3.1 Ayırma

Kesme işareti ayırıcı, karışmayı önleyici işaretlerdendir. Özel isimlere, harflere, sayılara, kısaltmalara ve eklere getirilen bazı ekleri ayırmada kullanılır.

3.16.3.1.1 Özel isimlere getirilen ekleri ayırma

Kesme işareti yalnız *özel adlara* getirilen ekleri ayırmak için kullanılır. Özel adlar, kişi adları ve soyadlarıdır. Bunlardan başka, yer adları; gezegen, yıldız, yıldız küme'si adları; kitap, dergi, gazete, marka adları; kurum, kuruluş, kurul adları... sayılmaktadır. Burda sayılanlardan başka özel adlar da vardır. Bütün özel ad sınıfları burada sayılmayacak birkaç örnekle yetinilecektir. Türkçede özel adlar konusu ayrıca tartışılmalıdır.

Özel isimlere getirilen bazı ekler kesme işaretiyle ayrılır. Bu ekler *hâl ekleri* (+I, +A, +dA, +dAn), *ilgi eki* (+In), *iyelik ekleri* (+^om, +^on, +sI, +^omIz, +^onIz, +lArI), *bildirme ekleri* (+Im, +sIn, +dIr, +yIz, +sInIz, +dIrlAr/lArdIr) ve *ile* kelimesinin ekleşmiş hâli olan +lA'dır. Burada amaç karışmayı önlemektir. Özel isimlere getirilen yapım ekleri ise yeni bir kelime türettikleri ve özel adla ilgili, ama yeni bir kelime oluşturdıkları için kesme ile ayrılmamaktadır.

Kişi adlarına ve soyadlarına getirilen ekler kesme işareti ile ayrılır:

Zindan iki hece, **Mehmed'im** lafta!
Baba katiliyle baban bir safta!
Bir de, geri adam, boynumda yafta...
Halimi düşünüp yanma **Mehmed'im!**
Kavuşmak mı?.. Belki... Daha ölmedim!

(Necip Fazıl KISAKÜREK, *Çile*, s. 187)

...**Serdar'ı** silerse, tüm erkekleri silmiş olacak. Bunu istemiyor. Eğer onu silecekse, bunun **Serdar'dan** kaynaklanan, belirgin bir nedeni olmalı.

Böyle düşünüyor. Yoksa, kolay. Diyelim, “bencillik” olarak adlandırırsın Serdar’ın yaptığını... .

(Necati TOSUNER, *Bana Sen Söyle*, s. 236)

Tek bir varlığı gösteren bu isimlerin ayırılmasında amaç ismin başka bir kelime olarak düşünülmesini önlemektir. İsmi sonunda söyleyişte *b, c, d, ğ*’ye dönüşen *p, ç, t, k* seslerinin yazıda aslını göstermek amacıyla kesme işaretinin kullanıldığı görüşü de vardır.³⁴⁶

Yabancı adlara getirilen ekler kesme işareti ile ayrılır³⁴⁷:

*... Ancak birkaç yüzyıl sonra **Mancester’da, Massachussets’te ve Amsterdam’da** fabrika bacaları tütmeye başladığı zaman iş değişti. Bu sefer “bazı insanların” üstün olduğu ve yer-altı değerli olan **Afrika’yla Uzakdoğu’nun vahşi ve barbar olduğu “gerçeği”** keşfedildi.*

(Selahattin YUSUF, *Şimdiki Zamanın İzinde*, s. 43)

Yabancı özel adlara getirilen ekler kelimenin okunuşuna göre getirilmektedir. Kelimenin okunuşu yay içinde verildiğinde kesme işareti yay’ın arkasına alınmaktadır³⁴⁸: *...yüzyıl sonra **Mancester (Mençistir)’da, Massachussets (Mesaçusets)’de ve Amsterdam’da** fabrika bacaları... gibi.*

*İmparator iki gün şehirde kaldıktan sonra **Yafa’ya** döndü. Oradan da **Akka’ya** geçti. Bir ay kadar **Akka’da** kaldıktan sonra 1 Mayıs 1229 tarihinde **Kıbrıs’a**, oradan da **İtalya’ya** gitti.*

(Ramazan ŞEŞEN, “Eyyubîler”, *Doğuştan Günü...*, s. 373)

³⁴⁶ İsmet GÖNÜLAL, *Noktalama*, s. 121-122. İşaretin batı noktalamasında ilk kullanılış amacı şiirde ölçü veya okunuş gereği kelimeye ses düşmesini olduğunu göstermektir. Özel isimlere getirilmesinde de özel ismin asıl seslerinde düşme olmasını önlemektir. Yazıda korunan sesler ise okunuşta kaybolabilir: Zonguldak’a (okunuşu: *Zonguladağa*) örneğinde olduğu gibi.

³⁴⁷ Yabancı özel adların yazılışı da sorunlu bir konudur. Asıl dildeki imlânın korunmasını savunanlar yay işareti içinde okunuşları verme taraftarıdır. Ancak, asıl dildeki imla sadece Latin harflerini kullanan diller için uygulanmakta, Kiril, Arap, İbrani vb. alfabeleri kullanan dillerden alınan kelimeler okunuşlarıyla veya Latin alfabesi kullanan İngilizce, Fransızca gibi başka bir dillerdeki yazılış şekilleriyle alınmaktadır. Bu konunun incelenmesi bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.

³⁴⁸ Bu konuda Dil Derneği *Yazım Kılavuzu* öbür kılavuzlardan farklı olarak hem kelimeye hem de kelimenin yay içindeki okunuşuna eki getirmektedir: **Mancester’da (Mençistir)’da** gibi. (*Yazım Kılavuzu*, Ankara ⁶2005, Dil Derneği s. 85)

Türkçede özel adlarla karışabilecek kelimeler vardır. Kesme işareti yalnız *bir varlığı* gösteren isimleri gösteren kelimeler ile aynı yazılışta olan kelimeleri birbirinden ayırmak için de kullanılır. Özel adlarla ilgili bu kuralın çocuklara öğretilmesinde yaşanan sorunlar *bir varlığı gösterme* kuralını çürütecek örneklerin hemen çevrelerinde bulunuyor olmasından kaynaklanmaktadır: aynı sınıfta birden fazla *Mehmet, Ayşe* bulunması gibi.³⁴⁹

350

Yukarıdaki metinde görülen *Çeşme-çeşme* ve *Bodrum-bodrum* kelimeleri arasında baş harflerinin büyük olması sebebiyle fark vardır. Büyük harfle başlatılanlar sadece bir yeri gösteren o yere özgü adı, küçük harfle başlatılanlar ise benzeri pek çok yerde görülebilecek tür adını göstermektedir.

Kurum adına gelen ek, kurum adı özel ad olduğu hâlde, kesme ile ayrılmamaktadır:

Marmara Üniversitesi Rektörlüğüne, Isparta Milli Eğitim Müdürlüğüne...

³⁴⁹ Kişi adlarının büyük harfle başlatılması konusunda, öğretmenin kişi adlarının büyük harfle yazılması gerektiğini, çünkü tek bir kişiyi gösterdiğini söylemesi üzerine bir öğrencinin “efendim, sınıfta dört tane *Samantha* var” diye itiraz etmesi bu duruma örnek gösterilebilir. bk. Nigel HALL, *Learning about Punctuation*, s. 99

³⁵⁰ <http://www.komikseyler.net/komik-haberler/cesmeye-su-almaya-gidiyorum-komik-haberler.html>

Yukarıda görülen kural ve örneklerden kurum, kuruluş, kurul adlarının hepsinde tekrar eden kelimelerin özel ada dâhil edilmediği anlaşılmaktadır. Çünkü bunlar o dili konuşanlar tarafından bilinmekte ve karışma olması düşünülmediği için kesme işareti kullanmaya ihtiyaç duyulmamaktadır.

3.16.3.1.2 Harflere getirilen ekleri ayırma

Dilbilgisi incelemelerinde harflere getirilen ekleri ayırmak için kesme işareti kullanılabilir:

Göktürk alfabesinin ç, m, ñ (geniz n'si) , ny (palatal veya öndamak n'si), ...

(Talat TEKİN, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, s. 17)

Matematik, kimya, fizik gibi bilim dallarında kullanılan harfler'e getirilen ekler kesme ile ayrılabilir:

*...tepkimede oluşan Y'nin kütlelerinin X'in kütlelerine oranı...
...sistemde yüzeyler sürtünmeli ve sürtünme katsayısı k'dır.*

3.16.3.1.3 Eklere getirilen ekleri ayırma

Kesme işareti eklere getirilen ekleri ayırmak için kullanılabilir:

Soru eki mI'nın ayrı yazılmasının sebebi nedir?

3.16.3.1.4 Sayılara getirilen ekleri ayırma

Kesme işareti sayılara getirilen ekleri ayırmak için kullanılabilir:

*1'ler basamağı,
10'lar basamağı,*

Yapılan araştırmada kız öğrencilerin % 66,7'si, erkek öğrencilerin % 51,82'si virgüli doğru yerde kullanabilme becerisine sahip çıkmıştır.

Saat 5'ten beri bekliyoruz.

2009'da yapılacak çalışmalar:

Haziran 2009'da yapılacak çalışmalar:

İstanbul, 2013'te yeni metrosuna kavuşuyor.

MADDE 11 - Aynı Yönetmeliğin 37'nci maddesi...

Kenarındaki parçaları 6'ya bölün. Tepsiyi 50 gr yağ ile yağlayın. 8 kat yüzlükten birini tepsiye yatırın. Kalan 6 parça hamurdan 400 gr hamur tartıp tek tek tepsiye döşeyin.

(Adnan ŞAHİN, *Habertürk*, 21.04.2009, s. 8)

Yukarıdaki yemek tarifinin ilk cümlesinde geçen 6 rakamına getirilen ek kesme işareti ile ayrılmıştır.

İlk görevi Yeşilhisar Camii Kebir imamlığıdır (1938). On sene sonra Yeşilhisar Müftülüğüne (1948), arkasından Nevşehir (1951) ve daha sonra tekrar Yeşilhisar Müftülüğüne tayin olundu (1954). 1960'ta Develi, 1964'te Bor, 1969'da ise Çamardı Müftülüklerine getirildi. 1972'de de emekli oldu. 27.4.1995 tarihinde vefat etti.

(Ahmet MÜDERRİSOĞLU: *Telhis Ebyâtının Şerhi*, s. 3)

3.16.3.1.5 Kısaltmalara getirilen ekleri ayırma

Kısaltmalara getirilen ekler kesme işareti ile ayrılır:

TBMM'ye, TSE'den, TV'de, AKBİL'in, TÜRMOB'dur...

...bundan böyle Kurumlar Vergisi Kanunu'nda yer almaktadır. KVK'nın 30'uncu maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca...

...değişiklik sonrası GVK'nın 94/6. maddesinin ilgili kısmı...

Ölçü birimlerini gösteren kısaltmalara getirilen ekler kesme işareti ile ayrılır.

L1 Sınıfı: Azami hızı 45 km/s'i, içten yanmalı motorlu ise silindir kapasitesi 50 cm³'ü, elektrik motorlu ise azami sürekli nominal güç çıkışı 4 kW'ı geçmeyen iki tekerlekli araçtır...

(Çetin BÜYÜKÇINAR, *Sürücü Kitabı*, s. 20)

Yukarıdaki metinde geçen birimler açılarak okunduğu için ekler de birimlerin okunuşuna göre getirilmiş³⁵¹ ve kesme işareti ile ayrılmıştır: 45 km/s'i kırkbeş kilometre bölü saati, 50 cm³'ü elli santimetre küpü, 4 kW'ı dört kilovatu.

³⁵¹ *Yazım Kılavuzu*'nda küçük harfli kısaltmalar kelimenin okunuşuna göre, büyük harfli kısaltmalar ise kısaltmayı oluşturan harflerin okunuşuna göre ek almaktadır. (bk. *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 50)

Yazım Kılavuzu'nda, sonunda nokta bulunan kısaltmalarla üs işaretli kısaltmalara getirilen eklerin kesmeyle ayrılmasına gerek olmadığı belirtilmiştir. Görüntüde ayırıcı olarak nokta veya yazı değişkeni (üstte yazma) kullanılması karışmayı önleyici olduğu için buna ihtiyaç duyulmadığı ortadadır.

3.16.3.2 Düşen heceyi gösterme

Konuşmalarda düşürülen heceleri, yazılı metinlerde göstermek için kullanılır.

n'eylersin
n'olacak hâlim
Karac'oğlan
bir yiğit ölmeynen kıyamet m'olur
n'aparsın ölüm herkesin başında

Yazı içinde konuşmalara yer verirken, sözlü dilde hece düşmesi yoluyla birleşen kelimelerde düşen heceyi göstermek üzere kullanılır.

«...ala geyik, sığın [boynuzlu] geyik [av] kovardım,
 Tartınca [çekince] bir okla **n'eylerdim**.
 Temrensiz okla, yiğit, seni sınırdım,
 Öldürmeğe, yiğidim, ben seni kıyar mıydım?»

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. 125)

Yukarıdaki cümlede geçen *n'eylerdim* kelimesinin aslı *ne eylerdim*'dir, *ne* kelimesinin /e/ sesi düşmüştür. Düşen sesin olduğu yere kesme (') işareti konarak düşürülen sesin yeri gösterilmiştir.

*Margarin ambalajlarına, kesinlikle sigara ambalajlarına getirilen zorunluluk getirilmelidir. "Margarin sağlığa çok zararlıdır" diye yazılmalıdır. (Güzel de, bu ikaz yazısı margarin satışlarını patlatırsa **n'oolacak** Necati? Çocuğun adı Necati değil, misâl olsun diye ben uydurdum!)*

(Ahmet Turan ALKAN, *Biz Böyle Güzeliz*, s. 301)

Şiirde seslerin düşmesi ölçüye uydurma veya günlük konuşma dilindeki ulamalar sebebiyle olabilir. Yazıda, düşen hecenin yerine kesme işareti getirilir.

N'ola Yunus sevdiiyse
Çoktur Hakk'ı seviciler

*Sevenleri göyer dedi
Anın için boynun eğer*

Yunus Emre

*Ey yarenler ey kardeşler
Ecel ere ölem bir gün
İşlerime pişman olup
Kend'özüme gelem bir gün*

*Yanlarıma kona elim
Söz söylemez ola dilim
Karşıma gele amelim
N'ittüm ise görem bir gün*

Yunus Emre

3.16.3.3 Karışabileceği ayırma

Kesme işareti karışabilecek yazılıştaki kelimelerin bir arada kullanıldığı metinlerde karışmayı önlemek üzere kullanılabilir:

*Padişah **kadı'nın** huzuruna çıktı. Herkes huzurdaydı. **Kadın'ın** yüzüne bakmamasına sinirlendi, elini kılıcının kabzasına götürdü. **Kadı'nın** boğazındaki damarlar sinirden gerilmişti. Konuşmaya başlasa konuşmayacak, bağırarak; hatta patlayan bir volkana dönecekti. Suç padişahın mıydı, **kadın'ın** mıydı? **Kadı, kadın'ın** verdiği cevaptan hiç de memnun kalmamıştı. Suçu işlediği bütün şahitlerin ağızbirliği ederek yemin etmelerinden belliydi. **Kadın'ın**, yalanlarını saklayamayan yüz ifadesi, gözlerini kaçırıp duruşu, dün söylediğini bugün yalanlaması... bütün soruşturma boyunca yaşananların hepsi ama hepsi aleyhine işliyordu...*

3.16.3.4 Yay işaretleri ile kesme

Fazladan bilgileri içine alan yay işaretlerinden sonra kesme işareti kullanılarak ekler ayrılabilir. Ek yayın içindekine değil yaydan önceki kelimeye uygun seslerle yazılır:

Hüseyin *rh.* [626-680] Kerbelâ'da I. Yezîd [680-683]'in ordusu tarafından kuşatılmış ve Fırat suyu ile bağı kesilerek susuz bırakılmıştır.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut'un ...*, s. 238)

Yukarıdaki metinde görülen *-In* eki *Yezîd* kelimesine eklenmiş, araya fazladan bilgi alınmıştır. Bu bilgi köşeli yay ile asıl metinden ayrılmıştır. *-In* eki asıl cümleye aittir ve köşeli yayın içindeki kelimelerin okunuşuna göre değil bağlı olduğu *Yezîd* kelimesinin okunuşuna göre yazılmıştır.

...TDK *İmlâ Kılavuzu* (2000)'nda belirtilen kurallar esas alınmış, metinde işaretin hangi kurala göre kullanıldığı...

Yukarıdaki metinde kitabın baskı yılı yay içine alınmış ve asıl metinden ayrılmıştır. *Kılavuzu* kelimesine getirilen ek, fazladan bilgiyi içeren yay'ın arkasına atılmış ve ek ile kapatma yayı arasına kesme işareti konmuştur.

Bu milli parklardan 3 tanesinin floristik çalışmaları tamamlanmıştır. Floristik çalışması tamamlanan milli parklar: Olimpos-Beydağları Milli Parkı (Peşmen, 1980), Köprülü Kanyon Milli Parkı (Ayaşlıgil, 1987) ve Termessos Milli Parkı (Alçitepe, 1998)'dir.

(R.S. GÖKTÜRK - H. SÜMBÜL, "Antalya İlindeki...", *The Karaca Arboretum Magazine*, s. 103)

Yazım Kılavuzu'nda tek varlığı göstermeyen kelimelerle (cins isimlerle) ilgili açıklamaları içeren yay işaretinden sonra kesme işaretine gerek olmadığı³⁵² kurala bağlanmıştır. Yay işareti ayırıcı olduğu için ikinci ayırıcıya gerek yoktur.

Yabancı özel adların okunuşu yay içinde gösterilebilmektedir. Bu kelimelerin asıl dilindeki yazılışına göre mi yoksa Türkçedeki seslendirilişlerine göre mi yazılacağına birlik yoktur, sorunlu bir konudur. Bu sorun için kelimelerin okunuşlarıyla mı yoksa ait oldukları dildeki yazılışları ile mi yazılacakları (*Washington- Vaşington*) sorunu, çevirilip çevirilmeyecekleri (*United Nations - Birleşmiş Milletler; United States of America - Amerika Birleşik Devletleri*) sorunu; başka bir dil üzerinden gelen özel isimlerin okunuşu ve yazılışı (*Karim - Kerim; Osama - Usâme*) sorunu sayılabilir. Bu sorunların önüne geçmek üzere bazı metinlerde kelimelerin asıl yazılışı verildikten sonra yay içinde Türkçedeki okunuşu verilmekte; bazı metinlerde de bunun tersi tercih edilmektedir. Her iki durumda da Türkçe ekler bu kelimelere kelimenin Türkçedeki okunuşuna göre getirilmektedir. Okunuşun

³⁵² *Yazım Kılavuzu*, TDK, Ankara ²⁵2008, s. 46.

yay içinde verildiği durumlarda yaydan sonra kesme işareti kullanılarak ek ayrılmaktadır:

Pasteur (Pastör)'ün, Madam Curie (Küri)'nin, Don Quijote (Don Kişot)'a, Descartes (Dekart)'tan, Sezar (Caesar)'ı...

3.17 YAZIDA KULLANILAN ÖBÜR İŞARETLER

3.17.1.1+ *Artı, toplama*

Dilbilgisi kitaplarında isim tabanına gelen ekleri göstermek üzere kullanılan bu işaret, *toplama işareti*, *artı* adlarıyla bilinir. İşaretin ilk olarak ilk matbaacılar tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir.³⁵³

3.17.1.1.1 *İsimlere gelen ekleri göstermek üzere*

Matematikte toplama işareti olarak görülen artı (+) işareti dilbilgisinde isimlere getirilen eklerin önüne konmaktadır: “+dA, +dAn, +A, +I ekleri isim hâl ekleridir” cümlesinde görüldüğü gibi. İsimlerden fiil yapan eklerin önüne artı (+), arkasına kısa çizgi (-) getirilir: +a- eki gibi.

*al+a ‘alçak’ < al ‘alçak’ krş. al+t (CLAUSON: EDPT: 121^a, 130^a. s.).

bér-;n+e ‘armağan, hediye’ < *bér-;n ‘*armağan, hediye’ (EZ-ZAMAHŞERİ: ME: 101a. s.).

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, s. 183)

arkara “çapraz, aykırı; arkadan”. Verilen bu karşılıklarla *arkurı* “aykırı” ile *arka*’nın birleştirilmek istendiği sanısı doğmaktadır. Oysa Akkuş, inceleme s. 187’de *arkara*’yı *arka*+ yön gösterme eki +*ra* olarak doğru açıklamıştır.

(Semih TEZCAN, “Kitâbu’l-Gunya...” *Türk Dilleri Araştırmaları* 5 (1995), s. 187)

3.17.1.1.2 *Bibliyografik künyelerde*

Eserlerde *giriş*, *metin*, *tıpkıbasım* gibi bölümlere farklı sayfa numaraları (roma rakamları, arap rakamları) verildiğinde bibliyografik künyelerde bunları ayırmak üzere aralara konmaktadır:

³⁵³ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 306

Hasan EREN: *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*: Ankara 1999, xxix+512 s.

Yukarıdaki künyede görülen artı (+) işareti Roma rakamlarıyla numaralanan sayfalarla, Arap rakamlarıyla numaralanan sayfaları bağlamaktadır.

Muzaffer Akkuş, *Kitâb-ı Gunya. İnceleme - Metin - İndeks - Tıpkı Basım*. TDK, Ankara 1995. 934 s.+171 s. (Tıpkıbasım).

(Semih TEZCAN, “Kitâbu’l-Gunya...” *Türk Dilleri Araştırmaları 5* (1995), s. 171)

Muharrem ERGİN: *Dede Korkut Kitabı I. Giriş - Metin - Faksimile*: Ankara 1958, xvii+251 + 154+97 tıpkıbasım s. Türk Dil Kurumu Yayınlarından - Sayı: 169.

(Mustafa KAÇALIN, *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, s. 351)

3.17.1.1.3 Kısa heceyi göstermek üzere

Edebiyat incelemelerinde aruz ölçüsünü gösterirken kısa heceleri göstermek üzere artı (+) işareti kullanılabilmektedir:

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen
Fâ i lâ tün Fe i lâ tün Fe i lâ tün fa’ lün
 — + — — + + — — + + — — — —

3.17.1.2- Eksi, çıkarma

Fiil tabanına gelen ekleri göstermek üzere kullanılan bu işaret, *çıkarma işareti*, *eksi*, *kısa çizgi* adlarıyla bilinir. (bk. *Kısa çizgi - Fiil kökünü gösterme* (s. 383); *Ekleri gösterme* (s. 384))

3.17.1.3 Yıldız (asterisk) *

Kelimedен sonra dipnot işareti; kelimedен önce varsayım işareti olarak kullanılır.³⁵⁴

³⁵⁴ DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü “İmla Kılavuzu”*, yıldız s. 44; Eğitim Yayınları *Yazım Kılavuzu*, yıldız işareti s. 37; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, yıldız s. 67; KARATAŞ, *Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama*, yıldız s. 34; TULUM, *Yeni İmla Kılavuzu*, İstanbul 1986, YARDIMCI İŞARETLER yıldız s. 57; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, dipnot imleri içinde s. 90.

Kelime batı noktalamasında *asterisk* olarak adlandırılır. *Oxford İngilizce Etimoloji Sözlüğü* kelimenin anlamını “yıldız şekilli nesne, işaret” olarak verir. (< Geç Latince L. *asteriscus* < Gr. *asteriskos*, < *aster* ‘yıldız’ kelimesinin küçültülmüşü *asteriskos* ‘yıldızcık’)³⁵⁵

PARKES, işaretin önceleri metinde atlanılan, unutulmuş yerleri göstermek için kullanılırken sonradan, gönderme yapma işareti olarak da kullanıldığı bilgisini verir.³⁵⁶ Yıldız işareti erken dönem ortaçağ yazmalarında (dokuzuncu yüzyıl öncesi ve onikinci yüzyıllara ait yazmalarda) görülür; sonraki metinlerde ise daha az rastlanır. Basma eserlerde ise (asıl işi olan) dipnot göstermek için kullanıldığı görülür. PARKES işaretin 16-18. yüzyıllar arasına ait el yazmalarında ve bu dönemde basılan bazı eserlerde ‘yalandan hatalar/faraziyeler’ için kullanıldığını; bundan başka, sayfa kenarına yerleştirilen yıldız işareti ile, sahibi belli bir düşünceyi veya vecizeyi göstermek üzere kullanıldığını tespit etmiştir. Ortaçağ yazmalarında *obelus* adı verilen işaretin (†) ve yıldızın (*) sayfa kenarlarına, sayfa altına çıkarılan dipnotlara, eserlere gönderme yapmak üzere kullanıldığını da belirtir.³⁵⁷

Türkçede yıldız işareti varsayma işaret eder. Dilde örneği var olmayan, yazılı örneği bulunmayan eki, kelimeyi, kelime şekillerini veya doğru olmayan cümle yapılarını göstermek üzere kullanılır. Kelimenin veya cümlenin başına yazılır.

3.17.1.3.1 Dilde olmayan kelimeyi göstermek üzere yıldız

Astigmatizm, noktaları seçememeye yol açan göz bozukluğunun adı. Yunanca olumsuzluk ifade eden *a-* önekiyle yapılmış. Latince olsaydı belki **impunctatio*, Arapça olsaydı **lâ-nokteviye* olurdu.

(Sevan NişANYAN, *Sözlerin Soyağacı*, s. 24)

Yukarıdaki metinde Latince bulunmayan *impunctatio* kelimesi ile Arapçada bulunmayan *lâ-nokteviye* kelimelerinin önüne yıldız işareti konarak bu kelimelerin varsayım olduğu gösterilmiştir.

3.17.1.3.2 Muhtemel eski kelimeyi göstermek üzere yıldız

İşaret, dil incelemelerinde kelimenin yazılı kaynaklarda bulunmayan en eski şeklini göstermek üzere kullanılır.

³⁵⁵ *The Oxford Dictionary of English Etymology*, s. 57

³⁵⁶ M. B. PARKES, *Pause and Effects*, s. 302

³⁵⁷ M. B. PARKES, *Pause and Effects*, s. 30, s. 57, s. 139

Dil incelemelerinde aslı yazılı kaynaklarda bulunamayan kelime kökleri için de aynı işaretin kullanıldığı görülmektedir. Burada işaret “aslı bu olabilir” anlamında kullanılmaktadır. Çuvaşçadaki biçim eylemin çok eski olduğunu gösteriyor. Bu *s'ır-* biçimi, hiç şüphesiz ki, daha eski bir **yır-* biçimine, o da en eski bir **yar-* biçimine gider. Dahası da var: Eski Çuvaşçada *yır-* biçiminde olan bu eylem VIII. yüzyıldan önce Eski Macarcaya da geçmiş ve **yır-* > **yir-* > *ir-* biçiminde gelişmeye uğrayarak bu dilde bugün *ir-* biçimini almıştır.

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 117)

Yukarıdaki metinde geçen **yır-*, **yar-* ve **yir-* kelimelerinin başındaki yıldız (asterisk *) işareti, bu kelimelerin yazılı kaynaklarda bulunmadığını/bulunmadığını göstermektedir. Bu kelimeler araştırmacının kelimelerin eski şekillerine dair tahminleridir. Elbette bu tahminler benzer ses değişiklikleri gibi kesin bilgilere dayanmaktadır. Ancak yazı içinde kökün aslına dair şüphe uyandırmayacak kesin kanıtlar olsa da kelimelerin yazılı biçimi bulunmadığı için işaret *ihtimal* anlamını vermek üzere kullanılmıştır.

3.17.1.3.3 Farazi cümle yapısı gösteren yıldız

(15) “[Bir daha Ankara’ya gel-iş-imiz]-de birlikte oluruz.”

“-me” ve “-iş” ekleri dilbilgisel açıdan çok işlevlidir. Bu ekler, hem kalıplaşmış bir ad kurabilir... hem de yan cümle fiili olarak kullanılabilirler. Ancak, bu eklerle adlaştıran yan cümle fiilleri sıfat işlevli bir yan cümle ile nitelenemiyor:

(16) *“(Ayşe’nin bu sınavı **zor olan kazanması** beni çok sevindirdi.”

(17) *“(Bir daha Ankara’ya **gelecek yıl yapacağımız gelişimizde** birlikte oluruz.”

Öyleyse, “-me” ve “-iş” kalıplaşmış adlar kurdukları durumlarda bir yan cümle tarafından nitelenebilirler..., ama yan cümle yönettikleri zaman nitelenemezler. Aynı şekilde, yan cümle kuran öbür ekleri (“-dik”, “-ecek”, “-mek”) alan fiiller de niteleme işlemine izin vermezler.

(18) *“(Ayşe’nin dün yeni bir palto **uzun zamandır beklenen aldığını** duydum.”

(19) *“(Öğretmenin yarın derse **bilinen gelmeyeceği** söylendi.”

(20) *“(Açık havada yapılan **yürümek** sağlıklıdır.”

(Fatma ERKMAN AKERSON – Şeyda OZİL, *Türkçede Niteleme*, s. 151)

Yukarıdaki metinde geçen * işaretli cümleler Türkçenin yapısına uygun olmayan cümlelerdir. Türkçede “-me”, “-iş”, “-dik”, “-ecek” ve “-mek” eklerini alan fiillerin niteleyici alamayacaklarına örnek verilmiştir. Bu cümleler dilin cümle yapısına uygun olmadığı için başlarına yıldız (*) işareti konmuştur.

3.17.1.4 Ters eğik çizgi \

Bilgisayar yazılımlarında dizin ayırıcı olarak kullanılır:

C:\Documents and Settings\All Users\Belgeler\Müziğim

3.17.1.5° Derece işareti

3.17.1.5.1 Sıcaklıkları gösterme

Derece işareti sıcaklıkları göstermek için kullanılır.

Sıcaklık -10 °C civarındaydı.

Bu ilacı -2° - +4 °C sıcaklıklar arasında saklayınız.

Burada kısa çizgi “eksi” veya “sıfırın altında” diye okunur:

Sıcaklık eksi on santigrat civarındaydı.

Sıcaklık sıfırın altında on santigrat civarındaydı.

Bu ilacı sıfırın altında iki ilâ artı dört santigrat sıcaklıklar arasında saklayınız.

Bu ilacı eksi iki ilâ artı dört santigrat sıcaklıklar arasında saklayınız.

3.17.1.5.2 Yardımcı ünlü yerine

Bazı dilbilgisi kitaplarında yardımcı ünlü yerine derece işareti kullanıldığı görülmektedir:

Bir cümle belirleyicisi, -°p, -°pan, -°n, -matı ve -ğalı zarf fiilleri, ayrıca -ğınça ve +ğan ile ve kendisini de bir zarf fiilin takip ettiği bir tāk edatı ile sona erebilir; yahut bir cümle belirleyicisi, son çekim edatlı bir isim ve nihatey kısaltmalı olarak kullanılmış bir son çekim edatı olabilir.

(A.von GABAIN, *Eski Türkçenin Grameri*, s. 118)

3.17.1.6~ Benzerlik, yaklaşıklık, denklik işareti

Benzerlik, yaklaşıklık, denklik anlamlarında kullanılabilir.

Sözlüklerde kelimenin benzer şekillerini göstermek üzere kullanılabilmektedir:

beşik ‘süt çocuklarını sallayarak uyutmaya yarayan küçük karyola’

~ Tkm *bîşik*. – Özb *beşik*. – Krg *beşik* ‘salıncak, beşik’. – TatK *bîşik*. – Blk *beşik*. – Nog *besik* ‘salıncak, beşik’. – KKlp *besik* ‘salıncak, beşik’. – Hak *pizik* ‘beşik, salıncak’. – Sag, Kaça *pezik* ‘beşik’. – Şor *pejik* ‘beşik’. – Tel *mejik* ‘tabut, mezar, beşik’. – Alt *pejik* ‘tabut’. – Yak *bisik* ‘beşik’.

Eski çağlardan beri kullanıldığını biliyoruz. Orta Türkçede beşik biçimi kullanılır. Eski Kıpçakçada da *beşik* olarak geçer.

< *beşi-* (~ *bîşi-*) ‘sallamak’ + *-k* eki.

(EREN, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, s. 48)

Köken bilim sözlüğünden alınan yukarıdaki sözlük maddesinde *beşik* kelimesinin köken incelemesi görülmektedir. İncelemede geçen “< *beşi-* (~ *bîşi-*) ‘sallamak’ + *-k* eki” ifadesindeki ~ işareti kelimenin öbür lehçelerdeki kullanılışlarına göre *beşi-* kökü ile *bîşi-* kökü arasında benzerlik, yaklaşıklık anlamı taşıdığını göstermektedir. Nitekim, üstte verilen örneklerde öbür lehçelerdeki karşılıklar ile *beşi-* kökü arasındaki benzerlik gösterilmiştir.

Sözlüklerde madde başı kelimenin geçtiği öbür sözlük birimlerinin (deyim, atasözü) içinde kelimeyi tekrar tekrar yazmamak için bu işaretin kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanılışında işaret, madde başı kelimenin yerini tutar:

aba is. Ar. ‘abā 1. Yünden, dövülerek yapılan kalın ve kaba kumaş. 2. Bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük: *Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım. “Abanın kadri yağmurda bilinir.”* -Ata sözü. 3. s. Bu kumaştan yapılmış olan: *Aba terlik. “Ayağında bir aba potur vardı.”* -R. N. Güntekin. 4. Eskiden dervişlerin giydiği abadan yapılmış önü açık hırka. *“Aba var, post var, meydanda er yok.”* -Y. K. Beyatlı. (Bir kimseye) ~ **altından değnek göstermek** yumuşak görünmekle birlikte yine de gözünü korkutmak. ~ **gibi** (kumaş için) kaba ve kalın. ...

(TDK, *Türkçe Sözlük*, s. 1)

Yukarıdaki metinde *aba* kelimesinin geçtiği iki deyimde yer verilmiş, deyimlerde *aba* kelimesi yazılmamıştır. Bunun yerine ~ işareti kullanılmıştır. Bu durumda deyimler (*bir kimseye*) *aba altından değnek göstermek* ve *aba gibi* şeklinde okunacaktır.

İşaret matematikte *yaklaşıklık* anlamı verir.

3.17.1.7> *Dil bilgisinde çıkma işareti*

Bu işaret matematikte büyük işareti olarak da adlandırılır. $2 > 1$ ifadesi, “iki büyüktür birden” şeklinde okunur.

3.17.1.7.1 *Ses değişimlerini göstermek üzere >*

Dil bilgisi incelemelerinde ses değişimlerinin yönünü göstermek üzere kullanılır:

/b/ ve /v/ sesleri her ikisi de dudak yardımıyla çıkarılan sesler olduklarından, birbirlerine yakın fonetik özellikler taşırlar. Böyle bir yakınlıktan dolayı, bu iki sesin sık sık karşılıklı yer değiştirdiğine rastlanır. Bu fonetik olay, kelimenin alındığı dilde de bulunabildiğinden, bu ses gelişmesi, bazı yabancı kelimelerde henüz Türkçeye geçmeden alındıkları dillerde olmuştur ve bazen Türkçeye alındıklarında, bu kelimelerin her iki varyantı da geçmiş olabilir. Bu fenomene A-E cildindeki misaller şunlardır: V < B: *av* < *ab*, *avadan* < *abadan*, *bahçıvan* < *bahçıban*, *bocurgat* < *boci* / *voci* + *ırgat III*, *çarva* < *çarpa*... B < V: *avukat* < *avukat*, *alabut* < *alavut*, *albon* < *alvon*, *asvalt* < *asfalt*...

(Andreas TIETZE, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, s. 69)

Yukarıdaki metinde örnekleri verilen ses değişikliklerinden birinci öbekte /b/ sesinin /v/ sesine döndüğü; ikinci öbekte ise /v/ sesinin /b/ sesine döndüğü örnekler sıralanmıştır.

Boya kelimesinin arkaik şekli de *boduğ* dur (bk. Kâş. c. II, s. 11, 304) ve *bodu-* "boyamak" fiilinden -ğ ile yapılmış isimdir. *bodu-* için bk. Kâş. c. III, s. 260. *d>y* gelişimi ve *u>a* değişimi ile *bodu-*, *boya-* olmuştur. *u>a* değişimi için *ortu>orta*, *boğuz>boğaz* örnekleri de vardır.

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 20)

Yukarıdaki metinde geçen *u>a* ifadesinde > işareti önündeki ses, eski şekli; işaretin arkasındaki ses de yeni şekli göstermektedir. Aynı şekilde

ortu>orta ifadesinde > işaretinin önündeki kelime eski şekli, arkasındaki kelime de yeni şekli gösterir.

Bu *s'ır-* biçimi, hiç şüphesiz ki, daha eski bir **yır-* biçimine, o da en eski bir **yar-* biçimine gider. Dahası da var: Eski Çuvaşçada *yır-* biçiminde olan bu eylem VIII. yüzyıldan önce Eski Macarcaya da geçmiş ve **yır-* > **yir-* > *ir-* biçiminde gelişmeye uğrayarak bu dilde bugün *ir-* biçimini almıştır.

(Talat TEKİN, *Türkoloji Eleştirileri*, s. 117)

Yukarıdaki metnin son cümlesindeki **yır-* > **yir-* > *ir-* ifadesinde kelimenin geçirdiği ses değişiklikleri gösterilmiştir. Bu ifadede bugünkü şekil *ir-*, bir önceki şekil **yir-*, en eski şekil de **yır-*'dir.

3.17.1.7.2 Kelimenin geçtiği dilleri göstermek üzere >

Köken incelemelerinde kelimenin bir dilden başka bir dile geçtiğini göstermek üzere kullanılır. Aşağıda Türkçesi önce verilmiş sonra da hangi dilden alındığı gösterilmiş iki kelime yer almaktadır.

Abanūs / abnūs < Yun. *εβενος* (ébenos)

SEKOYA i. (Fr. *sequoia* < Lat.)

Bu kelimeler tersinden ele alındığında okun yönü değişecektir.

εβενος (ébenos) Yun. > Tr. *Abanūs / abnūs*

sequoia Lat. > Fr. *sequoia* > Tr. *sekoya*

3.17.1.8< *Küçük; dil bilgisinde gelişme işareti*

Dil bilgisi incelemelerinde kelimelerin eski şekillerini göstermek üzere, ses değişimlerini göstermek üzere ve kelime başka dillerden alınmışsa kökenini göstermek üzere kullanılır.

3.17.1.8.1 Kelimenin kökenini göstermek üzere <

abadan 'mamur' < Fa. *ābādān*...

abanoz I 'bir ağaç cinsi ve o ağacın sert ve siyah tahtası' < Far. veya Ar. *Abanūs / abnūs* < Yun. *εβενος* (ébenos) G. Meyer 1893 s. 28....

(Andreas TIETZE, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, s. 70-71)

SEKOYA i. (Fr. *sequoia* < Lat.) Açık tohumluların porsukgiller famil-yasından, Kaliforniya’da yetişen, binlerce yıllık ömürlü, boyu 130-140 met-reyi bulabilen, mâvi yeşil renkli küçük ve sivri yaprakları kışın dökmeyen, odunu değerli, kozalaklı büyük bir orman ağacı. **Sequoia.**

(İlhan AYVERDİ, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2715)

3.17.1.9 → *Devam işareti; gönderme işareti*

Sözlüklerde gönderme yapılan madde başını gösterir. Bu işaretle oku-yucunun bu maddeye bakması tavsiye edilmektedir.

3.17.1.10 *Öbür işaretler*

3.17.1.10.1 *Paragraf işareti*

§ Paragraf işareti³⁵⁸

Latince adı *paragraphus* olan bu işaret tarih boyunca yazılı ve basılı eserlerde değişik şekillerde kullanılmıştır. ¶ ¶ § § ¶ Bu işaret bir paragrafın ya da bölümün başladığını gösterir.³⁵⁹ Osmanlı Türkçesinde *bend*³⁶⁰ diye adlandırılmıştır.

İşaret, içindekiler tablosu hazırlamada büyük kolaylık sağlar. Bu yüz-den, basılı eserlerde numaralandırılmış paragraflarla hazırlanmış içindekiler tabloları kullanılmıştır. Bu yöntemin faydası, değişen sayfa numaralarına rağmen içindekiler tablosunun sabit kalmasıdır. Çünkü her bir konu için bir numara verilir. Konu bu numara altında sayfalar dolusu işlenebilir. Konunun içindekiler tablosuna yerleştirilen numarası, sayfa numarası olmadığı için

³⁵⁸ Paragraf işareti (§), *İmla Kılavuzu*’nda (21941) ayrı bir başlık olarak ele alınmış ve şu kurala yer verilmiştir:

“Paragraf işareti (§), ayrı ayrı maddeleri veya örnekleri saymadan birbirinden ayırmak için kullanılır. ” Bu kuralın öbür kılavuzlarda da aynen tekrar edildiği görülmektedir. Bk. ÖZÖN, *Türkçe İmla Kılavuzu*, **paragraf işareti** s. XXXV; DEMİRAY, *Temel Yazım Sözlüğü* “İmla Kılavuzu”, **paragraf (çengel) işareti** s. 44; *Eğitim Yayınları Yazım Kılavuzu*, **çengel işareti** s. 37; HENGİRMEN, *Yazım Kılavuzu Noktalama İşaretleri*, **çengel**, s. 67; *İmlâ Kılavuzu*, TDK, ⁷1962, **paragraf işareti** s. XXVIII; KARATAŞ, *Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama*, **paragraf**, s. 34; TULUM, *Yeni İmla Kılavuzu*, İstanbul 1986, YARDIMCI İŞARETLER **paragraf** s. 57; *Yeni Yazım Kılavuzu*, TDK, ⁸1975, **çengel işareti (paragraf)** s. 37; *Yazım Kılavuzu*, Dil Derneği, **bölümce imleri** içinde s. 91.

³⁵⁹ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 43-44

³⁶⁰ ŞEMSEDDİN SAMİ için bk. s. 28; Tahir Ken’an, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, s. 43.

† Dagger (= kama, hançer; güney haçı (crux); başvurma işareti (obelus)) Tarihî dilbilim kitaplarında bu işaretin dilde olmayan yapıları, kanıtlanmamış ve tartışma amacıyla öne sürülmüş kelimeleri göstermek üzere

³⁶³ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 306.

kullanıldığı (krş. *yıldız* s. 493) belirtilmektedir. Bir kelimenin önünde bu işareti kullanmakla araştırmacı bu kelime şeklinin veya bu kelimenin var olduğuna inanmadığını gösterir.³⁶⁴ Hristiyan metinlerinde bir kişinin ölmüş olduğu, kişi adının önüne yerleştirilen kama işareti ile gösterilmiştir.³⁶⁵

obelus —† *obelus*: aslen sayfa kenarına yerleştirilen ve bitişiğindeki metinde bozulma (tahrif) olduğunu göstermeye yarayan işarettir. İşareti ilk olarak ARISTARCHUS [MÖ 220?-143?] *Homer* metninde şüpheli gördüğü pasajların yanında kullanmıştır.³⁶⁶ Sonradan, gönderme (atıf) işareti olarak veya metindeki bilgiye dikkat çekme amaçlı kullanılmaya başlandığı söylenir. Matematikte kullanılan bölme $\div$ işaretine bu ad verilmiştir.³⁶⁷

☛ Hedera (=duvar sarmaşığı, ağaç sarmaşığı): sarmaşık yaprağına benzeyen bir semboldür. Antik çağlarda ara nokta (=interpunct³⁶⁸) olarak, fakat sonradan noktalama sembolü olarak kullanılmıştır. Daha sonraları ise matbaacıların süs olarak kullandığı bir işaret olmuştur. PARKES, *hedera* (sarmaşık yaprağı)'yı batıdaki en eski noktalama işareti olarak kabul etmiş; MÖ ikinci yüzyıla ait yazmalarda görüldüğünü, yedinci sekizinci yüzyıllara ait yazmalarda metnin bölümlerinin başında veya sonunda görüldüğünü, 12'nci yüzyılda ve sonrasında işaretin bir noktalama işareti olduğunun daha iyi anlaşıldığını belirtmiştir. 16'nci yüzyılda matbaa harfleri arasında yerini alan işaretin eski aslî kullanılış amacına uygun olarak basılı kitaplarda şu amaçlarla kullanıldığını da tespit etmiştir: Paraf olarak, başlık sayfasının ilk satırının başında, kitapla ilgili bilgilerin basıldığı sayfanın başında ve bölüm başlıklarının yer aldığı sayfalarda. Bunun yanında sadece süs olarak kullanıldığı da olmuştur.³⁶⁹

Eserlerde kullanılan değişik işaretler bir liste ile gösterilir. Bu işaretlerin eserde hangi amaçla kullanıldığı listede açıklanır:

³⁶⁴ [http://en.wikipedia.org/wiki/Dagger_\(typography\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Dagger_(typography))

³⁶⁵ GLAISTER, *Encyclopedia of the Book*, s. 128.

³⁶⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Obelus>

³⁶⁷ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 305

³⁶⁸ *Interpunct* 'kelimeler arasına yerleştirilen nokta (•) veya sembol' "DONA•EIS•REQUIEM" cümlesinde görülen ortadaki noktalar gibi erken Latin el yazmalarında ve yazıtlarında kelimelerin birbirine karışmasını önlemek için kullanılmış işarettir. (Erken dönem Latin yazmalarındaki örnek kullanılışlar için bk. M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 263)

³⁶⁹ M. B. PARKES, *Pause and Effect*, s. 61, s. 171, s. 181

()	İmla gereği yazılmayan vokalleri gösterir.
< >	Eksik yazılmış unsurları gösterir.
{ }	Mükerrer veya fazla yazılmış unsurları gösterir.
..... veya	Belirsiz sayıdaki düşmüş yaprakları veya 5 satırdan fazla olan eksikliği gösterir.
(?)	Şüphe belirtir.
(!)	Beklenmeyen biçimi gösterir.
(Ceval KAYA, <i>Altun Yaruk</i> , s. 46-47)	

3.17.1.11 Matematikte kullanılan bazı işaretler

+	Toplama işareti, artı
-	Çıkarma işareti, eksi
x	Çarpma işareti, çarpı
•	Çarpma işareti, çarpı
÷	Bölme işareti, bölü
/	Bölme işareti, bölü
:	Bölme işareti, bölü
~	Benzerlik, yaklaşıklık, denklik işareti, ~ nöbetleşme (alternasyon)
±	Eksiği veya fazlası
√	Karekök işareti
=	Eşitlik işareti
≅	Yaklaşık olarak eşit
%	Yüzde işareti
'	Üs işareti
<	Küçüktür işareti
≤	Küçük veya eşit
>	Büyüktür işareti
≥	Büyük veya eşit
{ }	Küme işareti
∅	Boş küme
≡	Özdeşlik
∝	Oran
≠	Eşit değil
∞	Sonsuzluk

//	Paralel
$\perp$	Dik
%	Yüzde (İşaretin “devam işareti” olarak kullanılabileceğini söyleyenler de olmuştur. Bk. KARATAŞ, <i>Türk Dilinde İmlâ ve Noktalama</i> , devam , s. 34.)
$\cap$	Kesişme
$\cup$	Birleşme
$\in$	Elemanı
$\notin$	Elemanı değil
$\ni$	Eleman olarak kapsar
$\Rightarrow$	İse
$\Leftrightarrow$	Ancak ve ancak
Σ	Toplam
$\int$	İntegral
$\therefore$	Bu nedenle
$^{\circ}\text{F}$	Fahrenheit derece
$^{\circ}\text{C}$	Santigrat derece

4 KAYNAKLAR

4.1.1 FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- ABIFARES, Huda Simitshuijzen: *Arabic Typography* a comprehensive sourcebook: London 2001, 263 s.: Al Saqi Books.
- Ahmet Cevdet Paşa - Fuat Paşa: *Kavâid-i Osmaniye*: Hazırlayan: Nevzat ÖZKAN, Ankara 2000, x+316 s.: AKDITYKTDKY: 760; Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 5.
- AKBAYIR, Sıddık: *Cümle ve Metin Bilgisi* Okuma Anlama Yorumlama Çözümleme, Samsun ²2003 (Şubat), [7]+295 s.: Deniz Kültür Yayınları.
- AKERSON, Fatma ERKMAN – OZIL, Şeyda: *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*: İstanbul 1998, 359 s.: Simurg Türk Dilleri Araştırma Dizisi: 22.
- AKSAN, Doğan: *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*: Ankara 2005 (Ocak), 232 s.: Bilgi Yayınevi.
- ALPAY, Necmiye: *Dilimiz Dillerimiz Uygulama Üzerine Yazılar*: İstanbul 2004 (Mart), 334 s.: Metis Yayınları.
- ALPAY, Necmiye: *Türkçe Sorunları Kılavuzu*: İstanbul 2000 (Kasım), 271 s.: Metis Yayınları.
- ALTIKULAÇ, Tayyar: “Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 36, s. 268-269.
- ANGELILLO, Janet, *A Fresh Approach to Teaching Punctuation* (=Noktalama öğretimine yeni bir yaklaşım): New York 2002, 144 s.: Scolastic Inc.
- ARSLAN EROL, Hülya: *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*: Ankara 2008, xxii+824 s.: AKDITYKTDKY: 298.

- ASLAN, Üzeyir: “Osmanlı Şiirinde ‘nokta’”, *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler* [Editörler: Emine GÜRSOY-NASKALI, Erdal ŞAHİN]: İstanbul 2008, s. 294-310: Picus Yayıncılık.
- ATABAY, Neşe - ÖZEL, Sevgi - ÇAM, Ayfer: *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi: İstanbul 2003* (Kasım), XII+136 s.: Papatya Yayıncılık: Dil Derneği Dizisi: 1.
- ATLIHAN, İbrahim: *Noktalama-İmlâ-Dilbilgisi-Kompozisyon*: İstanbul 1975 184 s.: Karaca.
- AYDIN, Mehmet - MEYDAN, Hürdoğan: *Türkçe İmlâ Kılavuzu*: Ankara 1991, 240 s.: Emek Yayın Dağıtım.
- BAYRAKTAR, Murat - SAY, Bilge - AKMAN, Varol: “An Analysis of English Punctuation: The Special Case of Comma”, *Proceedings of the First International Workshop on Punctuation in Computational Linguistics* Santa Cruz, California, 49-56. (=İngilizce Noktalamanın Bir Analizi: Virgülün Kendine Özgü Durumu) <http://www.cogsci.ed.ac.uk/hcrc/publications/wp-2.html> Erişme günü: 22.10.2007, saat: 02:⁵⁴
- BOLULU, Osman: *Sözün Işığı Uygulamalı Noktalama Bilgileri*: İstanbul 2005 (Ocak), XII+208 s.: Toroslu Kitaplığı.
- BOZKURT, Cafer: *Almanca ve Türkçenin Yazım Kuralları ve Noktalama İşaretleri*: 2001, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).
- BÖREKÇİ, Muhsine: “Türk Dilinin En Büyük Sorunlarından Biri: Dilbilimin Dil Öğretimine Yansımamış Olması”, *Dil Dergisi*: Ankara 1997 (Haziran), S 56., 12-17 s.
- BÖREKÇİ, Muhsine: “Türkçe Öğretiminin Yüzeysel Yapıyı Esas Alan Yaklaşımı ve Bunun Sonuçları”, *Dil Dergisi*: Ankara 1999 (Mart), S 77, 27-35. s.
- BUDAK AÇAN, Aslı, “IRC Sürecinde Kullanılan Türkçede Söylem Belirleyicileri”, *Dilbilim ve Uygulamaları Dergisi*: Yıl 2002-2003, S 3-4, s. 57-67.
- BUKOVA GÜZEL, Esra - ALKAN, Hüseyin: “Yeniden Yapılandırılan İlköğretim Programı Pilot Uygulamasının Değerlendirilmesi” *Kuram ve Uygula-*

- mada Eğitim Bilimleri Yeni İlköğretim Programı Özel Sayısı: İstanbul 2005 (Kasım), C 5, S 2, s. 385-420., EDAM.*
- CALP, Mehrali: *İlköğretim Okulları II. Kademedeki Dilbilgisi Öğretimi Üzerine Bir Araştırma (Erzurum İli Örneği)*: Erzurum 2001, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, (Basılmamış).
- CEM DEĞER, Ayşen - Uğur ALTUNAY: "Ortaöğretimdeki Dilbilim Dersleri Konusunda Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri", *Dilbilim Araştırmaları* 1998: Ankara 1998, 85-89. s.
- CEMİLOĞLU, Mustafa: *Dil Bilimi Açısından Türkçe Yazılı Anlatım ve Anlatım Teknikleri Öğretimi*: İstanbul 2001 (Nisan), VI+[3]+161 s.: Alfa Yayınları 900, Dizi No: 033.
- CLAUSON, S. Gerard: "Erken Türkçede yabancı unsurlar" (Çeviren: Ceval KAYA): http://www.cevalkaya.com/yazilar/ck_05_01.pdf
- CLAUSON, Sir Gerard: *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*: 1972, Oxford University Press.
- COŞKUN, M. Volkan: "Ana Dili Eğitiminde Parçalarüstü Birimlerin Önemi ve Teknoloji Destekli Olarak Kavratılması" *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* Kış/2009, Sayı 48: 41-52. Ahmet Yesevî Üniversitesi.
- ÇAĞLAYAN, Faruk: *Yeni Türk İmlâ Kılavuzu*: İstanbul XXXII+199 s.: İnkılâp ve Aka Kitabevleri (Noktalama liste hâlinde verilmiş, kural ve örnek yok).
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf: *Türkçe Yazım Kılavuzu*: İstanbul 2005, VIII+264 s.: Toroslu Kitaplığı.
- DAĞAŞAN, Dursun: "Türkiye Türkçesinin Güncel Meseleleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı IV Kültürel Değerlendirme*: Yıl 4, sayı 23-24, Ankara 1998, s. 2860-2865.
- DAWKINS, John. 1995. Teaching Punctuation as a Rhetorical Tool. *College Composition and Communication*, 46(4): 533-548. Erişme adresi: <http://www.jstor.org/stable/358327>.
- DELİCE, H. İbrahim: *Türkçe Sözdizimi*: İstanbul 2003² (Ocak), 248 s.: Kitabevi: 184.

- DEMİRAY, Kemal: *Temel Yazım Sözlüğü “İmlâ Kılavuzu”*: İstanbul 1992, 351 s. (295’den sonrasına sayfa numarası verilmemiş): İnkılâp Kitabevi. (Kelimelerin okunuşunda uzun-kısa heceleri göstermek için çizgi ve nokta kullanılmış).
- DEMİRCAN, Ömer: “Yineleme, düşün, ezgi bakımından ‘Yüklemson dizim’ ile ‘devrik açıklama’” *Türk Dili Dergisi*: İstanbul 2005, Yıl 19, C 19, S 111.
- DEMİREL, Özcan: *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi*: Ankara 2003⁵ (Ekim), XII +252 s.: Pegem A Yayıncılık.
- DERELİ, Ali: *Türkçe İmlâ (Yazım) Kılavuzu*: İstanbul (Baskı yılı?), 277 s.: Salan Yayınları.
- Derleme Sözlüğü (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü XI (U-Z)*, Ankara 1979, (4019-4401 s.), Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/11.
- DİLÂÇAR, A[gop]: “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllık-Belleten 1971*: Ankara 1989², 83-145. s.: AKDITYKTDKY: 338.
- DİZDAROĞLU, Hikmet: *Tümcebilgisi*: Ankara 1976, 521 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EDİSKUN, Haydar, *Türk Dilbilgisi Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi*: İstanbul 1999⁶, 407 s.: Remzi Kitabevi.
- EDİSKUN, Haydar: *Yeni Türk Dil Bilgisi*: İstanbul 1963, 413 s.: Remzi Kitabevi.
- EKER, Süer: *Çağdaş Türk Dili*: Ankara ²2003, XVIII +557 s.: Grafiker Yayınları.
- EKER, Süer: *Çağdaş Türk Dili*: Ankara 2003, XVIII+557 s.: Grafiker Yayınları: 7.
- EMRE, Ahmet Cevat: *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv*, (Hazırlayanlar: Gülden SAĞOL - Erdal ŞAHİN - Nurgül YILDIZ), Ankara 2004, AKDITYKTDKY: 849, Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 14.
- ERDEMİR, Avni - BAYRAM, Yavuz, “İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin ‘Noktalama İşaretlerini Kullanma Düzeyleri’ Üzerine İstatistiksel

- Bir Değerlendirme” *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, (Samsun 2005), s.12-26.
- ERER, Tekin: *Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Kadar Türkiye’de Dil ve Yazı Hareketleri*: İstanbul 1973,407 s.: İkbâl Kitabevi.
- ERGIN, Muharrem: Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin *Türk Dil Bilgisi*: İstanbul ¹⁶1988, xvii+384 s.: Bayrak Basım / Yayın / Dağıtım.
- ERKUL, Rasih: *Cümle ve Metin Bilgisi*: Ankara 2004 (Şubat), viii+184 s.: Anı Yayıncılık.
- ERTEN, Cemal: *Örneklerle Noktalama (Yazı İşaretleri)*: İstanbul 1954: Altın Bahçe Yayınları.
- ERTEN, Cemal: *Pratik Tahrir ve Kompozisyon Dersleri El Kitabı*: Konya 1952, 197 s.: Yenikitap Basımevi, Öğrenci Yardımcı Kitapları: 3.
- COŞKUN, Eyyup: “İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmen ve Öğrencilerinin Yeni Türkçe Dersi Öğretim Programıyla ilgili Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma” *KUYEB Yeni İlköğretim Programı Özel Sayısı*: İstanbul 2005 (Kasım), 5. c., 2. sy., 421-476. s.: EDAM.
- FERREIRO, Emilia – PONTECORVO, Clotilde: “Managing the written text: the beginning of punctuation in children’s writing (=Yazılı metin becerisi: çocukların yazılarında noktalamanın başlangıcı)” *Learning and Instruction* 9 (1999) 543-564.
- FISKE, John: *İletişim Çalışmalarına Giriş* [Asıl adı: Introduction to Communication Studies]: (Çeviren: Süleyman İRVAN), Ankara ²2003, 246 s.: Bilim ve Sanat Yayınları.
- GARİBOĞLU, Kemal: *Örnekli Kompozisyon Bilgileri Lise 1-2-3*: İstanbul 1988, xv+335 s.: Serhat Kitap Yayın ve Dağıtım.
- GENCAN, Tahir Nejat: *Dilbilgisi*, Ankara 1979, xiv+602 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 334.
- GENCAN, Tahir Nejat: *Dilbilgisi*, Ankara 2001 (Ekim), 638 s.: Ayraç Yayınevi, Türk Dilleri Araştırma: 01.
- GERALDINE, Woods: *Webster’s New World Punctuation: simplified and applied* (=Webster’in Yeni Dünya Noktalaması: basitleştirilmiş ve uygulamalı): NJ: Wiley Publishing, 2006, x+348 s.

- GLAISTER, Geoffrey Ashall: *Encyclopedia of the Book*: New Castle 1996², XXIII+551 s.: Oak Knoll Press. (İlk baskısı 1979, ikinci baskı 1996).
- GOLEMAN, Daniel: Duygusal Zeka Neden IQ'dan daha önemlidir?: [Asıl adı: Emotional Intelligence (Why it can matter more than IQ?)] (Çeviren: Banu SEÇKİN YÜKSEL), İstanbul 1998, 421 s.: Varlık Yayınları Sayı: 493, Bilim Dizisi: 1.
- GÖKNEL, Yüksel: *Modern Türkçe Dilbilgisi*: İzmir [y.y.], 187 s.: Esen Kitap ve Kirtasiye Evi.
- GÖKŞEN, Enver Naci: *Yazma Yolu ve Yeni İmlâ Kuralları*: İstanbul 1966, Kitap Yayınları Öğretim Dizisi: 1.
- GÖKTÜRK, Akşit: *Okuma Uğraşı* Yazın Metninin Kavranışında Okur-Metin-Yazar: İstanbul ³1988, 152 s.: İnkılâp Kitabevi.
- GÖMLEKSİZ, Mehmet Nuri: “Yeni İlköğretim Programının Uygulamadaki Etkililiğinin Değerlendirilmesi” *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* Yeni İlköğretim Programı Özel Sayısı: İstanbul 2005 (Kasım), 5. C., 2. S, 339-384. s.: EDAM.
- GÖNÜLAL, İsmet: *Noktalama*: Ankara 1961: 194+105 s.: Dün Bugün Yayınevi, El Kitapları 1.
- GÜLENSOY, Tuncer: *Türkçe El Kitabı*: Ankara 2000, XVI+638 s.: Akçağ Yayınları: 307, Kaynak eserler: 96.
- GÜNAY, V. Doğan, *Dil ve İletişim*: İstanbul 2004, 282 s.: Multilingual.
- GÜNAY, V. Doğan: *Metin Bilgisi*: İstanbul ²2003, 373+[11] s.: Multilingual.
- GÜNEY, Ahmet Faruk: *Kur'an Tercümelerinde Anlam Sorunu* (Fâsılalar ve Vakflar Bakımından): İstanbul 2002, 153 s. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).
- HATİBOĞLU, Vecihe: *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*: Ankara 1972, Türk Dil Kurumu Yayınları: 364.
- HATİBOĞLU, Vecihe: *Türkçenin Sözdizimi*: Ankara 1972, XVIII+207 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 353.
- İBRÂHİM EFENDİ (EL-HÂC): *Edebiyyât-ı 'Osmâniyye*: Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1305 [1887/1888].

- İMER, Kamile - Leyla SUBAŞI UZUN: “Türkçe Öğretiminde Dilbilimin Önemi”, *III. Dil Bilimi Sempozyumu 21-22 Haziran 1989*: Adana [1989], 27-36. s.: Çukurova Üniversitesi
- İmlâ Kılavuzu* -İmlâ Lügati’nin İkinci Basımı: İstanbul 1941², Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmlâ Kılavuzu* -İmlâ Lügati’nin Üçüncü Basımı: İstanbul 1948³, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmlâ Kılavuzu*: Ankara ⁷1962, xxviii+196 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 192. (Yedinci baskı)
- KALFA, Mahir: *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri ve Önemi*: Ankara 2000, 401 s.: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi (Basılmamış).
- KALFA, Mahir: *Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri ve Önemi*, Ankara 2000, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. (Basılmamış).
- KARABIYIK, Erol Ünal: *Son Değişikliklere Göre İmlâ Kılavuzu*: Ankara 1987, 191 s.: Üner Yayınları.
- KARASAR, Niyazi: *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar, İlkeler, Teknikler*: Ankara ⁷1995, 77. s.
- KARATAŞ, Ahmet, *Türk Dilinde İmla ve Noktalama*: Çankırı 1988, iv+37 s.: TC KKK Astsubay Hazırlama Okulu Komutanlığı.
- KAVCAR, Cahit; A[li] Ferhan OĞUZKAN: *Özel Öğretim Yöntemleri Türkçe Öğretimi*: Eskişehir 1987 (Kasım), viii+104 s.: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 195, Açıköğretim Fakültesi Yayınları: 96.
- KAYA, Ceval: “Orhun Türkçesinin tek heceli muhtemel kelimeleri”
http://www.cevalkaya.com/yazilar/ck_03_04.pdf
- KAYA, Ceval: “Türkçenin yazım kılavuzu üzerine düşünceler”
http://www.cevalkaya.com/yazilar/ck_03_03.pdf
- KAYMAN, Fatma: *Ortaokullarda Türkçe Öğretiminde En Çok Kullanılan Öğretim Metotları*: 1997, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KEFELİ, Emel: “Oruç ARUOBA’da Bir Üslup Özelliği Olarak Noktalama İşaretleri”: M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Pegem A Yayıncılık Uluslararası

- SI V. Dil, Yazın, Deyiş Bilim Sempozyumu (24-25 Haziran 2005) edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Deyişbilim Yazıları, 2006, Cilt II s. 569-574.
- KESKİN, Raşit: *Türkçe Dil Bilgisi* Kelime ve Cümle Tahlilleri: Konya 2003 (Ekim), XVIII +366 s.: Çizgi Kitabevi Yayınları 90, Eğitimbilim 8.
- KILIÇ, Veysel: *Dilin İşlevleri ve İletişim* Dilbilim Açısından Kuramsal Bir Çalışma: İstanbul 2002 (Kasım), XII+13-160 s.: Papatya Yayıncılık.
- KIRAN, Zeynel - Ayşe (EZİLER) KIRAN (Yayına Hazırlayan): *Dilbilime Giriş* (Dilbilgisinden Dilbilime): Ankara ²2002 (Ekim), 330 s.: Seçkin Yayıncılık. (Tıpkıbasım)
- KOCAMAN, Ahmet (Yayına Hazırlayan): *Söylem Üzerine*: Ankara ²2003, [5]+121 s.: Metu Press.
- KOCAMAN, Ahmet: “Türkçenin Anadili Olarak Öğretiminde İşlevsel Boyut Üzerine Düşünceler”, *VII. Dilbilim Kurutayı Bildirileri 13-14 Mayıs 1993*: Ankara 1993, 203. s.: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını: 371.
- KOÇ, Aylin: “Noktalama işaretlerinin tarihçesi”, *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler* [Editörler: Emine GÜRSOY-NASKALI, Erdal ŞAHİN]: İstanbul 2008, s. 279-293: Picus Yayıncılık.
- KOÇ, Nurettin: *Yeni Dilbilgisi*: İstanbul ³1996, 742 s.: İnkılâp Kitabevi.
- KORKMAZ, Zeynep: “Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar”, *Türk Dili*, Temmuz 1996, S 535, 3-18. s.
- KORKMAZ, Zeynep: *Gramer Terimleri Sözlüğü*: Ankara 1992, XVII +212 s. AKDITYKTDKY: 575
- KORKMAZ, Zeynep: *Türkiye Türkçesi Grameri* (Şekil Bilgisi): Ankara 2003, CXVI+1224 s.: AKDITYKTDKY: 827, Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 9
- KORNFILT, Jaklin: *Turkish*: London 1997, XXXII+575 s.: Routledge London and New York.
- LEDERER, Richard - SHORE, John: *Comma Sense - a fundamental guide to punctuation*: New York 2007, XX+140 s.: St. Martin's Griffin.
- LEWIS, G. L.: *Turkish Grammar*: London 1967: XXIV+303 s.: Oxford University Press.

- MANGUEL, Alberto: *Okumanın Tarihi*: (Çeviren: Füsün ELİOĞLU), İstanbul 2002, 415 s.: Yapı Kredi Yayınları 1557 Edebiyat 421.
- MATARACI, Elvan: *İlköğretim Okullarında 1. Kademe 5. Sınıf Öğrencilerinin İmla ve Noktalama İşaretleriyle İlgili Bilgi ve Beceri Düzeyleri*: 1998, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- MEHMED ZİHNÎ: *El-Müntehab va'l-Muktadab fî Kavâidi 's-Sarf va'n-Nahv*: (Tıpkıbasım), İstanbul 2000, 15+378+624 s.: Marifet Yayınları.
- MEMMEDOĞLU, Alaeddin: *Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Sözdizimi*: Adapazarı 2001, IV+359 s.: Aşşayan Yayınları.
- MEYER, Charles F. 1983. *A Linguistic Study of American Punctuation*. Ph.D. thesis, University of Wisconsin-Milwaukee. New York 1987, XV+159 s.: American University studies Volume 5.
- NAZ, Necmi: *X İmlâ Kılavuzu*: İstanbul 1994, 379 s.: X Yayınları: 1, Yardımcı Ders Kitapları Serisi: 1.
- NİŞANYAN, Sevan: *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*: İstanbul 2003² (Ekim), XXI+561 s.: Adam Yayınları.
- NUNBERG, Geoffrey: *The Linguistics Of Punctuation* (=Noktalamanın Mantiğı): (CSLI Center For The Study Of Language And Information, Lecture Notes Number 18), Stanford 1990, 141 s.
- OFLAZER, Kemal: "Bilgisayarla Doğal Dil İşleme", *XII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri 14-16 Mayıs 1998*: Mersin 1999, 266. s.: Mersin Üniversitesi.
- OKURER, Cahid: *Kompozisyon Öğretimi*: İstanbul 1997, 84 s.: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 3076, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 944, Eğitim Dizisi 27
- ONAN, Necmettin Halil: *Dilbilgisi I*: İstanbul 1945, VII+176 s.: Maarif Vekaleti.
- ÖKÜZCÜ, İbrahim: "Türkçede Cümle Bağlayıcıları", *Folkloristik Prof. Dr. Umay GÜNAY Armağanı*: Ankara 1996, 247-265. s.:
- ÖZBAY, Murat: *Ankara Merkez Ortaokullarındaki Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerileri Üzerine Bir Araştırma*: 1995, Yayımlanmamış

- lanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat: *Türkçe İmlâ Kılavuzu*. İstanbul 1963, XLV+259 s.: Remzi Kitabevi [TDK Altıncı baskı *İmlâ Kılavuzu* (Ankara 1960) esas alınmış, yazarın notu.]
- ÖZÖN, Nijat: *Büyük Dil Kılavuzu*. İstanbul 1995, Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZSOY, A. Sumru - Eser E. TAYLAN: “Türkçenin Neden Gösteren İlgeç Yantümceleri”, *Dilbilim Araştırmaları* 1998: Ankara 1998, s.: 116-125.
- ÖZÜNLÜ, Ünsal: *Edebiyatta Dil Kullanımları*. İstanbul 2001, 272 s.: Multilingual Yayınları.
- PARKES, M[alcolm] B[eckwith], *Pause and effect. An introduction to the history of punctuation in the West* (=Durak ve etki: Batıda noktalamanın tarihine giriş): Burlington USA, 1992, XVI +327 s.: Ashgate Publishing Limited.
- RICHARDSON, Brian: *Printing writers and readers in renaissance Italy* Cambridge 1999, XXII+220 s.: Cambridge University Press, (s. 153-157).
- ROBBINS, Sonia Jaffe: “*Period Styles: A History of Punctuation*” <http://www.nyu.edu/classes/copyXediting/Punctuation.html> Erişme günü, saati: 22 .11. 2006 13:³⁴
- ROBINSON, Anne - HALL, Nigel: *Learning about Punctuation*: Portsmouth 1996, 174 s.: Heinemann.
- SAĞIR, Mukim: İlköğretim Okullarında *Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi*: Ankara 2002 (Ekim), [7]+246 s.: Nobel Yayın No 423, Eğitim Dizisi 131.
- SANDER, Mithat Sadullah: *Bütün Okullar İçin Yeni İmlâ Kılavuzu*. İstanbul 1956, XVI+240 s.: İnkılâp Kitabevi.
- SAY, Bilge - AKMAN, Varol: *Information-Based Aspects of Punctuation*, (=Noktalamanın bildirme temelli görünüşleri) Department of Computer Engineering and Information Science, Bilkent University, Ankara. 1995.
- SAY, Bilge: *An Information-Based Approach to Punctuation* (=Noktalamaya bildirme temelli yaklaşım): Ankara 1995. <http://www.cs.bilkent.edu.tr/~say/bilge.html> Ph.D. Proposal,

Dept. of Computer Engineering and Information Science, Bilkent University.

SEARLE, John R.: *Söz Edimleri* [Asıl adı: Speech Acts]: Sunuş ve çeviri: R. Levent AYSEVER, Ankara 2000 (Nisan), 304 s.: Ayraç Yayınevi: Felsefe: 5.

SEYİDOĞLU, Halil: *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı* Toplumsal Bilimler Alanında Tez, Seminer ve Rapor Hazırlama, Bilgisayardan ve Kütüphanelerden Yararlanma Kılavuzu: İstanbul 1993⁵ (Eylül), VIII+240 s.: Güzem Yayınları No: 6.

SÖNMEZ, Sevim: "Sözlü Dil/Yazılı Dil", *Dilbilim Araştırmaları*: Ankara 1990, s. 119-122.

SU, Aydın: *İmlâ Kılavuzu*: İstanbul (Baskı yılı yok), 208 s.: Hür Yayınevi. (Noktalama işaretlerine yer verilmemiştir.)

SUBAŞI UZUN, Leylâ: *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*: Ankara 1995, 176 s.: Simurg Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 7.

ŞAMLIOĞLU, Mehmet, *Rize İli Köy İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretiminin Verimliliği*, Ankara 2000, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Tâhir Ken'ân, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, (Hazırlayanlar: Leylâ KARAHAN - Ülkü GURSOY), Ankara 2004, XVI+548 s: AKDITYKTDKY: 832, Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 12.

TANSEL, Fevziye Abdullah: *İyi ve Doğru Yazma Usulleri I*. Tashih ve Mürâcaat El Kitabı: Ankara 1962, VIII+119 s.: Millî Kültür Yayınları Türk Dil ve Edebiyatı Serisi Nu: B1-1.

Tarama Sözlüğü (XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü) U-Z: Ankara 1972, Türk Dil Kurumu, C 6, LXXII+3878-4814 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 212.

TEKİN, Talat: *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*: Ankara 1997, 136 s.:Simurg Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 19.

The Oxford Dictionary of English Etymology (Hazırlayanlar: C. T. Onions; with the assistance of G. W. S. Friedrichsen, R. W. Burchfield), Oxford 1996, 1024 s.: Oxford University Press.

- TOPALOĞLU, Ahmet: *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*: İstanbul 1989, 229 s.: Ötüken Neşriyat: Yayın Numarası: 207.
- TRUSS, Lynne: *Eats, Shoots and Leaves The Zero Tolerance Approach to Punctuation (=Yer, Vurur ve Terk Eder//Yaprakları ve ağacın yeni sürgünlerini yer Noktalamaya hoşgörüsüz yaklaşım)*: New York 2006, XXVIII+209 s.: Gotham Books.
- TULUM, Mertol: *Yeni İmlâ Kılavuzu*: İstanbul 1986, 93 s.: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları.
- TURA, Sabahat: “Anlam ve Yorum”, *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*: Ankara 1980, 114. s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 465.
- TÜRE, Fatma - KUT, Turgut: *Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendis-hane, Üsküdar*, İstanbul 1996, 148 s.: Yapı Kredi Yayınları.
- USER, Hatice Şirin: *Türk Yazı Sistemleri*: Ankara 2006, 406 s.: Akçağ Yayınları: 799 Kaynak Eser:226.
- UŞAKLIĞIL, Halit Ziya: *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* [Türkçe Dil Bilgisi]: Hazırlayan: Kaya TÜRKAY, Ankara 1999, x+96+77 s.: AKDITYKTDK: 707, Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 2.
- UZUN, N[adir] Engin: *Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*: Ankara 1998, 168 s.
- UZUN, Nadir Engin: *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*: İstanbul 2000, XIV+[1]+396 s.: Multilingual.
- ÜNALAN, Şükrü: *Türkçe Öğretimi*: Ankara ²2001 (Eylül), xv+326 s.: Nobel Yayın Dağıtım, Yayın Nu: 277. (Geliştirilmiş 2. baskı)
- VAN SCHAAIK, Gerjan: *The Bosphorus Papers Studies in Turkish Grammar 1996-1999*: İstanbul 2001, XIV+200 s.: Boğaziçi University Press.
- VARDAR, Berke (Yönetiminde) - GÜZ, N. - ÖZTOKAT, E. - RİFAT, M. - SENEMOĞLU, O. - SÖZER, E.: *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*: Ankara 1980, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- VARDAR, Berke: *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*: İstanbul 1998 (Mayıs), 190 s.: Multilingual.
- WHITE, Micheal: “Presenting Punctuation”, *Proceedings of the Fifth European Workshop on Natural language Generation*: Leiden 1995, Netherlands, s. 107-125.

WUNDERLICH, D.: “Metindilbilim”, *Dilbilim Seçkisi (Günümüz Dilbilimiyle İlgili Yazılardan Çeviriler)*: Çeviren: Emel SÖZER, 205-216. s.

YANGIN, Banu: “İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzunun Değerlendirilmesi” *KUYEB*: İstanbul 2005 (Kasım), C. 5, S 2, 507. s.

YAVUZ, Behçet - SÖNMEZOĞLU, Yaşar: *Yeni İmlâ Kılavuzu*: Ankara 1992, 286 s.: Emel Yayın Dağıtım.

Yazım Kılavuzu: Dil Derneği, Ankara ⁶2005, 424 s.: Dil Derneği Yayınları: 1

Yazım Kılavuzu: Eğitim Yayınları Ankara 1988, 246 s.

Yazım Kılavuzu: Türk Dil Kurumu, Ankara ²⁵2008, VII+505 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 859.

Yazışma Esasları (Özet Bilgiler): Ankara 1982, 9 s.: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Başkanlığı.

Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu: Ankara ⁵1970, 261 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 309.

Yeni Yazım Kılavuzu: (Hazırlayan: Ömer Asım AKSOY), Ankara 1975, XXI+261 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 309. (Sekizinci baskı)

Yeni Yazım Kılavuzu: Ankara ⁷1973, 261 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 309.

Yeni Yazım Kılavuzu: Ankara ⁸1975, XXI+261+8 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 309

Yeni Yazım Kılavuzu: Ankara ¹⁰1980, XVI+270 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 309

Yeni Yazım Kılavuzu: Ankara ⁹1980, XVI+270 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları: 309

YEŞİL, Esra: *Erzurum'daki Yatılı İlköğretim Bölge Okullarıyla İlköğretim Okulları 6. sınıf Öğrencilerinin Yazım Hataları*: Erzurum 2003, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Basılmamış).

YILDIZ, Elvan: *Değişik Öğretim Kademelerindeki Öğrencilerin Yazım ve Noktalama Kurallarını Uygulama Düzeyleri*: Isparta 2002, Süleyman

Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

YILDIZ, Nuray: Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında *Antikçağ Kütüphaneleri*: İstanbul 2003, XIV+492 s.: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Edebiyat ve Kültür Eserleri Dizisi: 3.

YOLCU, Enver: “İlköğretim Çağı 7-15 Yaş Grubu Solyanlı (Solak) Çocukların Resimlerinde Figürlerin Yönü ve Kompozisyon Düzeni”, *Millî Eğitim*: Ankara 2006, Milli Eğitim Bakanlığı, Yıl 35, S 170, 176-184 s.

ZÜLFİKAR, Hamza: “Kesme işaretinin kullanımında dünden bugüne yaşanan gelişmeler”, *Türk Dili*, TDK, Ankara 2009 (Temmuz), S 691, s. 35-48.

ZÜLFİKAR, Hamza: *Yüksek Öğretimde Türkçe Yazım ve Anlatım*: Ankara 1985, 218 s.: Gül Yayınları.

4.1.2 ÖRNEKLERİN ALINDIĞI KAYNAKLAR

ADATEPE, Osman: “Şehre Hakim Bir Yer”, *Üşüyen Hayatlar Öğretmenlik Hatıraları*: Ankara 2009, s. 225-231: Eğitim Bir Sen Yayınları 29, Edebiyat Dizisi 11.

Ahmet Cevdet Paşa: *Belâgat-i Osmâniye*, (Hazırlayanlar: KARABEY Turgut – Mehmet ATALAY) Ankara 2000, XXIV+215 s.: Akçağ Yayınları: 341, Kaynak Eserler: 91.

Ahmet Mithat Efendi: *Musullu Süleyman*: (Hazırlayan ve günümüz Türkçesine aktaran: Behçet NECATİGİL), İstanbul 1971, 323 s.: Milliyet Yayınları.

AKBAY, Ercan - KALKAN, T. Tolga: “Gelir ve Kurumlar Vergisi Beyanname Düzenleme Rehberi - 2006” *Sirküler Rapor*, Ankara Mart 2007, S 2007-3, v+205 s.: TÜRMOB Yayınları: 307.

AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü*: İstanbul 1995, 486 s.: İnkılap Kitabevi.

AKŞENER, Semih: “Apartmana niçin hayır?”, *Türk Edebiyatı*: İstanbul Nisan 2009, S 426, s. 62-66.

ALATLI, Alev: *Hadi Baştan Alalım! Aklın Yolu Da Bir Değildir...*: Ankara 2009, 168 s.: Destek Yayınları: 40, Hadi Baştan Alalım Dizisi: 1.

- ALATLI, Alev: *Kadere Karşı Koy A.Ş.*: İstanbul 2007, 306 s.: Everest Yayınları.
- ALBAYRAK, Olgun: “Gönül Fethine Doğru” *Üşüyen Hayatlar Öğretmenlik Hatıraları*: Ankara 2009, s. 37-47: Eğitim Bir Sen Yayınları 29, Edebiyat Dizisi 11.
- ALKAN, Ahmet Turan: “İnsan biraz ‘terakkî’ etmez mi?” *Zaman İnternet*, <http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=829659> *Erişme günü*: 20.04.2009, *saati*: 17:³⁴
- ALKAN, Ahmet Turan: “Sultan II. Mahmud, mehteri niçin lağvetmişti; açıklıyorum!” *Zaman Pazar*, İstanbul 07.06.2009, s. 4
- ALKAN, Ahmet Turan: “Titrek Felsefe”, *Zaman*: İstanbul, 25.02.2009, s. 19.
- ALKAN, Ahmet Turan: *Biz Böyle Güzeliz*: İstanbul 2006, Ötüken Neşriyat, 328 s.
- ALTAN, Çetin: *Toplu Oyunlar: 1 - Çemberler, Tahteravalli, Dilekçe, Mor Defter*: İstanbul 1994, 288 s.: Mitos Boyut Yayınları Tiyatro Oyun Dizisi: 39, Toplu Oyunlar 1.
- ALTINÖRS, Atakan: *Dil Felsefesi Sözlüğü*: İstanbul 2000, 102 s.: Paradigma Yayınları 18, Felsefe Dizisi: 11.
- ANDAY, Melih Cevdet: *Aylaklar*: İstanbul 2002, 265 s.: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti: Bk Edib Ahmed b. Mahmud Yüknekî.
- ARDAHAN, Halil: *Ortaöğretim 9. Sınıf Matematik*: EKOYAY Eğitim Yayıncılık, Ankara 2008, 255 s.
- ARSLAN, Murat: “Hayata Yön Vermek”, *Üşüyen Hayatlar Öğretmenlik Hatıraları*: Ankara 2009, s. 245-248: Eğitim Bir Sen Yayınları 29, Edebiyat Dizisi 11.
- ASLAN, Cumhuri: “Türk Romanında Bürokrasinin Değişen Konumu Üzerine Bir Deneme”, *Folklor/Edebiyat*: Ankara 2008/4, c. 14, sy. 56, s. 123-146.
- ASLANKARA, M. Sadık: “İzmir’in Gözlerinde Mavi Kuşlar...”, *Cumhuriyet Kitap*: İstanbul 15 Şubat 2007, S 887, s. 6.
- ATAY, Hüseyin: *Kur’an Türkçe Çeviri*: İstanbul 1998, XII+627 s.

- ATAY, Oğuz: *Korkuyu Beklerken*: İstanbul 2008, 202 s.: İletişim Yayınları.
- ATKAYA, Kanat: “Çıkmadık candan”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/11468107.asp?yazarid=25&gid=61>
Erişme günü: 20.04.2009, *saat*: 18:⁰¹
- Atlas*: İstanbul 2008 (Haziran), S 183, 162 s.: Doğan Burda.
- AYDIN, Erhan: *Şine Usu Yazıtı*: Çorum 2007, 129+11+7 s.: Karam Yayınları: 19, Dilbilim Kitaplığı: 3.
- AYTMATOV, Cengiz: *Beyaz Gemi*: (Çeviren: Refik ÖZDEK) İstanbul 2005, 169 s.: Ötüken Neşriyat yayın nu: 225, Edebî eserler: 114.
- AYTÜRK, Nihat: *Protokol Yönetimi*, Ankara 2007, xvi+398 s.: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayın No: 333 s. 176.
- AYVERDİ, İlhan: *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* Kubbealtı Lugatı (O-Z) (Redaksiyon Ahmet TOPALOĞLU; Yayına Hazırlayan Kerim Can BAYAR), İstanbul 2005, C 3, (2373-3549 s.): Kubbealtı Neşriyat.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi: *Hacı Kaptan*: İstanbul 1972, 191 s.: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- BAŞTÜRK Mehmet: *Dil Edinim Kuramları ve Türkçenin Anadili Olarak Edinimi*: Ankara 2004, xii +148 s.: Pegema Yayıncılık.
- BEYATLI, Yahya Kemal: *Eski Şiirin Rüzgârıyla*: İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1985, 150 s.
- BİLBAŞAR, Kemal: *Cemo*: İstanbul 2005, 228 s.: Can Yayınları.
- Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı Bildirileri* 14 Mayıs 2005 (Düzenleyen: Bilgin Tezcan AKSU): Ankara 2006, vi+168 s.: AKDITYKTDK Yayınları: 868.
- BİRGÜL, Cahide: *Akılın Yolu Bindir* Talat S. Halman Kitabı: İstanbul 2003, 521 s.: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- BÜYÜKÇINAR, Çetin: *Sürücü Kitabı*: 2009, 339 s.: Akademi, (ISBN: 945-92317-8-6)
- Cem DİLÇİN: *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*: Ankara 1983, xvi+531 s.: Türk Dil Kurumu Yayınları 517.
- CHRISTIE, Agatha: *Ölüm Meleşği*: (Çeviren: Gönül SUVEREN): İstanbul 2005, 192 s.: Altın Kitaplar Yayınevi.

- COŞKUN, Hatice: “On Parmağında On Marifet”, *Üşüyen Hayatlar Öğretmenlik Hatıraları*: Ankara 2009, s. 352-365. Eğitim Bir Sen Yayınları 29, Edebiyat Dizisi 11.
- ÇEBİ, Yalçın – VARLIKLAR, Özlem: “Türkçe Derlem Oluşturmada Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri” *Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı Bildirileri 14 Mayıs 2005*: Ankara 2006, s. 55-69: AKDTYKTDKY: 868.
- ÇEHÖV, Anton: *Vişne Bahçesi*: (Çevirenler: Erol GÜNEY, Şahap İLTER), İstanbul 1944, 94 s.: Maarif Vekaleti. Dünya Edebiyatından Tercüme Rus Klâsikleri: 8.
- ÇELEBİOĞLU, Amil: *Türk Ninnileri Hazinesi*: İstanbul 1995, 586+84 s.: Akçağ Yayınları.
- ÇETİN, Engin: *On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soru*: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Adana, 2008. XXIII+407 s.
- DAĞI, İhsan: “Başbuğ ne yapmaya çalışıyor?” *Zaman*: İstanbul, 01.05.2009, s. 23.
- DANIŞ, Münire: *Tahir ile Zühre*: Ateşe Yazgılı Pervaneler: İstanbul 2001, 90 s.: Timaş Yayınları: 645, Aşk Klasikleri Dizisi: 4.
- DIRANAS, Ahmet Muhip: *Şiirler*: İstanbul 1974, 246 s.: İş Bankası Kültür Yayınları: 145. Edebiyatı Dizisi: 36.
- DOERFER, Gerard: “Eski Türkçe ı- ~ yı- Hakkında” *Türk Dilleri Araştırmaları* 5: İstanbul 1995, s. 5-11: Simurg.
- DÖNMEZ, Necate - ABİDOĞLU, Ülkü - DİNÇER, Çağlayan - ERDEMİR, Nilay - GÜMÜŞÇÜ, Şebnem: *Okul Öncesi Dönemde Dil Gelişimi Etkinlikleri*: İstanbul 2000, XIV+146 s.: Ya-Pa Yayın Pazarlama Sanayi ve Ticaret AŞ.
- DURALI, Şaban Teoman: *Felsefe-Bilim Nedir*: İstanbul 2006, 208 s.: Dergah Yayınları: 318, Felsefe dizisi: 11.
- DURALI, Şaban Teoman: *Sorun Nedir*: İstanbul 2006, 446 s.: Dergah Yayınları: 314, Felsefe dizisi: 10.
- Edebiyat Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, 448 s.: Milliyet Gazetesi Armağanı.
- Edib Ahmed b. Mahmud Yüknêkî: *Atabetü 'l-Hakayık*: (Hazırlayan Reşit Rahmeti ARAT), Ankara 1951, 163+CLXXIII s.: AKDTYKTDKY: 32.

- EREN, Hasan: *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*: Ankara 1999, XXIX +512 s.
- ERİŞİRGİL, Mehmet Emin: *İslamcı Bir Şairin Romanı Mehmet Âkif*: (Yayına haz. Aykut KAZANCIGİL - Cem ALPAR), Ankara 2006, XVI+392 s.: Nobel Yayın Dağıtım.
- EROĞUL, Cem: “Anayasa ve Tüze Dilinin Türkçeleştirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*: Ankara 1995, Cilt 49, S 3-4, Haziran-Aralık 1994, s. 119-148: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- ERSOY, Mehmet Akif: *Safahat*: (Hazırlayan: M. Orhan OKAY) Ankara 1994, CIX+502 s.: Akçağ Yayınları: 107, Şiir: 3.
- [ERSOY], Mehmed Akif: *Safahat* Altıncı Kitâb *Âsım*: İstanbul 1347 (1928), 139 s.: Gündoğdu Matbaası. (İkinci tab’ı.)
- ERSOYLU, Halil, *Türk Argosu Üzerine İncelemeler*, İstanbul 2004, 319 s. L&M Kitaplığı yayın no: 36 Edebiyat araştırmaları dizisi: 1.
- ESENDAL, Memduh Şevket: *Otlakçı*: (Yayıma hazırlayan: Muzaffer UYGUNER) İstanbul 2007, 209 s.: Bilgi Yayınevi.
- GABAIN, A[nnamari] von: *Eski Türkçenin Grameri*: (Çeviren: Mehmet AKALIN), AKDTYKTDKY, Ankara 1988, XXXIII+313 s.
- Genç Gelişim*, “Mayonez Kavanozu ve İki Fincan Kahve”, İstanbul Ocak 2009, Yıl 4, S 47, s. 53.
- GÖKDAYI, Hürriyet: “Türkiye’de yazılı dil kullanımının görünümü”, *Folklor/Edebiyat*: Ankara 2008/4, c. 14, S 56, s. 7-24.
- GÖKTÜRK, R. S. - SÜMBÜL, H.: “Antalya İlindeki Bazı Endemik Bitkilerin Mevcut Tehlike Durumları”, *The Karaca Arboretum Magazine*, Cilt 6, Kısım 3, Ankara 2002 (Nisan), s. 98-114.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki: *Mesnevî ve Şerhi*: C 1, İstanbul ²1985, XXXIX+664 s.: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları: 346, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 17.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki: *Şeyh Galib’den Seçmeler*: İstanbul 1986, VI+274 s.: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları: 499, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 72.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri: *Çalığışu*: İstanbul 1962, 368 s.: İnkılap ve Aka Kitabevleri, Reşat Nuri Güntekin Külliyyatından: 1. (Noktalama ve yazım tashihi: Mithat Sadullah SANDER)

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi: *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç*: Hilmi Kitabevi, İstanbul 1958, 166 s. (Yazılış tarihi: 1910; İlk baskı: 1912)

Habertürk Magazin, İstanbul, 29.03.2009, s. 9.

HIZLAN, Doğan “Hürriyet Gösteri’nin konuğu bir şair” *Hürriyet*, 20.04.2009 <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/11468256.asp?yazarid=4&gid=61> Erişme günü: 20.04.2009, saati: 18:⁰¹

Hürriyet, İstanbul, 09.07.2008, s. 23

Hürriyet: İstanbul, 22 Ocak 2008, s. 12.

Hürriyet: İstanbul, 7 Haziran 2007, s. 3.

Hürriyet: İstanbul, 7 Haziran 2007, s. 34.

Hürriyet: İstanbul, 9 Temmuz 2008, s. 23.

İLERİ, Selim: “Unuttuğumuz Mahmut Yesarî”, *Zaman İnternet*: <http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=835985>

KAÇALIN, Mustafa S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: İstanbul 2006, 406 s. Kitabevi.

KAÇALIN, Mustafa S.: *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*: İstanbul 2006, 202 s.: Kitabevi.

KAPLAN, Yusuf: “‘Dil’iniz yoksa elbette göremezsiniz”, <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=14941&y=YusufKaplan> (Erişme günü: 20.04.2009, saat: 17:²⁰)

KARAKOÇ, Sezai: *Yitik Cennet*: İstanbul 1998, 111 s.: Diriliş Yayınları: 21.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri: *Kıralık Konak*: İstanbul 2005, 232 s.: İletişim Yayınları.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri: *Yaban*: İstanbul 1942, Remzi Kitabevi.

KARAÖRS, Metin: *Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi* (Cümle Tahlilleri): Ankara 2005, 363 s.: Akçağ Yayınları: 761, Kaynak eser: 216.

- Kelebeğin Rüyası* Öğretmenlik Hatıraları Yarışması Ödüllü Eserleri: Ankara 2009, 303 s.: Eğitim-Bir-Sen Yayınları: 28, Edebiyatı Dizisi: 10.
- KERMAN, Kezban: “Yürek Ne Düşünür”, *Kelebeğin Rüyası* Öğretmenlik Hatıraları Yarışması Ödüllü Eserleri: Ankara 2009, s. 69-76: Eğitim-Bir-Sen Yayınları: 28, Edebiyatı Dizisi: 10.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl: *Çile*: İstanbul 1962, 232 s.: Bedir Yayınları.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl: *Kafa Kağıdı*: İstanbul 1993, 198 s.: B.d. Yayınları: 49.
- KOCABAŞ, Şakir: *İfadelerin Gramatik Ayırımı*: İstanbul 2002, XII+95 s.: Küre Yayınları, 8. Kitap BSV Kitaplığı: 7 Felsefe-Bilim Kitapları: 2.
- KUTLU, Mustafa: *Chef*: İstanbul 2005, 214 s.: Dergâh Yayınları.
- KUTLU, Mustafa: *Huzursuz Bacak*: İstanbul 2008, 163 s.: Dergâh Yayınları.
- KUTLU, Mustafa: *Kapıları Açmak*: İstanbul 2007, 182 s.: Dergâh Yayınları.
- KUTLU, Mustafa: *Menekşeli Mektup*: İstanbul 2006, 161 s.: Dergâh Yayınları: 328, Türk Edebiyatı – Hikaye: 33, Mustafa KUTLU serisi: 23
- LORCA, Federico Garcia: *Kanlı Düğün*: (Çeviren: Tahsin SARAÇ - Yücel YILDIRIM) Ankara 1989, 72 s.: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mehmet Rauf: *Eylül*: (Hazırlayan: Kerim ÇETİNOĞLU), İstanbul (Baskı yılı yok), 248 s.: Kum Saati Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Millî Eğitim*: Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi Bahar 2006: Ankara 2006, Milli Eğitim Bakanlığı, Yıl 35, S 170, 360 s.
- MÜDERRİSOĞLU, Ahmet: *Telhis Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikat*: İstanbul 2006, 475 s.: Çamlıca Yayınları.
- Nazım Hikmet [RAN]: *Memleketimden İnsan Manzaraları* Şiirler 5: İstanbul 2005, 537 s.: Yapı Kredi Yayınları 1582 Bütün Eserleri 5.
- NECATİGİL, Behçet: *Sevgilerde* Bütün Şiirlerinden Seçmeler, İstanbul 1976, 380 s.: Hürriyet Yayınları: 126, Seçme Şiirler Dizisi: 1.
- NİŞANYAN, Sevan: *Elifin Öküzü ya da Sürprizler Kitabı*: İstanbul ⁴2004 (Kasım), 218 s.: Adam Yayınları.
- NİŞANYAN, Sevan: *Sözlerin Soyağacı* Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü: İstanbul ²2003 (Ekim), XXI+561 s.: Adam Yayınları.

- OFLAZOĞLU, A[hmet] Turan: *III. Selim Kılıç ve Ney*: Ankara 1994, VII+182 s.: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1658, Sanat-Tiyatro Dizisi: 95-103.
- OFLAZOĞLU, A[hmet] Turan: *Sokrates Savunuyor*: İstanbul 2001, 93 s.: İz Yayıncılık.
- OFLAZOĞLU, Ahmet Turan: *Genç Osman*: Ankara 1994, XI+150 s.: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1620, Sanat-Tiyatro Dizisi 89-97.
- OĞUZTÜZÜN, Cüneyt: “Eşen Çayı, Karanlıktan Gelen Su”, *Atlas*: İstanbul 2008 (Haziran), S 183, s. 105: Doğan Burda.
- ONAN, Necmettin Halil: *Dilbilgisi I: Maarif Vekaleti*, İstanbul 1945, Ortaokul Kitapları. VII+176 s.
- ORAL, Zeynep: “Ne ekersek onu biçtiğimiz bu ortamda ‘Yalnızlığım yalnızlığınızı tanıyor’”, *Cumhuriyet*: İstanbul, 9 Şubat 2007, s. 15.
- ÖZDEMİR, Coşkun: “Türkiye’nin Dünyadaki Yeri”, *Cumhuriyet*: İstanbul 9 Şubat 2007, s. 7
- ÖZDEMİR, Mehmed Niyazi: “İki güzel kitap”, *Zaman*: İstanbul, 12 Kasım 2007, s. 19
- ÖZDEMİR, Mehmed Niyazi: *Yazılamamış Destanlar*: İstanbul 1990, 251 s.: Ötüken Neşriyat: 226, Edebî Eserler: 115.
- ÖZEL, Mustafa: “Tevhid, Mimari ve Yönetim”, *Türk Edebiyatı*: İstanbul Nisan 2009, sayı 426, Yıl 37, s. 32-37.
- ÖZGÜR, Özcan: “Asit Yağmurları - Mavi de alarm verdi”, *Cumhuriyet*: İstanbul, 9 Şubat 2007, s. 3.
- ÖZGÜR, Yiğit: *Karikatürler*: İstanbul ¹⁵2004, 113 s.: Doğan Kitapçılık A.Ş.
- ÖZMEN, Erol: “Narsist Yönetici İle Baş Etme Yolları”, *Genç Gelişim*, İstanbul Ocak 2009, Yıl 4, S 47, s. 46-47.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: “Masalları Uyutmak”, *Folklor/Edebiyat*: Ankara 2008/4, c. 14, S 56, s. 318.
- ÖZTÜRK, Kazım: *Atatürk’ün T.B.M.M. Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları*: Ankara 1981, s.: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- PALA, İskender: “Yahya Kemal’e dair”, *Zaman İnternet*: <http://euro.zaman.com.tr/euro/yazarDetay.do?haberno=28920> Erişme günü: 26 Mart 2008, saat: 13:²⁰

- PONAT, İnci: “Ah Muazzez Hanım Ah!”, *Türk Dili Dergisi*, S 131, Yıl 22, C 22, İstanbul Nisan 2009, s. 48-49.
- ŞEŞEN, Ramazan: “Eyyubîler”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*: İstanbul 1992, C 6 s. 301-432: Çağ Yayınları Umumî Neşriyat No: 1, Temel Eserler Serisi: 1/6.
- SAFA, Peyami: *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*: İstanbul 1980, 127 s.: Ötüken Neşriyat: 20, Edebî Eserler: 8.
- SAĞIRLI, Ahmet: “Terazi”, *Türkiye*: İstanbul, 7 Ekim 2008, s. 9.
- SARI, Ayhan: “Elma Şekeri”, *Üşüyen Hayatlar Öğretmenlik Hatıraları*: Ankara 2009, s. 78-90: Eğitim Bir Sen Yayınları 29, Edebiyat Dizisi 11.
- SARIÇOBAN, Arif - HİŞMANOĞLU, Murat: “Türkçedeki Buyrum Tümcelerinin Edimbilimi Üzerine”, *Dil Dergisi*, Ankara 2004. S 123, s. 31-48: Ankara Üniversitesi TÖMER Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- SAYAR, Vecdi: “Alacakaranlık”, *Cumhuriyet*: İstanbul, 9 Şubat 2007, s. 15.
- SEFERİS, Yorgo: *Bir Şairin Günlüğü 1945-1951 Günleri*: (Çeviren: Alovera), İstanbul 2004, 272 s.: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SEPETÇİOĞLU, Mustafa Necati: *Abdürrezzak Efendi*: İstanbul 1955, 79 s.: Türk Sanatı Yayınları.
- SEPETÇİOĞLU, Mustafa Necati: *Kutsal Mahpus*: İstanbul 1990, 269 s.: Akran Yayıncılık.
- SHAKESPEARE, W[illiam]: *Yanlışlıklar Komedyası*: (Çeviren: Bülent BOZKURT), İstanbul 1999, 112 s.: Remzi Kitabevi.
- SOLDAN, Uğur: *Şiirin Aynasındaki Simurg* Hilmi YAVUZ’un hayatı, estetiği ve şiir dünyası: İstanbul 2003, 357 s.: Can Yayınları Biyografi Dizisi: 1.
- SOLOK, Cevdet Kudret: *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman I: Tanzimat’tan Meşrutiyete Kadar (1859-1910)*: İstanbul 1987, İnkılâp Kitabevi, 464 s.
- SOTA, Mine: *Hepimus İnsan*: İstanbul 2008, 187 s.: Carpe Diem Kitap Lacivert Yayıncılık, İşte hayat böyledir: 4.
- SÜZER, Fatma Şengil: *Ferhat ile Şirin*: İstanbul 2001, 95 s.: Timaş Yayınları: 646, Aşk Klasikleri Dizisi: 5.

- ŞAHİN, Adnan: “Adnan Şahin’le Anadolu mutfağının lezzetleri”, *Habertürk*: İstanbul 21.04.2009, s. 8.
- ŞENBAY, Nüzhet: *Alıştırmalı Diksiyon Sanatı*: İstanbul 1991, VIII+260 s.: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Öğretmen Kitapları Dizisi: 170.
- ŞENGİL SÜZER, Fatma: *Ferhat ile Şirin Aşk Hû*: İstanbul 2001, 90 s.: Timaş Yayınları 646, Aşk Klasikleri Dizisi 5.
- ŞİNASI: *Şair Evlenmesi*: (Yayına hazırlayan: Fevziye Abdullah TANSEL), Ankara 1960, XII+22+4 s.: Dün-Bugün Yayınevi.
- ŞİNASI: *Terceme-i Manzûme*: (Baskıya hazırlayan: Süheyl BEKEN), Ankara 1960, VI+27 s.: Dün-Bugün Yayınevi.
- TANDOĞAN, Hasan: “Anne Sütü Tadında Bir Dil”, *Genç Gelişim*, İstanbul Ocak 2009, Yıl 4, S 47, s. 49.
- TANER, Haldun: *Keşanlı Ali Destanı*: Bilgi Yayınevi, Ankara ¹²2007, 160 s.
- TEKİN, ŞİNASI: *İştikakçının Köşesi* Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler: İstanbul 2001, 320 s.: Simurg Yayınları: 41, Dil ve Edebiyat: 8.
- TEKİN, Talat - ÖLMEZ, Mehmet: *Türk Dilleri* (= *Les langues Turques*): Ankara 1995, 150 s.: Simurg Yayınları Türk Dili Araştırmaları Dizisi: 20.
- TEKİN, Talat: “Türk Dillerinde Ökseste y- Türemesi” *Türk Dilleri Araştırmaları 4*: İstanbul 1994, s. 51-66: Simurg.
- TEKİN, Talat: *Orhon Yazıtları* Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk: İstanbul 1995, 128 s.: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, Dil ve Edebiyat Dizisi: 1.
- Ters Lâle*: (Yayına hazırlayan: Levent ÖZMEN), (“Manken” Alev ALATLI; “Vatan ve Namus” Attilâ İLHAN; “Kimlik Meselesi” İlber ORTAYLI; “Nerdeyiz? Nasıl Dirileceğiz?” Oktay SİNANOĞLU; “Türkiye’yi Ne Bekliyor?” Sencer İMER; “Modernleşme” Taha AKYOL), İstanbul 2007, 208 s.: IQ Kültür Sanat Yayıncılık 196, Araştırma-İnceleme Dizisi 154.
- TEZCAN, Semih: “Kitâbu’l-Gunya Harezmi Türkçesinden Anadolu Türkçesine Aktarılmış Bir İlmihal Kitabı” *Türk Dilleri Araştırmaları 5*: İstanbul 1995, s. 171-210: Simurg.

- TEZCAN, Semih – BOESCHOTEN, Hendrik: *Dede Korkut Oğuznameleri*: İstanbul ³2006, 321 s.: Yapı Kredi Yayınları-1441. Kâzım TAŞKENT Klasik Yapıtlar Dizisi: 39.
- TIETZE, Andreas: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Cilt 1 A-E*: İstanbul-Wien 2002, 763 s.: Simurg 56 Sözlük 2.
- TOSUNER, Necati: *Bana Sen Söyle*: İstanbul 2005, 469 s.: Neden Kitap.
- TOSUNER, Necati: *Necati Tosuner Sokağı*: İstanbul ³2005, 79 s.: Neden Kitap.
- Türkçe Sözlük 1 (A-J)*: (Hazırlayanlar: Hasan EREN, Nevzat GÖZAYDIN, İsmail PARLATIR, Talat TEKİN, Hamza ZÜLFİKAR) Ankara 1983, XXXVI+745 s.: AKDITYKTDK.
- UMAR, Leyla: *Geriye Yazılar Kaldı*: İstanbul 2005, 208 s.: Epsilon Yayıncılık Hizmetleri.
- URAL, A. Ali: *Makyaj Yapan Ölüler*: İstanbul 2006, 165 s.: Şûle Yayınları: 240, Merdiven Kitapları / Deneme: 2.
- UYSAI, Sermet Sami: *Şiire Adanmış Bir Yaşam: Yahya Kemal BEYATLI*: İstanbul 1998, 18+510 s.: Yahya Kemal'i Sevenler Derneği: 6.
- UZUN, Nadir Engin: "Türkçe Uygulamaları İçin Potansiyel Betimleme Sorunları" bk. *Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı Bildirileri*, s. 35-40.
- ÜLKEN, Mehmet Celal: *Hipokrat'tan Bu Yana Ege ve Çevresinde Dr. Ot*: İstanbul 1999, 151 s.: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Üşüyen Hayatlar Öğretmenlik Hatıraları*: Ankara 2009, 704 s.: Eğitim Bir Sen Yayınları 29, Edebiyat Dizisi 11.
- Yaşar Kemal: *Yer Demir Gök Bakır*: İstanbul 1964, 396 s.: Güven Yayınevi.
- YAŞAR, Bayar: "Ruhumda Soluklanan Menziller" *Üşüyen Hayatlar Öğretmenlik Hatıraları*: Ankara 2009, s. 25-36: Eğitim Bir Sen Yayınları 29, Edebiyat Dizisi 11.
- YAVUZ, Hilmi: <http://zaman.com.tr/yazar.do?yazino=828464>, *Erişme günü*: 22 Mart 2009, saat: 16:⁰⁰.
- YUSUF, Selahattin: *Şimdiki Zamanın İzinde*: Birey Yayıncılık, İstanbul 2000, 140 s.

YÜCEBAŞ, Hilmi: *Hiciv Edebiyatı Antolojisi*: İstanbul 1955, 365 s.: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık.

4.1.3 GENEL AĞ KAYNAKLARI

ftp://dokuman.osym.gov.tr/2009/2009OSS/2009oss_edsos.pdf Erişme günü: 20.06.2009, saat: 17:⁴⁵

[http://en.wikipedia.org/wiki/Dagger_\(typography\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Dagger_(typography)) Erişme günü: 12.07.2009, saat: 10:²⁹

http://en.wikipedia.org/wiki/Exclamation_mark Erişme günü: 14.07.2009 saat: 13:⁰⁹

<http://en.wikipedia.org/wiki/Guillemet> Erişme günü: 14.07.2009 saat: 13:⁰⁹

http://en.wikipedia.org/wiki/Hypen#Origin_and_history_of_the_hyphen Erişme günü: 14.07.2009 saat: 13:⁰⁹

<http://en.wikipedia.org/wiki/Hyphen> Erişme günü: 21.06.2009, saat: 20:⁰⁵

<http://en.wikipedia.org/wiki/Obelus> Erişme günü: 14.07.2009 saat: 13:⁰⁹

[http://en.wikipedia.org/wiki/Parenthesis_\(rhetoric\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Parenthesis_(rhetoric)) Erişme günü: 25/07/2009 saat: 17:¹⁴

http://guindo.pntic.mec.es/jmag0042/LATIN_PALEOGRAPHY.pdf Erişme günü: 21.07.2009, saat: 21:⁰⁹

<http://medievalwriting.50megs.com/scripts/punctuation/punctuation2.htm> Erişme günü: 10.07.2009, saat: 16:²⁵

http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası_Birim_Sistemi Erişme günü: 22.05.2009, saat: 14:³⁹

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=18866&start=10> genel ağ adresinden alınmıştır. Erişme günü: 17.02.2009, saat: 00:⁰⁴

<http://www.bipm.org/utls/en/pdf/Resol22CGPM-EN.pdf> Erişme günü: 22.07.2009, saat: 13:¹⁰

<http://www.haber7.com/haber/20090103/13-yasindaki-cocuk-otoparktaki-cipi-caldi.php> Erişme günü: 04.01.2009, saat: 22:⁵⁷

<http://www.haber7.com/haber/20090104/Tartistigi-ogluunu-sokak-ortasinda-oldurdu.php> Erişme günü: 04.01.2009, saat: 23:⁴⁷

- <http://www.haber7.com/haber/20090104/YTLli-kalpazanlar-sucustu-yakalandi.php> *Erişme günü: 04.01.2009, saat: 23:*²⁶
- <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/10953507.asp?gid=229> *Erişme günü: 08/02/2009 saat: 12:*²⁸
- <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/4396430.asp> *Erişme günü: 10.07.2009 saat: 12:*⁰⁵
- <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/11467834.asp?yazarid=44&gid=61MUNYAR,Vahap>: “Bankalar Birliği ‘zimmet maddesi’ kalksın diye ‘oybirliği’yle karar aldı” *Hürriyet*, 20.04.2009. *Erişme günü: 22.04.2009, saat: 10:*¹⁵
- <http://www.komikseyler.net/komik-haberler/cesmeye-su-almaya-gidiyorum-komik-haberler.html> *Erişme günü: 14.07.2009 saat: 13:*⁰⁹
- http://www.marmara.edu.tr/dosya/mevzuat/mu_yonetmelik_lisansustu_rg3.pdf
Marmara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, *Resmî Gazete*, 07.04.2008, Sayı: 26840 *Erişme günü: 21.05.2009, saat: 14:*⁰⁰
- <http://www.nyu.edu/classes/copyXediting/Punctuation.html> *Erişme günü: 22.11.2006, saat: 13:*³⁴
- <http://www.ptt.gov.tr/tr/interaktif/postakodu2.html> *Erişme günü: 01.07.2009 saat: 10:*²⁵
- <http://www.ptt.gov.tr/tr/interaktif/postakodu2.html> *Erişme günü: 11.02.2009, saat: 23:*⁴⁰
- http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=2490 Necmiye ALPAY, *Erişme günü: 21.07.2009, saat: 20:*³⁹
- <http://www.rshm.gov.tr/uzem/04%20pestisit%20zehirlenmeleri.pdf>Sağlık bakanlığı broşürü - pestisit *Erişme günü: 22.07.2009, saat: 15:*¹⁵
- <http://www.safsatakilavuzu.com/safsata%20turleri%20ve%20guncel%20orn ekler-1.htm> *Erişme günü: 13.10.2008, saat: 11:*⁴⁰
- <http://www.saglik.gov.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=13707&DOSYASIM=kirimkongokitapcik.pdf> *Erişme günü: 22.07.2009, saat: 15:*⁰⁵
- <http://www.sinemalar.com/yazi/411/O-Cocuklar-ya-da-O-Cocuklari> *Erişme günü: 22.05.2009, saat: 10:*⁵⁴
- <http://www.tae.org.tr/karayolu-trafik-yonetmeligi.html> *Erişme günü: 22.05.2009, saat: 10:*³⁴
- <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm> *Erişme günü: 22/12/2008, saat: 16:*⁰⁷

<http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=5878> “Tutanaklardan komik anlar” *Erişme günü*: 09.03.2009, *saat*: 09:⁵⁶

<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=778074> *Erişme günü*: 05.01.2009, *saat*: 00:¹²

<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=14500&y=FehmiKoru> *Erişme günü*: 26.12.2008, *saat*: 00:⁰⁷

<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=16103&y=YusufKaplan> KAPLAN, Yusuf: “Şehir Tiyatroları’nda Yahya Kemal Skandalı!” *Erişme günü*: 20.04.2009, *saat*: 17:¹⁴